

Társadalmi innováció – társadalmi jólét

Szerkesztette
Sikos T. Tamás

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Társadalmi innováció – társadalmi jólét

Társadalmi innováció – társadalmi jólét

Szerkesztette
Sikos T. Tamás

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ
Budapest, 2021

Szerzők
Andráskó Dóra Diána
Bakó Tamás
Balaton Károly
Berényi László
Dabasi-Halász Zsuzsanna
Illés Mária
Kociszky György
Lipták Katalin
Metszősy Gabriella
Nagy Szabolcs
Nagy Zoltán
Sikos T. Tamás
Szabó Rita
Tóth Géza
Varga Krisztina
Veresné Somosi Mariann

Szakmai lektor
Berde Csaba

Kiadja a Nemzeti Közszerzői Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Koltay András rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Pordány Katalin
Olvasószerkesztő: György László
Korrektor: Pokorádi Zsófia
Tördelőszerkesztő: Tihanyi József

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/00916_00

ISBN 978-963-531-417-1 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-418-8 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-419-5
(ePub)

© A szerkesztő, 2021
© A szerzők, 2021
© A kiadó, 2021

Minden jog védve.

Tartalom

Bevezető gondolatok	9
Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció fogalma	11
A társadalmi innováció fogalmi megközelítése	11
A társadalmi innováció egy lehetséges tipológiája	14
A társadalmi innováció előfeltételei	16
A társadalmi innováció egy lehetséges folyamatmodellje	17
A társadalmi innováció megvalósítása mint változásvezetési probléma	20
Az Európai Unió és ezen belül Magyarország főbb társadalmi innovációs programjai	22
Irodalomjegyzék	25
Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció folyamatának	
mérési módszertana és a Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer jellemzői	27
A társadalmi innovációs potenciál meghatározásának modellje	28
A Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer jellemzői	32
Irodalomjegyzék	42
Kocziszky György: A társadalmi innovációk helye és szerepe az innovációelméleti	
és módszertani kutatásokban	43
A technikai haladás és az innováció helye és súlya a közgazdasági gondolkodásban	43
A társadalmi innováció fogalma és kiváltó okai	48
Lehetőségek és dilemmák	50
Néhány következtetés	53
Irodalomjegyzék	55
Illés Mária: A társadalmi vállalkozás és a társadalmi innováció kapcsolata	59
Bevezető	59
A társadalmi vállalkozások fő kérdései	60
A társadalmi innovációval való kapcsolat	64
Társadalmi összehatás	69
Irodalomjegyzék	70
Bakó Tamás – Andrászkó Dóra Diána: Társadalmi felelősségvállalás – döntéshozatal	
és egyéni felelősség	73
A társadalmi felelősségvállalás elméletének evolúciója	73
A társadalmi felelősségvállalás fogalmi meghatározása	74
A társadalmi felelősségvállalás és a társadalmi innováció viszonya	77
A társadalmi felelősségvállalás mint gyakorlati döntéshozatal	77
A társadalmi felelősségvállalás és a döntéshozatal	79
A vezető és a társadalmi felelősségvállalás	83
Az egyéni felelősség és a CSR	84
Irodalomjegyzék	84
Szabó Rita: A nonprofit szervezetek szerepvállalása a társadalmi innovációkban	89
Hívjuk talán mi is nonprofitnak?	89
A hazai nonprofit szektor történelmi előzményei nagy vonalakban	90
Civilek vagy nonprofitok?	90
A hazai nonprofit szektor dióhéjban	94
Társadalmi jólét, jóllét	94
Társadalmi innováció a jóllét szolgálatában	96
A nonprofit szervezetek a társadalmi innovációban	96

Jóléti állam, jólétmix és társadalmi innováció	98
A transzformatív társadalmi innováció koncepciója	98
Összegzés	100
Irodalomjegyzék	101
Nagy Szabolcs: A társadalmi innovációs potenciál és a digitális gazdaság közötti kapcsolat elemzése	103
A globális társadalmi problémák és a társadalmi innováció	103
A társadalmi innováció, a digitalizáció és a digitális társadalmi innováció	103
Módszertani megközelítés	104
A Társadalmi Innováció Index (SII)	105
A Digitális Gazdaság és Társadalom Index (DESI)	108
A társadalmi innovációs potenciál és a digitális gazdaság és társadalom fejlettsége közötti kapcsolatok	112
Összefoglalás	119
Irodalomjegyzék	120
Melléklet	121
Metszősy Gabriella: A jó gyakorlatok szerepe a társadalmi innováció folyamatában	125
A társadalmi innovációs gyakorlatok szerepe a jóllét növelésében	125
A társadalmi innováció megvalósításának folyamata	126
Jó gyakorlatok jellemzése	131
Esetpéldák	137
Értékelés	140
Irodalomjegyzék	140
Metszősy Gabriella: A társadalmi innováció folyamatának döntéstámogatási módszerei	143
A társadalmi innováció gyakorlati megközelítése	143
Közösségi tudás, tanulás hasznosítása a társadalmi innováció szemszögéből	145
A társadalmi innováció főbb vizsgálandó tényezői	149
A társadalmi innováció kérdéskörének problémaorientációja	153
A társadalmi innováció folyamatának döntéstámogatási lehetőségei	155
Értékelés	161
Irodalomjegyzék	162
Dabasi-Halász Zsuzsanna – Lipták Katalin: Innovatív megoldások a rurális terek humán erőforrásának fejlesztésében	165
Bevezetés, hipotézis és annak feltételrendszere	165
A rurális terek humánerőforrás-fejlesztésének elméleti háttere	166
Borsod-Abaúj-Zemplén megye foglalkoztatási aspektusai	168
A társadalmi innováció generátorai	170
Hazai jó gyakorlatok a foglalkoztathatóság javítására	172
Külföldi jó gyakorlatok a fiatalok foglalkoztathatóságának javítására	179
Összegzés, következtetések	184
Irodalomjegyzék	185
Nagy Zoltán – Tóth Géza: A társadalmi innováció mérési lehetőségei	187
Borsod-Abaúj-Zemplén megye települései példáján	187
Indikátorrendszer kialakítása, számítások	187
Területi különbségek vizsgálata	197
Összegzés	204
Irodalomjegyzék	205
Melléklet	207

Varga Krisztina – Tóth Géza: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye települései társadalmi innovációs potenciáljának térstatistikai elemzése	219
Bevezetés	219
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye társadalmi innovációs potenciáljának bemutatása	220
Néhány mutató a társadalmi innovációs potenciált vizsgáló komplex indikátor szerint	226
A társadalmi innováció termelékenységre gyakorolt hatásának vizsgálata	232
Útelemzés alkalmazása az elérhetőség és a fejlettség közötti kapcsolat vizsgálatában	237
A versenyképesség vizsgálata a társadalmi innovációs potenciállal összefüggésben	241
Összegzés	243
Irodalomjegyzék	244
Melléklet	246
Varga Krisztina: Kihívások a periférián – társadalmi innováción alapuló felzárkózás egy hátrányos helyzetű járásban	253
Bevezetés	253
A hátrányos helyzetű járások kihívásai	253
A Nyírbátori járás innovációs képességét befolyásoló és tükröző tényezők	258
A Nyírbátori járás társadalmi innovációs törekvései	265
Konklúzió	271
Irodalomjegyzék	272
Sikos T. Tamás: Az okosrégió- és okosfalumodell hozzájárulása a társadalmi innovációhoz	275
Smart city modellek	275
A Csereháti térségi kutatás	278
Az Abaúji régió bemutatása	279
Vizsgálati módszerek	281
Az Abaúji térség részletes elemzése	281
Smart eszközök alkalmazása: dróntechnológia és térinfomatika	286
Az Abaúji térség smart indexe	289
Eredmények, következtetések	291
Irodalomjegyzék	293
Veresné Somosi Mariann – Berényi László: A hálózatok szerepe a társadalmi innovációban	295
A hálózatok szerepe	295
A környezetvédelem mint tartalmi rendezőelv	303
Erős és gyenge kapcsolatok	306
Az esetek értékeléséhez	310
Irodalomjegyzék	311

Vákát

Bevezető gondolatok

„Minden jól működő emberi közösség egy célorientált élő rendszer, az elemek egy új, magasabb szervezethez való formája, melynek teljesítménye minőségileg haladja meg tagjai aktivitásának összességét.”

Knoll József

Az elmúlt esztendőben a társadalmi innovációk támogatására létrehozott programok sikeressége, a terület tudományos életben való viszonylagos újszerűsége, valamint az Európai Unió általi prioritizáltsága egyaránt indokolják a társadalmi innovációk témakörének tudományos igényű feldolgozását. A társadalmi innovációt körülvevő tudományos diskurzus és professzionizált módszertan kialakítása napjainkban történik. Magyarország a nemzetközi trendeket figyelve alakítja ki a hazai társadalmi innovációs ökoszisztémát. A hangsúly egyre inkább eltolódik a nagyobb közösségek szerepének vizsgálata felé, hiszen az innovációs tevékenység során meghatározó az adott közösség teljesítőképessége is. Az innováció megvalósításában részt vevő szereplők azonosítása és tanulmányozása is kiemelten fontos a későbbi sikerek érdekében, és megalapozza a több szinten való vizsgálódás jogosultságát. Mindez a társadalom érdekében történik, fokozza annak jólétét, javítja életminőségét és segíti az új együttműködések, kooperációk, kapcsolatok, hálózatok kialakítását.

A könyv szerzői ehhez a folyamathoz kívánnak hozzájárulni azzal, hogy a társadalmi innováció elméleti, módszertani és gyakorlati kérdéseivel foglalkoznak. Céljuk az, hogy mind az elméleti szakemberek, mind a szűkebb környezetükért tenni akarók egyaránt élvezettel és haszonnal forgathassák e könyvet.

ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEK	MÓDSZERTANI MEGKÖZELÍTÉSEK	GYAKORLATI MEGOLDÁSOK
• A társadalmi innováció fogalma (11) • A társadalmi innováció helye és szerepe az innovációelméleti és módszertani kutatásokban (43) • A társadalmi vállalkozás és társadalmi innováció kapcsolata (59) • A nonprofit szervezetek szerepvállalása a társadalmi innovációkban (89)	• A társadalmi innováció folyamatának mérési módszertana és a Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer jellemzői (27) • A társadalmi innovációs potenciál és a digitális gazdaság közötti kapcsolat elemzése (103) • A társadalmi innováció folyamatának döntéstámogatási módszerei (143) • Az okosrégió- és okosfalumodell hozzájárulása a társadalmi innovációhoz (275) • A hálózatok szerepe a társadalmi innovációban (295)	• Társadalmi felelősségvállalás – döntéshozatal és egyéni felelősség (73) • A jó gyakorlatok szerepe a társadalmi innováció folyamatában (125) • Innovatív megoldások a rurális terek humán erőforrásának fejlesztésében (165) • A társadalmi innováció mérési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén megye települései példáján (187) • Szabolcs-Szatmár-Bereg megye települései társadalmi innovációs potenciáljának térstatistikai elemzése (219) • Kihívások a periférián – a társadalmi innováción alapuló felzárkózás egy hátrányos helyzetű járásban (253)

Megjegyzés: a zárójelben lévő számok az adott fejezet oldalszámát jelölik

https://doi.org/10.36250/00916_01

<https://orcid.org/0000-0002-1650-5084>

Vákát

A társadalmi innováció fogalma

A társadalmi innováció fogalmi megközelítése

A társadalmi innováció a közösség életszínvonalát növelő, a társadalomban felmerülő kihívások megválaszolását segítő folyamat. Egységesen elfogadott definíciója nem alakult ki. Az *Oslo kézikönyv* az innovációt olyan fogalomként értelmezi, amely a társadalomban megjelenő szükségletek kielégítését eredményezi, új vagy újszerű együttműködések, struktúrák mentén. „Az innováció kiszélesített értelmezés szerint új vagy jelentősen javított termék, eljárás, marketing- vagy szervezeti módszer az üzleti gyakorlatban, a szervezetekben vagy az együttműködést ösztönző kapcsolatokban.”¹ A definíció elsősorban a műszaki és gazdasági innovációkra vonatkozik. Az Európai Unió kutatás-fejlesztési és innovációs politikáját meghatározó program azonban már kiemelt figyelmet fordít a társadalmi innovációkra is. Tágabb értelemben a „társadalmi innováció új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemlélet-, megközelítési mód, paradigma, termék, eljárási folyamat, gyakorlat, amely a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozza meg, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok, esetleg új struktúrák jönnek létre”.² Hasonlóképpen fogalmaz Czakó Erzsébet is: „Kutatásom során a társadalmi innovációt olyan folyamatként értelmezem, amely révén megjelenik az életminőség és az élettartam fejlesztésének a lehetősége. A társadalmi innováció olyan új (vagy új megközelítésű) megoldásokat jelent, amelyek egyszerre elégitik ki a társadalmi szükségletet, és fokozzák a társadalom cselekvőképességét.”³ Az Európai Bizottság vizsgálata szerint a társadalmi innováció az alábbi megvalósítási formában jelentkezik:⁴

- „társadalmi innováció mint alulról szerveződő, civil szervezetek bevonásával megvalósuló újítás,
- társadalmi innováció mint a társadalmi értékeknek megfelelő válaszreakció a közösségi szükségletekre,
- társadalmi innováció mint a társadalom megújítását, átalakítását eredményező folyamat.”

¹ European Commission: *Directorate General for Regional Policy: innovation in the national strategic reference frameworks*. Brussels, 2006.

² Nemes Gusztáv – Varga Ágnes: Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In Lipták Katalin (szerk.): „*Mérleg és Kihívások*”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015. 434–444.

³ Czakó Erzsébet: *Versenyképesség iparágak szintjén – a globalizáció tükrében*. PhD-értekezés. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2000.

⁴ Nemes–Varga (2015) i. m.

Egy másik megközelítés a társadalmi innovációs potenciált helyezi a középpontba: „A társadalmi innováció adott közösség problémáinak megoldására ad új vagy újszerű választ a jól-lét javítása érdekében. A társadalmi innovációs potenciál pedig azon potenciális képességek összessége, amely a társadalmi innovációk létrehozását segíti.”⁵

A fenti kategóriák egyértelműen igazolják, hogy a társadalmi innovációs törekvések fókuszában a közösség igényeinek kielégítése, problémáinak megoldása áll, ugyanakkor téves elképzelés kizárólag alulról szerveződő, állampolgári bevonáson alapuló folyamatként értelmezni. A társadalmi újítások, amelyek a társadalom új megközelítésű együttműködéseiben, strukturális átalakításában is tetten érhetők, gyakran felülről, a makroszintű intézkedések hatására jönnek létre.⁶

Az innováció – beleértve a társadalmi innováció fogalmát is – hangsúlyos tényező a versenyképesség meghatározása során. Az 1980-as években az innováció és a versenyképesség vizsgálatának középpontjában a vállalati szintű elemzések álltak: az innovációk elsősorban ezen a szinten jelentek meg, továbbá – az általános nézet szerint – a vállalatok versenyképessége előrevetíti az ország versenyképességének alakulását is.⁷ A szervezeten belül folyamatosan keresni kell azokat a fejlesztési lehetőségeket, amelyek innovációs versenyelőnyre formálhatók. Az innovációs versenyelőny (*Competitive Innovation Advantage*) fogalma⁸ egybefonódott a siker, a versenyképesség növelésének fogalmával. Az innováció új típusú, sokelemes folyamat, amely tevékenysége révén a lehetőségekre és veszélyekre, azaz az innovációs igényekre és kényszerekre adott válaszok formájában éri el a szervezeti fejlődést, növekedést.⁹ A versenyképesség növelésének kulcsa az innovációs versenyelőny (CIA), eszköze pedig a hatékony innovációs portfólió. A versenyképesség növelése érdekében nem elegendő csak a meglévő tudás hasznosítását, kiaknázását eredményező stratégia, hanem párhuzamosan szükséges egyfajta kutatási, feltáró stratégia, amelyek egymás erejét fokozva, „kettős” stratégiaként biztosítják azt a versenyelőnyt, amely a fenntartható növekedéshez nélkülözhetetlen. A versenyképesség növelése során folyamatos fejlesztésre van szükség a szervezeten belül. A fejlesztési lehetőségek és kényszerek által megfogalmazott kérdésekre az innováció ad választ. Az innováció – összhangban a szervezeti stratégiával és struktúrával – lehetőséget teremt a szervezeti célok hatékony megvalósítására. Az innováció megvalósítása azonban gyakran jár együtt a szervezeti kultúra módosításával. A cél az, hogy az új fejlesztések mélyen beágyazódjanak a kollektív tudatba, a bizalom, a szolidaritás, a lelkesedés és a nyitottság pedig kiemelten hangsúlyosak az innováció kulcsfontosságú alkotó-elemeiként.¹⁰ A szervezetnek meg kell találni az egyensúlyt az innovációs tevékenység

⁵ Benedek József – Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.

⁶ Benedek – Kocziszky – Veresné Somosi (2015) i. m.

⁷ Hortoványi Lilla – Dobák Miklós: A versenyképesség és az innováció vállalati szintű vizsgálata. *Veze-téstudomány*, 48. (2016), 12. 38–45.

⁸ Michael Hülsmann – Nicole Pfeffermann (szerk.): *Strategies and communications for innovations. An integrative management view for companies and networks*. Heidelberg, Springer, 2011.

⁹ Piskóti István: *Marketingképességek szerepe az innovációs versenyelőnyök fenntartásában*. 2012.

¹⁰ Jarjabka Ákos – Lóránd Balázs: *Az innováció alapjai és megjelenési területei*. Pécs, 2010.

és a mindennapi teljesítményhez vezető működés között. Az innováció önmagában nem cél, hanem a versenyképességhez és értékteremtéshez (amely a vállalatok hosszú távú célkitűzése) vezető út.¹¹

Az innováció – mint a gazdasági fejlődés kulcseleme – a társadalmi folyamatok meghatározó jelentőségű tényezője. A társadalmi innovációk a technikai innovációk elválaszthatatlan társai, az innovációkra komplementer folyamatokként tekinthetünk. A társadalmi innováció a közösség jóllétének javítása érdekében új megoldásokat fogalmaz meg az adott közösség problémáira, és mint a kihívásokra reagáló eszköz, újszerű megközelítést eredményez a regionális aránytalanságok kezelésében is. A magterületeken a technikai innovációk megoldást jelenthetnek az életminőség fejlesztésében, a lemaradó, periferiális területeken azonban szükségszerű olyan új kezdeményezések ösztönzése, mint a társadalmi újítások.

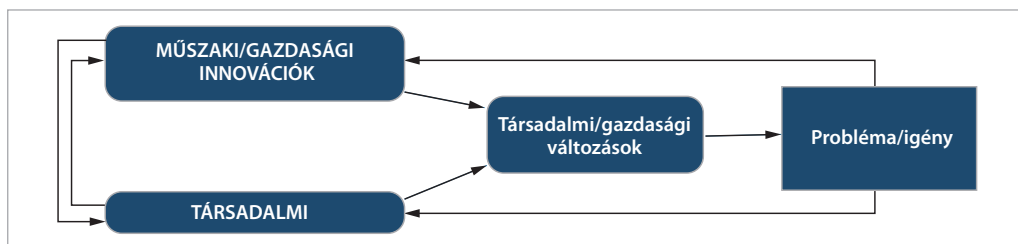
A társadalmi innováció új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemlélet- és megközelítési mód, paradigma, termék, eljárási folyamat, gyakorlat, amely a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozza meg, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok, esetleg új struktúrák jönnek létre. A társadalmi innováció révén megteremtődik az életminőség javításának és az élettartam növelésének lehetősége.

A társadalmi innováció ösztönzését olyan új (vagy újszerű) együttműködések, kapcsolódások és szervezeti formák segítik, amelyek önmagukban is innovációként funkcionálnak a társadalom jóllétének növelése érdekében. A regionális aránytalanságokból fakadó lemaradások kezelésében és a felzárkózási lehetőségek megteremtésében jelentős szerepe van a társadalmi innovációnak. Zamf megfogalmazása szerint a „társadalmi innovációkkal új utakat, célokat érünk el, legfőképp új szervezeti formákat, új szabályozásokat, új életstílust, amelyek a társadalmi változás irányát megváltoztatják, a problémákat könnyebben megoldhatóvá teszik, és ezek értékesek, adaptálhatók és intézményesíthetők lesznek”.¹²

Ezen gondolatmenet lezárásaként a társadalmi problémák újratermelődésének logikáját szemlélteti az 1. ábra. Napjainkban fokozottan igaz az, hogy a társadalmi innováció jelentősége egyre nagyobb a közösségek életében. A műszaki, gazdasági és a társadalmi innovációk megvalósulásának eredője eredményezi a társadalmi és gazdasági változásokat, s teszi lehetővé az adott közösség tagjainak jólétét és jóllétét, amelynek hatásaként megjelennek régi-új problémák és igények. Jól érzékelhető a folyamat ciklikus jellege. Az innovációk szoros kölcsönhatása a későbbiek során például mind a folyamatorientált megközelítésben, mind pedig a mérési módszerek vizsgálatánál is visszatérő elemként jelenik meg.

¹¹ Thomas Durand et al. (szerk.): Bringing technology and innovation into the boardroom. Strategy, innovation and competences for business value. European institute for technology and innovation management. New York, Palgrave Macmillan, 2004.

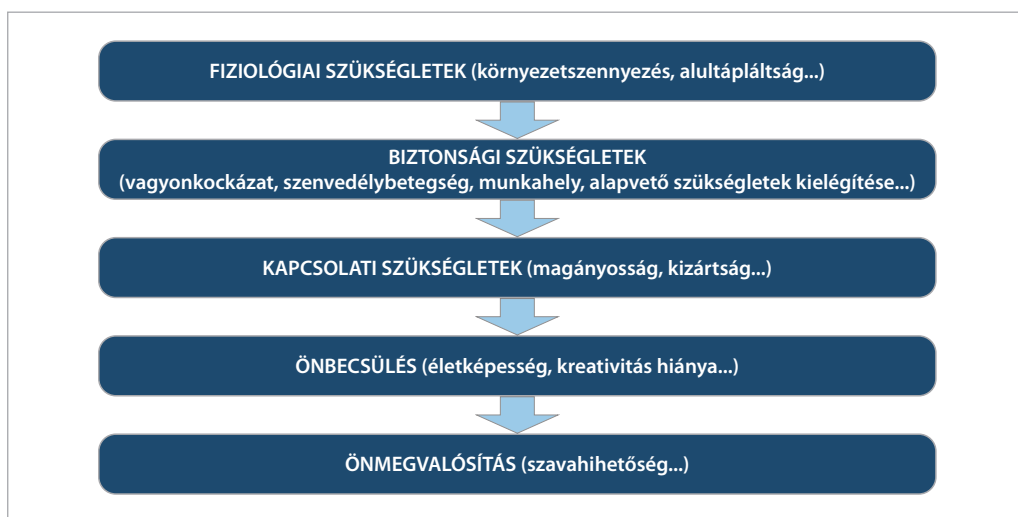
¹² Szörényiné Kukorelli Irén: Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai. *Tér és Társadalom*, 29. (2015), 1. 97–115.

1. ábra: A társadalmi problémák újratermelődése

Forrás: a szerzők szerkesztése

A társadalmi innováció különböző megközelítései alapján téves lenne a társadalmi problémák körét megélhetési és egzisztenciális gondokra szűkíteni. A problémák helytől, időtől, jövedelmi viszonyoktól, egészségügyi állapottól stb. függően jelentkeztek és jelentkeznek, amire építve meghatározható a társadalmi innováció szükséglet hierarchiája (lásd a 2. ábrát).

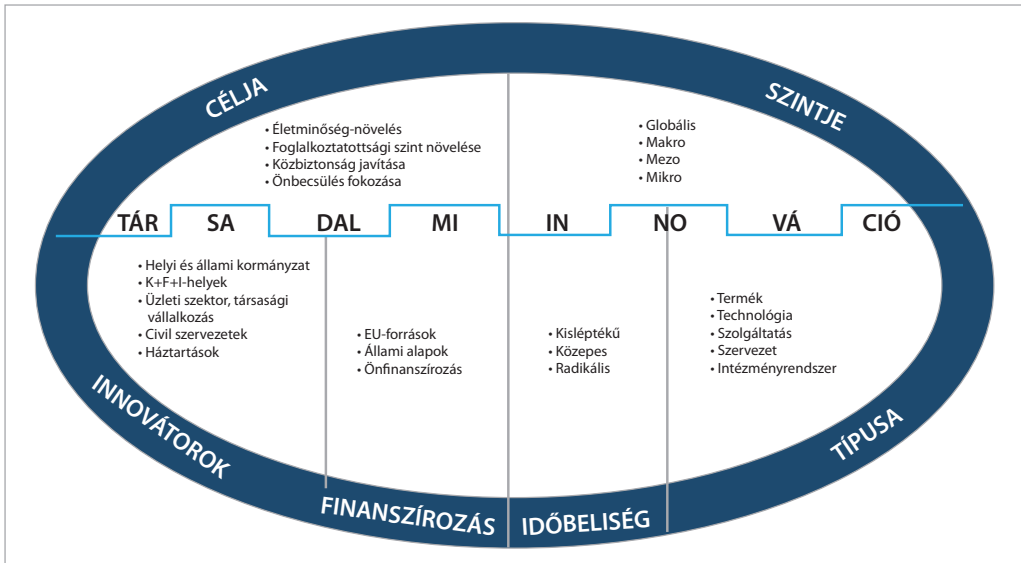
2. ábra: A társadalmi innováció szükséglet hierarchiája

Forrás: a szerzők szerkesztése

A társadalmi innováció egy lehetséges tipológiája

A gazdasági innováció Schumpeter szóhasználatában az „alkotó rombolás”-t biztosítja, de a változás nem mechanikus, együtt kell hogy járjon a társadalmi viszonyok változásával.¹³ A társadalmi innováció fogalmi meghatározása és szükséglet hierarchiájának definiálása után – a műszaki, gazdasági innovációk mintájára – összeállítottuk a társadalmi innováció tipológiáját (3. ábra).

¹³ William Fielding Ogburn: Cultural lag as theory. *Sociology and Social Research*, 41. (1957), 167–174.; William Fielding Ogburn: *On culture and social change*. Chicago, University of Chicago Press, 1964.

3. ábra: A társadalmi innováció egy lehetséges tipológiája

Forrás: Benedek József – Kocziszkó György – Veresné Somosi Mariann: Új innovációs paradigma? Regionális társadalmi innovációs potenciál javításának lehetősége szakértői rendszer segítségével, lehetőségek és korlátok. In Lipták Katalin (szerk.): „Mérleg és Kihívások”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolc, Gazdaságtudományi Kar, 2015 alapján a szerzők szerkesztése

A társadalmi innováció célja: az innovációk komplex megközelítésében a társadalmi és gazdasági innovációk között jelentős eltérés van azok célhierarchiájában. A társadalmi innováció célja a közösségi problémák megoldása, a magasabb életminőség elérése a foglalkoztatási szint növelésén, a környezeti feltételek, a biztonsági és kapcsolati szükségletek, valamint az önbecsülés javításán keresztül.

A társadalmi innováció szintjei: a társadalmi innováció meghatározható és jellemezhető makro- (nemzeti) és globális szinten, mezo- (regionális, megyei, járási, települési), valamint mikro- (azaz szervezeti) szinten. Attól függően, hogy a társadalmi innováció melyik szintje képezi a vizsgálat tárgyát, a tipológia elemei is ehhez igazodva differenciálódnak.

Innovátorok: a társadalmi innováció szereplőinek köre bővebb, mint a műszaki, gazdasági innovációk szereplőinek halmaza, mert a társadalom valamennyi érintettjét (stakeholderét) befolyásolja.

Finanszírozása: a társadalmi innováció finanszírozása többnyire EU-forrásokból, állami alapokból és önfinszírozással történik. A lisszaboni stratégia folytatásaként az Európai Unió Európa 2020 stratégiája elkülönített forrásokat biztosít a társadalmi innovációs kompetenciák és képességek fejlesztésére.

A társadalmi innováció típusa: a társadalmi innováció megvalósulásának széles palettája jelentősen függ attól, hogy az adott közösség problémájának enyhítése, megszüntetése és életminőségének javítása hogyan hajtható végre.

Időbelisége: amennyiben az időhorizontja szerint jellemezzük, akkor a kisleptékű társadalmi innováció a jelen, a közepes vagy közbülső a jelenlegi szervezet képességeire épít, de azokat alapvetően új célokra használja fel, míg a radikális társadalmi innováció időigénye 3–5 év.

A társadalmi innováció hatása elsősorban a leszakadó régiókban, a perifériális területeken és településeken élők életminőségének javításához és a hátrányos társadalmi csoportok felzárkózásához járul hozzá. Valószínűleg a társadalmi innováció önmagában nem elegendő egy elmaradott közösség eljuttatásához a fejlettebbek közé. A szükség-lethierarchia és a tipológia megteremtette annak a lehetőségét, hogy meghatározhatók legyenek a társadalmi innováció előfeltételei.

A társadalmi innováció előfeltételei

A társadalmi innovációt az előzőekben úgy definiáltuk, mint a közösség életszínvonalát növelő, a társadalomban felmerülő kihívások megválaszolását segítő folyamat. A folyamat elindulásához mindenekelőtt szükséges a társadalmi problémák, feszültségek azonosítása. Ezen információk rendelkezésre állásához szükséges felmérni az adott területen jelentkező társadalmi problémákat. Ez a feladat elvégezhető országos szinten is, de a mélyebb és konkrétabb információk megszerzéséhez regionális szintű elemzésekre van szükség. A társadalmi innovációkkal kapcsolatos publikációk számot adnak a regionális innovációkkal kapcsolatos empirikus vizsgálatok tapasztalatairól. Ezek között különösen hangsúlyosan szerepelnek a hátrányos térségek vizsgálata során feltárt jelenségek.¹⁴ A regionális társadalmi innovációt akadályozó tényezők közül hármat emelhetünk ki:

- pénzügyi akadály;
- szakértelem hiánya;
- ellenállás.

A pénzügyi problémák megakadályozhatják az innovációs folyamat elindulását. Sokszor előfordult, hogy voltak kezdeményezések egyes térségekben, de a megvalósításhoz szükséges források hiánya vagy folytonossága miatt hamar elhalt a próbálkozás. Másik generális probléma a szakértelem hiánya. Különösen a hátrányos térségekre jellemző, hogy nincsenek szakemberek, akik képesek lennének a felmerülő ötletek kivitelezésére, menedzselésére és a társadalmi beágyazás elősegítésére. A sikeres társadalmi innovációk során több esetben előfordult, hogy az innovációt koordináló személy vagy szervezet külön szakképzést indított a siker érdekében. Harmadik fő problémaként említhető az ellenállás, azaz amikor az innovációban érintett település/szervezet tagjai nem sorakoznak fel a kezdeményezés mögé, hanem egyéni vagy szűkebb csoportjuk érdekére hivatkozva akadályozzák az innováció sikeres megvalósítását.

A fenti problémák sikeres megoldása megnyithatja az utat a társadalmi innováció megvalósításához és ezáltal a társadalmi jólét növeléséhez.

¹⁴ Tóthné Kiss Anett – Balaton Károly – Varga Krisztina: *Üzleti és társadalmi innovációk beágyazottsága, kapcsolata*. Projekt tanulmány, EFOP 3.6.2. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2018.

A sikeres társadalmi innovációk meghatározott előfeltételek teljesülését igénylik. A hazai vizsgálatok során az alábbi tényezők fontosságát emelhetjük ki:¹⁵

- innovációs befektetések;
- társadalmi innovációt segítő üzleti környezet;
- együttműködés és hálózatok, intézmények;
- humán feltételek.

Az innovációs befektetések származhatnak az innováció kezdeményezőitől vagy akár külső személyektől, szervezetektől. A kistérségi regionális társadalmi innovációk során az egyik gyakori külső befektető az önkormányzat, amely felismerte, hogy az innováció hozzájárulhat a település problémáinak megoldásához. Fontos előfeltételnek tekinthető a társadalmi innovációt segítő üzleti környezet, azok a vállalatok és intézmények, amelyek kínálatukkal, az előállítandó termékek és szolgáltatások iránti kereslettel támogatják az innovációs kezdeményezések sikerre vitelét. A fentihez hasonló szerepet tölthetnek be az innovációs kezdeményezéssel együttműködő hálózatok és intézmények. Ezek a szervezetek életteret biztosíthatnak az innováció megvalósítására létrehozott szervezeteknek és projekteknek.

Nem elhanyagolható a humán feltételek szerepe sem. Szükséges az innovációt kezdeményező, támogató és a megvalósításban aktív szerepet játszó személyek jelenléte, akik szakértelmükkel és tapasztalataikkal segíthetik a kibontakozó társadalmi kezdemények sikeres véghezvitelét. Mindezek megteremtették a társadalmi innováció folyamatorientált vizsgálatának a feltételeit.

A társadalmi innováció egy lehetséges folyamatmodellje

A szakirodalom áttekintése, valamint a társadalmi innováció speciális karakterisztikája, hierarchiája és előfeltételei alapján megállapítható, hogy a folyamata nem írható le a műszaki vagy gazdasági innovációval azonos logikai fázisok mentén. A társadalmi innováció az irányultságát tekintve lehet folyamat- vagy eredményközpontú annak függvényében, hogy hogyan közelíti azt: például a közösségi igények kielégítése, újszerű együttműködések kialakítása, kreatív és komplex problémamegoldás, életminőségjavítás, helyi közösséghez kapcsolódó fejlesztés. Vannak szerzők, akik csak az egyik szempontot helyezik a fókuszba, s vannak olyanok, akik mindkét szempont egyidejű figyelembevételére törekednek. Bacon és szerzőtársai¹⁶ a társadalmi innováció folyamatát változtatási folyamatként azonosítják, ahol kiemelt szerepe van a változtatási hajlandóságnak, a rendelkezésre álló erőforrások hatékony kihasználásának, valamint a külső erőforrások eredményes bevonásának. García és szerzőtársai¹⁷ a társadalmi innovációt

¹⁵ Varga Krisztina: *A társadalmi innovációs folyamat mérési modellje*. Kutatási tanulmány az EFOP-3.6.1 projekt keretében. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2019.

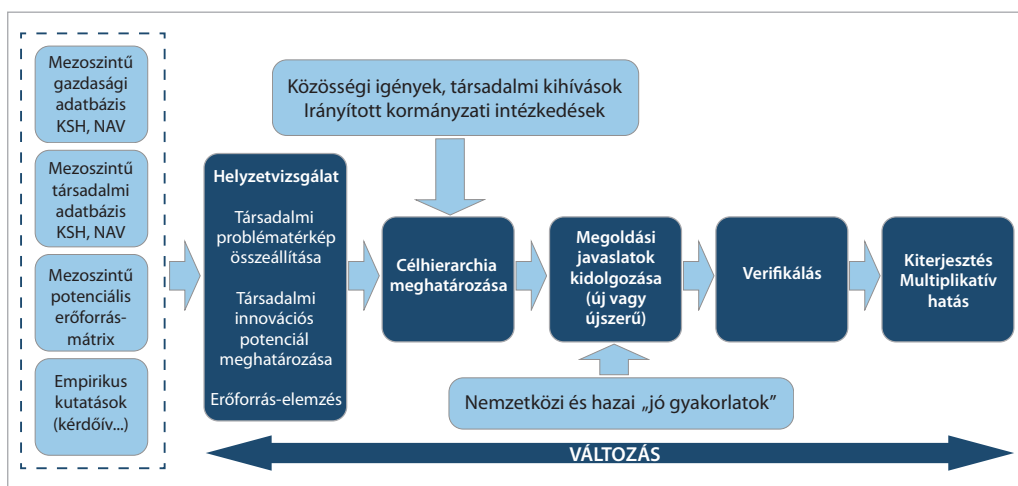
¹⁶ Nicola Bacon et al.: *Transformers. How local areas innovate to address changing social needs*. London, NESTA, 2008.

¹⁷ Marisol García – Santiago Eizaguirre – Marc Pradel: Social innovation and creativity in cities: A socially inclusive governance approach in two peripheral spaces of Barcelona. *City, Culture and Society*, 6. (2015), 4. 93–100.

olyan folyamatként értelmezik, ahol a társadalmi igények kielégítésére új szolgáltatások és erőforrások jönnek létre; továbbá vizsgálják, hogy hogyan erősödik a bizalom az érintettek között, valamint, hogy ez milyen társadalmi átalakulásokhoz és makroszintű intézkedésekhez vezet. Mi olyan társadalmi innovációs folyamat felvázolására törekszünk, amely integrálja a folyamat- és eredményorientáltságot, továbbá alapul szolgálhat mérési módszertanok beillesztésére, és támogatja az új társadalmi innovációk generálását is.

A társadalmi innovációs folyamattal szemben támasztott követelmény, hogy a törekvés újszerű kezdeményezés legyen, ami nem feltétlenül jelent teljesen új megoldást, hanem olyan, korábban már jól működő rutinok újszerű kombinációját, illetve adaptációját, amelyek kielégítik a felmerült társadalmi igényeket, új képességeket teremtve ezáltal.

A makro- és mezoszintű társadalmi innováció létrehozását jellemző folyamatmodell fázisai között mind tartalmi elemeikben, mind módszertani támogatásukban különbségek, illetve súlyponteltolódások nevesíthetők. A mi kutatásunk folyamatvizsgálati fókuszában a mezoszintű társadalmi innovációk állnak, így a 4. ábrán ismertetett modell is ennek a szintnek a főbb jellemzőit szemlélteti.

4. ábra: A mezoszintű társadalmi innováció folyamatmodellje

Forrás: a szerzők szerkesztése

A mezoszintű társadalmi innováció folyamatának kiinduló lépése a helyzetvizsgálat, amely három fő területre fókuszál: a társadalmi problématerkép összeállítása, a társadalmi innovációs potenciál meghatározása, valamint az erőforrások elemzése. Ezek a települési/járási szintű gazdasági és társadalmi adatbázisok, a települési/járási szintű potenciális erőforrás-mátrixok segítségével végezhető el. Az adott településen/járásban végzett empirikus kutatások is jól integrálhatók a helyzetvizsgálati kép komplexitásának növelése okán. A közösségi igények, a társadalmi kihívások, a nem piaci alapú megoldások és az irányított kormányzati intézkedések, valamint a helyzetvizsgálat strukturált eredménye alapján megfogalmazott célhierarchia jelenti a következő lépést a társadalmi innovációs folyamatban. Néhány példa a leggyakrabban előforduló célelemek közül: a lakóhelyhez való kötődés erősítése, a hátrányos helyzetű csoportok segítése, a helyi gaz-

daságfejlesztés támogatása, az önfenntartás képességének megteremtése és fenntartása, a hálózatos működésből származó előnyök kialakítása, a közfoglalkoztatás által biztosított lehetőségek kihasználása. A törekvések alapvetően nem piaci alapú megoldások, hanem olyan, a társadalom megújulását is eredményező kezdeményezések, amelyek hosszú távon formálják a közösséget. A következő fázisban történik a lehetséges és javasolt megoldások meghatározása, amelyek általában különböznek a társadalmi innováció léptékében, a finanszírozás módjában, a szervezeti megoldásban, az innovációs eszközökben, az érintettek körében és az időbeliségükben. A társadalmi innovációs folyamat legbizonytalanabb szakasza ez, amely folyamatosan kihívások elé állítja a törekvések érintettjeit. Szintén fontos tényezőként jelenik meg ebben a szakaszban a kockázatok beazonosítása, elemzése és kezelése. Például, egy kockázatot kiemelve: számos társadalmi innovációs megoldás a pályázati finanszírozás megszűnése után nem tudott önfenntartó módon tovább működni. Az új vagy újszerű társadalmi innovációk kialakításában hasznos segítséget nyújt a „jó gyakorlatok” tára, a kérdés az, hogy milyen módszer segítségével használható ez fel a leghatékonyabban. A gyakorlatban való megfelelőséget követően adaptálhatóvá válik a társadalmi törekvés, majd megtörténik a kiterjesztés és megjelenik a multiplikatív hatás. A folyamat ezen pontján hangsúlyos tényező a támogatói légkör (források, intézmények, politikai és társadalmi keretfeltételek) és a megfelelő kommunikáció. A társadalmi kezdeményezés sikeres megvalósítása mint eredmény elvezet a változási (egyben tanulási) folyamathoz. A folyamat során végig szükséges a kockázatok mérlegelése és értékelése, csökkentésükre vagy megszüntetésükre vonatkozó stratégiák kidolgozása. A sikeres megvalósítást követően új igények jelentkeznek, amelyeket a fenti folyamat mentén képes kielégíteni a társadalmilag innovatív közösség. A társadalmi innováció tehát dinamikus, ciklikus folyamat, amely a visszacsatolási hurkok és állandó kockázatértékelés segítségével társadalmi tanulást eredményez. A társadalmi innovációs törekvések ugyanakkor megoldási javaslatként jelentkezhetnek a társadalmi igények azonosításában és kielégítésében, valamint a perifériális térségek kihívásainak kezelésében. A társadalmi igények és a közösséget érintő kihívások társadalmi, gazdasági és politikai tényezők mentén csoportosíthatók. A társadalom szempontjából leginkább beazonosítható igények az állampolgárok bevonása a társadalmi innovációs folyamatokba, a társadalmi szolgáltatások kialakítása és nyújtása például az oktatás, az egészségügy, a szociális ellátás stb. területén, a mobilitás biztosítása, valamint a közösségek fejlesztése, támogatása. A társadalom szempontjából megjelenő legfontosabb kihívások közé sorolható az elvándorlás, az előregedés, a hátrányos helyzetű csoportok számossága és összetétele, valamint a képzettségi szintek közötti egyenlőtlenségek mértéke.

A gazdasági szempontból megfogalmazódó igények közül a stabilitásra való törekvést, a foglalkoztatottság magas szintjét, a biztonság és a bizalom meglétét, valamint a fenntarthatóságot emeljük ki. A gazdasági kihívások alatt alapvetően a lakhatási feltételek kielégítését, a munkanélküliség kezelését, a pénzügyi források biztosítását és a gazdasági szakértelem meglétét értjük. A politikai tényezőcsoporton belül igényként jelentkezik a tudatosság, a mozgósító erő és a politikai részvétel megléte. A politikai kihívás alatt az elkötelezettséget, a döntéshozatal függetlenségét, valamint a kormányzati transzparenciát értjük. A társadalmi innovációs folyamat megvalósíthatóságának egyik legkritikusabb pontja a pénzügyi erőforrások hiánya. Amennyiben az egyéni vagy a közösségi ötletek új, innovatív megoldásokkal szolgálnak a hátrányos helyzetű térségek számára,

többnyire jelentősebb szervezeti és anyagi támogatás szükséges a projekt megvalósításához. Helyi szinten gyakran az Európai Unió különböző programjai nyújtanak támogatást gazdaságfejlesztésre, innovációra a felzárkózási igényrel rendelkező települések számára.

A társadalmi innováció megvalósítása mint változásvezetési probléma

A társadalmi innováció kialakítása során új termékek, szolgáltatások, folyamatok és szervezeti struktúrák alakulhatnak ki. Az innovációra vonatkozó ötletek, javaslatok kidolgozása a társadalmi innováció folyamatának egyik központi eleme. De nem elegendő csupán az új kezdeményezések megjelenése, hanem azokat a gyakorlatban is meg kell valósítani, be kell vezetni az új termékeket, szolgáltatásokat, folyamatokat és szervezeti megoldásokat. Ez egy jellegzetes változásvezetési problémát vetít előre, amellyel meg kell birkózni az innováció kezdeményezőinek.

A társadalmi innovációk megvalósítása során az alábbi tipikus változásvezetési problémák azonosíthatók:

- a társadalmi innováció léptékének a meghatározása;
- támogatás megszerzése az ötletek kivitelezéséhez;
- az innovációval szembeni ellenállás, közömbösség legyőzése;
- az innovációban részt vevő személyek/szervezetek kiválasztása;
- a szükséges pénzügyi források megszerzése;
- változásvezetési módszertan ismerete;
- a változáshoz kapcsolódó kockázatok ismerete;
- az innováció megvalósítását irányító, koordináló személyek (innovátorok) kiválasztása;
- a bevezetett társadalmi innovációk időbeni fenntartásához szükséges feltételek megteremtése.

A társadalmi innovációs ötlet megfogalmazását követően az egyik legfontosabb teendő a támogatás megszerzése a kivitelezéshez. A támogatás megszerzésében érintett partnerek lehetnek a kormányzat, az önkormányzatok, a lakosság, a területen működő vállalkozások és társadalmi szervezetek. A támogatásuk eléréséhez a lehetséges partnereket be kell vonni az innovációs elképzelés részletes kidolgozásába.

A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy mind az ellenállással, mind a közömbösséggel szembe kell nézni a társadalmi innováció gerjesztőinek. A közömbösség széles körű megnyilvánulásával találkoztunk a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében végbemenő társadalmi innovációk vizsgálata során.¹⁸ Ez a közömbösség a lemaradó régiók polgárainak reményvesztettségéből, a kilábalás lehetőségeinek feladásából táplálkozott. Az innovátoroknak gondot kell fordítani arra, hogy felrázzák ezeket az embereket, s elhittessék velük, hogy van mód az előrelépésre és a társadalmi-gazdasági helyzetük javítására.

A társadalmi innovációk megvalósítására jellemző, hogy egyének és szervezetek széles körének közreműködésével valósul meg. A szervezett megvalósításhoz ki kell választani azokat a vállalkozásokat, intézményeket és magánszemélyeket, akiknek az aktív

¹⁸ Kocziszkó György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48. (2017), 6–7. 15–19.

közreműködésére számítunk a társadalmi innováció megvalósítása során. Ez történhet független szervezetek vagy hálózatok formájában egyaránt. Tisztázni kell az egyes közreműködők feladatait, a köztük kialakítandó munkamegosztást, döntési kompetenciákat. Számos esetben képzési igény merül fel az innováció tartalmi elemei és menedzselése szempontjából is.

A társadalmi innovációk megvalósításához megfelelő pénzügyi források rendelkezésre állása is szükséges. Ez különböző forrásokból származhat: pályázatok, állami és önkormányzati támogatások, EU-s források stb. Szükséges üzleti terv kidolgozása, az egyes időszakokra vonatkozóan az igények és a források összhangba hozása érdekében. Külön figyelmet kell fordítani a társadalmi innováció pénzügyi fenntarthatósági kérdéseire is.

Az egyes társadalmi innovációs projektek nagyobb léptékű, akár több évet igénybevevő feladatokat is jelenthetnek. A nagyobb léptékű (radikális) társadalmi innovációknál indokolt egy projektszervezet kialakítása, amely biztosítékot jelenthet a kezdeményezések időben, megfelelő tartalommal, az elvárt minőségben és költségkereteken belüli megvalósítására. A sikeresség megítélésénél szükséges hierarchikusan vizsgálni azt, hogy az adott társadalmi innováció eleget tesz-e a „megrendelő” elvárásainak, a rendelkezésre álló erőforrások hatékony felhasználása adott tartalommal és időben megvalósult-e, valamint, hogy a projekteredménnyel a felhasználók elégedettek-e. A projektmenedzser látja el a legfontosabb koordinációs feladatokat a projekt teljes élettartama során.

Amennyiben a projektet bevezették, akkor gondoskodni kell annak fenntartásáról, elkerülendő azt a gyakori problémahelyzetet, hogy néhány hónap eltelte után alábbhagy a kezdeti lendület, s az innovációs tevékenységek intenzitása lecsökken, vagy akár el is halhat a projekt. A projektszervezet működtetése garanciákat teremthet a tervezett ütem megvalósítására, hiszen ahhoz személyi felelősség is kapcsolódik, továbbá a projekt-monitoring-rendszer biztosíthatja az előrehaladás menetének folyamatos ellenőrzését, valamint a szükséges beavatkozások, korrekciók megtételét.

A változásvezetési gondolatsor lezárásaként álljon itt Colin Carnall – a változásmenedzsment tapasztalatait összefoglaló – listájának néhány eleme,¹⁹ amelyek a társadalmi innovációk megvalósításakor szintén megszívlelendők:

- „Világos célokat kell kitűzni, amelyek az emberek által aktuálisan érzékelt, fontos problémákkal vannak kapcsolatban.
- A terveknek és az emberek bevonásának speciális területekre, problémákra kell irányulnia.
- A teljesítménynövekedést mutató előrelépéseket már a kezdeti fázisokban is fel kell mutatni.
- A korai győzelmek akkor fognak realizálódni, ha azok a résztvevők saját önértékelését illető, pozitív visszajelzésekre épülnek.
- A változásmenedzsment gyakran lassú és bonyolult folyamat.
- A menedzserek által előterjesztett megoldásoknak a résztvevőktől származó javaslatokra kell épülni.
- Az előrehaladás ellenőrzése és az értékelés a további fejlesztések alapja.
- A változásmenedzsment minden tekintetben tanulási folyamat.”

¹⁹ Farkas Ferenc: *Változásmenedzsment*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2004. 194.

Az Európai Unió és ezen belül Magyarország főbb társadalmi innovációs programjai

Az Európai Bizottság 2009-ben megtartott workshopján született meg az elhatározás, hogy a társadalmi innovációval foglalkozni szükséges. Ebből kiindulva 2010-től kezdődően számos programot hirdettek meg, s az így elért sikerek bebizonyították, hogy ezen kihívások leküzdését célszerű folytatni. Jelenleg, a 2014–2020 közötti periódusban is több program fut párhuzamosan, amelyek közül csak a főbb típusok ismertetése történik meg.

Mit tesz az Európai Bizottság a társadalmi innovációért? Hálózatépítés, versenyeztetés, finanszírozás, ökoszisztémák megőrzése és növelése, hatásvizsgálatok, inkubáció és felfedezés.

Európai Strukturális és Befektetési Alapok

Ezen alapokon belül hármat emelünk ki, amely a társadalmi innovációkra kiemelt figyelmet fordít. Jelen alapok új előzetes feltételeességi követelményeit összeegyeztették azon igényekkel, amelyek szerint a jelenlegi rendszer modernizálása megtörténik a források megfelelő felhasználásával. Elvárt, hogy a tagállamokat arra ösztönözze, hogy a lakosság jelenlegi és jövőbeni szükségleteire építve az egészségügy és az oktatás területén innovatív megoldásokkal adjanak választ. Annak érdekében, hogy a tagállamoknak megkönnyítsék a társadalmi innovációk jobb megértését, kiadták a Társadalmi Innovációk Útmutatóját, amely többféle irányt vizsgál, amelyeken keresztül az innovációk támogatását szervezhetik a közhatóságok a befektetési programjaik keretén belül. Az alábbi támogatói rendszerek tartoznak ide:

Európai Szociális Alap (ESZA)

Európában a fő eszköz a foglalkoztatás, valamint a társadalom bevonásának ösztönzésére, azaz az emberek számára segítségnyújtás a munkahely megszerzésében, a hátrányos helyzetű emberek társadalomba való integrálásában és a mindenki számára kedvezőbb élet biztosításában. Ezt azáltal akarják elérni, hogy az embereket és a képességeiket megvizsgálva segítenek munkát találni, továbbá a képességüket fejleszteni. A 2014–2020 közti időszakban 80 milliárd euró áll az alap rendelkezésére, hogy mindezt elérje. Magyarországon e támogatás keretében működik a jelenlegi Széchenyi 2020 program.

Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA)

Ezen alap a régiók közti egyenlőtlenségre helyezi a hangsúlyt, és a gazdasági, valamint a társadalmi kohéziót célozza meg. Ennek keretében Magyarország 25 milliárd euró támogatást kap ezen időszak alatt, amelyet a nemzeti hozzájárulással együtt olyan területekre fektet be, mint például a szállítás és az energia, a foglalkoztatási politikák, az alacsony szénkibocsátású gazdaság és az oktatás.

Európai Mezőgazdasági Alap a Vidékfejlesztésért

A 21. század gazdasági, környezetvédelmi és társadalmi kihívásainak megismerését ösztönzi az unió különböző vidéki területein. Ezt az alapot a közös mezőgazdasági politika második pillérjeként is szokták tekinteni, hiszen a gazdálkodók részére közvetlen kifizetéseket valósít meg, és a mezőgazdasági piacok irányításával kapcsolatban intézkedik. Ezen keresztül támogatják az EU vidékfejlesztési politikáját, amely 100 milliárd eurót oszt szét a tagállamok között a jelzett időintervallumban. Ezen terület fejlesztésére Magyarország a nemzeti hozzájárulással együtt 4,2 milliárd euróval rendelkezik. A fő hangsúlyt országunk az ökoszisztémák helyreállítására, megőrzésére, növelésére, a társadalom bevonására, a szegénység visszaszorítására és a vidéki területek gazdasági fejlesztésére, az élelmiszerlánc-szervezetek ösztönzésére, továbbá a mezőgazdasági kockázatmenedzsmentre fordítja.

Horizon 2020

Az EU eddigi legnagyobb kutatási és innovációs programja, amelynek 2014–2020 között közel 80 milliárd euró állt rendelkezésére az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés finanszírozására. Az Európai Strukturális és Befektetési Alapok ezen felül kiegészítő támogatást nyújtanak a keretprogram számára a fejlesztések meggyorsítására. Három pillérre épül: kiváló tudomány, társadalmi kihívások, valamint az iparági vezető szerep.

Európai Társadalmi Innovációs Verseny

Az Európai Unió a társadalmi innováció intézményét versenyeztetés keretében támogatja. A versenyeztetés jogi hátterét a Horizon 2020, a Kutatási és Innovációs Keretprogram és kiváltképpen a 2018–2020 közötti társadalmi kihívásra vonatkozó munkaprogram – Európa a változó világban, beleértve az innovatív és reflektív társadalmakat – adja, amelyen keresztül az Európai Bizottság működteti ezt a pénzjutalommal járó versenyeztetést.

Foglalkoztatási és Társadalmi Innováció Program

Az EU-s szintű támogatási eszközt a magas arányú és fenntartható foglalkoztatás ösztönzésére, a megfelelő szintű társadalmi biztonság kialakítására, a társadalmi kirekesztéssel és a szegénységgel szembeni küzdelemre, a nemek közötti egyenlőtlenség csökkentésére, a diszkrimináció visszaszorítására, főképpen a fiatalok támogatására és a munkafeltételek fejlesztésére hozták létre. Ez az EU három (PROGRESS, EURES, Progress Mikrofinanszírozás) korábbi programjának egységesítésével jött létre (Employment, Social Affairs & Inclusion, EU Programme for Employment and Social Innovation – EaSI).²⁰

²⁰ European Commission: *EU Programme for Employment and Social Innovation (EaSI)*.

Magyarország gyakorlatában ezen megvalósulási időszakban 10 operatív program működik, amelyek többségének vizsgált témánkhoz való közvetlen vagy közvetett kapcsolódása egyértelmű és releváns:

- Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP);
- Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP);
- Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program (IKOP);
- Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program (KEHOP);
- Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Operatív Program (KÖFOP);
- Rászoruló Személyeket Támogató Operatív Program (RSZTOP);
- Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP);
- Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program (VEKOP);
- Vidékfejlesztési Program (VP);
- Magyar Halgazdálkodási Operatív Program (MAHOP).

Az EU társadalmi innovációt támogató programja 2020 után sem áll le: a 2021–2027 közötti periódusra az EU társadalmi dimenziójának megerősítésére újabb célokat tűzött ki az Európai Bizottság. Ennek keretében megreformálják és továbbfejlesztik az Európai Szociális Alapot (ESZA), az Európai Szociális Alap Pluszt (ESZA+), továbbá még hatékonyabbá teszik az Európai Globalizációs Alkalmazkodási Alapot (EGAA). Az ESZA+ egy sokkal rugalmasabb és egyszerűbb alap lesz azáltal, hogy több, jelenleg futó programot és alapot egyesít majd. Az Európai Bizottság elképzelése szerint az ESZA+ 2021-től integrálni fogja a jelenlegi ESZA-t, az ifjúsági foglalkoztatási kezdeményezést, a leginkább rászoruló személyeket támogató európai segítségnyújtási alapot, a foglalkoztatás és a szociális innováció európai programját és az EU Egészségügyi Programját azzal, hogy az ESZA egyéb alapok kiegészítője lesz. Ennek segítségével a társadalmi és munkapiaci kihívásokra sokkal integráltabb és célzottabb támogatást lehet kínálni mind uniós, mind pedig nemzeti szinten. Az ESZA+ szabályozása alapján biztosítani kívánják a társadalmi jogok európai pillére alapelveinek, valamint az európai szemeszter szerinti ajánlatok megvalósításának támogatását, a fiatal munkavállalóknak segítségnyújtást, a társadalomba történő beilleszkedés előmozdítását, továbbá, de nem utolsósorban a társadalmi innováció, mobilitás és egészségügy területén tett intézkedések elősegítését. A cél a korábbiakhoz képest egy sokkal egyszerűbb program kiépítése, amely csökkenti a nemzeti hatóságok vagy szervezetek adminisztratív korlátait a programok elérhetőségében. Ezen periódusra – a jelenlegi árfolyamon – 101 milliárd eurót szánnak az ESZA+-ra, amelyet az Európai Bizottság a tagállamokkal történő, nagyrészt megosztott irányítás keretében fogja kezelni. A foglalkoztatás és a szociális innováció, továbbá az egészségügy európai programjaira 1,2 milliárd eurót különítenek el, amelyet az Európai Bizottság közvetlen irányítása alatt fog tartani.²¹

A fejezet lezárásaként azon megállapításunkat szeretnénk hangsúlyozni, hogy az innováció kutatásában az elmúlt évtizedekben paradigmaváltás következett be, amelynek legfontosabb tartalmi elemei a következők:

- A társadalmi innovációk relevanciája összemérhető a gazdasági és természettudományi innovációkkal.

²¹ European Commission: *EU budget: a new European Social Fund Plus*. 2018.

- A gazdasági és természettudományi innovációk társadalmi problémákat generálnak, amelyek társadalmi innovációk segítségével kezelhetők, megoldhatók.
- A különböző típusú innovációk szoros együttműködésben értelmezendők.
- A társadalmi innovációk létrehozásának és menedzselésének finanszírozása összemérhető nagyságrendű a többi innovációéval.
- Szükséges a társadalmi innováció mérése, nyomon követése és értékelése.

Irodalomjegyzék

- Bacon, Nicola – Geoff Mulgan – Nusrat Faizullah – Saffron Woodcraft: *Transformers. How local areas innovate to address changing social needs*. London, NESTA, 2008.
- Benedek József – Kocziszkó György – Veresné Somosi Mariann: Új innovációs paradigma? Regionális társadalmi innovációs potenciál javításának lehetősége szakértői rendszer segítségével, lehetőségek és korlátok. In Lipták Katalin (szerk.): „Mérleg és Kihívások”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolc, Gazdaságtudományi Kar, 2015. 247–255.
- Benedek József – Kocziszkó György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.
- Czakó Erzsébet: *Versenyképesség iparágak szintjén – a globalizáció tükrében*. PhD-értekezés. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2000.
- Durand, Thomas – David Probert – Ove Granstrand – Arie Nagel – Breffni Tomlin – Cornelius Herstatt – Hugo Tschirky (szerk.): *Bringing technology and innovation into the boardroom. Strategy, innovation and competences for business value*. European Institute for Technology and Innovation Management. New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- European Commission: *A new, stronger European Social Fund Plus*. Online: <https://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=62&langId=en>
- European Commission: *Directorate-general regional policy: innovation in the national strategic reference frameworks*. Brussels, 2006.
- European Commission: *EU budget: a new European Social Fund Plus*. 2018. Online: <https://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=67&langId=en&newsId=9118>
- European Commission: *EU Programme for Employment and Social Innovation (EaSI)*. Online: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1081>
- Farkas Ferenc: *Változásmenedzsment*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2004.
- García, Marisol – Santiago Eizaguirre – Marc Pradel: Social innovation and creativity in cities. A socially inclusive governance approach in two peripheral spaces of Barcelona. *City, Culture and Society*, 6. (2015), 4. 93–100. Online: <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2015.07.001>
- Hortoványi Lilla – Dobák Miklós: A versenyképesség és az innováció vállalati szintű vizsgálata. *Vezetéstudomány*, 48. (2016), 12. 38–45. Online: 10.14267/VEZTUD.2016.12.04
- Hülsmann, Michael – Nicole Pfeffermann (szerk.): *Strategies and communications for innovations. An integrative management view for companies and networks*. Heidelberg, Springer, 2011.
- Jarjabka Ákos – Lóránd Balázs: *Az innováció alapjai és megjelenési területei*. Pécs, 2010. Online: <http://bit.ly/3tn6POV>

- Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Társadalmi innováció mérésének sajátosságai. In Lipták Katalin (szerk.): „Mérleg és Kihívások”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolc, Gazdaságtudományi Kar, 2015. 288–302.
- Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48. (2017), 6–7. 15–19. Online: <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.06.02>
- Nemes Gusztáv – Varga Ágnes: Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In Lipták Katalin (szerk.): „Mérleg és Kihívások”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolc, Gazdaságtudományi Kar, 2015. 434–444.
- Ogburn, William Fielding: Cultural lag as theory. *Sociology and Social Research*, 41. (1957), 167–174.
- Ogburn, William Fielding: *On culture and social change*. Chicago, University of Chicago Press, 1964.
- Piskóti István: *Marketingképességek szerepe az innovációs versenyelőnyök fenntartásában*. 2012. Online: <http://bit.ly/2O4fANV>
- Szörényiné Kukorelli Irén: Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai. *Tér és Társadalom*, 29. (2015), 1. 97–115.
- Tóthné Kiss Anett – Balaton Károly – Varga Krisztina: *Üzleti és társadalmi innovációk beágyazottsága, kapcsolata*. Projekt tanulmány, EFOP 3.6.2. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2018.
- Varga Krisztina: *A társadalmi innovációs folyamat mérési modellje*. Kutatási tanulmány az EFOP-3.6.1 projekt keretében. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2019.

A társadalmi innováció folyamatának mérési módszertana és a Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer jellemzői

A társadalmi innováció folyamatának mérése olyan komplex feladat, amely egy többszintű mérési modell bevezetését követeli meg. Olyan módszertan kidolgozása szükséges, amely lehetővé teszi a mikro-, mezo- és makroszintű méréseket, és amely indikátorainak segítségével az egyes szinteken mérhető társadalmi innovációs folyamat eredményei összehasonlíthatóvá válnak. A szakirodalmi áttekintés után megállapítható, hogy a társadalmi innovációs folyamat mérési módszertana, a mutatók alkalmazása nem egységesen elfogadott. Kiindulópontként a makroszintű mérések jelentek meg (térsgéi összefüggések vizsgálatával), amelyet folyamatosan követett a mezo- és mikroszintű mérési módszertanok bevezetése. Mikroszinten az egyes vizsgált esetek, társadalmi kezdeményezések esettanulmányi szintű elemzése segíti a mérést, mezoszinten pedig a regionális megoldások, társadalmi törekvések vizsgálata vezethet mérési eredményekhez. Az innováció mérési módszertanára vonatkozó kérdések és iránymutatások¹ alapján a mérési módszertan meghatározása igen eltérő módon alakult a természettudományi, műszaki innovációk és a társadalmi innovációk terén. A technikai innovációk mérését szolgáló módszertanok kínálta lehetőségek és korlátok vizsgálata alapvető feladat a társadalmi innováció mérésének jellemzéséhez. A technikai innovációs folyamatot mérő mutatók segíthetnek a társadalmi innovációs folyamat mérésére szolgáló mutatók meghatározásában, de körültekintő vizsgálat szükséges az adaptáció során. A szakirodalommal² egyetértve megállapítható, hogy az egyik jelentős bemeneti mutató a K+F-tevékenység a műszaki, természettudományi innovációs folyamatban. A K+F-tevékenység nem figyelhető meg minden szektorban, noha a társadalmi innovációs törekvések mindenhol jelen vannak vagy lehetnek. A kimeneti mutatók közül hangsúlyos szerepe van a szabadalmaknak a technikai innovációk megvalósítása során, de szabadalmak ritkábban születnek a társadalmi innovációs törekvésekben. A társadalmi innovációs folyamat mérési keretfeltételeinek meghatározásakor kiindulási alapot jelentenek azon tényezők, amelyek a társadalmi innováció konceptualizálásában vesznek részt: a társadalmi igény azonosítása,

¹ OECD: *Javaslat a kutatás és kísérleti fejlesztés felméréseinek egységes gyakorlatára*. Frascati kézikönyv. 1963; European Commission: *Innovation in the national strategic reference frameworks. Working document of the Directorate General for Regional Policy*. 2006; European Commission: *Strengthening social innovation in Europe. Journey to effective assessment and metrics*. 2012; Björn Schmitz – Gorgi Krlev – Georg Mildenberger: *Paving the way to measurement – A blueprint for social innovation metrics. A short guide to the research for policy makers. A deliverable of the project: “The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe”*. (TEPSIE), European Commission – 7th Framework Programme. 2013; Eva Bund et al.: *A methodological framework for measuring social innovation. Historical Social Research*, 40. (2015), 3. 48–78.; Economist Intelligence Unit: *Old problems, new solutions: Measuring the capacity for social innovation across the world*. Nippon Foundation, 2016.

² Schmitz et al. (2013) i. m.; Gorgi Krlev – Eva Bund – Georg Mildenberger: *Measuring what matters – Indicators of social innovativeness on the national level. Information Systems Management*, 31. (2014), 3. 200–224.; Bund et al. (2015) i. m.

a megoldási javaslat újdonsági foka, a társadalom fejlesztésére tett kísérlet, a szektorsemlegesség, a megjelenés szintje. A társadalmi innováció folyamata ötvözi a makroszintű intézkedéseket és az önkéntes részvételen alapuló szervezeti szintű kezdeményezéseket. A törekvések folyamatát, eredményét és hatását mérő modell meghatározása megköveteli a felülről vezérelt (gyakran elméleti) és az alulról szerveződő (civiliek bevonásán alapuló gyakorlati) stratégiák együttes vizsgálatát. Reeder és szerzőtársai³ szerint a társadalmi innováció mérése iteratív folyamat, amely megköveteli a korábbi adatok felhasználását, az eddig ismertté vált módszertan alkalmazását mikro- és makroszinten egyaránt. Zapf⁴ abban látja a technikai és társadalmi innovációk mérését segítő módszerekben a különbséget, hogy míg a technikai innovációk termelékenysége a fizikális energiák és anyagok függvénye, addig a társadalmi kezdeményezések termelékenysége az emberi kreativitástól és erőforrásoktól függ. A társadalom változik, új termékek, szolgáltatások vagy programok jönnek létre, amelyek párhuzamosan kielégítik a társadalmi igényeket, és új megoldásokat, kapcsolatokat eredményeznek. A szakirodalmi áttekintés alapján kijelenthető, hogy a mérés során hangsúlyos szerepet kap az innovációs folyamatok rendszerszerűsége. A társadalmi innováció mérése során – a technikai innovációknál azonosított rendszerszerűségnek megfelelően – kiindulópont az indikátorok meghatározása, és bemeneti, kimeneti, illetve hatásmutatóként való azonosításuk, ami alapján a társadalmi innovációs potenciál számszerűsíthető.

A társadalmi innovációs potenciál meghatározásának modellje

A modell meghatározásához – az általunk kialakított definíciót szem előtt tartva, amely szerint a közösség problémáinak megoldására kívánunk új vagy újszerű választ adni a jólét javítása érdekében – szükséges a társadalmi innovációs potenciál meghatározása, hiszen ez azon képességek összessége, amelyek lehetőséget teremtenek a társadalmi innovációk létrehozására.⁵ A társadalmi innovációs potenciál vizsgálata az 1. ábrán szemléltetett logikai folyamat alkalmazásával hajtható végre. A potenciális indikátorok meghatározásához először három faktort nevesítettünk: input-, output- és hatásfaktorokat, amelyek között a kapcsolatot a 2. ábra mutatja be. Ez a tagolás egyértelművé teszi, hogy a társadalmi innováció létrehozása és működtetése során a folyamat több pontján kell értelmezni indikátorokat a holisztikus megközelítés érdekében. Az indikátorok között meghatároztunk mennyiségi és minőségi mutatószámokat, ezzel is növelve a mérés komplexitását. A mutatószámok értelmezésénél törekedtünk a következő követelmények teljesítésére: az indikátorok a valóságos helyzetet jellemezzék, kellően fókuszáltak legyenek, relevánsak legyenek a vizsgált probléma szempontjából, biztosítsák a következetes alkalmazhatóságot, hozzáférhetőségük ne okozzon ellehetetlenülést, egyértelműek legyenek minden szituációban, az időszerűség megvalósulhasson, a társadalmi innovációs potenciál meghatározásának költsége kezelhető nagyságrendű legyen, valamint a kijátszhatóság kockázatát csökkentsük. A nem egy irányba mutató indikátorok

³ European Commission (2012) i. m.

⁴ Wolfgang Zapf: Über soziale innovationen. *Soziale Welt*, 40. (1989), 1–2. 170–183.

⁵ Benedek József et al.: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.

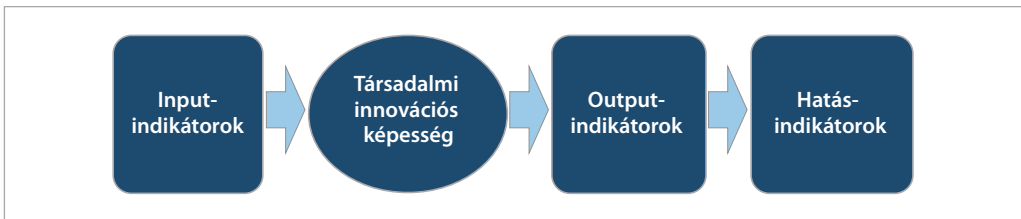
esetében a mutatók reciprokával számolunk. A folyamat egyes lépéseinél felhasználható források: szakirodalom, empirikus kutatások eredményei, EU-dokumentumok, KSH-, Eurostat-, NAV-, ORFK-, TEIR-adatbázisok, önkormányzatok és cégek nyilvántartásai. Biztosítani szükséges továbbá az indikátorok mérhetőségén túl az összemérhetőségüket, ezért minden indikátorcsoportban szükséges a mutatók normalizálása annak érdekében, hogy az eltérő skálájú adatok egymással összemérhetővé váljanak.

Mindhárom indikátorcsoportban a normalizált adatok átlagát szükséges kiszámítani, majd a három indikátorcsoport átlagából meghatározható a társadalmi innovációs potenciált mérő komplex mutató. A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor, illetve annak összetevői vonatkozásában a mutatók területi különbségei Gini-index segítségével vizsgálhatók, a területi egyenlőtlenségek mérésére pedig a Hoover-index alkalmas.⁶

1. ábra: A társadalmi innovációs potenciál meghatározásának logikai fázisai

Forrás: Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48. (2017), 6–7. 15–19. alapján a szerzők szerkesztése

2. ábra: A társadalmi innovációs potenciál meghatározásának logikai modellje

Forrás: Kocziszky – Veresné Somosi – Balaton (2017) i. m. alapján a szerzők szerkesztése

⁶ Major Klára – Nemes Nagy József: Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években. *Statistikai Szemle*, 77. (1999), 6. 397–421.

Az indikátorstruktúra kialakítása után nevesítettük az indikátorokat, ami lehetőséget teremt arra, hogy regionális – vagy akár országos – szinten vizsgálhatóvá váljanak az innovációs potenciálhoz kapcsolódó jellemzők. Az egyes indikátorcsoportok lehetséges struktúráját mutatja be az 1., 2. és 3. táblázat.

Az inputindikátorok nevesítéséhez négy faktort határoztunk meg: az intézményrendszert, a telephelyi tényezőket, a humán feltételeket és az aktivitást. Ezek segítségével komplex kép adható az inputoldali indikátorok számszerűsítésével arról, hogy a társadalmi innováció létrehozása milyen pozícióból indítható úgy, hogy a már korábban említett emberi kreativitás és erőforrás kiemelt szerepe megfelelő súllyal van jelen (1. táblázat).

1. táblázat: Inputindikátorok

Sz.	Faktorok	Indikátorok	Források
1.	Intézményrendszer (I)	– együttműködő partnerek száma (I_1) – civil szervezetek száma 10 000 lakosra (I_2)	KSH Önkormányzat
2.	Telephelyi tényezők (T)	– működő vállalkozások száma 1000 lakosra (T_1) – nonprofit vállalkozások száma 1000 lakosra (T_2) – vállalkozási megszűnési ráta (T_3)	KSH KSH KSH
3.	Humán feltételek (H)	– gyermeknépesség aránya a lakónépességből (H_1) – 100 gyermekkorúra jutó időskorú (H_2) – korfa (H_3) – aktivitási ráta (H_4) – eltartottsági ráta (H_5) – átlagosan elvégzett osztályszám (H_6)	KSH KSH KSH KSH KSH KSH
4.	Aktivitás (A)	– pályázati aktivitás (A_1) – szociális aktivitás (A_2)	TEIR Önkormányzat

Forrás: Kocziszky – Veresné Somosi – Balaton (2017) i. m. alapján a szerzők szerkesztése

Az outputindikátorok segítségével átfogó kép rajzolható arról, hogy a társadalmi innovációk létrehozása milyen módon és mértékben fejlesztette az adott szervezet/település/járás/megye ezirányú innovációs potenciálját, s hogyan fejlődtek a társadalmi innovációs képességei (2. táblázat). A társadalmi innováció fenntarthatóságát biztosító eredmények az oktatás, az egészségügy, a foglalkoztatás, a lakhatás, a társadalmi tőke és hálózatok, a kulturális és társadalmi környezet területén mérhetők és azonosíthatók be, amelyek a társadalom megújítását és hosszú távú eredményességét biztosíthatják.

A hatásindikátorok már arról adnak számot, hogy a realizált társadalmi innováció(k) kiterjesztése hogyan hat(ott) a vizsgált szinten a szociális feltételek változására, a családi viszonyok alakulására, a lakosság biztonságérzetére, a társadalmi infrastruktúra állapotára, valamint a megélhetési és környezeti feltételekre (3. táblázat).

2. táblázat: Outputindikátorok

Sz.	Faktorok	Indikátorok	Források
1.	Gazdasági (G)	– elnyert pályázatok száma (G_1) – lehívott forrás nagysága (G_2) – helyi termékek száma (G_3) – szociális szövetkezetek száma (G_4) – közfoglalkoztatottak aránya a 15–64 éves népességhez viszonyítva (G_5) – egy főre jutó kifizetett összeg (G_6)	TEIR Primer kutatás Önkormányzat Cégnyilvántartás Önkormányzat KSH
2.	Kulturális (K)	– hagyományörző rendezvények száma (K_1) – hagyományörző szervezetek száma (K_2) – kulturális rendezvényeken részt vevők száma 1000 főre vetítve (K_3) – közösségi feladatok száma (K_4)	Önkormányzat Önkormányzat KSH Önkormányzat
3.	Szociális (SZ)	– szegregációk száma (SZ_1) – szegregációban élők száma (SZ_2) – szociális étkeztetésben részesülők száma 1000 lakosra (SZ_3) – házi segítségnyújtásban részesülők száma 1000 lakosra (SZ_4) – munkanélküliségi ráta (SZ_5)	TEIR TEIR Önkormányzat KSH
4.	Egészségügyi (E)	– krónikus betegségben szenvedők száma (E_1) – szenvedélybetegek száma (E_2) – egy háziorvosra és házi gyermekorvosra jutó betegforgalom (E_3)	KSH KSH

Forrás: Kocziszky – Veresné Somosi – Balaton (2017) i. m. alapján a szerzők szerkesztése

3. táblázat: Hatásindikátorok

Sz.	Faktorok	Indikátorok	Források
1.	Szociális feltételek	– egy lakosra jutó jövedelem – születéskor várható élettartam – a 70 éves és idősebb népességből az általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya	KSH KSH KSH
2.	Családi viszonyok	– egyszemélyes háztartások aránya – három és több gyermekkel rendelkező családok aránya	KSH KSH
3.	Biztonságérzet	– regisztrált bűncselekmények száma 1000 lakosra – felderítési arány	ORFK ORFK
4.	Társadalmi infrastruktúra	– tartós bentlakásos elhelyezést nyújtó intézmények működő férőhelyeinek száma 1000 lakosra	Működtető szervezet
5.	Megélhetési feltételek	– szegénységi index – 0–1 millió forint jövedelemsávban kereső adózók aránya	KSH KSH
6.	Környezeti feltételek	– ökológiai lábnyom – rendszeresen tisztított közterület aránya	KSH KSH

Forrás: Kocziszky – Veresné Somosi – Balaton (2017) i. m. alapján a szerző szerkesztése

A társadalmi innovációs potenciál mérésének már léteznek megoldásai az Európai Unióban, ugyanakkor Magyarországon ilyen típusú makromérések rendszeresen nem történnek, így a kialakított mérési módszertan egy lehetőséget kínálhat erre.

A Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer jellemzői

Az elmúlt években végzett mezoszintű empirikus kutatásaink tapasztalatai arra irányították rá a figyelmünket, hogy a társadalmi innováció megvalósításának három kritikus kérdése van:

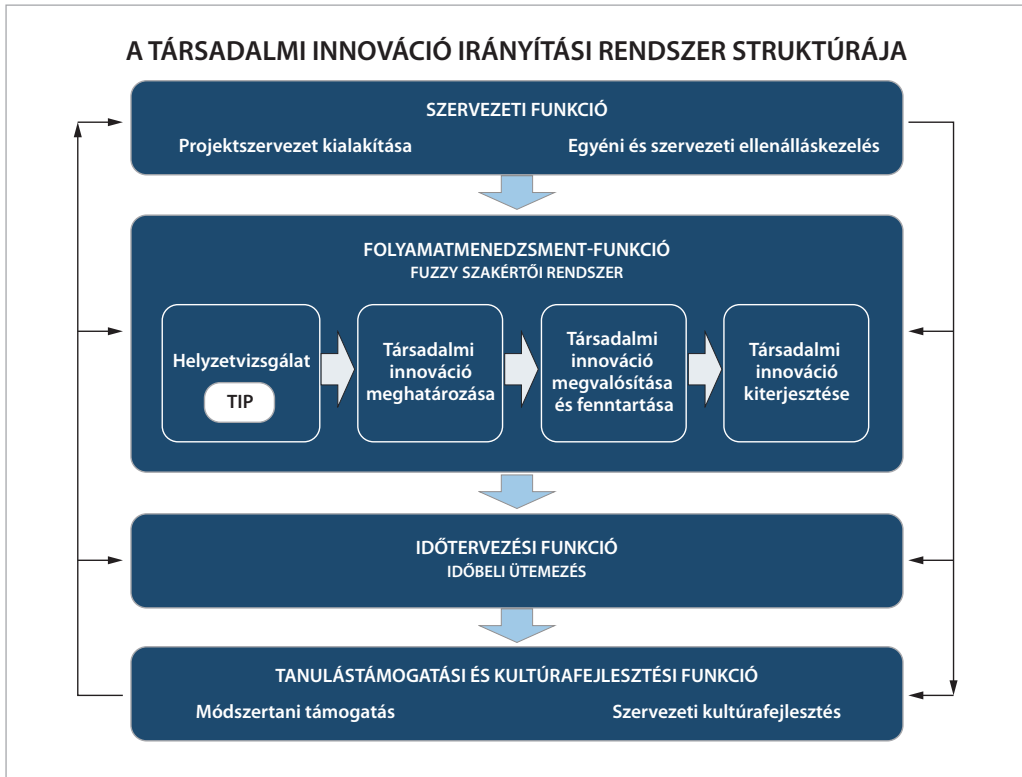
- Ki végezze?
- Mit csináljon?
- Miből valósítsa meg?

Így felmerült az a szándék, hogy a társadalmi innovációk létrehozását, működtetését és kiterjesztését rendszerszemléletben tárgyaljuk, s kialakítsunk egy olyan komplex irányítási rendszert, amely magában foglalja mindazon igények kezelhetőségét, amely a sikeres realizáláshoz szükséges. A továbbiakban a Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer tartalmi elemeivel és az azok között nevesíthető kapcsolatokkal foglalkozunk.

A cél, hogy a társadalmi innovációt megvalósítók, innovátorok kezébe a gyakorlatban jól használható, szektorsemleges, megfelelő tudományos háttérrel alapuló, elsősorban a mezo- és mikroszinten alkalmazható innovációirányítási módszertant adjunk. Egy olyan támogató megoldás kialakítása indokolt, amely online szolgáltatáson keresztül képes lemérni az innovátor szervezet/település/járás/megye társadalmi innovációs potenciálját/kapacitását, és arra alapozva szakértői támogatással hozzájárul új vagy újszerű megoldások kialakításához „jó gyakorlatok” felhasználásával, valamint segíti a kialakult koncepció megvalósítását. A Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer célja, hogy a társadalmi jólét és jóllét növeléséhez a társadalmi innovációs folyamat minden részét átfogó, holisztikus rendszerben megvalósuló megoldások szülessenek. Ebben a megközelítésben az eredmények pontosabban előreláthatóbbá válnak, rendszeresség vihető bele a tevékenységbe, és az átlagot meghaladó eredményesség érhető el. Az így kialakítható Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer feladatstruktúrája összetett, amelynek funkcióit a 3. ábra szemlélteti.

Szervezeti funkció: keretet biztosít a társadalmi innovációs folyamatban részt vevők számára mind mezo-, mind mikroszinten, de hálózatban történő együttműködésben is. E szervezeti keret (határozott idejű vagy határozatlan idejű) felállításának elsődleges szempontja, hogy megfelelő elkülönítést biztosítson az alaptevékenységtől, illetve lehetőséget teremtsen az önálló megoldás kialakítására. Értelmezési tartományunk részét képezi a kisléptékű társadalmi innovációtól a jelentős áttörést célzó radikális társadalmi innovációig a teljes tartomány.

A kisléptékű és közepes mértékű társadalmi innovációk célja a meglévő lehetőségek kihasználása a közösségi problémák és igények kezelésében, illetve a birtokolt képességek új rutinok segítségével történő hasznosítása, míg a jelentős áttörést biztosító társadalmi innováció új lehetőségek teremtésével kíván szignifikáns javulást elérni a vizsgált közösség életminőségében. A keretek kijelölésénél kiemelt fontosságú az érintettek bevonása a fejlesztési folyamatba, valamint az ellenállás megfelelő kezelése. A felmerülő ellenállás egyéni és szervezeti tényezőkre vezethető vissza. Az egyének esetében az ellenállás legfőbb oka általában a bizonytalanság és a jövőtől való félelem, míg a társadalmi innovációt megvalósító szervezetek esetében ez technikai ellenállás (a meglévő status quóba befektetett erőforrások elvesztése miatti félelem), kulturális ellenállás (olyan rendszerek és szokások, amelyek a jelenlegi állapotokat erősítik, ezzel is ösztönözve a konformitást, meglévő értékek és előfeltevések megtartását) és politikai ellenállás (ahol az erőforrások újraelosztása történhet meg, illetve átalakulhat a hatalmi struktúra).

3. ábra: A Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer funkciói

Forrás: a szerzők szerkesztése

A társadalmi innováció kapcsán előtérbe kerülnek a projektszerű megoldások, mint a kialakított funkcionális munka- és felelősségmegosztás struktúrái. A projektszervezet összetétele a projekt életciklusa során változhat. Három tipikus megoldás segítheti a társadalmi innováció szervezeti megvalósítását:

- meglévő szervezetbe (például önkormányzat) integrálódik a projekt oly módon, hogy a projektvezető szerepe az információk összegyűjtésén alapuló feltáró, elemző, döntéselőkészítő, illetve korlátozottan koordináló jellegű, hiszen a projektet megvalósítók maradnak eredeti munkakörükben, s többletfeladatként végzik a projektfeladatokat;
- meglévő szervezetbe integráltan vagy függetlenül létrejön egy projektszervezet (vezetők, tagok), akik a projekt megvalósítására fókuszálnak a projekt időtartama alatt;
- projektorientált mátrixszervezet jöhet létre (például civil szervezetek, társadalmi vállalkozások esetében), ahol több projekt egyidejű megvalósítása zajlik, s ez foglalja magába a szervezet alapvető tevékenységét.

Folyamatmenedzsment-funkció: Ebben a Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer holisztikus módon, az elejétől a végéig kezeli a társadalmi innováció folyamatát, azaz

az igények megfogalmazódásától a helyzetvizsgálaton, kialakításon, megvalósításon és multiplikatív hatásain keresztül lehetővé válik az összes folyamatfázis mérése, irányítása. Govindarajan szerint⁷ a végrehajtási kihívás megoldása a legnehezebb feladat. A folyamatmenedzsment-funkció egyúttal biztosítja azt is, hogy ne csak véletlenszerű ötletek megvalósítása történjen, hanem ugyanakkora hangsúly kerüljön a rendszeres igényfelmérésre, ötletgyűjtésre, az erőforrások elemzésére, a környezetelemzésre és a társadalmi innovációs partnerekkel történő együttműködésre. A társadalmi innováció folyamatstruktúrájából *A társadalmi innovációs potenciál meghatározásának modellje* című részfejezetben korábban foglalkoztunk a társadalmi innovációs potenciál (TIP) mérésével, ebben a részfejezetben pedig a társadalmi innováció fő folyamatát kapcsoljuk össze az értelmezett indikátorcsoportokkal és vizsgáljuk a társadalmi innováció generálásának szakértői támogatási lehetőségeit, s a kultúrafejlesztés folyamatának logikai fázisait mint kulcsfolyamatokat.

Időbeli tervezési funkció: Egy társadalmi innovációs rendszer a szervezeti és folyamatmenedzsment funkcióit akkor tudja hatékonyan és sikeresen ellátni, ha az egész tevékenység megfelelő időbeli ütemezéssel valósítható meg. Ez azt jelenti, hogy a kisléptékű és a radikális társadalmi innovációs tevékenységek időhorizontját, megvalósítóit el kell választani, eltérő sikerdimenziókat kell értelmezni, eltérő eszközökkel és módon kell realizálni. A kisléptékű társadalmi innovációk időhorizontja a jelen, a radikálisoké általában 3–5 év. A keresztfunkcionális csapatokban részt vevők feladata a kettő összehangolása, a távolság megszüntetése. Az időben közbülső társadalmi innovációk részben építenek a mezoszintű szervezet jelenlegi képességeire, de azokat alapvetően új célokra használják fel. A három időhorizont harmonikus összehangolását nevezi a szakirodalom integrált innovációnak.

Tanulástámogatási és „szervezeti” kultúrafejlesztési funkció: A társadalmi innováció folyamatának különböző fázisaiban olyan szakmai és menedzselési ismeretek szükségessé válnak, amelyek elsajátíttatása feltételként jelenik meg a sikeres megvalósításhoz. A tanulástámogatási funkció a tudásmenedzselésen belül ezt valósítja meg. A társadalmi innováció eredményességének kulcskérdése az érintettek (stakeholderek) bevonása a folyamatba, az azonos értékrend kialakítása és az ehhez tartozó etikai szabályok betartása.

A sikeres társadalmi innováció eszközei:

- A társadalmi innovációnál ugyanúgy, mint a műszaki innovációknál a legnagyobb kihívás a digitális transzformáció, amely során új informatikai alapokra kell helyezni a teljes innovációs láncot. Tehát a Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer kiépítéséhez és működtetéséhez is szükséges informatikai támogatás, amelynek sarkalatos pontja az adatbázis-struktúra kialakítása és folyamatos feltöltése a feltételek biztosíthatóságához, valamint a szakértői támogatás mikéntjének a kialakítása.
- Megfelelő folyamatmenedzselés kialakítása, amely támogatja a hatékony munkavégzést, ami az igénytől a társadalmi hatásig összekapcsolja a részfolyamatokat, illetve méri a különböző fázisokban a szükséges mutatószámokat.
- Testreszabhatóság a folyamatok leképzéséhez, hiszen az innovációs tevékenység csak a „szervezethez” illesztett rendszerrel végezhető eredményesen és hatékonyan.

⁷ Vijay Govindarajan – Anil K. Gupta: Linking control systems to business unit strategy: impact on performance. *Accounting, Organizations and Society*, 10. (1985), 1. 51–66.

- A társadalmi innováció megvalósításához szükséges képzési és mentorálási elemek integrálása az irányítási rendszerbe (üzleti terv készítése, költség-haszon elemzés készítése, agilis projektmenedzsment), hogy a tanulási folyamat kellő hatékonysággal megvalósíthatóvá váljék.
- Kultúraváltási folyamat segítése, mert a kulturális értékek befolyásolják a tanulás tárgyát, ütemét, jellegét, s az új tapasztalatok pedig visszahatnak a kultúrára.
- A rendszerbe feltöltött sablonok, minták és projekt módszertani leírások stb. alapján minden település/járás/megye a saját képességei és tervei szerint tudja végezni a feladatokat, felhasználva az elérhető ismeretanyagokat.

A társadalmi innováció sikertelenségének okai között leggyakrabban a következők szerepelnek: gyenge vezetés, nem megfelelő szervezés, alacsony szintű kommunikáció, a megvalósítók nem megfelelő képességei és a tudásmenedzselés hiányosságai.

A társadalmi innováció folyamata

4. ábra: A társadalmi innováció folyamatfázisainak összekapcsolása az indikátorcsoportokkal

Forrás: a szerzők szerkesztése

A Társadalmi Innováció Irányítási Rendszer folyamatmenedzsment-funkciója egy többszintű folyamatstruktúrát foglal magában, amelynek fő folyamatát szemlélteti a 4. ábra. Ennek a folyamatnak az alábontása biztosítja mindazon feladatok végrehajtását, ami az eredményességhez szükséges, s amelyeket a 4. táblázat ismertet. Ezek lehetnek az egyes feltüntetett lépések mélyégi alábontását megjelenítő folyamatok, valamint a teljes társadalmi innovációs fő folyamatot támogató horizontális folyamatok egyaránt.

4. táblázat: A társadalmi innováció folyamatstruktúrája

A társadalmi innováció fő folyamatfázisa	Folyamatok megnevezése
Helyzetvizsgálat végrehajtása	Problématérkép összeállítása Társadalmi innovációs potenciál számítása Erőforrás-elemzés Empirikus kutatások elemzése Gazdasági, társadalmi adatbázisok elemzése
Felmerülő igények nevesítése	Ígények strukturált meghatározása, rangsorolása
Célhierarchia meghatározása	A célok meghatározása és vizsgálata (prioritások kijelölése, az időbeliségek rögzítése, célok közötti konfliktusok áttekintése, célok mérhetősége)
A „jó gyakorlatok” táranak kialakítása, bővítése	A „jó gyakorlatok” összegyűjtése, tipologizálása és folyamatos bővítése
Adatbázis-struktúra kialakítása, működtetése	Az adatbázis-struktúra meghatározása, az adatforrások nevesítése, feltöltés, aktualizálás, hozzáférhetőség leszabályozása, a szakértői rendszerhez történő kapcsolása
A társadalmi innováció generálását támogató szakértői rendszer kidolgozása és működtetése	A szakértői rendszer kiválasztása és a vizsgált problémakörre történő adaptálása
Társadalmi innovációs megoldások meghatározása	A szakértői rendszer által generált társadalmi innováció(k) meghatározása és jellemzése
Társadalmi innováció megvalósítása	A társadalmi innováció verifikálásához szükséges anyagok (üzleti terv stb.) előállítása, a feltételek megteremtése, realizálás
Kiterjesztés, multiplikatív hatás	Az új vagy újszerű megoldások kiterjesztése és a multiplikatív hatások mérése
A társadalmi innováció fő folyamatához kapcsolódó horizontális folyamatok	
Tanulástámogatási folyamat	
Szervezeti kultúrafejlesztési folyamat	
Kockázatmenedzselési folyamat	
Tudásmenedzselési folyamat	
Online szolgáltatási felület kialakítása és működtetése	

Forrás: a szerzők szerkesztése

A társadalmi innovációs folyamat mérése tehát az input-, output-, hatásindikátor-csoportok és mutatóik segítségével válik lehetővé. Természetesen ez a logika – a későbbiekben – kiegészíthető egy transzformációs indikátorcsoporttal, amely elsősorban a társadalmi innováció tervezési, megvalósítási folyamatainak mikéntjére helyezi a hangsúlyt, de jelenlegi megközelítésünkben ez a társadalmi innovációt megvalósító projektszervezet értékelésének részét képezi. A rendszerszemléletű társadalmi innovációs folyamat az innovációt segítő előfeltételekre, a rövid és hosszú távú eredményekre, valamint a társadalmi változást jelentő tényezőkre bontható. A mérés a folyamat ezen szakasza-hoz meghatározott indikátorok segítségével, a köztük lévő kapcsolat azonosításával, számszerűsítésével történik. Az előfeltételek lehetővé teszik azon újítások meghatározását, amelyek a társadalmi innovációs folyamatban kiindulási tényezőként jelennek meg. A sikeres társadalmi innovációs folyamatra jellemző előfeltételek (inputtényezők): innovátori befektetések, társadalmi innovációt segítő üzleti környezet, együttműködés

és hálózatok, intézmények, humán feltételek. Az előfeltételekhez kapcsolódó mutatók meghatározása, az eredmények számszerűsítése és majdan a kettő közötti kapcsolat megteremtése az alábbiak szerint valósítható meg:

Az innovátori befektetések lehetnek a gazdasági szervezetek, a magánszemélyek, az állami szektor/önkormányzat társadalmi innovációs befektetései. Előbbi mérése például cégméret szerinti kiadások alapján történik, míg utóbbi esetben például a pályázati aktivitás vizsgálata segíti a számszerűsítést. A társadalmi innovációt segítő üzleti környezet vizsgálható a startuptevékenységek, a vállalkozások üzleti környezetének feltérképezése vagy az akadályozó tényezők vizsgálata alapján. A startupok száma, a vállalkozások megszűnési rátája vagy az induló nonprofit vállalkozások száma megfelelő mutatóként szolgálhat a mérésre. Az együttműködési és hálózati terület a civil szervezetek számán, az önkéntességgel töltött időn vagy a klaszterek vizsgálatán keresztül számszerűsíthető. A humán feltételek esetében például a korfa, az iskolai végzettség és az aktivitási ráta stb. vizsgálandó. A megvalósulás jellemzésére azokat a tényezőket alkalmazhatjuk (jelen esetben a projektszervezet működéséhez kapcsolatosan), amelyek a társadalmi innovációs folyamatban kulcsfontosságú szerepet töltenek be az eredményes társadalmi újítások realizálásában. Rövid és hosszú távon – eltérő mértékben – akkor nevezzük az innovációs folyamatot eredményesnek, ha hatására megindul a társadalmi formálódás, a közösségi szintű reagálás a társadalmi problémák kezelésében. A források szempontjából a mérés megvalósulhat, többek között, a társadalmi szervezetek kiadásai, az önkéntesek száma, a kreatív foglalkozások aránya vagy a szélessávúinternet-előfizetők száma alapján. Az intézményi megközelítésben például a szélsőséges pártok szavazati aránya, a fenntarthatóság mutatói, az alapított társadalmi szervezetek száma vagy az új, társadalmi tevékenységet ösztönző törvények mint indikátorok segítik a mérést.

A politikai keretfeltételek a pártok programjainak elemzése, a politikai stabilitás vizsgálata vagy a sajtószabadság feltérképezése révén mérhetők; a társadalmi keretfeltételek a társadalmi szükségletek és közös igények, a politikai részvétel vagy a jótékonyági szervezetek tagságának vizsgálatával. A területspecifikus outputok és eredmények számszerűsítése lehetővé teszi, hogy a társadalmi innovációs folyamat fenntarthatóságát is vizsgáljuk. Az oktatási esélyegyenlőség, az iskolai végzettség vagy a külföldi diákok aránya által mérhető a társadalmi törekvés eredménye. Az egészségi állapot, az egészségüggyel való elégedettség vagy a hozzáférés minősége szintén meghatározó tényezők. Hangsúlyos a foglalkoztatási ráta, a túlóra vagy a közfoglalkoztatottak számának vizsgálata. A lakhatás tekintetében az élettér elemzésével és a lakókörnyezet vizsgálatával határozhatók meg azon mutatók, amelyek segítik a mérést. Jelentős szerepe van a társadalmi tőkének és a hálózatoknak, amelynek értékelése a helyi termékek vagy a szociális szövetkezetek száma alapján történhet. A választójog, az aláírásgyűjtési folyamatok vagy a konzultáció lehetősége a társadalmi innovációs folyamat politikai eredményeit jelzik. A környezeti feltételek az ökológiai lábnyom mérésével vagy a megújuló energia számbavételével mérhetők. Kulturális tényezők között a hagyományörző szervezetek, a közösségi feladatvállalás számszerűsítése segíti a folyamat mérését. A társadalmi innovációs folyamat hosszú távú hatásainak vizsgálata a hatásmutatók elemzésével válik lehetővé. A hatás olyan következmény, amely később mutatható ki, mint a folyamat közvetlen vagy közvetett eredménye. A hatás különböző formákban jelenhet meg: társadalmi tőke növekedése, társadalmi

jelentőség fokozódása, társadalmi érték erősödése, tudatosság növekedése, megnövekedett részvételi ráta.⁸

Az általánosságban alkalmazott eljárások, amelyekkel a társadalmi innovációk hatásai mérhetők, az SROI- (*befektetés társadalmi beszámolója*), a TOC- (*változási teóriák*) és az SCBA- (*társadalmi költség-haszon elemzés*) módszerek. Az SROI (*Social Return of Investment*) egy olyan mérőszám, amely az egyenlőtlenség, a környezet degradálásának csökkentésére, valamint a társadalmi, környezeti és gazdasági költség-haszon egyesítésével a jólét elérésére törekszik. Az SROI-val szemben a TOC (*Theory of Change*) egy mindenre kiterjedő, átfogó leírás arra vonatkozóan, hogy egy adott helyzetben hogyan és miért várják el egy kívánt változás elérését. A társadalmi innováció hatását mérő módszerek közül a harmadik leggyakrabban alkalmazott az SCBA (*Social Cost Benefit Analysis*), amely a társadalom szemszögéből vizsgálja a beruházási projekteket, és támogatja a döntéshozókat a döntésük optimalizálásában, igazolásában és tesztelésében. A társadalmi innovációs törekvések megoldási javaslatként jelentkezhetnek a társadalmi igények azonosításában és kielégítésében, valamint a perifériális térségek kihívásainak kezelésében.

A társadalmi innováció létrehozása szakértői támogatással

A társadalmi innovációs törekvések megoldási javaslatként jelentkezhetnek a társadalmi igények azonosításában és kielégítésében, valamint a perifériális térségek kihívásainak kezelésében. Kutatásainkban arra az eredményre jutottunk, hogy a társadalmi innováció létrehozását magában foglaló folyamatfázis végrehajtását a feldolgozandó hatalmas adatmennyiség, a felmerülő igények, célok és megoldások összekapcsolása miatt célszerű támogatni, azaz szükséges egy támogató rendszer bevezetése. A modell felállításához először meghatároztuk, milyen szempontok és feltételek alkalmazhatók az inputadatokra és mi az, amit szeretnénk elérni. A megfelelő rendszer kiválasztásához áttekintettük a társadalmi innováció szükséglethierarchiáját, figyelembe vettük a társadalmi innovációs potenciál meghatározásához értelmezett indikátorcsoportokat és indikátorokat. Összegyűjtöttük a társadalmi innováció lehetséges területeit: oktatás, egészségügy, foglalkoztatás, lakhatás, társadalmi tőke és hálózatok, politikai részvétel, környezet. Meghatároztuk azt a kiválasztási szempontrendszert, amely egyidejűleg kezeli mind a már meglévő szervezetbe integrálódó társadalmi innovációt, mind pedig az újonnan létrejövő szervezeti megoldással realizálható társadalmi innovációt, amelynek elemei a következők:

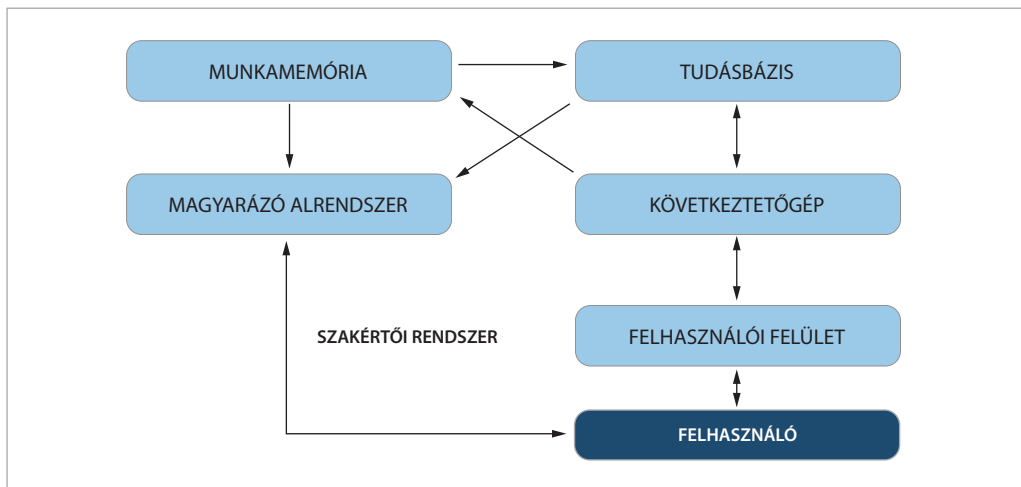
- a szervezet alkalmassága a társadalmi innovációs tevékenységre;
- a társadalmi innováció szempontjából releváns tényezők;
- a társadalmi innovációs termékek/szolgáltatások főbb jellemzői;
- a társadalmi innovációs tevékenység (termék/szolgáltatás) célcsoportja(i);
- a társadalmi innovációs tevékenység viszonyulása a szervezet korábbi tevékenységeihez;

⁸ Varga Krisztina: Methodological challenges in measuring social innovation: literature review. In Alina Badulescu (szerk.): *Emerging markets economics and business. Contributions of young researchers*. Oradea, Oradea University Press, 2018. 273–276.

- a társadalmi innováció folyamatának gyenge pontjai, típushibái;
- a társadalmi innováció termékeinek/szolgáltatásainak finanszírozási forrása;
- a társadalmi innováció ráfordításainak forrásmegoszlása;
- a társadalmi innováció fenntarthatóságának minősítése;
- a társadalmi innováció során megvalósuló együttműködések, hálózatok;
- a társadalmi innovációs folyamat gátló tényezői;
- a társadalmi innováció megvalósításában részt vevők;
- a szervezet társadalmi innovációs tevékenységét veszélyeztető konkurencia;
- a társadalmi innováció újdonságfoka;
- a társadalmi innováció termékeinek/szolgáltatásainak tartalomforrása;
- a társadalmi innovációhoz szükséges információk forrásai;
- a társadalmi innovációba bevont külső szervezetek, személyek;
- a szervezetnek a tudástranszfer-akciókban vállalt szerepe.

Ezt követően kialakítható a települési/járási statisztikai adatbázis. Olyan keretrendszer elkészítése a célunk, ahol hatalmas adatmennyiség kezelhető különböző szempontok alapján. A rendelkezésünkre álló adatok közt szerepelnek kvantitatív és kvalitatív egyaránt, ezért ítéltük meg úgy, hogy a folyamat eredményességét nagyban segítené a „szakértői támogatás” igénybevétele. A kérdés az volt, hogy milyen legyen a „szakértői támogatás”? A szakértői rendszer egy különböző mesterségesintelligencia-módszerekre épülő problémamegoldó rendszer, amely tartalmazza egy szűkebb problématerület ismereteit. Nagyméretű, komplex problémák megoldásában nyújthat segítséget, felhasználva az emberi szakértők problémamegoldási folyamatát, ahol az eredményhez való eljutás érdekében alkalmazza a heurisztikus módszereket. E rendszer – a társadalmi innováció folyamatának támogatásával – a szakértelem megismerésén kívül többek között konzultációs, diagnosztizáló, döntéstámogató, tanulási tevékenységek támogatására is alkalmazható. A szakértői rendszerek gondolata a klasszikus mesterségesintelligencia-kutatásokhoz kötődik. A szakértői rendszerek általában HA-AKKOR típusú szabályokból felépített tudásbázist alkalmaznak, amelynek a hátránya az, hogy az alkalmazott szimbólumok a modellezett jelenséghez nem illeszkednek jól. Mivel a vezetési, irányítási feladatok a rosszul strukturált problémák közé tartoznak, jelentős részüknél olyan változókkal kell dolgozni, amelyek folytonos értékkészletűek és analóg jellegűek, amelyeknek formális leírására végtelen sok szimbólumra van szükség. A kiválasztás eredménye a támogató módszertanok közül a fuzzy szakértői rendszerekre esett, mert ez a rendszer képes egyidejűleg több adattípust kezelni, alkalmazása esetén nincs szükség nagyszámú szimbólum használatára, döntési fákkal kombinálható, ami a kitűzött célok elérésére alkalmassá teszi, s jól integrálható a Társadalmi Innováció Irányítási Rendszerbe.

A fuzzy szakértői rendszer előnye, hogy a társadalmi innováció generálásának modellje közvetlenül bemenet-kimenet párok megfigyelésével állítható fel. Hátrányként nevesíthető, hogy az ilyen típusú modell mindig közelítő megoldást ad, azonban a támogatás igényelt szakmai szintjét így is teljesíti. A szakértői rendszerek (tudásalapú rendszerek) legfontosabb részei (5. ábra): tudásbázis, munkamemória, következtetőgép.

5. ábra: A szakértői rendszer felépítése

Forrás: Futó Iván: *Mesterségesintelligencia-eszközök – szakértői rendszerek – alkalmazása a közigazgatásban*. Budapest, Dialóg Campus, 2020

A modell kialakításának első fázisa a tudásbázis létrehozása. Ez tartalmazza a tipologizált „jó gyakorlatok”-at, amelyeket a nemzetközi és hazai szakirodalomkutatás és empirikus kutatás folyamán gyűjtöttünk össze, és a statisztikai adatokat, amelyek természetesen folyamatosan frissítendő, bővíthető. A tudásbázisban megjelenített „jó gyakorlatok”-at szükséges kategorizálni, amelynek egyik módja a társadalmi innováció tipologizálásának szempontjai szerinti végrehajtás. Ezek mellett még implementálható egy magyarázó alrendszer is, amely elősegítheti a fejlesztés folyamatát. A rendszer „tudását” tartalmazó tudásbázis folyamatos karbantartását biztosítani szükséges azon szakértők segítségével, akik a témában elméleti és/vagy gyakorlati ismeretekkel rendelkeznek. A kommunikáció a felhasználó és a szakértői rendszer között a felhasználói felületen keresztül történik. A felhasználó itt tudja meghatározni és rögzíteni a problémát, s itt kapja meg a választ, a megoldást is, amelynek folyamata során a leírt probléma a munkamemóriába kerül, a megoldást pedig a tudásbázisban tárolt adatok felhasználásával a következtetőgép adja. A következtetést a magyarázó alrendszer segítségével tudjuk nyomon követni.

A kialakított modell részleteit a könyv későbbi fejezetében részletesen ismertetjük, de összefoglalóan megállapítható, hogy – a végzett tesztelés eredményeit összevetve az elmúlt időszakban az egyes vizsgált településeken megvalósult társadalmi innovációkkal – azok összhangban vannak, azaz rendszerünk alkalmas a tudásbázisa alapján új társadalmi innovációk generálására, a modell tudásbázisának kiterjesztése végrehajtható.

A kultúraváltás folyamata

A társadalmi innováció megvalósításához keretül szolgáló szervezet/hálózat tanulási folyamata a szervezeti kultúrával kölcsönhatásban van, így a kulturális értékek befolyá-

solják a tanulás tárgyát, ütemét és jellegét, s a megszerzett tapasztalatok visszahatnak a kultúrára. Mivel a társadalmi innovációs törekvéseknél (amelyek felülről lefelé és fordítva is generálódhatnak) is fennáll, hogy a szervezeti kultúra nem feltétlenül támogató az új ötletek befogadására és kibontakoztatására, szükségessé válik egy felülről indított kultúraformálás. A kultúra alakítása a társadalmi innováció folyamatában az egyik legnehezebb és leghosszabb változásvezetési folyamat, amelynek megváltoztatásához az első lépés a kultúra jellemzőinek azonosítása (például értékek, tárgyak, a háttérben lévő előfeltevések stb.) (6. ábra). A hatékony kulturális változás a társadalmi innováció koncepciójának kialakításával indul, amelyhez hozzá kell igazítani a közös értékeket és a magatartási elemeket. Fontos az innovátorok „ügy” melletti elkötelezettségének érzékeltetése példamutatási szándékkal és az új értékek képviselésével. A társadalmi innovációt megvalósító szervezet vezetői magatartásának és döntéshozatalának tükröznie, szimbolizálnia kell az új kultúra jellemzőit. Kulcsfontosságú, hogy az informális hálózatokban központi szerepet betöltő és magas szakértelemmel bíró személyek szintén példaképek lehetnek mások számára, s jelentős szerep hárulhat rájuk az ellenállás kezelésében is. A kultúraváltás során etikai és jogi feszültségek is keletkezhetnek, amelyekre érdemes felkészülni, s megoldásukban fontos szerepet játszhat a participáció és ezen jelenségek irányított kezelése. Végezetül a társadalmi innováció fenntarthatósága érdekében fontos a megváltozott kultúra folyamatos támogatása.

6. ábra: A kultúraformálás folyamata

Forrás: Thomas G. Cummings – Christopher G. Worley: *Essentials of organization development and change*. Cincinnati, Cengage Learning, 2001 alapján a szerzők szerkesztése

Irodalomjegyzék

- Benedek József – Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.
- Bund, Eva – Ulrike Gerhard – Michael Hoelscher – Georg Mildenberger: A methodological framework for measuring social innovation. *Historical Social Research*, 40. (2015), 3. 48–78. Online: <https://doi.org/10.12759/hsr.40.2015.3.48-78>
- Cummings, Thomas G. – Christopher G. Worley: *Essentials of organization development and change*. Cincinnati, Cengage Learning, 2001.
- European Commission: *Innovation in the national strategic reference frameworks. Working document of the Directorate General for Regional Policy*. 2006. Online: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/innovation/2007/innovation_nsrf.pdf
- European Commission: *Strengthening social innovation in Europe. Journey to effective assessment and metrics*. 2012. Online: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/448c51d1-6933-46b0-9c39-5fff10cb1c1/language-en>
- Economist Intelligence Unit: *Old problems, new solutions: Measuring the capacity for social innovation across the world*. Nippon Foundation, 2016. Online: http://www.ebanimpact.org/wp-content/uploads/2017/01/Social_Innovation_Index-1.pdf
- Futó Iván: *Mesterségesintelligencia-eszközök – szakértői rendszerek – alkalmazása a közigazgatásban*. Budapest, Dialóg Campus, 2020.
- Govindarajan, Vijay – Anil K. Gupta: Linking control systems to business unit strategy: impact on performance. *Accounting, Organizations and Society*, 10. (1985), 1. 51–66. Online: [https://doi.org/10.1016/0361-3682\(85\)90031-5](https://doi.org/10.1016/0361-3682(85)90031-5)
- Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48. (2017), 6–7. 15–19. Online: <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.06.02>
- Krlev, Gorgi – Eva Bund – Georg Mildenberger: Measuring what matters – Indicators of social innovativeness on the national level. *Information Systems Management*, 31. (2014), 3. 200–224. Online: <https://doi.org/10.1080/10580530.2014.923265>
- Major Klára – Nemes Nagy József: Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években. *Statisztikai Szemle*, 77. (1999), 6. 397–421.
- OECD: *Javaslat a kutatás és kísérleti fejlesztés felméréseinek egységes gyakorlatára*. Frascati kézikönyv. 1963.
- Schmitz, Björn – Gorgi Krlev – Georg Mildenberger: *Paving the way to measurement – A blueprint for social innovation metrics. A short guide to the research for policy makers. A deliverable of the project: “The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe”*. (TEPSIE), European Commission – 7th Framework Programme. 2013.
- Varga Krisztina: Methodological challenges in measuring social innovation: literature review. In Alina Badulescu (szerk.): *Emerging markets economics and business. Contributions of young researchers*. Oradea, Oradea University Press, 2018. 273–276.
- Zapf, Wolfgang: Über soziale Innovationen. *Soziale Welt*, 40. (1989), 1–2. 170–183.

A társadalmi innovációk helye és szerepe az innovációelméleti és módszertani kutatásokban

A közgazdaságtan eszmerendszerében több mint száz éve kiemelt szerepe van a technikai haladásnak, illetve az innovációnak. Ennek is köszönhető, hogy az innováció jelentőségére felfigyeltek a gazdaságpolitika formálói, a fogalom pedig a köznyelv részévé vált. Ez azonban közel sem jelenti a kutatások lezártságát, ami egyébként is ellentmondana a változás, a megújulás szükségességét valló schumpeteri elméletnek. Ismereteink gazdagsága ellenére ezért bátran állíthatjuk, hogy az innovációval kapcsolatosan számos visszatérő (például az innováció társadalmi és etikai problémái stb.) és új (például az innovációk tovaggyűrűző hatásának, az innovációs hálózatok fejlődését támogató állami szerepvállalás hatékonyságának problémája stb.) kérdés fogalmazható meg. Ezért is célszerű újra és újra áttekinteni a megtett utat és vizsgálni az új lehetőségeket. Tanulmányunk négy részből áll. Először röviden áttekintjük az innováció helyét és szerepét a közgazdasági gondolkodásban, majd a társadalmi innováció fogalmával kapcsolatos definíciókat értékeljük, a harmadik pontban a társadalmi innovációkkal kapcsolatos dilemmákat foglaljuk össze, végül néhány következtetéssel kívánjuk a társadalmi innovációk eredményének fenntarthatóságát támogatni.

A technikai haladás és az innováció helye és súlya a közgazdasági gondolkodásban

Schumpeter munkájában öt pontban foglalta össze az innováció lényegét:

- új, tehát a fogyasztók körében még nem ismert javaknak vagy egyes termékeknek új minőségben történő előállítása;
- új, tehát a kérdéses iparágban még gyakorlatilag ismeretlen termelési eljárás bevezetése, amelynek azonban nem kell új tudományos felfedezésen alapulnia, de az lehet új kereskedelmi eljárás is;
- új elhelyezési lehetőség, azaz olyan piac megnyitása, amelyen az adott ország adott iparága még nem volt bevetve, akár létezett a piac korábban is, akár nem;
- új beszerzési források megteremtése függetlenül attól, hogy a forrás korábban is létezett már;
- új szervezet létrehozása vagy megszüntetése.¹

Nem foglalkozott azonban ezeknek a társadalomra gyakorolt hatásával, illetve azzal, hogy a „jó” innováció a köz érdekeit szolgálja, szemben azokkal, amelyek kisebb vagy nagyobb közösségeknek fizikai, anyagi vagy erkölcsi kárt okoznak. Másképpen fogalmazva: nem minden új kombináció eredménye járul hozzá a társadalom fennmaradásához és jóllétéhez.

¹ Joseph A. Schumpeter: *A gazdasági fejlődés elmélete. Vizsgálódás a vállalkozói profitról, tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúráról*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980. 112.

Ezt a közel sem elhanyagolható szempontot a 20. századi közgazdasági gondolkodást alapvetően meghatározó neoklasszikus irányzat képviselői sem emelték be vizsgálataik középpontjába, amikor a tágabban értelmezett technikai haladásnak csak a termelékenységet javító, a makrogazdasági kibocsátást növelő hatásaira fókuszáltak.

Az innovációnak van egy további, talán az előbbieknél kevésbé látványos, a GDP-ben kevésbé kimutatható, de legalább olyan fontos eleme, amikor az új megoldás a foglalkoztatottság javítását, a munkanélküliség csökkentését, az érintett(ek) megélhetését, társadalmi felzárkóztatásuk esélyeit teremti meg. Ezeknek a feltételeknek kívánnak eleget tenni az esetleg már korábban is ismert megoldásoknak az új/újszerű kombinációit megteremtő társadalmi innovációk, felismerve azt, hogy a gazdasági és szociális, valamint oktatáspolitikai újítások legalább olyan jelentősek, mint a schumpeteri definícióban szereplő természeti, technikai és technológiai megújulásoké.²

Tanulmányunkban, a teljesség igénye nélkül, alapvetően két kérdésre kerestünk választ:

- Hogyan formáltak a mértékadó közgazdasági irányzatok a technikai haladással, az új kombinációk megvalósításával kapcsolatos ismereteinket?
- A társadalmi innovációk nélkül miért sérül az innovativitás fogalma, illetve empirikus vizsgálatának teljessége?

Az egyes közgazdaságtani iskolák innovációval kapcsolatos álláspontja szorosan kötődik a mértékadó növekedés- és fejlődéseméletekhez. A neoklasszikus felfogás ugyanis mindig törekedett az úgynevezett „tisztá” elméletek megteremtésére, a „tudományos” egzaktásra, amelynek középpontjában a homo oeconomicus, a racionálisan cselekvő, illetve a döntésekre képes ember áll. Érdekes ezért áttekinteni röviden, hogyan alakult ki ez a hatásaiban ma is érzékelhető, de egyre többet bíralt szemlélet (1. táblázat).

Az Adam Smith munkásságával indult klasszikus iskola a gazdaságot még fejlődés nélküli, adott és változatlan pályán mozgó körfolyamatnak tekintette, amely folyamat önmagát ismétli, ahol a pénznek is csak a csere során van funkciója.³

Ezzel a felfogással alapvetően szakított 1912-ben, aki ebbe a monoton, ismétlődő körfolyamatba nemcsak beépítette, hanem egyenesen nélkülözhetetlennek tartotta a változást. Schumpeternek a változás, illetve a változatlanság közötti különbséget leíró példája ezt plasztikusan szemlélteti: „Egy új tervet véghezvinni vagy a megszokott szerint cselekedni két annyira különböző dolog, mint utat építeni vagy úton járni.”⁴

² Az OECD standard definíciója termék- és folyamatinnovációt különböztet meg (OECD: *National innovation systems. Organisation for economic co-operation and development*. Paris, 1997. 133.). Ez a definíció képezi az alapját egy nemzetgazdaság innovativitása statisztikai mérésének, az eredmények nemzetközi összehasonlításának. A termékkör megában foglalja az áruk (*goods*) és a szolgáltatások (*services*) terén jelentkező innovációkat, míg a folyamatinnováció alatt az új berendezések, technológiák alkalmazását, szervezési megoldásokat (például futószalag stb.) értik.

Az innovációval kapcsolatos további definíciókat lásd például: Knut Koschatzky (szerk.): *Technology-based firms in the innovation process*. Heidelberg, Springer, 1997. 8.; Benno van Aerssen – Christian Buichholz (szerk.): *Das große Handbuch Innovation: 555 Methoden und Instrumente für mehr Kreativität und Innovation im Unternehmen*. München, Vahlen, 2018. 10.; Scott Shane: *Handbook of technology and innovation management*. New York, Wiley, 2008. 12.

³ Adam Smith: *A nemzetek gazdasága I–II*. Budapest, Akadémiai, 1959.

⁴ Schumpeter (1980) i. m. 133.

1. táblázat: Az innováció és a technológiai haladás szerepe a mainstream közgazdaságtanban

Modell	Kulcstényezők	Forrás
Exogén	A gazdaság hajtóereje a vállalkozó, a vállalkozó innovációs képessége. A fejlődés az új kombinációk eredménye.	Schumpeter (1912)
	A gazdaság evolúciójára robbanásszerű hatással vannak a nagy technikai felfedezések.	Kondratyev (1928) Rostow (1960) Aron (1962) Gerschenkron (1984)
	A kibocsátás nagyságát a technikai haladás (technikai és technológiai színvonal) befolyásolja.	Hicks (1932)
	A technikai haladás (a tőke és a munka hatékonysága azonos) semleges a növekedés szempontjából.	Harrod (1939, 1973) Domar (1946) Solow (1956, 1957) Hicks (1956) Uzawa (1960)
	A monopolhelyzetben lévő vállalatok kevésbé innovatívak, mint a versenyhelyzetben lévő társaik.	Arrow (1962)
Endogén	A kormányzati politika hatása az innovációra és a növekedésre.	Kaldor (1957) Romer (1990) Rebelo (1991) Lucas (1993)
	A technológiai fejlődés nem független az intézményrendszertől.	Aghion (1998)
Evolúciós	Az innováció feltétele a tudásbázisok megléte, a fejlődés a tudásbázisokban bekövetkező változás eredménye.	Nelson–Winter (1977, 1982) Dosi (1982) Stiglitz–Greenwald (2012)

Forrás: a szerző szerkesztése

A Schumpeternek nemzetközi ismertséget hozó írásban az a forradalmian új elem, hogy a gazdasági növekedés kapcsán nemcsak a tőkével és a munkaerő (népesség) számának növekedésével számol (ami a gazdasági növekedés szükséges, de elégtelen feltétele, vitathatatlanul támogatja a fejlődést, de nem biztosítja azt feltétlenül), hanem a vállalkozó alkotó, új létrehozására irányuló tevékenységével is.

Témánk szempontjából fontos kiemelni, hogy Schumpeter az új gondolatokat a vállalkozóktól várja, akiknek lételeme a „teremtő fejlődés”, az innováció. Jól jellemzi Madarász megállapítása Schumpeter felfogását:

„A fejlődés a vállalkozó monodrámája, az ő szerepére épül az egész koncepció, az ökonómia hagyományos fogalmai újraértékeléseinek és új kategóriák bevezetésének a szükségessége, de amikor a fejlődés lényegének gazdaságon belüli magyarázatában a vállalkozóéhoz érkezünk, akkor – az oksági összefüggések rövidre zárásával – létét és magatartását vagy természet adta tényként, vagy létező, de önmagukban a vállalkozó specifikumát kielégítően nem magyarázható.”⁵

⁵ Madarász Aladár: Bevezető. In Schumpeter (1980) i. m. 25.

Sajátságos szint hozott az innovációnak a gazdaság kibocsátására gyakorolt hatása vizsgálatába Kondratyev úgynevezett hosszú távú (nagy) ciklusok kimutatására irányuló, leíró statisztikai vizsgálatai.⁶ Az okokat elemezve Kondratyev első helyen emeli ki:

„Minden nagy ciklus emelkedő hullámának megindulása előtt, olykor pedig magának a hullámoknak a kezdeti szakaszában jelentős változás figyelhető meg a társadalom gazdasági életének alapvető feltételeiben. Ezek a változások rendszerint abban fejeződnek ki (különböző kombinációkban), hogy mélyreható változásokon megy át a termelés és a csere technikája (ezeket pedig jelentős műszaki találmányok és fölfedezések előzik meg), hogy megváltoznak a pénzforgalom feltételei, hogy fokozódik az új országok szerepe a világ gazdaság életében.”⁷

Kondratyev tételesen számba veszi az első, a második és a harmadik ciklust indító technikai felfedezéseket, ezen túl azonban határozottan utal a pénzforgalom feltételeinek változására is, amelyek önmagukban is innovációknak tekinthetők.⁸

Érdekes módon Schumpeter innovációval kapcsolatos gondolatai hosszabb ideig háttérbe szorultak. Ez egyrészt a keynesi közgazdaságtan előtérbe kerülésével, amely a gazdasági növekedést alapvetően a *megtakarítás* → *beruházás* → *kereslet teremtése* → *növekedés* kauzális láncolatára fűzte fel, másrészt a növekedés empirikus vizsgálatának megindulásával magyarázható. Keynes gondolati világában áttételesen természetesen a schumpeteri levezetés is felismerhető, nevezetesen a beruházások nemcsak a termelési kapacitások bővülésére, hanem új technológiák, nagyobb termelékenységre eszközök beszerzésére is szolgálhatnak.

A gazdasági növekedés vizsgálatában (hosszabb szünetet követően) Solow és Swan növekedési modelljében a technikai fejlődés a tőke és a munka hatványkitevőjében jelenik meg mint egymást helyettesítő tényező.⁹ Solow felfogása szerint a technológia fejlődése nemcsak a kibocsátást növeli, hanem korábbi technológiákat szünteti meg (teremtő rombolás). Érdemes utalni arra is, hogy az eredeti Solow-modellben ez a technikai fejlődés független a beruházástól, a meg nem testesült haladástól. Solow az egyszerűség érdekében a technológiai haladás ütemét állandónak és exogénnek tekintette. Azaz nem adott gazdaságpolitikai magyarázatot arra, hogy növelhető az ütem. Egy későbbi

⁶ Nyikolaj Dimitrijevic Kondratyev: A gazdasági konjunktúra nagy ciklusai. *Magyar Filozófiai Szemle*, 32. (1988), 5–6. 559–617. Kondratyev idézett munkájában három ciklust vizsgált. Az első ciklus emelkedő hulláma a 18. század 80-as éveitől, a 90-es évek elejétől az 1910–1917 közötti időszakig tartott, amelyet az ereszkedő hullám követett 1844–1861 között. Ezt követően a második ciklus emelkedő hulláma indult, ami Kondratyev adatai szerint 1890–1896-ig terjedt. A harmadik ciklus emelkedő hullámát az 1914–1920-as időszakra kalibrálta. Az ezt követő ereszkedő hullámot már nem volt lehetősége végigkövetni a Szovjet-Oroszországban felerősödő politikai és gondolati terror miatt (Kondratyev [1988] i. m. 591.).

⁷ Kondratyev (1988) i. m. 592.

⁸ Végül soron arra a következtetésre jut, hogy „a nagy ciklus emelkedő hullámát megelőző körülbelül két évtizedben megnő a műszaki találmányok, szabadalmak száma. A hullám megindulása előtt és magában a kezdeti szakaszban a találmányoknak az ipari gyakorlatban való széles körű alkalmazása figyelhető meg, amelyhez a termelési viszonyok átszerveződése kapcsolódik” (Kondratyev [1988] i. m. 594.).

⁹ Robert M. Solow: A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70. (1956), 1. 65–94.

tanulmányában¹⁰ azonban már felismerte, hogy nem a tőkefelhalmozás, hanem a technológiai haladás ütemét kell befolyásolni a gazdasági kibocsátás növekedése érdekében.

Solow nyomdokain elindulva egyre több szerző kezdte vizsgálni a kutatás, a fejlesztés hatását a gazdasági kibocsátásra. Mansfield¹¹ például a modifikált Cobb–Douglas termelési függvényébe beépítette a kutatásra és fejlesztésre fordított éves ráfordítások nagyságát, továbbá a kutatási, fejlesztési forrásokból eszközölt beruházások éves értékcsökkenési ütemét is, valamint figyelembe vette az általános technikai haladás ütemét, amely akkor is bekövetkezett volna, ha az adott szervezet kutatási és fejlesztési kiadásai nullára csökkentek volna.

Az 1970-es években ismét paradigmaváltás következett be az innovációval kapcsolatos kutatásokban. Az új, úgynevezett evolucionista elmélet egyrészt a vállalati stratégiák,¹² illetve az alapvető technológiai váltások eredményeivel hozza összefüggésbe az innovációt.¹³ Eszerint sokkal inkább fokozatos, szisztematikus, tudatos megújulás a jellemző, szemben a robbanásszerű, forradalmian újat hozó (revolucionista) innovációval, amely arra törekszik, hogy a vadonatúj, a korábbiaktól merőben eltérő új megoldás szülessék.¹⁴

A korábbiakhoz képest lényegében új felfogást jelent a technikai, technológiai változások hatásainak vizsgálatában az úgynevezett endogén növekedés elmélete. Az endogén felfogás abból a felismerésből indul ki, hogy a technológiai, technikai innovációkhoz való hozzáférés különböző (ez is magyarázza az egyes országok és az országon belüli régiók eltérő növekedési ütemét, a gyors konvergenciák hiányát). Ezért a technikai fejlődés nem mindenki számára elérhető exogén változó, hanem a humántőke nagyságával, a tudással befolyásolható.¹⁵ Témánk szempontjából az úgynevezett új (endogén) növekedéselmélet azért kiemelt jelentőségű, mert álláspontja szerint a kibocsátás nagysága, illetve ütemének változása nemcsak a tőke, a munka, a termelékenység, hanem a humán tőke, a kezdeményezőkészség, az értékrend és a tradíciók (azaz a neoklasszikus értelemben vett gazdasági tényezőknek is) függvénye.¹⁶

Összefoglalva elmondható, hogy az innovációt (természettudományi, technikai, technológiai) valamennyi mértékadó közgazdasági iskola eltérő formában ugyan, de megkülönböztetett figyelemmel kezeli, miközben a társadalmi problémákra adandó innovatív válaszok látóköriükön kívül esik. Ezt a hiányt kívánja az új növekedéselmélet pótolni, amely hangsúlyt helyez a helyi társadalom kezdeményezéseire.

¹⁰ Robert M. Solow: Technical change and aggregate production function. *Review of Economics and Statistics*, 39. (1957), 3. 312–320.

¹¹ Edwin Mansfield: Az ipari kutatás és fejlesztés hozadéka. In Szakolczai György (szerk.): *A gazdasági növekedés feltételei*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967. 396–411.

¹² Richard R. Nelson – Sidney G. Winter: In search of useful theory of innovation. *Research Policy*, 6. (1977), 1. 36–76.

¹³ Giovanni Dosi: Technological paradigms and trajectories: A suggested interpretation of the determinants and directions of technical change. *Research Policy*, 91. (1982), 11. 147–162.

¹⁴ Andreas Wagner: *The origins of evolutionary innovations. A theory of transformative change in living systems*. Oxford, Oxford University Press, 2011.

¹⁵ Joseph E. Stiglitz – Bruce C. Greenwald: *A tanuló társadalom megteremtése. A növekedés, a fejlődés és a társadalmi haladás kérdéseinek új megközelítése*. Budapest, Napvilág, 2016.

¹⁶ Paul M. Romer: Endogenous technical change. *Journal of Political Economy*, 98. (1990), 5. S71–S102.

A társadalmi innováció fogalma és kiváltó okai

Valódi és hamis, tényleges és látszatinnovációk megkülönböztetése nem történhet az értékek, az értékrend, valamint a jelen- (rövid távú) és a jövőbeni (közép- és hosszú távú) eredmények számbavétele nélkül. Jelen tanulmány keretei között csak utalhatunk erre anélkül, hogy részletesen kitérnénk annak minden összetevőjére. Ennek előrebocsátását azért tartjuk indokoltnak, mert a korábbiakban tárgyalt technikai, technológiai innovációkhoz való hozzáférés, az erős gazdasági liberalizáció és globalizáció ellenére sem általános. Többek között akadályozták, akadályozzák a geopolitikai tényezők, a globális verseny és az utilista szemlélet.¹⁷ Nem véletlen, hogy a különböző szintű gazdasági konvergencia-, illetve divergenciavizsgálatok ma már hangsúlyosan figyelembe veszik (szemben a neoklasszikus iskola felfogásával) az adott térség K+F+I-potenciálját.¹⁸

Az innovációk azonban nagyon különböznek egymástól összetettségük, hozzáadott értékük, társadalmi és történelmi jelentőségük szerint. Az innováció érintheti az egyént (például adott munkahelyet, a lakókörnyezetet stb.) és a kisebb vagy nagyobb közösségeket. Ez az alulról felfelé szűkülő „innovációs tölcsér”, amelynek éppen az a jelentősége, hogy nem korlátozódik a gőzgép, a belsőégésű motor vagy a villamosság felfedezéséhez hasonló, új korszakot indító jelentőségű találmányokra. Hiteles és jótékony hatású ebben a hierarchiában mind az alsóbb szinten megjelenő, mind pedig a legmagasabb szintű innováció. Természetesen fordítva is igaz, a „tölcsér” valamennyi szintjén vannak és lehetnek olyan új megoldások, amelyek hatása káros mind az egyénre, mind pedig szűkebb és tágabb környezetére, a társadalom egészére.

A 4.0-ás ipari forradalom hatására megszülető technikai, technológiai innovációk érdemben nem szüntetik meg az egyes társadalmi csoportok közötti különbözőségeket, sőt reális veszély, hogy lesznek, akik az ebből származó előnyökből nem vagy csak alig részesülnek. Ezért tovább nő a helyi közösségek (települések, egyházi közösségek, nonprofit és profitorientált szervezetek stb.) által generált társadalmi innovációk jelentősége, amelyek megerősítik a lehetőségét a munka- és tudásalapú értékrend megerősödésének, a helyi kezdeményezések hozzáadott értékévé transzformálásának.

A társadalmi innováció mint fogalom Ogburn munkájában jelent meg először – mint az életminőség javításának eszköze.¹⁹

Ogburn ezzel összefüggésben két, egymással komplementer kapcsolatban álló kultúrát különböztet meg, amely az előbbieken megfogalmazott célt kielégíti. Az egyik az úgynevezett anyagi, technológiai kultúra, a másik pedig az immateriális kultúra, azaz azoknak a szabályoknak az összessége, amely az anyagi és technológiai viszonyok változását generálják (2. táblázat).

¹⁷ Az elmúlt száz évben számos példa volt erre (például a keleti blokk országait sújtó COCOM-lista, amely a csúcstechnológiás termékek exportját tiltotta meg stb.), amikor a fejlett technológiát birtokló országok megakadályozták azok továbbadását a kevésbé fejlettek felé (Steve Hirsch: Export control policy. *The Multinational Monitor*, 8. [1987], 11–12.).

¹⁸ Kocziszky György: Az Észak-magyarországi régió innovációs potenciáljának vizsgálata. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 1. (2004), 1. 15–39.

¹⁹ William Fielding Ogburn: *Social change with respect for nature and original cult*. New York, Viking, 1923. 278.

2. táblázat: Innovációk egy lehetséges tipológiája

Innováció		
Célja	Jellege	Megnevezése
Új/újszerű termék, technológia, értékesítési forma, struktúra előállítása	Anyagi	Technikai/technológiai innováció
Társadalmi probléma megoldása	Anyagi	Társadalmi innováció
Tudásszint, befogadóképesség javítása, új szabályozó környezet	Immateriális	

Forrás: a szerző szerkesztése

A két kultúra befogadási sebessége eltérő. Ebből vezette le a kulturális lemaradás tézisést:²⁰ azaz a technikai, technológiai újítások befogadása gyorsabb, szemben az immateriális kultúrával, amelynek időre van szüksége ahhoz, hogy az előbbit kövesse.²¹

Az alacsonyabb felkészültségű, tudású egyének, csoportoknak a technikai, technológiai innovációkkal kapcsolatos evolúciós képessége szerényebb, amit számos példa igazol.

Ennek ellenére csak az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején került ismét előtérbe a társadalmi innováció kérdése, s mint ilyenkor más esetben is szokásos, születtek meg az egymást kiegészítő, pontosító definíciók. Ennek alapvető oka a fogalom nyitottsága, ami lehetővé teszi az interpretációk sokszínűségét. Íme erre néhány példa:

„A társadalmi innovációt új ötletekként határozhatjuk meg, amelyek egyszerre találkoznak a társadalmi szükségletekkel és teremtenek új társadalmi kapcsolatokat vagy együttműködéseket. Tehát nemcsak az egyének van haszna belőle, hanem segítségével nő a társadalom cselekvő képessége is.”²²

„A társadalmi innováció a célok elérésének új módja.”²³

„A társadalmi innováció a társadalmi változások által kiváltott cél elérésének egy új útja, amely a problémákat új szervezeti formákkal, új szabályokkal, új életstílusok segítségével kívánja megoldani.”²⁴

„Olyan tevékenységek és eljárások társadalmilag releváns szabályai, amelyek eltérnek a szokásos mintától, nem kapcsolódnak a műszaki újításokhoz.”²⁵

„Társadalmi innováció olyan ötletek és intézkedések összessége, amelyek alkalmaznak új vagy már ismert eljárásokat.”²⁶

²⁰ Ogburn erre a fakitermelést, erdőirtást hozta fel példaként, amit egyre nagyobb teljesítményű gépek segítettek (anyag kultúra). Jóval később fogalmazódtak meg a természetvédelemre, az élőköznyezet megóvására irányuló törekvések, szabályok (immateriális kultúra). Hasonló immateriális társadalmi innováció volt a társadalombiztosítás 1880-ban történt bevezetése Németországban.

²¹ Woodward szerint az anyagi feltételek változásakor változás megy végbe az adaptív kultúrában is, de nem azonnal, ezt a szlippet nevezte el kulturális késésnek (James W. Woodward: Critical notes on the cultural lag concept. *Social Forces*, 12. [1934], 3. 388–398.).

²² Wolf Rainer Wendt: Soziale Innovation-Innovation der Sozialen: Begriff und Geschäft de Neuerung im Kontext der Sozialwirtschaft. *Sozialer Fortschritt*, 65. (2016), 1–2. 10.

²³ Wolfgang Zapf: Über soziale Innovationen. *Soziale Welt*, 40. (1989), 1–2. 177.

²⁴ Wolfgang Zapf: *Modernisierung, Wohlfahrtsentwicklung und Transformation*. Berlin, WZB Berlin Social Science Center, 1994. 33.

²⁵ Gillwald, Katrin: *Konzepte soziale Innovation*. Berlin, WZB, 2000. 34.

²⁶ Lásd <http://www.zsi.at/de/institut/index/html>

„A társadalmi innovációk mind céljukat, mind eszközeiket tekintve közösségi jellegűek. A társadalmi innovációk olyan új ötletek (termékek, szolgáltatások és modellek), amelyek egyidejűleg elégitlenek ki társadalmi szükségleteket (hatékonyabb módon, mint más módszerekkel), és új társadalmi viszonyokat vagy együttműködéseket hoznak létre.”²⁷

„A társadalmi innováció eredményeként társadalmi igények kielégítésére szolgáló erőforrások jönnek létre, erősödik a bizalom és a marginalizálódott társadalmi csoportokat támogató aktivitás, a társadalmi csoportok ennek hatására átalakulnak, amik új kormányzati intézkedésekhez vezethetnek.”²⁸

Ahogy a fenti definíciókból is kitűnik, a fogalomnak vannak egyszerűbb és összetettebb értelmezései. Az esetleges szemléletbeli különbségek nemcsak felfogás-, hanem lehatárolásbeli különbözőségekre is visszavezethetők. Egyes szerzők ugyanis a téma vizsgálata kapcsán csak a gazdálkodó szervezetekre fókuszáltak,²⁹ ezzel szemben mások nagyobb társadalmi csoportokra.³⁰ Felfogásunk szerint a társadalmi innováció az adott közösség körében megjelenő probléma (például foglalkoztatási, ellátási, jövedelmi, szociális, lakhatási, képzettségbeli stb.), illetve az adott közösséget szolgáló intézményrendszert érintő újszerű, a közösség érdekét szolgáló, értékrendjét formáló megoldások összessége.

Az innováció hasznosulásához szükség van arra, hogy a társadalom szűkebb vagy tágabb csoportja azt be tudja fogadni vagy maga is elő tudja állítani. Ehhez adekvát tudásra és szakismeretre van szükség. Ennek hiánya akadályozza a technikai, technológiai innovációk diffúzióját.

Lehetőségek és dilemmák

A társadalmi innováció (számos definíciója és közel 40 éves múltja ellenére) alkalmazása a gyakorlatban csak lassan kapott teret.³¹ Ennek több oka is van, amelyeket érdemes számba venni.

- a) A szakirodalom, illetve a gazdaságpolitika az elmúlt évtizedekben alapvetően a lineáris innovációs folyamatokra (kutatás-fejlesztés, gyártás, piacosítás) koncentrált. Holott a 2000-ben elfogadott lisszaboni stratégia (amely az Európai Uniót 2010-re a világ legversenyképesebb [!] térségévé kívánta fejleszteni) öt célja között (ötödiként) szerepel a „szociális integráció”, s ennek keretén belül lehetőség szerint a teljes foglalkoztatottság és a szociális gondoskodás új európai modelljének kialakítása.³² A 2008-as pénzügyi válságot követően az Európa 2020 stratégiában a korábbinál

²⁷ European Commission: Strengthening social innovation in Europe. Journey to effective assessment and metrics. Brussels, Publication Office of the EU, 2012.

²⁸ Marisol García – Santiago Eizaguirre – Marc Pradel: Social innovation and creativity in cities: A socially inclusive governance approach in two peripheral spaces of Barcelona. *City, Culture and Society*, 6. (2015), 4. 93–100.

²⁹ Zapf (1994) i. m.

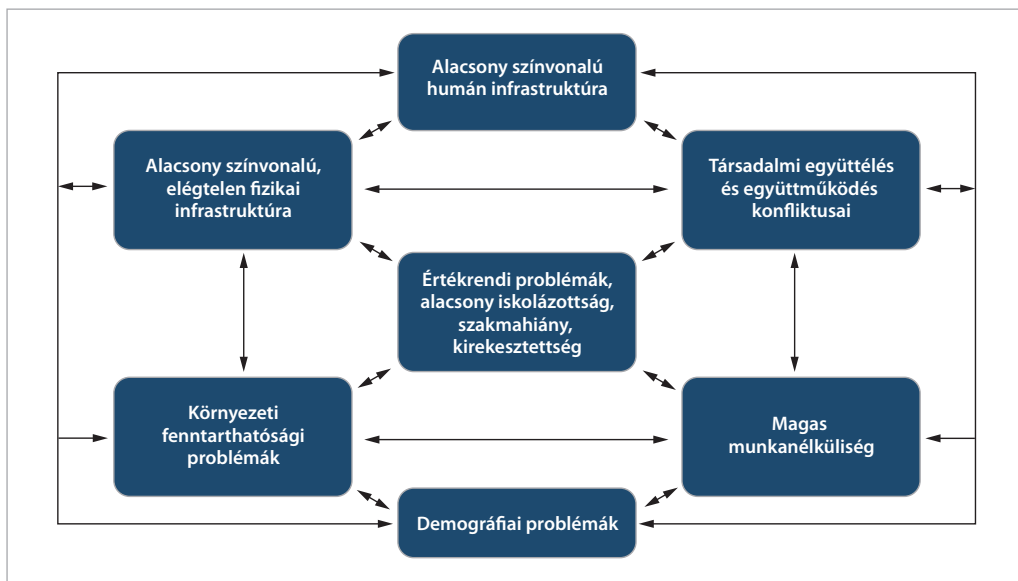
³⁰ Benedek József – Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann: Az innováció vizsgálatának elméleti és gyakorlati kérdései: technológiai innovációtól a társadalmi innovációig. *Erdélyi Társadalom*, 16. (2018), 1. 11–30.

³¹ Benedek József et al.: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.

³² European Commission: *Europe 2020: a strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels, 2010. 27. A program célul tűzte ki azt is, hogy a tagállamoknak a GDP-jüket az innováció támogatására kell fordítaniuk. Néhány éven belül azonban kiderült, hogy ezt a nagyratörő célt nem sikerült megvalósítani (a 2008-as pénzügyi válságot követően pedig egyre távolabb került az EU ennek elérésétől).

hangsúlyozottabban szerepelnek (úgy látszik, gazdasági kataklizmák kellenek ahhoz, hogy a normalitás győzzön) direkt és indirekt módon ezek a gondolatok.³³ Előtérbe kerültek azok a célok, amelyek megoldása aligha képzelhető el a társadalmi innovációk nélkül: például a 20–64 éves népesség körében a foglalkoztatási ráta növelése 75%-ra, a szegénységi küszöb alatt élők arányának csökkentése 25%-kal, ami körülbelül 20 millió európai polgárt érintene. Ezeket a célkitűzéseket a tagállamoknak csak részben sikerült megvalósítaniuk. Komoly dilemmát jelent továbbá, hogy az új (2020-tól) világgazdasági recesszióban lesz-e erejük az érintett kormányoknak ezzel foglalkozniuk, felismerik-e, hogy a globális ellátási láncok milyen kockázatokkal járnak, lesznek-e olyan érdemi lépések, amelyek aligha valósíthatók meg a gyakorlatban a helyi közösségek innovatív magatartása nélkül.

- b) Sokan, sokszor és sok helyütt leírták, hogy a kutatás, a fejlesztés és az innováció csak magas színvonalú felsőoktatás és tudományos (PhD-) képzés mellett valósítható meg. A „nagy találmányok, felfedezések” világa más, mint a sok „aprópénz” begyűjtésére törekvő társadalmi innovációké. Kérdés, hogy a felsőoktatás milyen mértékben és formában képes ennek megfelelni. Mennyire sikerül a technokrataszemlélet mellett érvényesíteni a „lágýabbnak” tűnő társadalmi törekvéseket? Örömteli, hogy az elmúlt évek során számos felsőoktatási intézmény hirdetett meg mesterszakot társadalmi innovációs ismereteket elsajátítani kívánók részére (például Danube University Krems – MA in Social Management; Cambridge University – Master of Studies in Social Innovation; EBS Universitt Oestrich-Winkel – Social Innovation MOOC stb.).
- c) A társadalmi problémák összetettek, általában kumulatív hatásuk (1. bra).

1. bra: Tipikus társadalmi problémák

Forrás: a szerző szerkesztése

³³ European Commission: *Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája*. Brüsszel, 2010. 03. 03. COM(2010)2020 végleges.

A komplexitás indoka, hogy a társadalmi problémák többsége értékrendi problémákra vezethető vissza. Ennek tovaggyűrűző hatása jelentkezik a társadalmi együttélésben, a munkanélküliségben, a környezet terhelésében, az alacsony iskolázottságban, a kedvezőtlen lakhatási feltételekben, a szegregációban stb.

A problémák tipikusak, de minden esetben az érintett csoporthoz alkalmazkodó, „mérétre” szabott, komplex megoldásokra van szükség (3. táblázat).

3. táblázat: Tipikus társadalmi problémák és lehetséges válaszok

Sz.	Probléma	Lehetséges társadalmi válaszok
1.	Alacsony színvonalú, elégtelen fizikai infrastruktúra (például lakhatás, csatornázottság)	Településtisztasági programok, népegészségügyi programok, helyi sportinfrastruktúra, színvonalas infrastruktúra, kalákák
2.	Társadalmi együttélés és együttműködés konfliktusai, deviáns magatartás (alkoholizmus, drogfüggőség, öngyilkosság magas aránya)	Pszichológiai tanácsadás, egyházi-közösségi programok, karitatív szolgáltatások, veszélyeztetetteket védő közösségek létrehozása
3.	Oktatási kirekesztés, alacsony iskolázottság, szakmahiány	Roma szakkollégiumok, speciális képzési programok, felzárkóztatási programok
4.	Környezeti fenntarthatóság (élelmiszer-szennyezettség, környezeti károk, hulladék)	Zöldítő képzések, kiskertmozgalom
5.	Foglalkoztatás (magas munkanélküliség, alacsony aktivitás)	Helyi termékek előállításának bővítése, társadalmi szövetkezetek, vállalkozók, társadalmi segítőszolgálatok
6.	Demográfiai problémák (öregedő társadalom, korai gyermekvállalás)	Szociális ellátószövetkezetek, életvitelt segítő tanácsadás
7.	Alacsony színvonalú humán infrastruktúra (egészségügyi ellátás, szociális ellátórendszer, oktatási lehetőségek)	Célcsoportos oktatás, kiscsoportos képzések, speciális védőnői szolgáltatások

Forrás: a szerző szerkesztése

d) A társadalmi innovációk esetében is kiemelkedő szerepe van a tudásnak, az új ismeretek elsajátítása iránti igénynek, az egyéni és a közösségi értékrendnek. Az egyes közösségek, települések, térségek tanulási képességi tudásszintje között jelentős különbségek vannak, amelyek kifejezésre jutnak innovációs képességükben, végső soron jövedelmi viszonyaikban, fejlettségükben.

A tudás az egyénekben testesül meg, és a kapcsolatok segítségével terjed. A másoktól átvett tudás katalizálja az egyén tudását. Önmagát gerjesztő folyamatról van szó: a változtatás tudást igényel, a nem tudás fékezi, lassítja, megakadályozza a változást. A felhalmozott tudástól függően ezért a szociális innováció eredményeként létrejött vállalkozások termelési függvénye is különbözik. Ennek függvényében más és más lesz a kibocsátás nagysága, ami visszahat a foglalkoztatottsági és jövedelmi viszonyokra.

- e) Az államnak kiemelt szerepe van nemcsak a természettudományi, technológiai innovációs és K+F-, hanem a társadalmi innovációs folyamatok generálásában, fenntarthatóságának biztosításában is.

A piacok tökéletlensége miatt különösen ez utóbbi nem várható el kizárólag a versenyszféra szereplőitől és a civil szervezetektől. A munka- és értékrendalapú közpolitikák segítik, a neoliberális felfogás akadályozza a társadalmi innovációk eredményeképpen születő megoldások megszületését és fennmaradását. A tanulást tehát nemcsak a versenyszféra úgynevezett húzóágazataiban kell ösztönözni, hanem a szerényebb hozzáadott érték előállítására esetében is.

Néhány következtetés

- a) Egyetlen társadalom sem nélkülözheti a gazdasági, társadalmi megújulást, a fejlődést, amelynek hajtóereje az innováció, amely az új vagy újszerű termékek, szolgáltatások, képességek, anyagi és immateriális javak megteremtésére irányul.
- b) A társadalmi innováció egy új, nem lineáris – a tudományos kutatásból kiinduló, tudatos tevékenységek láncolata, amely adott termék, szolgáltatás piaci elhelyezésével zárul, hanem egy összetett – folyamat, amely lehetőséget ad a társadalom valamennyi (nem csak a „tudós” vagy a képességük alapján „kiválasztott”) tagjának, hogy részesei legyenek az innováció folyamatának. A társadalmi innováció tehát nem csak az arra kiválasztottak számára elérhető tevékenység.
- c) A társadalmi innováció célja adott – kisebb vagy nagyobb – közösség problémáinak megoldása, a közösségi jóllét feltételeinek javítása. Növekvő jelentőségét igazolja, hogy nemzetközi szinten is egyre nagyobb figyelmet fordítanak kutatására. Az elmúlt években számos szakosodott kutatóhely jött létre (például: Universität Heidelberg, Centrum für Soziale Investitionen und Innovationen; Universität Wien Zentrum für Soziale Innovation; Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar Térgazdaságtani Kutatóközpont stb.), a kutatási eredményeket egyre gyakrabban közlik a folyóiratok cíelszámaiban,³⁴ és egyre több PhD-értekezés születik a témában.
- d) Felül kell vizsgálni a társadalmi innovációkról, illetve a társadalmi vállalkozásokról alkotott közvélekedést. Nem a „szükséges rossz”, a „másra nem alkalmasak gyülekezete”, hanem (és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni) adott közösség öntanuló szervezete. Ennek elfogadásához a közvélekedésnek is változnia kell, ami ismételten értékrendi kérdés is.

A kognitív kereteknek jelentős szerepe van az intézményi és a társadalmi közfelfogás fennmaradásában, illetve formálódásában. A kutatók vélekedése szerint ha egy társadalom egyes csoportokról azt gondolja, hogy azok kevésbé termelékenyek, akkor aszerint is kezeli azokat. Másfelől ezen csoportok tagjainak viselkedése, munkához való viszonyulása tükrözi ezt a bánásmódot.³⁵

³⁴ Például: *Sozialer Fortschritt*, 65. (2016), 1–2. stb.

³⁵ Stiglitz–Greenwald (2016) i. m. 97.

- e) A társadalmi innovációk esetében is érvényes az Arrow³⁶ által először megfogalmazott *learning by doing* (mai értelmezésünk szerint: „tanuljuk meg, hogy csináljuk a dolgokat jobban”) szemlélet. A társadalmi innováció ugyanis akkor életképes, ha endogén, ütemét az adott alkalmazáson belüli tanulási folyamat határozza meg. Ebből arra lehet következtetni, hogy a társadalmi innovációk fenntarthatóságát nemcsak a kiinduló képzettségi szint, hanem a tanulási, ismeretsajátítási, értékrendformálási folyamat is befolyásolja. Az ismeretek folyamaton belüli gyarapításának hiányában ugyanis nincs lehetőség a társadalmi innováció eredményeinek fenntartására sem.

A jó társadalmi innovációnak vannak tovaggyűrűző hatásai. A jó gyakorlatok közkinccsé tétele más közösségekre is inspirálólag hathat. Ez azonban nem jelenti/ jelentheti az egy az egyben történő átvételt. A megoldások szolgai módon történő lemásolásával előbb vagy utóbb elvész a közösség hajtóereje, ami abból származik, hogy „mi találtuk ki”.

- f) Az államnak, illetve az intézményrendszernek fontos feladata és felelőssége van az innovációt támogató környezet és oktatási rendszer megteremtésében. Ez különösen érvényes a társadalmi innovációkra, amelyek nem egy esetben az átlagnál szerényebb iskolázottságú környezetben kell hogy hozzájáruljanak a problémák megoldásához. (Ez utóbbi hangsúlyozása azért is különösen indokolt, mert hazánkban az eszköz- és technológiai beruházásokon van a hangsúly, ehhez képest a tudás-gazdaságba eszközölt beruházások állománya, illetve állományváltozásának üteme jóval szerényebb.) A társadalmi innováció önmagában nem képes megszüntetni a centrum és a periféria problémáját, de hosszabb távon hozzájárulhat a magasabb hozzáadott értékű innovációk megteremtéséhez.

Olyan gazdaság- és oktatáspolitikára van tehát szükség, amely segíti a tanulást és az innovatív szemlélet kialakulását, illetve tovaggyűrűződését. A tanuló, innovatív társadalom ugyanis nagyobb valószínűséggel ér el magasabb életszínvonalat, mint az, amelyben egyszeri szociális stimulánsokkal kívánják az életkörülményeket javítani.

- g) A technikai és technológiai, valamint a társadalmi innovációk nem zárják ki egymást. Ellenkezőleg, egymást erősítő, kummulatív hatásúak kell hogy legyenek. Nincs tehát alá- és fölérendeltségi viszony még akkor sem, ha adott esetben az egyik hozzáadott értéke jóval nagyobb, mint a másiké. Ennek felismerése és beépülése a közgondolkodásba értékrendi kérdés, amely sokak (például állam, önkormányzatok, történelmi egyházak, civil szervezetek, oktatási intézmények stb.) feladata. Ezt a szemléletet erősítené, ha hazánkban is rendszeressé válna a szociális innovációs potenciál mérése, változásának monitorizálása, az eredmények transzparenciájának megteremtése.

- h) A társadalmi innovációs mag csak ott csírázik ki, ahol megvan a receptivitás, azaz található(k) a közösségben olyan személy(ek), aki(k) nyitott(ak), alkalmas(ak) az új befogadására – és támogatják is azt. Ezért, különösen a hátrányos helyzetű településeken, tudatosan keresni kell azokat a helyieket, akik alkalmasak vagy

³⁶ Kenneth J. Arrow: Economic implications of learning by doing. *Review of Economic Studies*, 29. (1962), 3. 155–173.

alkalmassá tehetők a társadalmi innovációk generálására, illetve képesek ezeknek a projekteknek az élére állni.

- i) A társadalmi innovációs csírák kialakulását az állami, az önkormányzati célzott forrásokon túl közösségi finanszírozással kellene támogatni, mert ezen szervezetek többsége nem felel meg a banki hitelképességi vizsgálatok által támasztott követelményeknek. Így fedezet hiányában nem vagy csak magas költségek mellett juthatnak hitelhez. Meg kellene teremteni azt a jogszabályi környezetet, amely ezeknek a szervezeteknek a kisbefektetői tőkebevonását lehetővé tenné. A társadalmi vállalkozás online felületen mutathatná be a finanszírozandó innovációs projektjét, amelyhez additív forrásokat várnának. A közösségi finanszírozás nem ismeretlen a nemzetközi gyakorlatban, elsősorban a kis- és középvállalkozások, a fintech cégek stb. életgörbéjének felfutási fázisában. Ennek meg kell teremteni a jogszabályi, adózási hátterét, ami önmagában is egy újabb társadalmi innováció lehetne.
- j) Sikeres és fenntartható csak az a társadalmi innováció lehet, amelyet az abban részt vevők magukénak éreznek, endogenizálnak, azaz maguk is képesek az átvett (exogén) ötleteket, megoldásokat saját elemekkel kiegészíteni, bővíteni, továbbfejleszteni. Ellenkező esetben a társadalmi vállalkozás vegetál, idejekorán elhal. Az ebből származó kudarc évekre visszavetheti a következő, mégoly innovatív kezdeményezést is.
- k) A fenntarthatóság további feltétele a szereplők közötti együttműködést támogató értékrend megteremtése, hiszen az esetek egy részében ezeknek az új vagy újszerű megoldásoknak a befogadása jóval nagyobb erőfeszítést igényel, mint a technikai, technológiai innovációké.
- l) A társadalmi innovációk esetében is külön vizsgálat tárgyát kell hogy képezze az értékrend. A társadalmi innovációk esetében is felmerülhetnek etikai aggodalmak, amennyiben azokat manipulatív célra használják. A társadalmi innovációk hozzájárulnak a foglalkoztatási egyensúly és a társadalmi béke megteremtéséhez. Azok a közpolitikák, amelyek ezzel ellentétesek, instabilitást idéznek elő vagy növelik azt.
- m) A társadalmi innovációs kutatások ma már közel 40 éves múltta tekintenek vissza, mégsem tekinthetők lezártak. Számos további téma vár kidolgozásra (például a mérése, az innovációk generálása, társadalmi fenntarthatóságának vizsgálata, hálózatának építése, hatásainak monitorizálása stb.).

Irodalomjegyzék

- Aerssen, Benno van – Christian Buichholz (szerk.): *Das große Handbuch Innovation: 555 Methoden und Instrumente für mehr Kreativität und Innovation im Unternehmen*. München, Vahlen, 2018.
- Aghion, Philippe: Capital Accumulation and innovation as complementary factors in long-run growth. *Journal of Economic Growth*, (1998), 3. 111–130.
- Aron, Rajmond: *Előadások az ipari társadalomról*. Budapest, Kossuth, 1962.
- Arrow, Kenneth J.: Economic implications of learning by doing. *Review of Economic Studies*, 29. (1962), 3. 155–173. Online: <https://doi.org/10.2307/2295952>

- Arrow, Kenneth J. – Samuel Karlin – Patrick Suppes (szerk.): *Mathematical methods in the social sciences*. Stanford, Stanford University Press, 1960.
- Benedek József – Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann: Az innováció vizsgálatának elméleti és gyakorlati kérdései: technológiai innovációtól a társadalmi innovációig. *Erdélyi Társadalom*, 16. (2018), 1. 11–30.
- Benedek József – Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.
- Domar, Evsey D.: Capital expansion. Rate of growth and employment. *Econometrica*, 14. (1946), 2. 137–147.
- Dosi, Giovanni: Technological paradigms and trajectories: A suggested interpretation of the determinants and directions of technical change. *Research Policy*, 91. (1982), 11. 147–162.
- European Commission: *Europe 2020: a strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels, 2010.
- European Commission: *Európa 2020: az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája*. Brüsszel, 2010. 03. 03. COM(2010)2020 végleges. Online: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf>
- European Commission: *Strengthening social innovation in Europe. Journey to effective assessment and metrics*. Brussels, Publication Office of the EU, 2012.
- European Commission: *European innovation scoreboard EIS. Comparative analysis of innovation performance*. Brussels, 2019.
- García, Marisol – Santiago Eizaguirre – Marc Pradel: Social innovation and creativity in cities: A socially inclusive governance approach in two peripheral spaces of Barcelona. *City, Culture and Society*, 6. (2015), 4. 93–100. Online: <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2015.07.001>
- Gerschenkron, Alexander: *A gazdasági elmaradottság történelmi távlatból*. Budapest, Gondolat, 1984.
- Gillwald, Katrin: *Konzepte soziale Innovation*. Berlin, WZB, 2000.
- Harrod, Roy Forbes: An essay in dynamic theory. *Economic Journal*, 49. (1939), 193. 14–33.
- Harrod, Roy Forbes: *Economic dynamics*. London, Macmillan, 1973.
- Hicks, John: *The theory of wages*. London, Macmillan and Co., 1932.
- Hicks, John: *A revision of demand theory*. Oxford, Clarendon Press, 1956.
- Hirsch, Steve: Export control policy. *The Multinational Monitor*, 8. (1987), 11–12. Online: multinationalmonitor.org/hyper/issues/1987/11/hirsch.html
- Kaldor, Nicholas: A model of economic growth. *The Economic Journal*, 67. (1957), 268. 591–624. Online: <https://doi.org/10.2307/2227704>
- Kocziszky György: Az észak-magyarországi régió innovációs potenciáljának vizsgálata. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 1. (2004), 1. 5–39.
- Kondratyev, Nyikolaj Dimitrijevic: A gazdasági konjunktúra nagy ciklusai. *Magyar Filozófiai Szemle*, 32. (1988), 5–6. 559–617.
- Koschatzky, Knut (szerk.): *Technology-based firms in the innovation process*. Heidelberg, Springer, 1997.
- Lucas, Robert E. Jr.: Making a miracle. *Econometrica*, 61. (1993), 2. 251–272. Online: <https://doi.org/10.2307/2951551>
- Madarász Aladár: Bevezető. In Joseph A. Schumpeter: *A gazdasági fejlődés elmélete. Vizsgálódás a vállalkozói profitról, tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúráról*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980. 7–36.
- Mansfield, Edwin: Az ipari kutatás és fejlesztés hozadéka. In Szakolczai György (szerk.): *A gazdasági növekedés feltételei*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967. 396–411.

- Nelson, Richard R. – Sidney G. Winter: In search of useful theory of innovation. *Research Policy*, 6. (1977), 1. 36–76. Online: [https://doi.org/10.1016/0048-7333\(77\)90029-4](https://doi.org/10.1016/0048-7333(77)90029-4)
- Nelson, Richard R. – Sidney G. Winter: *An evolutionary theorie of economic change*. Cambridge, Harvard University Press, 1982.
- OECD: *National innovation systems. Organisation for economic co-operation and development*. Paris, 1997. Online: oecd.org/science/inno/2101733.pdf
- Ogburn, William Fielding: *Social change with respect for nature and original cult*. New York, Viking, 1923.
- Rebelo, Sergio: Long-run policy analysis and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 99. (1991), 3. 500–521.
- Romer, Paul M.: Endogenous technical change. *Journal of Political Economy*, 98. (1990), 5. S71–S102.
- Rostow, Walt Whitman: *Stadien Wirtschaftlichen Wachstums*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1960.
- Schumpeter, Joseph A.: *A gazdasági fejlődés elmélete. Vizsgálódás a vállalkozói profitról, tőkérről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúráról*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980.
- Shane, Scott: *Handbook of technology and innovation management*. New York, Wiley, 2008.
- Smith, Adam: *A nemzetek gazdasága I–II*. Budapest, Akadémiai, 1959.
- Solow, Robert M.: A contribution to the theorie of economic growth. *Quartely Journal of Economics*, 70. (1956), 1. 65–94. Online: <https://doi.org/10.2307/1884513>
- Solow, Robert M.: Technical change and aggregate production funktion. *Review of Economics and Statistics*, 39. (1957), 3. 312–320. Online: <https://doi.org/10.2307/1926047>
- Stiglitz, Joseph E. – Bruce C. Greenwald: *A tanuló társadalom megteremtése. A növekedés, a fejlődés és a társadalmi haladás kérdéseinek új megközelítése*. Budapest, Napvilág, 2016.
- Szendi Dóra: Change in the innovation potential of the Northern Hungarian region. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 17. (2020), 1. 27–44. Online: <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2020.3>
- Uzawa, Hirofumi: Preference and rational choice in the theory of consumption. In Samuel Arrow: *Suppes: Mathematical models in the social sciences*. Stanford University Press. 1960. 129–149.
- Wagner, Anreas: *The origins of evolutionary innovations: A thery of transformative change in liring systems*. Oxford, Oxford University Press, 2011.
- Wendt, Wolf Rainer: Soziale Innovation-Innovation der Sozialen: Begriff und Geschäft de Neuerung im Kontext der Sozialwirtschaft. *Sozialer Fortschritt*, 65. (2016), 1–2. 10–16.
- Woodard, James W.: Critical notes on the cultural log concept. *Social Forces*, 12. (1934), 3. 388–398. Online: <https://doi.org/10.2307/2569930>
- Zapf, Wolfgang: Über soziale Innovationen. *Soziale Welt*, 40. (1989), 1–2. 170–183.
- Zapf, Wolfgang: *Modernisierung, Wohlfahrtsentwicklung und Transformation*. Berlin, WZB Berlin Social Science Center, 1994.

Vákát

A társadalmi vállalkozás és a társadalmi innováció kapcsolata

A társadalmi vállalkozások egy jelentős része társadalmi innováció eredményeként jön létre. Mivel ezeknek a vállalkozásoknak a köre több szempontból is heterogén, a társadalmi innováció iránti igény típusa és súlya is differenciált. Esetenként többlépcsős, speciális struktúra szerint építkező társadalmi innovációt igényel a társadalmi vállalkozás létrehozása. A tanulmány rámutat arra az összefüggésre, hogy a társadalmi innováció iránti igény szempontjából jelentősen különböznek a célmegvalósító és a célfinanszírozó társadalmi vállalkozások. Ez utóbbi kör esetében ugyanis a vállalkozási rész független a társadalmi céltól, annak csupán a finanszírozási háttérét biztosítja valamilyen szinten. Létrehozásuk folyamata jórészt azonos a versenypiaci vállalatokéval. A célmegvalósító társadalmi vállalkozások esetén a működés folyamatába ágyazódva valósul meg a társadalmi cél. Ma ezek többsége az egzisztenciateremtő társadalmi vállalkozások típusához tartozik. Ez utóbbi típuson belül az egzisztenciahiány fő oka szerint is különbözik a társadalmi innováció iránti szükséglet.

Bevezető

Az 1980-as évek óta világszerte gyors ütemben növekszik a társadalmi vállalkozások száma és társadalmi-gazdasági jelentősége. A témának óriási irodalma van, jelentős tartalmi átfedésekkel, számottevő súlyú és mennyiségű ellentmondással, továbbá homályos, nehezen értelmezhető definíciókkal. Csupán a Cunha és szerzőtársai¹ által idézett 11 definíció is jó példát szolgáltat ez utóbbira.

A társadalmi vállalkozások témaköre több diszciplína kutatási palettáján szerepel, az interdiszciplináris feldolgozás az általánosan jellemző rendezetlenség közepette nem látszik megoldhatónak. Saebi és szerzőtársai² tanulmánya a vonatkozó irodalmat érdemi keretfeltételek nélkülinek és meglehetősen töredezettnek minősíti, ami többek között gátolja a vonatkozó tudás felhalmozódásának lehetőségét. A társadalmi vállalkozásokról szóló vita egyre növekszik – állapítja meg Defourny és Nyssens. Zollo és szerzőtársai³ szerint a társadalmi vállalkozás napjainkban az egyik legvitatottabb téma a menedzsmentirodalomban.

A tanulmány célja, hogy rövid áttekintést adjon a társadalmi vállalkozások és a társadalmi innováció gazdag kapcsolatrendszeréről. Az összefüggések feltárása a társadalmi vállalko-

¹ Jorge Cunha – Paul S. Benneworth – Pedro Oliveira: Social entrepreneurship and social innovation. A conceptual distinction. In Luis M. Carmo Farinha et al. (szerk.): *Handbook of research on global competitive advantage through innovation and entrepreneurship*. Hershey, Pennsylvania, IGI Global, 2015. 616–639.

² Tina Saebi – Nicolai J. Foss – Stefan Linder: Social entrepreneurship research. Past achievements and future promises. *Journal of Management*, 45. (2018), 1. 75–95.

³ Lamberto Zollo et al.: Bricolage and social entrepreneurship to address emergent social needs. A “deconstructionist” perspective. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, 14. (2018), 2. 19–47.

zások fő jellemzőinek bemutatására épül. A labilis fogalmi talapzatú társadalmi vállalkozások és a társadalmi innováció kapcsolatának vizsgálatához ugyanis abból lehet kiindulni, hogy a társadalmi vállalkozás időben változó tartalmú kategória. A tartalmi változás időbeli nyomon követése az irodalomban mutatkozó zavarok egy részére is magyarázatot adhat. A heterogén vállalkozási kört magában foglaló társadalmi vállalkozás vizsgálata strukturált megközelítést igényel. A társadalmi innovációval való összefüggés szempontjából a célmegvalósító és a célfinanszírozó típusok szerinti strukturálás látszik célravezetőnek.

A kutatás fő módszerei: a szakirodalom szelektív feldolgozása, valamint a társadalmi-gazdasági tények és összefüggések logikai elemzése. Az interdiszciplinaritáson belül dominál a gazdálkodástudományi megközelítés.

A társadalmi vállalkozások fő kérdései

Keletkezés

A társadalmi vállalkozás eredetileg a szegénységben és a mélyszegénységben élő rétegek számára megélhetést nyújtó gazdasági formaként jött létre. Valamiféle működő gazdasági szervezetként lényegesen korábban keletkezett, mint a hozzá kapcsolódó fogalom kialakulása. A kevésbé beazonosítható szervezeti-előd-változatok már több ezer éve megjelentek.⁴ Karakteres megjelenésük az ipari forradalom kiteljesedésének időszakára tehető.⁵ A társadalmi vállalkozás (*social enterprise*) kifejezést az 1970-es években az amerikai nonprofit közösség alakította ki. A közösség ekkor kezdte meg a saját vállalkozásait létrehozni és működtetni a hajléktalanok és más hátrányos helyzetű emberek munkalehetőségének megteremtése céljából.⁶

A kategória tartalmi szélesítése

Az 1970-es években a társadalmi vállalkozások létrehozásában még az az eszme dominált, hogy a szegénységben élők számára megélhetési lehetőséget teremtsenek. Ez a konstrukció – a tapasztalatok által bizonyítottan – tompította a modern kapitalizmusnak a társadalomra gyakorolt hátrányos hatásait azáltal, hogy a szegénységben élő rétegek számára megélhetési lehetőséget biztosított. Az 1970-es évek végétől leghíresebb példaként gyakran szerepel Muhammad Yunus – mint „a szegények bankára”. A bankár 1974-ben tette meg azt a lépést, amely rávilágított, hogy sok szegény embernek minimális összegű hitel is nagy segítséget adhat a szegénységből való kilábalásra. Yunus ugyanis ebben az évben látogatott el hazájába, Bangladesbe. Tudomására jutott, hogy 42

⁴ Péter Zsolt: A társadalmi vállalkozások és tevékenységeik ismertsége, illetve az előttük álló feladatok egy kérdőíves felmérés alapján. *Közép-európai Közlemények*, 11. (2018), 2. 124–132.

⁵ Andor László: Szociális vállalkozások az Európai Unióban. *XXI. Század – Tudományos Közlemények*, (2012), 28. 9–14.; Péter (2018) i. m.

⁶ Sutia Kim Alter: *Case studies in social enterprise*. Washington, D. C., Counterpart International Inc., 2002; Janelle A. Kerlin: Social enterprise in the United States and Europe. Understanding and learning from the differences. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 17. (2006), 3. 247–263.

bambuszszámoly-készítőnek mindösszesen 27 dollárra lett volna szüksége ahhoz, hogy folytathassák a termelést, de számukra a bankok nem nyújtottak kölcsönt. Yunus saját zsebből biztosította a 27 dolláros kölcsönt, amelyet – üzletileg megerősödve – a bambuszfonók viszonylag rövid idő alatt visszafizettek. Felismervén a szegényeknek nyújtandó kis összegű hitelekben rejlő nagy lehetőségeket, Yunus bankot alapított az ilyen típusú mikrohitel nyújtására (Grameen Bank), amely igen nagy sikerrel működött. Munkásságának elismeréséül 2006-ban Nobel-békedíjat kapott.⁷

A társadalmi vállalkozások kirobbanó növekedésének kezdete az 1980-as évek elejére tehető.⁸ Ez a kezdet két fő okcsoportra vezethető vissza. Egyrészt a szociális szolgáltatások terén több országban csökkent az állami szerepvállalás, másrészt a foglalkoztatás terén is felerősödtek a globalizáció káros hatásai.⁹

A kedvező társadalmi fogadtatásából kiindulva a társadalmi vállalkozás politikai okokból is jelentős kormányzati támogatást kapott a gazdaságilag fejlett világban. További térnyerése érdekében számos intézkedés történt. Többek között folyamatosan szélesítették azoknak a társadalmi céloknak a körét, amelyek a társadalmi vállalkozás kritériumaként szerepelhettek. Már nem csupán a szegénységben élő rétegek megélhetési lehetőségének biztosítása tartozott ebbe a körbe, hanem további, egyre tágabb értelemben vett társadalmi problémák enyhítése is. Martin és Osberg¹⁰ tanulmánya szerint a társadalmi vállalkozói szellem annyira befogadóvá vált, hogy a társadalmi szempontból kedvező tevékenységek bármelyike beletartozhat ebbe a vállalkozási kategóriába. Hubai¹¹ úgy látja, hogy a fogalom ilyen intenzitású kiszélesítése és a hozzá kapcsolódó gyakorlat miatt a társadalmi vállalkozások eredeti jelentése kiüresedett.

A társadalmi vállalkozások súlyának növelését és fogalmi körének kiszélesítését az Európai Unió és az OECD is támogatja, sőt kezdeményezőként ösztönzi: „Kritikus jelentőségű egy olyan környezet megteremtése a társadalmi vállalkozások részére, ahol azok képessé válnak arra, hogy ne csak munkahelyteremtéshez járuljanak hozzá, hanem a szélesebb körű szociális és gazdasági szükségletek kielégítéséhez, valamint a társadalmi kohézió és befogadóképesség javításához is.”¹²

A fenti idézet arra is utal, hogy a társadalmi vállalkozások fogalmát és működési rendszerét további funkcióterületek beolvasztásával egy még szélesebb körű társadalmi célrendszernek kívánják alárendelni. Mindaddig, amíg nem látszanak a társadalmi vállalkozás tartalmi bővítésének a határai, a definiálás kérdése sem oldható meg.

⁷ Roger L. Martin – Sally Osberg: Social entrepreneurship. The case for definition. *Stanford Social Innovation Review*, (2007), Spring, 29–39.; Oksan Bayulgen: Muhammad Yunus, Grameen Bank and the Nobel Peace Prize. What political science can contribute to and learn from the study of microcredit. *International Studies Review*, 10. (2008), 3. 525–547.; Toh Han Chong: Interview with Professor Muhammad Yunus, founder of Grameen Bank. *SMA News*, 40. (2008), 12. 2–7.

⁸ Kerlin (2006) i. m.

⁹ Heiko Spitzbeck – Frank Janssen: Social entrepreneurship – Implications for management practice. *International Review of Entrepreneurship*, 8. (2010), 2. 63–70.

¹⁰ Martin–Osberg (2007) i. m.

¹¹ Hubai László: Demokratikus szolidaritás. A társadalmi vállalkozások fogalmának és politikai dimenziójának vizsgálata. *Esély*, 27. (2016), 3. 62–91.

¹² OECD – European Union: *Policy brief on social entrepreneurship. Entrepreneurial activities in Europe*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2013. 3.

Eltérő fogalomhasználat

A definíciós probléma megoldását jelentős mértékben akadályozza a vállalkozási és gazdálkodási fogalmak részben eltérő használata is. Bizonyos vállalati-vállalkozási kategóriákat egyes országok eltérő felfogásban használnak, amelyeket esetleg időnként át is alakítanak. A társadalmi vállalkozások értelmezése szempontjából jelentős fogalmi zavart okozott a nonprofit vállalkozás elvének eltérő felfogása az Egyesült Államokban és az ezredforduló előtti Európában.¹³ Emellett az Egyesült Államokban a társadalmi vállalkozások számára tiltva van az osztalék és az osztalékjellegű kifizetés. Ez utóbbi miatt itt a szövetkezetek semmilyen formája, így a szociális szövetkezetek sem minősülhetnek társadalmi vállalkozásnak. Noha számos olyan munkaközösségük is működik, amely az európai szociális szövetkezetekhez hasonló, ezek sem szerepelhetnek az amerikai társadalmi vállalkozások körében.¹⁴ Ez utóbbi sajátosság szintén olyan súlyú, hogy a társadalmi vállalkozások körének egységes felfogását eleve megakadályozza. Európában ugyanis a szövetkezeteket jellemzően a társadalmi vállalkozásokhoz sorolják, beleértve a korlátozott felelősségű szociális szövetkezeteket, valamint az úgynevezett közös érdekű szövetkezeteket is.¹⁵

Meg kell jegyezni azonban, hogy Európa-szerte igen sokféle szövetkezeti konstrukció működik. Közülük egyesekre nem jellemző a társadalmi célkövetés. (Idesorolhatók például a lakásszövetkezetek, amelyek versenypiaci kínálatot nem hoznak létre, vagy azok a szövetkezetek is, amelyek a szövetkező gazdálkodók tevékenységének csupán egyes részeit bonyolítják le szövetkezeti formában.) Emiatt felvethető, hogy indokolt a szövetkezeteknek a társadalmi vállalkozások szempontjából differenciált besorolása. Továbbá vizsgálat tárgyát képezheti, hogy a hagyományosnak látszó szövetkezetek minden szempontból megfelelnek-e egy viszonylag korrekt módon definiált társadalmi vállalkozás kritériumainak. Például napjaink Magyarországnak tipikus szövetkezete nem sorolható a társadalmi vállalkozások körébe. A rendszerváltást követően ugyanis a korábbi hagyományos szövetkezetek jellege gyökeresen megváltozott. Olyan jogi háttérük alakult ki, amelynek révén egyre inkább a tőketársasági formákhoz hasonlítanak.¹⁶ Ezzel szemben a szociális szövetkezeti forma jó eséllyel alkalmazható a munkaerőpiacról kiszoruló, leszakadóban lévő rétegek életkörülményeinek jobbra fordítására, kulturális fejlődésük elősegítésére.

A szakirodalom szerint egyéni vállalkozások is minősülhetnek társadalmi vállalkozásnak.¹⁷ A lehetőség annak tükrében kevésbé meglepő, hogy a magyar gazdasági jog szerint az egyéni vállalkozás nem azonos az egyszemélyes egyéni vállalkozással.

A tisztázódási folyamatnak már mutatkoznak bizonyos jelei. 2005 után egyre elterjedtebbé vált az a – ma már uralkodó – felfogás, hogy *a társadalmi vállalkozás a gazdasági vállalkozások körébe tartozik, de kettős célkövetés jellemzi. A társadalmi cél*

¹³ Antonio Thomas: The rise of social cooperatives in Italy. *International Journal of Voluntary and Non-profit Organization*, 15. (2004), 3. 243–263.; Kerlin (2006) i. m.

¹⁴ Kerlin (2006) i. m.

¹⁵ CIRIEC: *The social economy in the European Union*. 2007. 16–17.; OECD – European Union (2013) i. m. 3.

¹⁶ Zsohár András: A szövetkezeti törvénytervezet magyarázata a Ptk. jogi személyekre vonatkozó részében. *Gazdaság és Jog*, 19. (2011), 9. 3–6.

¹⁷ Tóth Laura – Varga Éva – Varga Péter: *A társadalmi vállalkozások helyzete Magyarországon 2011*. Budapest, NESSt EUROPE Nonprofit Kft., 2011.; G. Fekete Éva et al.: *Alap kutatás a társadalmi vállalkozások működéséről*. Zárótanulmány az OFA Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. megbízásából, a GINOP-5.1.2-15-2016-00001 „PiacTárs” kiemelt projekt keretében. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2017.

és a profitcél közti egyensúly megteremtésére törekszik, szem előtt tartva mind a pénzügyi fenntarthatóságot, mind a társadalmi hatás teljesülését. Kínálatával a versenypiacon kell megjelennie és (jellemzően) a bevételeiből kell fedeznie a kiadásait. A kettős célból kiindulva a társadalmi vállalkozásokat hibrid természetűnek is nevezik.¹⁸ A hibriditás több szempont szerint is értelmezhető.¹⁹

Az Európai Bizottság definíciója

Elsősorban a folyamatosan szélesedő tartalomra, másodsorban az egyes országok eltérő (és időben változó) fogalomhasználatára visszavezethetően mindmáig nem oldódott (nem is oldódhatott) meg a társadalmi vállalkozások megfelelő definiálása.

Az Európai Bizottság 2011-ben azzal a céllal dolgozott ki egy meghatározást, hogy következetes és koherens módon meg lehessen különböztetni a társadalmi vállalkozásokat a hagyományos versenypiaci vállalkozásoktól, továbbá, hogy egy egyféleképpen értelmezhető, iránymutató meghatározást adjon az EU tagországai számára, amelyek a különböző társadalmi-gazdasági jellemzőik mellett eltérő hagyományokkal és eltérő társadalmivállalkozás-felfogással rendelkeznek.

A definíció:

„A társadalmi vállalkozás a szociális gazdaság szereplője. Fő célja, hogy társadalmi jobbító hatást fejtsen ki, szemben azzal, hogy profitot termeljen a tulajdonosok vagy a részvényesek számára. Működése során vállalkozóként, innovatív módon nyújt árukat és szolgáltatásokat a piac számára, és a megtermelt profitot elsősorban szociális célok teljesítésére használja. Irányítása felelősségteljes és nyitott, be vannak vonva az alkalmazottak, a fogyasztók és azok a stakeholderok, akik a kereskedelmi tevékenység révén érintettek.

A Bizottság a »társadalmi vállalkozás« kifejezés használhatóságához szükségesnek tekinti az alábbi kritériumok egyidejű teljesülését:

- közérdekű szociális vagy társadalmi célt szolgálnak, tevékenységük gyakran magas szintű társadalmi innováció formájában jön létre;
- a nyereséget főként újra befektetik a társadalmi cél elérése érdekében; és
- szervezeti felépítésük, illetőleg tulajdonosi rendszerük a küldetésüket tükröző demokratikus elveken nyugszik, vagy a társadalmi igazságosságra összpontosít.”²⁰

Noha az Európai Bizottság definíciója nem jogi és nem tudományos diktátum, és talán nem is tekinthető véglegesnek, a tisztánlátás szempontjából nagy előnye, hogy határozottan megkülönbözteti a társadalmi vállalkozást a versenypiaci szektor vállalatától és a nem termelő szektortól. Ellentmondásosnak látszik viszont a profit felhasználhatóságáról szóló rész. A leírtakban ugyanis oly módon szerepel a profitfelhasználás kétféle

¹⁸ Tóth–Varga–Varga (2011) i. m.; Marzena Starnawska: Social entrepreneurship and its hybridity in determining resource challenges and chances. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 4. (2016), 5. 38–53.

¹⁹ Jacques Defourny – Marthe Nyssens: Social innovation, social economy and social enterprise: What can the European debate tell us? In Frank Moulaert et al. (szerk.): *The international handbook. On social innovation collective action, social learning and transdisciplinary research*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2013. 40–52.

²⁰ European Commission: *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Brussels, 2015. 9.

lehetősége, mintha az egyféle volna. Egyrészt megfogalmazódik, hogy a profitot elsősorban szociális célok teljesítésére kell használni, másrészt a nyereséget főként újra be kell fektetni a társadalmi cél elérése érdekében. A profit szociális (társadalmi) célokra történő felhasználása úgy is értelmezhető, hogy a vállalkozás egy tőle független társadalmi célt finanszíroz (például hajléktalanok étkeztetése vagy környezetvédelem). Ekkor a profit újrabefektetésével egyidejűleg a cél nem finanszírozható. Az újrabefektetés olyan társadalmi vállalkozások működéséhez illeszkedik, amelyeknél a működés folyamatába ágyazódva valósul meg a társadalmi cél (mint például az állástalanok számára munkaalkalmat biztosító vállalkozás esetében). A probléma gyökere: a kibővített tartalmú társadalmi vállalkozások esetében a társadalmi cél elérhetőségének útjai különböznek, ami miatt a profitfelhasználás módja nem egységesíthető. (Kivéve azt a megoldást, ha a külső társadalmi cél követésére fordított összeg költségként számolható el.)

A társadalmi innovációval való kapcsolat

A kapcsolat jellege

A társadalmi vállalkozásokkal és a társadalmi innovációval foglalkozó irodalom részben átfedésben van egymással. A szakirodalmi átfedés természetesnek tekinthető. Abból ered, hogy a társadalmi vállalkozások jelentős részének létrejötte társadalmi innováción alapul. A fogalmi háttér egyik kategória kérdésében sem tekinthető letisztultnak, azonban a társadalmi innováció definiálásának kérdésében fellelhető ellentmondások messze elmaradnak a társadalmi vállalkozások témájában zajló vitáktól.²¹

Mivel egyik kategória sem egyértelműen definiált, az összefüggéseikről szóló irodalomban sem várható egyetértés. Nincs is. Cunha²² és szerzőtársai megállapítják, hogy a társadalmi vállalkozás és a társadalmi innováció összefüggéseit vizsgáló irodalom is ellentmondásos. Az ellentmondások több szempontból is jelentkeznek. A társadalmi vállalkozás egy korábbi felfogásán alapul például az a Defourny és Nyssens²³ által hivatkozott nézet, miszerint a társadalmi vállalkozás fogalma mindig magában foglal egy olyan innovációt, amely lehetővé teszi a szegény népesség alapvető szükségleteinek kielégítését. Ez nyilvánvalóan a társadalmi vállalkozások működésének egy korábbi időszakára vonatkozott, amikor főként a szegénységben élők segítése tartozott ebbe a vállalkozási körbe. Az akkori viszonyok alapján a nézet helyes. Később azonban változott az idesorolható vállalkozások köre, ettől fogva a hivatkozott nézet a társadalmi vállalkozásoknak csupán egy részére lett érvényes. Más oldalról is találhatók sajátos vélemények. Például Groot és Dankbaar álláspontja szerint minden gazdasági vállalkozás

²¹ Asceline Groot – Ben Dankbaar: Does social innovation require social entrepreneurship? *Technology Innovation Management Review*, 4. (2014), 12. 17–26.

²² Jorge Cunha – Paul S. Benneworth – Pedro Oliveira: Social entrepreneurship and social innovation. A conceptual distinction. In Luis M. Carmo Farinha et al. (szerk.): *Handbook of research on global competitive advantage through innovation and entrepreneurship*. Hershey, Pennsylvania, IGI Global, 2015. 616–639.

²³ Jacques Defourny – Marthe Nyssens: Social innovation, social economy and social enterprise: What can the European debate tell us? In Frank Moulaert et al. (szerk.): *The international handbook. On social innovation collective action, social learning and transdisciplinary research*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2013. 40–52.

valamilyen mértékű szándékos vagy nem szándékos társadalmi innovációt eredményez, függetlenül attól, hogy az érintett vállalkozók „társadalmi” tekintik-e magukat, vagy sem. Ez a felfogás a társadalmi innováció egy rendkívül tágan értelmezett fogalmára épül, amely nem alkalmas a társadalmi vállalkozás és a társadalmi innováció összefüggéseinek elemzésére.

Viszonylag szélesebb körű egyetértés van abban a kérdésben, hogy a társadalmi innováció a társadalmi vállalkozások köréhez képest lényegesen szélesebb területen jöhet létre, vagyis *a társadalmi innovációnak egy jelentős része nem kapcsolódik társadalmi vállalkozásokhoz*. Más oldalról *a társadalmi vállalkozásoknak van egy olyan része, amely nem igényel érdemleges súlyú társadalmi innovációt* (például olyan esetben, amikor a társadalmi vállalkozás környezetvédelmi célokat finanszíroz). Tehát a két halmoznak van egy közös része. Ennek értelmében az összefüggés lényege: a társadalmi vállalkozásoknak egy jelentős hányada társadalmi innováció keretében valósul meg, és a folyamatos működés során a kettős célkövetés összehangolása is számos innovatív megoldást igényelhet. Az irodalomban gyakori a társadalmi vállalkozások azon tulajdonságának hangsúlyozása, hogy egyidejűleg kreativitásfejlesztők, és a társadalmi innováció kiváló terepét képezik. A társadalmi vállalkozásnak azt a jellemzőjét, hogy gyakran magas szintű társadalmi innováció révén jön létre, az Európai Bizottság fent idézett definíciója is tartalmazza.

A társadalmi vállalkozásoknak a társadalmi innovációk iránti igénye és a megoldás megtalálásának nehézségi foka függ a probléma természetétől, ismertségétől, valamint a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális környezettől. Egy másik régióban vagy másik szektorban már alkalmazott megoldásnak az adott körülményekre való adaptálása is társadalmi innovációnak minősül. Természetesen az ilyen megoldás általában lényegesen egyszerűbb, mint az új utakon járás kényszere.

A társadalmi vállalkozások esetében a társadalmi innováció leglényegesebb eleme egy olyan vállalkozási téma kidolgozása és megvalósítása, amely mind a társadalmi, mind a vállalkozási célnak megfelelően működőképes. Itt nincs éles határvonal a gazdasági és a társadalmi innováció között, gyakran egymással párhuzamosan haladnak.

A társadalmi innovációhoz szükséges szakmai tudás értelemszerűen az adott terület függvényeként alakul. A társadalmi vállalkozások esetében alapos vállalkozási és gazdálkodási ismeretek is szükségesek. Ezzel szemben a társadalmi vállalkozásokat nem érintő társadalmi innovációk többsége nem igényel üzleti ismereteket. Természetesen határesetek itt is találhatók. Ilyen határeset lehet például, amikor különböző társadalmi csoportok olyan átmeneti vagy tartós szerveződések hoznak létre, amelyek a működésük során nem versenypiaci tevékenységet folytatnak, viszont versenypiaci tevékenységet helyettesítenek. A folyamat hatékony megszervezéséhez gazdálkodási ismeretekre is szükség lehet.

Célmegvalósítás és célfinanszírozás

A társadalmi vállalkozásokhoz sorolható tevékenységek körének folyamatos bővítése egy sok szempontból heterogén vállalkozási kört magában foglaló kategóriához vezetett. A heterogenitás egyaránt vonatkozik a besorolási koncepcióra, a társadalmi cél mibenlétére, a társadalmi célnak a gazdálkodási folyamatba való beágyazottságára, a társadalmi célnak a gazdasági szervezet méretéhez viszonyított súlyarányára, a tevékenységi profilra,

a vállalkozási konstrukció típusára, az adott konstrukció jogszabályi konkretizációira stb. Olyan vállalkozási típusok is egy kategóriába kerültek, amelyek eltérő elv szerint oldják meg a társadalmi célkövetést.

A társadalmi innováció igénye szempontjából a legfontosabb meghatározó tényező a társadalmi célnak a gazdálkodási folyamatba való beágyazottsága. Ebből a szempontból a vállalkozás két fő típusa:

- társadalmi célt megvalósító (célmegvalósító) társadalmi vállalkozások;
- társadalmi célt finanszírozó (célffinanszírozó) társadalmi vállalkozások.

Természetesen előfordulhatnak mindkét elemet magukban foglaló, vegyes típusú változatok is. A célmegvalósító társadalmi vállalkozások esetében az üzleti tevékenység folytatása során automatikusan megvalósul a kitűzött társadalmi cél is. A foglalkoztatási céllal alapított társadalmi vállalkozások többsége idesorolható. Ennek a típusnak a társadalmi-innováció-igénye rendszerint igen magas. Többnyire a profilválasztási, vállalkozásalapítási, vállalkozásműködtetési és munkagazdasági kérdésekre is kiterjed.

A társadalmi vállalkozások egy számottevő része az adott vállalkozás tevékenységétől független társadalmi célt (például környezetvédelmet) finanszíroz. A vállalkozás tetszőleges versenypiaci profilt működtet, és a profitjával vagy annak egy meghatározott részével járul hozzá a választott társadalmi cél finanszírozásához. Az ilyen típusú vállalkozások létrehozásának folyamata is jórészt azonos a versenypiaci vállalatokéval. Ezért alapítása és működtetése elvileg nem igényel érdemleges súlyú társadalmi innovációt. A célffinanszírozó társadalmi vállalkozások esetében indokolt egy olyan jogszabály alkalmazása, amely előírja, hogy legalább mekkora összeget vagy a potenciális nyereségnek legalább hány százalékát (stb.) kell a vállalkozáson kívüli társadalmi cél finanszírozására fordítani ahhoz, hogy a cég besorolható legyen a társadalmi vállalkozások körébe.

A vegyes típusú változat részben a célmegvalósító, részben a célffinanszírozó társadalmi vállalkozások jegyeit viseli magán. Ilyen típus jön létre például abban az esetben, amikor a társadalmi cél az egészségvédelem, amelynek érdekében a vállalkozás egészségvédő hatású élelmiszereket állít elő, és ezeket a megfelelő hozzáférés érdekében alacsony áron juttatja a piacra.

Az egzisztenciateremtő társadalmi vállalkozások innovációigénye

A célmegvalósító társadalmi vállalkozások körében meghatározó jelentősége az egzisztenciateremtő társadalmi vállalkozásnak van. A fentiek szerint ez tekinthető a kategória legősibb változatának. Itt értelemszerűen a gazdasági tevékenység folyamatában valósul meg az az alapvető társadalmi cél is, amelynek érdekében az adott vállalkozást létrehozták.

A több embert érintő munkalehetőség hiánya generálja azt a társadalmi-innováció-igényt, amely magában foglalja többek között a társadalmi vállalkozás lehetséges anyagi forrásai felkutatását, a társadalmi vállalkozás profiljának a munkalehetőséget keresők tudásbázisával és munkavégzési adottságaival való összehangolását, valamint a vállalkozás adott körülmények között legmegfelelőbb típusának és méretének a kidolgozását.

A lehetőségeket a létszámarányokra vonatkozó előírások is befolyásolhatják. Az ilyen típusú előírások segíthetik a társadalmi célkövetés hatékonyabb érvényre jutását. Például az egzisztenciateremtő társadalmi vállalkozásnak szüksége lehet olyan szakismerettel rendelkező munkaerőre, amely szakismeret a potenciális foglalkoztatottak köréből nem áll rendelkezésre. A „külső” munkaerő túlzott arányú bevonását elkerülendő, ésszerű annak a szabályozása, hogy az inaktív és a tartós munkanélküli státusú emberek köréből kikerülő munkavállalóknak létszámarányosan legalább hány százaléka szükséges ahhoz, hogy a cég társadalmi vállalkozásnak minősülhessen, illetőleg a létszámstruktúra milyen tartásának kell folyamatosan fennállnia.

Az egzisztenciateremtő társadalmi vállalkozások körén belül a hátrányos helyzet kialakulásának a fő oka szerint is különbözhet a társadalmi-innováció-szükséglet mibenléte és súlya. Ebből a szempontból három fő problémátípus különböztethető meg:

- tartós munkanélküliek, akik hosszabb ideje kiszorultak a munkaerőpiacról, és esetleg szakmai tudásuk valamilyen szinten megújításra szorul;
- fogyatékkal élő emberek, akik számára nehézséget jelent megfelelő foglalkozást találni;
- inaktív és a szervezett munkavégzés lehetőségei iránt kevésbé érdeklődő csoportok.

A társadalmi vállalkozás és a piaci mechanizmusok összefüggésének vizsgálata során iránytévesztés is előfordulhat. Starnawska tanulmánya²⁴ például kissé meglepő megközelítésben mutat rá egy közismert összefüggésre. A szerző, a társadalmi vállalkozások hibrid természetének értelmezése kapcsán, többek között kifejti, hogy abban az esetben, ha a foglalkoztatási célú társadalmi vállalkozások munkaerő-állománya a profil szerinti termékpiacon elvárásokhoz képest nem a legmegfelelőbb létszámú és felkészültségű munkaerőből áll, az a vállalkozás számára nagy hátrányt jelent. A háttérben éppen a lényeg sikkad el. Az ilyen típusú társadalmi vállalkozás ugyanis kifejezetten azzal a céllal jön létre, hogy a hagyományos munkaerőpiacról kiszorult vagy az oda bejutni nem képes emberek számára munkalehetőséget biztosítson. Ekkor a munkaerő és a piaci elvárások összhangjának hiánya azt jelzi, hogy a társadalmi innováció nem volt sikeres. Nem sikerült megtalálni azt a profilt vagy azt a technológiát, amely alapján a megélhetési szempontból hátrányos helyzetű emberek a versenypiacon életképes termékeket képesek létrehozni. Nem a létszámbeli és a képzettségbeli problémák az elsődlegesek. Az a felvetés, hogy a vállalkozás vezetését ellátni képes stáb megfizetése nehézségekkel járhat, már realisabb gondot jelez, de itt is felmerülhet, hogy megfelelőbb profilválasztás esetén ez a probléma sem merülne fel.

A többlépcsős társadalmi innováció szükséglete

A többlépcsős társadalmi innováció szükséglete főként ott merül fel, ahol a nehéz helyzetben lévő emberek jelentős része inaktív, és a szervezett munkavégzés iránti érdeklődésük alacsony szintű. A különböző országokban eltérő nagyságrendben fordulnak elő ilyen jellemzőkkel bíró csoportok, közösségek, etnikumok. Idesorolhatók az úgyneve-

²⁴ Starnawska (2016) i. m.

zett bádogvárosokban élők, a nyomornegyedek lakói, a cigányság egyes csoportjai stb. Gyakran felvetődik, hogy az ilyen helyzetű közösségek esetében a fiatalság jórészt nem is ismeri a napi munkába járás mibenlétét, ritmusát.

A társadalmi együttélés normáit negligáló, viszonylag elszigetelt és a társadalmi integráció hiányával jellemezhető csoportok, közösségek, etnikumok (közösségek) esetében az egész közösség átformálása szükséges. Az egzisztenciateremtő társadalmi vállalkozás létrehozásához több eltérő jellegű és egymásra épülő társadalmi innováció generálását kell megoldani. Ez többlépcsős társadalmi innovációnak is nevezhető. Az alábbiakban egy kétlépcsősre egyszerűsített társadalmi innováció felvázolása szerepel.

Az első lépcsőfok nincs közvetlen kapcsolatban magával a társadalmi vállalkozással. Itt az egész közösségre vonatkozóan lényegében egy gondolkodásbeli rutinváltást kell elérni, amelynek eredményeként a közösség tagjai magukévá teszik a társadalmi együttélés általános normáit, és kialakul a munkavégzésre vonatkozó, belső indítatásból fakadó igényük. Mivel ez a gondolkodásbeli rutinváltás a korábbiakban nem alakult ki, az automatikus változás bekövetkezésére nem lehet számítani. Kiindulásképpen egy diagnózis felállítása szükséges. Ennek keretében alaposan meg kell ismerni az adott közösségre jellemző gondolkodásmódot, az életkörülményeket, a szokásokat és az idetartozó embereknek a világhoz való viszonyulását. A diagnózis alapján elindulhat azoknak a módszereknek a felkutatása vagy/és kidolgozása, amelyek alkalmasak lehetnek a kitűzött gondolkodásbeli rutinváltás elérésére. Meg kell találni az önszerveződés megfelelő mozgatórugóit. A személyes kapcsolatok rendszerének mozgásba hozása, a kezdeményező erő felélesztése a legmegfelelőbb szervezési mód. A tényleges teendőkre vonatkozóan célszerű több leágazású forgatókönyvet készíteni. Az innovációs folyamatot óvatos cselekvési mód és az emberek személyiségének, valamint kulturális hagyományainak mély tisztelete mellett kell véghezvinni. Az ilyen típusú feladatokat rendszerint csak a közösségen belülről vagy oda mintegy beépülve, erős bizalmi kapcsolatok kiépítése után és folyamatos jelenlét mellett lehet sikerre vinni. A lebonyolítási folyamat időigénye akár több év is lehet. Mindezek komoly szakértői háttérrel és jelentős összegű anyagi forrásokat igényelhetnek. Ezeknek az előzetes feltérképezése és a szükséges források biztosítási lehetősége nélkül a folyamatot nem célszerű elindítani.

A második lépcsőfok jelenti a társadalmi vállalkozás megtervezését és létrehozását. Ennek tárgykörébe olyan munkalehetőségek megtervezése és létrehozása is beletartozik, amelyek biztosítják az erre felkészített emberek munkán alapuló megélhetését. Itt a társadalmi innováció igénye elsősorban abból az irányból jelentkezik, hogy össze kell hangolni a munkavégzésre vonatkozóan meglévő adottságokat, készségeket (illetőleg azok valamely felkészültségbeli kiegészítését) azokkal a támogatói és versenyipiaci lehetőségekkel, amelyek kihasználásával hosszabb távon életképes gazdasági vállalkozás hozható létre. Számítani kell arra, hogy a szóban forgó csoportok munkaerőipiaci integrációja a szokásosnál is nagyobb és szerteágazóbb erőfeszítést kiváltó társadalmi innováció-igénnyel lép fel. Egy olyan társadalmi szegmensben, amelyben a szervezett munka kultúrája ismeretlen, célszerűnek látszik a társadalmi vállalkozásnak azokat a változatait előtérbe helyezni, ahol a munkavégzés időbeli megszervezése a munka elvégzésére meglehetősen nagy szabadságot biztosít.

A társadalmi innováció egymásra épülő két lépcsőfoka egymástól eltérő természetű feladatok megoldását igényli, így az egyes lépcsőfokok logikailag határozottan elkülöníthetők. A megvalósítás folyamatában az egymásra épülő társadalmi innovációk – a helyzet

alakulásától függően – részben párhuzamosan is haladhatnak. A képzéssel kapcsolatos tevékenységek például már az első szakaszban is elindulhatnak, amennyiben a társadalmi vállalkozással kapcsolatos elképzelések ehhez megfelelő alapot adnak. Továbbá a munka világába való belépés folyamata is – a helyzet függvényében – többféleképpen alakítható. Lehetséges a fokozatos hozzászokás, amelynek során az egyes emberek (a későbbi vállalkozás profiljától nem idegen) átmeneti jellegű munkákat végeznek, de a munka indulhat közvetlenül a társadalmi vállalkozás létrehozásával is.

Társadalmi összhatás

A társadalmi vállalkozásnak a társadalomra gyakorolt kedvező hatásai messze túlmutatnak a közvetlen társadalmi cél megvalósulása során keletkező társadalmi hasznokon. A széles sávban kapcsolódó társadalmi innovációval egyetemben pozitív hatást gyakorolnak a tágabb értelemben vett társadalmi folyamatokra is. Sokrétű hatásainak néhány példája:

- új gondolatiséget visz a társadalomba és a gazdaságba;
- erősíti a gazdaság és a demokrácia közötti kapcsolatot;
- segíti a társadalmi szolidaritás eszméjének felszínen maradását;
- terepet biztosít a társadalmi innovációs készség fejlődésének;
- egyfajta felkészülési lehetőséget is biztosít arra az időszakra, amikor a nagyfokú gépesítés és automatizálás következtében egyre nagyobb dolgozói tömegek szorulnak ki a hagyományos profitelvű gazdaságból.

A társadalmi vállalkozások társadalmi hatásaihoz részben hasonló hatásokat vált ki a CSR (a vállalatok társadalmi felelősségvállalása). Ennek keretében a vállalatok a célkitűzéseik közé önkéntes alapon integrálnak és finanszíroznak szociális, valamint ökológiai célokat. Ennek a tevékenységnek a közvetlen környezeti és társadalmi hatásain túlmenően nagy jelentősége van abban, hogy a felelősségi szemlélet mélyen beivódik a vállalati szervezet működésébe, illetőleg alakítja a dolgozók szemléletét, társadalmi érdeklődését, szociális érzékenységét is. Ezen a ponton a CSR átfedésbe kerül a társadalmi vállalkozások küldetésével.²⁵ A társadalmi vállalkozások küldetését, funkcióit a CSR természetesen nem tudja átvállalni. A társadalmi felelősségvállalás definiálása számos olyan problémát is felvet, amelyek a társadalmi vállalkozások kapcsán felmerülnek.²⁶

Az irodalomban felvetődik, hogy a nem piaci logikán működő gazdasági megoldások – mint amilyen a társadalmi vállalkozás és a CSR is – valójában a neoliberalizmus támogatását jelentik.²⁷ Abból a szempontból egyet kell érteni ezzel a felvetéssel, hogy a társadalmi vállalkozások létrejöttének igen erős intézményi támogatása elsősorban politikai, illetőleg társadalompolitikai megfontolások alapján történik. Azt is látni kell azonban, hogy a neoliberalizmus támogatásával egyidejűleg ezek a vállalkozások szé-

²⁵ Michael Pirson: Social entrepreneurship. A blueprint for humane organizations? In Heiko Spitzbeck et al. (szerk.): *Humanism in business*. Cambridge, Cambridge University Press, 2009. 248–259.

²⁶ Spitzbeck–Janssen (2010) i. m.

²⁷ Peter Graefe: Social economy policies as flanking for neoliberalism: Transnational policy solutions, emergent contradictions, local alternatives. *Policy and Society*, 25. (2006), 3. 69–86.

lesítik a megélhetési lehetőségek körét, csökkentik a társadalmi feszültségeket, nagyobb részben szemléletileg, kisebb részben közvetlenül is fékezik a környezetrombolás sebességét. Vagyis a rendszer továbbélésének segítése mellett ezek a konstrukciók egy sokrétű károkozás jelentős fékezéséhez járulnak hozzá. Célszerű azzal is tisztában lenni, hogy jelenleg nincs a ma érvényesülőtől alapvetően eltérő gazdasági modellváltozat, amely tudományos alapon kidolgozott és gyakorlati szempontból megalapozott lenne.²⁸ Tehát jelenleg a jobbítás járható útja a károkozásnak a lehetőségek szerinti fékezése, és esetleg azon vállalati modellváltozatok gyakorlati súlyának növelése, amelyek összhangban vannak a fenntarthatóság elvével.²⁹ A távoli jövő szempontjából is hasznos a társadalom szociális érzékenységeinek, szolidaritási és innovációs készségeinek, reflexeinek, valamint demokratikus együttműködési képességének szinten tartása, fejlesztése. Nem lenne célszerű lemondani arról a társadalomszervező, szociális érzékenységet fenntartó erőről, amelyet a társadalmi vállalkozások kiválhatnak.

Irodalomjegyzék

- Alter, Sutia Kim: *Case studies in social enterprise*. Washington, D. C., Counterpart International Inc., 2002.
- Andor László: Szociális vállalkozások az Európai Unióban. *XXI. Század – Tudományos Közlemények*, (2012), 28. 9–14.
- Bayulgen, Oksan: Muhammad Yunus, Grameen Bank and the Nobel Peace Prize: what political science can contribute to and learn from the study of microcredit. *International Studies Review*, 10. (2008), 3. 525–547. Online: <https://www.jstor.org/stable/25481991>
- Chong, Toh Han: Interview with Professor Muhammad Yunus, founder of Grameen Bank. *SMA News*, 40. (2008), 12. 2–7.
- CIRIEC: *The social economy in the European Union*. 2007.
- Cunha, Jorge – Paul S. Benneworth – Pedro Oliveira: Social entrepreneurship and social innovation. A conceptual distinction. In Luis M. Carmo Farinha – Joao J. M. Ferreira – Helen Lawton Smith – Sharmistha Bagchi-Sen (szerk.): *Handbook of research on global competitive advantage through innovation and entrepreneurship*. Hershey, Pennsylvania, IGI Global, 2015. 616–639.
- Defourny, Jacques – Marthe Nyssens: Social innovation, social economy and social enterprise. What can the European debate tell us? In Frank Moulaert – Diana MacCallum – Abid Mehmood – Abdel Hamdouch (szerk.): *The international handbook. On social innovation collective action, social learning and transdisciplinary research*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2013. 40–52.
- European Commission: *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Brussels, 2015.
- G. Fekete Éva – Bereczk Ádám – Kádárné Horváth Ágnes – Kiss Julianna – Péter Zsolt – Siposné Nándori Eszter – Szegedi Krisztina: *Alap kutatás a társadalmi vállalkozások működéséről*.

²⁸ Illés Mária: A gazdaság emberközpontúvá válásának fő kérdései. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 15. (2018), 1. 4–14.

²⁹ Illés Mária: Enterprise models in terms of sustainability. *Theory, Methodology, Practice*, 12. (2016), Special Issue. 55–67.

- Zárótanulmány az OFA Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. megbízásából, a GINOP-5.1.2-15-2016-00001 „PiacTárs” kiemelt projekt keretében. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2017.
- Graefe, Peter: Social economy policies as flanking for neoliberalism. Transnational policy solutions, emergent contradictions, local alternatives. *Policy and Society*, 25. (2006), 3. 69–86. Online: [https://doi.org/10.1016/S1449-4035\(06\)70083-2](https://doi.org/10.1016/S1449-4035(06)70083-2)
- Groot, Asceline – Ben Dankbaar: Does social innovation require social entrepreneurship? *Technology Innovation Management Review*, 4. (2014), 12. 17–26. Online: [10.22215/timreview/854](https://doi.org/10.22215/timreview/854)
- Hubai László: Demokratikus szolidaritás. A társadalmi vállalkozások fogalmának és politikai dimenziójának vizsgálata. *Esély*, 27. (2016), 3. 62–91.
- Illés Mária: Enterprise models in terms of sustainability. *Theory, Methodology, Practice*, 12. (2016), Special Issue. 55–67.
- Illés Mária: A gazdaság emberközpontúvá válásának fő kérdései. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 15. (2018), 1. 4–14.
- Kerlin, Janelle A.: Social enterprise in the United States and Europe. Understanding and learning from the differences. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 17. (2006), 3. 247–263. Online: <https://doi.org/10.1007/s11266-006-9016-2>
- Martin, Roger L. – Sally Osberg: Social entrepreneurship. The case for definition. *Stanford Social Innovation Review*, (2007), Spring. 29–39.
- OECD – European Union: *Policy brief on social entrepreneurship. Entrepreneurial activities in Europe*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2013.
- Péter Zsolt: A társadalmi vállalkozások és tevékenységeik ismertsége, illetve az előttük álló feladatok egy kérdőíves felmérés alapján. *Közép-európai Közlemények*, 11. (2018), 2. 124–132.
- Pirson, Michael: Social entrepreneurship. A blueprint for humane organizations? In Tina Heiko Saebi – Nicolai J. Foss – Stefan Linder: Social entrepreneurship research. Past achievements and future promises. *Journal of Management*, 45. (2018), 1. 75–95. Online: <https://doi.org/10.1177/0149206318793196>
- Spitzeck, Heiko – Michael A. Pirson – Wolfgang Amann – Shiban Khan – Ernst von Kimakowitz (szerk.): *Humanism in business*. Cambridge, Cambridge University Press, 2009. 248–259.
- Spitzeck, Heiko – Frank Janssen: Social entrepreneurship – Implications for management practice. *International Review of Entrepreneurship*, 8. (2010), 2. 63–70.
- Starnawska, Marzena: Social entrepreneurship and its hybridity in determining resource challenges and chances. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 4. (2016), 5. 38–53.
- Thomas, Antonio: The rise of social cooperatives in Italy. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organization*, 15. (2004), 3. 243–263.
- Tóth Laura – Varga Éva – Varga Péter: *A társadalmi vállalkozások helyzete Magyarországon 2011*. Budapest, NESST EUROPE Nonprofit Kft., 2011.
- Zollo, Lamberto – Riccardo Rialt – Cristiano Ciappei – Andrea Boccardi: Bricolage and social entrepreneurship to address emergent social needs. A “deconstructionist” perspective. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, 14. (2018), 2. 19–47. Online: [10.7341/20181422](https://doi.org/10.7341/20181422)
- Zsohár András: A szövetkezeti törvénytervezet magyarázata a Ptk. jogi személyekre vonatkozó részében. *Gazdaság és Jog*, 19. (2011), 9. 3–6.

Vákát

Társadalmi felelősségvállalás – döntéshozatal és egyéni felelősség

A társadalmi felelősségvállalás elméletének evolúciója

A környezetet károsító emberi tevékenység visszanyúlik egészen az ókorig. A libanoni cédrusok kivágása, a Húsvét-szigetek erdőinek kitermelése és az ezek következtében fellépő talajerózió az első ismert következményei a haszonhajhász és felelőtlen gazdálkodásnak, de a bölények esztelen vadászata vagy a bálnák majdnem kipusztítása szintén az ember önzésének és önérdéke minden más fölé helyezésének örök bizonyítékai lesznek.

Már Cicero egyik beszédében felvetődik az etikus üzleti magatartás kérdése, amikor arról beszél, hogy vajon annak az üzletembernek, aki tudja, hogy Rodosz szigetén éhínség van, és emiatt magasak a gabonaárak, tájékoztatnia kell-e a sziget lakóit arról, hogy egy egész gabonaszállító flotta tart feléjük, vagy elsőként odaérve a legmagasabb áron kell eladnia saját gabonáját. Cicero véleménye szerint, ha az üzletember jóhiszemű, akkor nem hallgathatja el a rendelkezésére álló információt pusztán a profitérdekéi miatt.¹

Adam Smith 1776-ban kijelentette, hogy a gazdasági önérdék megbízhatóbb és járhatóbb út a társadalmi jólét növelésére, mint arra számítani, hogy valaki a köz érdekében cselekszik.² Ennek kapcsán a szabad verseny piacfilozófiája győzedelmesen uralkodott a 19. században, jogi és gazdasági téren egyaránt. Mindezt megerősítette a szociáldarwinizmus, amely kihangsúlyozta az egyéni lehetőségek gátlástalan érvényesülését.

A felelősség és a felelősségteljes magatartás a progresszívizmus kapcsán jelent meg. A progresszív reformmozgalom az Egyesült Államokban indult útjára a 20. század fordulóján. A mozgalom az 1865-öt követő „aranykorra” adott változatos és széles körű válaszreakció volt. Nevezhetjük egy korszak közzellemének.³ Noha maga a társadalmi felelősségvállalás mint szóhasználat nem fordul elő a II. világháború előtt, vezető üzletemberek már az 1920-as évektől kezdve ragaszkodtak valamiféle felelősségteljes gyakorlat és felelősségteljes magatartás koncepciójához.

A progresszív korszak az Egyesült Államokban három állapotot különböztet meg, három cselekvési lehetőséggel:

- az üzletet követő filantrópia;
- az üzletet megelőző jogi kényszer;
- az üzleti tevékenység során tanúsított erkölcsös viselkedés.⁴

¹ Alan Lewis – Karl-Erik Wärneryd: *Ethics and economic affairs*. London – New York, Routledge, 1994.

² Adam Smith: *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. New York, Modern Library, [1776] 1937.

³ George B. Tindall: *America. A narrative history*. New York, W. W. Norton, 1988.

⁴ Duane Windsor: The future of corporate social responsibility. *The International Journal of Organizational Analysis*, 9. (2001), 3. 225–256.

Andrew Carnegie 1900-ban a „nemesség kötelez” (*noblesse oblige*) mintájára a „gazdagság kötelez” kifejezést használta beszédeiben. Clark 1916-ban az üzleti tevékenység kapcsán szükséges és fennálló széles körű felelősség érdemeit hangsúlyozta a profithajhászással szembeállítva.⁵

Bowen a modern kori „atyja” a társadalmi felelősség elméletének. Ő a kérdés széles látókörű megközelítését nyújtotta. Az általa alkotott elmélet magában foglalta a szociális érzékenységet, a szociális gondoskodást, a javakkal való sáfárkodást, a társadalmi ellenőrzést, a vállalati polgárságot és egy kezdetleges *stakeholder*- (érintett-) elméletet. Bowennél súlyponteltolódás történik, és a hangsúly az üzlet társadalommal szembeni felelősségéről a vállalatok társadalmi felelősségére tevődik.⁶

Levitt, a kitűnő harvardi marketingprofesszor volt az első kritikusa a társadalmi felelősségvállalás (*Corporate Social Responsibility – CSR*) elméletének már 1958-ban, aki aláhúzta a CSR veszélyeit. Ő helyett egy „harmadik szektor” mellett tört lándzsát, amit nevezhetünk „önként vállalt filantrópiának”, amely egy „érzékeny, fogékony” társadalmat takar.⁷ Őt olyan hírességek követték, mint például Milton Friedman, Nobel-díjas közgazdászprofesszor, aki elsősorban a menedzserek „önkéntes” társadalmi felelősségvállalását kifogásolta. A menedzserek a vállalatok megbízottai, ügynökei, ennek következtében bármely önkéntes akciójuk csak kevésbé különbözik a „lopástól” a vásárlók, a dolgozók és a tulajdonosok vonatkozásában.⁸ Samuelson, aki szintén Nobel-díjas, azt hangsúlyozta, hogy „egy nagy részvénytársaság nemcsak, hogy részt vállalhat a társadalmi felelősségből, hanem jobb is neki, ha így tesz”.⁹ Az érvelés behelyettesíti a társadalmi felelősséget a fogékonysággal, érzékenységgel, és az utóbbi a megfelelőbb fogalom az itt használt kategóriára. Carroll a CSR fejlődését a következők szerint korszakolja: az 1950-es évek a fogalom keletkezésének, az 1960-as évek a szakirodalom elterjedésének, az 1970-es évek pedig a burjánzó definíciók időszaka.¹⁰

A társadalmi felelősségvállalás fogalmi meghatározása

A vállalatok társadalmi felelősségvállalása az utóbbi évtized egyik legtöbbet és leggyakrabban kutatott és említett témája. Ennek ellenére – avagy talán éppen ezért – a kérdés elemzői egy dologban szinte egységesek: a társadalmi felelősségvállalásnak nincs egységesen elfogadott definíciója. A vállalati társadalmi felelősségvállalásnak számos meghatározása létezik, azonban egységesen használt definícióról nem beszélhetünk. Dahlsrud 37 különböző definíció faktoranalízisét végezte el 2006-ban. Őt dimenzió mentén vizsgálta a meghatározásokat, mégpedig: környezeti dimenzió, társadalmi dimenzió, gazdasági dimenzió, *stakeholder*- (érintetti) dimenzió, önkéntességi dimenzió. Hét olyan

⁵ John Maurice Clark: The changing basis of economic responsibility. *Journal of Political Economy*, 24. (1916), 3. 209–229.

⁶ Howard R. Bowen: *Social responsibilities of the businessman*. New York, Harper & Brothers, 1953.

⁷ Theodore Levitt: The dangers of social responsibility. *Harvard Business Review*, 36. (1958), 5. 10–19.

⁸ Milton Friedman: The social responsibility of business is to increase its profit. *The New York Times*, (1970), September 13.

⁹ Paul A. Samuelson: Love that corporation. *The New York Times*, (1971), December 26. 24.

¹⁰ Archie B. Carroll: Corporate social responsibility. Evolution of a definitional construct. *Business and Society*, 38. (1999), 3. 268–295.

meghatározást talált a 37 vizsgáltból, amelyek mind az öt dimenziót tartalmazzák, ezek közül a legtöbbet hivatkozott (286) az Európai Bizottság definíciója (2001), a Business for Social Responsibility definíciója (186) 2000-ből, és az IBLF 2003-as CSR-meghatározása 82 hivatkozással.¹¹ Dahlsrud elemzése arra enged következtetni, hogy a CSR különböző megközelítései „tartalmazznak egyfajta önkéntes hajlandóságot az egymástól jól elkülönülő funkciók célbavételére, valamint olyan etikai és szabályozási kereteket, amelyek a vállalati fenntarthatósághoz köthetők, és a társadalom által igényelt és elvárt magatartást is lefedik”.¹²

A teljesség igénye nélkül megemlítünk néhányat, amelyek véleményünk szerint összességükben pontosan adják vissza a CSR lényegét.

- Az Európai Bizottság definíciója szerint, amely Dahlsrud kutatása alapján a legtöbbet hivatkozott, és kiterjed mind az öt dimenzióra, a CSR „olyan koncepció, amely alapján a vállalatok a társadalmi és környezeti megfontolásokat üzleti folyamataikba és az érintettekkel folytatott interakcióikba integrálják, önkéntes alapon”.¹³
- David Vogel szerint „a CSR olyan eszközök összessége, amelyek a törvényi előírásokon túlmenően fejlesztik a munkakörülményeket, illetve kedveznek a társadalomnak”.¹⁴
- Ligeti véleménye az, hogy „a hosszú távon fenntartható üzleti vállalkozás alapja a nyers haszonérdek és a külvilág szempontjainak összehangolása. Ily módon tehát az üzleti haszonnal egyenértékű a környezeti fenntarthatóság, illetve a társadalmi felelősségvállalás.”¹⁵
- Végül Angyal Ádám kiváló összegző munkájában ezt írja a CSR-ről: „A vállalati felelősségvállalás aktív részvétel a társadalom problémáinak megoldásában oly módon, hogy az ne váljék az érintett szervezet számára olyan teherterhelé, amely működési zavarokat okoz.”¹⁶

Az *Oxford handbook*¹⁷ szerint a társadalmi koncepciók, mint a vállalati polgárság (*corporate citizenship*), a vállalati felelősség (*corporate responsibility*) vagy a fenntartható üzlet (*sustainable business*) tulajdonképpen csak alternatív elnevezések.

A vállalatok társadalmi felelősségvállalása szorosan kapcsolódik a fenntartható fejlődés (*sustainable development*) kérdésköréhez is, mivel a World Business Council for Sustainable Development CSR-definíciója a következő:¹⁸ „az üzleti élet elkötelezettsége,

¹¹ Alexander Dahlsrud: How corporate social responsibility is defined. An analysis of 37 definitions. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 15. (2006), 1. 1–13.

¹² Suzanne Benn – Dianne Bolton: *CSR iránytű – alapfogalmak, kulcskonceptiók*. Budapest, Atlantis Press, 2015. 21.

¹³ European Commission: *Green Paper: promoting a European framework for corporate social responsibility*. 2001. 6.

¹⁴ David Vogel: *The market for virtue. The potential and limits of corporate social responsibility*. Washington D. C., Brookings Institution Press, 2006. 2.

¹⁵ Ligeti György: *CSR – Vállalati felelősségvállalás*. Budapest, Kurt Lewin Alapítvány, 2007. 90.

¹⁶ Angyal Ádám: *Vállalatok társadalmi felelőssége, felelős társaságirányítás (Corporate social responsibility)*. Budapest, Kossuth, 2009. 188.

¹⁷ Andrew Crane et al. (szerk.): *The Oxford handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford, Oxford University Press, 2008.

¹⁸ Chad O. Holliday Jr. – Stephan Schmidheiny – Philip Watts: *Walking the talk – the business case for sustainable development*. San Francisco, Greenleaf Publishing – Berrett-Koehler Publishers, 2002. 103.

hogy hozzájáruljon a fenntartható gazdasági fejlődéshez, az alkalmazottakkal, családjaikkal, a helyi közösséggel és a társadalom széles rétegeivel együttműködve, az életminőség javítása érdekében”.

Angyal Ádám fentebb említett könyvében¹⁹ odáig megy, hogy a társadalmilag felelős vállalat modelljének paradigmáját axiómának tekinti, azaz szerinte „olyan alapvetés a gazdaságtudományban, amely szokványos logikai instrumentumokkal nem igazolható, nem vezethető le a klasszikus gazdasági tevékenységek értékrendjéből. Ugyanakkor, mint létező valóság elvitathatatlan, hatása erőteljes, és ez felülír mindenféle kételyt, akár értelméről, akár létezéséről esne szó.”²⁰ Ezt az állítást nem fogadjuk el, hasonlóan számos más kutatóhoz,²¹ akik a társadalmi felelősséget mint vállalati kategóriát elutasítják. Márpedig az axióma attól lesz axióma, mert vita nélkül elismeri mindenki mint alapvető tény.

Az amerikai szakirodalomban az európai publikációktól eltérő szóhasználattal a vállalatok társadalmilag felelős magatartását, főként annak nyilvános megjelenését szívesen nevezik filantrópiának vagy kapcsolt marketingnek (*cause-related marketing – CRM*).²²

Elméleti vita van a társadalmi felelősségvállalás tekintetében arról, hogy az önkéntesség elve benne foglaltatik-e a definíciójában, avagy sem. Egyesek, mint például Ligeti György, úgy vélik, a felelős magatartás önkéntes tevékenységet jelent, sőt odáig mennek,²³ hogy az önkéntesség a felelős magatartás kulcsszava és elengedhetetlen része. Angyal Ádám²⁴ és Kun Attila²⁵ amellettt törnek lándzsát, hogy a jogkövető magatartás és a környezettudatos vezetés – amelyek a társadalmilag felelős vállalati magatartás részét képezik – kötelező külső normákból is fakadnak, ezért nem kizárólag önkéntes megnyilvánulásai a felelős magatartásnak. Véleményünk szerint a CSR mögött mindenképp valamilyen kényszer, nyomásgyakorlás áll (akár tulajdonosi, akár jogi, akár politikai), ezért az önkéntesség nem előfeltétele bármely jellegű vállalati társadalmi felelősségvállalásnak.

A társadalmilag felelős vállalati magatartást tanulási folyamatként értelmezik,²⁶ amelyet a szervezeti tanulás keretében fokozatosan, többlépcsős fejlődés során sajátítanak el. A CSR tehát ideális esetben folyamatos kollektív tanulási folyamatot jelent.²⁷ Megkülönböztetik a társadalmi felelősségvállalás különböző szintjeit, s úgy tekintik azt, mint ahhoz hasonló folyamatot, amikor a kisgyermekből felelős felnőtté válunk.²⁸ A szervezeti tanulás képességváltozást is jelent, tehát változási folyamat, amelynek a szervezet helyenként ellenáll, másrészt alkalmazkodik hozzá és fejlődik általa. A CSR eszerint tanulható, és a szervezet, vállalat létrejöttékor általában nincs jelen, fokozatosan alakul

¹⁹ Angyal (2009) i. m.

²⁰ Angyal (2009) i. m. 121.

²¹ Herbert A. Simon: *Korlátozott racionalitás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982; Friedman (1970) i. m.

²² ²² Matthew Berglind – Cheryl Nakata: Cause-related marketing: More buck than bang? *Business Horizons*, 48. (2005), 5. 443–453.

²³ Philip Kotler – Nancy Lee: *Vállalatok társadalmi felelősségvállalása. Jót tenni – egy ügyért és a vállalatért*. Budapest, HVG, 2007.

²⁴ Angyal (2009) i. m.

²⁵ Kun Attila: Az állam szerepe a CSR területén. *Szocháló – Társadalomtudomány*, 2008.

²⁶ Angyal (2009) i. m.

²⁷ Gerald I. J. M. Zwetsloot: From management systems to corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 44. (2003), 2–3. 201–208.

²⁸ Kenneth E. Goodpaster: *Conscience and corporate culture*. Oxford, Blackwell Publishing, 2007.

ki. Ebben ellentétes véleményen vagyunk Győri Zsuzsannával, aki szerint az igazán felelős vállalat alapításától fogva így viselkedik.²⁹

A társadalmi felelősségvállalás és a társadalmi innováció viszonya

Kétségtelen, hogy a társadalmi felelősségvállalás koncepciója jelentős és alapvető átalakuláson ment keresztül, amióta bekerült az üzleti stratégiák világába. Eredetileg csak egy gyalog volt a PR-stratégiák sakktábláján, amit a vállalatok inkább csak a külsín kedvéért használtak, és színleg, nem pedig őszintén és tettekre elszánva.³⁰ Napjainkra azonban a társadalmi felelősségvállalás parancsoló üzleti szükségszerűséggé és értékke vált. A PR-gyalogból olyan eszközzé lett, amelynek felhasználásával a vállalatok újragondolják üzleti folyamataikat, termékeiket és piaci működésüket azzal a céllal, hogy megfeleljenek a felmerülő társadalmi kihívásoknak. Legyenek azok az előregedő társadalom számára biztosított szolgáltatások vagy termékek, vagy a megnövekedett városiasodás által okozott problémákkal kapcsolatos szakértelem felhasználása. Megjegyezzük, hogy ha hatékonyan alkalmazzák a CSR-t, létrehozza azokat a szinergiákat, amelyek nélkülözhetetlenek az üzleti élet számára ahhoz, hogy az érintettek számára értéket teremtsen.

Mindazonáltal az a feltételezés, hogy a CSR lenne az a tényező, amely alapvetően ösztönzi a társadalmi innovációt, meglehetősen naiv állítás. Számtalan példa van arra, hogy egy társadalmi innovációként azonosított termék úgy jelent meg, hogy azt kifejezetten egy vállalat CSR-programjához lehetett volna kapcsolni. Kiváló példa erre a Toyota Primus hibridautó, amelyet a 2000-es évek elején fejlesztettek az emelkedő olajárak hatására, és amelyet a növekvő középosztály használt.³¹ Azzal az alapvető céllal vezették be, hogy alacsony szén-dioxid-kibocsátású gépkocsit dobjanak piacra Japánban, ahol innovatív alternatívát jelentett a meglévő gépkocsikkal szemben.

A CSR jelen formájában nem vezet olyan új termékek és szolgáltatások létrehozásához, amelyek CSR-tudatosként különböztetik meg a márkát, vagy amelyek tartós társadalmi és környezeti hatással bírnak.³² Ezen nézet alátámasztását jelzi a CSR-Europe által 19 vállalatnál végzett kutatás, amely szerint gyenge kapcsolat van a termék- és szolgáltatás-innováció, valamint a CSR között. Amint az elemzés is rámutat, a CSR-osztályoknak több kapcsolata van a HR-, PR- és karbantartási részlegekkel, mint a K+F-, innovációs, marketing- és értékesítési részlegekkel.

A társadalmi felelősségvállalás mint gyakorlati döntéshozatal

A társadalmi felelősségvállalás a gyakorlatban a vállalat döntéseiben jelenik meg, tehát döntési folyamat, ami a vállalatvezetés legfőbb tevékenysége. Ezen belül a felelős maga-

²⁹ Győri Zsuzsanna: *CSR-en innen és túl*. PhD-értekezés. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2010.

³⁰ Wayne Visser: *The age of responsibility: CSR 2.0 and the new DNA of business*. Chichester, Wiley, 2011.

³¹ Alex III Taylor: The birth of the Prius. *CNN Money*, 2006. 02. 24.

³² The Same Wavelength: *The business of social innovation: an executive briefing with Grameen & Danone*. 2011.

tartás a stratégiai vezetés területének egyik megnyilvánulása.³³ A döntés adott szituációban a variációk közötti választást jelenti. „A stratégiai döntéshozatal feladata pedig a szervezet célrendszerének, forrásainak, politikájának meghatározása.”³⁴ Ennek során összhangba kell hozni a szervezetet és környezetét, s előrejelzéseket kell készíteni jövőjükkel és viszonyukkal kapcsolatban.³⁵

A döntéshozatal a szervezeti szintekhez kapcsolódóan operatív ellenőrzés, tudásszintű döntéshozatal, menedzsmentkontroll vagy stratégiai döntéshozatal.³⁶ A CSR stratégiai szintű döntéseket kíván meg, és a felső vezetés szűkebb csoportjához kapcsolódik.³⁷ Az ilyen jellegű döntéseket Herbert Simon rosszul strukturált, azaz nem programozható döntéseknek és problémáknak nevezi.³⁸ A társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos döntések stratégiai szintet kívánnak, a felső vezetők hatáskörében történnek meg, rosszul strukturált, nem programozható döntéseket foglalnak magukban, amelyeket bonyolult, heurisztikus, intuitív módon hoznak meg, és a kockázati szintjük magas. Fontos a CSR viszonya a vállalat alapkompenciáihoz, azaz azokhoz a képességekhez képest, amelyekből fő versenyelőnyeik származnak. Hosszú és tartós trend a vállalati integráció során, hogy azokat a tevékenységeket, amelyek gyengeségeket, hátrányokat jelentenek számukra, kiszervezik (*outsourcing*), és az innen felszabaduló forrásokkal tovább erősítik azokat a tevékenységeiket, amelyekben erősek, amelyek profittermelő képessége a legjelentősebb, legtartósabb.³⁹ Ez a két trend, azaz a társadalmi felelősségvállalás igénye és az alapkompenciák erősítése tartósan egymás ellen hat, különösen válságok idején.

„A CSR csak annyira fenntartható, mint a cég, amelyik csinálja.”⁴⁰ Amikor tehát a források valami miatt huzamosabb ideig csökkennek, ezt a döntéshozóknak mindenképp figyelembe kell venniük bármely társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos tevékenység elindítása, folytatása vagy megszüntetése vonatkozásában. A CSR ugyanis aktív szerepvállalást és a következmények figyelembevételét jelenti,⁴¹ ez azonban magára az így eljáró szervezet létre is igaz. A vállalat társadalmilag felelős beállítottsága tekinthető hosszú távon egyfajta stratégiai beruházásnak, befektetésnek a jövőbe, amelynek konkrét gazdasági haszna (is) van. Olyan nyerő szituációt jelenthet, amelyből mindenki hasznot húzhat, a vállalat, a környezete és a társadalom is.⁴² A legfontosabb azonban továbbra is a vállalat marad, mivel léte elengedhetetlen feltétele mindenfajta CSR-aktivitásnak. A kérdés tehát az, hogy végső soron jó üzlet-e a vállalat számára a felelős társadalmi magatartás, fűződik-e ehhez üzleti érdeke, azaz a motiváció megkerülhetetlen tényező a CSR vonatkozásában. Nem mindegy tehát, hogy a vállalat valós meggyőződésből

³³ Angyal (2009) i. m.

³⁴ Veresné Somosi Mariann: *Vezetői döntéshozatal. Gyémántok csiszolása – képzés – vállalkozás*. 2004. 9.

³⁵ Veresné Somosi (2004) i. m.

³⁶ Zoltayné Paprika Zita: *Döntéelmélet*. Budapest, Alinea, 2002.

³⁷ Veresné Somosi (2004) i. m.

³⁸ Simon (1982) i. m.

³⁹ Robert M. Grant: *Contemporary strategy analysis*. New Jersey, John Wiley and Sons, 2016.

⁴⁰ *Financial Times*, idézi Vogel (2006) i. m. 43.

⁴¹ Angyal Ádám: *Nézetek az erkölcsről, avagy a malaszt természete*. Budapest, Aula, 2003.

⁴² Kun Attila: A vállalati szociális elkötelezettség tematizálásának alapvonalai az Európai Unióban. *Jogelméleti Szemle*, (2004), 1.

vagy kizárólag piaci megfontolások, gyakorlati előnyök elérése érdekében viselkedik felelősségteljesen.⁴³

A kutatók sem egységesek fentiek megítélésében. A már említett Vogel három álláspontról tesz említést: Friedmanéről, aki szerint a CSR veszélyes, mert forrásokat von el az alapkompenciáktól, így rontja a piaci hatékonyságot, Bakan nézetéről, amely szerint a társadalmi felelősségvállalás csak álca, amelyet a nagyvállalatok a társadalom elvárásai miatt öltenek magukra, illetve Hollenderét, aki szerint a CSR az üzlet jövője. Hopkins ennél is tovább megy, amikor azt mondja, hogy a CSR nemcsak a jövője, de feltétele is lesz az üzletnek.⁴⁴

Érdekes eredményeket mutat egy 2017-es romániai kutatás. Eszerint az ottani menedzserek CSR-tevékenységét elsősorban a jogi szükségszerűség, másodsorban pedig a tehetségek megszerzése és megtartása motiválja. A társadalmi felelősségvállalás fő cselekvési területe a munkahely és munkakörnyezet, ezeket követi a piaci helyszín (ahol eladnak), a környezet, végül a helyi közösség.⁴⁵ A vállalatok mérete meghatározó a társadalmi felelősségvállalás szempontjából. A kisebb vállalatok nem nagyon hallottak róla – legalábbis Kelet-Európában –, nem ismerik versenytársaik ilyen jellegű aktivitását, nincs ezzel kapcsolatos cselekvési tervük, erre vonatkozó adatbázisuk, vagy legfeljebb csak bizalmas jellegű. Minél nagyobbak, ez a helyzet annál inkább változik.⁴⁶

A regionális elhelyezkedés is befolyásolja a vállalatok – és vezetőik – társadalmi felelősségvállalását. A közép-kelet európai régióban például nemrég még inkább szóban hangoztatták a cégvezetők ilyen jellegű elkötelezettségüket, miközben olyan szervezeti kultúrát építettek fel, amely kizárólag a tiszta gazdasági racionalizmusra – azaz a profit-maximalizálásra – épült és törekedett.⁴⁷

Egy friss kutatás Magyarország tekintetében arra a megállapításra jut, hogy hazánkban a környezettudatos magatartás általános szintje alacsony, és az is kijelenthető, hogy a nem környezettudatos módon élők sokkal környezettudatosabbnak gondolják magukat a valóságnál, azaz szignifikánsan kedvezőbb az önértékelésük a tényleges helyzetnél.⁴⁸

A társadalmi felelősségvállalás és a döntéshozatal

A legfontosabb tényező a társadalmi felelősségvállalás vonatkozásában természetesen maga a menedzser, a vezető. A CSR hatékony bevezetése és elveinek gyakorlati alkalmazása a menedzserek erkölcsös, felelős magatartása és beállítottsága nélkül elképzelhetetlen. Az ilyen beállítottságú menedzserek példaként szolgálnak az egész szervezet szá-

⁴³ Győri (2010) i. m.

⁴⁴ Vogel (2006) i. m.

⁴⁵ Hortensia Gorski: Leadership and corporate social responsibility. *International Conference Knowledge Based Organization*, 23. (2017), 1. 372–377.

⁴⁶ Bakos Levente: Decision-making and managerial behaviour regarding corporate social responsibility in the case of small and middle-sized companies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 124. (2014), 246–254.

⁴⁷ Anna Remišová – Anna Lašáková: CSR-related managerial decision-making preferences in the CEE region (Results of the GLOBE Student Research). *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 110. (2013), 913–922.

⁴⁸ Nagy Szabolcs: A környezettudatos cselekvések elemzése. *Vezetéstudomány*, 49. (2018), 10–11. 45–55.

mára az etikus vezetési stílusukkal, erkölcsi szilárdságukkal. Az alkalmazottak hasonló tulajdonságainak ösztönzésével és támogatásával megteremtik a feltételeit a hatékony CSR-gyakorlatoknak.⁴⁹ Azok a vállalatok a legsikeresebbek a társadalmi felelősségvállalás terén, amelyeknél részletesen kidolgozott keretek között folyik a CSR-ral kapcsolatos döntéshozatal, az eredményekről a CEO rendszeresen beszámol az érintetteknek (például a részvényeseknek) a kommunikáció során, mérhetővé teszik az eredményeket, és periodikus jelentéseket tesznek közzé. Ezáltal a társadalmi felelősségvállalás a vállalati kultúra részévé válik, abba folyamatosan beépül. Fontos hangsúlyozni a HR-részlegek szerepét a társadalmi felelősségvállalás vonatkozásában, mivel döntően ők felelősek mind a vezetők kiválasztásáért, felvételéért és képzésükért. Rendszeres és tudatosan beépített tréningek révén a CSR-tudatos vezetők száma növelhető, és ez a vállalat egészére kihat a társadalmi felelősségvállalás vonatkozásában.⁵⁰ A társadalmi felelősségvállalás növekvő szerepét bizonyítja, hogy a tanácsadó cégek és fejvadászcégek a felső vezetők kiválasztásánál javasolják a CSR-tudatosság felmérését és figyelembevételét. A Strandberg Consulting kanadai tanácsadó cég például a vállalatoknak készített bemutatkozó brosúrájában 6 indokot sorol fel arra, miért fontos a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos hozzáállást felvenni a vezetők kiválasztásának kritériumai közé. Ezek:

- hatékony CSR-bevezetés és megvalósítás szükségessége;
- márkanév és hírnév menedzselése;
- az alkalmazottak számára vonzóvá tenni a céget, megtartani és elkötelezetté tenni őket;
- a CSR-ral kapcsolatban változó elvárások és követelmények;
- a CEO mint a cég nyilvános arca;
- a jobb döntések.

Ahhoz, hogy ilyen vezetőket válasszanak ki, a Strandberg szerint olyan vezetői stílusjegyekkel kell rendelkeznie, mint az értékcentrikusság, kifelé irányultság, legyen jó CSR-stratégia és változásmenedzser, tudjon együtt dolgozni az érintettekkel (stakeholderek), legyen a CSR támogatója és ösztönzője, végül képezzen felelős vezetőket.⁵¹

A fentiek alapján igazoltnak tekinthetjük, hogy a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos döntéshozatal szorosan kapcsolódik a döntéshozó beállítottságához, vezetési stílusához és személyes nézeteihez a CSR-ral kapcsolatban. A kulturális háttér ugyancsak hatással van az etikus döntéshozatalra, így a társadalmi felelősségvállalásra is. A kínai dolgozókat például sokkal jobban foglalkoztatta egy adott eljárás közvetlen következménye, mint a hosszú távú hatásai, míg a mexikói alkalmazottak számára a hosszú távú kollektív jótékony hatás bizonyult fontosabbnak a döntések tekintetében.⁵² Rendkívül érdekes David Amisano kutatása a kisvállalatok (az Egyesült Államokban a 100 főnél kisebb vállalatok kerültek a vizsgálati körbe) vezetőinek hozzáállására vonatkozóan a társadalmi felelősségvállalásra és az etikus döntéshozatalra nézve. Alapfeltételezése az volt,

⁴⁹ Remišová–Lašáková (2013) i. m.

⁵⁰ Petunia Blake – Bassou El Mansour: *Exploring corporate social responsibility leadership*. 2012.

⁵¹ Strandberg Consulting: *Recruiting CSR-competent leaders. Six criteria for CEO succession planning and recruitment*. 2015.

⁵² Carolyn B. Erdener: A pilot test of business ethical decision making in China and Mexico. *International Journal of Business Strategy*, 13. (2013), 2. 77–82.

hogya a kisvállalkozások vezetőit egyáltalán nem érdekli a társadalmi felelősségvállalás, sem pedig az üzleti etika, ha a vállalkozásuk fennmaradásáról van szó, és legfeljebb másodlagos szerepet tölthet be üzleti döntéseik folyamán. A szerzőnek magának is volt kisvállalkozása, tehát a gyakorlatra alapozta feltételezéseit. Az eredmények azonban azt mutatták, hogy a kisvállalkozások vezetői igenis foglalkoznak a fenntarthatósággal és az etikával, és megértik, hogy saját vállalkozásuk tevékenysége kihat ezekre lokálisan, szűkebb közösségükben. Fontos számukra az is, hogyan tekintenek rájuk a helyi közösség tagjai és vezetői. Folyamatos képzés és a helyi közösséggel való kommunikáció kell azonban ahhoz, hogy a kisvállalkozások vezetői még jobban megértsék és elfogadják a CSR fontosságát.⁵³

A vállalatméret tehát hatással van a társadalmi felelősségvállalásra és kihat a döntéshozatalra. A nagyobb vállalatoknál kidolgozott eljárások, sémák, reguláris jelentések vannak a CSR-ral kapcsolatos tevékenységről, megfelelően értékelhető mutatókkal, periodikus beszámolókkal és az érintettekkel folytatott kommunikációval egybekötve. Jelentős eltérést mutat azonban a földrajzi elhelyezkedéstől függően a kisebb vállalkozások CSR-tudatossága, hiszen az Egyesült Államoktól eltérően Kelet-Közép-Európában csak nyomokban jelenik meg befolyásoló tényezőként a társadalmi felelősségvállalás a kisvállalatok döntéshozatala esetében, itt főleg a cég fennmaradása és a profittermelés a döntő faktor. Mindebből láthatjuk azt is, hogy a nemzeti kultúra is befolyásoló tényező, mert másként állnak az emberek a társadalmi felelősségvállaláshoz Kínában, Mexikóban vagy éppen Kelet-Közép-Európában.

Az elfogadott és bizonyos régiókban elterjedt filozófia is kihatással van a társadalmi felelősségvállalásra, különösen a vezetési stíluson keresztül. A konfucianizmus, amely Ázsiában jelentősen kihat az élet minden területére, így az üzleti élet vezetőire, életvitelükre, gondolkodásmódjukra, elősegíti ebben a régióban a CSR-tudatos vezetői döntéseket és vállalati cselekvést.⁵⁴

A társadalmi berendezkedés és az állam szerepe is fontos tényező a társadalmi felelősségvállalás tekintetében. A demokratikus, jóléti államokban, mint például Norvégia, az állam a legfőbb kezdeményezője azoknak a cselekvésmódoknak, amelyeket a vállalatok a CSR hatására és alapján végeznek. A törvények jórészt kötelezően előírják a vállalatoknak, hogy etikusán és felelősségteljesen járjanak el profitszerző tevékenységük során. A társadalmi felelősségvállalás a vállalatok részéről így sok esetben jogkövető magatartást jelent. A hagyományos nemzeti értékrend, amennyiben a különböző érdekcsoportok közötti konszenzus keresésére, a munkavállalók, munkaadók szervezetei és a kormány közötti rendszeres konzultációra épül, sok tekintetben implicité magában foglalja azokat az elveket, gyakorlatokat, amelyeket a CSR csak explicit formában jelenít meg és hangsúlyoz.⁵⁵

A társadalmi felelősségvállalás elmélete angolszász gyökerekből nőtt ki, ahol a filantropia erős hagyományokkal rendelkezik, egy olyan országban, mint Norvégia, ezt „le

⁵³ David Amisano: *The relationship between ethical leadership and sustainability in small businesses*. Dissertation. Minneapolis, Walden University, 2017.

⁵⁴ Ang Sik Liong – Patrick Low Kim Cheng: Confucian leadership and corporate social responsibility (CSR), the way forward. *Journal of Business Research*, 2. (2012), 1. 85–101.

⁵⁵ Helene Terese Segrov: *Corporate social responsibility and the norwegian leadership model*. "Does the norwegian leadership model harmonize with the ideal leadership in CSR?" Oslo, 2014.

kell fordítani” a norvég társadalomban használatos módszerekre és eljárásokra, mert ott például a filantrópia nem mindennaposan megvalósuló tevékenység, mivel maga az állam eleve filantróp. A vállalati szerkezet is befolyásolja a CSR explicit formában való megjelenését, mivel ha zömmel kis- és középvállalatok a jellemzők, akkor adottságaik folytán mind a vezetési stílus, mind a profitszerző tevékenység eltérő szervezeti keretek között nyilvánul meg, mint a sokkal több multinacionális és nagyvállalatot tömörítő angolszász gazdaságokban.⁵⁶

Mindezek következtében a döntéshozatal tehát erősen befolyásolt a társadalmi berendezkedés, a nemzeti hagyományok és a vállalatok összetétele, sőt az előzőek hatására létrejövő vezetési stílus által is. Segrov vizsgálatai kimutatták, hogy létezik sajátosan norvég vezetési stílus, amely eltér például az amerikaitól.

A társadalmi felelősségvállalást és a fenntartható fejlődést egyre nagyobb mértékben figyelembe veszik a fogyasztók különböző döntéseiknél, még olyan területeken is, mint a zenei fesztiválok. Ez azt jelenti, hogy az ilyen fesztiválokat szervezők döntéshozóinak tekintettel kell lenniük például azokra a hatásokra, amit ezek a fesztiválok a környezetükre gyakorolnak, mert a résztvevők jegyvásárlásaiknál tekintettel vannak rá. A turisztika területén is hasonló a helyzet, sőt más faktorok is előtérbe kerülnek a vásárlói preferenciák vonatkozásában (például a szociális tényezők), amelyek szintén befolyásolják a turizmussal foglalkozó vállalkozások döntéshozóit.⁵⁷

A felelős döntéshozatal Goodpaster értelmezésében a racionalitás és az érintettek irányába mutatott respektus együttese. A felelős döntéshozatal során szükség van az alternatívák nem következményelvű számbavételére is. Ennek lehetőségét az etikai normák biztosítják. Az ilyen normáknak való megfelelésre figyelő szemléletet nevezzük deontikus szemléletnek. Ilyen számbavétel esetén egy döntési lehetőség értékét nem az határozza meg, hogy az a való világban milyen következményekre vezet, hanem kizárólag az, hogy megfelel-e az etikai normáknak. Felelős döntéshozatal esetén tehát három döntési változóval kell számolnunk: az alternatíváknak van deontikus értéke, célélérési értéke és externális értéke, amely az érintettekre gyakorolt hatását fejezi ki.⁵⁸ A társadalmi felelősségvállalást figyelembe vevő döntések ilyen döntések, ahol az eljárási modell a következőkben foglalható össze: célok tisztázása, releváns normák azonosítása, érintettek feltérképezése, az egyes döntési lehetőségek szimultán értékelése a célélérés, a normák és az érintettek szempontjából, végül a legkevésbé rossz alternatíva választása a többdimenziós döntési térben. Hogy ez az alternatíva mennyire „jó”, azt a normák, a döntési célok és az érintettek konvergenciája határozzák meg.⁵⁹

A társadalmi felelősségvállalás tehát egyre nagyobb és szélesebb mértékben jelenik meg a vállalatok, gazdálkodó szervezetek működése során: egyfelől mint azzal kapcsolatos elvárás, másfelől mint olyan tényező, amelynek hiánya rontja a hosszú távú versenyképességet. A CSR-al kapcsolatos döntések stratégiai szintű döntések, ezért a felső vezetés szintjén hozzák meg azokat. A döntéshozó személye, vezetési stílusa, önértékelése meghatározó abban, hogyan hat a társadalmi felelősségvállalás külső igénye

⁵⁶ Segrov (2014) i. m.

⁵⁷ Yahya A. Alzghoul: *The influence of corporate social responsibility on the decision-making process of music festival-goers. Findings from a survey-embedded experiment*. Dissertation. 2017.

⁵⁸ Zsolnai László: A felelős gazdasági döntéshozatal modellje. *Közgazdasági Szemle*, 45. (1998), 2. 154–162.

⁵⁹ Zsolnai (1998) i. m.

a szervezeti döntésekre. Ezen felül a vállalat mérete, regionális elhelyezkedése, az őt körülvevő nemzeti kultúra, társadalmi berendezkedés és hagyomány is jelentős hatással bír a társadalmilag felelős döntéshozatalra. Az önkéntesség, amelyet részben filantrópiaként értelmezhetünk, és a jogi kényszer kettős hatása a kettő súlyának mértékében érvényesül a társadalmilag felelős döntéshozatalban.

A vezető és a társadalmi felelősségvállalás

Davis és Blomstrom 1966-ban a következőképpen határozták meg a társadalmi felelősségvállalást (CSR):

„[A] társadalmi felelősségvállalás következőképpen egy személy azon kötelezettségére utal, hogy vegye tekintetbe döntései és cselekedetei következményeit a társadalom egésze vonatkozásában. Az üzletemberek akkor alkalmazzák a társadalmi felelősségvállalás elvét, amikor más személyek szükségleteit és érdekeit is figyelembe veszik, akikre hatással van üzleti tevékenységük. Amikor így járnak el, túlmutatnak cselekedeteikkel cégük szűk, pusztán gazdasági és technológiai érdekein.”⁶⁰

Davis 1967-ben visszatért a kérdésre, és kiegészítette fenti meghatározását azzal, hogy „a társadalmi felelősségvállalás abból ered, hogy valaki foglalkozik és törődik cselekedetei erkölcsi hatásaival, mivel azok érinthetik mások érdekeit”.⁶¹ Megállapítását kiegészíti azzal is, hogy a társadalmi felelősségvállalás kiszélesíti a személy látókörét, amelybe így beletartozik a teljes társadalmi rendszer is.⁶²

Minthogy a CSR stratégiai kérdés, és a stratégia kialakításában fontos szerepe van a felső vezetésnek, azon belül is a CEO-nak, az ő vezetési stílusa hatással van a társadalmi felelősségvállalásra. David Waldman és társai rámutatnak, hogy a karizmatikus és az átalakító vezetési stílus, továbbá az intellektuálisan ösztönző vezető kihatással van a vállalat társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos cselekvéseire, stratégiájára, döntéseire. Természetesen a stratégiai döntéseket az igazgatótanács is befolyásolja, továbbá a vállalat divizionális szintjeinek vezetői is hatnak rá, ezért fontos azt is vizsgálni, milyen az ő beállítottságuk a társadalmilag felelős vállalati cselekedetekkel és az ezekre vonatkozó döntésekkel kapcsolatban.⁶³

A CSR tekintetében tehát az az általánosan elfogadott vélekedés, hogy az a profit feláldozása a társadalmi érdek oltárán. Ha azonban áldozatról van szó, akkor ez azt jelenti, hogy a cégnek át kell lépnie jogi és szerződéses kötelezettségei határát, és önkéntesen kell eljárnia. A CSR tehát a cég viselkedését, eljárását és hozzáállását jelenti olyan területeken, mint az alkalmazottbarát munkahely, környezetbarátság, etikus tevékenység, a helyi közösséggel való viszony és befektetőbarátság. Időnként ez a művészetek, egyetemek és más intézmények támogatását is jelenti. Fenti esetekben a CSR gyakorlója

⁶⁰ Keith Davis – Robert L. Blomstrom: *Business and its environment*. New York, McGraw-Hill, 1966. 12.

⁶¹ Davis, Keith: Understanding the social responsibility puzzle: What does the businessman owe to society? *Business Horizons*, 10. (1967), 4. 46.

⁶² Davis (1967) i. m.

⁶³ David Waldman – Donald S. Siegel – Javidan Mansour: CEO transformational leadership and corporate social responsibility. *Rensselaer Working Papers in Economics*, (2004), 0415.

tulajdonképpen a kormányzatot helyettesíti. Ahol a kormány ilyen jellegű tevékenysége jó és megalapozott, ott ez a helyettesítés kisebb mértékű, mint például Norvégiában.⁶⁴

Mik lehetnek az okai annak, hogy a vállalatok készek a kormányzat helyettesítésére az említett vonatkozásokban? A legnyilvánvalóbb ok az, ha a kormányzat kudarcot vall ezeken a területeken. És mik lehetnek az okai a kudarcnak? A lobbik és más érdekcsoportok hatása, befolyása, különösen az újraelosztási folyamatokra; az igazságszolgáltatás területisége, ami azt jelenti, hogy nem lehet egy gyerekmunkát megengedő országot elítélni hivatalosan, például a fennálló szabadkereskedelmi egyezmények miatt. Ilyen esetekben hatékony fegyver lehet a fogyasztói termékbojkott és más, civil kezdeményezés.⁶⁵

Fontos motiváció lehet a CSR-ra az is, hogy az egyének, különösen a vezetők mint „megbízottak” olyan értékeket szeretnének közvetíteni, amelyet a törvényhozók nem preferálnak. Bénabou és Tirole három okot sorolnak fel, ami az egyéneket jótékony cselekedetekre indítja: az őszinte, belső altruizmus; anyagi érdekek (leírható az adóból); társadalmi megbecsültség és önbecsülés.⁶⁶

Az egyéni felelősség és a CSR

Mit mutat a gyakorlat és a tapasztalat? Elsősorban azt, hogy amikor az egyéni érdekek és a profitérdekek szembekerülnek a társadalmi érdekekkel, akkor általában az előbbiek győznek. A cégvezetők állása, fizetése és prémiuma ugyanis a számukra megszabott célok elérésétől függ, a legfontosabb cél pedig a megfelelő szintű haszon elérése, a tervek teljesítése, az üzleti stratégia megvalósítása.

A dízelbotrány esetében például világosan látszik, hogy a profitszemponatok messze felülírták az altruizmust, az etikát, a társadalmi felelősségvállalást. A kettős minőségű élelmiszerek forgalmazása Európában (magasabb minőség Nyugaton, alacsonyabb Keleten) szintén azt bizonyítja, hogy bizonyos vállalatok inkább csak szavakban támogatják az egyenlő bánásmód elvét. Az üvegházhatás fokozódása, a növekvő szén-dioxid-kibocsátás azt jelzi, hogy senki nem akarja vállalni az eljövendő nemzedékek problémáit, és nem veszi tekintetbe a nekik járó és átadandó „örökséget”, egy kék bolygót. Nemhogy önként, de még jogi kényszer hatására sem hajlandók a nagyvállalatok szembemenni részvényeseikkel, hiszen ez esetleg vezetőik egyéni karrierjének végét jelentené.

Irodalomjegyzék

Alzghoul, Yahya A.: *The influence of corporate social responsibility on the decision-making process of music festival-goers. Findings from a survey-embedded experiment*. Dissertation. 2017. Online: https://tigerprints.clemson.edu/all_dissertations/2083

⁶⁴ Segrov (2014) i. m.

⁶⁵ Markus Kitzmueller: *Economics and corporate social responsibility*. Mimeo, European University Institute, 2008.

⁶⁶ Roland Bénabou – Jean Tirole: Individual and corporate social responsibility. *IZA Discussion Papers*, (2009), 4570.

- Amisano, David: *The relationship between ethical leadership and sustainability in small businesses*. Dissertation. Minneapolis, Walden University, 2017. Online: <http://scholarworks.waldenu.edu/dissertations>
- Angyal Ádám: *Nézetek az erkölcsről, avagy a malaszt természete*. Budapest, Aula, 2003.
- Angyal Ádám: *Vállalatok társadalmi felelőssége, felelős társaságirányítás (Corporate social responsibility)*. Budapest, Kossuth, 2009.
- Bakos Levente: Decision-making and managerial behaviour regarding corporate social responsibility in the case of small and middle-sized companies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 124. (2014), 246–254. Online: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.02.483>
- Bénabou, Roland – Jean Tirole: Individual and corporate social responsibility. *IZA Discussion Papers*, (2009), 4570.
- Benn, Suzanne – Dianne Bolton: *CSR iránytű – alapfogalmak, kulcskonceptiók*. Budapest, Atlantis Press, 2015.
- Berglind, Matthew – Cheryl Nakata: Cause-related marketing. More buck than bang? *Business Horizons*, 48. (2005), 5. 443–453. Online: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2005.04.008>
- Blake, Petunia – Bassou El Mansour: *Exploring corporate social responsibility leadership*. 2012. Online: www.ufhrd.co.uk/wordpress/wp-content/uploads/2012/11/UFHRD2012Sust2.pdf
- Bowen, Howard R.: *Social responsibilities of the businessman*. New York, Harper & Brothers, 1953.
- Carroll, Archie B.: Corporate social responsibility. Evolution of a definitional construct. *Business and Society*, 38. (1999), 3. 268–295. Online: <https://doi.org/10.1177/000765039903800303>
- Clark, John Maurice: The changing basis of economic responsibility. *Journal of Political Economy*, 24. (1916), 3. 209–229.
- Crane, Andrew – Abigail McWilliams – Dirk Matten – Jeremy Moon – Donald S. Siegel (szerk.): *The Oxford handbook of corporate social responsibility*. Oxford, Oxford University Press, 2008.
- Dahlsrud, Alexander: How corporate social responsibility is defined. An analysis of 37 definitions. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 15. (2006), 1. 1–13. Online: <https://doi.org/10.1002/csr.132>
- Davis, Keith: Understanding the social responsibility puzzle. What does the businessman owe to society? *Business Horizons*, 10. (1967), 4. 45–50. Online: [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(67\)90007-9](https://doi.org/10.1016/0007-6813(67)90007-9)
- Davis, Keith – Robert L. Blomstrom: *Business and its environment*. New York, McGraw-Hill, 1966.
- Erdener, Carolyn B.: A pilot test of business ethical decision making in China and Mexico. *International Journal of Business Strategy*, 13. (2013), 2. 77–82. Online: [10.18374/IJBS-13-2.9](https://doi.org/10.18374/IJBS-13-2.9)
- European Commission: *Green Paper: promoting a European framework for corporate social responsibility*. 2001. Online: http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/gpr/2001/com2001_0366en01.pdf
- Friedman, Milton: The social responsibility of business is to increase its profit. *The New York Times*, (1970), September 13. 32–33.
- Goodpaster, Kenneth E.: *Conscience and corporate culture*. Oxford, Blackwell Publishing, 2007.
- Gorski, Hortensia: Leadership and corporate social responsibility. *International Conference Knowledge Based Organization*, 23. (2017), 1. 372–377. Online: <https://doi.org/10.1515/kbo-2017-0061>

- Grant, Robert M.: *Contemporary strategy analysis*. New Jersey, John Wiley and Sons, 2016.
- Győri Zsuzsanna: *CSR-en innen és túl*. PhD-értekezés. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2010.
- Holliday, Chad O. Jr. – Stephan Schmidheiny – Philip Watts: *Walking the talk – the business case for sustainable development*. San Francisco, Greenleaf Publishing – Berrett-Koehler Publishers, 2002.
- Kitzmüller, Markus: *Economics and corporate social responsibility*. Mimeo, European University Institute, 2008.
- Kotler, Philip – Nancy Lee: *Vállalatok társadalmi felelősségvállalása. Jót tenni – egy ügyért és a vállalatért*. Budapest, HVG, 2007.
- Kun Attila: A vállalati szociális elkötelezettség tematizálásának alapvonalai az Európai Unióban. *Jogelméleti Szemle*, (2004), 1.
- Kun Attila: Az állam szerepe a CSR területén. *Szocháló – Társadalomtudomány*, 2008. Online: www.szochalo.hu
- Levitt, Theodore: The dangers of social responsibility. *Harvard Business Review*, 36. (1958), 5. 10–19.
- Lewis, Alan – Karl-Erik Wärneryd: *Ethics and economic affairs*. London – New York, Routledge, 1994.
- Ligeti György: *CSR – Vállalati felelősségvállalás*. Budapest, Kurt Lewin Alapítvány, 2007.
- Liong, Ang Sik – Patrick Low Kim Cheng: Confucian leadership and corporate social responsibility (CSR), the way forward. *Journal of Business Research*, 2. (2012), 1. 85–101.
- Nagy Szabolcs: A környezettudatos cselekvések elemzése. *Vezetéstudomány*, 49. (2018), 10–11. 45–55. Online: [10.14267/VEZTUD.2018.10.04](https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2018.10.04)
- Remišová, Anna: Business ethics and the transformation process in Slovakia. *Wirtschaftsethik in Mittel- und Osteuropa*, (2001). 69–75.
- Remišová, Anna – Anna Lašáková: CSR-related managerial decision-making preferences in the CEE region (results of the GLOBE student research). *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 110. (2013), 913–922. Online: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.937>
- Samuelson, Paul A.: Love that corporation. *The New York Times*, (1971), December 26.
- Segrov, Helene Terese: *Corporate social responsibility and the norwegian leadership model. “Does the norwegian leadership model harmonize with the ideal leadership in CSR?”* Oslo, 2014. Online: www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/42156/Segrov-Master.pdf?sequence=1
- Simon, Herbert A.: *Korlátozott racionalitás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982.
- Smith, Adam: *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. New York, Modern Library, [1776] 1937.
- Strandberg Consulting: *Recruiting CSR-competent leaders. Six criteria for CEO succession planning and recruitment*. 2015. Online: <http://corostrandberg.com/wp-content/uploads/2015/01/ceo-csr-criteria-in-recruitment-and-succession-planning.pdf>
- Taylor, Alex III: The birth of the Prius. *CNN Money*, 2006. 02. 24. Online: http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune_archive/2006/03/06/8370702/
- The Same Wavelength: *The business of social innovation: an executive briefing with Grameen & Danone*. 2011. Online: www.thesamewavelength.com/docs/Yunus-Danone-Exec-Briefing.pdf
- Tindall, George B.: *America. A narrative history*. New York, W. W. Norton, 1988.
- Veresné Somosi Mariann: *Vezetői döntéshozatal. Gyémántok csiszolása – képzés – vállalkozás*. 2004. Online: http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_17081_section_10038.pdf

- Visser, Wayne: *The age of responsibility: CSR 2.0 and the new DNA of business*. Chichester, Wiley, 2011.
- Vogel, David: *The market for virtue. The potential and limits of corporate social responsibility*. Washington, D. C., Brookings Institution Press, 2006.
- Waldman, David – Donald S. Siegel – Javidan Mansour: CEO transformational leadership and corporate social responsibility. *Rensselaer Working Papers in Economics*, (2004), 0415.
- Windsor, Duane: The future of corporate social responsibility. *The International Journal of Organizational Analysis*, 9. (2001), 3. 225–256.
- Zoltayné Paprika Zita: *Döntéelmélet*. Budapest, Alinea, 2002.
- Zwetsloot, Gerald I. J. M.: From management systems to corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 44. (2003), 2–3. 201–208.
- Zsolnai László: A felelős gazdasági döntéshozatal modellje. *Közgazdasági Szemle*, 45. (1998), 2. 154–162.

Vákát

Szabó Rita

A nonprofit szervezetek szerepvállalása a társadalmi innovációkban

„A társadalmi egyesületek jelentősége korunkban rendkívül megnövekedett. Az egyesületek működése ma már kiterjed a társadalmi életnek szinte minden megnyilvánulására. Milliókra menő tömegek kapcsolódnak össze szervezeteikben. Sok millióra rúgó évi bevétel és hatalmas vagyon anyagi ereje támasztja alá működésüket. Ezeknek a nagy erkölcsi és anyagi erőnek céltudatos felhasználásával az egyesületek a társadalmi élet fejlődésére, ennek a fejlődésnek irányára, ütemére rendkívül nagy, sok vonatkozásban döntő jelentőségű befolyást gyakorolnak. Az egyesületi élet ezért nemzetpolitikai szempontból is nagy figyelmet érdemel, és a kormánynak az egyesületi munka szabályozására irányuló törekvése, valamint a közvéleménynek ez iránt a probléma iránt egyre fokozódó érdeklődése mindenképpen indokolt.”

Dobrovits Sándor (1936)

Hívjuk talán mi is nonprofitnak?¹

Ha a nonprofit szót halljuk, mindenki előtt más és más gondolat, kép jelenik meg. Elsőként az – és talán ez a legáltalánosabb félreértés a közfelfogásban –, hogy ha valami nonprofit, akkor az a nyereség teljes hiányát jelenti. Valóban nem nyereségérdekelt az a szervezet, amely nonprofit formában végzi tevékenységét, azonban profitot képes termelni. Sőt, a több lábon állás a forrásteremtés szempontjából létfontosságú ebben a szektorban. Sokan és sokféleképpen értelmezik tehát a nonprofit szektort és szervezeteit. Hazánkban, a hétköznapi szóhasználatban szinte szinonimaként él két fogalom: a „civiliek” és a „nonprofitok”. A két meghatározás azonban jelentősen eltér egymástól, illetve más, mögöttes jelentéstartalommal bír, amelyet érdemes tisztázni.

A hazai gyakorlatban egyaránt találkozhatunk a harmadik szektor, nonprofit szektor, civil szervezetek vagy NGO megnevezésekkel. Európa-szerte használják a nem kormányzati szervezet (*NGO – Non Governmental Organization*) elnevezést, de főként a nagy, nemzetközi szervezetek vonatkozásában. Egyre többet lehet találkozni a CSO rövidítéssel, amely a civil társadalom szervezeteit (*Civil Society Organizations*) takarja, éppúgy, mint az NPO elnevezés (*Nonprofit Organizations*), amelyet nonprofit szervezeteknek fordíthatnánk. Hogy miért e nagy eltérés a szóhasználatban? Erre a válasz igen összetett, és az egyes nemzetek eltérő esztétörténeti és egyedi fejlődési útjaiban keresendő.

¹ A fejezet címe Kuti Éva *Hívjuk talán nonprofitnak...* című könyvére utal. A sorozatszerkesztő, Harsányi László a könyv előszavában leírja, hogy a nonprofit kutatócsoport tagjaival az 1990-es évek elején ezzel a felkiáltással fejezték be azt a vitát, amely az akkor még ismeretlen szektor újraéledéséről és megnevezéséről szólt.

A hazai nonprofit szektor történelmi előzményei nagy vonalakban

Magyarországon igen különleges a szektor megszakított történelme. A nonprofit kifejezés ugyan új keletű, de különböző civil kezdeményezések mindig is voltak a társadalomban. Hazai viszonylatban az egyleti, civil élet, a polgárosodási folyamatoknak köszönhetően virágzó korszakát élte a 19. századtól kezdődően a 20. század elejéig, amelyet csak az 1848-as forradalom utáni időszak tört meg pár évtizedig. Azonban a világháborúk ezt a folyamatot megakasztották. A 20. század nagyobb részében, az államszocializmus Magyarországon pedig mindenféle társadalmi együttműködés, civil szerveződés csak és kizárólag a központi ellenőrzésen keresztül létezhetett.

„A teljes összeomlástól az ötvenes évek közepén a magyarországi önkéntes szektor egészét se sok választotta el. Az állampolgárokat átnevelésre szoruló, megbízhatatlan és ellenséges tömegnek tekintő kormányok minden olyan szervezettől és mozgalmától félték, amelyet nem tudtak ellenőrzésük alatt tartani. Így az autonóm szervezetektől természetesen szabadulni igyekeztek. Az egyesületek többségét feloszlatták, a betiltásokat túlélő szervezeteket pedig teljes párt- és állami ellenőrzés alá vonták. Az új öntevékeny szervezetek létrejöttét hatalmi eszközökkel akadályozták, helyettük inkább művi úton hoztak létre felülről irányított, úgynevezett társadalmi szervezeteket.”²

A rendszerváltozást megelőző időkben, és azt követően, az önszerveződési képesség feléledni látszott, és új értelmet nyert, igaz, az akkori civil társadalom felfogása már nagyban különbözött az egy évszázaddal korábbtól. Ez a sajátos történelem akárhogyan is, de alakította, hatott a szektor jelenlegi formájára, szerkezetére, és az alapját adja annak, amit ma nonprofit szektorként ismerünk. A legnagyobb kihívás a szektor megismerését illetően, hogy alkotó tagjai szervezeti formájukat, működési módjaikat és jogi kereteiket tekintve igen heterogén képet mutatnak. Részben ez magyarázza a világszerte eltérő fogalmak létét is. Többek között ez is az akadály a egyes országok harmadik szektora egyszerű összehasonlító elemzésének.

Civilek vagy nonprofitok?

Civil társadalom

A civil társadalom fogalmának tisztázásához és a nonprofit szektorral való kapcsolatának feltárásához először érdemes nagy vonalakban megvizsgálni annak történelmi gyökeireit. A civil társadalom fogalma nem mai keletű, már az ókori görögöknél is létezett, és számos gondolkodó foglalkozott vele.

Márkus³ szerint a civil társadalom fogalomtörténetében megfigyelhető, hogy a társadalomtudományi megfogalmazások gyakran az állammal való viszonyt veszik alapul. A legtöbb gondolkodó másként fogalmazza meg, mit tekint civil társadalomnak, és e széles, általános gondolkodásba éppúgy belefér a társadalmi struktúrák együttese, mint

² Kuti Éva: *Hívjuk talán nonprofitnak...* Budapest, Nonprofit Kutatócsoport, 1998. 28.

³ Márkus Edina: *Amikor a harmadik az első, a civil szektor többféle nézőpontból.* Debrecen, Csokonai, 2016.

egy önreflexív szerveződés megtestesülése, amely az államhatalom ellensúlyozására jött létre, de szorosan összefügg az államhatalommal és a piacgazdaság kialakulásával. Legtöbbször az államtól jól elkülönült szervezeteket értjük alatta, de előfordul, hogy még a gazdasági szervezeteket is beleértik a civil társadalom fogalmába. Előtérbe akkor kerültek a civil társadalom nonprofit szervezetei, amikor a jóléti állam válsága kiütközni látszott. A *civil társadalom* tehát nemcsak a nonprofit szervezeteket foglalja magában, de az olyan állampolgári kezdeményezéseket is, amelyek nem intézményesült formában működnek. A fő céljuk az államhatalom ellensúlyozása és a társadalom atomizálódásának megakadályozása.⁴

Seligman így ad alapos összefoglalást a civil társadalom fogalmáról:

„A civil társadalom fogalmának három, egymást részben átfedő használati különíthető el mind Keleten, mind Nyugaton. Az első a közvetlenebbül és konkrétan politikai használat: a civil társadalom különféle mozgalmak és pártok jelszava lehet, Nyugaton is felhasználják egyes gondolkodók bizonyos kormányintézkedések bírálataira. A második használati módban a civil társadalom analitikus fogalom, mellyel a társadalomtudósok élnek: a makroszintű társadalmi jelenségek és társadalmi szerveződés bizonyos formáinak leírásában – esetleg a magyarázatában is – használt kvázi tudományos szakszó, mely talán még a makro- és mikroszintű társadalmi elemzések összekapcsolására is megoldást nyújthat. E hirtelen népszerűsége szert tett fogalmat mind gyakrabban használják a társadalmi szerveződés azon formáinak a leírásában, amelyek egykor a demokrácia és az állampolgárság eszméivel fonódtak össze. Végül a harmadik – némiképp a másik kettőt is tápláló – jelentésében a civil társadalom normatív filozófiai fogalom, nagyigényű etikai eszmény, amely immár nem egyszerűen a társadalmi rend leírására, hanem a jó élet perspektívájának megjelölésére szolgál.”⁵

Látható, hogy igen összetett és több rétegű a civil társadalom fogalma, azonban a seligmani meghatározás adja vissza legerőteljesebben ennek fontosságát. A civil társadalom mellett a harmadik szektor megismeréséhez elengedhetetlen a civil szervezetek és a nonprofit szektor fogalmának ismerete.

Harmadik szektor

A fent említett megnevezési akadályok ellenére a *harmadik szektor* viszonylag egyértelmű és általánosan használt fogalom. A nemzetközi összehasonlítások alapjául azonban egy elméleti keretrendszer szolgál, amely segítségével le lehet határolni az egyes országok nonprofit szektorát. Az európai harmadik szektor meghatározásának, fogalmi keretrendszerének vázát ismerhetjük meg Salamon és Sokolowski⁶ modelljében. Ebben a keretrendszerben a harmadik szektor egyéni és szervezeti tevékenységeket is magában foglal, és mint egy köztes szektor jelenik meg az állam, a piac és a háztartások között. A szektor szervezetei három fő filozófiai vonal mentén azonosíthatók: *magánjelleg*, vagyis a kormánytól való függetlenség; *nyilvános cél kitűzése*, amellyel egy szélesebb körű közösséget szolgálnak, valamint a *szabad választás joga*, amely a tevékenységek

⁴ Márkus (2016) i. m.

⁵ Adam B. Seligman: Érvék a civil társadalom ellen. *Szociológiai Szemle*, (1992), 1. 75.

⁶ Milton L. Salamon – Wojciech Sokolowski: The size and scope of the european third sector. *TSI Working Paper*, (2016), 12.

önkéntes jellegére utal. A modellben szereplő harmadik szektorbeli intézményeket öt fő szervezeti jellemző mentén tudjuk körülírni. Ezek:

- intézményesültség;
- a profitszétosztás tilalma;
- önkormányzás;
- önkéntesség, öntevékenység;
- magánjelleg.

A bizonyos szintű intézményesültség a jogi szempontok szerinti szervezeti formákban testesül meg. A profitszétosztás tilalma szerint a szervezetben keletkező nyereséget nem osztják szét a tagok vagy alapítók között, hanem az eredeti misszióra fordítja vissza a szervezet. Az egyes szervezetek által hozott szabályok meglétén alapul az önkormányzás és az államtól való szervezeti elkülönülés. A szektor szervezeteire általánosan jellemző az önkéntesség és öntevékenység, amely a választott tevékenységre és a tagokra is kiterjed. A magánjelleg a teljes elkülönülést jelenti a kormányzati szervezetektől a működést tekintve, ami azonban a szakmai együttműködésekre nem vonatkozik.⁷

Ez az elméleti keretrendszer hatásosan leképezi az európai harmadik szektort és helyzetét, így alkalmas a hazai nonprofit szektor megismerésére is. A keretrendszer alapján a kormányzat (*government*) és a háztartások (*household*) között helyezkedik el a piaci szektor (*corporations*), amelyeket átszö a harmadik szektor (*TSE – Third Sector in Europe*) és a nonprofit szervezetek (*NPIs – Nonprofit Institutions*) együttese.

A harmadik szektor a bővebb kategória, amelynek része majdnem teljes egészben a nonprofit szervezetek összessége. A harmadik szektor érintkezési felülete a háztartásokkal az *önkéntes részvételben* érhető tetten, míg a piaci szektorral a társadalmi vállalkozásokban, szövetkezetekben testesül meg. A kormányzati szektorral a nonprofit szervezeteknek van közös halmaza, amely hazai viszonylatban a közalapítványokat vagy a nonprofit gazdasági vállalkozásokat jelentheti. A *harmadik szektor* tehát az állam és a piac mellett a háztartási szektortól függetlenül működő, *nonprofit és civil szerveződések gyűjtőneve*. A harmadik szektor elnevezése tehát arra utal, hogy a nonprofit szervezetek és egyéb állampolgári kezdeményezések önálló szektort alkotnak a nemzetgazdaságban az állam és a piac mellett.

Az országokként tapasztalható eltérések és különböző megjelenési formák ellenére számos közös jellemvonása van ezen szervezeteknek, amelyek közül mindenekelőtt kiemelendő a „misszióvezérelt” jellegük. Ez a küldetésvezéreltség valamilyen szociális, társadalmi, környezeti probléma, ügy felkarolásában érhető tetten. E misszióvezérelt szervezetek célja valamilyen közösségi ügy felkarolása vagy probléma megoldása, akárcsak a társadalmi innovációnak. Ez a kapcsolódási pont szolgáltat okot arra, hogy alaposabban megismerjük és elemezzük a harmadik szektort és szervezeteit.

Civil és nonprofit szervezetek

A civil szervezetek meghatározása a következő: állampolgári kezdeményezésre létrejött, önkéntes alapon működő szervezetek. Azok az állampolgári kezdeményezések tartoznak

⁷ Milton L. Salamon – Wojciech Sokolowski: The size and scope of the european third sector. *TSI Working Paper*, (2016), 12.

ide, amelyekben a polgárok önkéntesen vesznek részt érdekeik és értékeik megjelenítése, védelme érdekében, és amely kezdeményezések az államtól elkülönülve, autonóm módon működnek.⁸

Szabó⁹ azt hangsúlyozza, hogy ezek a nem állami és nem formálisan szervezett szervezetek a társadalmi élet egyes problémáinak megoldására jöttek létre, és alapvetően az állampolgári aktivitás kifejeződésai. A civil szervezetek sokféle formában fordulhatnak elő, de jellemzően az egyesületek és az alapítványok sorolandók körükbe. Mivel a civil szervezetek esetében nem kritérium az intézményesült forma megléte, idesorolhatók még a különféle klubok, körök és hasonló kezdeményezések, sőt még a társadalmi mozgalmak is. A nonprofit szektortól való megkülönböztetés alapvető eleme az intézményesültség mellőzésének lehetősége. A hazai gyakorlatban a nonprofit szektorhoz azok a szervezetek tartoznak, amelyek magánkezdeményezésűek és nem államiak, nem nyereségorientáltak, és hivatalosan bejegyzett, intézményesült formában működnek.

A hazai statisztikai adatgyűjtés is megkülönbözteti a nonprofit szervezeteken belül a civil szervezeteket, itt azonban előfeltétel az intézményesültség megléte. Így a nonprofit szektor elnevezés egy átfogó fogalomként értelmezhető, amelybe beletartoznak a klasszikus civil szervezetek, az érdekképviselők, valamint a nonprofit formában működő gazdasági szervezetek is. A szervezeti formát tekintve klasszikus civil szervezet az alapítvány, valamint az egyesület. A nonprofit ágazat fő szegmensét a civil szervezetek adják, amelyek hazánkban is jelentős történelmi múlttal rendelkeznek, és a szektor központi magjának számítanak. A civil szervezetek szerepe egy társadalomban alapvetően a társadalmi részvétel erősítése, az önszerveződés lehetőségének megteremtése által, amely a közjó előmozdításával végső soron a társadalmi integrációhoz járul hozzá. Kisközösségek, társaságok azért hoznak létre civil szervezetet, mert valamely problémát akarnak orvosolni vagy érdekeiket kívánják jobban érvényesíteni. Lényegében azzal a céllal jönnek létre, hogy – különböző szinten és mértékben – társadalmi változást idézzenek elő. Nem politikai és nem önszervezők mentén szerveződnek, hanem a közösség, a társadalom tagjainak érdekében.

„A nonprofit szektor olyan jogi személyiségű szervezetek (egyesületek, alapítványok, szövetségek, közhasznú társaságok és egyéb társadalmi szervezetek stb.) gyűjtőfogalma, melyek nem tartoznak a szorosan vett állami, kormányzati szektorba, de nem tartoznak a gazdasági, üzleti szektorba sem. Az intézményesült és önkormányzati szervezeti forma mellett legfontosabb jellemzőjük a kormánytól való függetlenség, a profitsemlegesség és sok esetben az önkéntesség mind a szervezet létrehozásában, mind a tevékenységében.”¹⁰

A nonprofit szervezetek hozzájárulnak a pluralizmushoz, és olyan eszközöket adnak a hátrányos helyzetű csoportok kezébe, amelyekkel az állam szerepvállalását kiegészíthetik. Gyakran tekintik őket a sokféleség és az innováció forrásának, hiszen bővítik a lehetséges modellek számát a társadalmi nehézségek elleni harcban. Az önkéntesség, az altruizmus, a részvétel és a pluralizmus egyaránt jellemzik a nonprofit szektort.¹¹

⁸ Bartal Anna Mária: *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest, Századvég, 2005. 304.

⁹ Szabó Máté: Az EU és a civil szervezetek. *Politikatudományi Szemle*, 7. (1998), 3. 93–110.

¹⁰ Állami Számvevőszék: *A nonprofit szektor működése és ellenőrzése*. Budapest, 2003. 8.

¹¹ Paul J. DiMaggio – Helmut K. Anheier: The sociology of nonprofit organizations and sectors. *Annual Review of Sociology*, 16, (1990), 137–159.

A hazai nonprofit szektor dióhéjban

A hazai nonprofit szektor töretlen fejlődése tapasztalható az elmúlt évtizedekben. Évről évre nő a szervezetek száma, így országosan mintegy 61 500 szervezet tevékenykedik. A munkavállalók számában is növekedés tapasztalható, csakúgy, mint a bevételek alakulásában. A szektor GDP-hez viszonyított aránya 2018-ban rekordméretű növekedést produkálva elérte az 5%-ot.¹² Szervezeti formájukat tekintve 2 fő csoportot tudunk elkülöníteni: az alapítványokat és a társas nonprofit szervezeteket. Az előző csoportba tartoznak az alapítványok és közalapítványok. A társas nonprofit szervezetek pedig tömörítik a tagsági jogviszonyon alapuló egyesületeket, köztestületeket, szakszervezeteket, szakmai munkáltató szervezeteket, nonprofit gazdasági társaságokat és egyesüléseket. Szervezeti jelleg szerint pedig megkülönböztetjük a klasszikus civil szervezeteket, az érdekképviselőket és a nonprofit vállalkozásokat. Klasszikus civil szervezet a magánalapítvány, az egyesület és a szövetség. Nonprofit vállalkozásnak tekinthetők a nonprofit gazdasági társaságok és közalapítványok. Továbbá az érdekképviselői csoportban találjuk a köztestületeket, munkaadói, munkavállalói és szakmai szervezeteket. Ezen a hármas csoportosításon alapul a hazai nonprofit statisztika.¹³

A szektor szervezetei 18, egymástól jól elkülöníthető tevékenységi területen működnek: ilyen például a szociális ellátás, vallás vagy környezetvédelem. Szervezetszámot tekintve a sport-, szabadidő- és hobbicélú, valamint a kulturális és oktatási szervezetek működnek a legnagyobb számban. A KSH (2019) adatai szerint évek óta jellemző a szektorra az a kettősség, amely a klasszikus civil szervezetek számbeli fölényét mutatja, a nonprofit vállalkozások magas bevételeivel szemben. Vagyis ez utóbbi szervezettípusok jelentősen befolyásolják ennek a vegyes szektornak a gazdasági súlyát. Ezt a képet tovább árnyalja, hogy majdnem 10% azoknak a szervezeteknek az aránya a teljes szektorban, amelyek korlátozott pénzügyi aktivitást mutatnak, vagyis: vagy csak bevételt, vagy csak kiadást könyveltek el, vagy egyáltalán nem folytattak pénzügyi tevékenységet. 2018-ban a szervezetek 37%-ának az éves bevétele nem érte el az 500 ezer forintot.¹⁴

Ezen adatok jól mutatják, hogy számosságát tekintve hazánk egy viszonylag nagy méretű nonprofit szektorral büszkélkedhet. Ezen szervezetek széles körben, számos tevékenységi területen lefedik a legtöbb közösségi, társadalmi nehézséget, mindamellett, hogy szabadidős lehetőséget is kínálnak. Azonban az is látható, hogy a szektor képe közel sem egységes, és a szervezetek egy jelentős része forráshiánnyal küszködik.

Társadalmi jólét, jóllét

A társadalmi jólét egy nehezen meghatározható fogalom, amely több tudományterületet is foglalkoztat. Közgazdasági értelemben a társadalmi jólétről szóló elméleteket Gébert két fő csoportba sorolta. „A szubsztantív megközelítések közös jellemzője, hogy pontosan meghatározzák, mi rendelkezik önértékkel az emberek számára. Ezzel szemben a formális (vagy instrumentális) megközelítések azt írják le, hogyan lehet valamit a jólét

¹² KSH: *A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2018-ban*. Budapest, 2019.

¹³ KSH: *A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2017*. Budapest, 2018.

¹⁴ KSH (2019) i. m.

tárgyává tenni, mi tesz valamit a jólét elemévé, és miként.”¹⁵ A szociológiai megközelítésben a fejlettség vagy a fejlődés helyett a jólét elérése került az előtérbe. *A jólét sokdimenziós fogalom, a jövedelmen és a fogyasztáson kívül beletartozik az egészségügyi állapot, a műveltség, a közbiztonság, a szabadon beosztható idő stb.*¹⁶

A modern társadalmakra egyaránt jellemző, hogy a jólét a gazdasági fejlődés révén érhető el. Ez a gondolkodás tetten érhető számos gazdasági programban, ami magával hozza a jólét vagy jóllét fejlődését is.¹⁷ A 20. században jelentős technikai, gazdasági, kulturális és társadalmi fejlődésen ment keresztül a világunk, mégis maradtak a fejlett társadalmakban is jócskán szociális és társadalmi nehézségek. A jóléti államok válságával is szembe kellett néznünk, és egyre inkább be kell látnunk, hogy a gazdasági jólét nem válasz a társadalmunkat fenyegető, nyomasztó problémákra. Egy bizonyos szintig ugyan hozzájárult a jólét általános szintjének eléréséhez a gazdasági növekedés, azonban hamar fény derült arra, hogy a társadalom elégedettsége és jólléte már nem javult, valamint az életminőség is – főként a leszakadó rétegekben – romlott. A fejlett nyugati társadalmakban ezért egyre többen arra a felismerésre jutottak, hogy nem helyes a gazdasági fejlődés mindenhatóságába vetett feltétel nélküli hit, és megfogalmazódott az emberek életminőségének és jóllétének fejlesztése mint a fejlődés új célja.¹⁸

A 20. század végén egyfajta paradigmaváltásnak lehettünk tanúi, hiszen a gazdasági növekedést felváltotta az integrált fejlődési jövőkép.

„Nem csupán a társadalmi jóllét erősítéséhez, de a gazdasági vállalatok prosperitásának biztosításához is szükségessé vált a társadalmi tényezők fejlesztése, a társadalmi erőforrások (társadalmi tőke, hálózatok, társadalmi részvétel, önkéntesség, szabad felhasználású szellemi termékek, helyi tudás) bevonása. A profitorientált gazdaság és a szűkülő költségvetési keretekkel szembenézni kénytelen, meglehetősen rugalmatlan kormányzati szektor által kielégíteni nem tudott, egyre diverzebb szükségletek a civil társadalmat cselekvésre serkentették.”¹⁹

Az utóbbi években a társadalmi innováció a tudományos érdeklődés homlokterébe került. Hiszen a társadalmi innovációs folyamatok jó példák arra, hogy a közösségek és egyéb szereplők újragondolják, milyen kihívásokkal kell szembenézniük a társadalmat akár széles, akár szűkebb körben érintő problémák kapcsán, továbbá, hogy ezekhez új koncepciókat és megoldási utakat társítsanak. A társadalmi innováció eredményeihez társítják a társadalmi változást, ezáltal a társadalmi fejlődés előidézését is.

Andorka²⁰ a változás alatt a *társadalom szerkezetének, intézményeinek, tág értelemben vett kultúrájának* változását érti, amely lehet gyors, lassú és fokozatos vagy ugrásszerű.

¹⁵ Gébert Judit: A jólét mérésének elméleti alapjai és problémái. In Bajmócy Zoltán – Lengyel Imre – Málovics György (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. Szeged, JATE-Press, 2012. 305.

¹⁶ Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris, 2003. 566.

¹⁷ Kopp Mária – Skrabski Árpád: Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. *Távlatok*, 19. (2009), 86. 32–52.

¹⁸ Kopp–Skrabski (2009) i. m.

¹⁹ G. Fekete Éva (2015): Társadalmi innovációk a helyi foglalkoztatásban. In Lipták Katalin (szerk.): *„Mérleg és Kihívások”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából*. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015. 274–287.

²⁰ Andorka (2003) i. m.

Kifejti, hogy a változással sokszor rokon fogalmakként értelmezik a gazdasági fejlődést vagy gazdasági növekedést, illetve a társadalmi fejlődést. Utóbbi fogalmat nehéz pontosan leírni, de általában az életszínvonal növekedését vagy valamilyen társadalmi mutató javulását értjük alatta.²¹ Ha elfogadjuk, hogy a társadalmi innováció célja és eredménye lehet a társadalmi változás vagy társadalmi fejlődés elérése, akkor nem meglepő a nagyfokú tudományos érdeklődés a terület iránt. Nézzük meg, hogyan állítható a társadalmi innováció a társadalmi jóllét szolgálatába!

Társadalmi innováció a jóllét szolgálatában

A hatékony társadalmi innováció a különböző szektorbeli szereplők együttműködésével valósul meg. A társadalmi innovációs projekteket úgy kell elképzelnünk, mint hibridjeit már meglévő elemeknek és projekteknek, vagyis nem minden esetben teljesen új megoldásokként jelentkeznek. Ami újdonsága ezeknek a hibrid együttműködéseknek, hogy átlépik a hagyományos szektorális vagy diszciplináris határokat, így több szereplő több szempontból tud az adott probléma megoldásához hozzátenni. Végezetül az egyik legfőbb hozadéka lehet a társadalmi innovációs projekteknek, hogy segítségével a hagyományos berendezkedések, társadalmi korlátok felbonthatók és újraértelmezhetők.²²

A nonprofit szervezetek minden társadalomban és modern állami berendezkedésben fontos szerepet vállalnak a meglévő társadalmi, szociális és egyéb nehézségek felszámolásában, így a társadalmi innováció aktoraiként tartjuk számon őket. A jóléti állam szereplőinek közösen kellene partnerségre lépve a fennálló problémák ellen fellépni, és megoldási javaslatokat megfogalmazni. Természetesen ez egy folyamat, amely bizonyos területeken könnyebben megvalósítható, illetve vannak olyan eleve hibrid szervezetek vagy intézmények, amelyek ezeknek a katalizátorai is lehetnének. Ilyenek például a piac és a nonprofit szektor határmezsgyéjén működő nonprofit gazdasági vállalkozások vagy a társadalmi vállalkozások.

A közszolgáltató szektor jóval kötöttebb rendszerben és szabályokkal működik, így jóval kevesebb a mozgáster a hibrid projektek létrehozására. A hatékony, széles körű társadalmi innováció felé vezető úton azonban minden szektornak nyitnia kell az együttműködések felé, és fel kell bontani a megszokott belső gondolkodást, annak érdekében, hogy valóban működő, újszerű, esetenként alternatív, innovatív megoldásokra leljünk. A szektorközi együttműködések mindamelllett, hogy találékonyabbak és rugalmasabbak, mint az önálló kezdeményezések, vitathatatlanul törékenyebbek, és számos nehézséggel kell szembenézni létrehozásukkor és fenntartásuk alatt is.²³

²¹ Andorka (2003) i. m.

²² Robin Murray – Julie Caulier-Grice – Geoff Mulgan: *The open book of social innovation*. Nesta, The Young Foundation, 2010.

²³ Marlene J. Le Ber – Oana Branzei: (Re)Forming strategic cross-sector partnerships relational processes of social innovation. *Business & Society*, 49. (2010), 1. 140–172.

A nonprofit szervezetek a társadalmi innovációban

Murray, Caulier-Grice és Mulgan egyik elmélete szerint azok a társadalmi innovációk lesznek sikeresek, ahol megvan az együttműködés a szervezetek között, és kialakul ezek hatékony szövetsége. A nonprofit szervezeteket ebben a modellben (*bees and trees*) a méhekhez (*bees*) hasonlítja. Hiszen alapvetően számos, kisebb vagy nagyobb szervezet dolgozik az egyes területeken, legyen ez a szociális szolgáltatás vagy akár kulturális szféra. Ezek a kis szervezetek képesek hálózatban dolgozni, gyorsan és rugalmasan alkalmazkodni a felmerülő igényekhez. Mindazonáltal éppúgy szükség van a meglévő nagyobb szervezetekre vagy intézményekre – ők a fák (*trees*) –, akik megfelelő gyökerekkel, mérettel és kapcsolatokkal rendelkeznek, hogy elő tudják segíteni az innovációk terjedését és kibontakozását. Ahogy a természetben, itt sem lehet meg az egyik a másik nélkül, egyfajta kölcsönös függőségi viszonyt alakítanak ki. Ennek a kölcsönössége mindkét irányból érkező innovatív kezdeményezések esetén tetten érhető. Hiszen a nonprofit szervezetek által kezdeményezett projekteket a nagy szervezetek tudják támogatni, intézményesíteni, amellet, hogy a tőlük induló programokat széles körben tudnák terjeszteni a társadalom szövetébe beágyazottan működő kis szervezetek. A társadalmi változás végül a méhek és a fák hatékony szövetségétől függ. Egy másik megközelítésben a kis szervezeteket, legyenek ezek nonprofitok, társadalmi vállalkozások vagy akár magánszemélyek egyfajta úttörő (*pathfinder*) szerepet játszanak a felmerülő nehézségek megoldásában, és segítségükkel, a kidolgozott megoldási javaslatok alkalmazásával és elterjesztésével a további szereplők is adaptálhatják a működőképes megoldásokat. Ez a nézet a kis szervezetek társadalmi beágyazottságán alapul, vagyis azon a meglátáson, hogy a problémákat közvetlen közélről érzékelik, és reagálni is képesek rá.²⁴

Az újabb európai kutatások kiemelt figyelmet szentelnek a nonprofit szektor szerepére, és a társadalmi innováció elsődleges aktoraiként azonosítják őket. A társadalmi innováció a harmadik szektor elsődleges hozzájárulása a társadalmi hatáshoz. A társadalmi innováció előállításához a legmegfelelőbb helyzetben a harmadik szektor van, a polgári részvétel ösztönzése révén. Ezzel a képességgel felülmúlja a piaci szereplőket és állami intézményeket is.²⁵

A neokommunitarizmus szerint a társadalmi innováció a harmadik szektor aktivitásában nyilvánul meg. Ez az aktivitás a gazdasági fejlődésben, a társadalmi kohézióban való szerepvállalásban és az alulról jövő, helyi kezdeményezésekben érhető tetten. Vagyis ezen nézet szerint a széles körű társadalmi innováció elterjedésének feltétele a civil szerveződésekben nyugszik. Továbbá lényeges, a gazdasági és közösségi fejlődés, valamint decentralizált partnerségek megléte a helyi érintettek és piac, valamint az állam között. Mindezen folyamatok a szociális gazdaság (*social economy*) felé mutatják az irányt, amely szembemegy a kapitalizmussal, és a profitmaximalizálás logikájával ellentétben, a társadalom számára hasznos érték áll középpontjában.²⁶ Ezen gondolatokat fedezhet-

²⁴ Murray – Caulier-Grice – Mulgan (2010) i. m.

²⁵ Helmut K. Anheier – Gorgi Krlev – Georg Mildenberger (szerk.): *Social innovation. Comparative perspectives*. New York, Routledge, 2019.

²⁶ Julia Gerometta – Hartmut Haussermann – Giulia Longo: Social innovation and civil society in urban governance: strategies for an inclusive city. *Urban Studies*, 42. (2005), 11.

jük fel Le Ber és Branzei²⁷ téziseiben. Mint írják, a társadalmi innováció két fő alapon nyugszik. Elsőként el kell fogadnunk, hogy olyan módon történik a társadalmi igények és problémák kezelése, amely túlmutat a piaci tevékenység magánérdekeltségein. Másodsorban olyan társadalmi érték létrehozására törekszik, amely új ötletek és források és képességek kombinációját igényli.²⁸

Mindemellett úgy gondolom, hogy a társadalmi innovációnak számos szereplője lehet, mint például a társadalmi vállalkozások, közösségek, mozgalmak, de akár önálló állampolgárok is, vagy egyes intézmények. A nonprofit szektor, azon belül is a klaszszikus civil szervezetek szellemiségükben, céljaikban és lényegükben vitathatatlanul közel állnak ahhoz, amit társadalmi innovációként azonosítunk, így rendkívül fontos tevékenységük vizsgálata.

Jóléti állam, jólétmix és társadalmi innováció

Hagyományos értelemben a jólétmix vagy vegyes gazdaság szereplői közé soroljuk a piaci és állami szereplőket, valamint a harmadik szektort és a közösséget. Jóléti államnak szokás nevezni azoknak a jóléti programoknak az együttesét, amelyeken keresztül az állam széleskörűen gondoskodik polgárainak jólétéről.²⁹ Gyakori azonban, hogy a döntéshozatali folyamatokban nincs civil társadalmi vagy nonprofit hozzájárulás, ez általában összefügg az egyes országok jóléti hagyományaival. Ahhoz, hogy a társadalmi innovációban ezeket a folyamatokat elősegítsük, elsőként meg kell érteni a jóléti rendszereket és a civil társadalom jellemzőit, hiszen a társadalmi szervezeteknek és mozgalmaknak hagyományosan lényeges szerepük volt a jóléti rendszerek vagy megállapodások létrehozásában.³⁰ Mindez azért létfontosságú, mert a már létező, valamint a lehetséges kapcsolatokat is fel tudjuk tárni a jólétmix ismerete által. A társadalmi innovációs tevékenységek kapcsán az állam szerepvállalása mellett éppoly fontos a harmadik szektor lehetséges funkcióinak feltárása, hiszen lényeges szerepet vállalnak a társadalmi problémák feloldásában. Alapvető fontosságú, hogy felmérjük, van-e kapcsolat a jóléti reformokat célzó politikák és a társadalmi innováció előmozdítását célzó politikák között. Mivel a társadalmi innovációs tevékenységek beépíthetők lennének a szociálpolitikai döntések alternatíváiként, ezáltal mintegy újratervezve a jóléti mixet. Hiszen a társadalmi innovációk megkérdőjelezzik a köz- és magánszektor közötti felosztást, valamint a helyi közösségekre helyezik a hangsúlyt.³¹

A transzformatív társadalmi innováció koncepciója

A transzformatív társadalmi innováció koncepciója egy többszereplős jelenség, amelyben egy hibrid felállásra van szükség, amely megtöri a szektorok közötti hagyomá-

²⁷ Le Ber – Branzei (2010) i. m.

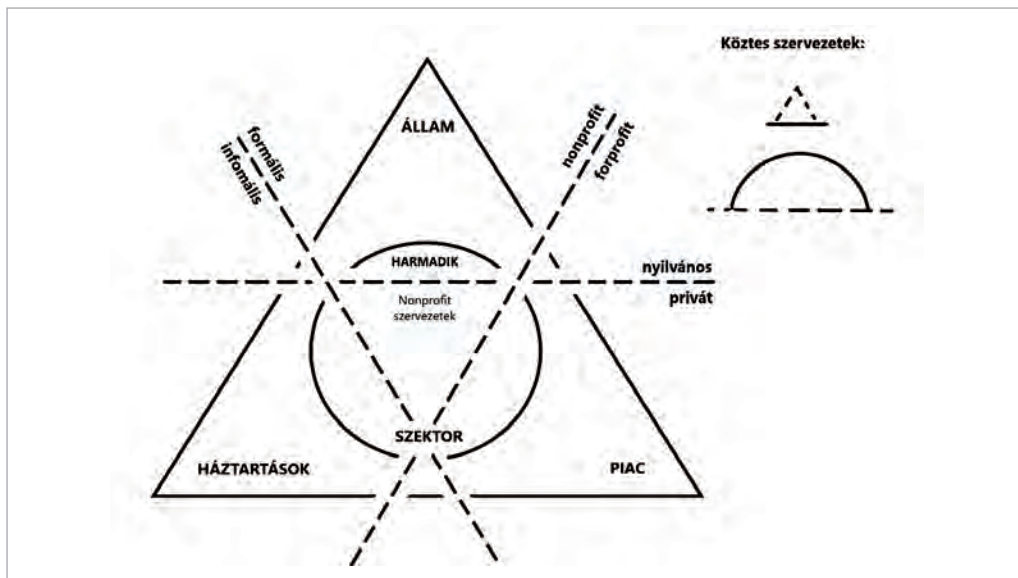
²⁸ Le Ber – Branzei (2010) i. m.

²⁹ Andorka (2003) i. m.

³⁰ Alex Nicholls et al. (szerk.): *New frontiers in social innovation research*. London, Palgrave Macmillan, 2015.

³¹ Nicholls et al. (2015) i. m.

nyos határokat. E többszereplős hibrid koncepció Avelino és Wittmayer³² modelljében érthető meg igazán, akik a hagyományos jólétmixmodellt adaptálták a transzformatív társadalmi innovációra. Eredetileg ez a többszereplős modell (*multi-actor perspective*) a hatalmi viszonyok és a felhatalmazási folyamatok vizsgálatára szolgált. Szereplőként azokat a cselekvőképes társadalmi entitásokat értik, akik egyaránt lehetnek egyének vagy szervezetek. Ezáltal egy olyan heurisztikus keretrendszert építettek, amely szétválasztja a szereplőket kapcsolataik és szerepeik révén a társadalmi innovációban.³³

1. ábra: A jólétmix többszereplős perspektívája, szektorális szinten

Forrás: Avelino–Wittmayer (2016) i. m.

A *multi-actor perspective* (MAP), ahogy neve is mutatja, egy többszereplős perspektíva, amely négy szereplőt különböztet meg, három szinten. Az egyes szintek dimenziópárjait a formális-informális, forprofit-nonprofit, valamint a nyilvános-privát párokkal lehet leírni. Ebben az értelmezésben szereplő lehet az *állam*, a *piac*, a *közösség* és a *harmadik szektor*. Az *állam* dimenziói: nonprofit, formális és nyilvános; a *piac* leírására szolgáló dimenziók: formális, privát és forprofit; a *közösség* jellemzői: privát, informális és nonprofit. A *harmadik szektor* pedig egy közvetítő szektor a másik három között ebben a modellben. A *harmadik szektor* éppúgy magában foglalja a nonprofit szervezeteket, mint egyéb, szektorközi intézményeket vagy társadalmi vállalkozásokat. Az egyik legfontosabb, hogy a modell szétválasztja a harmadik szektort és a közösségeket, amelyeket gyakorta összemos a szakirodalom. A szerzők szerint a társadalmi innovációt ebben a modellben lévő bármely szereplő kezdeményezheti, bármely szándékkal, és a szereplőket minden szinten be lehet vonni partnerségekbe. A harmadik szektor szerepvállalását

³² Flor Avelino – Julia M. Wittmayer: Shifting power relations in sustainability transitions. A multi-actor perspective. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 18. (2016), 5. 628–649.

³³ Avelino–Wittmayer (2016) i. m. 628–649.

a korábbiakban alulértékelték, hiszen a legtöbb modern társadalomban a hagyományos kétszektoros (állam-piac) logika volt érvényben. A jóléti államok kiszervezték a szolgáltatásokat a piacnak, ami széles nyilvános és privát együttműködéshez (*PPP – public private partnership*) vezetett. Továbbá széles körben elterjedt az a neoliberális nézet, hogy az állam által használt bürokratikus logikát kombinálják a piaci logikával, és ezt alkalmazzák az élet és a társadalom minden dimenziójára.³⁴ Vagyis a modell pont a hagyományos kétszektoros berendezkedés logikáját próbálja áttörni és felülírni. A kérdés, hogy hogyan lehet a létező, domináns intézményi logikát helyettesíteni a négy szereplő együttműködésével. Ahhoz, hogy ezt elérjük, nemcsak egy társadalmi-technikai váltásra van szükség, hanem társadalmi-politikai átrendeződésre is. Ezt úgy kell elképzelni, mint egy átmenetet a hegemonikus, formalizált gazdaságból egy társadalmi gazdaság felé. Ez az átmenet inkább feltételezi az önszerveződést és civil jelenlétet, mint a központosított kormányzati szerkezetet.³⁵

Összegzés

Modern életünkben egyre erősödő az igény a hatékony társadalmi innovációkra annak ellenére, hogy jóléti társadalmakban élünk. Igaz, változnak a szociális, kulturális vagy társadalmi problémáink, de a hátrányos helyzetűeknek és leszakadó rétegeknek, az időseknek vagy a fiataloknak sem tudunk eddig hatékony, átfogó megoldásokat kínálni. A társadalmi innováció nagyon hatékony útja lehet a társadalmi kihívások kezelésének, akár recesszió idején is. Széles tevékenységi kör van, ahol hatékonyan alkalmazható a társadalmi innováció, és a projektek hatóköre is igen változatos lehet, azáltal hogy különböző kérdésekre és különböző prioritásokkal válaszolnak.

„A társadalmi innováció a cselekvés és együttműködés új módjának megteremtése a társadalom bizonyos részein. Mivel a társadalom különálló területekre oszlik, amelyek különböző szabályok és koncepciók szerint vannak elrendezve – az üzleti, a politika, a szociális szolgáltatások, a »harmadik szektor«, az akadémia vagy a média világa –, a társadalmi innováció gyakorlatának mindig ezen területek egyikével kezdődik. Meg kell határozni egy olyan kihívást, amelyet a társadalom azon sarkában még nem sikerült megoldani, és amelyet a szokásos gyakorlat és a kialakult intézmények nem tudnak megoldani. Ennek egy gyakorlati kezdeményezés révén példát kell mutatnia a probléma megértésének és kezelésének módjáról.”³⁶

Fontos kérdések közé tartozik, hogy az egyes jóléti államok ki tudják-e használni a társadalmi innováció nyújtotta lehetőségeket. Erdemes az Európai Unió politikáját is számba venni, főként a jóléti modernizációra vonatkozóan. Vajon tudjuk-e majd ezek által hatékonyan serkenteni a társadalmi innovációt?

A harmadik szektor szerepe megkérdőjelezhetetlen a társadalmi innováció folyamatában. A szektort alkotó nonprofit szervezetek szerves részei a társadalomnak, annak szövetében beágyazottan működnek. Tevékenységük széles körű, ezáltal hatékony létre-

³⁴ Avelino–Wittmayer (2016) i. m.

³⁵ Avelino–Wittmayer (2016) i. m.

³⁶ Nicholls et al. (2015) i. m. 234.

hozó, megvalósító szereplői lehetnek az új innovációs projekteknek. A szektor szervezetei kiemelt szerepet játszanak a társadalmi innovációs tevékenységek kialakításában és elterjesztésében is. Küldetésvezérelt működési berendezkedésük és szociális érzékenységük segíti őket abban, hogy felismerjék szűkebb és tágabb környezetük problémáit, és ezekre eredményes megoldást tudjanak kínálni. Minden bizonnyal számos olyan alternatív működő megoldás létezik a szektorban, amelyet társadalmi innovációként azonosítanánk, azonban ezek a fogalom újdonsága miatt nem ismertek széles körben. Sok esetben a kis szervezetek nincsenek tudatában annak, hogy társadalmi innovációt valósítanak meg, hisz míg a piaci szektorban általános, sőt kívánatos az innováció kifejezés használata, a nonprofit szervezetek körében nem mondható annak. Ezért fontos lenne a nonprofit szervezetek tevékenységének vizsgálata, a szektor mellőzöttségének feloldása. A társadalmi innovációs projektek szempontjából a szektorok közötti szoros együttműködés lenne kívánatos, így minden szereplőnek erre kellene törekednie. Új szemszögből kell közelíteni a meglévő összetett problémákhoz nemcsak nekünk, állampolgároknak, de éppúgy a piaci szereplőknek, mint a nonprofit szektor szervezeteinek. Le kell vetköznünk azt a nézetet, amely az államra bízta a nehézségek megoldását. Ez nyilvánvalóan gondolkodásmódbeli és technikai, intézményi váltást is előfeltételezne, de a hagyományos mintákon át kell lépnünk. A duális berendezkedés helyett szükséges az állampolgárok, civil kezdeményezések, a tudomány képviselőinek bevonása is, hogy valódi társadalmi változást lehessen elérni. A társadalmi innováció hatékony lehet ebben az átmenetben, sőt maga lehet a motorja ennek. Mindannyiunk érdekében pedig ezen az úton kellene elindulni, amely végül elvisz minket egy befogadóbb, rugalmasabb és fenntarthatóbb társadalom felé.

Irodalomjegyzék

- Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris, 2003.
- Anheier, Helmut K. – Gorgi Krlev – Georg Mildenberger (szerk.): *Social innovation. Comparative perspectives*. New York, Routledge, 2019. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315158020>
- Állami Számvevőszék: *A nonprofit szektor működése és ellenőrzése*. Budapest, 2003. Online: https://asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Archiv_tanulmanyok/t35.pdf?download=true
- Avelino, Flor – Julia M. Wittmayer: Shifting power relations in sustainability transitions. A multi-actor perspective. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 18. (2016), 5. 628–649. Online: <https://doi.org/10.1080/1523908X.2015.1112259>
- Bartal Anna Mária: *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest, Századvég, 2005.
- DiMaggio, Paul J. – Helmut K. Anheier: The sociology of nonprofit organizations and sectors. *Annual Review of Sociology*, 16. (1990), 137–159.
- Dobrovits Sándor: Budapest egyesületei. *Statistikai Közlemények*, (1936), 3.
- Gerometta, Julia – Hartmut Haussermann – Giulia Longo: Social innovation and civil society in urban governance. Strategies for an inclusive city. *Urban Studies*, 42. (2005), 11. Online: <https://doi.org/10.1080/00420980500279851>
- Gébert Judit: A jólét mérésének elméleti alapjai és problémái. In Bajmócy Zoltán – Lengyel Imre – Málovics György (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. Szeged, JATEPress, 2012. 303–317.

- G. Fekete Éva: Társadalmi innovációk a helyi foglalkoztatásban. In Lipták Katalin (szerk.): „Mérleg és Kihívások”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015. 274–287.
- Kopp Mária – Skrabski Árpád: Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. *Távlatok*, 19. (2009), 86. 32–52.
- Központi Statisztikai Hivatal: *A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2017*. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit17.pdf
- Központi Statisztikai Hivatal: *A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2018-ban*. Budapest, 2019. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit18.pdf
- Kuti Éva: *Hívjuk talán nonprofitnak...* Budapest, Nonprofit Kutatócsoport, 1998.
- Le Ber, Marlene J. – Oana Branzei: (Re)Forming strategic cross-sector partnerships relational processes of social innovation. *Business & Society*, 49. (2010), 1. 140–172. Online: <https://doi.org/10.1177/0007650309345457>
- Márkus Edina: *Amikor a harmadik az első, a civil szektor többféle nézőpontból*. Debrecen, Csokonai, 2016.
- Murray, Robin – Julie Caulier-Grice – Geoff Mulgan: *The open book of social innovation*. Nesta, The Young Foundation, 2010. Online: <https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/The-Open-Book-of-Social-Innovation.pdf>
- Nicholls, Alex – Julie Simon – Madeleine Gabriel – Christopher Whelan (szerk.): *New frontiers in social innovation research*. London, Palgrave Macmillan, 2015. Online: www.palgrave.com/gp/book/9781137549532
- Salamon, Milton L. – Wojciech Sokolowski: The size and scope of the european third sector. *TSI Working Paper*, (2016), 12. Online: <https://thirdsectorimpact.eu/documentation/tsi-working-paper-no-12-size-scope-third-sector-europe/>
- Seligman, Adam B.: Érvek a civil társadalom ellen. *Szociológiai Szemle*, (1992), 1. 75–80.
- Szabó Máté: Az EU és a civil szervezetek. *Politikatudományi Szemle*, 7. (1998), 3. 93–110.

A társadalmi innovációs potenciál és a digitális gazdaság közötti kapcsolat elemzése

A globális társadalmi problémák és a társadalmi innováció

A globális környezeti és társadalmi problémák korában élünk. A Világgazdasági Fórum egyik legújabb felmérése szerint, amely az Y generáció véleményét tükrözi, a tíz legaggasztóbb globális probléma az éghajlatváltozás, a természeti környezet pusztítása; a kiterjedt konfliktusok és háborúk; az egyenlőtlenség (jövedelem és diszkrimináció); a szegénység; a vallási konfliktusok; a kormányok felelősségre vonhatósága és átláthatósága; a korrupció; az élelmiszer- és vízbiztonság; az oktatás hiánya; a biztonság és a jólét, a gazdasági lehetőségek hiánya és a munkanélküliség.¹ A felmérés által feltárt főbb problémák egybeesnek a Magyarországra vonatkozó korábbi kutatási eredményeimmel,² mivel a magyar lakosság is a munkanélküliséget, az etnikai konfliktusokat, a szegénységet, a fegyveres konfliktusokat/háborúkat, a minőségi oktatáshoz való nehéz hozzáférést, a környezetszennyezést és az egészségügyi problémákat tartotta a legégetőbb társadalmi problémáknak. A társadalmi innováció a fent említett társadalmi problémákra próbál megoldásokat találni. Azt állíthatjuk, hogy a társadalmi innováció ma még egy viszonylag ismeretlen koncepció, de remélhetőleg már nem sokáig, mivel manapság paradigmaváltás történik az innováció területén.³ Kocziszký, Veresné Somosi és Balaton tanulmányukban arra is rámutatnak, hogy a társadalmi innováció fontossága nem kisebb, mint más „hagyományos” innovációké, amelyek gyakran okoznak olyan társadalmi problémákat, amelyeket csak társadalmi innovációkkal lehet megoldani. Ezért az innovációk hagyományos és újfajta megközelítéseit együtt kell alkalmazni.

A társadalmi innováció, a digitalizáció és a digitális társadalmi innováció

A társadalmi innováció tehát egy meglehetősen új megközelítése a lényeges társadalmi problémák megoldásának. A társadalmi innovációnak nincs általánosan elfogadott meghatározása a szakirodalomban. A Stanford Graduate School of Business Társadalmi Innovációs Központjának meghatározása szerint „a társadalmi innováció a kihívást jelentő, gyakran rendszerszerűen megjelenő társadalmi és környezeti problémákra adott hatékony megoldások kialakításának és megvalósításának folyamata a társadalmi haladás támogatása érdekében”.⁴ Másképp fogalmazva: a társadalmi innováció minden olyan

¹ World Economic Forum – Global Shapers Community: *Global shapers annual survey*. 2017.

² Nagy Szabolcs: *A társadalmi marketing, különös tekintettel a környezettudatosság aktuális kérdéseire Észak-Magyarországon*. Miskolc, Marketingoktatók Klubja, 2012.

³ Kocziszký György – Veresné Somosi, Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48. (2017), 6–7. 15–19.

⁴ Centre for Social Innovation: *Stanford Graduate School of Business*. 2020.

szociális és társadalmi igényhez vagy kihíváshoz kapcsolódhat, ahol bármilyen fajta innováció (megújulás) az újdonság és fejlődés révén javulást eredményezhet.⁵ A társadalmi innováció „olyan innovatív tevékenységeket és szolgáltatásokat ölel fel, amelyeket elsődlegesen társadalmi célú szervezetek dolgoznak ki és terjesztenek annak érdekében, hogy valamilyen társadalmi igényt elégítsenek ki”.⁶ Ugyanakkor a társadalmi innováció „egy társadalmi probléma olyan új megoldása, ami hatékonyabb, hatásosabb, fenntarthatóbb vagy igazságosabb, mint a meglévő megoldások, és amelyben a létrehozott érték elsősorban a társadalom egészét, mintsem az egyes magánszemélyeket gyarapítja”.⁷

A gazdaság és a társadalom digitális átalakulása manapság már nyilvánvaló. „A digitalizáció az információkat létrehozó, feldolgozó, megosztó és továbbító digitális technológiák tömeges alkalmazása által kiváltott átalakulásra vonatkozik.”⁸ A technológiai fejlődés és az innovációk elterjedése által előidézett digitális átalakulás három hullámát tapasztaltuk már meg. Az első hullámot az üzleti teljesítményt elemző vezetői információs rendszerek és a telekommunikációs technológiák jelentették. A második hullám az internet és az ahhoz kapcsolódó platformok terjedésével függött össze. A harmadik hullámot a döntéshozatal és a problémamegoldás támogatásához alkalmazott fejlett technológiák (dolgok internetje, robotika, érzékelők, mesterséges intelligencia, big data elemzés) képviselik. A digitalizáció legutóbbi hulláma szorosan kapcsolódik a termelékenység javulásához, de jelentős hasznot hozhat a társadalmi jólét szempontjából is, különösen a környezeti problémák és a fenntartható fejlődés területén, amelyek a társadalmi innovációk főbb területét is képezik.⁹

A digitális társadalmi innováció, amely a társadalmi problémák kezelésének egy új megközelítése, „olyan társadalmi fókuszú, együttműködésen alapuló innováció, amelyben az innovátorok, a felhasználók és a közösségek a különféle digitális technológiákat használva annak érdekében működnek együtt, hogy az internet elterjedése előtt elképzelhetetlen mennyiségű ismeretet és megoldást hozzanak létre együttesen a társadalmi szükségletek kielégítése érdekében elképesztő sebességgel”.¹⁰

Módszertani megközelítés

A Digital Social Innovation (www.digitalsocial.eu) honlapján található adatok szerint jelenleg 2275 szervezet és 1471 projekt foglalkozik digitális társadalmi innovációval az Európai Unióban, azonban a szervezetek és a projektek országok közötti eloszlása

⁵ Geoff Mulgan: The process of social innovation. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 1. (2006), 2. 145–162.

⁶ Ben Sanders – Geoff Mulgan – Rushanara Ali – Simon Tucker: *Social innovation: What it is, why it matters and how it can be accelerated*. Working paper, The Young Foundation, Skoll Centre for Social Entrepreneurship, Oxford Said Business School, 2007.

⁷ James Phills – Kriss Deiglmeier – Dale T. Miller: Rediscovering social innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 6. (2008), 36.

⁸ Raul L. Katz: *Social and economic impact of digital transformation on the economy*. GSR-17. Discussion Paper, International Telecommunication Union. 2017. 4.

⁹ Katz (2017) i. m.

¹⁰ Francesca Bria – Mila Gascó – Frank Kresin: *Growing a digital social innovation ecosystem for Europe*. DSI Final Report, 2015.

egyenetlen.¹¹ Az Egyesült Királyság, Spanyolország, Olaszország, Franciaország és Hollandia a legerősebb a digitális társadalmi innovációs projektek és szervezetek számát tekintve Európában. A másik véglet Bosznia-Hercegovina, Ciprus és Litvánia, amelyek a legrosszabb teljesítményt nyújtják a digitális társadalmi innovációs projektek és szervezetek tekintetében. Ebből az feltételezhető, hogy az egyes nemzetek társadalmi innovációs kapacitása szintén jelentősen eltérhet egymástól. Egyes országokban sok folyamatban lévő vagy már megvalósított társadalmi innovációs projektet találhatunk, míg más országokban lényegesen kevesebbet. Az egyes országok digitális fejlettségének a szintje is különböző a Digitális Gazdaság és Társadalom Indexben (*Digital Economy and Society Index*, 2018) kapott értékelésük alapján.¹² Tehát érdemes közelebbről megvizsgálni, hogy van-e szignifikáns összefüggés egy ország digitális fejlettsége és társadalmi innovációs kapacitása között. A feltételezésem szerint a digitalizáció pozitív hatást gyakorol a társadalmi innovációra a digitális társadalmi innovációs projektek könnyebb megvalósításán keresztül.

A tanulmány célja annak a tisztázása, hogy a társadalom és a gazdaság digitális fejlődése milyen hatást gyakorol a társadalmi innovációs potenciálra. Az elemzés során a Társadalmi Innováció Index (SII) (*Social Innovation Index*, 2016) és a Digitális Gazdaság és Társadalom Index (DESI) közötti kapcsolatokat tárjuk fel, beleértve a két mutató (SSI és DESI) különböző komponensei és indikátorai közötti szignifikáns összefüggéseket. A Társadalmi Innováció Index 45 ország társadalmi innovációs kapacitását méri, míg a Digitális Gazdaság és Társadalom Index az EU-tagállamok digitális teljesítményét és digitális versenyképességét számszerűsíti.

A Társadalmi Innováció Index (SII)

A Nippon Alapítvány által finanszírozott Társadalmi Innováció Indexet az Economist Intelligence Unit (EIU) kutatócsoportja dolgozta ki.¹³ A Társadalmi Innováció Index célja annak a vizsgálata, hogy az egyes országok hogyan tudják ösztönözni és lehetővé tenni a társadalmi innovációt. Az index 45 ország társadalmi innovációs kapacitását méri. Nemcsak a G20- és az OECD-nemzetekre vonatkozik, hanem különböző földrajzi régiókban található fejlődő országokra is. Az index hét, az EIU elemzői által kalkulált kvantitatív adatpontot és tíz kvalitatív pontszámot tartalmaz, négy pillér szerint csoportosítva. A társadalmi innovációs index négy pillére az adott ország társadalmi innovációs potenciálját számszerűsíti. Az egyes pilléreken belül az indikátorok pontszámát egy 0 és 100 közötti skálán normalizálják, ahol a nulla (0) a legrosszabb, a száz (100) a legjobb teljesítményt jelenti. Az index tartalmazza az indikátorokhoz hozzárendelt súlyokat is. Ezután számítják ki az egyes pillérek pontszámát, szintén 0 és 100 közötti skálán normalizálva. Mindegyik pillér más és más súlyt képvisel az összes pontszámból, ami összesen maximum 100 lehet.¹⁴

¹¹ *Digital social innovation*. 2020.

¹² *Digital Economy and Society Index 2018*. Report. 2018.

¹³ *Social Innovation Index*. 2016.

¹⁴ *Social Innovation Index*. 2016.

A négy pillér, az őket alkotó indikátorok és a súlyozásuk:

1. Első pillér: Politikai és intézményi keret (súly: 44,44%)
 - Társadalmi innovációra vonatkozó nemzeti politika (25%)
 - Társadalmi innováció kutatása és hatása (20%)
 - Jogi keret a társadalmi vállalkozások számára (20%)
 - A rendszer hatékonysága a politika végrehajtásában (20%)
 - Jogállamiság (15%)
2. Második pillér: Finanszírozás (súly: 22,22%)
 - A társadalmi innovációt előmozdító állami finanszírozás rendelkezésre állása (50%)
 - Hitelfelvétel könnyűsége (25%)
 - Összes állami szociális közkiadás (25%)
3. Vállalkozás (súly: 15%)
 - Kockázatvállaló gondolkodásmód (25%)
 - Az állampolgárok vállalkozás iránti attitűdje (25%)
 - Vállalkozás indításának könnyűsége (25%)
 - Klaszterek fejlesztése (25%)
4. Társadalom (súly: 18,33%)
 - Önkéntesség kultúrája (20%)
 - Politikai részvétel (20%)
 - Részvétel a civil társadalomban (20%)
 - Társadalom iránti bizalom (20%)
 - Sajtószabadság (20%)

Az első pillér a társadalmi innovációról szóló nemzeti politika, amelynek a legfontosabb mutatója a társadalmi innováció ösztönzése érdekében a kormány által létrehozott és irányított nemzeti politika. Maximális pontszámot (2) ér, amikor létezik kormánystratégia a társadalmi innovációs vállalkozás előmozdítására, és nulla (0) pontot, amikor nincs ilyen stratégia. A *társadalmi innováció kutatása és hatása* azt méri, hogy létezik-e kormányzati adatgyűjtés a társadalmi innovációra és az azt támogató politikára vonatkozóan. Három (3) pont adható, ha a kormány rendszeresen gyűjt információt a társadalmi vállalkozásokról és társadalmi vállalkozókról, és nyilvánosságra is hozza az adatokat, és nulla pontot ér (0) az, ha nem történik ilyen kutatás. A *jogi keret a társadalmi vállalkozások számára* a társadalmi vállalkozások, társadalmi vállalkozók és egyéb társadalmi innovációs vállalkozások számára szolgáló speciális szabályozói keretek meglétét számszerűsíti. Két (2) pontot ér, ha létezik ilyen jogi keret és ezt széles körben használják, nulla (0) pontot pedig, ha nincs ilyen keret. A *rendszer hatékonysága a politika végrehajtásában* a politika végrehajtásának hatékonyságát méri egy ötpontos skálán, ahol az öt (5) jelenti a leghatékonyabb és az egy (1) a legkevésbé hatékony rendszert. A *jogállamiság*, amely a legkevésbé fontos mutatója a politikai és intézményi keret pillérnek (15%), a jogrendszer transzparenciáját és igazságosságát méri egy ötpontos skálán (5 = nagyon transzparens/igazságos; 1 = legkevésbé transzparens/igazságtalan).

A *második pillér*, a finanszírozás legfontosabb mutatója a *társadalmi innovációt előmozdító állami finanszírozás rendelkezésre állása*, amely az olyan finanszírozási mechanizmusok rendelkezésére állását és felhasználásának könnyűségét méri, mint a társadalmi innovációs alapok, kormánytámogatások, szociális kötvények és üzleti inkubátorok. Maximum hét (7) pontot lehet elérni, amikor minden mechanizmus elér-

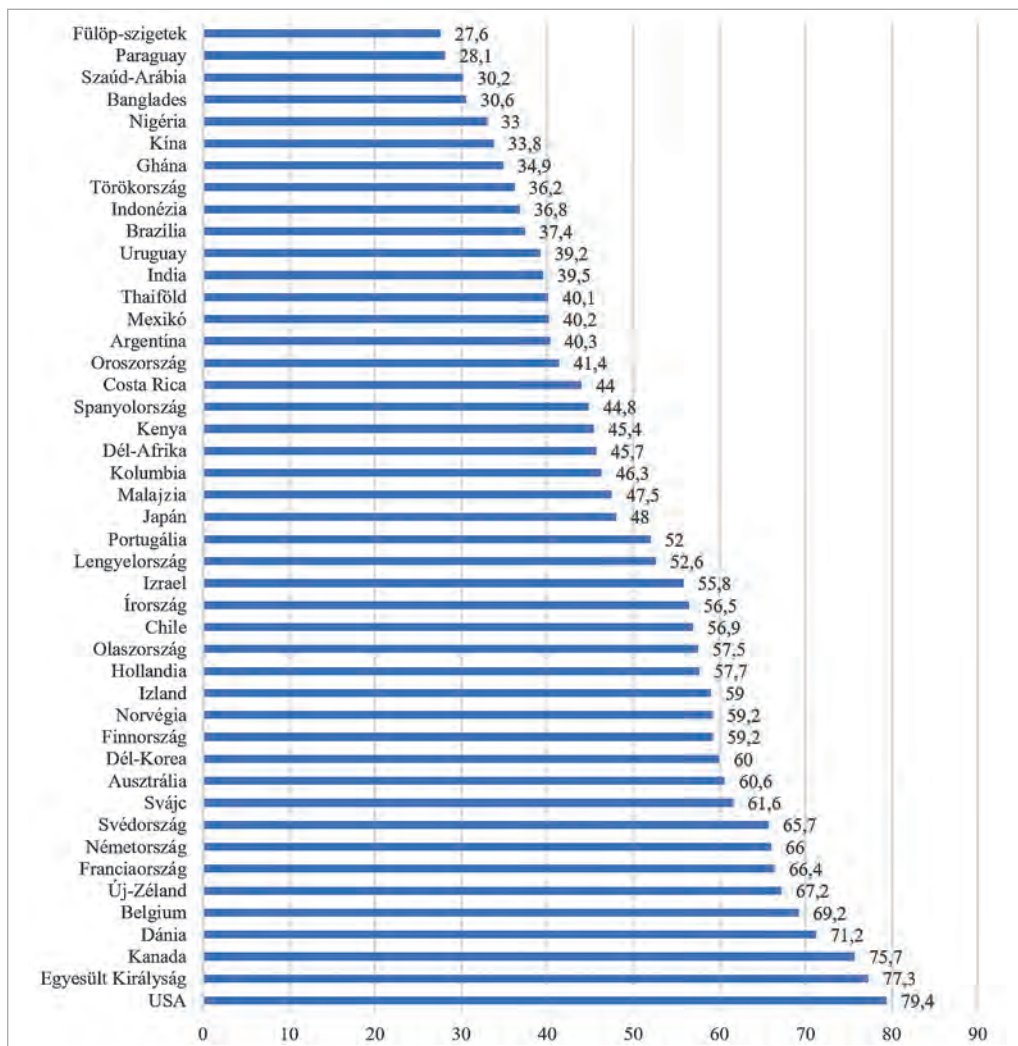
hető és könnyen hozzáférhető, és nulla pontot, amikor nem állnak rendelkezésre ilyen mechanizmusok. A *hitelfelvétel könnyűsége* azt méri, hogy a biztosítéki és csődeljárási törvények milyen mértékben védik a hitelezők és hitelfelvevők jogait, és így mennyire könnyítik meg a hitelezést (12 = nagyon magas és 0 = nem létező). A GDP-arányos összes *szociális közkiadás* a kormány szociális célú kiadásait méri (szociális célra adott kiegészítésként, árak vagy szolgáltatások közvetlen természetbeni juttatása, vagy szociális célú adókedvezmények) az ország teljes GDP-jének százalékában kifejezve.

A Társadalmi Innováció Index harmadik pillére négy egyformán fontos – mindegyik 25%-os súllyal rendelkezik – indikátorból áll. Az első mutató a *kockázatvállalási készség*. Ez az indikátor azon 18–64 év közöttiek százalékos arányát méri a lakosságon belül, akik felismerik az üzleti lehetőségeket, és akiket a kudarctól való félelem nem tart vissza a vállalkozásuk elindításától. A második mutató, az *állampolgárok vállalkozás iránti attitűdje* azon 18–64 év közöttiek százalékos arányát mutatja a lakosságon belül, akik egyetértenek azzal az állítással, hogy a saját országukban a legtöbb ember kíváncsi pályaválasztási döntésnek tartja a saját vállalkozás elindítását. A *vállalkozás indításának könnyűsége* a saját (magán)vállalkozás elindítására vonatkozó szabályozás nehézségét pontozza egy ötpontos skálán (5 = nagyon könnyű és 1 = nagyon nehéz). A *klaszterek fejlesztése* azt méri, hogy milyen mértékben léteznek fejlett és mély klaszterek (cégek, beszállítók, a kapcsolódó termékek és szolgáltatások gyártóinak földrajzi koncentrációi és szakosodott intézmények) egy adott területen (7 = széles körű sok területen, 1 = nem létező).

A negyedik pillér a *civil társadalom*, öt egyformán fontos – mindegyiknek 20%-os a súlya – mutatóból áll. Az *önkéntesség kultúrája* az mutatja, hogy az egyes országokban az emberek hány százaléka adományoz pénzt, végez önkéntes munkát vagy segít egy idegennek. A *politikai részvétel* azt méri, hogy mennyire hajlandók az állampolgárok részt venni nyilvános vitákban, képviselőket választani és politikai pártokhoz csatlakozni. A maximális pontszám (10) a részvétel legmagasabb szintjét jelöli, míg a nulla (0) a legalacsonyabbat. A *részvétel a civil társadalomban* azt mutatja, hogy összlakosság-arányosan mennyien válnak aktív vagy inaktív tagjaivá humanitárius vagy jótékonyági szervezeteknek. A *társadalom iránti bizalom* azoknak a válaszadónknak az arányát mutatja, akik a World Values Survey, European Social Survey, Latinobarómetro és Global Barometer Study felmérésekben azt a választ adták, hogy „a legtöbb emberben meg lehet bízni”. A *sajtószabadság* az újságírói szabadság szintjére utal a World Press Freedom Index eredményei alapján, egy százpontos skálán (100 = legszabadabb; 0 = legkevésbé szabad) kifejezve.

A Társadalmi Innováció Indexnek vannak korlátai is, azaz vannak olyan országok, amelyek eredményei nem szerepelnek benne; hiányzik belőle a magánszektor információinak szisztematikus mérése, és nem méri a társadalmi innováció outputjait sem, de jelenleg a társadalmi innovációs kapacitás mérésének egyik legjobb eszköze. A Társadalmi Innováció Index szerinti országgrangsorban az Egyesült Államok végzett az első helyen, megelőzve az Egyesült Királyságot (77,3), valamint Kanadát (75,7). Összességében az USA 79,4 pontot szerzett a 100-ból, és vezető helye annak tudható be, hogy mind a négy pillér tekintetében jól teljesített. Az első tíz helyezett között olyan fejlett nyugati országok találhatók, mint Dánia, Belgium, Új-Zéland, Franciaország, Németország, Svédország és Svájc. Mindegyik fenti országban nagyon magas az egy főre eső jövedelem, kifejezetten jók az emberi fejlettségi mutatók, valamint stabil demokráciák.

A rangsor utolsó három helyén a Fülöp-szigetek (27,6), Paraguay (28,1) és Szaúd-Arábia (30,2) végzett. Ők a legrosszabban teljesítők ebben a rangsorban, ami a társadalmi innovációs kapacitásuk nagyon alacsony szintjét mutatja (1. ábra)

1. ábra: Társadalmi Innováció Index – országrangsor

Forrás: Social Innovation Index (2016) i. m. 11. alapján a szerző szerkesztése

A Digitális Gazdaság és Társadalom Index (DESI)

A Digitális Gazdaság és Társadalom Index egy kompozit index, amely az EU-országok digitális teljesítményének 30 indikátorát tartalmazza. Az alábbi öt fő komponens szerint követi nyomon az EU-tagországok digitális versenyképességének a fejlődését:

- összekapcsoltság;
- humán tőke;
- internethasználat;
- a digitális technológiák integráltsága;
- digitális közszolgáltatások.

A Digitális Gazdaság és Társadalom Index összesített mutatószámot az öt fő DESI-komponens súlyozott átlagaként számítják ki. Az összekapcsoltság és a humán tőke a legfontosabb komponensek 25%-os súllyal, ezeket követi a digitális technológiák integráltsága (20%) és a legkevésbé fontos komponensek, az internethasználat (15%) és digitális közszolgáltatások (15%).¹⁵ A DESI struktúráját, annak öt fő komponensét, alkomponenseit és azok súlyozását az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat: A Digitális Gazdaság és Társadalom Index struktúrája

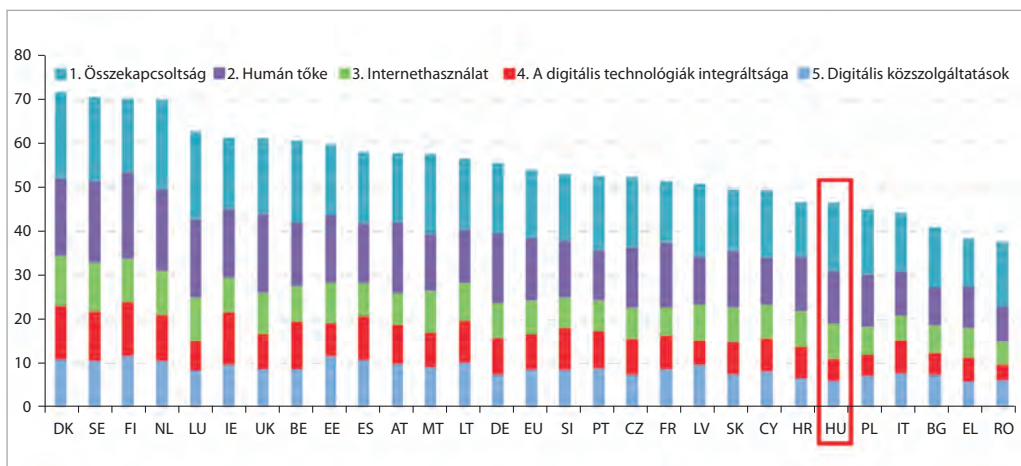
Összekapcsoltság	Jelölés: DESI_1_CONN Definíció: A DESI összekapcsoltság dimenzióját az alábbi öt aldimenzió súlyozott átlagaként számítják ki: 1.a) vezetékes széles sávú (18,5%); 1.b) mobil széles sávú (35%); 1.c) gyors széles sávú (18,5%); 1.d) ultragyors széles sávú (18,5%) és 1.e) széles sávú árindex (9,5%).
Humán tőke	Jelölés: DESI_2_HC Definíció: A DESI humán tőke dimenzióját az alábbi két aldimenzió súlyozott átlagaként számítják ki: 2.a) alapvető készségek és használat (50%); 2.b) fejlett készségek és fejlődés (50%).
Internethasználat	Jelölés: DESI_3_UI Definíció: A DESI internethasználat dimenzióját az alábbi három aldimenzió súlyozott átlagaként számítják ki: 3.a) internethasználat (25%); 3.b) online tevékenységek (50%); 3.c) tranzakciók (25%).
A digitális technológiák integráltsága	Jelölés: DESI_4_IDT Definíció: A DESI digitális technológiák integráltsága dimenziót az alábbi két aldimenzió súlyozott átlagaként számítják ki: 4.a) üzleti digitalizáció (60%); 4.b) e-kereskedelem (40%).
Digitális közszolgáltatások	Jelölés: DESI_5_DPS Definíció: A DESI digitális közszolgáltatások dimenziót az alábbi két aldimenzió súlyozott átlagaként határozzák meg: 5.a) e-kormányzati szolgáltatások (80%) és 5.b) e-egészség (20%).

Forrás: a DESI-indicators (2018) i. m. alapján a szerző szerkesztése

¹⁵ DESI-indicators. 2018.

Az 1. melléklet a DESI-indikátorok jelölését és definícióját tartalmazza. A súlyozás az indikátorok és az (al)komponensek fontosságára utal: minél magasabb százalékos pontszámot kap egy indikátor vagy (al)komponens, annál fontosabb.

Az *összekapcsoltság* komponens a széles sávú infrastruktúra telepítését és annak minőségét számszerűsíti. A nagy sebességű és szupergyors széles sávú hálózatok, illetve az ezeket a hálózatokat használó szolgáltatásokhoz való hozzáférés a versenyképesség kulcstényezői. A *humán tőke* komponens a felhasználók digitális készségeit méri. Különböző online tevékenységek, ideértve az online tartalom fogyasztását (videók, zene, játékok stb.), a videóhívások, valamint az online vásárlás és bankolás tartozik az *internethasználat* dimenzióba. A *digitális technológiák integráltsága* komponens a vállalkozások és az e-kereskedelem digitális átalakulását követi figyelemmel. A digitális technológiák adaptálásának nagyon pozitív hatása van a hatékonyságra és a költségcsökkentésre, továbbá a szolgáltatások digitalizációja lehetővé teszi, hogy a digitálisan jól képzett cégek növelhessék a vevői élményt. A *digitális közszolgáltatások* komponens a közszolgáltatások digitalizációjára fókuszál, ideértve az e-kormányzást és az e-egészségügyet. A modern, fejlett társadalmakat az jellemzi, hogy magas szintű digitális közszolgáltatásokat nyújtanak az állampolgárok és a vállalkozások részére.¹⁶ A 2018-as DESI-jelentés legfőbb megállapításai szerint Dánia, Svédország, Finnország és Hollandia számítanak a legfejlettebb digitális gazdaságoknak az EU-ban, őket követi Luxemburg, Írország, az Egyesült Királyság, Belgium és Észtország. Ezzel ellentétben, Románia, Görögország, Bulgária és Olaszország a digitálisan legkevesbé fejlett EU-tagországok, amelyeknek a legalacsonyabb a DESI-rangsor szerinti pontszámuk (2. ábra).

2. ábra: A Digitális Gazdaság és Társadalom Index (DESI) 2018 rangsor

Forrás: a digitális gazdaság és társadalom fejlettségét mérő mutató (DESI), 2018, Magyarországról szóló országjelentés. 2018. 1.

¹⁶ Digital Economy and Society Index 2018 (2018) i. m.

A jelentés szerint mindegyik EU-tagország haladást ért el a digitális gazdaságra és társadalomra való áttérésben. Írország és Spanyolország fejlődött a legtöbbet (majdnem 5 ponttal, szemben az EU 3,2-es átlagával). Az összekapcsoltság tekintetében Hollandia került az első helyre, őt Luxemburg és Dánia követi. Görögország, Horvátország és Olaszország teljesített a leggyengébben ezen a területen Európában. A jelentés szerint a vezetékes széles sáv majdnem mindenki számára rendelkezésre áll (98%) Európában, és az európai háztartások többségét (80%) nagy sebességű széles sávú kapcsolat fedi le legalább 30 Mbps-es szolgáltatási sebességgel. A szupergyors összekapcsoltság (legalább 100 Mbps) az európaiak 58%-a számára elérhető. Európában a legtöbben (az EU népességének 91%-a) hozzáférnek a 4G-s mobilhálózathoz. Az európai háztartások 75%-ának van vezetékes széles sávú internet-előfizetése, és az EU-tagállamok háztartásainak 33%-a rendelkezik nagy sebességű széles sávval. A szupergyors összekapcsoltság (15%) még mindig gyenge, de gyorsan növekszik. Két év alatt kétszeresére nőtt, azonban még nagyon messze van a 2020-as 50%-os céltől.¹⁷

A *humán tőke* szintje Finnországban a legmagasabb, a második és harmadik helyen Hollandia és Svédország áll. A humán tőke szintje a legalacsonyabb Romániában, de Bulgária, Görögország és Olaszország is a gyengén teljesítő kategóriába tartozik. Az európaiak nagy többsége (81%) legalább hetente egyszer használja az internetet, ami enyhe emelkedést (2%) jelent az előző évhez képest. Ezenkívül azoknak az európai embereknek a részaránya, akik még soha nem használták az internetet, 13%-ra csökkent. Sajnálatos módon az EU népességének meglepően magas százaléka (43%) nem megfelelő szintű digitális készségekkel rendelkezik. A természettudományok, technológia, műszaki tudományok és matematika (STEM) területén diplomázók száma mérsékelten emelkedett, és az IKT-szakemberek száma is növekedett 12%-kal három év alatt.¹⁸

Az *internethasználat* komponens esetében Dánia került az első, Svédország a második és Hollandia a harmadik helyre. Az internethasználók nagyon aktívak Luxemburgban, Finnországban, Máltán, az Egyesült Királyságban és Észtországban is. Ezzel szemben a legkevésbé aktív internethasználókat Romániában, Bulgáriában és Olaszországban találhatjuk. A hírek online olvasása (72%), online vásárlás (68%), közösségi hálózatok használata (65%), az online bankolás (61%) és a hang- vagy videóhívások (46%) a legnépszerűbb online tevékenységek. Általában lassú a növekedés az online szolgáltatások használatában, habár az internethasználat a hang- és videóhívások esetében jelentősen emelkedett 2017-ben. Az e-kereskedelem növekedése is folytatódott. Ma már az EU internethasználóinak 68%-a online vásárol, és 61%-uk online intézi banki ügyeit.¹⁹ Dánia, Finnország és Írország a legjobb teljesítményt nyújtók a digitális technológiák üzleti integrálása tekintetében, míg Románia, Lengyelország és Bulgária a leggyengébben teljesítők. Az üzleti szektor Írországban, Svédországban és a Cseh Köztársaságban nagymértékben kiaknázza az e-kereskedelem lehetőségeit. Az e-business-technológiák alkalmazása nagyon jelentős Finnországban, Dániában és Hollandiában. Ugyanakkor az EU cégeinek csak 20%-ára mondható, hogy a digitalizáció magas szintjén állnak. Az európai vállalkozások digitális átalakulását a nagy sebességű széles sávú internet, a közösségi média és a mobilapplikációk

¹⁷ *Broadband Coverage in Europe 2018. Mapping progress towards the coverage objectives of the Digital Agenda.* 2018.

¹⁸ *Human capital. Digital inclusion and skills.* DESI. 2018.

¹⁹ *Use of internet services.* Digital Economy and Society Index Report. 2018.

ösztönzik. A kkv-k e-kereskedelme enyhén emelkedett (17%). Az e-kereskedelem hatóköre gyakran csak egy tagállamra korlátozódik, kevesebb mint a cégek fele folytat online értékesítést egy másik EU-tagországban is. A vállalatméret is számít, mivel a nagyvállalatok sikeresebben ragadják meg az e-kereskedelem lehetőségeit.²⁰ Finnország, Észtország és Dánia állnak az első három helyen a digitális közszolgáltatások terén, míg Görögország, Magyarország és Románia teljesít a leggyengébben ezen a területen. Az EU-állampolgárok 58%-a dönt az online ügyintézés mellett, amikor közszolgáltatásra van szükségük, ami 1%-os visszaesés az előző évvel összehasonlítva, annak ellenére, hogy az elektronikus kormányzás szolgáltatásai fejlődnek, különösen a lemaradó tagországokban. A vállalatok számára nyújtott digitális szolgáltatások fokozatosan javulnak. A nyílt hozzáférésű adatok tekintetében is látható a fejlődés: egyre több tagország tesz elérhetővé újbóli felhasználásra és elemzésre adatokat. Az EU polgárainak csak 18%-a vesz igénybe elektronikus módon nyújtott egészségügyi szolgáltatásokat.²¹

A társadalmi innovációs potenciál és a digitális gazdaság és társadalom fejlettsége közötti kapcsolatok

Az egyes országok digitális fejlettsége és társadalmi innovációs képessége közötti kapcsolatok feltárása érdekében a Digitális Gazdaság és Társadalom Indexben és a Társadalmi Innováció Indexben egyaránt szereplő országok adatait elemezték. Következésképpen csak 13 európai országot – Egyesült Királyság, Dánia, Belgium, Franciaország, Németország, Svédország, Finnország, Hollandia, Olaszország, Írország, Lengyelország, Portugália és Spanyolország – vontak be az elemzésbe (2. táblázat), tehát a minta alacsony elemszáma a vizsgálat egyik korlátja. További korlátot jelent az, hogy az eredményeket csak európai kontextusban lehet értelmezni.

2. táblázat: A DESI- és SII-dimenziók pontszámai

	Ország	SII	DESI	Hálózati össze- kapcsoltság	Humán tőke	Internet- használat	A digitális technológiák integráltsága	Digitális közszol- gáltatások	Irányelv és szervezeti keretrendszer	Finanszírozás	Vállalkozási készség	Civil társadalom
1.	UK	77,30	61,21	17,21	17,91	9,36	7,99	8,74	86,80	75,10	68,40	64,90
2.	DK	71,20	71,73	19,62	17,60	11,26	12,26	10,98	67,20	75,60	61,10	83,90
3.	BE	69,20	60,73	18,78	14,36	8,00	10,91	8,68	70,10	77,90	55,10	68,00
4.	FR	66,40	51,53	14,10	14,77	6,34	7,57	8,76	79,60	61,90	54,00	50,00
5.	GER	66,00	55,61	16,19	15,71	7,91	8,27	7,54	69,20	67,80	60,10	61,10
6.	SE	65,70	70,45	19,00	18,56	11,01	11,27	10,61	63,30	69,30	60,80	71,20
7.	FI	59,20	70,11	16,51	19,81	9,81	12,18	11,80	52,10	66,20	60,50	66,80
8.	NL	57,70	69,87	20,28	18,56	9,97	10,47	10,58	47,20	52,90	75,90	74,30

²⁰ *Integration of digital technology*. 2018.

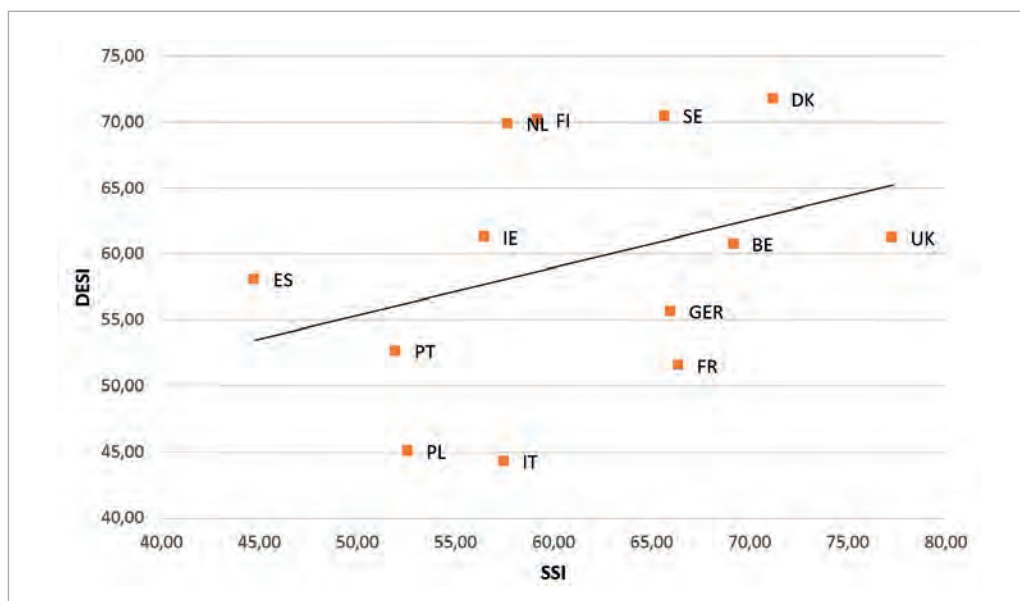
²¹ *Digital public services*. 2018.

Ország	SSI	DESI	Hálózati össze- kapcsoltság	Humán tőke	Internet- használat	A digitális technológiák integráltsága	Digitális közszol- gáltatások	Irányelv és szervezeti keretrendszer	Finanszírozás	Vállalkozási készség	Civil társadalom
9. IT	57,50	44,25	13,21	10,20	5,60	7,36	7,88	64,20	54,10	51,40	50,40
10. IE	56,50	61,26	16,28	15,43	7,85	12,00	9,71	33,80	73,40	65,40	83,70
11. PL	52,60	45,02	14,70	12,07	6,31	4,71	7,23	56,70	51,40	54,00	43,10
12. PT	52,00	52,59	16,85	11,46	6,95	8,39	8,95	53,80	38,20	61,10	56,60
13. ES	44,80	58,05	16,18	13,64	7,41	9,96	10,85	41,70	44,80	52,30	46,20

Megjegyzés: UK: Egyesült Királyság, DK: Dánia, BE: Belgium, FR: Franciaország, GER: Németország, SE: Svédország, FI: Finnország, NL: Hollandia, IT: Olaszország, IE: Írország, PL: Lengyelország, PT: Portugália, ES: Spanyolország

Forrás: DESI (2018) i. m. és Social Innovation Index (2016) i. m. alapján a szerző szerkesztése

A 3. ábra a vizsgálatba bevont 13 ország egymáshoz viszonyított helyzetét mutatja a társadalmi innovációs potenciáljuk és a digitális fejlettségük alapján. A 3. ábrán látható eredmények arra utalnak, hogy gyenge kapcsolat létezik a digitalizáció szintje és a társadalmi innovációs képesség között.

3. ábra: Az egyes országok digitális gazdasági és társadalmi fejlettsége, illetve társadalmi innovációs potenciálja

Forrás: Digital Economy and Society Index 2018. (2018) i. m. és Social Innovation Index (2016) i. m. alapján a szerző szerkesztése

Az SII és a DESI közötti kapcsolat erősségének meghatározása érdekében Pearson-korrelációs együtthatók kiszámítására került sor. A két index között csak gyenge pozitív, de nem szignifikáns összefüggés található (3. táblázat), ami azt sugallja, hogy egy országban a nemzetgazdaság és a társadalom digitális átalakulása terén elért haladás enyhén pozitív hatással van annak társadalmi innovációs képességre.

3. táblázat: A Társadalmi Innováció Index és a Digitális Gazdaság és Társadalom Index közötti Pearson-korreláció

	Társadalmi Innováció Index	Digitális Gazdaság és Társadalom Index
Társadalmi Innováció Index	Pearson-korreláció	1
	Sig. (2 oldalú)	,345
	N	,249
Digitális Gazdaság és Társadalom Index	Pearson-korreláció	13
	Sig. (2 oldalú)	,345
	N	,249

Forrás: a szerző szerkesztése

A társadalmi innovációs képesség és a Digitális Gazdaság és Társadalom Index egyes területei – 1. összekapcsoltság, 2. humán tőke, 3. internethasználat, 4. a digitális technológiák integráltsága és 5. digitális közszolgáltatások – közötti kapcsolatokat Pearson-korreláció segítségével vizsgálva nem találhatunk szignifikáns összefüggéseket (4. táblázat).

Megállapítható azonban, hogy a legerősebb, de így is közepes mértékű hatást a társadalmi innovációra a *humán tőke* gyakorolja. Jelentősebb társadalmi innovációs képesség várható azokban az országokban, ahol (1) magas az internethozzáféréssel rendelkezők száma; (2) sok olyan állampolgár él, akik alapszintű vagy annál magasabb fokú digitális képzettséggel rendelkeznek; illetve (3) ahol az információ- és kommunikációtechnológiai szakértelemmel rendelkező foglalkoztatottak száma magas; valamint (4) jelentősebb a természettudományos, a technológiai, a műszaki tudományos és a matematikai (angolul: *science, technology, engineering, mathematics*; a magyar szakirodalomban is bevett mozaikszóval: STEM-) diplomával rendelkezők aránya.

Az *internethasználat* társadalmi innovációs képességre gyakorolt hatása a humán tőkénél gyengébb, de még mindig szintén közepes mértékű. Ez azt sugallja, hogy azokban az EU-országokban, ahol az emberek számos online tevékenységet folytatnak, a társadalmi innovációs potenciál is magasabb lesz. Az online tevékenységek közé tartozik (1) a tartalomfogyasztás (online híroldalakat, újságokat vagy hírmagazinokat olvasnak, illetve játékokat játszanak, játékokat, képeket, filmeket vagy zenét töltenek le vagy feliratkoznak a *video on demand* szolgáltatások bármilyen formájára); (2) a kommunikáció (használják az internetet telefon- vagy videóhívások kezdeményezéséhez vagy a közösségimédia- – Facebook-, Twitter- – alkalmazásokhoz [felhasználói profil létrehozása, üzenetek, hozzászólások küldése stb.]); (3) az online vásárlás (árak vagy szolgáltatások online rendelése); (4) az online banki szolgáltatások igénybevétele.

A Pearson-korrelációs együttható iránya és erőssége azt mutatja, hogy a *hálózati összekapcsoltság* csupán gyenge pozitív hatást gyakorol a társadalmi innovációs képességre. Ebből az következik, hogy azoknak az országoknak, ahol az emberek könnyen hozzáférhetnek a vezetékes és a mobil széles sávú hálózatokhoz, a 4G-lefedettség magas, nagyobb a nagy sebességű és a szupergyors széles sávú lefedettség, és magasabb azok igénybevétele, és ahol a fenti szolgáltatások árindexe arról tanúskodik, hogy ezek a szolgáltatások egyre inkább megfizethetők a lakosság számára, valamivel nagyobb esélyük van a társadalmi innovációra, mint azoknak, ahol fejletlenebb a digitális infrastruktúra.

A Pearson-korreláció eredményei arra is utalnak, hogy a *digitális technológiák integráltsága* csak nagyon gyenge kapcsolatban áll a társadalmi innovációs képességgel. Megállapítható, hogy az *üzleti világ digitális átalakulása és az e-kereskedelem önmagában nem generál társadalmi innovációt*. Az elektronikus információcsere, a rádiófrekvenciás azonosítás (RFID), a közösségi média, az e-számlázás és a felhőalapú megoldások, valamint a növekvő e-kereskedelem szinte láthatatlan hatással van egy nemzet társadalmi innovációs képességére.

Meglepő módon a digitális közszolgáltatások nagyon gyenge, de negatív hatást gyakorolnak a társadalmi innováció képességére, ami arra utal, hogy az e-kormányzati és az e-egészségügyi szolgáltatásokat nem nyújtó, ezen a téren fejletlenebb országoknak valamivel jobb esélyük van a társadalmi innovációra, mint a fejlett e-közszolgáltatásokkal (például űrlapok automatikus kitöltése, teljes körű online ügyintézés, nyílt hozzáférésű adatok, vállalkozásoknak nyújtott digitális közszolgáltatások, e-egészségügyi szolgáltatások és e-kormányzati szolgáltatások) rendelkező országoknak. Ez az eredmény azonban további vizsgálatokat igényel.

4. táblázat: A Társadalmi Innováció Index és a Digitális Gazdaság és Társadalom Index dimenziói közötti korrelációk

		Társadalmi Innováció Index	Össze- kapcsoltsá- g	Humán tőke	Internet- használat	A digitális technológiák integráltsága	Digitális közszolgál- tatások
Társadalmi Innováció Index	Pearson- korreláció	1	,327	,490	,463	,152	-,084
	Sig. (2 oldalú)		,275	,089	,111	,620	,786
	N	13	13	13	13	13	13
Össze- kapcsoltság	Pearson- korreláció	,327	1	,647*	,843**	,653*	,554*
	Sig. (2 oldalú)	,275		,017	,000	,015	,050
	N	13	13	13	13	13	13
Humán tőke	Pearson- korreláció	,490	,647*	1	,884**	,635*	,664*
	Sig. (2 oldalú)	,089	,017		,000	,020	,013
	N	13	13	13	13	13	13

		Társadalmi Innováció Index	Össze- kapcsolt- ság	Humán tőke	Internet- használat	A digitális technológiák integráltsága	Digitális köszolgál- tatások
Internethasz- nálat	Pearson- korreláció	,463	,843**	,884**	1	,713**	,707**
	Sig. (2 oldalú)	,111	,000	,000		,006	,007
	N	13	13	13	13	13	13
A digitális technológiák integráltsága	Pearson- korreláció	,152	,653*	,635*	,713**	1	,826**
	Sig. (2 oldalú)	,620	,015	,020	,006		,001
	N	13	13	13	13	13	13
Digitális köszolgálta- tások	Pearson- korreláció	-,084	,554*	,664*	,707**	,826**	1
	Sig. (2 oldalú)	,786	,050	,013	,007	,001	
	N	13	13	13	13	13	13

Megjegyzés: * A korreláció szignifikanciaszintje: 0,05 (2 oldalú); ** A korreláció szignifikanciaszintje: 0,01 (2 oldalú).

Forrás: a szerző szerkesztése

A DESI-komponensek és a társadalmi innováció index pillérei közötti korrelációs kapcsolatok vizsgálatának eredménye alapján megállapítható, hogy a Digitális Gazdaság és Társadalom Index majdnem minden egyes komponense – kivéve a digitális közszolgáltatásokat – és a Társadalmi Innovációs Index negyedik pillére, a civil társadalom között szignifikáns, erős pozitív kapcsolat mutatható ki (4. táblázat). Ez azt jelenti, hogy a fejlettebb digitális társadalom és gazdaság nagyon erős pozitív hatást gyakorol az önkéntesség kultúrájára, és támogatja a politikai részvételt. A társadalom egyre növekvő digitalizáltsága növeli a társadalmi részvételt, a humanitárius vagy jótékonyasági szervezetek tagjainak a számát és a társadalomba vetett bizalmat.

Az 5. táblázatban látható Pearson-korrelációs együtthatók azt is mutatják, hogy a társadalom és a gazdaság digitalizálódása – különösen az összekapcsoltság, az emberi tőke és az internethasználat – nagyon erős hatást gyakorol a vállalkozói szellemre. Ezért a kockázatvállaló gondolkodásmód és az állampolgárok pozitív hozzáállása a vállalkozáshoz jelentősen gyakoribb lesz azokban az országokban, ahol fejlett digitális társadalom és gazdaság létezik. A digitálisan fejlettebb gazdasággal és társadalommal rendelkező államokban könnyebb vállalkozást indítani és klasztereket kialakítani.

Az is látható a korrelációs eredményekből, hogy a Digitális Gazdaság és Társadalom Index humán tőke komponense és a Társadalmi Innovációs Index finanszírozás pillére között is szignifikáns, közepesen erős pozitív kapcsolat mutatható ki, azaz ha egy országban nő a társadalmi innovációra fordítható kormányzati finanszírozás mértéke, akkor az internetfelhasználók aránya, a legalább alapvető digitális készségekkel rendelkezők száma, az IKT-szakemberek részaránya az összes munkavállalón belül és a STEM-diplomások száma is emelkedni fog.

A Társadalmi Innováció Index politika és intézményi keretrendszer pillére és a Digitális Gazdaság és Társadalom Index egyetlen komponense között sem található szignifikáns kapcsolat.

Ha a Társadalmi Innováció Index egyes pillérei közötti kapcsolatokat vizsgáljuk, kijelenthető, hogy az politika és intézményi keretrendszer pillér egyetlen másik pillérrel sem korrelál szignifikáns mértékben, viszont a civil társadalom és a finanszírozás, valamint a civil társadalom és a vállalkozói készségek között erős, pozitív szignifikáns kapcsolatot fedezhetünk fel. Ez azt jelenti, hogy azokban a társadalmakban, ahol a vállalkozói készségek erőteljesebben jelen vannak és a társadalmi innováció kormányzati finanszírozása is erősebb, a civil társadalom is fejlettebb lesz. Valószínűleg azonban a fejlettebb civil társadalom a vállalkozói készségekre is visszahat, és megkönnyíti a társadalmi innovációk finanszírozását.

A Digitális Gazdaság és Társadalom Index komponensei közötti korrelációkat vizsgálva megállapítható, hogy az összekapcsoltság, azaz a megfelelő infrastruktúra megteremtése az összes többi komponensre szignifikáns pozitív hatást gyakorol, azaz ha megteremtjük a gyors vezetékes és mobil széles sávot sokak számára hozzáférhető áron kínáló vonzó infrastruktúrát, az növelni fogja az internethasználatot, jótékony hatást fog gyakorolni az üzleti digitalizációra és az elektronikus kereskedelemre, a digitális közszolgáltatások igénybevételére és az emberi tőkére is, beleértve a digitális készségek fejlődését is.

5. táblázat: A Társadalmi Innováció Index komponensei és a Társadalmi Innováció Index pillérei közötti Pearson-korreláció

		Összekapcsoltság	Humán tőke	Internethasználat	A digitális technológiák integráltsága	Digitális közszolgáltatások	Politika és intézményi keretrendszer	Finanszírozás	Vállalkozási készség	Civil társadalom
Összekapcsoltság	Pearson-korreláció	1	,647*	,843**	,653*	,554*	-,068	,333	,645*	,724**
	Sig. (2 oldalú)		,017	,000	,015	,050	,825	,266	,017	,005
	N	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Humán tőke	Pearson-korreláció	,647*	1	,884**	,635*	,664*	,080	,566*	,640*	,658*
	Sig. (2 oldalú)	,017		,000	,020	,013	,794	,044	,019	,014
	N	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Internethasználat	Pearson-korreláció	,843**	,884**	1	,713**	,707**	,037	,507	,604*	,757**
	Sig. (2 oldalú)	,000	,000		,006	,007	,905	,077	,029	,003
	N	13	13	13	13	13	13	13	13	13

		Összekapcsoltság	Humán tőke	Internethasználat	A digitális technológiák integráltsága	Digitális közszolgáltatások	Politika és intézményi keretrendszer	Finanszírozás	Vállalkozási készség	Civil társadalom
A digitális technológiák integráltsága	Pearson-korreláció	,653*	,635*	,713**	1	,826**	-,348	,462	,357	,806**
	Sig. (2 oldalú)	,015	,020	,006		,001	,243	,112	,230	,001
	N	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Digitális közszolgáltatások	Pearson-korreláció	,554*	,664*	,707**	,826**	1	-,402	,104	,332	,512
	Sig. (2 oldalú)	,050	,013	,007	,001		,173	,736	,268	,074
	N	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Politikai és intézményi keret	Pearson-korreláció	-,068	,080	,037	-,348	-,402	1	,408	-,130	-,147
	Sig. (2 oldalú)	,825	,794	,905	,243	,173		,167	,673	,633
	N	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Finanszírozás	Pearson-korreláció	,333	,566*	,507	,462	,104	,408	1	,197	,651*
	Sig. (2 oldalú)	,266	,044	,077	,112	,736	,167		,519	,016
	N	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Vállalkozási készség	Pearson-korreláció	,645*	,640*	,604*	,357	,332	-,130	,197	1	,661*
	Sig. (2 oldalú)	,017	,019	,029	,230	,268	,673	,519		,014
	N	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Civil társadalom	Pearson-korreláció	,724**	,658*	,757**	,806**	,512	-,147	,651*	,661*	1
	Sig. (2 oldalú)	,005	,014	,003	,001	,074	,633	,016	,014	
	N	13	13	13	13	13	13	13	13	13

Megjegyzés: * A korreláció szignifikanciaszintje: 0,05 (2 oldalú); ** A korreláció szignifikanciaszintje: 0,01 (2 oldalú).

Forrás: a szerző szerkesztése

Ugyanakkor a korrelációs együtthatókból az is világosan látszik, hogy a humán tőke (internethasználók aránya és a digitális készségek foka), valamint a további komponensek az internethasználat, a digitális technológiák integráltsága és a digitális közszolgáltatások igénybevétele között is erősen pozitív, szignifikáns kapcsolat létezik. Ebből az következik, hogy azokban az országokban, ahol az internethasználat magas fokú és a lakosság

fejlettebb digitális készségekkel rendelkezik, többen fognak online tartalomfogyasztóvá válni, erősödni fog az online kereskedelem, és többen vesznek részt a digitális közszolgáltatások fogyasztásában is.

Ahol pedig magasabb az internethasználat mértéke, ott a digitális technológiák integráltsága és a digitális közszolgáltatások igénybevétele is várhatóan magasabb lesz a köztük lévő szignifikáns, erős korrelációk miatt. Végül, de nem utolsósorban a digitális technológiák integráltsága és a digitális közszolgáltatások igénybevétele között is kimutatható a nagyon erős korrelációs kapcsolat. Az üzleti digitalizáció és elektronikus kereskedelem fejlődése a digitális közszolgáltatások igénybevételére is jelentős hatást gyakorol.

Összefoglalás

A Digitális Gazdaság és Társadalom Index és a Társadalmi Innováció Index közötti kapcsolatokra vonatkozó kutatási eredmények alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy a gazdaság és társadalom digitalizálódásával a társadalmi innovációs potenciál kis mértékű növekedése prognosztizálható. Következésképpen, azokban az országokban, ahol a gazdaság és a társadalom digitálisan fejlett, több társadalmi innovációs projektre számíthatunk. Megállapítást nyert, hogy a humán tőke befolyásolja a legnagyobb mértékben a társadalmi innovációs potenciált. Ezért a döntéshozóknak arra kell törekedniük, hogy növeljék a rendszeres internethasználók, IKT-szakemberek, valamint STEM-diplomával rendelkezők számát, valamint fejlesszék a lakosság digitális készségeit, ha növelni szeretnék a nemzet társadalmi innovációs potenciálját. A humán tőke erősítése a digitális gazdaság és társadalom többi dimenziójára is pozitív hatást fog gyakorolni, azaz erősödni fog az internethasználat, a digitális technológiák integráltsága és a digitális közszolgáltatások igénybevétele is, amelyek aztán – a digitális közszolgáltatások kivételével – a jövőben tovább fogják erősíteni a társadalmi innovációs képességet. A fejlett digitális gazdaság és a társadalom jelentős mértékben erősíti a civil társadalom fejlődését, azaz jótékony hatást gyakorol az önkéntességre és a politikai részvétel kultúrájára. Egy magas digitális fejlettséggel rendelkező országban azt várhatjuk, hogy az emberek érzékenyebbek lesznek a társadalmi problémákra, és nagyobb arányban akarnak részt venni azok megoldásában, a humanitárius és a jótékonyossági szervezetek népszerűbbek, több taggal rendelkeznek és a társadalomba vetett bizalom is magasabb szintű lesz. Ha a döntéshozók egy adott országban a vállalkozási kedv növelésére szeretnének törekedni, akkor az egyik legfontosabb prioritás a digitális társadalom és a gazdaság megteremtése kell hogy legyen, mivel a fejlett digitális infrastruktúra és a digitálisan hozzáértő internethasználók tömege nagyon erős pozitív hatást gyakorol az emberek kockázatvállalási készségére és a vállalkozói szellemükre is.

A digitális társadalom és gazdaság és a társadalmi innovációs képesség közötti kapcsolat sok esetben azonban annyira komplex, hogy az további, nagyobb mintán és globálisabb kontextusban végzett vizsgálatokat igényel.

Irodalomjegyzék

- A digitális gazdaság és társadalom fejlettségét mérő mutató (DESI), 2018, Magyarországról szóló országjelentés.* 2018. Online: <https://bit.ly/2OnSYIj>
- Bria, Francesca – Mila Gascó – Frank Kresin: *Growing a digital social innovation ecosystem for Europe.* DSI Final Report, 2015.
- Broadband Coverage in Europe 2018. Mapping progress towards the coverage objectives of the Digital Agenda.* 2018. Online: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=62760
- Centre for Social Innovation: *Stanford Graduate School of Business.* 2020. Online: www.gsb.stanford.edu/faculty-research/centers-initiatives/csi/defining-social-innovation
- Digital Economy and Society Index 2018.* Report. 2018. Online: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/digital-economy-and-society-index-2018-report>
- Digital Economy and Society Index.* 2018. Online: <https://digital-agenda-data.eu/datasets/desi/indicators#desi-overall-index>
- Digital public services.* 2018. Online: http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=52244
- Digital social innovation.* 2020. Online: <https://digitalsocial.eu/viz/#/map?l=0&e=undefined&x=46.8&y=441&k=1>
- Economist Intelligence Unit: *Old problems, new solutions. Measuring the capacity for social innovation across the world.* Nippon Foundation, 2016. Online: https://eiuperspectives.economist.com/sites/default/files/Social_Innovation_Index.pdf
- Human capital. Digital inclusion and skills.* 2018. Online: http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=52247
- Integration of digital technology.* 2018. Online: http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=52243
- Katz, Raul L.: *Social and economic impact of digital transformation on the economy.* GSR-17. Discussion Paper, International Telecommunication Union. 2017. Online: <http://bit.ly/3d2dZmh>
- Kocziszkó György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: *A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. Vezetéstudomány,* 48. (2017), 6–7. 15–19. Online: <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.06.02>
- Mulgan, Geoff: *The process of social innovation. Innovations: Technology, Governance, Globalization,* 1. (2006), 2. 145–162. Online: <https://doi.org/10.1162/itgg.2006.1.2.145>
- Nagy Szabolcs: *A társadalmi marketing, különös tekintettel a környezettudatosság aktuális kérdései Észak-Magyarországon.* Miskolc, Marketing Oktatók Klubja, 2012.
- Phills, James – Kriss Deiglmeier – Dale T. Miller: *Rediscovering social innovation. Stanford Social Innovation Review,* 6. (2008), 33–43.
- Sanders, Ben – Geoff Mulgan – Rushanara Ali – Simon Tucker: *Social innovation. What it is, why it matters and how it can be accelerated.* Working paper, The Young Foundation, Skoll Centre for Social Entrepreneurship, Oxford Said Business School, 2007.
- Use of internet services.* Digital Economy and Society Index Report. 2018. Online: <http://bit.ly/2NeQwU4>
- World Economic Forum – Global Shapers Community: *Global shapers annual survey.* 2017. Online: http://shaperssurvey2017.org/static/data/WEF_GSC_Annual_Survey_2017.pdf

Melléklet

DESI-indikátorok

1a1 Vezetékes széles sávú lefedettség	Jelölés: DESI_1A1_FBBC Definíció: Vezetékes széles sávú lefedettség.
1a2 Vezetékes széles sáv igénybevétele	Jelölés: DESI_1A2_FBBTU Definíció: Azon háztartások aránya, akik vezetékes széles sávú hozzáféréssel rendelkeznek.
1b1 4G-lefedettség	Jelölés: DESI_1B1_4G Definíció: A lakott területek 4G-vel való lefedettségének százalékos aránya – az egyes országok távközlési szolgáltatóinak átlagos lefedettsége alapján mérve.
1b2 Mobil széles sáv igénybevétele	Jelölés: DESI_1B2_MBBTU Definíció: Mobil széles sáv igénybevétele.
1c1 Nagy sebességű széles sávú (NGA-) lefedettség	Jelölés: DESI_1C1_NGAC Definíció: Azon háztartások aránya, akik nagy sebességű széles sávú (NGA-) lefedettséggel rendelkeznek: VDSL-, FTTP- vagy Docsis 3.0 lefedettséggel rendelkező háztartások aránya.
1c2 Nagy sebességű széles sáv igénybevétele	Jelölés: DESI_1C2_SFBB Definíció: Legalább 30Mbps sebességű szolgáltatásra előfizető háztartások aránya.
1d Szupergyors széles sávú lefedettség	Jelölés: DESI_1D1_UBBC Definíció: FTTP- vagy Docsis 3.0 lefedettséggel rendelkező háztartások aránya.
1d2 Szupergyors széles sáv igénybevétele	Jelölés: DESI_1D2_UBBTA Definíció: Legalább 100Mbps sebességű szolgáltatásra előfizető háztartások aránya.
1e1 Széles sáv árindex	Jelölés: DESI_1E1_BBPI Definíció: Tizenkét reprezentatív széles sávú kosár árindexe a háztartások jövedelmének százalékában. A kosarak három sebességekategoriat (12–30 Mbps, 30–100 Mbps és legalább 100 Mbps) és négy terméktípust tartalmaznak (önálló internet, internet + TV, internet + vezetékes telefonálás és internet + TV + vezetékes telefonálás).
2a1 Internetfelhasználók	Jelölés: DESI_2A1_IU Definíció: Olyan magánszemélyek, akik hetente legalább egy alkalommal használják az internetet.
2a2 Legalább alapvető digitális készségek	Jelölés: DESI_2A2_BDS Definíció: Alapfokú vagy annál magasabb szintű digitális ismeretekkel rendelkező egyének aránya.
2b1 IKT-szakemberek	Jelölés: DESI_2B1_ICTSPEC Definíció: Az IKT-szakemberek aránya az összes foglalkoztatottn belül.
2b2 STEM-diplomások	Jelölés: DESI_2B2_STEMG Definíció: 1000 (20–29 éves) magánszemélyre jutó STEM-diplomások száma.
3a1 Hírek	Jelölés: DESI_3A1_NEWS Definíció: Azon magánszemélyek százalékos aránya, akik az utóbbi 3 hónapban az internetet online híroldalak, újságok vagy hírmagazinok olvasására használták.

3a2 Zene, videó és játékok	Jelölés: DESI_3A2_MVG Definíció: Azon magánszemélyek százalékos aránya, akik az utóbbi 3 hónapban az internetet zenehallgatásra, videónézésre vagy online játékok játszására, illetve letöltésére használták.
3a3 Online videotéka	Jelölés: DESI_3A3_VOD Definíció: Azon magánszemélyek százalékos aránya, akik bármilyen online videó-szolgáltatásra előfizettek az utóbbi három hónapban.
3b1 Videóhívások	Jelölés: DESI_3B1_VIDCALL Definíció: Azon magánszemélyek százalékos aránya, akik az internetet hang- vagy videóhívásra használták az utóbbi három hónapban.
3b2 Közösségi hálózatok	Jelölés: DESI_3B2_SOCNET Definíció: Azon magánszemélyek százalékos aránya, akik az internetet közösségi hálózatokban való részvételre használták (felhasználói profil létrehozása, üzenetek posztolása vagy más tevékenység a Facebookon, Twitteren stb.) az utóbbi három hónapban.
3c1 Bankolás	Jelölés: DESI_3C1_BANK Definíció: Az utóbbi három hónapban az internetet online bankolásra használó magánszemélyek aránya.
3c2 Vásárlás	Jelölés: DESI_3C2_SHOP Definíció: Az utóbbi három hónapban az internetet termékek vagy szolgáltatások online vásárlására használó magánszemélyek aránya.
4a1 Elektronikus információcsere	Jelölés: DESI_4A1_EIS Definíció: Azon vállalkozások százalékos aránya, amelyek ERP-szoftvercsomaggal rendelkeznek az információk megosztására a különböző funkcionális területek között.
4a2 RFID	Jelölés: DESI_4A2_RFID Definíció: Azon vállalkozások százalékos aránya, amelyek rádiófrekvenciás azonosítás (RFID-) technológiákat használnak az értékesítés utáni termék azonosításához vagy a gyártás és a szolgáltatás nyújtásának részeként.
4a3 Közösségi média	Jelölés: DESI_4A3_SOCMED Definíció: Azon vállalkozások százalékos aránya, amelyek legalább kétfajta közösségi médiát használnak.
4a4 E-számlázás	Jelölés: DESI_4A4_EINV Definíció: Automatikus feldolgozásra alkalmas e-számlákat küldő vállalkozások százalékos aránya.
4a5 Felhőalapú szolgáltatások	Jelölés: DESI_4A5_CLOUD Definíció: Felhőalapú szolgáltatásokat igénybe vevő vállalkozások százalékos aránya.
4b1 Online kereskedő kkv-k	Jelölés: DESI_4B1_SMESO Definíció: Online értékesítéssel foglalkozó vállalkozások százalékos aránya (a forgalom legalább 1%-a).
4b2 E-kereskedelemből származó forgalom	Jelölés: DESI_4B2_ECOMTURN Definíció: A vállalkozások e-kereskedelemből származó összbevételének százalékos aránya.
4b3 Határokon átnyúló online értékesítés	Jelölés: DESI_4B3_SELLCB Definíció: Azon vállalkozások százalékos aránya, amelyek online értékesítést folytatnak más EU-országokba.

5a1 E-kormányzati szolgáltatások felhasználói	Jelölés: DESI_5A1_EGOVU Definíció: Azon magánszemélyek százalékos aránya, akik az elmúlt 12 hónapban online kitöltött nyomtatványokat küldtek a hatóságoknak az interneten keresztül.
5a2 Űrlapok automatikus kitöltése	Jelölés: DESI_5A2_PREFFORM Definíció: A közszolgáltatások online űrlapjaiban előre kitöltött adatmennyiség.
5a3 Teljes körű online ügyintézés	Jelölés: DESI_5A3_OSERCOMP Definíció: A főbb életeseeményekhez kapcsolódó, online módon elintézhető közszolgáltatások aránya.
5a4 Vállalkozásoknak nyújtott digitális szolgáltatások	Jelölés: DESI_5A4_PSB Definíció: A vállalkozás indításához és a vállalkozási tevékenység folytatásához mind hazai, mind külföldi felhasználók számára online elérhető közszolgáltatások aránya. A portálon keresztül nyújtott szolgáltatások magasabb pontszámot kapnak, a csak információkat nyújtó szolgáltatások alacsonyabb pontszámot kapnak.
5a5. Nyílt hozzáférésű adatok	Jelölés: DESI_5A5_OPENDATA Definíció: Ez a kompozit mutató azt méri, hogy az egyes országokban a nyílt hozzáférésű adatok milyen mértékben érhetők el (ideértve a felülvizsgált PSI-irányelv átvételét is). Idetartozik a nyílt hozzáférésű adatok becsült politikai, társadalmi és gazdasági hatása, valamint a nemzeti adatportál jellemzői (funkciók, adatok rendelkezésre állása és felhasználása).
5b1 E-egészségügyi szolgáltatások	Jelölés: DESI_5B1_EHS Definíció: Azon személyek százalékos aránya, akik az online egészségügyi és ápolási szolgáltatásokat anélkül vették igénybe, hogy kórházba vagy orvoshoz mentek volna (azaz online recept felírása vagy online konzultáció).

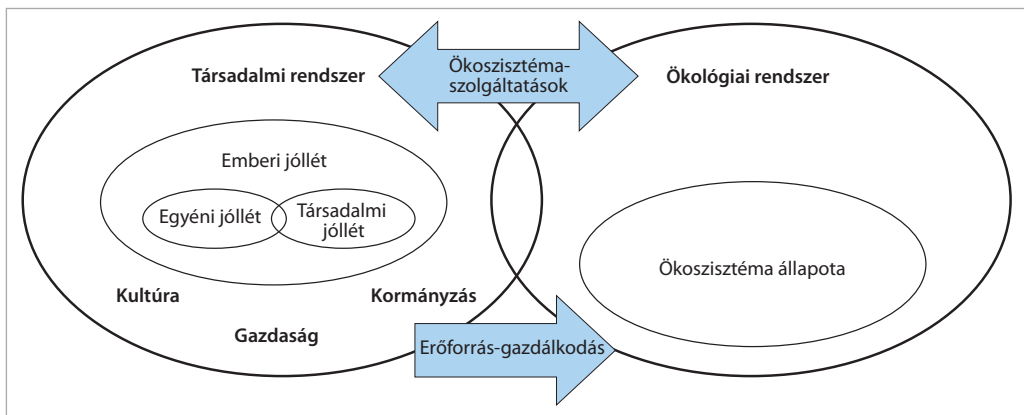
Forrás: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2018-20/desi_2018_indicator_list_46C06BA8-DA78-F7E6-8F21E0AF9FF33C2E_52296.pdf

Vákát

A jó gyakorlatok szerepe a társadalmi innováció folyamatában

A társadalmi innovációs gyakorlatok szerepe a jóllét növelésében

A jóllét növelését a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) a társadalmi haladás egyik kulcs tényezőjeként fogalmazta meg,¹ amely arra enged következtetni, hogy a társadalmi innovációs megoldások, jó gyakorlatok vizsgálata a társadalom fejlődésének központi kérdése lesz. A társadalmi haladás magában foglalja a társadalmi és az ökológiai rendszer kölcsönhatását, mindkettő fenntartása és működésének biztosítása egyaránt fontos. A társadalmi innováció az egyéni, illetve társadalmi jóllét növelése által a társadalmi rendszer fejlődését segítheti elő, amit a kormányzati beavatkozások, a gazdaság működése és a kultúra állapota szintén befolyásol, a társadalom pedig segítheti a megfelelő ökoszisztéma fenntarthatóságát (1. ábra).

1. ábra: A társadalmi haladás keretrendszere

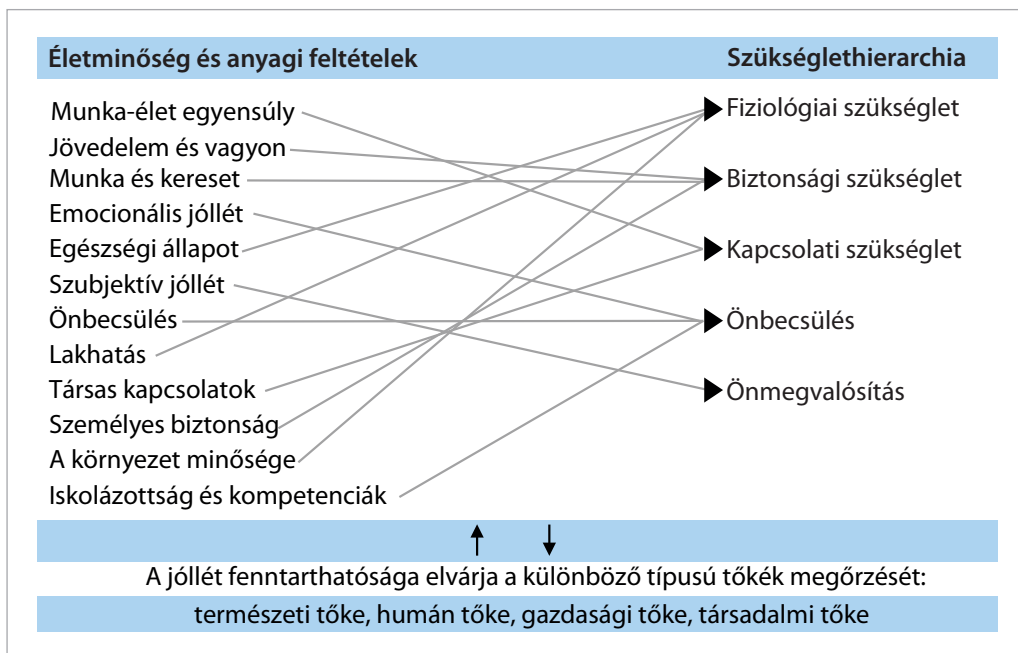
Forrás: Pomázi (2010) i. m. alapján a szerző szerkesztése

Az egyéni jóllét szignifikáns kapcsolatban van a társadalmi jólléttel, egymás meghatározó tényezői. A társadalom, közösség jóllétének alapfeltétele a kiépített, támogató kapcsolatrendszer, valamint a bizalom és a kötődés.²

Az egyéni jóllét meghatározásának legfőbb mutatója az életminőség szintje, valamint a rendelkezésre álló anyagi feltételek, amelyek összefoglaló jellemzőit a 2. ábra szemlélteti. A társadalmi innováció megoldási irányt mutathat mindkét mutató egyéni értékeinek fejlesztéséhez.

¹ Pomázi István: A társadalmi haladás mérése. *Statistikai Szemle*, 88. (2010), 3. 221–235.

² Nagy Gábor – Koós Bálint: A jólét index fejlődése. In Szirmai Viktória (szerk.): *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jólét felé*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 2015. 47–66.

2. ábra: Az egyéni jóllét jellemzői

Forrás: Kőműves Sándor: Társadalmi tőke az egyéni jóllét kontextusában. Hazai egészségfelméréseink az OECD által kidolgozott társadalmi tőke-interpretáció fényében. *Egészségfejlesztés*, 59. (2018), 6. 21–32. alapján a szerző szerkesztése

A társadalmi innováció megvalósításának folyamata

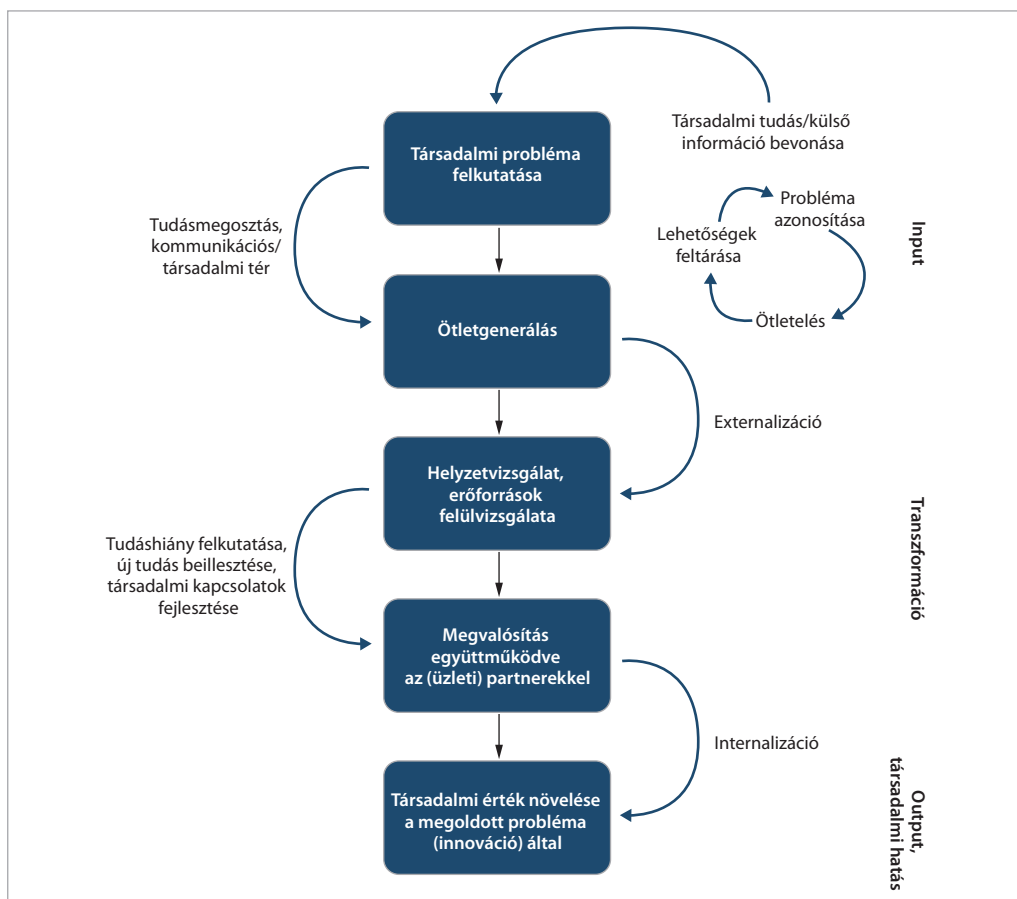
A jó gyakorlatok a társadalmi innováció folyamata során nem csupán eredményként jelennek meg, hanem a folyamat kezdeti fázisaiban is fontos ismereteket nyújtanak a lehetséges megvalósítandó akciókról. Ezen ismeretek megszerzése külső tudás belsővé tételével valósulhat meg, ahol a társadalom tudásbázisát használják fel, így külső információ bevonásával megismerhetők a már korábban megvalósított jó gyakorlatok körülményei, jellemzői, így behatárolható a lehetséges akciók köre.

Az általános folyamat, amely az összes társadalmi innovációs típusra jellemző, nyolc lépésben határozható meg.³

³ Ben Sanders et al.: *Social innovation. What it is, why it matters and how it can be accelerated*. Working Paper, The Young Foundation, Skoll Centre for Social Entrepreneurship, Oxford Said Business School, 2007; Hamid Tohidi – Mohammad Mehdi Jabbari: The effective factors on formation of innovation processes. *Procedia Technology*, 1. (2012), 524–527.; Jayani R. P. Rajapathirana – Yan Hui: Relationship between innovation capability, innovation type, and firm performance. *Journal of Innovation & Knowledge*, 3. (2018), 1. 44–55.; Katrine Soma et al.: Social innovation – A future pathway for Blue growth? *Marine Policy*, 87. (2018), 363–370.

- Előkészítés: a megvalósítani kívánt társadalmi innováció terjedelmének, területi lehatárolásának meghatározása és a folyamathoz szükséges alaptudás kialakítása. Szükséges a közös megértés, hogy a folyamat minden résztvevője ugyanabban az értelemben tekintszen az egyes fázisokhoz tartozó akciókra, így ennek megfelelő eszközök alkalmazása szükséges e fázisban. A célok lehatárolása, a KPI-ok (*key performance indicator*), vagyis a fő teljesítménymutatók meghatározása szükséges a folyamatos felülvizsgálathoz.
- Irányelvek meghatározása: a fejleszteni kívánt területhez, a cél eléréséhez kapcsolódó kihívások megfogalmazása, konkrét optimalizálandó tevékenység lehatárolása. Szükséges a célcsoport megértése és támogató magatartása a sikeres véghezvitelhez, így fontos a részvételhez kapcsolódó haszon és a szükséges erőfeszítések meghatározása. Az ötletgenerálási módszerek alkalmazása hasznos eszköze a felmerült igények megértéséhez és a lehetséges megoldások meghatározásához, mivel a társadalmi innováció kiindulópontja egy kielégítetlen szükséglet, valamint egy ötlet ennek a teljesítésére.
- Koncepció: értékajánlat meghatározása, a várt hatások és a megvalósíthatóság felvázolása, koncepciószelekció. A fenntarthatóság értékelése a stakeholderekkel és a lehetséges együttműködő partnerekkel a megfelelő kommunikációs eszközök használatával.
- Egyszerű rutinok: a társadalmi innovációs projekt elindítása, projektcsapat megtervezése. Az előzetes egyeztetések alapján az értékajánlat optimalizálása és az iterációs periódus céljának meghatározása (hogyan történik az értékteremtés a célcsoport számára, és hogyan csökkenthetők a társadalom fejlesztésének korlátjai). Rutinok fejlesztése és értékelése a folyamatba bevont célcsoport tagjainak segítségével, és az eredmények alapján minősítés megtétele, valamint a célok újrafogalmazása.
- Fenntartás: üzleti modell, jogi forma, stratégia meghatározása. Akciók megvalósítása a tisztázott cél elérése érdekében, illetve folyamatos értékelés a visszajelzések és monitoring alapján.
- Kiegyenlítés, mérés: a szervezet és a társadalom teljesítményének mérése, pénzügyi források vizsgálata (kockázati tőke, támogatás, adományok, közösségi finanszírozás, elérhető haszon).
- Módszeres változtatások: kiegyensúlyozott megközelítés – top-down, bottom-up. A meghatározott célokhoz tartozó indikátorok mérése, stakeholderek mobilizálása a társadalmi mozgalom fejlődése érdekében.
- Tanulás és fejlesztés: a folyamat közben és a folyamat eredményeként is új tudás létrejötté és tudásátadás történik, amelyek közös tudástár kialakításával a további fejlesztési folyamatok során felhasználhatók.

A társadalmi tanulás folyamata a társadalmi változás keretében kapcsolódik a társadalmi innováció folyamatához. Mind a társadalmi tanulás, mind a társadalmi innováció folyamata során különböző tanulási fázisok valósulnak meg, ahol az új megtanult ismeretek, kialakított kapcsolatok fenntartása és továbbadása nélkülözhetetlen eleme lesz annak, hogy a megvalósított akció hosszú távon is fenntartható legyen. Az általános folyamatlépések és az egyes szakaszokban megjelenő társadalmi tanulás koncepciójának összekapcsolása révén a meghatározott társadalmi innovációs folyamatot szemlélteti a 3. ábra.

3. ábra: A társadalmi innováció folyamata

Forrás: a szerző szerkesztése

A társadalmi innováció folyamatorientált megközelítésének vizsgálata a társadalmi haladás keretrendszerében megjelenő elemek mentén halad, középpontba helyezve a társadalmi rendszer vizsgálatát.

- Társadalmi probléma felkutatása: az elérni kívánt társadalmi hatás meghatározása. A társadalmi innováció kezdeti szakaszában definiálják a társadalmi változás szükségességét és az elérni kívánt eredmény lehatárolását. Szükséges kijelölni a megvalósítandó akció szintjét, célcsoportját és a célcsoport számára nyújtandó értéket, amely hozzájárul a jóllét növeléséhez. A változás jellemzőinek meghatározásához segítséget nyújthat a már megvalósított társadalmi innovációs akciók áttekintése, amelyek elemzése révén a körülmények összehasonlíthatóvá válnak, és jó gyakorlatként átvehetők. A társadalmi probléma felkutatásához szükséges a meglévő társadalmi tudás bevonása. Ez a tudás egyfajta közös gondolkodási folyamatot is szükségessé tesz, ugyanis a megoldandó probléma azonosításának kulcs-eleme a közös ötletelés, a meglévő adatok elemzése és a lehetőségek felkutatása.

- A folyamat ezen eleme során elsősorban tudásmegosztás történik, amely lehetőséget ad a kapcsolatépítésre, így bizonyos mértékű kapcsolati tanulás is lejátszódik annak érdekében, hogy a társadalmi innovációs folyamatban részt vevő szereplők megértsék egymás motivációját, a külső tényezők befolyásoló szerepét. Így egy kommunikációs tér jön létre az érintettek között. Amennyiben nem egyértelműen kiválasztható az elsődlegesen megoldandó társadalmi probléma, mert például több azonos súlyú probléma áll fenn, nem egyértelműen priorizálhatók a lehetőségek, akkor egy döntési szituáció keretében szükséges bizonyos elemzések, támogató módszerek alkalmazása ahhoz, hogy a rendelkezésre álló adatok és megfogalmazott elvárások, prioritások alapján kiválasztható legyen a megoldandó probléma.
- Ötletgenerálás: a problémához kapcsolódó lehetséges megoldások megfogalmazása. Az ötletgenerálás során és annak következményeként a folyamat kiterjesztése megvalósul, az eddig belső körben végzett tudásátadás externalizálása történik annak érdekében, hogy a megvalósítandó ötletekhez kapcsolódó lehetőség-, erőforrás-, kockázatelemzés és helyzetvizsgálat véghezvihető legyen.
 - Helyzetvizsgálat: reális adatok meghatározása a jelenlegi helyzetről. Lehetséges eltéréselemzés elvégzése annak érdekében, hogy kimutatható legyen a jelen állapot és a kívánt állapot közötti különbség, és megfogalmazhatók legyenek a kívánt állapot eléréséhez szükséges tényezők és a hozzá kapcsolódó megvalósítási lehetőségek. Amennyiben a szükséges erőforrások nem megfelelő mértékben állnak rendelkezésre, célszerű új erőforrások felkutatása a megvalósításhoz. Ehhez fel kell mérni a szükséges erőforrás összetételét, valamint meghatározni a beszerzési lehetőségeket. Például amennyiben nagyobb mértékben emberi erőforrás szükséges a megvalósításhoz, meg kell határozni a beszerzendő erőforrás szükséges kompetenciáit és rendelkezésre állásának mértékét.
 - Megvalósítás: amennyiben minden szükséges erőforrás rendelkezésre áll, megtörténhet a megvalósítás, együttműködve a folyamatban részt vevő partnerekkel. A megvalósítással új tudás kialakítása történik, amelynek hosszú távú fenntartása és a tudás továbbadása eredményezheti a megvalósított új gyakorlat meggyökereztetését és az innováció eredményének hosszú távú fenntarthatóságát, így szükséges a tudás elsajátítása és belsővé tétele a társadalom számára is.
 - Társadalmi érték növelése: a megvalósított akció hatása. A szükséglethierarchia egyes szintjein lévő tényezők értékeinek növelése, amely megjelenhet a megvalósítás közben (például önmegvalósítás, társas kapcsolatok fejlesztése, önbecsülés), közvetlenül a megvalósítást követően (például új épület, új munkahely létrehozása), illetve a megvalósítást követő hosszabb időszakban (például kapcsolatok fejlődése, minőségfejlesztés, hosszú távú fenntartás támogatása).

A társadalmi innováció a jóllét növelésének szükségessége által minden szinten jelen van. A globálisan megjelenő problémák megoldása is gyakorta helyi szintű kezdeményezéseken keresztül valósul meg kis lépésekben. Szükséges elkülöníteni a szervezeti, illetve települési szintű innovációs tevékenységeket, azonban módszertani támogathatóság szempontjából, amennyiben egy meghatározott keretrendszer felvázolható a társadalmi innováció általános input–transzformáció–output modell általi leírására, lehetőség van közös eszköztár kialakítására, amely a társadalmi innovációval kapcsolatos döntések

támogatásának egyik pillére lehet. A mezo- és makroszintek közötti főbb különbségek és átfedések a társadalmi rendszer felépítéséből, a társadalom struktúrájából is adódnak, így a mezoszinten végzett vizsgálatok eredményei – bizonyos korlátozások és kitételek mellett – makroszinten is alkalmazhatóvá válhatnak. Az egyes szintek főbb jellemzőit szemlélteti az 1. táblázat.

1. táblázat: Társadalmi innovációs szintek jellemzői

Innovációs gyakorlat kiterjedtsége	Mikro	Szervezet, család, kisközösség
	Mezo	Nagyközösség, település, régió
	Makro	Nemzet
Írányultság	Mikro	Meghatározott személyek csoportja
	Mezo	Meghatározott területen élők vagy valamely jellemző alapján közösségbe tartozók
	Makro	Egész nemzetre kiterjedő
Kezdeményezés	Mikro	Bottom-up → top-down
	Mezo	Top-down ← → bottom-up
	Makro	Top-down → bottom-up
Ismeretőjelek	Mikro	Közvetlen érintettség, segítő közösség
	Mezo	Kollaboráció, társadalmi vállalkozás, társadalmi kapcsolatok változása
	Makro	Rendszerszintű, strukturált változás, egyéni és kormányzati szintű fejlődés, interdependencia

Forrás: Carol Yeh-Yun Lin – Jeffrey Chen: *The impact of societal and social innovation. A case-based approach*. Singapore, Springer, 2016 alapján a szerző szerkesztése

A társadalmi innovációs folyamat sikerességét több tényező befolyásolja, amelyek a folyamat különböző szakaszaiban és a megvalósítás szintjein eltérő súllyal vannak jelen. A kemény tényezők legtöbbször már meglévő adatok alapján mérhetők, így a megvalósításra gyakorolt hatásuk közvetlenül meghatározható, változásuk például érzékenységvizsgálattal kimutatható. Ezzel szemben a puha tényezők, bár fontos szerepet játszanak a folyamatban, nehezebben mérhető jellemzők, így hatásuk sem közvetlenül mutatható ki.

- Mikro-, szervezeti szinten elsődlegesen a közösség, a tudás és a kockázatvállalási hajlandóság jelennek meg puha tényezőkként. A közösség összetartó ereje nagyban meghatározza az új lehetőségek megvalósítását, az összetartó közösség hamarabb tud eredményre jutni, hatékonyabb az ötletgenerálás és a megvalósítás. Az egyéni és a szervezeti tudás fejlettségi szintje a folyamat sebessége szempontjából döntő jelentőségű. Külső résztvevő számára ezen tényezők mértéke nehezen meghatározható és számszerűsíthető, így bizonyos mértékű kockázatot is jelent a jelenlegi tudás és közösségi erő becslése. A kemény tényezők között fontos szerepet játszik a földrajzi elhelyezkedés, a helyi gazdasági erő és a meglévő erőforrások. A földrajzi elhelyezkedés megjelenése leginkább hasonló földrajzi elhelyezkedésű szervezetekkel történő összehasonlítás során lehetséges.
- Mezoszinten már egy nagyobb közösség, település, régió vagy megye jelenik meg. A mikroszinten szerepet játszó tényezők a mezoszinten is jelen vannak, azok kiterjedtsége

jesztése történik meg. A puha tényezők köre kiegészül a hagyományokkal és a helyi kultúrával, identitással, míg a kemény tényezők az infrastruktúrával és az intézményi ellátottsággal.

- Makro-, nemzeti szinten már a társadalmat befolyásoló tényezők is jelen vannak, így az adaptációs képesség, amely a társadalmi tanulás egyik alapeleme, és a különböző típusú tőkék jelenléte is meghatározó erő.

Jó gyakorlatok jellemzése

A jó gyakorlat olyan bevált módszer, amely egy meghatározott tevékenység, esemény, folyamat, cselekvés vagy eszközhasználat véghezvitelére hatékonyan és eredményesen alkalmazható és fenntartható, ezáltal továbbfejleszthető, valamint folyamata és eredményei dokumentálhatók. A jó gyakorlat meghatározása magában foglalja a megismételhetőség követelményét és a nagyszámú adaptálhatóság lehetőségét.⁴ A jó gyakorlat meghatározásához hat kritérium teljesülése szükséges.

- Hatékonyság és sikeresség: meghatározott cél elérésének leghatékonyabb módja, amely sikeres alkalmazása során pozitív hatást gyakorol az egyénre vagy a közösség egészére.
- Környezeti, gazdasági és társadalmi szempontból fenntartható: a jó gyakorlat összeegyeztethető a megjelenő igényekkel, különös tekintettel a hátrányos helyzetben lévő csoportok, települések, régiók alapvető szükségleteinek kielégítéséért tett erőfeszítésekkel anélkül, hogy befolyásolná a jövőbeli igények felmerülésének lehetőségét.
- Technikailag kivitelezhető: a kivitelezés a jó gyakorlat alapja, így tanulható és implementálható folyamat kell hogy legyen.
- Részvételen alapuló: a részvételen alapuló megközelítés elengedhetetlen a döntések meghozatalához és a közös felelősségvállalás megvalósulásához.
- Ismételhető és adaptálható: a jó gyakorlatoknak megismételhetőeknek kell lenniük, így azonos céllal rendelkező különböző szituációkban az adaptálhatóságnak biztosítottak kell lennie.
- Kockázatcsökkentés: a jó gyakorlat hozzájárul az ellenálló képesség növeléséhez.

A megvalósított társadalmi innovációs akciók legtöbbje egyedi körülmények között valósult meg, amelyek leképzése természetes környezetben teljeskörűen nem lehetséges. Így az adaptálhatóság vizsgálatához olyan súlyozási és kritériumrendszer meghatározása szükséges, amelyek figyelembe veszik az eltérő területi adottságokat, és a szükségletek meghatározása által a rendelkezésre álló erőforrások kihasználására törekedve tesznek javaslatot a megvalósítás irányára. Emiatt a társadalmi innováció folyamatának különböző szinteken történő értékeléséhez indikátorok definiálása szükséges, amelyek által a létrehozott eredmény mérhető, és az adaptálhatóság vizsgálható. A mérhető fejlesztés

⁴ Joe Osburn – Guy Caruso – Wolf Wolfensberger: The concept of “Best Practice”. A brief overview of its meanings, scope, uses, and shortcomings. *International Journal of Disability Development and Education*, 58. (2011), 3. 213–222.

változója lehet a minőség, elégedettség, elfogadás, megértés, költségsökkentés és egyéb karakterisztikák.

Kaderabkova és Saman⁵ alapján a társadalmi innováció értékelésének fő dimenziói:

- új innovációs érték;
- részvétel a társadalmi innováció folyamatában;
- kreativitás, alkalmazott technikák az új koncepció kifejlesztéséhez;
- tanulási mechanizmus és tréning;
- információgyűjtés és tudásmegosztás mechanizmusa;
- kooperációtípusok;
- finanszírozási források.

A meghatározott dimenziók alapján a társadalmi innovációt befolyásoló indikátorok jellemzését, lehetséges siker- és hibátényezőit szemlélteti a 2. táblázat.

2. táblázat: Társadalmi innováció lehetséges indikátorai és ható tényezői

Indikátor	Sikertényező	Hibátényező
Korábbi tevékenység	Sikeres társadalmi akciók, korábbi jó gyakorlatok	Nincs korábbi aktivitás
Stakeholderek	Elfogadás, támogatás, kapcsolatok, újrafelfektetés, társadalmi érzékenység, részvétel	Támogatás hiánya, sürgetés, konfliktusok
Társadalmi hozzájárulás / közreműködés	Foglalkoztatás, életkörülmények javítása, önszegélyezés, mentoring, pénzügyi stabilitás, transzparencia	Érdeklődés, bizalom hiánya a célcsoport részéről, munkaerő nem teljes kihasználása
Helyi képességek	Részvétel, támogató közeg, infrastruktúra, aktív önkormányzat, együttműködés, helyi szervezetek, pozitív felfogás, társadalmi érzékenység	Konfliktusok, önkormányzati támogatás hiánya, közlekedési nehézségek
Pénzügyi vonatkozás	Újrabefektetés, hatékonyság, alternatív finanszírozási lehetőségek, közösségi, ön- és alapítványi finanszírozás, tartalékalap	Alulfinanszírozás, pályázható források hiánya, önfenntartási képesség hiánya, túladóztatás, pénzügyi megvalósíthatóság hiánya
Jog	Támogató rendszer, szabályozott környezet, jogi ismeretek	Akadályok, igényelhető támogatás hiánya
Kommunikáció	Aktív kommunikáció, tudásmegosztás, externalizáció, internalizáció, részvétel	Rendszertelen, hiányzó kommunikáció, top-down megközelítés alkalmazása
Oktatás	Mentoring, önálló tanulás, tréning	Tanulási folyamat hiánya
Alkalmazott technikák	IT, fenntartható technológia, alacsony fogyasztás, tervszerű gondolkodás	Ütemezés, idejétmúlt technológia, optimalizáció hiánya, teszt nélküli adaptáció

⁵ Anna Kaderabkova – Saeed Moghadam Saman: *Evaluations of social innovations: their characteristics and impacts, cross country comparisons and implications for policy support*. London, Campus, 2013.

Indikátor	Sikertényező	Hibatényező
Elvárások	Támogató megközelítés, észszerű elvárások	Magas elvárások támogatás nélkül
Újszerűség	Versenyképesség, sikeres megvalósítás, másik helyen ugyanazon jellemzőkkel	Imitáció ugyanazon feltételek megléte nélkül
Hálózatok	Együttműködés, önkéntesség, ellátási lánc, állandó vevők alkalmankénti vásárlásokkal	Versenytársak
A társadalmi innováció fő- szo lehet	– hátrányos helyzet – munkanélküliség – migráció – etnikumok – oktatás – művészet – kultúra	– egészség – nincstelenség – hajléktalanság – eladósodás – család – fiataloknak szóló lehetőségek – pszichoszociális sérülés – helyi fejlődés – regionális fejlesztés – erőszak – függőség – bűnügy – igazságszolgáltatás

Forrás: Tohidi–Jabbari (2012) i. m.; Rasa Dainienė – Lina Dagilienė: A TBL approach based theoretical framework for measuring social innovations. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 213. (2015), 1. 275–280.; Craig Smith et al.: *Social innovation and community energy. Best practices, methods and tools across Europe. In triggering sustainable biogas energy communities through social innovation project.* ISABEL Consortium. EC, HORIZON 2020 Programme for Research and Innovation, 2016 és Marisa Dziallas – Knut Blind: Innovation indicators throughout the innovation process: An extensive literature analysis. *Technovation*, 80. (2018), 3–29. alapján a szerző szerkesztése

Az indikátorok köre azok alkalmazási módja szerint tovább bontható:

- Korábbi tevékenység: korábban megvalósított sikeres tevékenység az innovációt megvalósító vagy az érintett személyek által. A korábbi tapasztalatok megléte segíti a szükséges tudás kiépítési módjának meghatározását és a kezdeti szakaszban gyakorta előforduló lehetséges hibák számának lecsökkentését. Korábbi tevékenység lehet például startuptevékenységekben való részvétel, önkéntesség, civil szervezetek tevékenységében való részvétel vagy konkrét megvalósított innovációs tevékenységben való részvétel.
- Stakeholderek: a társadalmi innováció megvalósítási folyamatának érintettjei, minden személy, szervezet, közösség, akik valamilyen formában részt vesznek benne. A támogatásuk hiánya vagy a közvetlen ellenállás a társadalmi innováció megvalósulását is hátráltatja, így nyitottság, innovatív szemléletmód, empátia és türelem szükséges a folyamat lefolytatásához.
- Társadalmi hozzájárulás, közreműködés: a megvalósított társadalmi innovációk kiterjesztésével azok hatása nemcsak a szűk környezetben, hanem a társadalom egészére hatással vannak. Az életkörülmények javítását célzó intézkedések elfogadása és hozzájárulás a folyamathoz szükséges a hatékony megvalósítás érdekében. A társadalmi innováció eredményén felül a megvalósítás folyamata során is már társadalmi érték jön létre a folyamatba bevont munkaerő foglalkoztatása, oktatása révén.

- Helyi képességek: mezoszinten az innovációs gyakorlat megvalósulása leggyakrabban a településre vagy településen belüli kisközösségre van hatással. Ahhoz, hogy a folyamat megvalósítása és eredménye hatásos legyen, szükséges a helyi adottságok figyelembevétele, a rendelkezésre álló helyi erőforrások kiaknázása és a korlátozó tényezők figyelembevétele. Településszinten az önkormányzat támogató hozzáállása nélkül az egyének nem fognak a folyamat mellé állni, így az állampolgárok részvétele mellett az önkormányzati részvétel és esetleges támogatási, befektetési lehetőség is figyelembe veendő. Emellett a meglévő infrastruktúra kiépítettsége is befolyásoló erővel bír, olyan tevékenység megvalósítását célszerű eszközölni, amelyhez az infrastruktúra kiépítettsége megfelelő, és nem korlátozó tényezőként jelenik meg,
- Pénzügyi vonatkozás: a társadalmi innováció finanszírozásának kérdése kritikus pont a megvalósítás során. Kis közösségekben történő innovatív tevékenység során a közösségi hozzájárulás és a települési szintű finanszírozási lehetőségek számbavétele mellett az állami szektor társadalmi innovációba történő befektetési lehetőségeit, pályázati forrásokat, gazdasági szervezetek befektetési lehetőségeit is vizsgálni kell. Pályázati és egyéb, akár határokon átívelő támogatási formák felkutatása mellett az önfinanszírozás különböző lehetőségei is adóttak. Amennyiben egyéb tevékenységet végző szervezet, személy az innovátor, megfontolandó a társadalmi innováció finanszírozása egyéb tevékenységből származó bevételi forrás bevonásával is. A hosszú távú fenntarthatóság érdekében emellett vizsgálni szükséges a pénzügyi fenntarthatóságot is, szükséges a folyamat elindítása és az innovációs gyakorlat bevezetése után is a megfelelő támogatási források megtalálása, illetve fenntartása.
- Jog: megfelelő jogszabályi ismeretek és transzparencia nélkül a támogatások igénylése nehézkes és anyagi vonzata jelentős. Amennyiben a megvalósítás során civil szervezet, szociális szövetkezet vagy egyéb jogi személyiséggel rendelkező szervezet részt vesz, a bevonáshoz szükséges jogszabályi vonatkozások és elszámoltathatósággal kapcsolatos ismeretek is meghatározók.
- Kommunikáció: a tudásmegosztás alapja. A kommunikáció megvalósítása történhet személyesen vagy IKT-eszközök használatával, a fő meghatározója a rendszeresség. Fontos a kétoldali kommunikáció megléte, amelyhez a megvalósító és minden érintett kapcsolódik. A top-down megközelítés bottom-up nélkül az igényekre való nem megfelelő reagálást vonhatja maga után, amelynek következménye, hogy a szükséges részvétel nem lesz biztosított. A társadalmi innováció folyamata során a kommunikációs szempontból hátrányos helyzetben lévő személyek integrációját kiemelt kérdésként kell kezelni.
- Oktatás: a tanulás a társadalmi innováció folyamatának minden lépése során jelen van. Tudásmegosztás történik a megvalósítók és az érintettek között, az információk cseréje során és minden lehetséges kontextusban. A kezdeti szakaszokban a tudás kiterjesztése, átadása szükséges ahhoz, hogy a szükségletekhez kapcsolódó ismeretek megszerezhetők és a folyamatba integrálhatók legyenek. A megvalósítás során kiemelt jelentőségű az internalizáció, a tudás belsővé tétele, meggyökeresztetése az érintettekkel, amely a hosszú távú fenntarthatóság nélkülözhetetlen

eleme. A tudás hiánya a teljes folyamat során az egyik legmeghatározóbb kockázati tényező lehet.

- **Alkalmazott technikák:** a megfelelő infrastruktúra megléte mellett szükséges a folyamat során használt eszközök, alkalmazott technikák, technológiák hatásának, fenntarthatóságának és optimális működésének vizsgálata. A megvalósításhoz az emberi tényező mellett gyakorta gépek, berendezések és egyéb eszközök használata is szükséges, így az alkalmazásukhoz szükséges tudás megléte, valamint az alkalmazás hatásának vizsgálata elengedhetetlen a sikerességhez.
- **Elvárások:** a társadalmi innováció folyamatához és a gyakorlat megvalósításához kapcsolatosan is születhetnek elvárások az érintettek részéről. Az elvárások egy része a szabályozási környezetből, az igénybe vett támogatások, pályázatok által elvárt indikátorokból adódik, mint a fenntartási idő, a foglalkoztatás, a hasznosulási arány, azonban az elvárások másik része a társadalmi innováció eredményét használók felől érkezik, amely a konkrét alkalmazhatósághoz és a jóllét növeléséhez kapcsolódik. Amennyiben a társadalmi innovációs gyakorlat nem éri el a közösség által elvárt szintet, nem lesz hosszú távon fenntartható.
- **Újszerűség:** új vagy újszerű gyakorlat megvalósítása történik abban az esetben, ha az adott tevékenység máshol még nem valósult meg – vagy megvalósult, de eltérő helyszínen. Így az újszerű alkalmazhatósághoz a társadalmi innováció jellegéből és egyediségéből adódóan szükségszerű ugyanazon feltételek megléte, amelyek a már korábban megvalósított gyakorlat során is rendelkezésre álltak. Amennyiben ez nem áll rendelkezésre, szükséges vizsgálni, milyen egyéb feltételek teljesülése esetén, esetleg a gyakorlat bizonyos mértékű módosításával az új körülmények mentén sikeres lesz-e a megvalósítás.
- **Hálózatok:** a társadalmi innovációs tevékenység megvalósítási folyamata során különböző típusú kapcsolatok alakulnak ki, amelyek hálózattá fejlődése segíti a hosszú távú fenntarthatóságot és a tudásmegosztást. Hálózatok kialakulása lehetséges az ellátási láncban, amely nem csak a közvetlen beszállítót és a vevőt foglalja magában, a teljes lánc vizsgálata és a kapcsolat fenntartása a nem közvetlen érintettekkel is meghatározó lehet a további partneri kapcsolatok kialakítása során. Emellett a közösség is hálózattá fejleszthető, amelyben részt vesznek a kisközösség, település lakói, ahol az innovációs tevékenység megvalósítása történik, valamint a szervezetek, akik részt vesznek benne. Így egy kiterjedt ismeretségi kör alakul ki, amely a további megvalósítandó tevékenységekhez értékes tudást halmoz fel, amely egy közösségi tudástárban rögzíthető.

A társadalmi innováció folyamatában szerepet játszó indikátorok meghatározásával párhuzamosan szükséges elvégezni az ismert, már megvalósított társadalmi innovációs akciók értékelését. A jó gyakorlatok jellemzőinek és megvalósítási keretfeltételeinek feltárása alapot adhat az adaptálhatóság, illetve a fennálló módosító tényezők vizsgálatához. Ezenfelül a jó gyakorlatok vizsgálata a tudásmegosztást is elősegíti, az ismételhetőség és adaptálhatóság mint a jó gyakorlat meglétének egyik alapfeltétele, nehezen kivitelezhető a megfelelő dokumentáció nélkül. A jó gyakorlatok leírása során fontos minden olyan elem figyelembevételre, amely valamilyen mértékben hatással volt a folyamatra. Így

minden olyan indikátorhoz kapcsolható tényező meghatározása szükséges, amelyek megléte vagy hiánya sikerkritériumként vagy hibatényezőként lehet jelen a folyamat során.

A társadalmi innovációs jó gyakorlatok jellemzésére használható dokumentációt szemlélteti a 3. táblázat.

3. táblázat: Társadalmi innovációs jó gyakorlatok leírása

Elem	Meghatározás
<i>Dokumentációra vonatkozó elemek</i>	
Cím	A jó gyakorlat leírására használható rövid, tömör megfogalmazás.
Dokumentumtípus	A jó gyakorlat meghatározására használt forma, például tájékoztató nyomtatvány, esettanulmány, kézikönyv, irányelv, adatlap, napló, jegyzőkönyv, emlékeztető stb.
Dátum	A megvalósulás és dokumentálás idejének, időtartamának meghatározása.
Szerző	A jó gyakorlathoz kapcsolódó dokumentáció készítője és elérhetősége.
Célközönség	Akiknek íródott a dokumentum.
Célkitűzés	A dokumentáció szándéka, célja.
<i>Megvalósított akcióra vonatkozó elemek</i>	
Lokáció / területi lefedettség	A jó gyakorlat földrajzi kiterjedtsége (ország, régió, megye, kerület, város, község, kisközség).
Bemutatás	Kiinduló szituáció bemutatása, megoldásra váró kihívás leírása, alkalmazott jó gyakorlat összefoglalása, időbeli ütemezésének felvázolása.
Stakeholderek és partnerek	A jó gyakorlat célcsoportja felhasználóinak meghatározása. A jó gyakorlatba bevont partnerek, intézmények, társulások leírása és részvételük okának meghatározása.
Infrastruktúra, erőforrások	Kiépített infrastruktúra, informatikai ellátottság, anyagi, tárgyi és humán erőforrás szükségessége.
Módszertani megközelítés	Milyen módszertani alkalmazások történtek a kiinduló állapotból a sikeres kimenetel megvalósításáig. A konkrét folyamat leírása.
Validáció	Visszajelzés a jó gyakorlattal szemben támasztott igényeknek való megfelelésről. Az érdekelt felekkel történő validáció folyamatának leírása.
Hatás	A jó gyakorlat megvalósítása által kifejtett pozitív (és negatív) hatások leírása. Életminőségben okozott eltérő vagy egyetemes hatások.
Innováció és sikertényezők	A sikeres megvalósításhoz szükséges feltételek meghatározása (intézményi, gazdasági, szociális és környezeti).
Korlátok	Nehézségek, amelyek a megvalósítás során felmerülhetnek, ezek kezelési lehetőségei, a megvalósítást akadályozó tényezők.
Tanulság	A jó gyakorlat fő üzenete, az általa megszerezhető tudás leírása.
Fenntarthatóság	A jó gyakorlat hosszú távú fenntarthatóságához szükséges tényezők meghatározása. Amennyiben releváns, hosszú távú költségvonzat meghatározása és a költséghatékonyság feltüntetése, például szervezeti, társadalmi, gazdasági és környezeti haszon összehasonlítása a felmerült költségekkel.
Ismételhetőség	A jó gyakorlat kiterjesztésének lehetőségei, adaptálhatósága, a szükséges feltételek meghatározása.

Elem	Meghatározás
Konklúzió	A jó gyakorlat hatásának és hasznosságának összefoglalása, alátámasztó dokumentáció.
Kontakt	Információkat biztosító személy elérhetősége.
Kapcsolódó források	Kapcsolódó információk elérhetősége, weboldal, fizikai cím, dokumentációk fellelhetősége.

Forrás: Marcus Colchester – Sophie Chao: *Respecting free, prior and informed consent: Practical guidance for governments, companies, NGOs, indigenous peoples and local communities in relation to land acquisition*. Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2014 és Hanitra Raveloson – Laurent Rajoelison: *Information and knowledge management. Key practices for DRR implementers*. Milano, Cooperazione Internazionale, 2014 alapján a szerző szerkesztése

A jó gyakorlatok dokumentálása elősegíti azok tipizálásának megvalósítását. A jó gyakorlatok típusainak meghatározása és jellemzése különféle tényezők mentén lehetséges.

Esetpéldák

*Mikroszint*⁶

A Tisza-parti Élelmiszer-feldolgozó Szociális Szövetkezet és Dombrád Város Önkormányzata a társadalmi innováció helyi szintű kezdeményezésének keretében új termék megalkotását és társadalmi értékkel való felruházását tűzte ki célul. A helyi termék – fokhagyma – a közvetlen fogyasztáson kívül lehetőséget nyújt egyéb termék létrehozására is, amelyek közül a viszonylag széles felvevőpiaccal, azonban kevés iparági versenytársal rendelkező fokhagymakrém előállítására esett a választás. Az előállítás beindítása munkahelyteremtő erővel is bír, a szakmai megvalósítón kívül 4 fő állandó foglalkoztatását biztosítja, ezzel segítve a munkanélküli lakosság közösségbe való visszaintegrálódását. A létrehozott termék elsődleges felvevőpiaca a közösségi intézmények ellátói és az éttermek, így a termék hasznosulása is társadalmi értéket növel. Ezáltal a helyi termék létrehozásával megjelenik a helyi munkanélküli lakosság foglalkoztatása, erőforrások felhasználása, kapcsolatrendszer kiaknázása, ezzel lehetőséget teremtve a hálózatosodás megkezdéséhez is. A Tisza-parti Élelmiszer-feldolgozó Szociális Szövetkezet önkormányzati tagsággal rendelkező közfoglalkoztatás alapjain szerveződő szociális szövetkezet, amelyeknek támogatása az Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság (OFA) kiemelt kérdésköre is. A szövetkezet által kijelölt célok megvalósítása és hosszú távú fenntarthatósága esetén a munkahelyteremtésen kívül a helyi termékek népszerűsítése, Dombrád város kapcsolatrendszerének fejlesztése és a lakóközösség jóllétének növelése is megvalósul.

Dombrád Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a Rétköz északkeleti részén található. A város lélekszáma a hozzá tartozó Kistiszahát lakosaival együtt 4481 fő. A Tisza-parti Élelmiszer-feldolgozó Szociális Szövetkezet Dombrád belterületén található, 2013-ban

⁶ Az esetleírás során a nyilvánosan elérhető adatokat, valamint a Tisza-parti Élelmiszer-feldolgozó Szociális Szövetkezet marketingstratégiáját dolgoztuk fel. Források: www.dombrad.hu; www.ceginformacio.hu/cr9310069851

alapították „Egyéb gyümölcs-, zöldségfeldolgozás, -tartósítás” tevékenység végzésére. A szövetkezet szerepel a Magyarország Kormánya által kiadott „Közfoglalkoztatás alapjain szerveződő szociális szövetkezetek” listáján, amely szerint kiemelten támogatandónak tekinthető. Az alaptevékenységükkel egybehangzóan a szövetkezet jelenlegi célja olyan fokhagymakrém mint végső produktum létrehozása és értékesítése, amely a piaci viszonyokból eredő követelmények és a fogyasztók által támasztott elvárások teljesítésére egyaránt képes, segítve a szövetkezet formájából eredő megfogalmazott célok elérését.

A megvalósítás által nyújtott társadalmi értékek:

- Foglalkoztatási szint növelése, közmunkaprogramból átemelt 4 fő teljes időben foglalkoztatott munkavállaló. Emellett a kapacitáskihasználás növekedésével várhatóan újabb munkavállalókat vesznek át a közmunkaprogramból.
- Közétkeztetésben (óvodák, iskolák, kórházak, idősok szociális étkeztetése) való részvétel (napi 10 000 adag ételhez szükséges ízesítő a Cigándi és Kisvárdai járásban).
- Kapcsolatrendszer kiépítése a környező településekkel az önkormányzat és a közétkeztetés révén.
- Társadalmi felelősségvállalás megvalósítása, szociális küldetés.
- Az alapanyagként szolgáló fokhagyma termesztése Dombrádon önkormányzati keretek között, közmunkaprogram segítségével történik, így az előállítás során 100%-ban helyi alapanyagot használnak.
- Az éttermeknek és magánszemélyeknek történő értékesítés által a fenntartáshoz és bővítéshez szükséges bevételek biztosíthatók.

A megvalósított akció mint jó gyakorlat a helyi termék felhasználására épít. Az előállításához használt eszközöket Dombrád Város Önkormányzata biztosítja, a programot pedig a Belügyminisztérium kiemelten támogatja: ennek eredménye egy sikeres kimenet megvalósulása és a szociális szövetkezet megalapítása. Ennek elősegítése érdekében kiemelten támogatják a közfoglalkoztatási program keretében beszerzett eszközök ingyenes, haszonkölcsön-szerződés formájában történő átadását a szövetkezetnek. A jó gyakorlat alapkritériumait a vázolt eset teljesíti, a helyi termék létrehozása több esetben a mikro- és mezoszintű társadalmi innováció alapja. A szociális szövetkezeti forma a megfelelő jogi kereteket is biztosítja, a fenntartást az önkormányzati támogatás és a lehetséges pályázatok köre is segíti. Helyi termék előállításának kivitelezésére több szociális szövetkezetet regisztráltak az utóbbi években, a kritikus pont ezek fenntarthatósága és önjáróvá válása, így a szükséges pénzügyi háttér megteremtése lehet kritikus tényező a fennmaradás tekintetében.

Mezozint⁷

Trizs Község Önkormányzata elsősorban mezőgazdasági programjának és a helyi lakosok munkához juttatásának keretében végez társadalmi innovációs tevékenységet. Trizs község 208 fős lakosságával Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a Putnoki járásban található,

⁷ Az esetleírás során a nyilvánosan elérhető adatokat dolgoztuk fel. Források: <http://nepesseg.com/borsod-abaauj-zemplen/trizs>; www.trizsiizek.hu/; <http://videkihalozat.eu/?p=12012>

Aggtelektől és az országhatártól 2 km-re. Az elhelyezkedés és a környező kistelepülések kevés lehetőséget nyújtanak munkavállalás szempontjából, így az önkormányzat elsődleges feladatának érezte azon helyi lakosok foglalkoztatási lehetőségének megteremtését, akik életkorukból és végzettségükből adódóan hátrányos helyzetben vannak a munkaerőpiacon. Aggtelek közelsége miatt a községen áthaladó turisták merültek fel elsődleges felvevőpiacként, s ehhez a helyi termények és lakosság nyújtotta lehetőségek adták a kiindulási alapot. A háztartási zöldség- és gyümölcsfeldolgozás otthoni tapasztalatait terjesztették ki közösségi szintre, így a konyhakerti termesztés és feldolgozás, valamint a gyógynövénytermesztés lett a község lakóinak elsődleges feladata, amelyek alapanyagul szolgálnak a helyben készülő lekvárok és szörpök elkészítéséhez. A lakosság által készített termékek a „Trizsi ízek” megjelölést kapják, amelyeket helyi üzletben, valamint webshopon keresztül árúsítanak.

A megvalósítás által nyújtott társadalmi érték:

- közmunkaprogram a helyi lakosság foglalkoztatása érdekében;
- fiatalok elvándorlásának csökkentése érdekében értékteremtő munka biztosítása;
- tevékenységek infrastrukturális feltételeinek fejlesztése, az életminőség szintjének növelése;
- a házi készítésű, 100%-ban helyi alapanyagot használó termékek értékesítésével az előállítás fejlesztése és gyümölcsfeldolgozó kisüzem létrehozása.

A jó gyakorlat, a mikroszintű esethez hasonlóan, a helyi adottságok felhasználására épít, csupán a kivitelezés módja és az érintettek köre eltérő, szélesebb spektrumon valósul meg. A helyi termék előállítása nem csupán kis létszámú szövetkezeti/szervezeti formában valósulhat meg, hanem az önkormányzat fennhatóságával és a közmunkaprogram (kezdetben Start Mezőgazdasági Program) segítségével nagyobb közösség létfenntartását és összekovácsolódását is segítheti. A közös munka során a közösség fejlődése, társadalmi integrációja is folyamatos, valamint teret ad az önbecsülés és az önmagvalósítási készség növelésének is.

Makroszint⁸

A társadalmi innováció társadalmi vállalkozásokon keresztül történő előmozdítása Magyarországon az elsők között jelent meg. A társadalmi vállalkozások elterjedése az elmúlt évtizedben gyorsuló ütemű fejlődésen ment keresztül, a társadalmi értékek létrehozásának fontossága kiemelt figyelmet kap. Elsődleges célként jelenik meg a gazdasági, társadalmi és környezeti tényezők együttes pozitív hatásainak integrálása és a széles körben megvalósítható társadalmi célok elősegítése. Leggyakoribb formája a nonprofit szervezetek üzleti tevékenységgel való kiegészítése, így olyan önfinanszírozási stratégia kialakítása történik meg, amely a szervezet küldetését támogatja, elősegítve a pénzügyi fenntarthatóságot. Magyarországon kiemelt támogatást kapnak a társadalmi célú vállalkozások, a Széchenyi 2020 program keretében a „Társadalmi célú vállalkozások ösztönzése” pályázat is megvalósult a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Prog-

⁸ Az eseteleírás során a nyilvánosan elérhető adatokat dolgoztuk fel. Források: <http://gazdasagfejlesztas.gov.hu/>; www.palyazat.gov.hu/; www.nonprofit.hu/tudastar/tarsadalmi-vallalkozasokrol

ram (GINOP) keretében. Ezen társadalmi innovációs tevékenységet is végző szervezetek változatos területeken vannak jelen, nemzeti szintű, régiós és közösségi tevékenységek is kialakultak a program keretében. A makroszintű társadalmi innovációs tevékenység területi kötöttségek nélkül az ország bármely pontján megvalósítható (amennyiben szükséges, a területnek megfelelő módosításokkal), az általa elérni kívánt eredmény a teljes lakosságra hatással lehet, megadva a lehetőséget a társadalmi, gazdasági és környezeti célok megvalósításába való bekapcsolódásra.

Értékelés

A már megvalósított társadalmi innovációs akcióknak fontos szerepe van a folyamatban. A jó gyakorlatként definiált akció inputadatként szolgálhat új társadalmi innovációs akciók megvalósításához, valamint a megvalósított akció eredménye is sok esetben jó gyakorlattá válik. Ezáltal a társadalmi innováció folyamatához kapcsolódó társadalmi tanulás körkörös jellegűvé válik: egy adott folyamat során elsajátított ismeretek és társadalmi tudás hasznosulnak a következő folyamat beazonosítása során. A jó gyakorlat legfőbb ismérve az ismételhetőség és bizonyos körülményekhez történő igazodási képesség, amely elengedhetetlen a társadalmi innovációs törekvések egyedi mivolta okán, minden szint, minden közösség, település, szervezet más és más jellemzőkkel, tulajdonságokkal bír, így a már megvalósított akció egy az egyben nem átvehető, annak bizonyos mértékű módosítása szükséges, alkalmazkodva a megvalósításhoz rendelkezésre álló körülményekhez. Azonban a jó gyakorlatok áttekintése jó alapot nyújthat a hasonló körülmények, erőforrások és szükségletek összehasonlításához, és kiindulópontként szolgálhat egy új akció felé.

Megemlíthető azonban a miko- és mezoszintű társadalmi innovációs gyakorlatok bizonyos szintű függése a gazdasági helyzet vonatkozásában. Ezen innovációs gyakorlatok kiindulópontja elsődlegesen a kisközösség vagy település, amelyek társadalmi tevékenysége – és a társadalmi tevékenység által létrehozott érték – nagymértékben függ az ország gazdasági helyzetének alakulásától. Ha akár kis mértékű változás következik be a megszokott és előre kalkulált fenntartást segítő eszközök és tevékenységek körében, úgy ezen megvalósítók kevés esetben rendelkeznek megfelelő tartalékokkal a további működés zavartalan fenntartásának biztosítására. A helyi termékek készítésén és értékesítésén alapuló önffinanszírozási tevékenység egy kisebb gazdasági megingás esetén is beszűkítheti a termékek vásárlóinak körét, veszélyeztetve ezzel a tevékenységbe bevont foglalkoztatottak megtartását is, így a teljes társadalmi tevékenység hosszú távú fenntartása kerül veszélybe.

Irodalomjegyzék

Colchester, Marcus – Sophie Chao: *Respecting free, prior and informed consent. Practical guidance for governments, companies, NGOs, indigenous peoples and local communities in relation to land aquisition*. Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2014. Online: <http://www.fao.org/3/i3496e/I3496E.pdf>

- Dainienė, Rasa – Lina Dagilienė: A TBL approach based theoretical framework for measuring social innovations. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 213. (2015), 1. 275–280.
- Dziallas, Marisa – Knut Blind: Innovation indicators throughout the innovation process. An extensive literature analysis. *Technovation*, 80. (2018), 3–29. Online: <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2018.05.005>
- Kaderabkova, Anna – Saeed Moghadam Saman: *Evaluations of social innovations: their characteristics and impacts, cross country comparisons and implications for policy support*. London, Campus, 2013. Online: <http://bit.ly/3p0H5Vk>
- Kőműves Sándor: Társadalmi tőke az egyéni jóllét kontextusában. Hazai egészségfelméréseink az OECD által kidolgozott társadalmi tőke interpretáció fényében. *Egészségfejlesztés*, 59. (2018), 6. 21–32.
- Lin, Carol Yeh-Yun – Jeffrey Chen: *The impact of societal and social innovation. A case-based approach*. Singapore, Springer, 2016.
- Metszősy Gabriella: A társadalmi innovációs törekvések sikerének és kudarcának okai. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019a), 2. 87–96.
- Metszősy Gabriella: Investigating the process of social innovation – A social learning based approach. In Radek Nemec – Lucie Chytilova (szerk.): *Proceedings of the 13th International Conference on Strategic Management and its Support by Information Systems 2019 (SMSIS 2019)*. Ostrava, VSB-Technical University of Ostrava, 2019b. 51–59.
- Metszősy Gabriella: IT alkalmazási lehetőségek a társadalmi innováció vonatkozásában. In Kékesi Tamás (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma 2018*. Miskolc, Miskolci Egyetem Tudományos és Nemzetközi Rektorhelyettesi Titkárság, 2019c. 71–77.
- Nagy Gábor – Koós Bálint: A jól-lét index fejlődése. In Szirmai Viktória (szerk.): *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 2015. 47–66.
- Osburn, Joe – Guy Caruso – Wolf Wolfensberger: The concept of “Best Practice”. A brief overview of its meanings, scope, uses, and shortcomings. *International Journal of Disability Development and Education*, 58. (2011), 3. 213–222. Online: <https://doi.org/10.1080/1034912X.2011.598387>
- Pomázi István: A társadalmi haladás mérése. *Statisztikai Szemle*, 88. (2010), 3. 221–235.
- Rajapathirana, Jayani R. P. – Yan Hui: Relationship between innovation capability, innovation type, and firm performance. *Journal of Innovation & Knowledge*, 3. (2018), 1. 44–55. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2017.06.002>
- Raveloson, Hanitra – Laurent Rajoelison: *Information and knowledge management. Key practices for DRR implementers*. Milano, Cooperazione Internazionale, 2014. Online: www.fao.org/3/i3772e/i3772E.pdf
- Sanders, Ben – Geoff Mulgan – Rushanara Ali – Simon Tucker: *Social innovation. What it is, why it matters and how it can be accelerated*. Working Paper, The Young Foundation, Skoll Centre for Social Entrepreneurship, Oxford Said Business School, 2007.
- Smith, Craig – Stamatina Rassa – Iakovos Deligiannis – Manthos Bougliouklis – Nigel Gilbert – Alexandra Penn – Davide Poggio – Birger Kerckow – Diego Piedra-Garcia: *Social innovation and community energy best practices, methods and tools across Europe. In triggering sustainable biogas energy communities through social innovation project*. ISABEL Consortium. EC, HORIZON 2020 Programme for Research and Innovation, 2016. Online: <https://isabel-project.eu/wp-content/uploads/Social-Innovation-and-Community-Energy-best-practices-methods-and-tools-across-Europe.pdf>

- Soma, Katrine – Sander van den Burg – Ellen Hoefnagel – Marian Stuiver – Martijn van der Heide: Social innovation – A future pathway for Blue growth? *Marine Policy*, 87. (2018), 363–370. Online: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2017.10.008>
- Tohidi, Hamid – Mohammad Mehdi Jabbari: The effective factors on formation of innovation processes. *Procedia Technology*, 1. (2012), 524–527. Online: <https://doi.org/10.1016/j.protcy.2012.02.113>

A társadalmi innováció folyamatának döntéstámogatási módszerei

A társadalmi innováció vizsgálata az elmúlt években egyre kiterjedtebbé vált. A megvalósítandó folyamat elemzése, jellemzőinek vizsgálata és a kapcsolódó társadalmi tanulási folyamat szükségessége azonban kevésbé jelenik meg a köztudatban. A legtöbb új társadalmi innovációs akció korábban már megvalósított folyamat újragondolásából adódik, amelyek sikeres véghezviteléhez és hosszú távú fenntartásához elengedhetetlen a fennálló és kialakítandó körülmények bizonyos jellemzőinek vizsgálata. Ezen vizsgálatokhoz szükséges ismerni azon tényezőket, amelyek kulcsfontosságúak a megvalósítandó folyamat szempontjából. Ezáltal a folyamat egyes elemei mérhetővé válnak, hatásuk előzetesen vizsgálható, és a folyamat fázisaiban megjelenő támogatási lehetőségek realizálhatók lesznek.

A fejezet célja áttekintést nyújtani a folyamat jellemzéséhez szükséges főbb tényezőkről, a kapcsolódó tanulási folyamatról és ezek támogatási eszközeiről.

A társadalmi innováció gyakorlati megközelítése

A társadalmi innováció gyakorlatával kapcsolatosan több megközelítést is megfogalmaztak, amelyek a folyamat és annak eredménye, hatása szerint leírhatók.

1. Jót tenni a társadalomért: A szakirodalomban legtöbbször említett társadalmi innovációs típus a „jót tenni a társadalomért” kategóriájába tartozik. Ez meghatározott társadalmi cél eléréséhez szükséges innováció, új vagy újszerű, hatékony és fenntartható megoldás megtalálása a társadalmi problémákra. Értelmezése szerint az innováció felhasználható a különböző típusú társadalmi kihívások kezelésére, a hátrányos helyzetű csoportok előrehaladásának segítésére és az egyének jóllétének javítására. Ez több szinten értelmezhető. Mikroszinten a megfelelő munka megléte, míg makroszinten a politikai stabilitás vagy a környezeti ügyek reprezentálhatják a kategóriát.¹

A Kocziszky, Veresné Somosi és Balaton² által kialakított társadalmi innovációs kapcsolatrendszer, kiegészítve a szükséglet hierarchiával, megfelelően prezentálja az innováció e típusának meghatározó elemeit. A társadalmi innováció célja, az emberek jóllétének növelése különböző eszközökkel és szinteken valósítható meg. A társadalmi innováció szintje lehet mikro (szervezeti), mezo (területi egység), makro (nemzeti) és globális. A társadalmi innováció különböző szükségletek kielégítése vagy kielégítési színvonalának növelése által éri el a jóllét növelését, amelyek alapját a Maslow által meghatározott szükségletelmélet adja. Idetartoznak a létfenntartás-

¹ Eduardo Pol – Simon Ville: Social innovation. Buzz word or enduring term? *Journal of Socio-Economics*, 38. (2009), 6. 878–885.

² Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48. (2017), 6–7. 15–19.

hoz, a megszerzett javak megóvásához, a kapcsolatok kialakításához, az elismeréshez és a képességek kihasználásához kapcsolódó szükségletek, amelyek a különböző típusú innovációk által fejleszthetők.

2. Társadalmi struktúra megváltoztatása: Társadalmi gyakorlatok új konfigurációja meghatározott célra irányuló módon. A megközelítés szerint a társadalmi innováció a társadalom szerkezetének megváltoztatására irányul. Leginkább a szociológiai megközelítések tartoznak hozzá, és az emberek közötti együttműködést, egymásra hatást és interakciókat vizsgálja, amelyek eredményeként a gazdasági és társadalmi teljesítmény is növekszik.³

3. Társadalmi gyakorlatok megváltoztatása: Társadalmi gyakorlatok új kombinációja meghatározott tevékenységi területeken vagy társadalmi kontextusokban a társadalmi igényekre adott jobb válaszok érdekében. A megközelítés alapján a társadalmi innováció olyan új kombinációja a meglévő társadalmi gyakorlatoknak, amelyek egy fejlesztett aspektust hoznak létre. Ilyen megoldás lehet a helyi szintű reformok az önkormányzatok, a társadalmi ellátórendszer vagy a meghozott törvények tekintetében.⁴

4. Területi vagy közösségi fejlődéshez való hozzájárulás: Közösségi szintű fejlődés az emberi igények előtérbe helyezésével. Társadalmi kirekesztés elleni küzdelem, segítve a beilleszkedést és a társadalmi igazságosság fejlődését.⁵

5. Digitális világ, közösség megjelenése az innovációban: A digitalizáció korában a társadalmi innováció sem maradhat ki a fejlődés eme üteméből. Leginkább a közösségi hálózatok adta lehetőségek széles körű kihasználása által a társadalmi innováció támogatása lokálisan független, a kapcsolati hálók, közösségi tevékenységek kialakítása technikailag könnyen megvalósíthatóvá válik.⁶ Innovációval kapcsolatos lehetőségek megteremtése ott, ahol az emberek digitálisan kapcsolódnak a társadalmi hálózathoz (közösségi ötletbörze, közösségi finanszírozás).

6. Különböző típusú innovációk társadalmi jelentőséggel való felruháztatása: Eltérő típusú innovációk (például technológiai) olyan tulajdonságokkal történő felruháztatása, amelyek által társadalmilag hasznos hatást fejtenek ki. A társadalmi innováció lehet előfeltétele vagy eredménye más típusú innovációnak is, amelyek együttesen vagy egymástól elkülönülve is működőképesek.⁷

7. Folyamatok átszervezése: Szervezetben belüli folyamatok megújítása, átalakítása a hatékonyabb közösségi munka érdekében (például rugalmas szervezet, networking,

³ James R. Simms: Technical and social innovation determinants of behaviour. *Systems Research and Behavioral Science*, 23. (2006), 3. 383–393.

⁴ Wolfgang Zapf: The role of innovations in modernization theory. *International Review of Sociology*, 2. (1991), 3. 83–94.

⁵ Margarita Angelidou – Artemis Psaltoglou: An empirical investigation of social innovation initiatives for sustainable urban development. *Sustainable Cities and Society*, 33. (2017), 113–125.

⁶ Gianluca Misuraca – Giulio Pasi: Landscaping digital social innovation in the EU: Structuring the evidence and nurturing the science and policy debate towards a renewed agenda for social change. *Government Information Quarterly*, 36. (2019), 3. 592–600.

⁷ Charles A. Gardner – Tara Acharya – Derek Yach: Technological and social innovation. A unifying new paradigm for global health. *Health Affairs*, 26. (2007), 4. 1052–1061.

projektszervezet). Új beavatkozások a munkaszervezés, humánerőforrás-gazdálkodás és a támogató technológiák területén.⁸

8. Társadalmi munka: A társadalmi munkával szembeni érzékenység fejlesztése, társadalmi munka folyamatának fejlesztése a társadalmi célok elérése érdekében. Szűkebb értelemben a szociális munkát, míg tágabb értelmezésben a szociálpolitikai intézkedéseket is magában foglalja.⁹

A társadalmi innováció jelentősége egyre nagyobb mértékben növekszik a különböző szervezetek esetén is, például oktatási intézmények, kormányzati szervezetek, nonprofit szektor, valamint a közszféra esetében. A kezdeményezések nemcsak az adott szervezetben, hanem a tágabb környezetre is hatással vannak.

Közösségi tudás, tanulás hasznosítása a társadalmi innováció szemszögéből

A társadalmi innováció szoros kapcsolatban áll a társadalmi tanulás jelenségével, amelyet *A jó gyakorlatok szerepe a társadalmi innováció folyamatában* című fejezet 3. ábrája szemléltet. Ezen kapcsolat megértéséhez szükséges a társadalmi tanulás lényegi elemeinek vizsgálata.

A társadalmi tanulás olyan folyamatnak tekinthető, amelynek során változás következik be a megértésben, a probléma kezelésében. A változás szükségszerűen túlmutat az egyénen, mivel a folyamat társadalmi szinten, valamilyen gyakorlati közösségben játszódik le különböző társadalmi interakciókon keresztül.¹⁰ A társadalmi tanulás tehát kifejezhető a társadalmi változás folyamatával is, amelyben az egyének és a társadalom egésze úgy tanul egymástól, hogy azt a szélesebb társadalmi-ökológiai rendszerben hasznosítani tudják. Ezáltal a tanulás fő módszere a társadalomban zajló interakciókat, a tanulás eredménye pedig a társadalom valamilyen szintű megváltozását adja. A tanulás célja az eddig nem ismert tudás megszerzése, amely új kapacitásokat eredményez, s képessé teszi a közösséget olyan cselekvésre, amellyel eredményeket érhetnek el. A társadalmi tanulás során – tartalmát tekintve – háromféle tudás bővítésére lehet szükség:¹¹

- Kognitív tudás: megtanulható elméleti jellegű ismeret (például szabályozások, jogszabályi környezet).
- Gyakorlati tudás: gyakorlatban megtanulható képességek, készségek, amelyek segítenek az elméleti elképzelés gyakorlati megvalósításában.
- Szituatív tudás: társadalmi kapcsolatokkal, hálózatokkal kapcsolatos tudás (kapcsolatrendszer, illetve annak ismerete, hogy kihez érdemes fordulni az együttműködés során).

⁸ Simo Sarkki et al.: Human values as catalysts and consequences of social innovations. *Forest Policy and Economics*, 104. (2019). 33–44.

⁹ Mónica Edwards-Schachter – Matthew L. Wallace: 'Shaken, but not stirred'. Sixty years of defining social innovation. *Technological Forecasting and Social Change*, 119. (2017), 64–79.

¹⁰ Etienne Wenger: *Communities of practice. Learning, meaning, and identity*. New York, Cambridge University Press, 1998.

¹¹ Nemes Gusztáv – Varga Ágnes: Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In Lipták Katalin (szerk.): *„Mérleg és Kihívások”*. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015. 434–444.

Mindhárom tudásban előre kell lépni ahhoz, hogy a társadalmi tanulás megvalósulhasson.

Az innovációnak előfeltétele a tanulás, a különböző típusú tudások összehangolt fejlesztése. Emellett a társadalmi innováció folyamatának következménye, eredménye is társadalmi tanulás, amely képessé teszi a közösséget valamire, amire azelőtt nem volt képes. A társadalmi tanulás elemeinek összefoglaló keretrendszerét mutatja be az 1. táblázat.

1. táblázat: A társadalmi tanulás elemeinek összefoglaló keretrendszere

Tanulás fajtája	Kognitív
	Belső, személyes, érzelmi
	Kapcsolati
	Stratégiai, politikai
Tanulási környezet	Intézményi oktatási program
	Virtuális tanulás
	Személyes részvételen alapuló
Tanulási módszer	Tudásazonosítás
	Tapasztalati tanulás
	Imitáció
	Kollektív kísérlet
	Reflexív tanulás
Társadalmi tanulás eredménye	Felfogásbeli változás
	Társadalmi kapcsolatok minőségének és jellemzőinek változása
	Empowerment
	Magatartásbeli változás
	Cselekvési stratégiák
Tágabb társadalmi tanulás támogatása	Változás a társadalmi világképben és értékekben
	Normák és intézményrendszerek változása
	Módszerek megváltoztatása (viselkedés és gyakorlat)
	Társadalmi kultúra változása
	Új kapacitások

Forrás: Albert Bandura: *Social learning theory*. New York, General Learning Press, 1977; Mark S. Reed et al.: What is social learning? *Ecology and Society*, 15. (2010), 4. és Bader A. Alypubi: Decision support system and knowledge-based strategic management. *Procedia Computer Science*, 65. (2015). 278–284. alapján a szerző szerkesztése

A társadalmi tanulás során megvalósuló tudásbővítés különböző tanulási formák, szereplők, környezet, módszerek eredménye. A keretrendszer egyes elemeinek összefoglalása a következőképpen lehetséges.

A tanulás fajtája mutatja meg azt a törekvést, amely a cél eléréséhez szükséges. Alapvetően négy tanulási forma különböztethető meg.

- Kognitív tanulás: speciális tudás megszerzése, amely szükséges a kapcsolódó tevékenység megvalósításához és a megfelelő minőségű döntések meghozatalához. Alkalmazása a folyamat kezdeti szakaszában szükséges a szakmailag megalapozott cselekvések véghezviteléhez.

- Belső, személyes, érzelmi tanulás: személyes fejlődés, változás annak érdekében, hogy az újonnan tanult ismeretek meggyökerezethetők legyenek. A folyamatban részt vevő személyekben gyakorta konkrét megfogalmazás nélkül lejátszódik a belső tanulási folyamat. Hosszú távú eredményeket inkrementális változás esetén eredményez, a radikális ütemben történő fejlődés a tanulóval szemben érzelmi ellentétet válthat ki.
- Kapcsolati tanulás: a társadalmi kapcsolatokat, új együttműködések kiépítése szükségszerűvé teszi a kapcsolat által létrehozott új értékek befogadását, reagálást a változásokra. A kialakult kapcsolati hálóban rejlő lehetőségek kiaknázása érdekében szükségszerű a háló elemeivel való folyamatos kapcsolattartás. Emellett a kooperáció, a közös döntések meghozatalának képessége, az egymással történő kommunikáció is tanulást igényel.
- Stratégiai/politikai tanulás: a társadalmi tanulás folyamatának eredményeként az új tudás megszerzése nem csak a folyamatban részt vevők sajátja, szükséges annak kiterjesztése és felhasználása a társadalmi változások létrehozása érdekében. Ehhez megfelelő stratégiai partnerségek kialakítása szükséges, illetve képesség arra, hogy a tanulás megvalósítása általi hatás kiterjeszthető legyen. A stratégiai tanulás kulcsfontosságú elem a különböző szintek közötti átjárhatóság és tudásmegosztás érdekében.

A tanulási környezet az interakció helyszíne, ahol az új tudást elsajátítják, és ahol új kapcsolatok jönnek létre.

- Intézményi oktatási program: kurzusok, tréningek a szükséges szakmai ismeretek elsajátítása érdekében. Az ismeretek elsajátítása tapasztalt oktató, mentor, coach segítségével történik, aki koordinálja a szükséges tudás megszerzéséhez kapcsolódó ismeretszerzési metódusokat, saját tudásának, tapasztalatainak megosztásával támogatja az ismeretszerzést.
- Virtuális tanulás: az infokommunikációs eszközök fejlődésének következtében a kapcsolattartás, oktatás, közös munka már nem minden esetben igényel személyes jelenlétet, a szükséges interakciók, tudásátadás, közös munka számos platform segítségével megvalósítható. A virtuális oktatási elemek lokálisan függetlenek, alapismeretszerzés esetén nem igényelnek speciális eszközöket, így szélesebb körben biztosítanak hozzáférést az új tudás megszerzéséhez.
- Személyes részvételen alapuló tanulás: olyan helyek, események, amelyek elősegítik a tudásátadást. Konferenciák, workshopok, közös projektek megvalósítása, tudás és tapasztalat megosztása a közös munka során. A kreativitás kibontakoztatására, új ötletek felvázolására alkalmas terep.

A tanulási módszer határozza meg a tudás elsajátításának formáját.

- Tudásazonosítás: internalizálás. A gyakorlati tapasztalatok alapján az elméleti tudás kialakítása. Alkalmazása célszerű már ismert, alkalmazott technikák leírására vagy kísérleti jellegű tapasztalás, újonnan szerzett élmények, tudás keretbe foglalására.
- Tapasztalati tanulás: élmények, tapasztalások, amelyek átalakítják a gondolkodást. A tudásszintet módosíthatják olyan új ismeretek, amelyek megtörtént eseményeken, cselekvési változatok megvalósításán alapulnak.

- Imitáció: megfigyelésen alapuló tanulás, amely során a tudás birtokában lévő személy cselekvését, viselkedési módozatait figyelik meg és sajátítják el.
- Kollektív kísérlet: lehetséges alternatívák mintán történő tesztelése, megvalósítása, ami lehetőséget ad a tapasztalásra. A mintából történő következtetés során lehetőség adódik a sokaságra vonatkozó információ részleges feltárására, így a mezoszinten megjelenő tudás kiterjeszthetővé válik makroszintre is.
- Reflexív tanulás: a tanulás sajátosságaival, a tanulási szituációval kapcsolatos tudás kiterjesztése, törekvés az objektív valóság megismerésére az észlelt valósággal szemben. Az észlelést befolyásolja a személy saját tudásának szintje, kialakított elképzelései, hite, nézetei és sok egyéb tényező, amelyek hátráltatják az objektív valóság megismerésének lehetőségét, így a tanulási forma elsődleges fontosságú az elképzelés és a tényadatok közötti különbségek feltárásában.

A társadalmi tanulás szereplői, kezdeményezői olyan vezető egyéniségek, akik megvalósítják az összefogást a tanulásban részt vevő egyének, csoportok között. A tanulási folyamatban hagyományos értelemben vannak tanulók és oktatók, amely az intézményi oktatási program keretében jelenik meg, azonban a személyes részvételen alapuló tanulás és a virtuális tanulási formák esetén gyakoribb, hogy mindenki mindkét szerepben jelen van. Rajtuk kívül a trénerek, befektetők, tanácsadók stb. szintén részesei a folyamatnak.

A társadalmi tanulás eredménye a változás, amely túlmutat az egyénen, így hatása szélesebb társadalmi körben érezhető.

- Felfogásbeli változás: a társadalmi tanulás elsődleges eredménye, amelyből a definíció következik. A tanulási folyamat során szerzett tapasztalatok változást eredményeznek az attitűdökben, értékítéletben és a világnézetben, ami szükséges a hosszú távú változási folyamat véghezviteléhez.
- Társadalmi kapcsolatok minőségének és jellemzőinek változása: a társadalmi kapcsolatok változása, új együttműködések létrehozása a társadalmi innováció egyik jellemzője. Kooperáció, közös felelősségvállalás, összetartó közösségek létrehozása az egyediség megtartása mellett.
- Empowerment: önvezérelt tanulás, a hatalom, az információ, a képességek és az elismerés fontosságának összekapcsolása. A megnövelt tudásszint által a döntés minősége is javul.
- Magatartásbeli változás: az új ismereteknek köszönhetően racionálisabbá váló viselkedés, tudatos magatartási formulák, strukturált gondolkodásmód.
- Cselekvési stratégiák: a megvalósítandó lehetőségek kiterjesztése, az új tudás általi szélesebb látókör.

A társadalmi tanulás folyamatának megvalósulása által nem csak az adott közösség életében következhet be változás: a tanulási folyamat és a tanulás eredménye kihatással lehet a tágabb társadalmi környezetre is. A változás által az eddigi ismeretek kibővülnek, amelyek kiegészíthetők vagy felülírhatják a korábbi tudást, így a társadalmi értékekben és a kialakult világképben is változás következik be. Ennek hatására a társadalmi normák, előírások, szabályok vagy akár a jogi környezet is változhat, ha a változás hatása mindenkit érint. Új elfogadott viselkedési minták és módszertanok jönnek létre, így a társadalmi kultúra is változik. A társadalom passzív résztvevői az új tudás hatására

aktívvá válhatnak, az új összefogások által több lehetőség adódik a korábban kapacitások hiányában meg nem valósított akciók kidolgozására és a megvalósításra.

A társadalmi innováció főbb vizsgálandó tényezői

A társadalmi innováció folyamatának különböző szinteken történő értékeléséhez indikátorok meghatározása szükséges, amelyek a folyamat fázisaiban bekövetkező hatások értékelését segítik. Ezen indikátorok összefoglalását tartalmazza *A jó gyakorlatok szerepe a társadalmi innováció folyamatában* című fejezet 2. táblázata. Számos karakterisztika értékelése történhet meg a vizsgálatok során, például a folyamatban elért minőség, elégedettség, elfogadottság, megértés, költségcsökkentés stb.¹² Az eltérő megközelítésű társadalmi innovációkhoz számos sikertényező kapcsolható, amelyek a jóllét növelését biztosítják a folyamat sikerességén keresztül.¹³ A sikertényezők szempontjából történő megközelítés lehetőséget ad a folyamatban megjelenő kritikus döntési pontok fókuszba állítására, ugyanis a célok elérése nagymértékben függ a sikertényezők megfelelően elvégzett értékelésén.¹⁴ A szakirodalom szisztematikus elemzése alapján 15 sikertényező került a fókuszpontba:

Együttműködés, integráció: egyének, szervezetek és közösségek bevonása a társadalmi innovációs akcióba. A támogatás és közös gondolkodás hiánya erős hátráltató tényező a megvalósítási folyamatban, így a nyitottság, újszerű megközelítés, empátia és türelem elengedhetetlen a folyamat levezetéséhez.¹⁵

- Kultúra: a társadalmi innovációs akciókban való részvétel a hétköznapi munkavégzéstől vagy az önkéntességtől eltérő szemléletet és gyakorlatokat kíván. Egy hátrányos helyzetű közösségben a bizalom és az elköteleződés kialakítása eltérő értékeket és attitűdöt kíván, mivel a társadalmi innovációs akciók eredménye gyakorta nem azonnal tapasztalható, a közösség összetartásának fenntartása és a támogató kultúra kialakítása elengedhetetlen.¹⁶
- Tapasztalat: korábban véghezvitt sikeres akciók az innovátor vagy a résztvevők által. A tapasztalat megléte segíti a kezdeti fázisokban a szükséges tudásbázis

¹² Anna Kaderabkova – Saeed Moghadam Saman: *Evaluations of social innovations: their characteristics and impacts, cross country comparisons and implications for policy support*. London, Campus, 2013.

¹³ John F. Rockart: Chief executive define their own data needs. *Harvard Business Review*, 57. (1979), 2. 81–93.

¹⁴ Gopesh Anand et al.: Dynamic capabilities through continuous improvement infrastructure. *Journal of Operations Management*, 27. (2009), 6. 444–461.

¹⁵ Taco Brandsen et al.: *Co-creating a social innovation*. Research Agenda for Europe, Social Innovation Europe/EMES Network, 2016; Orly D. Carvache-Franco – Glenda Gutierrez – Elsie Z. Barreno: The key factors in social innovation projects. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 9. (2018), 5. 107–116.; Stefan Neumeier: Social innovation in rural development. Identifying the key factors of success. *Geographical Journal*, 183. (2017), 1. 34–46.; Russ Wilde et al.: *Social innovation on the ground. Accessible and evidence-based tools for social innovators*. Final Project Report, Bow Valley College, Research&Innovation, 2018.

¹⁶ Victor J. J. M. Bekkers et al.: *Social innovation in the public sector. An integrative framework*. LIPSE Working Papers, No. 1. Rotterdam, Erasmus University Rotterdam; Marisa Dziallas – Knut Blind: Innovation indicators throughout the innovation process. An extensive literature analysis. *Technovation*, 80. (2018), 3–29.; Neumeier (2017) i. m.

kialakítását és a lehetséges hibák számának csökkentését. Ezen tapasztalatok nem feltétlenül a korábban megvalósuló társadalmi innovációs akciókban való részvétel által lesznek jelen, hanem eredeztethetők például startuptevékenységből, önkéntes tevékenységekből vagy nonprofit szervezetek életében való részvételből.¹⁷

- Fenntarthatóság: a társadalmi innovációs folyamat sikeres beteljesítéséhez a megfelelő akció implementálása szükséges, de nem elégséges feltétel, a hosszú távú fenntarthatóság a kulcs az életminőség növeléséhez. A legtöbb esetben a pénzügyi támogatások megléte időszakos, a folyamatnak önfenntartóvá kell válnia a fennmaradása érdekében.¹⁸
- Ismételhetőség: a sikeresen megvalósított társadalmi innovációs akció akkor válhat jó gyakorlattá, ha a megvalósítás folyamata ismételhető. Az akciók egyedisége miatt az összes körülmény nem ismételhető, emiatt érdemes vizsgálni az eltérő helyzetben történő megvalósítás feltételeit.¹⁹
- Társadalmi tanulás: a társadalmi tanulás folyamata a társadalmi innováció folyamatának minden fázisában megjelenik, amelyet *A jó gyakorlatok szerepe a társadalmi innováció folyamatában* című fejezet 3. számú ábrája szemléltet. A tudásmegosztás létrejöhet a megvalósítók és résztvevők között, a kezdeti fázisokban az elérhető tudás kiterjesztése és megosztása szükséges a folyamatba történő beilleszkedéshez, ezáltal a tudás internalizációja és meggyökereztetése egyike a kiemelten fontos tevékenységeknek. A folyamat megvalósítása során a tudás és annak megosztásának hiánya egyike a legkritikusabb kockázati tényezőknek.²⁰
- Anyagi források: a megvalósítási folyamat egyik legkritikusabb pontja. A közösségi hozzájárulás és a finanszírozási források minél szélesebb körű alkalmazása hozzájárulhat a sikerhez. Pályázatokon való részvétel és a határokon átvívelő együttműködés szintén megfontolandó opció, de a leghatékonyabb és fenntartható út az önfinanszírozás kialakítása.²¹
- Kommunikáció: a tudásmegosztás alapja, amely megvalósítható személyesen vagy infokommunikációs eszközök használatával. A top-down és bottom-up megközelítés egyaránt fontos, ezek hiánya a szükségletekre adott nem megfelelő válaszokat eredményezheti. A hátrányos helyzetű személyek kommunikációba való bevonása elengedhetetlen.²²

¹⁷ Rasa Dainienė – Lina Dagilienė: A TBL approach based theoretical framework for measuring social innovations. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 213. (2015), 275–280.

¹⁸ Brandsen et al. (2016) i. m.; Carvache (2018) i. m.; Wilde et al. (2018) i. m.

¹⁹ Carvache (2018) i. m.; Wilde et al. (2018) i. m.

²⁰ Bekkers et al. (2013) i. m.; Lasma Dobeles: *Factors which influence the development of social innovation in Latvia*. Proceeding of the 2015 International Conference “Economic Science for Rural Development”. No. 40. Jelgava, LLU ESAF, 2015. 226–238.; Dziallas–Blind (2019) i. m.; Carvache (2018) i. m.; Neumeier (2017) i. m.; Eduardo L. Rodriguez et al.: Determinant factors of social innovation capability in non-profit organizations and social businesses. *International Journal for Innovation Education and Research*, 6. (2018), 12. 91–119.

²¹ Dziallas–Blind (2019) i. m.; Neumeier (2017) i. m.; Wilde et al. (2018) i. m.

²² Neumeier (2017) i. m.

- Nem anyagi források: a pénzügyi források a legkritikusabb tényezők közé tartoznak a folyamat megvalósítása során, de az emberi tényező, ötletek és helyi előnyök feltárása nélkül a folyamat elhúzódó és nehezen fenntartható lesz.²³
- Vezető, innovátor: személy, csoport vagy szervezet, aki segít összefogni a folyamatot, bevonva és ösztönözve a résztvevőket a haladásra a folyamatban az életminőségük javítása érdekében.²⁴
- Infrastruktúra: egy kisvárosban, településen az innovációs akció megvalósítása a benne élő közösségre is hatással van. A hatékony megvalósítás és eredmény érdekében a helyi sajátosságok figyelembevétele szükséges, az önkormányzatok támogató magatartása és az egyének bevonása elengedhetetlen a megvalósításhoz. Emellett a jelenlegi infrastruktúra fejlettségi mértéke is vizsgálándó kérdés a megfelelő akció kiválasztásához.²⁵
- Alkalmazott módszerek: a folyamat során alkalmazott eszközök, technikák és technológiák elemzése a hatásuk és fenntarthatóságuk meghatározása érdekében kritikus. Az implementáció gyakran megköveteli gépek, eszközök és egyéb berendezések használatát, amelyekhez a megfelelő tudás kialakítása, megléte elengedhetetlen.²⁶
- Elvárások: az elvárások egy része a szabályozó környezetből eredeztethető, olyan előírásokat támasztva a megvalósítók felé, amelyek vonatkozhatnak a fenntartási időre, a munkavállalók számára vagy a kihasználás mértékére; míg a másik része a résztvevők elvárása az alkalmazhatósággal és a jóllét növelésével kapcsolatosan. Amennyiben a megvalósított társadalmi innovációs gyakorlat nem éri el az elvárt szintet, a hosszú távú fenntarthatóság lehetetlenné válik.²⁷
- Újszerűség: új vagy újszerű gyakorlat megvalósítására akkor kerül sor, amikor a tevékenység még nem valósult meg más helyszínen. Korábban megvalósított gyakorlat implementálásához a társadalmi innováció egyediségéből adódóan ugyanolyan körülmények szükségesek. Amennyiben ezen körülmények nem feltételezhetők, egyéb fennálló feltételek vizsgálata és a megvalósítandó akció ezen körülményekhez igazított módosítása szükséges.²⁸
- Hálózatok: a társadalmi innovációs tevékenység megvalósítása során különböző típusú kapcsolatok alakulnak, ezek hálózattá alakulása támogatja a hosszú távú fenntarthatóságot és a tudásmegosztást. A kapcsolatépítés történhet az ellátási láncban, a közösségben és egyéb résztvevők körében. A hálózatnak köszönhetően tudás halmozódik fel, amely további tevékenységek megvalósítását segíti.²⁹

A sikertényezők különböző súllyal jelennek meg a társadalmi innováció folyamatának egyes szintjein, tehát priorizálásuk nem lehet konstans, az idő, a környezet, a jelenlegi szituáció

²³ Wilde et al. (2018) i. m.

²⁴ Bekkers et al. (2013) i. m.; Dobeles (2015) i. m.; Rodriguez et al. (2018) i. m.; Wilde et al. (2018) i. m.

²⁵ Bekkers et al. (2013) i. m.; Brandsen et al. (2016) i. m.

²⁶ Rodriguez et al. (2018) i. m.

²⁷ Bekkers et al. (2013) i. m.

²⁸ Bekkers et al. (2013) i. m.; Wilde et al. (2018) i. m.

²⁹ Brandsen et al. (2016) i. m.; Dzillas-Blind (2019) i. m.; Neumeier (2017) i. m.; Wilde et al. (2018) i. m.

és számtalan egyéb tényező befolyásolja a megvalósítandó folyamatot.³⁰ A társadalmi innovációs akció implementálása változást eredményez a megszokott gyakorlatokban, amely az egész közösségre hatást gyakorol. Emiatt a megvalósítandó akció kiválasztása során a meglévő és a folyamat során kialakuló kritikus tényezők figyelembevétele szükséges.

A társadalmi innováció kérdéskörének problémaorientációja

A megközelítések alapján elmondható, hogy a társadalmi innovációval való foglalkozás és vizsgálati kérdései a rosszul strukturált problémák közé tartoznak.

A probléma a jelenlegi és a kívánt állapot közötti eltérésként definiálható.³¹ Ez a különbség lehet pozitív, negatív vagy ismeretlen mértékű.³² Pozitív eltérés jelentkezik, ha lehetőség nyílik a jelenlegi állapot javítására, míg negatív akkor fordul elő, ha csökken a minőség. Az ismeretlen különbség gyakran a jelenlegi állapot jelentős mértékű változásából származik.

A tapasztalat által szerveződő problémátípusokat problémaszakmának hívják. Elvek, szabályok, eljárások, fogalmak tartoznak ide, amelyek az adott problémátípus kezelésében relevánsnak számítanak. Különböző szerzők eltérő tipizálással határozták meg a problémák lehetséges osztályozási rendszerét.³³

- Megoldási lehetőségek alapján:
 - Nyílt problémáknak tekinthetők a több megoldási lehetőséggel rendelkező, intuitív, kreatív problémamegoldást igénylő, emiatt rugalmas és tágan értelmezett keretekkel rendelkező típusok, amelyek megoldása a logika eszközével nem bizonyítható, éppen ezért ezen folyamatok nehezen támogathatók.
 - Ezzel szemben a zárt problémáknak csak egy megoldása van, amelynek szabályai meghatározottak, így a folyamata is logikus problémamegoldást igényel, amely megoldás logikai úton igazolható.
- Csoportmunka szempontjából:
 - Ellenféllel rendelkező probléma, ahol versengés által lehet eredményre jutni.
 - Ellenféllel nem rendelkező probléma, ahol a probléma megoldása csoportmunka eredménye.
- A meglévő tudás alapján:
 - Szemantikusan gazdag az a probléma, amikor a megoldáson dolgozó személy az adott témakörben jelentős tudással rendelkezik.
 - Szemantikusan szegény probléma esetén nincs kellő ismeret a problémát megoldó személy birtokában.

³⁰ Wyhan Jooste – P. J. Vlok: A decision support model to determine the critical success factors of asset management services. *South African Journal of Industrial Engineering*, 26. (2015), 1. 27–43.

³¹ James R. Evans: *Creative thinking in the decision and management sciences*. Cincinnati, South-Western Publishing, 1991.

³² Min S. Basadur – Sue J. Ellspermann – Gerald W. Evans: A new methodology for formulating ill-structured problems. *Omega*, 22. (1994), 6. 627–645.

³³ Walter R. Reitman: *Cognition and thought. An information processing approach*. New York, John Wiley & Sons, 1965; Herbert A. Simon: *Korlátozott racionalitás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982; James W. Fredrickson: The comprehensiveness of strategic decision processes: extension, observations, future directions. *The Academy of Management Journal*, 27. (1984), 3. 445–466.; Kenneth J. Gilhooly et al. (szerk.): *Lines of thinking. Reflections on the psychology of thought*. 2. Chichester, Wiley, 1998.

- Részletesség szerint lehet:
 - Jól definiált a probléma, amikor a kiindulási és a célállapot ismert, így leszűkíthető a kiinduló állapotban alkalmazott módszerek köre.
 - Rosszul definiált probléma, homályos vagy kevésbé ismert kiindulási, illetve célállapottal.
- A megoldáshoz szükséges információk alapján megfogalmazható problémakörök:
 - Jól strukturált, amikor a probléma megfogalmazása tartalmazza a megoldáshoz szükséges információt, valamint a szabály- és a kritériumrendszer adott.
 - Rosszul strukturált problémák esetén túl kevés vagy éppen túl sok információ áll rendelkezésre, bizonytalan a célhoz elvezető út.
- Összetétel szerint:
 - Jól strukturált problémák, amelyek algoritmus segítségével megoldhatók.
 - Strukturált problémák, ahol a problémamegoldó feladata, hogy a megoldás legalább egy részét feltárja, amelyhez célszerűen alkalmazza az intuíció és a kreativitás elemeit.
 - Nem strukturált probléma, amely megoldására nincs kidolgozott módszer, eljárás, általánosságban az absztrakt módon megfogalmazott problémák tartoznak ide.
- A cél és a stratégia adottsága szerint a probléma lehet:
 - Adott, ahol a stratégia és a cél is ismert.
 - Célprobléma, ahol csak a cél ismert.
 - Saját probléma, ahol sem a cél, sem a stratégia nem ismert, azt a problémamegoldással foglalkozó személynek kell definiálnia.
- Megoldáshoz szükséges módozat szerint:
 - Következtetési problémák, amelyek induktív vagy deduktív következtetést igénylő problémák, ahol a szabály, illetve a forma felismerése szükséges a megadott példák sorozata alapján.
 - Transzformációs problémák, ahol műveletsorok megadása szükséges ahhoz, hogy eljussunk a célállapotig.
 - Rendezési problémák, ahol a megfelelő elrendezés megtalálásával megoldható a probléma.

Simon³⁴ háromféle problémát azonosított: jól strukturált, félig strukturált és rosszul strukturált. A jól strukturált problémák komplett információhalmazzal szolgálnak, és jellemzően ismétlődők vagy rutinszerűek. Egy jól strukturált probléma esetén a célok egyértelműek, és a megvalósítható alternatív megoldások gyakran kézenfekvők.

A rosszul strukturált problémák általában összetettek, nem rutinszerűek és nehéz meghatározni őket. A lehetséges alternatív megoldások, a problémamegoldáshoz kapcsolódó célkitűzések, valamint a döntéshozók és érintettek gyakran nem ismertek. A probléma modellezéséhez szükséges adatok általában nem állnak rendelkezésre. Ackoff³⁵ ezt a fajta problémát „összevisszaságnak” nevezte, azaz változó problémák komplex rendszerét tartalmazó dinamikus szituációnak.

³⁴ Herbert A. Simon: *The new science of management*. New York, Harper & Row, 1960.

³⁵ Russel L. Ackoff: The future of operational research is past. *Journal of the Operational Research Society*, 30. (1979), 93–104.

A rosszul strukturált problémák a legnehezebben kifejezésre juttathatók. Gyakran nincs egy helyes meghatározás, bár egyes formulák jobban láttatják a problémát, segítve a hatékonyabb megoldást. Ezenkívül az érintetteknek olyan problémamegfogalmazást kell találniuk, amely motiválja őket a megoldásra. Számos kutató felismerte a probléma strukturálásának szükséges előzményként való alkalmazását a problémamegoldás folyamatában, különösen a rosszul strukturált problémák okán. Rosenhead³⁶ felismerte a problémamegoldási módszerek szükségességét, amelyek kiegészítik a hagyományosnak tekinthető operációkutatást a rosszul strukturált problémák megoldásához. Evans³⁷ szerint nagyfokú kreativitás szükséges ezen problémák kezeléséhez, míg Pidd³⁸ az újszerűséget fogalmazta meg – mint a probléma strukturálásához szükséges elemet.

Néhány kutatás tanulmányozta a kevésbé hatékony strukturálásnak a problémamegoldásra gyakorolt hatását. Ezen hatások közé tartozik a nem megfelelő probléma megoldása,³⁹ a túl szűken meghatározott probléma, ezáltal korlátozva az alternatívák számát,⁴⁰ a gyökérokok helyett csak a tünetek megszüntetése, az irracionális választási magatartás,⁴¹ valamint a problémák kapcsolódásai.

A társadalmi innováció támogatóságának kérdéskörében fontos tényező a probléma meghatározása. Más-más eljárást igényelnek a jól és a rosszul strukturált problémák, így a társadalmi innováció folyamata során alkalmazott döntéstámogatási módszerek kiválasztása során fontos figyelembe venni a rosszul strukturált problémakörből adódó jellemzőket, és beépíteni őket a döntési folyamatba.

A társadalmi innováció folyamatának döntéstámogatási lehetőségei

A döntési alternatívák azonosításának és kiválasztásának folyamata a döntéshozó értékei és preferenciái alapján. A folyamatban nemcsak az összes lehetséges alternatíva azonosítása kulcsfontosságú, hanem a célokhoz, elvárásokhoz, értékekhez leginkább hozzájáruló alternatíva kiválasztása.

Döntési folyamat

A döntéshozatal a döntéshozó és az érintettek azonosításával kezdődik, a meghatározások, definiált célok és kritériumok lehetséges értelmezési eltéréseiből származó nézeteltérések elkerülése okán. A résztvevők bevonását követően az általános döntéshozatali folyamat hét lépésre bontható, amelyet az 1. ábra szemléltet.

³⁶ Jonathan Rosenhead: What's the problem? An introduction to problem structuring methods. *Interfaces*, 26. (1996), 6. 117–131.

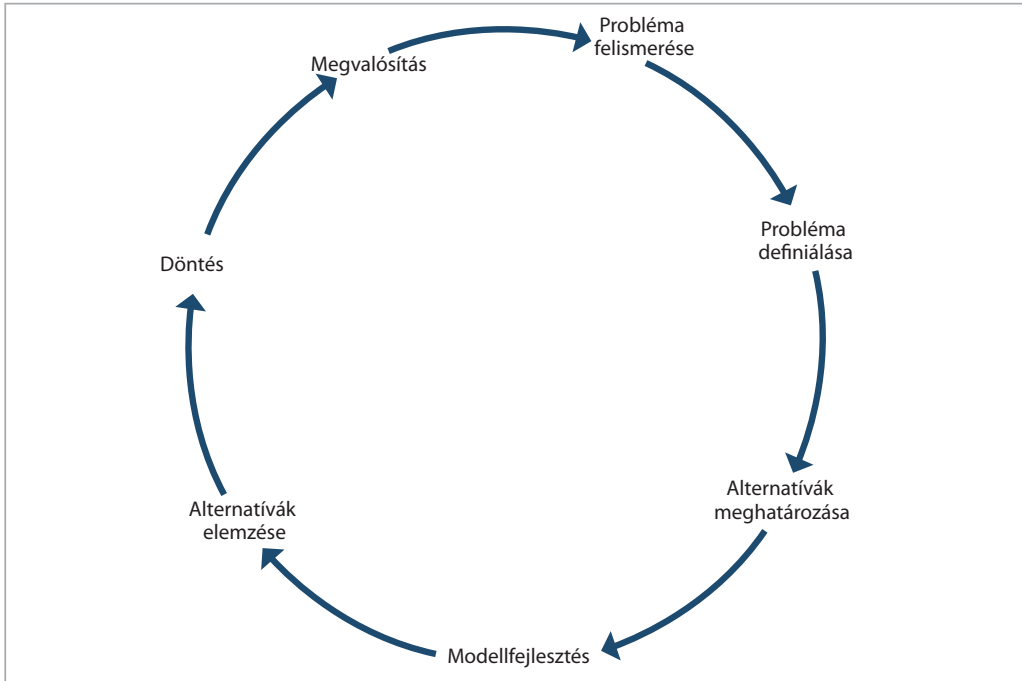
³⁷ Evans (1991) i. m.

³⁸ Mark M. Pidd: From problem-structuring to implementation. *Journal of the Operational Research Society*, 39. (1988), 2. 115–121.

³⁹ Ian I. Mitroff – Tom R. Featheringham: On systematic problem solving and the error of the third kind. *Behavioral Science*, 19. (1974), 6. 383–393.

⁴⁰ Charles E. Watson: The problems of problem solving. *Business Horizons*, 19. (1976), 4. 88–94.

⁴¹ Amos Tversky – Daniel Kahneman: Judgment under uncertainty: heuristics and biases. *Science*, 185. (1974), 4157. 1124–1131.

1. ábra: A döntéstámogató rendszerek hagyományos döntési folyamata

Forrás: James F. Courtney: Decision making and knowledge management in inquiring organizations: toward a new decision-making paradigm for DSS. *Decision Support Systems*, 31. (2001), 1. 17–38. alapján a szerző szerkesztése

1. lépés: Probléma felismerése

Az első lépés a tudatosítás, felismerése annak, hogy döntési szituáció kialakítása szükséges a megoldás érdekében. A társadalmi innováció folyamatában ez a megoldandó társadalmi probléma felmerülése által történik.

2. lépés: Probléma definiálása

A probléma definiálásához szükséges a gyökérokok, korlátozó tényezők meghatározása, valamint a rendszer vagy a szervezeti határok lefektetése és az érintettek problémáinak, kérdéseinek, kapcsolódásának meghatározása. A cél a probléma egyértelmű, rövid és tömör meghatározása, amely tartalmazza a kiindulási és az eredményként várt körülményeket is. Az egyértelműen meghatározott problémaleírást és a hozzá kapcsolt célt több döntéshozó esetén minden érintettnek el kell fogadnia ahhoz, hogy a követelmények – amelyek pontosan definiálják a probléma megoldásától várt eredményt – meghatározhatók legyenek. A követelmények matematikai formában történő felírása megadja a döntési probléma elfogadható megoldásait leíró korlátozásokat.⁴² A követelményeknek való egyértelmű megfeleltetés érdekében pontos mennyiségi forma alkalmazása célszerű, amely a társadalmi innovációs problémák esetén ritkán teljesíthető, a rosszul struktu-

⁴² Fülöp János: Introduction to decision making methods. *Hungarian Academy of Sciences Journal*, (2005), 15.

rált problémák kérdéskörének vizsgálatához a kvantitatív információk mellett nagyobb mennyiségű kvalitatív információ figyelembevétele szükséges, amely a területen újfajta megoldásokat kíván.

3. lépés: Alternatívák meghatározása

Az alternatívák különböző megközelítéseket jelentenek a kezdeti állapot megváltoztatására és a kívánt állapot elérésére. Akár már létező, akár gondolati úton kifejtett alternatíváról van szó, a követelményeknek való megfelelést vizsgálni kell. Amennyiben az alternatívák száma véges, ellenőrizhető minden lehetséges változat követelményeknek való megfelelése. A követelményekkel nem egyező vagy megvalósíthatatlannak ítélt alternatívák kiszűrését követően elkészíthető a végleges lista. Amennyiben végtelen számú változat áll rendelkezésre, akkor az alternatívák halmaza tekintendő megoldási halmazként. Alternatívának tekinthető a már korábban megvalósított társadalmi innovációs akció, amely alkalmas lehet az adott probléma megoldására, de az új megvalósítható ötletek definiálása is idetartozik.

4. lépés: Modellfejlesztés

Az alternatívák teljesítményének méréséhez döntési tényezők, kritériumok meghatározása szükséges. A célok eléréséhez szükséges alternatívák objektív mércéjeként a tényezők által mérhetővé válik, hogy az egyes változatok milyen mértékben járulnak hozzá a cél eléréséhez. Minden célhoz legalább egy tényező hozzárendelése szükséges, komplex esetben számos tényező definiálása is lehetséges. Amennyiben a döntési struktúra nagyszámú tényezőt tartalmaz, lehetséges a tényezők csoportosítása, amely megkönnyíti a tényezők relevanciájának vizsgálatát és a súlyozáshoz kapcsolódó számításokat. A kapcsolatok általános megjelenési formája a fastruktúra.⁴³ Kiemelt fontosságú a tényezők redundanciamentessége, amely követelmény módszertől függően függetlenségi formaként is megjelenhet. A rendelkezésre álló információk strukturált megjelenítése érdekében adatbázis létrehozása célszerű, amely tartalmazza a társadalmi innováció megvalósítási területeihez, szintjéhez kapcsolódó statisztikai adatokat, vizsgálati kritériumokat, tényezőnkénti értékeléseket és a már korábban megvalósított társadalmi innovációs akciók jellemzőit, valamint a döntési kritériumok egyedi súlyozását.

5. lépés: Alternatívák értékelése

Számos eszköz áll rendelkezésre a döntési probléma megoldására. A megfelelően alkalmazható technika kiválasztása kulcsfontosságú az értékelés sikeres lefolytatásához, amelyben a konkrét döntési probléma és a döntéshozó célkitűzése is figyelembe veendő.

A döntéshozó preferenciája alapján kiválasztható az a többszemponútú döntési módszer, amellyel a tényezők, megvalósítandó jellemzők és akciók fontossága, preferenciasorrendje meghatározható.

Minden döntési módszer esetén szükséges az inputadatok megléte az alternatívák értékeléséhez. A tényezők jellegétől függően az értékelés lehet objektív, különböző mérési skálákon mérhető vagy szubjektív, amely az értékelő személyes értékítéletét tükrözi. Az értékelést követően a kiválasztott döntéstámogatási eszköz segítségével megtörténhet az alternatívák rangsorolása vagy a legígéretesebb alternatívák részhalmazának kiválasztása. A társadalmi innováció folyamatát figyelembe véve az egyes

⁴³ Dennis Baker et al.: *Guidebook to decision-making methods*. US Department of Energy Technical Report, 2001.

fázisok esetén eltérő értékelési módszerek alkalmazása szükséges az inputadatok eltérő jellege és súlya miatt, így az alkalmazható kvalitatív és kvantitatív értékelő eszközök kevert alkalmazása célszerű.

6. lépés: Döntés

Az alkalmazott döntési módszer által választott alternatívákat a döntési probléma célja és a meghatározott követelmények mentén szükséges igazolni. Komplex döntési probléma esetén az alternatíva kiválasztását követően további célok vagy követelmények döntési modellbe történő integrálására is szükség lehet. Előzetesen szükséges felmérni a kiválasztott akció megvalósításának rövid és hosszú távú hatását, értékelni annak fenntarthatóságát.

7. lépés: Megvalósítás

A kiválasztott alternatívák megvalósításához szükséges cselekvési sorozatok végrehajtása, amely az innovátor, résztvevők és egyéb érintettek feladata.

Döntésmódszertan

A döntési problémák meghatározása során különbséget kell tenni az egy-, illetve többtényezős esetek között. Egytényezős esetben az alternatívák sorrendjét egyetlen kritérium befolyásolja, például a megvalósítás költsége, a létrehozott munkahelyek száma, illetve bármi egyéb, a döntéshozó által meghatározott kritérium, amely esetben a döntés implicit módon meghozható az alternatívák megadott tényező szerinti értékelésével. Véges számú tényező és véges számú, de implicit módon megadott alternatívák esetén többtényezős optimalizáció szükséges.

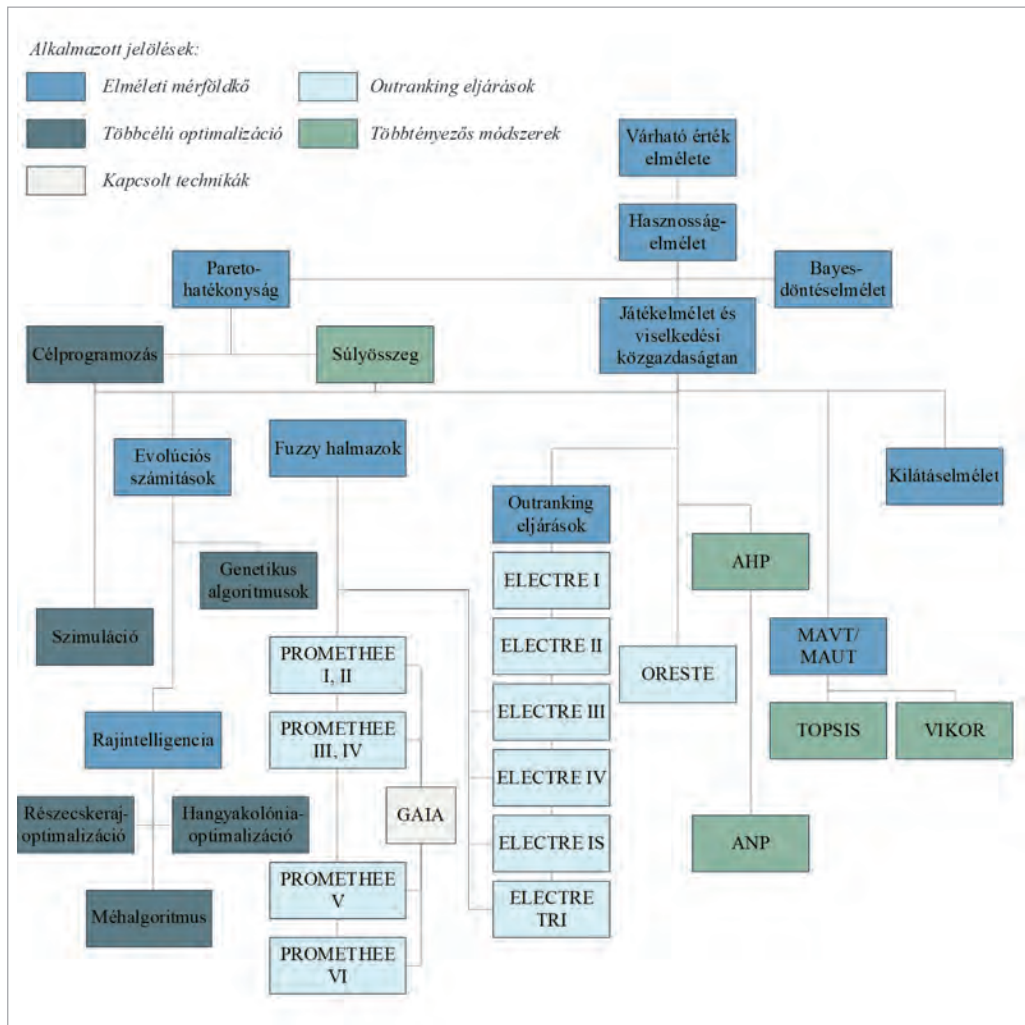
A társadalmi innovációval kapcsolatos döntéstámogatás során a tényezők és az alternatívák száma véges, azonban számuk bővíthető, és az alternatívák legtöbb esetben implicit formában adottak.

A többtényezős döntéshozatali technikák részleges vagy teljes rangsort adnak az alternatívákra. Egy, a kritériumoknak megfelelő legelőnyösebb alternatíva azonosítása vagy egy korlátozott számú alternatívahalmaz kiválasztása történik meg további értékelés céljából.

A döntéshozatali technikák egy csoportosítását mutatja be a 2. ábra.

A többtényezős döntéshozatali technikák két főbb ága a többtényezős hasznosságelmélet (*MAUT – multi-attribute utility theory*) és az outranking eljárások. A MAUT-módszerek alkalmazása során a kritériumok függvénybe történő aggregálása történik meg, amelyet maximalizálni kell, ami által az aggregálás matematikai feltételei vizsgálatra kerülnek. A módszer elmélete lehetővé teszi a kritériumok közötti kompenzációt, tehát egy kritérium általi nyereség kompenzálja egy másik kritérium általi veszteséget.⁴⁴ Az outranking reláció során egy alternatíva akkor kerül előrébb a rangsorban, ha legalább olyan jó, mint a rangsorban őt követő, miközben nincs lényeges érvünk az állítás cáfolására.

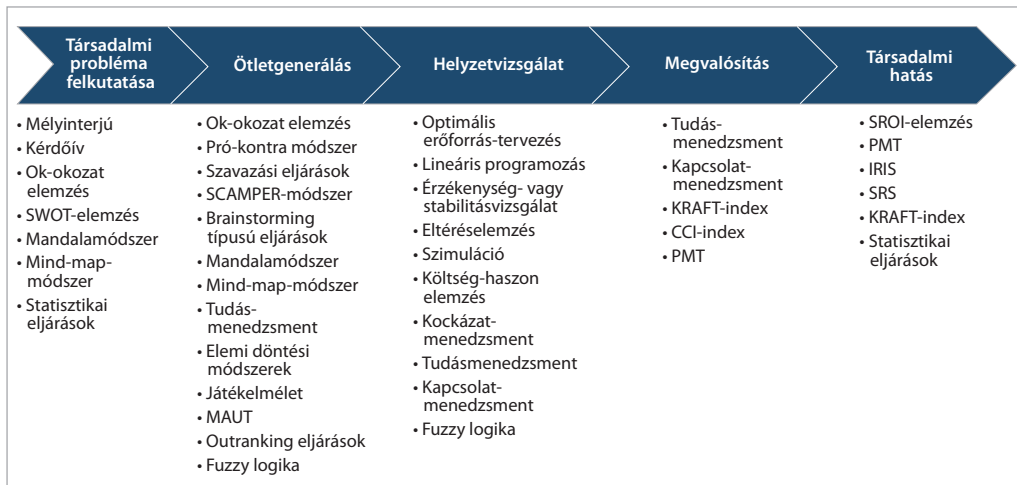
⁴⁴ John W. Pratt – Howard Raiffa – Robert Schlaifer: The foundations of decision under uncertainty. An elementary exposition. *Readings in Material Economics*, (1976), 15–30.

2. ábra: Döntési módszerek klasszifikációja

Forrás: Richard E. Hodgett: *Multi-criteria decision-making in whole process design*. Newcastle, Newcastle University, 2013 alapján a szerző szerkesztése

A társadalmi innovációs problémák változatossága és a rendelkezésre álló adatok köre leszűkíti a folyamat során alkalmazható döntéstámogató technikák használatát. A folyamat fázisaiban eltérő módszertan szükséges a társadalmi tudás hasznosításának és az egyéni döntéshozatal támogatásának lehetősége esetén. A probléma komplexitása, az érintettek köre és az egyéb befolyásoló feltételek adhatják meg az alapot a megfelelő módszertan kiválasztására. A társadalmi innováció folyamata során alkalmazható döntést segítő módszerek nem kizárólagos körét szemlélteti a 3. ábra.

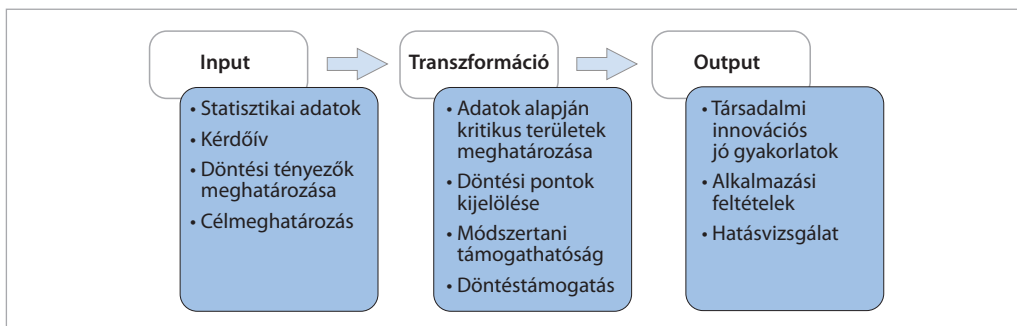
3. ábra: A társadalmi innováció folyamatában alkalmazható döntést segítő eljárások

Forrás: a szerző szerkesztése

A megfelelően megválasztott módszerek segítségével a folyamat előremozdítható, hatása mérhető lesz. Mivel a társadalmi innovációval kapcsolatos döntések során mind kvantitatív, mind kvalitatív jellegű információk figyelembevételére szükség van, eltérő fontossággal, azonban nem lehetséges egy állandó fontossági sorrendet felállítani a döntést befolyásoló tényezők között, így olyan eljárás használatára van szükség, amely lehetővé teszi a prioritások kezelését, képes a nem számszerű összefüggéseket is bevonni az értékelésbe.

Döntést segítő eljárások alkalmazhatósága

A társadalmi innovációs döntések alapja az input-transzformáció-output modell keretében fogalmazható meg, amelyet az 4. ábra szemléltet.

4. ábra: A társadalmi innováció döntési folyamatának I-T-O-modellje

Forrás: a szerző szerkesztése

A modell alapján kialakítható egy olyan adatbázis, amely a társadalmi innováció szint-jéhez kapcsolódó statisztikai adatokat, jellemzőket, kritériumokat tartalmazza, relációs kapcsolatot kialakítva az egyedek és az egyes jellemzőik között. A korábban jó gyakorlatnak minősített társadalmi innovációs akciók alternatívákat biztosítanak új, megvalósítandó akciók kiválasztásához, amelyek különböző tulajdonságok, ismérvek alapján jellemezhetők, ezen ismérvekhez súlyszámok rendelhetők, amelyek jelezhetik a megvalósítók által elvárt fontosságot vagy a teljesítéshez szükséges feltételt is. Három adatbázis felépítése szükséges a komplex probléma megoldásához. A társadalmi innováció által érintett területtel kapcsolatos statisztikai adatok képezik az első adatbázist, amelyek kvantitatív jellemzőkként értékelhetők. A második adatbázisban a várható vizsgálandó jellemzők, karakterisztikai adatok szerepelnek, míg a harmadik adatbázis a korábban megvalósított társadalmi innovációs jó gyakorlatokból képzett adatbank. Az adatbázis szintjeinek kialakításához szükséges a tényezők közötti logikai kapcsolat meghatározása is, amely alapesetben „és”, valamint „vagy” értéket vehet fel, ezáltal egy szabályalapú logikai mechanizmus szerint végezhető el a döntéstámogatás. A szabályok megalkotásakor szakértőkre, korábbi tapasztalatokra, a döntéshozásban részt vevő személyekre és érintettekre szükséges figyelmet fordítani az összes lehetséges variáció figyelembevétele érdekében. Emellett a szabályoknak és az egyes tényezőkhöz rendelt súlyoknak szükséges azon tulajdonsága, hogy változásra képesek legyenek, ezzel alkalmazkodva az egyedi gyakorlati igényekhez. Ezáltal meghatározható a konkrét megvalósítandó társadalmi innovációs jó gyakorlat, figyelembe véve a rendelkezésre álló erőforrásokat, feltételeket és a döntéshozók prioritásait is. Az adatbázis alkalmazásával különböző lekérdezések futtathatók, ami egyedi igényeknek megfelelő szelekciót tesz lehetővé, alkalmazva a *select*, *from*, *join*, *where*, *between* és egyéb relációs szűkítési feltételeket, amelyek eredményként listázható a megadott feltételeket teljesítő alternatíva.

Értékelés

A társadalmi innováció és a társadalmi tanulás összekapcsolása elengedhetetlen a folyamat működésének megértése céljából. A társadalmi innováció fenntartható követelményként fogalmazza meg az emberek jóllétének növelését, ami a társadalmi haladás keretrendszerének is része, így a társadalmi innovációs kezdeményezések a társadalmi haladás előrelépését is segítik. A társadalmi innováció, noha több a jóllét növelését segítő eszköznél, sikeres megvalósítása és hosszú távú fenntarthatóságának biztosítása számos tényező függvénye. Gyakori hiba a nem megfelelően megválasztott akció, így a folyamat ugyan megvalósul, de legtöbb esetben a támogatási időszak befejeztével a fenntartás is befejeződik, így az adaptálhatóság megkérdőjelezhetővé válik. A döntéstámogatás része, hogy olyan társadalmi innovációs akciót válasszanak ki, amely a rendelkezésre álló adatok és a döntéshozók által megfogalmazott kritériumok alapján hosszú távon fenntartható. Ehhez azonban a menedzsment úgynevezett puha tényezőinek vizsgálata is szükséges, csupán számszerű adatok mentén nem lehet a társadalom életét befolyásoló akciókat megvalósítani.

Irodalomjegyzék

- Ackoff, Russel L.: The future of operational research is past. *Journal of the Operational Research Society*, 30. (1979), 93–104. Online: <https://doi.org/10.1057/jors.1979.22>
- Alypubi, Bader A.: Decision support system and knowledge-based strategic management. *Procedia Computer Science*, 65. (2015), 278–284. Online: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.09.079>
- Anand, Gopesh – Peter T. Ward – Mohan V. Tatikonda – David A. Schilling: Dynamic capabilities through continuous improvement infrastructure. *Journal of Operations Management*, 27. (2009), 6. 444–461. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jom.2009.02.002>
- Angelidou, Margarita – Artemis Psaltoglou: An empirical investigation of social innovation initiatives for sustainable urban development. *Sustainable Cities and Society*, 33. (2017), 113–125. Online: <https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.05.016>
- Baker, Dennis – Donald Bridges – Regina Hunter – Gregory Johnson – Joseph Krupa – James Murphy – Ken B. Sorenson: *Guidebook to decision-making methods*. US Department of Energy Technical Report, 2001.
- Bandura, Albert: *Social learning theory*. New York, General Learning Press, 1977.
- Basadur, Min S. – Sue J. Ellspermann – Gerald W. Evans: A new methodology for formulating ill-structured problems. *Omega*, 22. (1994), 6. 627–645. Online: [https://doi.org/10.1016/0305-0483\(94\)90053-1](https://doi.org/10.1016/0305-0483(94)90053-1)
- Bekkers, Victor J. J. M. – Lars G. Tummers – Bobby G. Stuijtzand – William Voorberg: *Social innovation in the public sector. An integrative framework*. LIPSE Working Papers, No. 1. Rotterdam, Erasmus University Rotterdam, 2013.
- Branden, Taco – Giulio Ecchia – Jennifer Eschweiler – Lars Hulgård – Rocio Nogales: *Co-creating a social innovation*. Research Agenda for Europe, Social Innovation Europe/EMES Network, 2016. Online: <https://webgate.ec.europa.eu/socialinnovationeurope/en/magazine/methods-and-tools/special-features/co-creating-social-innovation-research-agenda-europe>
- Carvache-Franco, Orly D. – Glenda Gutierrez – Elsie Z. Barreno: The key factors in social innovation projects. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 9. (2018), 5. 107–116. Online: [10.2478/mjss-2018-0142](https://doi.org/10.2478/mjss-2018-0142)
- Courtney, James F.: Decision making and knowledge management in inquiring organizations: toward a new decision-making paradigm for DSS. *Decision Support Systems*, 31. (2001), 1. 17–38. Online: [https://doi.org/10.1016/S0167-9236\(00\)00117-2](https://doi.org/10.1016/S0167-9236(00)00117-2)
- Dainienė, Rasa – Lina Dagilienė: A TBL approach based theoretical framework for measuring social innovations. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 213. (2015), 275–280.
- Dobele, Lasma: *Factors which influence the development of social innovation in Latvia*. Proceeding of the 2015 International Conference “Economic Science for Rural Development”. No. 40. Jelgava, LLU ESAF, 2015. 226–238.
- Dziallas, Marisa – Knut Blind: Innovation indicators throughout the innovation process. An extensive literature analysis. *Technovation*, 80. (2018), 3–29. Online: <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2018.05.005>
- Edwards-Schachter, Mónica – Matthew L. Wallace: ‘Shaken, but not stirred’. Sixty years of defining social innovation. *Technological Forecasting and Social Change*, 119. (2017), 64–79. Online: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.03.012>
- Evans, James R.: *Creative thinking in the decision and management sciences*. Cincinnati, South-Western Publishing, 1991.

- Fredrickson, James W.: The comprehensiveness of strategic decision processes. Extension, observations, future directions. *The Academy of Management Journal*, 27. (1984), 3. 445–466. Online: <https://doi.org/10.2307/256039>
- Fülöp János: Introduction to decision making methods. *Hungarian Academy of Sciences Journal*, (2005), 15.
- Gardner, Charles A. – Tara Acharya – Derek Yach: Technological and social innovation. A unifying new paradigm for global health. *Health Affairs*, 26. (2007), 4. 1052–1061. Online: [10.1377/hlthaff.26.4.1052](https://doi.org/10.1377/hlthaff.26.4.1052)
- Gilhooly, Kenneth J. – Mark T. G. Keane – Robert H. Logie – George Erdos (szerk.): *Lines of thinking. Reflections on the psychology of thought*. 2. Chichester, Wiley, 1998.
- Hodgett, Richard E.: *Multi-Criteria Decision-Making in whole process design*. Newcastle, Newcastle University, 2013.
- Jooste, Wyhan – P. J. Vlok: A decision support model to determine the critical success factors of asset management services. *South African Journal of Industrial Engineering*, 26. (2015), 1. 27–43. Online: [10.7166/26-1-1043](https://doi.org/10.7166/26-1-1043)
- Kaderabkova, Anna – Saeed Moghadam Saman: *Evaluations of social innovations: their characteristics and impacts, cross country comparisons and implications for policy support*. London, Campus, 2013. Online: <http://bit.ly/3p0H5Vk>
- Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48. (2017), 6–7. 15–19. Online: <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.06.02>
- Misuraca, Gianluca – Giulio Pasi: Landscaping digital social innovation in the EU. Structuring the evidence and nurturing the science and policy debate towards a renewed agenda for social change. *Government Information Quarterly*, 36. (2019), 3. 592–600. Online: <https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.02.004>
- Mitroff, Ian I. – Tom R. Featheringham: On systematic problem solving and the error of the third kind. *Behavioral Science*, 19. (1974), 6. 383–393. Online: <https://doi.org/10.1002/bs.3830190605>
- Nemes Gusztáv – Varga Ágnes: Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In Lipták Katalin (szerk.): „Mérleg és Kihívások”. *IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából*. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015. 434–444.
- Neumeier, Stefan: Social innovation in rural development. Identifying the key factors of success. *Geographical Journal*, 183. (2017), 1. 34–46. Online: [10.1111/geoj.12180](https://doi.org/10.1111/geoj.12180)
- Pidd, Mark M.: From problem-structuring to implementation. *Journal of the Operational Research Society*, 39. (1988), 2. 115–121. Online: <https://doi.org/10.1057/jors.1988.23>
- Pol, Eduardo – Simon Ville: Social innovation. Buzz word or enduring term? *Journal of Socio-Economics*, 38. (2009), 6. 878–885. Online: <https://doi.org/10.1016/j.socrec.2009.02.011>
- Pratt, John W. – Howard Raiffa – Robert Schlaifer: The foundations of decision under uncertainty. An elementary exposition. *Readings in Material Economics*, (1976), 15–30. Online: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-019605-3.50009-2>
- Reed, Mark S. – Anna C. Evelyn – Georgina Cundill – Ioan Fazey – Jayne Glass – Adele Laing – Jens Newig – Brad Parrish – Christina Prell – Chris Raymond – Lindsay C. Stringer: What is social learning? *Ecology and Society*, 15. (2010), 4. Online: [10.5751/ES-03564-1504r01](https://doi.org/10.5751/ES-03564-1504r01)

- Reitman, Walter R.: *Cognition and thought. An information processing approach*. New York, John Wiley & Sons, 1965.
- Rockart, John F.: Chief executive define their own data needs. *Harvard Business Review*, 57. (1979), 2. 81–93.
- Rodriguez, Eduardo L. – Cibele R. Sugahara – Samuel Cavaho de Benedicto – Helena Lombardo Ferreira: Determinant factors of social innovation capability in nonprofit organizations and social businesses. *International Journal for Innovation Education and Research*, 6. (2018), 12. 91–119. Online: <https://doi.org/10.31686/ijer.vol6.iss12.1254>
- Rosenhead, Jonathan: What's the problem? An introduction to problem structuring methods. *Interfaces*, 26. (1996), 6. 117–131.
- Sarkki, Simo – Andrej Ficko – David Miller – Carla Barlagne – Mariana Melnykovych – Mikko Jokinen – Ihor Soloviy – Maria Nijnik: Human values as catalysts and consequences of social innovations. *Forest Policy and Economics*, 104. (2019), 33–44. Online: <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2019.03.006>
- Simms, James R.: Technical and social innovation determinants of behaviour. *Systems Research and Behavioral Science*, 23. (2006), 3. 383–393. Online: <https://doi.org/10.1002/sres.734>
- Simon, Herbert A.: *The new science of management*. New York, Harper & Row, 1960.
- Simon, Herbert A.: *Korlátozott racionalitás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982.
- Tversky, Amos – Daniel Kahneman: Judgment under uncertainty: heuristics and biases. *Science*, 185. (1974), 4157. 1124–1131. Online: [10.1126/science.185.4157.1124](https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124)
- Watson, Charles E.: The problems of problem solving. *Business Horizons*, 19. (1976), 4. 88–94. Online: [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(76\)90070-7](https://doi.org/10.1016/0007-6813(76)90070-7)
- Wenger, Etienne: *Communities of practice. Learning, meaning, and identity*. New York, Cambridge University Press, 1998.
- Wilde, Russ – Rena Shimoni – Augusto Legaspi – Scott Henwood – Aaron Brown – Tim Loblaw: *Social innovation on the ground. Accessible and evidence-based tools for social innovators*. Final Project Report, Bow Valley College, Research&Innovation, 2018.
- Zapf, Wolfgang: The role of innovations in modernization theory. *International Review of Sociology*, 2. (1991), 3. 83–94. Online: <https://doi.org/10.1080/03906701.1991.9971098>

Vákát

Innovatív megoldások a rurális terek humán erőforrásának fejlesztésében

Bevezetés, hipotézis és annak feltételrendszere

A fejezetben a szerzők azon kutatásaikat adják közre, amelyeket kevésbé fejlett vidéki térségekben folytattak le, vizsgálva az ott megvalósuló társadalmi innovációs példákat és azok eredményeit. Egy adott helyzet elemzésekor a szerzők véleménye szerint a társadalmi innováció leírásánál érdemes vizsgálni, melyek az adott társadalmi változás előre meghatározott elemei, illetve melyek azok a területek, ahol ismeretlen terepre visz az élet. Különösen izgalmas kérdés, hogy a társadalmi változás kanonizált és előre nem tervezett elemei milyen viszonyban vannak egymással. A fejezet első részében meghatározzák azt a hipotézist, amely köré az elemzéseiket építik. Ismertetik a rurális terek és a vidékfejlesztés szakirodalmi háttérét, valamint bemutatják az ott élő lakosság életét meghatározó legfontosabb folyamatokat. Kutatásaikat és annak hasznosíthatóságát nagyrészt Borsod-Abaúj-Zemplén megye jövőképességének növelése érdekében folytatták, így rövid kitekintést adnak egy tipikus magyar leszakadó térség általános munkapiaci helyzetéről. Különös figyelmet fordítottak a Z generációra, mivel úgy látják, a leszakadó régiókban élő fiataloknak kulcsfontosságú a szerepe a társadalmi innovációk generálásában és a fenntartható foglalkoztathatóságban. Újszerű gondolatként kifejtik azon álláspontjukat, hogy a mobilitás, különösképpen annak egyik speciális formája, az önkéntes mobilitás, elősegíti a társadalmi innovációt a szocializáción keresztül úgy, mint ötletadást vagy fogyasztást, illetve foglalkozást. Ezt követően olyan jó gyakorlatokat ismertetnek, amelyek a foglalkoztatással kapcsolatosak és a fiatalok a főszereplői. A hazai jó gyakorlatokon kívül néhány külföldi példa rövid, esettanulmány-szerű ismertetését is megteszik, ezek posztszocialista országokból hozott példák. A szerzők fontosnak tartják, hogy a társadalmi innovációkat erősen támogató fejlettebb országok példáin kívül olyan mintákat is bemutassanak, amelyek hasonló társadalmi átalakulást megélt országokban jelentek meg, és ezek esetleges adaptációja segítheti a hazai rurális térségek fejlesztését. A posztszocialista országok társadalmi vállalkozásainak vizsgálatakor a rendszerváltást követően kialakult gyors területi és társadalmi polarizáció okozta problémák kezelése, a leszakadó társadalmi rétegek és területek segítése áll, míg a nyugat-európai országokban, azaz a gazdasági fejlődésében nem sokolt területeken, elsősorban a civilizációs károk enyhítése a célterület.¹ A posztszocialista országok esetében ezért az egyik elsődleges cél a munkavágyon növelése és megtartása a foglalkoztatás érdekében, azért, hogy egyrészt megelőzze az elszegényedést, és az „állásvesztés okozta szegénységi kockázatot” csökkentse, másrészt azért, hogy munkához juttassa azokat, akiket a jövedelemszerző tevékenység hiánya – családjukkal együtt – a szegénységbe taszított. Az önkéntesség a fiatalok körében azt az érzékenyítő funkciót látja el, amely a leszakadó társadalmi

¹ 2014 és 2018 között a témában egy OTKA-kutatást végeztünk, *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon* címmel.

és területi szegmensek által termelt termékek iránti fogyasztási hajlandóságot növeli, az ezen a területen tevékenykedő társadalmi vállalkozások mint lehetséges munkapozíciót biztosító munkáltatók iránti igényt erősíti. Az önkéntesség egyik speciális formája a külföldön vállalt munka, amelynek hatása a társadalmi innovációra való hajlamot, azaz az „hőssé” válást segíti. A posztszocialista országokban kialakult társadalmi vállalkozások, amelyek elsődleges munkavagyon-bővítési funkcióját már meghatároztuk, központi figurája az innovátor, azaz a helyi „hős”, akinek ötletei (és az őt segítő csapata) sokszor az átlagosnál nagyobb világlátásból származnak (kulturális, kapcsolati és tudástőke). A „hősképzés” egyik módja lehet az önkéntes munka, akár belföldön, akár annak produktívabb, külföldi változata. „Hőst” képez a nem leszakadó társadalmi, területi szegmens fiataljából úgy, hogy érzékenyíti a problémák iránt, s lehetőséget biztosít neki az új információk és kapcsolatok megszerzésére.

A rurális terek humánerőforrás-fejlesztésének elméleti háttere

A város- és vidékkutatások a regionális kutatások fontos területei, a leggyakrabban vizsgált témák a vidék átalakulása, a vidékfejlesztés kérdései és a vidék új szerepeinek megjelenése. A vidék fogalma és maga a vidék is jelentős átalakuláson ment keresztül Magyarországon az elmúlt évtizedekben. Az Európai Unióban nincs minden tagállamra azonos vidékfogalom-meghatározás.² Enyedi már 1975-ben írt az átalakuló magyar falvakról. Akkori elképzelése szerint a vidékfejlesztés legfőbb célja a gazdasági ágazatok közötti szoros vállalkozói együttműködés és az egymásra épülő fejlesztések annak érdekében, hogy életképes vidéki társadalom jöjjön létre.³ Az azóta eltelt évtizedek alatt sajnos ennél szomorúbb képet ismertünk meg a vidékről.

Brown és szerzőtársai⁴ kiemelték, hogy a rendszerváltás után a posztszocialista vidéki terekben sokkal jelentősebb volt a munkaerő elvándorlása, mint a városi terekben. Borsod-Abaúj-Zemplén megye települései, főleg aprófalvai erősen rurális jellegűek.⁵ Az elvándorlás problémája közel 30 éve fokozottan fennáll, mára már több száz olyan aprófalu maradt, ahol a népességszám az 50 főt sem éri el (Borsod-Abaúj-Zemplén megyében – a teljesség igénye nélkül – néhány ilyen aprófalu a legutóbbi népszámlálás adatai alapján: Debréte 7 fő, Gagyapáti 10 fő, Tornabarakony 14 fő, Sima 31 fő, Keresztéte 33 fő), és az átlagéletkor közel van a 65–70 évhez. Azt gondoljuk, hogy ezekben az aprófalvakban igazi kihívás az idős társadalom szükségleteit kielégíteni úgy, hogy mindeközben valami innováció is megvalósuljon. Ezen a ponton találkozunk a társadalmi innováció, a vidékfejlesztés és akár a célzott helyi fejlesztés is, hiszen a vidéknek szüksége van olyan fiatalokra, akik céljuknak tekintik a rurális terek fejlesztését, az ott élők helyzetének a javítását.

² Vincze Mária: A vidékfejlesztés problémáinak rendszerszemléletű megközelítése. Romániai sajátosságok. *Erdélyi Múzeum*, 75. (2013), 3. 30–51.

³ Enyedi György: A magyar falu átalakulása. *Földrajzi Értesítő*, 23. (1975), 2. 109–124.

⁴ David L. Brown – Kulcsár László – Obádovics Csilla: Post-socialist restructuring and population redistribution in Hungary. *Rural Sociology*, 70. (2005), 3. 336–359.

⁵ Lipták Katalin: Leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek munkaerő-piaci helyzete az Észak-magyarországi régióban. In Székely Tünde (szerk.): *RODOSZ konferenciakötet 2010*. Kolozsvár, 2010. 253–271.

A vidék átalakulásának jelentőségét adja, hogy globális és nemzeti szinten a folyamatos növekedési és fogyasztási igény érzékelhető – a jóléti állam eszméjét követve. A globalizáció és az új térformáló erők hatásai az egyes településeken eltérően mennek végbe (globális-lokális paradoxon), és így a rurális terek másképpen reagálnak a kihívásokra.⁶ A vidéken végbemenő jelentős gazdasági és társadalmi erózió miatt a helyi közösségek elveszítették szolgáltató és közösségmegtartó intézményeiket, közlekedési infrastruktúrájuk leépült, a mezőgazdaság és állattartás háttérbe szorult, a természeti értékek kevésbé fontosak, és a hagyományok is kezdenek kihalni.⁷ A rurális, vidéki területekre az elmúlt években az agrárfoglalkoztatási válság is erősen hatott, azaz tartós és magas, mezőgazdasági eredetű regisztrált munkanélküliség keletkezett.⁸ Az agrárfoglalkoztatási válság tovább erősítheti a vidéki térségek demográfiai viszonyainak romlását, és így tovább csökkentheti az új munkahelyek létrejöttének esélyét is. Az átalakuló vidéki terek további jellemzői, hogy a területi különbségeket a természeti, a gazdasági és az emberi erőforrások folyamatos változása befolyásolja. A rurális területekre általában jellemző, hogy jelentős részükben alacsony szintű az infrastrukturális ellátottság, alacsony a szolgáltatások és közszolgáltatások színvonala, magas arányú a munkanélküliség, szűkösek a foglalkoztatási lehetőségek, nagyarányú a fiatalok elvándorlása és kedvezőtlen a korstruktúra.⁹

Az országok lakosságának koncentrálóódásával, a városokba való vándorlással sok új kérdés jelent meg, többek között a vidékfejlesztés kérdése is új megvilágításba került.¹⁰ A szerzők elfogadják Kulcsár¹¹ megállapításait, miszerint a vidékfejlesztés az endogén erőforrások bázisán létrejövő fejlesztést jelenti, valamint a vidékfejlesztést komplex jellegéből adódóan több diszciplína is magához kötheti. Az endogén fejlesztés elméleti koncepcióját képviseli Káposzta¹² is, szerinte a vidéki területek fejlesztésének célja elsősorban az endogén források és a területi potenciálok hasznosítása, mivel a vidékfejlesztés alapproblémája, hogy a területi tényezőket és sajátosságokat hatékonyan allokáljuk az adott társadalmi és gazdasági rendszerbe. Vincze¹³ szerint a vidékfejlesztésen a rurális térségek kapacitásainak önfenntartó és fenntartható fejlesztését értjük. G. Fekete szerint¹⁴ a vidéki térségek lemaradásának, leszakadásának az oka az alacsony foglalkoztatottság, amelyet befolyásol a demográfiai egyensúly megbomlása, az alacsony tökevonzó képesség, a környezeti erőforrások alul- vagy

⁶ Ritter Krisztián: A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi Statisztika*, 48. (2008), 5. 554–572.

⁷ Káposzta József: A vidékgazdaság fejlesztési kérdései a XXI. században. In Bíró A. Zoltán – Gyetvai Árpád – Magyar Ferenc (szerk.): *Kreatív fiatalok – innovatív vidék. Sikeres helyi fejlesztési gyakorlatok a Székelyföldön*. Csíkszereda, Státus, 2015. 13–22.

⁸ Ritter (2008) i. m.

⁹ Tóth Tamás – Káposzta József: *Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben*. Gödöllő, Szent István Egyetemi Kiadó, 2014.

¹⁰ Káposzta József – Honvári Patrícia: A smart falu koncepciójának főbb összefüggései és kapcsolódása a hazai vidékgazdaság fejlesztési stratégiájához. *Tér és Társadalom*, 33. (2019), 1. 83–97.

¹¹ Kulcsár László: *A vidékfejlesztés elméleti megközelítése: regionális és kulturális összefüggések*. Mezőmadaras, Pro Ruris Egyesület, 2017.

¹² Káposzta (2015) i. m.

¹³ Vincze (2013) i. m.

¹⁴ G. Fekete Éva: Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott térségek felzárkózásának esélyei az észak-magyarországi régióban. *Földrajzi Közlemények*, 130. (2006), 1–2. 55–66.

túlhasznosítása, a szükségletek kielégítésének akadályai és az alacsony jövedelemszint. A vidékfejlesztés a vidéki lakosság életszínvonalának növelését is megcélozza úgy, hogy a vidék „ördögi körének” csapdájából is ki lehessen lépni. Jó megoldások lehetnek a vidéki problémák kezelésére a helyi termékek, a helyi pénz bevezetése, a helyi alternatív energiatermelés bevezetése, a fenntartható vidéki turizmus vagy a szociális gazdaság és a társadalmi vállalkozások létrehozása és működtetése.¹⁵

A vidéki terek foglalkoztatással összefüggő társadalmi innovációt megvalósító folyamatai erősen kapcsolódnak a globális munkaerőpiaci helyzethez. A rendszerszemléletű fejlesztésnek a gazdaság hullámzásához alkalmazkodó, a mindig aktuális problémára válaszoló innovatív környezetet kell támogatnia. Az alap, a jövőképeség fokozása, az a képességkomplexum, amely bizonyos feltételek meglétekor egy társadalmi entitás sajátja, és a jövőbeli változások (proaktív, aktív, reaktív) előldézésére és kezelésére vonatkozik.¹⁶ A reziliencia, a képesség és az optimizmus meghatározó fogalmai az egyéni boldogulásnak, a társadalom, illetve a kultúra jövőirányultságának és a stratégiai tervezésnek (különös tekintettel a technológiák tervezésére), vagyis a társadalmi léttel kapcsolatos gondolkodásnak.¹⁷ E három konstellációja hozza létre a társadalmi innovációt a rurális terekben. Így adva választ a helyben maradás erősítésére; egyrészt a helyi lakosság magas színvonalú ellátására (a keresleti és a kínálati oldal növelésével), másrészt a helyi lakosság foglalkoztathatóságának javítására (a helyi és a távoli munkakereslet minőségi kielégítésére), harmadrészt a rurális terek vonzóképeségének növelésére a lehetőségek bemutatásával, és utoljára említve, de jelentős szerepet kapva, a vidéki gazdaság termékeinek fogyasztási hajlandóságának növelése helyi, nemzeti és globális méretekben.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye foglalkoztatási aspektusai

Az élet minden területén megjelenő technológiai fejlődés az elmúlt évtizedekben a munkaerőpiacon is jelenős változást hozott. Egy emberöltő emlékezete alatt többször teljesen átalakult a magyar foglalkoztatási helyzet. Ha 100 évre tekintünk vissza – és ezek az idők még élesen élnek a társadalmi emlékezetben, hisz a legidősebb generáció szülei aktív részesei voltak e kornak –, Magyarországon az 1920-as években felerősödött a munkanélküliség. Ennek hatása a tömeges kivándorlás volt, amelynek oka a gazdasági válság és a technikai fejlődés volt. A II. világháború is igen komoly negatív hatást gyakorolt a foglalkoztatás alakulására. A negyven év szocializmus mindent elfedő ideológiai irányítása nem engedte a valós piaci folyamatokból adódó munkaerő-túlkínálatot a felszínre törni. A rendszerváltás sokként hatott az addig mesterségesen fenntartott foglalkoztatási térre, hirtelen tömegek veszítették el az állásukat. A magyar munkaerőpiac részekre hullott, a területi különbségek az addigi elfedő egalizáció megszűnése után tragikus erővel

¹⁵ Gwen Swinburn – Soraya Goga – Fergus Murphy: *A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve*. Gütersloh – London – Washington, D. C., Bertelsmann Stiftung – UK DFID – The World Bank, 2004.

¹⁶ Szántó Zoltán Oszkár: A társadalmi jövőképeség analitikus koncepciója. In Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár: *Társadalmi jövőképeség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképeség Kutatóközpont, 2018. 13–33.

¹⁷ Aczél Petra: A társadalmi jövőképeség diszkurzív koncepciója. In Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár (szerk.): *Társadalmi jövőképeség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképeség Kutatóközpont, 2018. 111–146.

törtek fel. A regionális politika minden igyekezete ellenére a különbségek nem csökkentek, hanem erősödtek. A folyamat okaként a kutatók az iskolai végzettség különbségét, az infrastruktúra eltérő fejlettségét, a látens etnikai problémákat, az eltérő vállalkozói hajlandóságot a meglévő, de kihasználatlan ipari kapacitásokat, a felemás urbanizációt, a különböző adottságú rurális tereket, a külföldi befektetők priorizáló politikáját és ezek egymásra hatását nevezték meg. A korszak lakosságának életszínvonalát csak a munkával megkeresett jövedelem biztosította, ha egy családban egy ember nem tudott elhelyezkedni, az az elszegényedés rémét vetítette elő. Az átmenet gazdasági és társadalmi feszültségektől terhes magyar valóságában élő átlagembernek szembesülnie kellett a legnagyobb kihívással, azzal, hogy a technikai fejlődés azt is megváltoztatja, ahogy az emberek a dolgokat előállítják. Az új gyártási technológiák alapjaiban változtatták meg az emberek munkafeltételeit és életvitelét. A 20. század második felében kialakult, viszonylag nyugodt, prosperáló „nyugat-európai” társadalmak is megélték a 3. és 4. ipari forradalomnak nevezett, gyors egymásutánban bekövetkező technikai robbanást. Az emberi munka jelentőségét megváltoztató folyamat azonban sokkal jobban megviseli a hányatott sorsú Kelet-Közép-Európa poszt szocialista társadalmát. Magyarországon számos problémával kell a társadalomnak szembenézni. Hatalmas társadalmi feszültségek alakulnak ki. A szerzők véleménye szerint a polarizálódás a 21. század munkaerőpiacát több aspektusból is érinti:

- a gazdasági modernitás nem minden réteget érint, a születési környezet meghatározó;
- a technikai előrehaladást, a modernitás előnyeit nem mindenki tudja egyformán hasznosítani;
- felhasználásához magas, nem mindenki számára születésileg adott intelligencia szükséges;
- az oktatás-tanulás nem egyformán elérhető mindenki számára;
- demográfiai válság hatására egyre szűkül a foglalkoztatott réteg, erősödnek a civilizációs betegségek;
- a kényelem és a túlnépesedés feszültsége durva környezeti sebeket ejt, határtalan az erőforrás-kihasználás.

A társadalmi innovációnak Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, hasonlóan más magyarországi leszakadó rurális területekhez, a legnagyobb kihívásokra kell választ találni. A vidéken élő lakosság leszakadása a fejlett centrumterületektől repulzív vá vált, a jó képességű lakosság egyrészt a munkalehetőségek hiánya miatt, másrészt a depresszív és feszült környezet okán elhagyja a térséget. A helyben maradók nagy része lassan előregszik, szükséges számukra egy, a jóléti gazdaságban elfogadott életszínvonalhoz alkalmazkodó ellátás. A fiatalabb generáció tagjai, akik nem hagyták el a térséget, alacsony munkavállalási kompetenciákkal rendelkeznek, munkájukkal nem képesek megfelelő hatékonysággal megfelelő nagyságú GDP előállítására. A modernizáció az általuk nyújtott teljesítményt könnyen pótolja az automatizáció hozta lehetőségekkel. A munkaerejüket az elsődleges munkapiacon nem tudják értékesíteni. A cirkuláris migrációval szinte folyamatos a népességcseré, egyre nehezebben foglalkoztatható rétegek alakulnak ki. A foglalkoztatáspolitikai eszközrendszere lehetővé teszi a folyamatosan közmunkában vegetálók tömegét, akik számára még a munkaerőhiányos időszakban sem valós

lehetőség a profitorientált munka. A növekvő szegénység, a nagyszámú gyermekáldás igazi kihívást jelent a társadalom számára. Az entitás jövőképességének módja a probléma felismerése, a megfelelő válaszok megadása és azok megvalósítása. Ennek egyik formája a társadalmi innováció, amelynek arra kell választ adni, hogyan lehet segíteni egyrészt a megfelelő munkavagyonnal a lakosság helyben maradását, visszamobilizálását, másrészt az alacsony munkavállalási kompetenciákkal rendelkezők modernizálását, fejlesztését, harmadrészt az itt élők számára a szükségletek magas színvonalú kielégítésére alkalmas humán és technikai feltételek biztosítását. A szerzők megítélése szerint ennek kulcskérdése a fiatal generáció alkalmassá tétele a társadalmi innovátor szerepére.

A társadalmi innováció generátorai

„A 20. században az olaj volt a legjobb befektetés, de a 21. század legjobb befektetése az ifjúság – ők az olajok” – mondta Ahmad Alhendawi.¹⁸ A nemzet jövőképességét a fiatal generáció adja, ők azok, akik képesek újfajta módon nézni a régi problémákat, akik fel vannak készülve arra, hogy megváltoztassák a világot. Az energia és az idealizmus ösztönzi őket, hogy vállalják a kockázatokat, és innovatív, úttörő módon gondolkodjanak. Ugyanakkor gondolkodásukat az őket körülvevő környezet pszichés fejlődési szakaszukban nagymértékben meghatározza. Ahhoz, hogy bekapcsolódjanak a társadalmi innováció fogyasztói és generálói közé, olyan impulzusoknak kell kitenni őket, amelyek érzékenyítő erejűek. Szeretnénk, ha a fiatalok nemcsak a változások bizonyos típusaira reagálnának, hanem általánosabban fogalmaznának meg állításokat arról, hogy milyen szerepet játszanak a Z generáció egyes tagjai. A szerzők gondolati kerete a következő: az ifjúság egyes tagjai a társadalmi innováció viszonyait, működését befolyásolhatja, őket cselekvésre ösztönzi a változtatási folyamat. Amennyiben sikerrel járnak, ez a cselekvés a közösség egészére hat, változtató szándékú egyéni cselekvésük társadalmi változást indukál. A társadalmi innovációk fertőzők: a szerzők véleménye szerint a társadalmi fellépés e szellemének meggyújtása érdekében az iskolarendszereknek – különösen a középiskoláknak és egyetemeknek – az ifjúság mobilitását támogatni kell. Ez segíti, hogy később a fiatalok felismerjék a társadalmi változtatás lehetőségeit, megvalósítsák az innovációt, vagy egy ilyen újító kezdeményezésbe bekapcsolódjanak. A fiatalok folyamatos támogatást igényelnek, hogy változtatókká váljanak. A fiatalok cselekedetekkel tanulnak, a legjobban akkor növekednek, ha ötleteket, stratégiákat és kudarcokat cserélnek társaikkal. Az önkéntes programok katalizátorként szolgálhatnak ebben a folyamatban, ahol megoszthatják ötleteiket, illetve kapcsolatba léphetnek másokkal hasonló érdeklődéssel és szenvedélyekkel. A külföldi önkéntesség – a kultúrák közötti cserék – gazdagítja az innovációs képességüket, és ez ösztönzően hat az érdeklődési körükre. A fiatalok számára az értékek, amelyek hajtóerők lehetnek a majdani társadalmi innovációs kezdeményezésekben: a bizalom, a mások érdekeinek figyelembevétele, az aktív társadalmi jelenlét, az önzetlenség, a társadalmi csoportok közötti szolidaritás. Mindezen összefüggések feltárása a szerzők szerint a fiatalokban rejlő társadalmi innovációs tudáspotenciált jelent.

¹⁸ Ahmad Alhendawi 2013-ban kinevezett ENSZ-főtitkár ifjúsági ügyek megbízottja Bécsben, 2014-ben egy konferencián mondta.

A fiatalok mint etikus fogyasztók azzal, hogy közvetlen buycottmagatartást¹⁹ folytatnak, hozzájárulnak a társadalmi innovátori kompetenciájuk fejlődéséhez. A buycottálók aktuális ügyek támogatása miatt választanak egy-egy terméket, ennek lehet mozgatója, hogy munkát adjon olyan rétegek számára, akik az elsődleges munkaerőpiacon nem tudnának elhelyezkedni. A szerzők több kutatást is folytattak a fiatalok mobilitása témakörében, és a külföldi önkéntesség vizsgálatánál két miskolci protestáns gimnázium harmadéves évfolyamának egészét, 190 fiatalot kérdeztek meg arról, hogy vásárolnak-e olyan termékeket, amellyel segítenek másoknak. A vizsgálat célja az volt, hogy bizonyítsák, az önkéntesség mint szociális érték – különösen a külföldön vállalt önzetlen munka – és azon termékek vásárlása, amelyet társadalmi problémával küzdők készítettek, hasonló attitűdöt feltételeznek. A szerzők vizsgálata jól mutatja, hogy azon válaszadók, akik az 50 órás kötelező szociális munkán kívül is vállalnak önkéntes munkát – egy diák kivételével – mindannyian vásárlói azon termékeknek, amelynek bevételéből másokat vagy nemes célt támogatnak. Az önkéntes munkát nem vállalók 22%-a soha nem vásárolt ilyen terméket.

A társadalmi innováció folyamatában a változáshoz vezető cselekvés három szakaszra bontható; a lehetőség felismerése szakaszában fogalmazódik meg a cselekvési lehetőség és annak potenciális haszna. A megvalósítás szakaszában szerveződik meg a lehetőség inspirálta cselekvés. A kibontakozás szakasza során ölt formát a cselekvés kiváltotta társadalmi változás. A mobilitás, különösen az önkéntesként eltöltött külföldi tartózkodás, a fiatalok mindhárom társadalmi innovációt eredményező cselekvését erősíti. A szerzők ifjúsági külföldi mobilitásvizsgálataik során több mint 100 mélyinterjút készítettek mobilizálódott 16–29 év közötti fiatalokkal, s ezek 25%-át önkéntes tevékenységben részt vevőkkel folytatták. További 5000 fiatalot megkérdező európai kérdőíves mintán vizsgálták a mobil és nem mobil fiatalok attitűdjének különbségét. Az európai mobilizálódó fiatalokról elmondható, hogy pénz adományozása vagy gyűjtése etikai, politikai vagy környezetvédelmi okokból; petíció aláírása és termékek vásárlása politikai, etikai vagy környezetvédelmi okokból gyakrabban fordult elő, mint a nem mobilak esetében. A szerzők véleménye szerint a mobilizálódott fiatalok hazaérkezésük után sokkal nyitottabbak a társadalmi problémákra, s különösképpen igaz ez az önkéntesként külföldön dolgozóakra. Bár a magyar fiatalok esetében a legfőbb indíték a munkavállalás, amelynek anyagi okai vannak, második helyen szerepel a tanulás és ezen belül is az idegennyelv-tanulás, és ugyanez a mobilizáció legfontosabb eredménye is számukra, de szinte mindig megemlétték a nyitottságot mint olyan kompetenciát, amely sokat javult a külföldön eltöltött idő alatt.²⁰ Itt egyaránt említették a toleranciájuk növekedését és a tevételes segítségi hajlandóságuk erősödését olyan emberek felé, akik valamilyen oknál fogva marginalitásba kerültek.

¹⁹ Elisabeth Cooper-Martin – Moris B. Holbrook: Ethical consumption experiences and ethical space. *Advances in Consumer Research*, 20. (1993), 113–118.; Monroe Friedman: A positive approach to organized consumer action. The “buycott” as an alternative to the boycott. *Journal of Consumer Policy*, 19. (1996), 439–451.; Monroe Friedman: *Consumer boycotts. Effecting change through the marketplace and the media*. London, Routledge, 1999.

²⁰ Dabasi-Halász Zsuzsanna et al.: International youth mobility in Eastern and Western Europe – the case of the Erasmus+ programme. *Migration Letters*, 16. (2019), 1. 61–72.

Hazai jó gyakorlatok a foglalkoztathatóság javítására

Az alábbiakban néhány olyan hazai jó gyakorlatot ismertetnek a szerzők, amelyek nemcsak a borsodi rurális településeken valósultak meg, hanem az ország több pontján is beazonosított jó gyakorlatok. Olyan társadalmi innovációkat kutattak fel, amelyek főleg a foglalkoztatási kérdésekre adtak megoldást. A társadalmi innováció fogalmánál elfogadják Kocziszky és szerzőtársai²¹ definícióját, miszerint a társadalmi innováció új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemlélet-, megközelítési mód, eljárási folyamat, amely a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozza meg újszerű módon. A társadalmi szempontból innovatív projektek megfogalmazása a leszakadó térségek foglalkoztatási helyzetének javítása kapcsán nagy kihívás. Ez azt jelenti, hogy az innovációt csak a foglalkoztatási probléma jelenségének megváltozott kezelési módja alapján lehet felismerni. Azt, hogy egy, a munkaerőpiacra összpontosító projekt innovatív-e, alapvetően a környezet ítéli meg. A társadalmi innovációk normatív tartalma a foglalkoztatásban azt jelenti, hogy különösen nagy figyelmet kell fordítani a célcsoport számára létrehozott hozzáadott érték jellegére (itt: a szegénység, foglalkoztathatóság hiánya által érintett vagy veszélyeztetett emberek). A társadalmi innovációt gyakran annak pozitív hatása határozza meg. A szegénység és munkanélküliség megelőzésével vagy csökkentésével kapcsolatos pozitív hatások meghatározásához bizonyítékokra van szükség, de társadalmi beavatkozások komplex működési mechanizmusainak ismeretében ez szinte lehetetlen, a különböző folyamatok egymást erősítő vagy kioltó hatásai szembetűnők, másrészt az egyes társadalmi innovációk hatóideje olyan hosszú, hogy annak nyomon követése objektíve lehetetlen, vagy mérése egyáltalán nem is történt meg és utólag reprodukálhatatlan. A fejezetben a társadalmi szempontból innovatívként értékelt projektek elsősorban a saját környezetükben megkérdozett szakértők értékeléséből, tapasztalatából és ismereteiből származnak. A foglalkoztatási problémák megelőzésének és leküzdésének módjai meghatározása érdekében ebben a tanulmányban a helyi vagy regionális referenciapontokat választottuk (polgármesterek, iskolaigazgatók, helyi fejlesztők, munkaügyi központok munkatársai). Azokat a projekteket tekintik a szerzők társadalmilag innovatívnak, amelyek helyi és regionális összefüggésükben új módszert jelentenek a foglalkoztatás kérdésre, függetlenül attól, hogy az adott probléma ismert vagy ismeretlen volt korábban.

A szerzők a rurális terek foglalkoztatásában társadalmilag innovatívnak tekintik azokat az eseteket, amelyek

- eddig ismeretlen vagy elhanyagolt aspektusára összpontosít a vidéki foglalkoztatásnak, ezzel csökkentve a munkanélküliséget vagy annak kockázatát;
- új módszerrel vagy új megközelítéssel avatkozik be a foglalkoztathatósággal kapcsolatos problémák csökkentésébe;
- amely új vagy korábban elhanyagolt célcsoportot vesz figyelembe a rurális foglalkoztatásban;
- amelyeket más régiókba, célcsoportokba vagy a foglalkoztatással kapcsolatos egyéb kérdésekbe lehet átvinni.

²¹ Kocziszky György – Benedek József – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.

A „Zöld Kosár” jó gyakorlatának ismertetése

Az Észak-Magyarország Flórája és Faunája Alapítványt 2003-ban hozták létre lelkes környezetvédők a természeti környezet és az állatállomány védelmére. Az alapítvány a kezdetektől a fenntartható fejlődés gondolatát kívánta elterjeszteni és átültetni a gyakorlatba. A székhelyül választott Baskó mintapéldája volt az öngondoskodásnak és az önfenntartásnak, tehát itt a fenntarthatóság alapjai már megvoltak, volt mire építeni. Tevékenységük az elmúlt egy évtizedben aztán egyre szerteágazóbb lett, a környezet-, és állatvédelem mellett egyre hangsúlyosabbá vált a vidékfejlesztés, a helyi értékek feltárása és megőrzése is. 2011-ben az alapítvány szervezésében jött létre a Nautilus Fenntartható Klaszter, amely jelenleg 64 – ökotermeléssel és szolgáltatással foglalkozó – tagot számlál. Erre a termelői közösségre alapozva hozták létre a Zöld Kosár Közösséget. Munkájuk javarészt a miskolci irodájukban zajlik, de a zempléni kötődés is megmaradt.

2012-től működtetik az Integrált Közösségi Szolgáltató Teret Baskón. Az akadálymentesített épületben könyvtárat, melegkonyhát, étkezőt, orvosi helyiséget is kialakítottak. Társadalmi vállalkozásként a Zöld Kosár elnevezésű tevékenységeikre fókuszáltak, amelynek célja a rövid értékesítési lánc szervezése helyi gazdálkodók és fogyasztók között online csatornákon keresztül. A tevékenységet a szervezetbe integráltan működtetik, az alapítvány infrastruktúráját használva. Sem szervezetileg, sem pénzügyileg nincs elkülönített működése.

A helyi gazdaság megerősítése a céljuk, s ezáltal a vidéki, ökológiai termelést folytató gazdák értékesítési lehetőséghez juttatása. Másfelől ökológiai úton előállított, „tisztá” élelmiszert kínálnak a Miskolcon élő környezettudatos vagy egészségtudatos vásárlói rétegnek. Célkitűzésük ennek a rétegnek a növelése mind a termelői, mind a fogyasztói oldalról, az alapítvány által szervezett népszerűsítő és tudásátadó előadásokon és marketingrendezvényeken keresztül.

A Zöld Kosár működéséhez szükséges rendszert teljes egészében saját erőből építették fel, pályázati és egyéb támogatások nélkül. A közösségi teendőket az alapítvány munkatársai és önkéntesek látják el. A Zöld Kosár célcsoportját két markánsan körülhatárolható csoport alkotja, egyrészt a Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén ökológiai gazdálkodást folytató termelők (zöldség- és gyümölcsstermesztők, állattartók, méhészek), másrészt az ökológiai gazdaságból származó alapanyagokból készült feldolgozott élelmiszert és egyéb fogyasztási cikket fenntartható technológiával, jellemzően kézműves módon előállító vállalkozások. Fontos szereplő a fogyasztói kör, amely környezettudatos vagy egészségtudatos családokból, illetve kisebb mértékben étkeztetéssel és vendéglátással foglalkozó intézményekből áll. A vevők körét jellemzően 25–45 év közötti nők alkotják. A beazonosított problémák közül a legfontosabb, hogy a termékek előállítóinak a piacra jutás jelenti a legnagyobb gondot, a fogyasztóknak pedig az, hogy nehezen találhatnak ellenőrzött minőségű, ökológiai gazdaságból származó terméket. A hetente egyszer, hétköznap nyitva tartó biopiac sokszor nem elérhető a fogyasztók számára.

A termékek és szolgáltatások jellemzői az alábbiak.

- Szemléletformálás és oktatás, előadások iskolások számára környezetvédelmi, fogyasztóvédelmi, állatvédelmi témákban. Szemléletformáló akciók, rendezvények szervezése, partnerszervezetek rendezvényein való részvétel.
- Aktív állatvédelmi tevékenység, állatbefogadás, ellátás, örökbeadás.

- Jogsegély-szolgáltatás: lakossági bejelentések kivizsgálása, a kialakult helyzet kezelése, szükséges bejelentések összeállítása, állattartásból eredő jogviták megoldása.
- Vidéki közösségek segítése: olyan helyi kezdeményezések generálása és segítése, amelyek a környezet védelme mellett a vidéki lakosságot segítik a jövedelemtermelésben és a szociális gondok enyhítésében.
- Fenntartható termelés és fenntartható fogyasztás előmozdítása: az ökológiai gazdálkodást folytató termelők és a tudatos vásárlók szakmai támogatása a térségben, akciók, rendezvények szervezése.

Az alapítvány alkalmazásában álló 5 főből jelenleg 1 fő kulturális közfoglalkoztatott, aki a Zöld Kosár koordinációs feladatait látja el. Továbbá 30 aktív önkéntes dolgozik a szervezetben, leginkább a kosarak átadásában. A társadalmi küldetés az alapítvány tevékenységét meghatározó tényező. Folyamatosan végzik, ha van támogatás, akkor annak felhasználásával, ha nincs, akkor önkéntes tevékenységként. Szolgáltatásaik, az erős önkéntes aktivitás mozgósítása miatt, fenntarthatónak tekinthetők. A Zöld Kosár sikere a létrehozását megelőző 10 éves biopiac-működtetői tapasztalatnak és ez alatt az időszak alatt kiépített kapcsolatrendszernek köszönhető, illetve annak a társadalmi elismertségnek, amely alapja a vevők bizalmának. A Zöld Kosár mára stabil beszállítói és vevői körrel rendelkezik, sőt bővülés jellemző e tekintetben. Az értékesítés szervezése bejáratott, a vevők és a beszállítók számára egyaránt átlátható. A koordinációs munkákba bevont önkéntesek elkötelezettek, megbízhatók, jellemzően a beszállítók és a vevők közül kerülnek ki. A tevékenység során kudarként végződő kezdeményezés nem volt. Gyengeség, hogy a Zöld Kosár működése jelenleg függ az alapítvány működésétől, illetve annak teljes költsége az alapítványt terheli, ami forráshiányos időszakban megterhelő a szervezet számára.

Társadalmi haszonként értelmezhető, hogy közel 30 helyi termelő jut értékesítési lehetőséghez a biopiacon és a Zöld Kosáron keresztül, és hetente 30–50 család szerzi be termelői áron a megbízható ökológiai gazdaságból származó, egészséges élelmiszereket. Mindez hozzájárul a környezeti fenntarthatóság növeléséhez és az egészségtudatos életmód terjedéséhez.

A jövőben az alapítvány a Zöld Kosár láthatóságát szeretné növelni marketingeszközökkel, hogy nőjön a beszállítók és a vásárlók száma. Szeretnék, ha a tagok a közös programok során jól működő közösséggé válnának, támogatnák egymást és képessé válnának az értékesítési lánc működtetésére. Ezt tartják a jövőbeni fenntarthatóság legfontosabb tényezőjének, mert ez biztosítja azt, hogy a rendszer forrás bevonása nélkül is működőképes maradjon. Rövid távú cél, hogy valamilyen szövetkezeti vagy nonprofit társasági formában önálló szervezetté váljon a Zöld Kosár, illetve helyi „kis kosarak” szerveződjenek kisteleplüلسi értékesítési pontként.

E társadalmi innováció megvalósítóival folytatott beszélgetés alapján mondhatjuk, elsősorban az egészséges ételkészítés fogyasztása a fő motivációja, azáltal, hogy a kistermelőknek piacot teremt, új módszerrel és új megközelítéssel avatkozik be a foglalkoztathatósággal kapcsolatos problémák csökkentésébe. Az is erősíti társadalmi innovációs jellegét, hogy más régiókban, célcsoportokban is át lehet vinni az ötletet, a közvetlen termeltetést, és így ott is foglalkoztatást indikálhat. A megvalósítók anyagi haszon nélkül, önkéntes munkában segítik a folyamatot. A társadalmi innováció majdnem mindhárom szakaszán túl van: lehetőség felismerése, megvalósítás, és talán a kibontakozás szaka-

sza az, ami még csak kezdetleges, lassan ölt formát a cselekvés kiváltotta társadalmi változás. Kapcsolata az ifjúsággal a vásárlói körön keresztül valósul meg, ez egy pozitív bojkottpélda, egy közvetett buycott:

„Most is vannak nyilván olyanok, akik azért keresnek meg bennünket, mert egy alternatív gyógy-módként, vagy pedig az orvosuk különböző terápiák mellé ajánlja egyértelműen, hogy tiszta élel-miszert fogyasszanak, de most a piac, és a Kosár is leginkább fiatal családoso kból áll. Rengeteg pici babánk van, rengeteg gyermek van, én igazából azt látom, hogy a szülővé érő fiatalok ma már nagyon tudatosan ezeket a formákat választják. Egyrészt azért, mert ez egy közösség, teljesen más a hangulata, más a milyensége a vásárlásnak, nyilván azért, mert – pont, amiről szól a történe-tünk – hogy környezetkímélő legyen, egészséges legyen, és hogy helyben történjen a fogyasztás, tehát gazdaságilag is optimális legyen. Ők szerintem ezt a hívószót sokkal inkább meghallják már (Miskolci Zöld Kosár Közösség).”²²

Hidasnémeti Szivárvány Szociális Szövetkezet bemutatása

A Hidasnémeti Szivárvány Szociális Szövetkezet célcsoportja elsősorban helyben élő, dolgozni tudó és akaró emberek. A célcsoport tagjai főleg fiatal munkanélküliek, legin-kább azonban alacsonyan képzettek, szakképzetlenek, illetve romák. Jellemzően Abaúj-Hegyköz munkanélküliségének kezelésére kívántak megoldást találni. Főbb céljai: a vidék megmentése, azaz a helyben foglalkoztatás megoldása, az elvándorlás megállítása, a fia-talok helyben tartása, a vidék lecsúszásának megakadályozása. 2008-ban polgármesteri megkeresésre indult el a Szivárvány Szociális Szövetkezet szervezése, a helyi önkor-mánnyal közösen fogalmazódtak meg az alapgondolatok. Már meglévő vállalkozásra, vállalkozói tapasztalatra épült a szervezet, amelyet kilenc magánszemély alapított, de tényleges működését csak 2009-ben kezdte meg.

A „Szövetkezz” című OFA-s pályázatban indult el az első tevékenység, a rönkbútor-készítés, amit piackutatás előzött meg, és mintakollekció is készült. Első lépésben sike-rült megteremteni a működés infrastrukturális feltételeit, a munkavégzés körülményeit, és beszerzték a szükséges szerszámokat és gépeket. A gazdasági válság hatására azonban a rönkbútor iránt csökkent a kereslet, így a termelés is. A technológiát és a gyártást elsa-játított dolgozók azonban továbbra is készítenek rönkbútort, csak már nem a szociális szövetkezet keretei között. Mivel az értékesítés többnyire a környékre koncentráldott, így sikerült a piacot is elvinniük. A Szivárvány Szociális Szövetkezet életben tartására a helyi önkormányzat nyújtott segítséget, így alvállalkozóként közreműködtek az önkormányzat projektjeiben az általános iskola felújításában, környezetének parkosításában és az energia-park (napelempark) létrehozásában, a szükséges terület rendezésében. A második OFA-s pályázat során álltak át faapríték-készítésre, ami a tereprendezési feladatokból nőtte ki magát, azonban a faapríték-gyártáshoz csak részben rendelkeznek megfelelő eszközökkel. A működéshez szükséges további gépeket a település vállalkozói biztosítják. Időközben a tagok és a munkavállalók köre is teljesen megváltozott (nem akartak dolgozni). A faap-ríték értékesítése Szlovákiában történt, ahol ezt fel tudták használni maradéktalanul. Új vállalkozási ágként létrejött egy brikettálóüzem és egy csomagolóüzem is, ahol briketteso-

²² Bakos Izabella Mária: *A vásárlói közösségek mintázatai és térbeli sajátosságai Magyarországon*. PhD-értekezés. Gödöllő, Szent István Egyetem, 2019. 105.

magolással tudtak a szövetkezet dolgozóinak munkát biztosítani. Az egyéb fatermékekre (faapríték, hasított fa, brikett) a környéken, illetve Szlovákiában találtak megfelelő piaci keresletet. A másik fő tevékenységcsoport az építőipari tevékenység, felújítás, tereprendezési feladatok, naplempark létrehozása. Ezeknek a szolgáltatásoknak az értékesítése piaci áron történt, megrendelője a település önkormányzata volt.

Az oktatás és fejlesztés szinte minden projektben jelen van mint kiegészítő szolgáltatás. Nagy hangsúlyt helyeznek a munkaerő megfelelő fejlesztésére és képzésére. A mezőgazdasági termékek jelenleg nem meghatározók, de a tervek szerint ez lesz a jövőben a működés fókuszában, mind az előállítás, mind a feldolgozás tekintetében.

A szociális szövetkezet erősségének a megújulásra való képességet, az innovatív ötleteket tartják. A gyengeségének pedig a hátrányos helyzetű emberek munkában tartását. A rövid távú érdekek vezérlik az embereket, amit a befektetett munka nem tud mindig ellensúlyozni. Kudarcként élték meg, hogy nem sikerült olyan mértékű árbevételt elérni, amivel több embernek hosszú távú megélhetést biztosíthatnának. A társadalmi küldetés fontosabb, mint az árbevétel, ha a bevételtől nem függene a szervezet léte, jobban meg tudnának felelni társadalmi küldetésüknek. A legfőbb haszon a célcsoport foglalkoztatáshoz és a rendszeres munkajövedelemhez juttatása.

*HŐSKÉPZŐ, azaz a Fekete Sereg jó gyakorlatának bemutatása*²³

Ezt a társadalmi innovációt lépten-nyomon megvalósító egyesületet Irotán, a G. Fekete Éva által vezetett nyári egyetemen ismerték meg a szerzők, ahol a Fekete Sereg olyan programot mutatott, amely kifejezetten adaptálható, de egyedi megoldást nyújt a foglalkoztatás területén, programjaik Magyarország szinte minden településén, de főleg az olyan leszakadó térségben, mint például a borsodi, leképezhetők. A program a fiatalokat célozza meg, s lehetőséget ad a jövőjük alakítására, amelynek kulcsa a hálózatokhoz kapcsolódás. Az egyén sorsát nagyban meghatározza kapcsolatainak minősége és erőssége, legyen az rokoni kötődés vagy nem vérségi közösségekhez tartozás. A tér, a technológiai, a társadalomgazdasági és a kulturális-spirituális adottságok adta hálózatokban él és bontakozik ki a társas egyén, s ilyen közösséget épít a Fekete Sereg. A nagyvázsonyi egyesületük hosszú múltra tekint vissza, alapítása 1997-ben történt. A szervezet jó példája az innováció komplex szemléletének kialakítására, amelyben az egyéni nézőpontok mind egy közös érdekke kövacsolódnak össze. Kezdetben a helyi, hátrányos helyzetű fiatalok felkarolása volt az elsődleges céljuk, a településen valósítottak meg közösségi programokat, mára már országosan és nemzetközileg ismert és elismert egyesületté fejlődtek, küldő és fogadó szervezatként egyaránt megtalálhatók az EVS-ben (*European Voluntary Service*), és az Európai Szolidaritási Testülettel is szorosan együttműködést alakítottak ki. Az egyesület mára már 48 országba eljutott, és 49 országból fogadott önkéntes fiatalokat 4 főállású alkalmazottjuk segítségével.

Az egyesület 18–30 év közötti – magyarországi és külföldi – fiatalokkal foglalkozik, számukra teremtenek fejlődési lehetőséget, az önkéntes programjaikra lehet jelentkezni személyesen, telefonon és online is. Ezeket a programokat hirdetik is, de olyan is előfor-

²³ Az esettanulmány egy 2019. évi szakdolgozathoz készült Kovács Patrik interjúja alapján dr. Dabasi-Halász Zsuzsanna szakmai vezetésével. Online: www.fekete-sereg.hu/

dult már, hogy a hirdetésig el sem jutottak, mert annyira népszerű program volt, hogy anélkül is sokan jelentkeztek ismerősökön és ajánlásokon keresztül, így ma már kiépült hálózatuk van belföldön és külföldön.

Egyik innovációjuk a jelentkezők szűrése és mentorálása. A folyamat közel áll egy klaszrikus állásinterjúhoz, hiszen önéletrajzokat kapnak, és személyes elbeszélgetésre invitálják a jelentkezőket. A kiválasztás során igyekeznek elsősorban a hátrányos helyzetű fiatalokra koncentrálni, de a jelentkezéstől nincs eltöltve senki. A döntés meghozásához elengedhetetlen, hogy felmérjék a jelölt motivációját és lelkesedését, hiszen ahhoz, hogy hatékonyan és eredményesen működjön a program, elengedhetetlen, hogy az önkéntes is elkötelezett legyen.

A forrásokat pályázatok és támogatások útján próbálják meg előteremteni, amibe sok időt és energiát kell fektetni. Ezeket a pályázatokat többségében az Európai Unió hirdeti meg, de a Magyar Állam is jelentős pénzügyi forrásokkal támogatja. Teljesen állami pályázatot azonban ritkán írnak ki. Ezt a forrást az útiköltségre, a szállásra és ellátásra, esetleges nyelvi felkészítésre és költőpénzre használhatják fel a résztvevők.

Az egyesülethez érkehetnek önkéntesek egyedül, vagy akár két-, illetve tízfős csoportokban is. A csoportok esetében a cél, hogy a csoportokon belül minél több nemzetiség legyen képviselve. Időintervallumokat tekintve létezik rövid és hosszú távú lehetőség is, előbbi minimum 2 hetet, maximum 2 hónapot ölel fel, utóbbi pedig minimum 2 hónap, maximum 12 hónap hosszúságú lehet.

Az egyesület legnagyobb motivációja a hátrányos helyzetű fiatalok segítése és felkarolása. Ezt nagyon komolyan veszik, nem véletlenül fektetnek akkora hangsúlyt a mentorálásra az önkéntes tevékenység alatt. Minden önkéntes rendelkezik egy mentorral, aki segíti őt, foglalkozik vele, figyelemmel kíséri és támogatja a fejlődését. A kiemelt figyelmet megkövetelő önkénteseknek akár két mentora is lehet, hogy mindig rendelkezésre álljon valaki. Az önkéntesek visszajelzései alapján megoszlanak az információk arról, hogy egy program befejezése után a munkáltatók hogyan fogadják vissza az önkénteseket. Egyre több pozitív tapasztalt van ezen a téren, és előnyt jelenthet egy-egy későbbi álláskereső során, de előfordult a másik véglet is: túlságosan is önállónak tekintettek egy olyan jelentkezőt, aki több hónapon keresztül külföldön önkénteskedett.

Az egyesületnél szeretnek olyan fiatalokkal együtt dolgozni, akiknek már van önkéntes múltjuk. Egy kiválasztott személyt jól fel kell készíteni az önkéntes időszakra, ami akár heteket is felölelhet. Nehezítő körülményként az önbizalomhiányt emelték ki elsőként. Sok önkéntes nincs az elején tisztában azzal, hogy képes végigcsinálni egy-egy ilyen programot. A tapasztalathiány is hátráltató tényező, illetve az itthon kialakult kötelékek is hátráltatják a jelölteket. A vezetőnő kiemelte, hogy az Európai Uniót kívül rendkívül nehéz fogadó vagy küldő szervezetekkel együttműködni, hiszen az utazáshoz már vízumra is szükség van, ami gyakran nagyon megemeli a költségeket, és az igénylésük sem egy egyszerű folyamat néhány esetben.

Az egyesület célja, hogy az önkéntes programokon részt vevő fiatalok értékes tapasztalatokat szerezzenek, fejlődjenek a képességeik. Egy külföldi önkéntes például fotózással kezdett el foglalkozni itthon, amiben annyira támogatta a mentora, hogy kiállítást is szervezett az elkészített képeit felhasználva. Volt önkéntes, aki önálló életvitelre szinte alkalmatlan volt, de az önkéntesség alatt rengeteget tanult és fejlődött, hála az egyesület odaadó munkájának.

Előfordult, hogy az önkéntes a program letelte után annyira megszerette a helyet, ahol volt, hogy visszatért, és munkát vállalt abban az országban.

Honlapjukon is olvasható, hogy 2005 óta kétfévente Integrált Speciális Triatlon játékot szerveznek, ahol sérült és ép fiatalok egy csoportban játszanak – céljuk az integráció az ép és a különböző sérüléssel élő fiatalokkal. Több online felületen is megtalálhatók, saját Facebook-oldalt üzemelnek, Instagram-fiókkal rendelkeznek, és YouTube-csatornájuk is van, amelyeken keresztül könnyen meg tudják szólítani a fiatalokat.

Az önkéntes munka nagyon hasznos tudást és tapasztalatot ad a résztvevőknek, ezt Magyarországon is egyre többen látják és ismerik el. A köztudatban még nem gyökeresedett meg, ezért fontos lenne olyan helyekre és szervekhez is eljuttatni az önkéntességet, ahova eddig nem sikerült, ráadásul a leghatékonyabban az első kézből kapott információkkal lehetne népszerűsíteni, azaz az önkéntes tevékenységet folytatott egyének bevonásával.

Számos elismerést kaptak az évek során. 2001-ben „Veszprém megye kiváló civil szervezete” lett, 2010-ben a „Se nem fehér se nem fekete” képzésüket a 30 legjobb jó példa közé választotta az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális Főigazgatósága. 2015-ben Strasbourgba kaptak meghívást az „Ötletek laboratóriuma” találkozóra, szintén 2015-ben miniszteri elismerő oklevelet kaptak az Emberi Erőforrások Minisztériumától. Gyengeségük a viszonylag kis létszámú főállású csapat, a gyenge tőkeellátottság, a marketingkorlát, ami gátolja őket abban, hogy eljussanak még több potenciális önkéntes fiatalhoz.

Bár maga az innovátorszervezet nem Borsod-Abaúj-Zemplén megyében tevékenykedik, de számos megyei rendezvényen jelen voltak, és tevékenységüket disszeminálták. Azért tekintik a szerzők a társadalmi innováció foglalkoztatási aspektusú példájának, mert egyrészt hátrányos helyzetű csoportért tevékenykednek, másrészt a tevékenység megvalósítható más régióban is, továbbá a jövő munkavállalóinak kompetenciáit fejlesztik, ezzel növelve a foglalkoztatást. A szervezet a jövőképeséggel kapcsolatos cselekvés minden szakaszát megvalósította a társadalmi innovációnak, felismerte a problémát, megoldást adott, és kiterjesztette társadalmi méretűvé.

A #nemluxustaska: az ötlet az utcán hever, szervezet sem kell

Ez a társadalmi innováció nem Borsod-Abaúj-Zemplén megyében megfogant ötlet, és alapvetően egészségügyi, kulturális, gazdasági elmaradottság ellen küzdő, gyűjtéssel segítő program. Azért mutatják be a szerzők ezt az esetet, mert jól példázza a társadalmi innováció lehetséges terjedését. Néhány helyi hős felismerte az ötletben a lehetőséget, és a maguk környezetében továbbfejlesztették. Megkeresték azt a szervezetet, amely segít a megvalósításban, és kiterjesztették magát a koncepciót is, mert nemcsak a tárgyak átadásában látták a társadalmi hatást, hanem a szubszidiarításban és a disszeminációban. A budapesti kezdeményezők – a szervezők bevallása szerint – csak néhány adománnyra számítottak, és úgy gondolták, a kiosztást rábízák a Máltai Szeretetszolgálatra. Néhány gyűjtőpont és néhány táska. Miskolcon a probléma akut és aktuális, a városi és megyei szegregátumokban komoly gond az egészség hiánya, és ez akadályozza az érintetteket a munkaerőpiacra való bejutásban. A társadalmi innovációhoz nem feltétlenül kell formális szervezet vagy egy saját ötlet, elég, ha valaki vagy valakik adaptálják, esetleg hozzáadnak, új formába öntik. Ez a kezdeményezés közvetlen humán erőforrás-fejlesztés, mert az egészségbe

való beruházással képződik az emberi tőke. A lányok, asszonyok jelentik az entitás jövőképességét, a nők egészségügyi helyzete generációkon átívelő hatású. A #nem-luxustaska kampány 2019-ben Civil Díjat nyert „Legsikeresebb adománygyűjtés” kategóriában, így 2020-ban ismét megszervezték. A két fiatal budapesti hölgy által indított online gyűjtés híre eljutott Miskolcra is. A Miskolci Egyetemen néhány lelkes aktivista kérésére gyűjtőpontokat alakítottak ki, és egy hónapon keresztül fogadták a higiénés termékeket tartalmazó táskákat.

A kampány a menstruációs szegénység ellen küzd. A serdülőkortól a női lét megéléséhez számos higiénés rituálé, objektív és szubjektív elvárás kapcsolódik, ezek ismerete és alkalmazása, illetve hiánya később meghatározza a munkaerőpiacon és a társadalomban kijelölt helyet. A befogadás, a munkaerőpiaci integráció, de a kirekesztés és a társadalmi dezintegráció is összefügg a lányok intimhigiénés szokásaival. A 2017-ben bemutatott Oscar-díjas film, a *Period end of sentence* hívta fel a figyelmet arra, hogy nők millióinak nincs lehetősége megvásárolni a szükséges egészségügyi termékeket. A film nem csak a probléma gazdasági okait tárgyalja – és a mai Magyarországon is egyszerre jellemzők a kulturális és tudásbeli hiányok és az eszközök hiánya. Hazánk kapcsán nem rendelkezünk pontos adatokkal, de a szakértők becslése szerint a lányok gyakorta kimaradnak az iskolából, amit utána nem tudnak bepótolni, a munkavállaló nők is kénytelenek hasgörcsre hivatkozva orvoshoz menni, és a hajléktalan nőknek tömegesen szűnik meg idő előtt a ciklusuk különböző fertőzések miatt.

A miskolci gyűjtés egyrészt adaptálás, másrészt új módszerek bevezetése, harmadrészt a közvetlen érintettség miatt tekinthető innovációnak. A szerzők ezt azért tekintik foglalkoztatásra irányuló társadalmi innovációnak, mert a jövő munkavállalóinak egészségébe történő befektetéssel új módszerrel vagy új megközelítéssel avatkozik be a foglalkoztathatósággal kapcsolatos problémák csökkentésébe. Az eredeti ötletet kibővítették, és egyrészt az egy generációba tartozással vitték a társadalmi problémát közelebb a fiatalokhoz, másrészt az egyetemen az oktatók mintaadó magatartásának felhasználásával érzékenyítettek, harmadrészt bekapcsolódtak a kiosztásba, ami helyben, a megyében történt, és az egészségtudományi képzésben részt vevő fiatalokat, illetve a neveléstudományban tanulókat vonták be. A szerzők vallják, hogy az innovatívításra nevelés alapja lehet a társadalmi megoldások kidolgozásának és a jövőképesség fokozásának. A fiatalok hajlamosak olyannak gondolni a világot, amilyenben maguk is élnek. Nehéz elképzelni egy jól szituált egyetemistának, hogy van olyan, hogy nincs pénz alapvető higiénés eszközökre, és hogy ez nemcsak azt jelenti, hogy „bűdös vagy”, hanem azt is, hogy „betegséget kapsz vagy hordozol”. A hősképzés módja az érzékenyítés – és mivel lehet jobban hatni egy fiatal nőre, mint egy szép táskával?

Külföldi jó gyakorlatok a fiatalok foglalkoztathatóságának javítására

A külföldi jó gyakorlatok ismertetését azért tartották a szerzők fontosnak, hogy még inkább érzékelhető legyen Magyarország rurális tereinek lemaradása a társadalmi innovációkban. Azt a nézetet vallják, hogy ha a jó gyakorlatok szélesebb körben válnak ismertté, akkor előbb-utóbb a hazai adaptációjuk is elindulhat. A helyi fejlesztési megoldások előtérbe kerülése az úgynevezett faluvállalatok esetében tapasztalható, például a Baranya megyei

alsómocsoládi komplex helyi fejlesztés vagy a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei rozsályi komplex helyi fejlesztés – mindkettő ismert és bevált jó gyakorlat, amelyet több aprófalú is kezd átvenni. Visszatérve a külföldi jó gyakorlatokra, 2014 és 2018 között G. Fekete Éva, majd Nagy Zoltán vezetésével egy OTKA-kutatás keretében néhány posztoszocialista ország társadalmi vállalkozásait kutatták a szerzők, amely kutatás keretében mélyinterjúkat is készítettek. Ezeket a társadalmi vállalkozásokat kivétel nélkül egy jól beazonosítható társadalmi innováció mint alaptévékenység jellemzi, amely köré egy-egy vállalkozás jött létre.

Jó gyakorlatok Szlovéniából

Használt árucikkeket forgalmazó adománybolt Ljubljánában

A *Stara roba, nova raba* egy olyan társadalmi vállalkozás, amely használt árucikkeket, ruhákat és használati tárgyakat értékesít rászorulóknak számára, hajléktalan emberek foglalkoztatásával. Úgy vélik a szerzők, hogy ez egy sajátos társadalmi innováció. Sok társadalmi vállalkozást és nonprofit szervezetet látogattunk meg terepkutatás keretében Magyarországon és külföldön is, de sehol sem láttunk korábban ilyen megoldást, hogy hajléktalanokat vonnak be az árucikkek értékesítésébe. A vállalat a közös jóért működik (a helyi közösség érdekében, a környezetért, az emberekért), és a bevételeket is ilyen célokra fordítja. Egy egészséges gazdaságban minden vállalkozásnak így kellene működnie. A *Stara roba, nova raba* szervezet mint társadalmi vállalkozás (szociális szövetkezet) 2007 óta működik. A tulajdonos elégedett a munkával, esetleg a fizetés lehetne jobb. „Olyan dolgokat teszek, amikben hiszek.” Először egy konferencián hallott társadalmi vállalkozásokról Skóciában, és azt gondolta: „Ez valami olyan, amit én is ki akarok próbálni. 2007-ben számos szociális szövetkezetet látogattam meg Lengyelországban, majd ezt követően más országokban is. Akkoriban kezdett Szlovéniában is a társadalmi gazdaság fejlődésnek indulni – 2012-ben kaptuk meg a szociális vállalkozói tevékenységre irányuló törvényt. De akárhogy is, a posztoszocialista országok már belefáradtak a különböző szervezésekbe, erős hagyományaink vannak, és nem fedezzük fel újra a forró vizet.”

A szövetkezetet a Kings of the Street (Az utca királyai) nevű egyesület alapította, amely a hajléktalanok segítésére és önszorgatására alakult. Az egyesületet 2005-ben hozták létre, és azokban az években alakult sok program. Az egyik ilyen egy foglalkoztatási program volt a társadalmi vállalkozói tevékenység területén. A szociális szövetkezet formálisan ebben az évben hozták létre, de 2010 óta ernyőszervezetként működik. Nem voltak elődei a szocializmus alatt. Az sokat segített, hogy egy nagyobb szervezeten belül jött létre (pénzügyileg, szakmailag és szervezeti szinten). Egyedül a támogatásokat hiányolják, állami és önkormányzati szinten is, mert ahhoz alig jutnak.

A Kings of the Street különböző szocioökonometriai háttérrel rendelkező embereket fog össze; hajléktalanokat és olyan embereket, akik érintettek a szegénység és hajléktalanság jelenségében: szakértők (szociális munkások, pedagógusok, antropológusok, szociológusok, pszichológusok), diákok, önkéntesek. Elméleti és gyakorlati szinten működnek: foglalkoznak a tanulással, hajléktalanságról szóló kutatásokkal, annak megelőzésével, a hajléktalanok életszínvonalának emelésével, gyakorlati és innovatív modellek létrehozásával, amelyek segítenek a szegénység kezelésében.

A szociális munkások és önkéntesek azt figyelték meg, hogy nagy igény van a hajléktalanok körében arra, hogy részt vegyenek a munkában, amelyeket az intézmények és a munkaerőpiac enged nekik. Így ezt a projektet a hajléktalan emberek munkanélküliségének csökkentéseként értékelik. Tapasztalataik alapján nyilvánvaló, hogy a külső körülmények eredményezik a hosszú távú társadalmi kirekesztést és a hajléktalan emberek mindennapi gondjait (egyéni formális státusz, állandó lakcím hiánya, rossz önfelfogás, az intézményekbe vetett bizalom hiánya), illetve a bonyolult adminisztratív procedúrák (hosszú formanyomtatványok kitöltése, kevés idő a személyes jelenlételre, intézmények felelősségváró magatartása) nehezítik a hajléktalan létből való kitörést. Az egyesülettel elérték azokat az embereket, akiket az állami foglalkoztatási intézmények nem tudtak. A tagjaikkal kiépítettek egy olyan bizalmi munka- és személyes kapcsolatot, amely alapja lehet mindenféle jövőbeni együttműködésnek.

A projekt tevékenysége a szélesebb társadalmi környezetben mutatja a válaszukat a jelenlegi társadalmi, gazdasági és környezeti problémákra. Az újrafelhasználás és a használt javak értékesítésének támogatásával nagy hangsúlyt fektetnek a környezetre és arra, hogy növeljék a környezettudatosságot. A szociális szövetkezet kiemeli a nem kritikus fogyasztás problémáját is. Átértékelik és értelmet adnak a fogyasztásnak a tevékenységük révén. A fogyasztás szolidaritásra, egy szélesebb társadalmi kontextusban történő átadásra orientál. Ebben a kontextusban a fogyasztás kultúrája megváltozik, a használt javak vásárlásával az emberek hozzájárulnak a környezetvédelemhez. A használt javak alacsony árai elérhetők a pénzügyileg deprivált emberek számára is, mint például a nyugdíjasok, diákok, hajléktalanok, migránsok, akik ily módon megengedhetnek maguknak olyan dolgokat, amiket egyébként nem.

A szervezet legfőbb társadalmi tevékenysége, hogy a marginalizált csoportok és munkanélküliek, különösen hajléktalanok számára oktatást kínálnak, továbbá a használt javak értékesítése mellett költöztetői és takarító szolgáltatásokat is kínálnak.

Jelenleg három fő állandó foglalkoztatottjuk van, kettő pedig ideiglenesen, és 5–10 önkéntesük is van. Jelenleg senki nem támogatja őket, így minden bevételük az értékesítési tevékenységből származik. Csak a King of the Street ernyőszervezet ad pénzügyi támogatást, ha szükséges, de sok támogatást kapnak a helyiektől és a szélesebb közösségtől.

Hogyan mutatkozik meg az innováció a szervezetben? „Az innováció a működésünk alapja. Kezdetben egy használtruha-kereskedés voltunk Szlovéniában, és most az egyedüliek, akik a hajléktalan emberek foglalkoztatási programjaira fókuszálnak. A szlovén újrafelhasználási kultúra fejlődésének részesei vagyunk. Az innováció emellett természetesen előnyt is jelent számunkra a piacon.”

- Melyek a legfőbb sikereik? „A legfőbb sikerünk, hogy nap mint nap működünk, hogy fejlődünk, ugyanakkor hozzájárulunk egy nyitottabb társadalomhoz.”
- Melyek a kudarcaik? „Megbirkózunk a kudarccal, akármikor jönnek, tanulunk belőlük. Nem emlékszem nagyobb bukásokra a munkánk során, csupán kisebb szervezési hibákra.”
- Melyek a fő problémák vagy kihívások? „A legfőbb problémánk, hogy egyensúlyt teremtsünk a hajléktalanokkal történő munka sajátosságai között, kiépítsünk egy biztonságos és igazságos munkakörnyezetet, és kezeljük a nyomást, ami a domináns kapitalista rendszerből adódik, és kihat a mindennapi kapcsolatainkra. Jelentősebb

támogatás, nemzeti és önkormányzati szinten, mindenképpen pozitív lenne. Például hogy lehetőségünk legyen üresen álló épületeket ingyen használni.”

- Melyek azok a jellemzők, amelyek mindenképpen szükségesek egy sikeres társadalmi vállalkozás számára? „Az alulról felfelé szerveződés; hogy figyelembe vegyük az emberek és a környezet igényeit, hogy miként javítsunk az életeken; az igazságos és demokratikus döntéshozatali folyamat, helyi és szélesebb körű támogatás; a média támogatása, az emberek kezdeményezése; autonóm fejlődés.”
- Milyen társadalmi hatásai vannak a szervezetnek? „Vannak társadalmi és környezeti hatásai. Társadalmi hatás, hogy a marginalizált csoportok egyenletes és stabil foglalkoztatása megvalósul, ezáltal javul az életszínvonaluk.”²⁴

Fogyatékkal élők foglalkoztató étterem Ljubljánában

A Gostila dela étterem nonprofit magáncéggként alakult, mivel eleget tettek a kritériumoknak, amelyek a fogyatékkal élők foglalkoztatására irányult. Védett vállalatként is működik, amely a társadalmi gazdaság része: a Gostila dela 2016 júliusától működik társadalmi vállalkozásként. Az étterem tulajdonosa számára a társadalmi vállalkozás egy gondolkodásmód, amely szerint a vállalatokat menedzselni kell. Ez a vállalat minden szintjén felelősséget kíván, kezdve a munkavállalóktól, egészen a fogyasztókkal való kommunikálásig. Az interjúalany 20 éve dolgozik a harmadik szektorban – egy emberrel kezdtek, ma már 70 embert foglalkoztatnak.

2009-ben ez volt az első társadalmi vállalkozói tevékenység fejlesztésére irányuló nyilvános felhívás Szlovéniában, amit az ESS és a Munkaügyi Minisztérium finanszírozott. A Center kontura és két másik szervezett jelentkezett a „Factory work” programra, amelynek fő célja a fiatalok vendéglátóipari oktatáson kívüli képzése volt. A kutatás egyik eredménye szintén a Gostila dela. 2011 után, amikor a projekt véget ért a Center konturával, a koncepció függetlenül folytatódott. Számos céljuk és tevékenységük van. Mind világosan tervezett, ellenőrzött és időnként változtatott. Az üzlet folyamatosan változik. A fő üzleti modell a sebezhető csoportokból származó fiatalok képzése, azaz a nagyon alacsony végzettséggel rendelkező fiatalok vagy fogyatékkal élők képzése azonban megmaradt.

Jelenleg 4-5 főt foglalkoztatnak az étteremben, és havonta 3 fő képzését látják el. Nagyon jó a kapcsolata a vállalatnak a helyi önkormányzattal, és több nemzetközi partnerrel is rendelkezik.

A legfőbb siker az étterem megnyitása volt 5 nap alatt, 20 év társadalmi gazdaságban eltöltött tapasztalattal és számos díjjal, elismeréssel (innovációért járó díjat is kaptak). Kihívásnak tekintik, hogy magasabb nyereséggel több új álláslehetőséget tudjanak kínálni a fogyatékkal élő embereknek. Az üzlet hosszú távú fenntartására törekednek. Rendkívül üzletorientáltak, de megtartják a fő koncepciót. Ez azt jelenti, hogy több séfet, mentort fognak foglalkoztatni, hogy foglalkozhassanak a vendégekkel, és szeretnék növelni a fogyatékkal élő fiatalok foglalkoztatásának arányát a vendéglátásban.²⁵

²⁴ G. Fekete Éva et al.: *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon*. Miskolc, Bíbor, 2018.

²⁵ G. Fekete et al. (2018) i. m.

Inkubátorház és közösségi tér Mariborban

2014-ben alakult a Tkalka nevű inkubátorház és közösségi tér Mariborban. Az épületet akkor kapták az önkormányzattól, lépésről lépésre felújították, s jelenleg is bérleti díjat fizetnek érte. Mintegy 2000 m²-rel rendelkeznek, és az irodákat bérbe adják társadalmi vállalkozásoknak, és egyszerűen csak teret adnak az együtt gondolkodásnak. Az épület 5 szintes, a pincszinten laborok működnek, ahol újrahasznosított anyagokkal kísérleteznek. A városban és a térségben is ismertek, mivel támogató szervezetként segítik a társadalmi vállalkozásokat – *co-working space-ként*. Évente két nagy eseményt is szerveznek, amelyen 100–120 fő vesz részt. Az interjúalany asszisztensként dolgozik a Tkalkánál, recepciósna is nevezte magát, végzettségét tekintve tanár.

Jelenleg két fő tevékenységük van: teret adnak vállalkozásoknak és oktatásokat szerveznek, illetve mikrohitelvezést is folytatnak. A társadalmi innováció szerintük a közösségért való felelősséget jelenti, a társadalmi vállalkozásnak pedig generálnia kell társadalmi hatást. A menedzser ötlete volt, hogy teret kell adni az innovatív embereknek, akik sok ötlettel rendelkeznek, de nincs, aki segítsen nekik, vagy akikkel együtt gondolkodhatnak.

Lehetséges akár egy hónapra is irodát bérelni náluk. A célközönség minden olyan vállalkozó, vállalkozás, akinek fizikai térre van szüksége, ez egy nyitott tér, ahová bárki betérhet az ötleteivel. Méréldökövek: a legjobb az volt számukra, amikor a mostani épületbe költöztek, amely önkormányzati tulajdon. Támogatásképpen évi 2000 eurót kapnak a ház fenntartására, a többi pénzt ők gazdálkodják ki. Az önkormányzat igazából nem tudja, mit jelent a társadalmi vállalkozás. Jelenleg 5 fő dolgozik a Tkalkánál, a menedzsment egy fő. Sikerként értékeli, hogy teret tudnak adni azoknak az innovatív embereknek, akiknek szüksége van rá. Szlovéniában ők az első ilyen szervezet, akik ilyen speciális módon támogatják a társadalmi vállalkozásokat, illetve magukat is annak tartják. Új társadalmi kapcsolatok alakulnak ki.²⁶

Jó gyakorlat Litvániából – Farm a világ végén

A börtönviseltek társadalmi befogadása a világon mindenhol problematikus, így a poszt-szocialista országok rendszerváltást követő társadalmi sem voltak képesek ezzel a „marginális” problémával foglalkozni. Százvezrek veszítették el állásukat, kapcsolataikat, illetve otthonukat. A lassú társadalmi revitalizáció beérlelte azt a helyzetet, hogy képesek legyünk ezt a problémát is látni. A fiatalok számára már nemcsak az átmenet gazdaságának normalizálása a cél, hanem képesek a figyelmüket kiterjeszteni. Ahogy hazánkban, Litvániában is tragikusnak tekinthető a börtönből szabadultak helyzete; lakhatásuk, megélhetésük kialakításához semmilyen segítséget nem kapnak, noha össztársadalmi érdek lenne, hogy a bűnismétlés elkerüléséhez legalább e két alapvető feltétel biztosításában rendszerszerűen felajánlott, egyénre szabott segítségre számíthassanak, hisz enélkül szinte esélytelen a további kriminalitástól mentes élet.²⁷ E probléma kezelésére jött létre ez a társadalmi

²⁶ G. Fekete et al. (2018) i. m.

²⁷ Albert Fruzsina: *Életkeretek a börtönön innen és túl*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2015.

innováció Litvániában, amely kifejezetten a fiatal bűnözők szabadulás utáni helyzetét kívánja segíteni. Kapcsolata a rurális terek humánerőforrás-fejlesztéséhez többdimenziós: egyrészt az elnéptelenedő vidékre kíván fiatalokat mobilizálni, másrészt a környéken élő rossz munkavállalási kilátással rendelkezőknek nyújt álláslehetőséget, harmadrészt a buycott megvalósítására is összpontosít, olyan termelési portfólióval, amely a vidékre jellemző. Ez egy szociális farm, 2 órára a fővárostól, közel a lengyel–belorusz határhoz. A tanya viszonylag nehezen megközelíthető. Biogazdálkodást folytat, főleg teákat, fűszereket termesztnek, gabonaféléket, de van konyhakert és gyümölcsös is. A börtönviseltek reintegrációja a fő cél. Ez tekinthető társadalmi innovációnak. Szabadulás előtt, jó magaviselet esetén, illetve akik már szabadultak, de nem tudnak hova menni, jelentkezhetnek ebbe a mezőgazdasági intézménybe. Az egyház által létrehozott szervezet állami költségvetésből és saját bevételből gazdálkodik. A célcsoport, azaz a börtönviseltek végzik a termelőmunkát. Ottjártunkkor 3–5 fő lakott az intézményben. A környék számára munkalehetőséget biztosít a farm működtetése, 10–15 polgári alkalmazottja volt akkoriban. A menedzsmentet is ellátó Rūta Jakuboniene változatos szakmai múlttal rendelkezik. Szociális vállalkozás irányítása nem tanult szakterülete. Úgy látja, napjainkban van fejlődési lehetőség ezen a területen, számos EU-s és állami projektjük volt az elmúlt időben, új beruházásként templomot, szállást, pihenőt, éttermet építettek. Kisboltjukban vásárolva egy angolul és oroszul jól beszélő fiatalember szolgált ki minket, aki már 4 éve élt az intézményben. Elmondta, hogy a környéken nem tud kialakítani kapcsolatokat, nagy az elutasítás. Úgy érzi, szükséges a helyieknek elmagyarázni, hogy ez a segítség az ő számukra az emberi élet alapját jelenti. A hivatalos személyzet között találkoztunk fiatal önkéntesekkel, mert bár a környéken nagy a munkanélküliség, mégsem tudtak megfelelő mennyiségű munkaerőt találni. A nagyvárosból érkező fiatalok néhány hónap önkéntes munkát végeznek itt, az egyház toborzásával és támogatásával. A példa a humánerőforrás-fejlesztésre irányuló társadalmi innováció több jellemzőjének is eleget tesz, új vagy korábban elhanyagolt célcsoportot vesz figyelembe, más régiókba, célcsoportokba vagy a foglalkoztatással kapcsolatos egyéb kérdésekbe lehet átvinni, új módszerrel és új megközelítéssel avatkozik be a foglalkoztathatósággal kapcsolatos problémák csökkentésébe.

Összegzés, következtetések

A szerzők a rurális terek munkaerőpiaca, különösképpen a humán erőforrás fejlesztésének aspektusait vizsgálták. Hipotézisüket megfogalmazták, miszerint a vidéki gazdaságok jövőképességének záloga a kompetensebb munkaerőkínálat, amely a lokális és globális igényeknek megfelelő versenyképes termékeket tud előállítani. A vidéki társadalmi innovációknak – amelyek egyik célja a humánerőforrás-fejlesztés – egyrészt a jövő munkavállalóit kell alkalmassá tenni, másrészt a lakosságot megtartani, harmadrészt vonzóvá tenni a rurális tereket. Hosszú távon a fiatal generáció számára kell értékeket közvetíteni, amelyek birtokában felismerik az entitás problémáit, kitalálják a változáshoz vezető megoldásokat, és azt képesek megvalósítani. Ennek egyik módja a „helyi hős” képzése, ami megvalósulhat a fiatalok szociális érzékenységének javításával, az önkéntesség értékének terjesztésével, amelyre a szerzők véleménye szerint a külföldön vállalt önkéntes munka egy jó eszköz. A társadalmi innovációs képesség szempontjából a külföldön szerzett

ismeretek multiplikálódnak, beágyazva a szociális érzékenység attitűdjébe. A szerzők az elmúlt évtizedben lefolytatott kutatási eredményeik szintetizálásával megmutatták, hogy a rurális terekben kidolgozott vagy adaptált társadalmi innovációval hogyan lehet az emberi erőforrást fejleszteni.

A társadalmi innovációk a poszt szocialista országokban egységesen az átmenet okozta társadalmi sebek gyógyítására összpontosítanak. Bár az eltelt időszakban felnőtt egy új generáció, a társadalmi emlékezet megtartotta az államszocializmus rendszerhibáinak következményét. A szocializmus nem üzemeltette hatékonyan az állami rendszereket (a fogyatékkal élőket intézetbe zárta, mesterségesen teljes foglalkoztatást színlelt kapun belüli munkanélküliséggel, koraszülött jóléti szolgáltatásokat nyújtott), a kollektívizmus eszméjét lejáratta. Ez az örökség a társadalomban a hiányközpontú és a legyengült kollektívista gondolkodást eredményezte, az egyének fogyasztásukkal kizárólagosan saját szükségleti szintjük kielégítését tartják szem előtt. A nem megfelelő karrierlehetőség és életszínvonal, a fejletlen agrárszektor a poszt szocialista rurális terekben létrehozta a leszakadó társadalmi szegmenseket, akik számára nincs munkalehetőség, illetve akik nem rendelkeznek a modern gazdaság munkavállalói küszöbkompetenciáival. Ebben a helyzetben a társadalmi innovációk legfontosabb feladata a humán erőforrás fejlesztése, a munkavagyon bővítése azáltal, hogy a térség termékei iránt felkelti a *buycottmaga-tartást* az adott földrajzi területen és a teljes nemzetgazdaságban egyaránt, megvalósítani a helyi hősképzést, akik társadalmi tenni akarásukkal és megfelelő szakismerettel, tapasztalattal képesek a helyi társadalom munkáját megszervezni. Az Európai Unió egyik fontos fejlesztendő területnek tekinti a fiatalok mobilitásának erősítését, mivel a későbbiekben ez rugalmasabbá, hatékonyabbá teszi a munkaerőpiacot. Az egyén a társadalom tudáskompetenciája mellett erősíti a kommunikációs, szociális képességeit, a munka világában *hubkapcsolatokat* alakít ki, amelyek az élet számos területén jól hasznosíthatók.

A szerzők által bemutatott esetek jó például szolgálnak a társadalmi innovációk fejlesztésére a rurális terekben, és azok eddig ismeretlen vagy elhanyagolt aspektusaira mutatnak rá a vidéki foglalkoztatásban. Új módszerrel vagy új megközelítéssel avatkoznak be a munkaerőpiaci folyamatokba, új vagy korábban elhanyagolt célcsoportot vesznek figyelembe a rurális foglalkoztatásban. Segítik a vidéki területek jövőképességének fenntarthatóságát, a rezilienciát, a képességet és az optimizmust erősítik, megteremtve a problémát felismerő, választ kitermelő és megoldást adó fiatal vidéki társadalmat.

Irodalomjegyzék

- Aczél Petra: A társadalmi jövőképesség diszkurzív koncepciója. In Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár (szerk.): *Társadalmi jövőképesség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképesség Kutatóközpont, 2018. 111–146.
- Albert Fruzsina: *Életkeretek a börtönön innen és túl*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2015.
- Bakos Izabella Mária: *A vásárlói közösségek mintázatai és térbeli sajátosságai Magyarországon*. PhD-értékezés. Gödöllő, Szent István Egyetem, 2019.

- Brown, David L. – Kulcsár László – Obádovics Csilla: Post-socialist restructuring and population redistribution in Hungary. *Rural Sociology*, 70. (2005), 3. 336–359. Online: <https://doi.org/10.1526/0036011054831170>
- Cooper-Martin, Elisabeth – Moris B. Holbrook: Ethical consumption experiences and ethical space. *Advances in Consumer Research*, 20. (1993), 113–118.
- Dabasi-Halász Zsuzsanna – Lipták Katalin – Kiss Julianna – Ioana Manafi – Daniela Elena Marinescu – Monica Roman – Javier Lorenzo-Rodriguez: International youth mobility in Eastern and Western Europe – the case of the Erasmus+ programme. *Migration Letters*, 16. (2019), 1. 61–72. Online: <https://doi.org/10.33182/ml.v16i1.626>
- Enyedi György: A magyar falu átalakulása. *Földrajzi Értesítő*, 23. (1975), 2. 109–124.
- Friedman, Monroe: A positive approach to organized consumer action: The “buycott” as an alternative to the boycott. *Journal of Consumer Policy*, 19. (1996), 439–451.
- Friedman, Monroe: *Consumer boycotts. Effecting change through the marketplace and the media*. London, Routledge, 1999.
- G. Fekete Éva: Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott térségek felzárkózásának esélyei az észak-magyarországi régióban. *Földrajzi Közlemények*, 130. (2006), 1–2. 55–66.
- G. Fekete Éva – Nagy Zoltán – Lipták Katalin – Kiss Julianna: *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon*. Miskolc, Bíbor, 2018.
- Káposzta József: A vidékgazdaság fejlesztési kérdései a XXI. században. In Bíró A. Zoltán – Gyetvai Árpád – Magyar Ferenc (szerk.): *Kreatív fiatalok – innovatív vidék. Sikeres helyi fejlesztési gyakorlatok a Székelyföldön*. Csíkszereda, Státus, 2015. 13–22.
- Káposzta József – Honvári Patrícia: A smart falu koncepciójának főbb összefüggései és kapcsolódása a hazai vidékgazdaság fejlesztési stratégiájához. *Tér és Társadalom*, 33. (2019), 1. 83–97. Online: <https://doi.org/10.17649/TET.33.1.3091>
- Kocziszky György – Benedek József – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.
- Kulcsár László: *A vidékfejlesztés elméleti megközelítése: regionális és kulturális összefüggések*. Mezőmadaras, Pro Ruris Egyesület, 2017.
- Lipták Katalin: Leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek munkaerőpiaci helyzete az Észak-magyarországi régióban. In Székely Tünde (szerk.): *RODOSZ konferenciakötet 2010*. Kolozsvár, 2010. 253–271.
- Ritter Krisztián: A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi Statisztika*, 48. (2008), 5. 554–572.
- Swinburn, Gwen – Soraya Goga – Fergus Murphy: *A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve*. Gütersloh – London – Washington, D. C., Bertelsmann Stiftung – UK DFID – The World Bank, 2004.
- Szántó Zoltán Oszkár: A társadalmi jövőképesség analitikus koncepciója. In Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár: *Társadalmi jövőképesség – Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképesség Kutatóközpont, 2018. 13–33.
- Tóth Tamás – Káposzta József: *Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben*. Gödöllő, Szent István Egyetemi Kiadó, 2014.
- Vincze Mária: A vidékfejlesztés problémáinak rendszerszemléletű megközelítése. Romániai sajátosságok. *Erdélyi Múzeum*, 75. (2013), 3. 30–51.

A társadalmi innováció mérési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén megye települései példáján

Jelen fejezetben a társadalmi innovációs potenciál mérésének gyakorlati példáját mutatjuk be. Ismertetjük az általunk alkalmazott indikátorcsoportokat, illetve azok tartalmát. Térképi interpretáción keresztül mutatjuk be az input-, output-, hatás-, valamint a komplex indikátor térbeli képét. Ezzel arra hívjuk fel a figyelmet, hogy melyek azok a települések/településcsoportok, ahol a társadalmi innovációk társadalmi-gazdasági alapjai leginkább fellelhetők Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Fejezetünk záró részében összefüggést kerestünk a társadalmi innovációs potenciál és a fejlettségi kép térbeli alakulása között. A megjelenített részletesebb elemzéseket terjedelmi korlátok miatt nem tettünk, hiszen célunk több vizsgálati módszer bemutatása volt, nem az azonosított kategóriák ennél aprólékosabb elemzése.

Indikátorrendszer kialakítása, számítások

A társadalmi innovációval kapcsolatban a szakirodalomban igen sok meghatározás létezik. Jelen fejezet célja nem a szakirodalmi előzmények összegzése, így csupán röviden utalni kívánunk arra, hogy munkánk milyen gondolati megalapozáson nyugszik. Ez alapján véleményünk szerint: „a társadalmi innováció minden olyan új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemlélet, megközelítés, paradigma, illetve az ezekhez kapcsolódó termék, eljárási folyamat, gyakorlat, hálózat, melyek a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozzák, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok, esetleg új struktúrák jönnek létre”.¹ Az elérhető statisztikai indikátorok tükrében lehetőségünk nem a társadalmi innováció megvalósulására, illetve ennek társadalmi-gazdasági hatásaira vonatkozott. Lehetőségeink alapján csupán a társadalmi innováció megvalósulásának alapját, az arra való képesség potenciálját tudjuk mérni, s erre igyekeztünk indikátorrendszert összeállítani. Eredményeinket e korlátok között kell értékelni, vagyis mi – ha azt külön nem is jelezzük – minden esetben társadalmi innovációs potenciálról beszélünk munkánkban.

A szakirodalmi előzmények² alapján a társadalmi innováció mérésére ebben a vizsgálatban egy olyan indikátorrendszert állítottunk össze, ami 3 részből áll: input-, output- és hatásindikátorok jelennek meg. Az indikátorrendszerünk mindhárom csoportjába

¹ Nemes Gusztáv – Varga Ágnes: Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In Lipták Katalin (szerk.): „*Mérleg és Kihívások*”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015. 437.

² Benedek József – Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.

8 mutató került. A mutatókat 2018-as adatok alapján állítottuk össze Borsod-Abaúj-Zemplén megye településeire. Egyes esetekben az elérhető legfrissebb adatként a legutóbbi népszámlálásból származnak a mutatók. Az adatok forrásaként a KSH különböző adatbázisai szolgáltak.

A mutatószámrendszer összeállításánál tekintetbe kellett venni, hogy a társadalmi innováció vizsgálatánál sokszor a mutatók nem egy irányba mutatnak. Ha munkanélküliségi arány szerepel, vagy a szegregátumban élők aránya stb., akkor a kisebb érték jelenti a pozitívumot, míg például civil szervezetek vagy működő vállalkozások vonatkozásában minél magasabb az érték, annál pozitívabb a helyzet a társadalmi innováció vonatkozásában. Ennek megfelelően az olyan mutatók esetében, ahol az alacsony értékek jelentik a kedvező helyzetet, a mutatók reciprokát számítottuk.³

Minden indikátorcsoportban szükség volt a mutatók normalizálására annak érdekében, hogy az eltérő skálájú adataink egymással összemérhetőek legyenek. Minden egyes mutatócsoportban a normalizált adatok átlagát számoltuk ki. A három indikátorcsoportra vonatkozó számítások után az indikátorcsoportok átlagából számítottuk ki a társadalmi innovációt mérő komplex mutatót.⁴

Az inputindikátorok közé a következő mutatószámok kerültek:

1. civil szervezetek száma 10 000 lakosra;
2. működő vállalkozások száma 1000 lakosra;
3. nonprofit vállalkozások száma 1000 lakosra;
4. a gyermeknépesség aránya a lakónépességből;
5. száz gyermekkorúra jutó időskorú;
6. eltartottsági ráta (a gyermek [0–14 éves] és az idős népesség [65–X éves] a 15–64 éves népesség százalékában);
7. aktivitási ráta (adófizetők/népesség*100);
8. átlagos elvégzett osztályszám, 2011.

Valamennyi indikátor jellemzésénél az átlagtól való eltérések bemutatását és a Local Moran I klaszterek ábrázolását végeztük el. Az átlagtól való eltérések bemutatásával hangsúlyozni kívántuk az adatsorokon belüli szóródást, amelyet fontosabbnak tekintünk, mint a konkrét adatok nagyságát egy-egy településen.⁵

Eredményeink bemutatásakor a térképes interpretáción kívül néhány, az adatsorból kiemelkedő települést név szerint is említünk. A legmagasabb értékeket a megye néhány aprófalvas településén láthatjuk (Tornakápolna, Tornabarakony, Teresztenye). E települések szigetszerűen emelkednek ki környezetükből, hiszen a legalacsonyabb értékekkel rendelkező települések sokszor éppen a szomszédjukban fekszenek. Azt mindenképpen figyelembe kell venni az adatok elemzésekor, hogy egyes településeken nagyon alacsony

³ Nagy Zoltán – Tóth Géza: A társadalmi innovációs potenciál mérési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 97–109.

⁴ A számítás előnye a könnyű értelmezhetőség és a reprodukálhatóság. A módszert azért választottuk, mert nem szerettünk volna semmilyen súlyozást alkalmazni, amely a módszert bírálhatóvá tenné. A módszer megegyezik a Központi Statisztikai Hivatal járások fejlettségére vonatkozó számításainak metódusával (KSH 2016). Hátránya e megközelítésnek viszont az, hogy alkalmazásával nem tudjuk megállapítani, hogy az egyes tényezők, majd a komplex mutató kialakításakor mely indikátornak, milyen arányban volt szerepe.

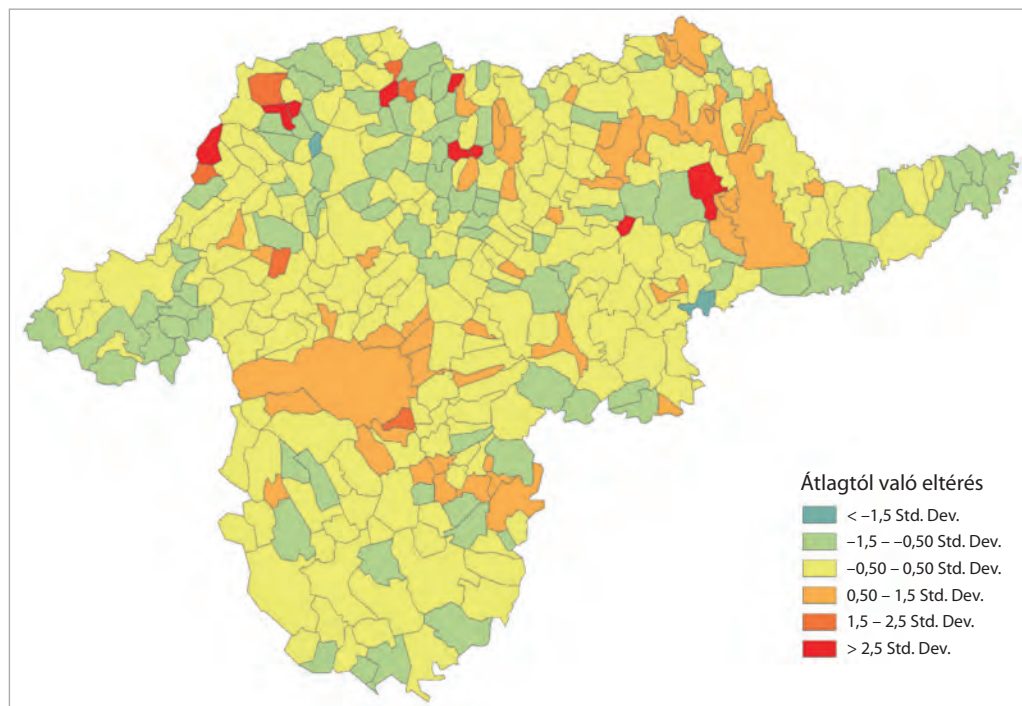
⁵ Nagy-Tóth (2019) i. m.

a lakosságszám (akár csak néhány tucat, így például Tornakápolna lakossága 2019-ben 16 fő, Tornabarakonyé 10 fő és Terezstenyée 31 fő), ezért egy-egy kiugró adat az eredményeket torzíthatja, befolyásolhatja.

Tornakápolna esetében a település vezető helyzetét a kedvező átlagos elvégzett osztályszám, az eltartottsági ráta és az aktivitási ráta indokolja. Tornabarakonynál mind az aktivitási ráta, mind pedig a fajlagos civil és nonprofit szervezetek száma magas. Terezstenyén a működő vállalkozások száma és az átlagos elvégzett osztályszám viszonylag magas.

Általánosságban látható, hogy a legalacsonyabb értékekkel rendelkező települések a megye-, illetve országhatár közelében fekszenek, vagyis a megye periferiáján helyezkednek el. Ezeken a településeken jellemzően a civil szervezetek és a vállalkozások száma mutat nagyon alacsony értékeket, a fiatalok aránya magasabb kedvező adatokat mutat (1. ábra).

A vizsgált adatok szerint a megye 8 ezer főnél népesebb városai közül (Miskolc, Ózd, Kazincbarcika, Mezőkövesd, Tiszaújváros, Sátoraljaújhely, Sárospatak, Sajószentpéter) Tiszaújváros van a legkedvezőbb helyzetben (döntően a magas átlagosan elvégzett osztályszámnak és az alacsony eltartottsági rátának köszönhetően), s hat város mutat a megyei átlag feletti értékeket. Ezzel szemben jóval az átlag alatt teljesít Ózd és Sajószentpéter az inputindikátorok átlagát tekintve, ami mindenképpen elgondolkodtató, hiszen városként pozitív, vonzó szerepet kellene betölteniük, amely az átlag alatti értékekkel nehezen valósul meg.

1. ábra: Inputindikátorok Borsod-Abaúj-Zemplén megye településein, 2018

Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

A munkánk során a térbeli autokorreláció egyik lokális módszerét, a Local Moran I statisztikát alkalmaztuk. A Local Moran statisztika alkalmas arra, hogy kimutassa azokat a területeket, amelyek hasonló, illetve különbözők a szomszédjaiktól.⁶ A számítások során a Local Moran eredményét összevetjük az abszolút adatokkal annak érdekében, hogy meg tudjuk vizsgálni, hogy a nagyfokú hasonlóság vajon a változó magas vagy alacsony értékeinek koncentrációja, és fordítva. A Local Moran I értéke minél nagyobb, annál szorosabb a térbeli hasonlóság. Negatív érték esetén viszont megállapítható, hogy a változók térbeli eloszlása a véletlenszerűhöz közelít.

A Local Moran I statisztika 4 klasztert határoz meg:

1. Magas–magas: magas értékkel rendelkező területegységek, amelyek esetén a szomszédság is magas értékkel rendelkezik.
2. Magas–alacsony: magas értékkel rendelkező területegységek, amelyek esetén a szomszédság alacsony értékkel rendelkezik.
3. Alacsony–alacsony: alacsony értékkel rendelkező területegységek, ahol a szomszédság is alacsony értékkel rendelkezik.
4. Alacsony–magas: alacsony értékkel rendelkező területegységek, amelyek esetén a szomszédság magas értékkel rendelkezik.

A megyében – a bástyaszomszédság⁷ módszerét alkalmazva – csak nagyon kevés térbeli klaszter mutatható ki. A legkedvezőbb magas–magas klaszterbe markánsan csak Aggtelek–Jósvafő térsége sorolható. Tehát e települések kedvező értéke térben szomszédos települések vonatkozásában is látható. Rajtuk kívül csak térben szórta figyelhetünk meg néhány apróbb klasztert. Az alacsony–alacsony klaszter ennél már markánsabban emelkedik ki: döntően a megye periferikus helyzetű, határmenti településeire korlátozódva. Néhány esetben kirajzolódnak a környezetüktől pozitív vagy pedig negatív értelemben eltérő úgynevezett outlierok, de elhelyezkedésükben kevés szabályszerűséget lehet megfigyelni (2. ábra).

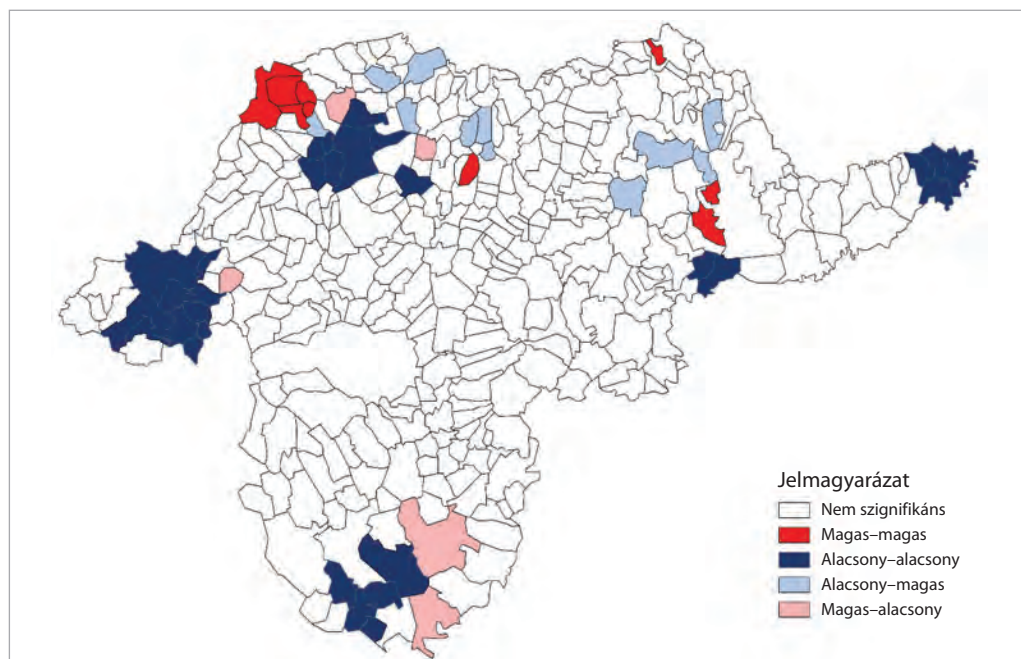
Ez a mintázat utalhat arra, hogy a városok ezen indikátorok esetében nem tudnak előnyös hatást gyakorolni környezetükre, vagy több esetben saját maguk sem rendelkeznek kellően pozitív adatokkal.

Az outputindikátorok elemzésekor a következő mutatószámok kerültek az adatbázisba:

1. egy főre jutó, pályázati forrásokból kifizetett összeg (2007–2013);
2. közfoglalkoztatottak aránya a 15–64 éves népességhez viszonyítva;
3. kulturális rendezvényeken részt vevők száma ezer főre (fő);
4. szegregátumban élők aránya;
5. szociális étkeztetésben részesülők száma 1000 lakosra;
6. házi segítségnyújtásban részesülők száma 1000 lakosra;
7. munkanélküliségi arány;
8. egy házi orvosra és házi gyermekorvosra jutó betegforgalom.

⁶ Tóth Géza: *Térinformatikai a gyakorlatban közgazdászoknak*. Miskolc, Miskolci Egyetem GTK, 2014.

⁷ E szerint azon települések szomszédosak egymással, amelyek közös határszakasszal rendelkeznek.

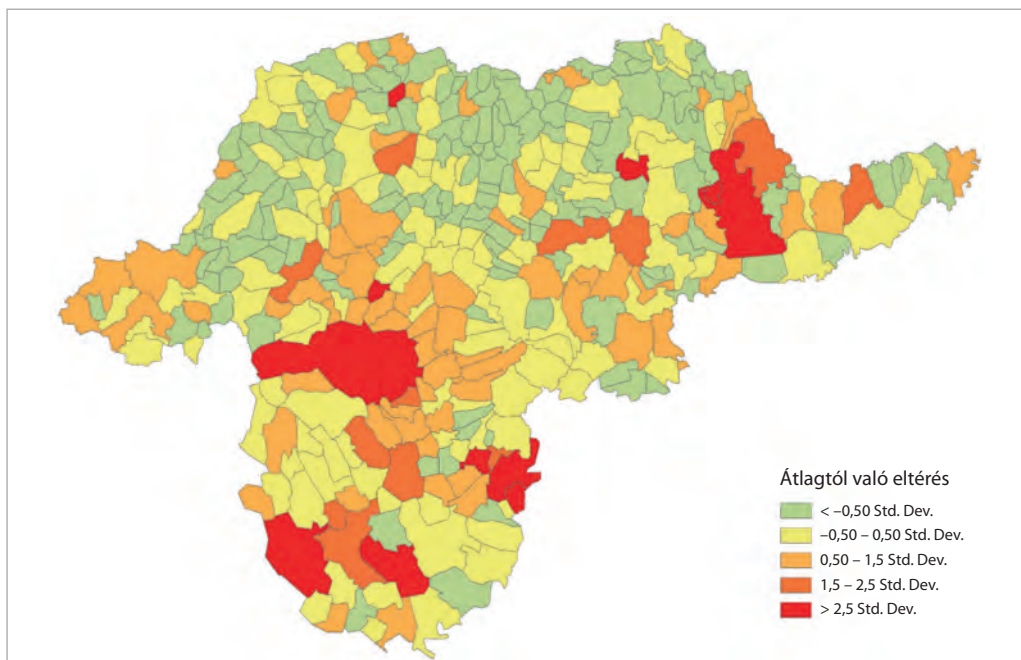
2. ábra: Inputindikátorok Local Moran I-je Borsod-Abaúj-Zemplén megye településein, 2018

Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

Az outputindikátorok tekintetében – néhány kivételtől eltekintve – a nagyobb települések vannak a legkedvezőbb helyzetben (többek között Miskolc, Sárospatak). A legmagasabb értékeket Tiszaújváros esetében láthatjuk, amelynek kedvező helyzete a szegregátumban élő népesség és közfoglalkoztatottak alacsony arányának köszönhető. A legalacsonyabbat a megye északi periferiáján (Pusztaradvány, Szászfá, Hernádcéce) láthatjuk, e településeken magas a szegregátumban élők aránya, a szociális étkeztetésben részesülők és a házi segítségnyújtásban részesülők száma. A nagyobb városok között ebben az esetben is Ózd van a legkedvezőtlenebb helyzetben, döntően a szociális étkeztetésben részesülők és a házi segítségnyújtásban részesülők magas száma miatt, igaz, még így is magasabb értékkel, mint a megyei átlag (3. ábra).

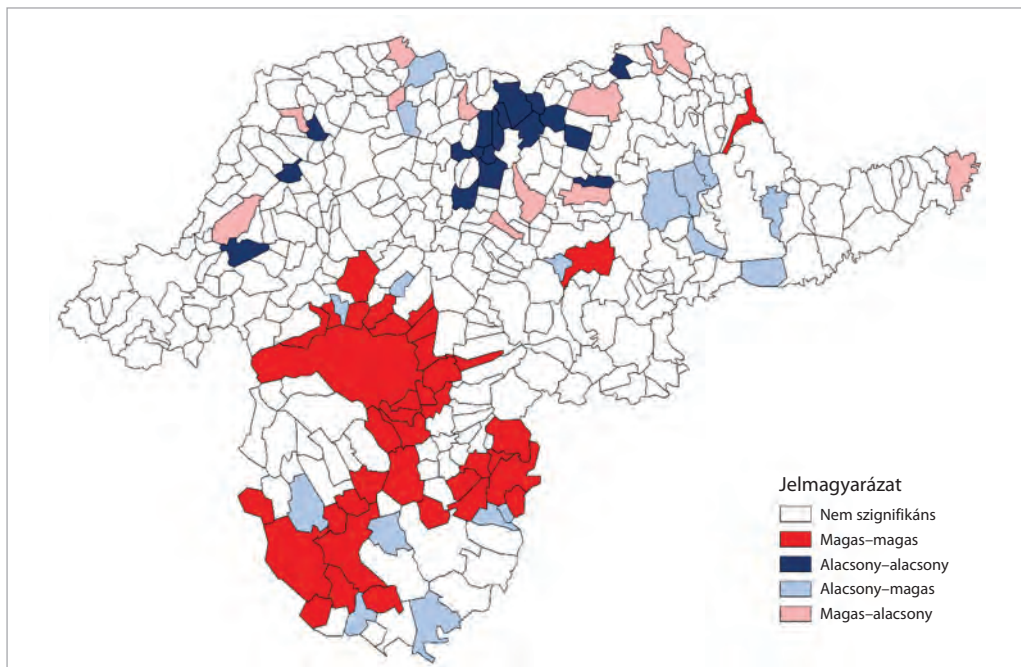
Az outputindikátorok esetében a térbeli klaszterek sokkal markánsabbak, mint azt az inputmutatóknál láthattuk. A magas–magas klaszterbe a Miskolci agglomeráció,⁸ illetve Tiszaújváros és Mezőkövesd környezete került. A viszonylag kedvező szociális helyzet tehát térben szomszédos településcsoportok esetén figyelhető meg. A kedvezőtlen helyzetű alacsony–alacsony klaszterbe az Enesi járás települései kerültek. E járás hátrányos helyzete a kulturális rendezvények alacsony számában, a magas munkanélküliségben és a házi segítségnyújtásban részt vevők száma vonatkozásában különösen kedvezőtlen (4. ábra).

⁸ KSH: Magyarország településhálózata 1. Agglomerációk, településegységek. Budapest, 2014.

3. ábra: Outputindikátorok Borsod-Abaúj-Zemplén megye településein, 2018

Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

4. ábra: Outputindikátorok Local Moran I-je Borsod-Abaúj-Zemplén megye településein, 2018

Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

Összességében elmondható, hogy a megye középső és déli területei a nagyobb városokhoz kapcsolódóan mutatnak kedvezőbb adatokat, mintázatot. Az országhatár közelében a periférikus helyzet ebben az indikátorcsoportban is alacsony értékekkel jár együtt.

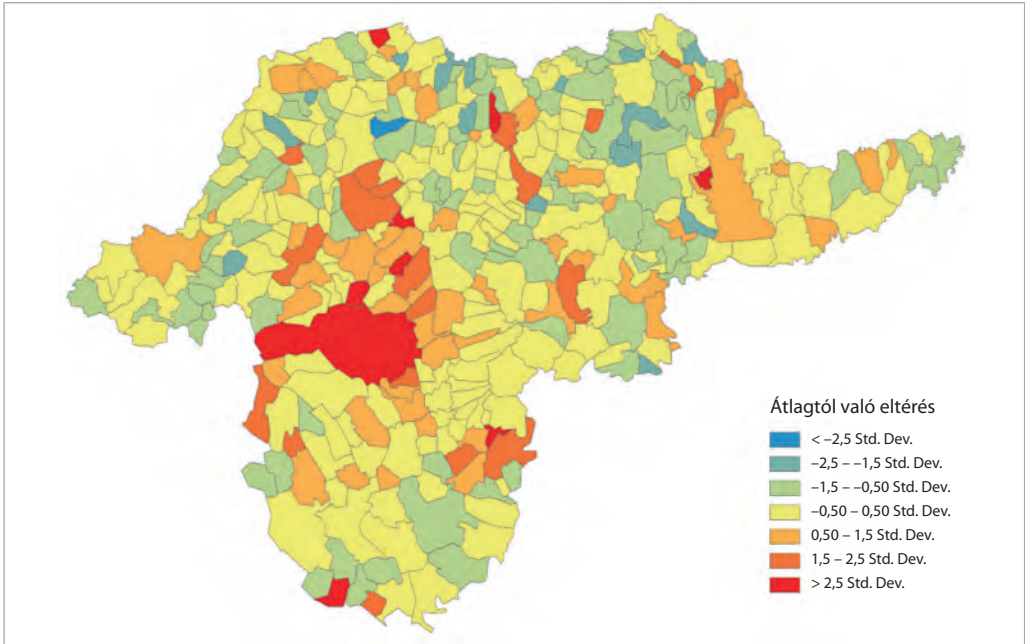
Elemzésünkben a szakirodalmi előzményekre támaszkodva⁹ a hatásindikátorok közé a következő mutatószámok kerültek:

1. egy lakosra jutó jövedelem (ezer Ft);
2. a 7 éves és idősebb népességből az általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya (az iskolát el nem végzettekkel együtt);
3. egyszemélyes háztartások aránya;
4. három és több gyerekkel rendelkező családok aránya;
5. regisztrált bűncselekmények száma 1000 lakosra;
6. tartós bentlakásos elhelyezést nyújtó intézmények működő férőhelyeinek száma 1000 lakosra;
7. a 0–1 millió forint jövedelemsávban kereső adózók aránya;
8. rendszeresen tisztított közterület aránya.

Az 5. ábrán látható, hogy a hatásindikátorok esetében a legmagasabb értékeket kapó települések a megyén belül viszonylag szórta helyezkednek el. A legmagasabb értékeket Herceghúton láthatjuk. Herceghút kedvező helyzete az alacsony bűnözésnek, illetve az évente 1 millió forintnál kevesebbet keresők alacsony arányának köszönhető. A legalacsonyabbat Galvácson figyelhetjük meg. E település több tekintetben igen rossz helyzetben van, például a rendszeresen tisztított közterületek, a három- és többgyermekes családok hiánya stb. miatt. A 10 ezer főnél népesebb települések közül a legmagasabb értékeket Miskolc kapta, amely a megyében a 9. helyen áll ezen indikátor tekintetében. Helyezését elsősorban a rendszeresen tisztított közterületek nagyságának és az évi 1 millió forint alatt keresők alacsony arányának köszönheti. A legalacsonyabbat Mezőkövesd esetén láthatjuk, ahol viszonylag alacsony a rendszeresen tisztított közterületek nagysága, magas a bűnözés, és viszonylag alacsony a tartós bentlakásos elhelyezést kínáló intézmények férőhelyeinek száma. Mezőkövesd értéke már a megyei átlagnál is alacsonyabb, amely az eddigi adatok alapján meglepő. Ugyanakkor az eddigi indikátorok alapján rosszul szereplő Ózd ebben az elemzésben a megyei átlagnál magasabb értékekkel bír.

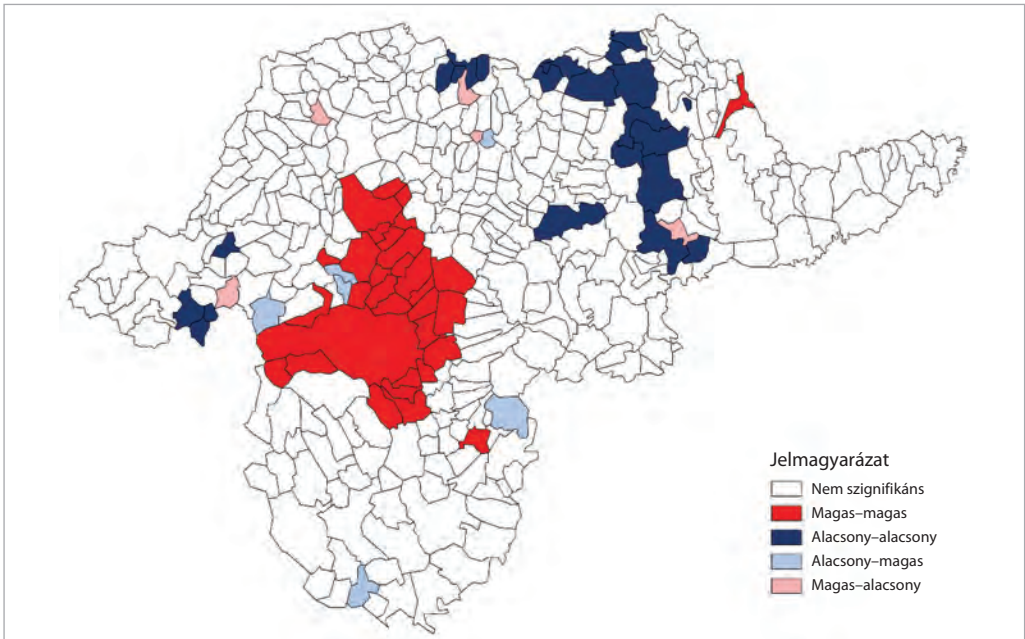
A 6. ábrán látható hatásindikátorok Local Moran I értékei alapján a magas–magas klaszter a miskolci agglomerációra és az azzal északi irányból szomszédos településekre (Edelényig bezárólag), valamint dél felé Nyékládházáig terjed ki. Itt tömörülnek a legkedvezőbb helyzetű települések a hatásindikátorok tekintetében, amely lényegében minden mutató vonatkozásában megfigyelhető. Az alacsony–alacsony klaszter, térben meglehetősen látványos módon összekapcsolódva, lényegében a Hidasnémeti–Zalkod tengely mentén mutatkozik meg a megye térszerkezetében. Érdekes, hogy az eddig rendre jól szereplő Tiszaújváros ebben az indikátorcsoportban nem tud olyan mértékű pozitív hatást gyakorolni a szomszédos településekre, ami a magas–magas klaszterbe emelné. A három, eddig vizsgált indikátorcsoportot tartalmazó komplex alapján megállapítható, hogy bár a legkedvezőbb helyzetű települések a megyén belül a térben viszonylag szórta helyezkednek el, mégis egyértelmű a legjelentősebb városokhoz való közelség szerepe.

⁹ Benedek–Kocziszky et al. (2015) i. m.

5. ábra: Hatásindikátorok Borsod-Abaúj-Zemplén megye településein, 2018

Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

6. ábra: Hatásindikátorok Local Moran I-je Borsod-Abaúj-Zemplén megye településein, 2018

Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

A legmagasabb értékeket Tornabarakonyban láthatjuk, ahol a magas komplex értékben legnagyobb részesedéssel az inputindikátorok rendelkeztek. A legalacsonyabb értékeket Pányoknál láthatjuk, elsősorban az outputindikátorok alacsony értékének köszönhetően. Pányokot követi a megye északi, periférikus területein elhelyezkedő települések sora, például Alsótelekes, Pamlény, Gagyvendégi, Csernely, Meszes. Ezek a települések és a hasonló adottságú apró- és kistelepülések nagyon alacsony komplexmutató-értékekkel rendelkeznek vizsgálatunkban. Ezek okai hosszú évtizedekre, akár évszázadokra is visszavezethetők. A kedvezőtlen mezőgazdasági adottságok, a nem elégséges eltartóképesség miatt már a 19. században jelentőssé vált az elvándorlás. Később a foglalkozási átrétegződés, a szélsőségesen magas arányokat elérő ingázás erősen kiszolgáltatotta ezen települések társadalmát az ipari, a bányászati központoknak. A bekövetkező tömeges ipari munkanélküliség, a gyenge adottságú mezőgazdasági szerveződések megrendülése nagyon nehéz, szinte kilátástalan helyzetet teremtett, amit fokozott az intézményhálózat ritkulása is. Az „öslakosság” elköltöztetésével egybeesett a még szegényebb „menekülők” érkezése, ami a demográfiai szerkezetet javította, de a társadalmi összetétel szélsőségesen kedvezőtlennek vált.¹⁰

Valamennyi, 10 ezernél népesebb város értéke meghaladja a megyei átlagot. Adatukban a legnagyobb részesedést a hatásindikátorok adták. Közülük a legjobb helyzetben Tiszaújváros (és egyes térségi települések, például Sajószöged, Sajóőrös, Sajóecseg), míg a legkedvezőtlenebb szituációban Ózd van. A miskolci agglomeráció (KSH 2014) értékei is a legjobbak közé tartoznak (például Kistokaj, Arnót, Nyékládháza, Mályi), csakúgy, mint Sárospataké és környékéé (például Herceghút, Mikóháza, Pálháza) (7. ábra). Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a társadalmi innovációs potenciál a jelenleg is látható alapvető térszerkezeti viszonyokat adja vissza. Vagyis – számításaink szerint – a megvalósuló társadalmi innovációktól az alapvető fejlettségi viszonyok változását várni illúzió.

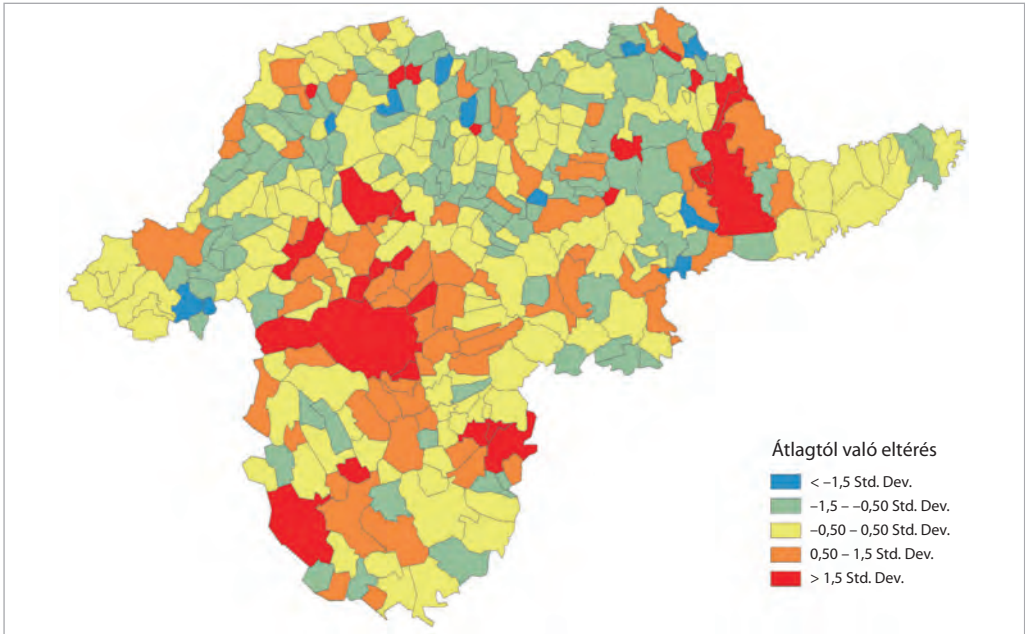
A társadalmi innovációt mérő komplex mutató Local Moran I számítása alapján a magas–magas klaszter alapvetően a miskolci agglomerációhoz, valamint Sárospatak és Tiszaújváros környezetéhez kapcsolódik (8. ábra). Ezzel szemben az országhatár közelében több aprófalvas településcsoport tartozik a legrosszabb helyzetű alacsony–alacsony klaszterbe. A számításaink tulajdonképpen igazolják, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is meghatározó a megyeszékhely társadalmi-gazdasági szerepe. Nem meglepő módon Miskolc a társadalmi innovációt mérő indikátorrendszer alapján regionális központként emelkedik ki a megye területéből. Emellett egy-egy város, főleg Tiszaújváros és Kazincbarcika adatai és térségére gyakorolt hatása, központi szerepe érzékelhető még. Ez a két város Beluszky Pál tipizálása szerint¹¹ az egykori szocialista városok közé tartozik, az országos városhierarchiában elfoglalt szerepük szerint pedig kisvárosok. A megye rurális térségei, főleg az országhatár mentén található, gyengébb elérhetőséggel bíró, jelentős elvándorlással jellemezhető periférikus területek a társadalmi-gazdasági elmaradottság mellett¹² a társadalmi innováció szempontjából is hátrányos helyzetben vannak. Ezek a területi mintázatok természetesen összecsengenek más kutatások eredményeivel.¹³

¹⁰ Beluszky Pál – Sikos T. Tamás (szerk.): *Változó falvaink. Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig*. Budapest, Akadémiai, 2011.

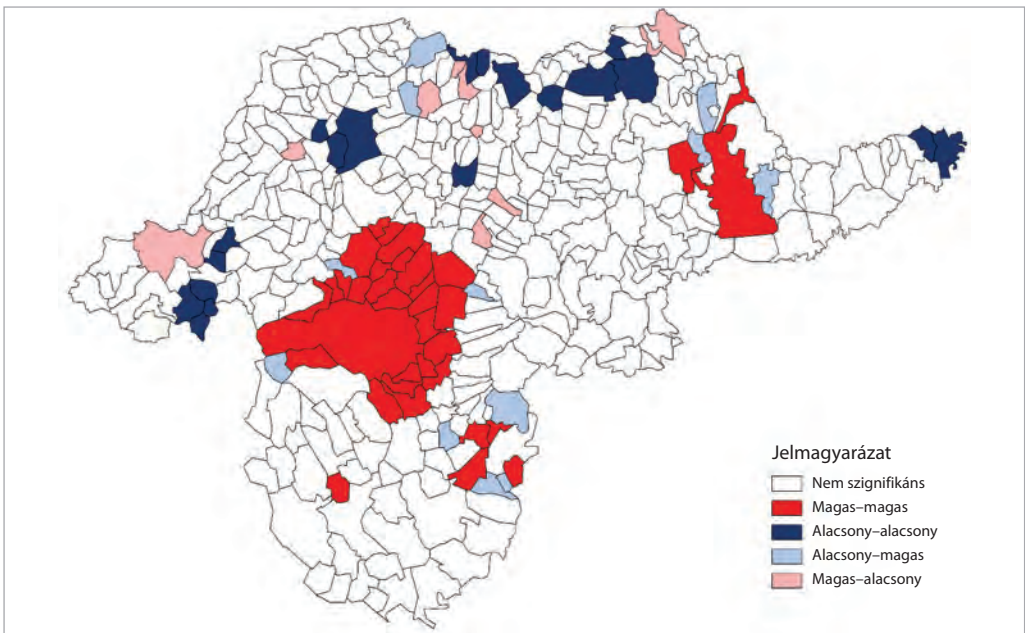
¹¹ Beluszky Pál: Városhierarchia. In Kocsis Károly – Schweitzer Ferenc (szerk.): *Magyarország térképében*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 2011. 248.

¹² Beluszky Pál: Borsod-Abaúj-Zemplén megye „fogó félholdja”. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 5–21.

¹³ Lipták Katalin – Szendi Dóra – Musinszki Zoltán: Munkaerőpiaci folyamatok elemzése az Abaúji kistérségben. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 22–30.

7. ábra: Társadalmi innovációt mérő komplex mutató Borsod-Abaúj-Zemplén megye településein, 2018
Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

8. ábra: Társadalmi innovációt mérő komplex mutató Local Moran I-je Borsod-Abaúj-Zemplén megye településein, 2018
Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők szerkesztése

Területi különbségek vizsgálata

A területi egyenlőtlenség a tér- és időbeliség alapkategóriája, a területi vizsgálatok egyik legsokoldalúbban kutatott és vitatott kérdésköre.¹⁴ Nemes Nagy József a területi egyenlőtlenségek hét dimenzióját különbözteti meg:

1. elhelyezkedés,
2. mennyiségek,
3. minőségek,
4. szerkezet,
5. szerepkörök,
6. kapcsolatok,
7. viszonyok.

A hét dimenzió lehatárolása, illetve szétválasztása alapvetően nehéz feladat. Mint arra Nemes Nagy is utal, az egyes dimenziók változása a többi területen is alapvető változásokat eredményez, így célszerű a kérdést – a lehetőségekhez mérten – komplex módon elvégezni. A mi vizsgálatunk egyrészt a komplex indikátorunk, illetve összetevőiben meglévő területi különbségeket vizsgálta, másrészt vizsgáltuk a megye területi különbségeit, különböző mutatókon keresztül, a társadalmi innováció függvényében. Így a mi vizsgálatunk alapvetően a mennyiségi különbségek számbavételére szorítkozik azzal együtt, hogy ezzel némileg a minőségi dimenziót is röviden elemezni kívánjuk, amely természetesen kihat a szerkezetre és a viszonyokra is.

A társadalmi innovációt mérő mutató területi különbségei

A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor, illetve annak összetevői vonatkozásában megvizsgáltuk a mutatók területi különbségeit a Gini-index segítségével:

$$G = \frac{1}{2\bar{x}n} \sum_i \sum_j |x_i - x_j|$$

Ahol x_i = természetes mértékegységben megadott területi jellemző az i terület egységben; x_j = természetes mértékegységben megadott területi jellemző a j terület egységben; $\bar{x}$ = x_i átlaga, n a terület egységek száma.

1. táblázat: Az indikátor összetevőinek területi különbségei

Indikátorok	Input-	Output-	Hatás-	Komplex
	indikátorok			
Gini-index	0,07	0,40	0,10	0,08

Forrás: a szerzők számítása

¹⁴ Németh Nándor: A (területi) polarizáltság mérőszámai. In Nemes Nagy József (szerk.): *Regionális elemzési módszerek*. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, 2005. 107–109.

Megállapítottuk, hogy az outputindikátorok esetében a vizsgált mutatók közül kiemelkedően nagy területi különbségeket látunk, míg az input- és a hatásösszetevők, illetve a komplex mutatószám vonatkozásában már jóval kiegyensúlyozottabb a térbeli kép.

Társadalmi innováció és térbeli mintázat kapcsolata

A következőkben megvizsgáljuk, hogy a komplex indikátor által megszabott települési besorolás/lehatárolás mennyiben osztja elkülöníthető részekre Borsod-Abaúj-Zemplén megye településeit. Ennek érdekében a településeket a komplex indikátor által megszabott sorrend szerint az ötödökbe soroltuk, és kiszámítottuk e csoportok részesedését egy-egy fontos statisztikai mutató megyei összes adatából.

Mint az a 2. táblázat adataiból egyértelműen látható, Borsod-Abaúj-Zemplén megyén belül a társadalmi innovációt vizsgáló komplex indikátor szempontjából legjobb helyzetben lévő ötödik ötöd települései vannak a legjobb helyzetben, illetve e településcsoport jelenti a megye társadalmának, gazdaságának legfejlettebb területeit. Erről a településcsoportról elmondható, hogy a megye területének csak a negyedét jelenti, viszont a vizsgált mutatókban – a nyilvántartott álláskereső kivételével – a megyei értékek több mint felét teszi ki 2018-ban. Különösen kiemelendőnek tartjuk, hogy e településcsoportban van a jövedelemadó-alap (vagyis a jövedelmek) több mint 65%-a, a működő vállalkozások 70%-a, illetve az adott évben épített lakások 96%-a. Ez a megye társadalmi-gazdasági tevékenysége térbeli struktúrájának olyan nagyságú koncentrációját jelenti, amely mindenképpen akadálya a kiegyensúlyozott térbeli fejlődésnek. Természetesen a kiugró értékekhez hozzájárul, hogy a minden szempontból kiemelkedő szerepű megyeszékhely ebbe a csoportba tartozik.

A nagyfokú koncentráció jelensége arra sarkallt minket, hogy megvizsgáljuk, a térbeli koncentráció az elmúlt időszakban milyen módon jelent meg a megyében, illetve ez mennyiben köthető a társadalmi innovációhoz.

2. táblázat: *Néhány fontosabb statisztikai mutató részesedése a társadalmi innovációt mutató komplex indikátor által kialakított besorolás szerint, 2018 (megye összesen = 100)*

Mutatók	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd
Terület	14,1	17,1	21,1	21,8	25,9
Népesség	3,9	7,5	14,1	17,5	57,0
Népességből a 15–64 évesek	3,8	7,5	14,1	17,6	57,1
Kiskereskedelmi üzletek	2,1	4,6	9,9	13,9	69,5
Vendéglátóhelyek	2,6	5,9	9,6	14,1	67,9
A kereskedelmi szálláshelyek férőhelyei	3,5	14,7	6,3	12,4	63,1
Lakásállomány	4,5	7,4	12,7	16,5	58,9
Épített lakások	0,5	0,5	1,6	1,4	96,0
Működő vállalkozások száma	2,4	4,3	8,3	12,6	72,4

Mutatók	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd
Adófizetők száma	3,9	7,4	13,9	17,5	57,4
Személyi jövedelemadó-alap	2,7	5,5	11,1	15,0	65,8
Nyilvántartott álláskezesők	5,9	11,6	19,6	22,2	40,7

Forrás: KSH-adatok alapján a szerzők számítása

A koncentráció vizsgálatához a koncentrációs (Hirschman–Herfindhal-) indexet alkalmaztuk. Az index valamely természetes jellemző területi egységek közötti koncentrátságának mértékét számszerűsíti. A megoszlást az index tulajdonképpen a teljesen egyenleteshez (amikor minden megfigyelési egység részesedése azonos) viszonyítja.

$$\begin{aligned}
 K &= \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \right)^2 \\
 &= \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \right)^2 + \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \right)^2 \\
 &+ \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \right)^2 + \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \right)^2 \\
 &+ \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \right)^2
 \end{aligned}$$

Ahol x_i = természetes mértékegységben megadott területi jellemző az i területi egységben. Az index 0,6 feletti értéke már erős koncentrátságra, monopolhelyzetre utal. A mutató értékkészlete $1/n \leq K \leq 1$, ahol n a megfigyelési egységek száma. A megye településeit figyelembe vevő vizsgálatunkban tehát a mutató minimális értéke 0,04 ($1/229 = 0,04$).

Számításaink alapján megállapítható, hogy 2000 és 2018 között (lásd a melléklet táblázatait) a népesség és az épített lakások száma alapján nőtt, míg az adózók és a jövedelmek tekintetében csökkent a területi koncentráció mértéke a megyében. A legjelentősebb területi különbségeket az épített lakások számánál láthatjuk, míg a legkisebbet a népesség esetében. Mindenképpen figyelemre méltó, hogy a vizsgált mutatóknál az ötödik ötöd koncentrációja döntő mértékű, általánosságban elmondható, hogy a megye társadalmi-gazdasági folyamatait alapvetően az idetartozó települések szabják meg.

*Területi különbségek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében
a társadalmi innováció függvényében*

Vizsgálatunk következő részében a megye területi különbségeit elemezzük a társadalmi innovációt mutató komplex indikátor tükrében. A területi különbségek alakulása tekintetében az egy lakosra jutó jövedelem és a népsűrűség területi különbségeit elemeztük a társadalmi innovációs kategóriák szerint. A számításaink alapján itt is kirajzolódik, hogy a megye társadalmi-gazdasági erőközpontja az ötödik ötödbe tartozó települések köre. E települések egy lakosra jutó jövedelme (fejlettsége), illetve népsűrűsége jelentős mértékben meghaladja a további kategória átlagát. Némileg ellentmond az előzetes várakozásnak, hogy a népsűrűség tekintetében a megyei átlaghoz viszonyítva jóval nagyobb az ötödik ötödbe tartozó települések előnye, mint az egy főre jutó jövedelem esetében.

3. táblázat: Egy lakosra jutó jövedelem nagysága a társadalmi innovációt mutató komplex mutató által kialakított besorolás szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2001 és 2018 között (megyei átlag = 100)

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd
2001	57,0	61,3	69,9	77,9	122,1
2002	55,8	61,1	70,3	79,1	121,9
2003	55,3	60,2	70,3	78,0	122,4
2004	55,6	60,6	71,0	78,8	122,0
2005	54,8	59,7	70,4	76,9	122,8
2006	56,1	60,7	71,7	78,6	121,8
2007	56,9	62,3	71,9	79,2	121,2
2008	59,7	63,7	72,9	80,5	120,0
2009	60,9	64,6	74,5	80,5	119,2
2010	62,2	67,4	76,0	81,4	118,1
2011	59,1	63,6	72,7	79,3	120,7
2012	62,5	66,7	73,9	80,7	119,4
2013	65,5	69,1	75,1	82,0	118,2
2014	67,3	70,3	77,2	83,0	117,1
2015	67,8	71,0	77,6	84,1	116,5
2016	69,7	72,8	79,2	85,6	115,2
2017	69,3	72,8	78,9	85,8	115,3
2018	69,3	72,8	78,6	85,5	115,4

Forrás: a szerzők számítása

A 3. táblázat adataiban látható egy érdekes jelenség, hogy az elmúlt években a megyei átlaghoz képest egyre kisebb az előnye az ötödik ötöd településcsoportja jövedelmi adatainak. A többi ötöd adatai egyértelműen növekednek, így egy jövedelmi kiegyenlítődség figyelhető meg a megyében. A jelenség mögött az érzékelhető, hogy a legfejlettebb települések (ötödik ötöd) jövedelmi értékei kisebb mértékben növekednek, mint a megye többi részének értékei, így közelednek egymáshoz az adatok.

4. táblázat: Népsűrűség nagysága a társadalmi innovációt mutató komplex mutató által kialakított besorolás szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1998 és 2018 között (megyei átlag = 100)

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd
1988	28,9	38,8	62,3	79,2	221,9
1989	30,9	43,0	62,6	80,8	216,7
1990	30,6	42,7	62,5	80,8	217,1
1991	30,2	42,3	62,5	81,1	217,6
1992	29,9	42,1	62,5	80,8	218,1
1993	29,5	41,4	62,6	79,0	223,1
1994	30,6	42,3	64,1	80,7	220,2
1995	30,4	42,2	64,3	80,2	221,4
1996	30,2	42,2	64,5	80,1	221,5
1997	30,1	42,2	64,9	80,1	221,2
1998	29,9	42,3	65,0	80,2	221,1
1999	29,6	42,2	65,1	80,2	221,3
2000	29,4	43,5	65,2	79,2	221,3
2001	29,3	43,9	65,6	79,3	220,7
2002	29,1	44,3	66,0	79,6	220,0
2003	28,9	44,2	66,2	79,8	219,9
2004	28,8	44,3	66,2	79,8	219,8
2005	28,5	44,4	66,3	79,9	219,8
2006	28,3	44,4	66,4	79,9	219,8
2007	28,1	44,3	66,3	79,7	220,7
2008	27,6	44,0	66,0	79,5	221,7
2009	27,4	43,8	65,8	79,1	222,3
2010	27,3	43,5	65,6	79,0	222,9
2011	27,7	44,1	66,5	80,2	220,5
2012	27,8	44,2	66,7	80,3	220,1
2013	27,7	44,3	66,7	80,2	220,1
2014	27,6	44,3	66,8	80,2	220,0
2015	27,6	44,3	66,9	80,3	219,9
2016	27,6	44,2	66,8	80,3	220,1
2017	27,6	44,1	66,7	80,4	220,2
2018	27,4	43,8	66,7	80,4	220,4

Forrás: a szerzők számítása

Az adatokból az elmúlt években stabil pozíciók láthatók, ami azt jelenti, hogy nem volt jelentős népességi átrendeződés a megyei átlaghoz képest a vizsgált településcsoportokban.

A két mutató területi különbségeinek elemzésére a Hoover-indexet alkalmaztuk, amely a Lorenz-görbe és az átló közötti maximális függőleges távolságot¹⁵ méri.

¹⁵ Major Klára – Nemes Nagy József: Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években. *Statistikai Szemle*, 77. (1999), 397–421.

$$H = \frac{1}{2} \cdot \sum_{i=1}^n |x_i - f_i|$$

ahol $\sum f_i = \sum x_i = 100$

A népsűrűség esetében x_i a terület, f_i pedig a népesség ötödök szerinti arányait, míg az egy főre jutó jövedelemnél a népesség és a jövedelmek ötödök szerinti arányait jelenti.

Ezt egy korábban kidolgozott eljárás szerint¹⁶ részekre bontottuk, amellyel arra igyekeztünk választ kapni, hogy a társadalmi innovációval kapcsolatos komplex mutató által meghatározott települési csoportosítás (ötödök) mennyiben felelősek a megyén belüli területi különbségek nagyságáért.

$$H = \frac{1}{2} \cdot \sum_{i=1}^n |x_i - f_i|$$

$$= \frac{1}{2} \left\{ \sum_{j = \text{Első ötöd}} |x_j - f_j| + \sum_{k = \text{Második ötöd}} |x_k - f_k| + \sum_{l = \text{Harmadik ötöd}} |x_l - f_l| + \sum_{m = \text{Negyedik ötöd}} |x_m - f_m| + \sum_{n = \text{Ötödik ötöd}} |x_n - f_n| \right\}$$

Az egy főre jutó jövedelem tekintetében a 2001-es 14%-ról 10% alá csökkent a területi különbségek mértéke. Valamennyi ötödnél csökkenést láthatunk, de a legjelentősebb természetesen az ötödik ötödnél látható. Mindemellett az egy lakosra jutó jövedelem esetében a területi különbségek megyén belüli mértékéért leginkább az ötödik ötöd települései a felelősek.

5. táblázat: Egy főre jutó jövedelem területi különbségei a Hoover-index alapján (százalék)

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd	Összesen
2001	0,9	1,5	2,1	2,0	8,0	14,4
2002	0,9	1,5	2,1	1,9	7,6	14,0
2003	0,9	1,5	2,1	2,0	7,8	14,3
2004	0,9	1,5	2,1	1,9	7,6	14,0
2005	0,9	1,5	2,1	2,1	7,8	14,4
2006	0,9	1,5	2,0	1,9	7,3	13,7
2007	0,9	1,4	2,0	1,9	7,2	13,3
2008	0,8	1,4	1,9	1,8	6,8	12,7
2009	0,8	1,3	1,8	1,8	6,5	12,2
2010	0,7	1,2	1,7	1,7	6,1	11,6

¹⁶ Kincses Áron: *A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence magyar migrációs hálózatai a 21. század elején*. Műhelytanulmányok 8. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2015.

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd	Összesen
2011	0,8	1,4	2,0	2,0	6,8	13,0
2012	0,7	1,3	1,9	1,9	6,4	12,2
2013	0,7	1,2	1,8	1,8	6,1	11,6
2014	0,6	1,1	1,7	1,7	5,6	10,9
2015	0,6	1,1	1,6	1,6	5,4	10,5
2016	0,6	1,0	1,5	1,5	5,1	9,8
2017	0,6	1,0	1,6	1,5	5,1	9,8
2018	0,6	1,1	1,6	1,5	5,2	9,9

Forrás: a szerzők számítása

A népsűrűség területi különbségei némileg eltérnek az egy lakosra eső jövedelemnél megfigyeltől. Itt a megyei területi különbségek mértéke csak igen kis mértékben csökkent megyei szinten a vizsgálati időszakban. A csökkenés mértéke olyan csekély, hogy azt stagnálásnak is lehet tekinteni. A területi különbségek döntő részéért ebben az esetben is az ötödik ötödbe tartozó települések felelnek a legnagyobb mértékben.

6. táblázat: Népsűrűség területi különbségei a Hoover-index alapján (százalék)

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd	Összesen
1988	5,0	5,4	5,3	7,2	22,0	44,9
1989	4,9	5,4	5,1	7,2	21,3	44,0
1990	4,9	5,5	5,1	7,2	21,3	44,1
1991	4,9	5,5	5,1	7,2	21,4	44,1
1992	5,0	5,5	5,1	7,2	21,5	44,3
1993	5,0	5,5	5,2	7,4	21,7	44,7
1994	4,9	5,4	5,1	7,3	21,1	43,8
1995	4,9	5,4	5,1	7,2	21,1	43,8
1996	5,0	5,4	5,1	7,2	21,1	43,8
1997	5,0	5,4	5,1	7,2	21,1	43,8
1998	5,0	5,4	5,1	7,2	21,1	43,7
1999	5,0	5,4	5,1	7,2	21,1	43,8
2000	5,0	5,5	5,1	7,1	21,1	43,8
2001	5,0	5,5	5,1	7,1	21,0	43,7
2002	5,0	5,4	5,1	7,1	20,9	43,6
2003	5,0	5,4	5,1	7,1	20,9	43,6
2004	5,1	5,4	5,1	7,1	20,8	43,5
2005	5,1	5,4	5,1	7,1	20,8	43,5
2006	5,1	5,4	5,1	7,1	20,8	43,6
2007	5,1	5,4	5,2	7,1	20,9	43,7
2008	5,1	5,5	5,2	7,1	21,0	43,9
2009	5,2	5,5	5,2	7,1	21,1	44,1
2010	5,2	5,5	5,2	7,2	21,2	44,2
2011	5,1	5,5	5,1	7,1	20,8	43,6
2012	5,1	5,5	5,1	7,0	20,8	43,5

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd	Összesen
2013	5,1	5,5	5,1	7,0	20,8	43,5
2014	5,1	5,5	5,1	7,0	20,8	43,5
2015	5,1	5,5	5,1	7,0	20,8	43,5
2016	5,1	5,5	5,1	7,0	20,9	43,6
2017	5,1	5,5	5,1	7,0	20,9	43,6
2018	5,1	5,5	5,1	7,1	20,9	43,7

Forrás: a szerzők számítása

Összegzés

Tanulmányunkban a társadalmi innovációs potenciál mérésére tettünk kísérletet Borsod-Abaúj-Zemplén megyei példán. Input-, output- és hatásindikátorok segítségével feltérképeztük a társadalmi innovációs potenciál alapját vizsgáló társadalmi-gazdasági mutatókat. Kimutattuk, hogy társadalmi innovációs potenciál tekintetében Miskolc és agglomerációja, Sárospatak és Tiszaújváros van a legkedvezőbb helyzetben a megyén belül. Rámutattunk arra, hogy az általunk alkalmazott társadalmi innovációs célú területi lehatárolás milyen markánsan elkülönülő térségeket különít el. E településcsoportok társadalmi-gazdasági helyzetük alapján egészen eltérő alapokkal, illetve fejlesztési lehetőségekkel rendelkeznek. A területi koncentráció és a térbeli különbségek jelentős nagyságát mindenképpen fontos figyelembe venni Borsod-Abaúj-Zemplén megye hosszú távú fejlesztése érdekében, s e tekintetben nem hagyható figyelmen kívül a megye településeinek társadalmi innovációs potenciálja, illetve azok különbségei. Ugyanakkor az is érzékelhető, hogy a társadalmi és a technikai (gazdasági) innováció szoros kölcsönhatásban áll egymással, még akkor is, ha a megvalósuló társadalmi innovációktól az alapvető térszerkezeti viszonyok módosítása nem várható. A gazdasági változások következményeként elengedhetetlenül történnek társadalmi változások is.¹⁷

A fejlesztések témakörét vizsgálva megállapítható, hogy az Európai Unió komoly dilemmával áll szemben. Egyrészt fontos a nemzetközi versenyképességének fenntartása, illetve megerősítése, s ehhez szüksége van a gazdasági innovációkra. Másrészt viszont a növekvő társadalmi különbségek miatt a közösségi politikák szintjére emelte a társadalmi kohézió kérdését.¹⁸ Különösen nagy hangsúlyt kapott ez a kérdés a 2008-as gazdasági válság következményeinek kezelése tekintetében, és kaphat 2020 után. Ezen a területen az Európai Unió nem rendelkezik ugyan hatáskörrel, hiszen a kérdés alapvetően tagállami kompetencia, mégis iránymutatásokkal, támogatásokkal igyekszik ösztönözni őket a társadalmi innovációkra való fokozottabb figyelemre. Árnyalja a képet, hogy egyes vélemények szerint a társadalmi innováció a közösségfejlesztést mint célki-

¹⁷ Varga Krisztina: *Társadalmi innováció és versenyképesség mérése*. MultiScience – XXXI. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference University of Miskolc, Hungary, 20–21 April 2017.

¹⁸ European Comission: *Communication from the Commission to the European Parliament. The Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Towards social investment for growth and cohesion – including implementing the European Social Fund 2014–2020*. 2013.

tűzést előtérbe helyezi a területfejlesztéssel szemben, a szükségletek kielégítését pedig a jövedelmezőség és értékesíthetőség kizárólagosságával szemben.¹⁹

A fejlesztések kérdéskörében még egy érdekes aspektus érzékelhető: manapság a társadalmi innovációs potenciál megközelítése egyre többször átvezethet bennünket a társadalmi reziliencia kérdésköréhez.²⁰ Ebben az összefüggésben ugyanis a társadalmi reziliencia, vagyis ellenállóképesség területéhez jutunk el. E kutatási terület művelői egy-egy környezeti, társadalmi, gazdasági katasztrófára adott közösségi válaszokat elemzik, amelyek új megközelítéseket, vizsgálati irányokat adhatnak a társadalmi innováció kérdéseinek elemzéséhez.

Irodalomjegyzék

- Beluszky Pál: *Városhierarchia*. In Kocsis Károly – Schweitzer Ferenc (szerk.): *Magyarország térképekben*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 2011. 248.
- Beluszky Pál: Borsod-Abaúj-Zemplén megye „fogyó félholdja”. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 5–21.
- Beluszky Pál – Sikos T. Tamás (szerk.): *Változó falvaink. Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkárszigig*. Budapest, Akadémiai, 2011. 360.
- Benedek József – Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.
- European Comission: *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – towards social investment for growth and cohesion – including implementing the European Social Fund 2014–2020*. 2013. Online: https://ec.europa.eu/eip/ageing/file/751/download_en?token=FWCEalQk
- Houston, David B.: The shift and share analysis of regional growth. A critique. *Southern Economic Journal*, 33. (1967), 4. 577–581. Online: <https://doi.org/10.2307/1055653>
- Katonáné Kovács Judit – Varga Eszter – Nemes Gusztáv: Fókuszban a társadalmi innováció folyamata a magyar vidéken. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 14. (2017), 1. 6–19.
- Kincses Áron: *A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence magyar migrációs hálózatai a 21. század elején*. Műhelytanulmányok 8. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2015.
- Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48. (2017), 6–7. 15–19. Online: <http://dx.doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.06.02>
- Kozma Tamás: Reziliens közösségek – reziliens társadalom? *Educatio*, 26. (2017), 4. 517–527. Online: <https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.4.1>
- KSH: *Magyarország településhálózata 1. Agglomerációk, településegységek*. Budapest, 2014.
- KSH: *A komplex programmal fejlesztendő járások jellemzői, 2014*. Budapest, 2016. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kompjar14.pdf

¹⁹ Katonáné Kovács Judit – Varga Eszter – Nemes Gusztáv: Fókuszban a társadalmi innováció folyamata a magyar vidéken. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 14. (2017), 1. 6–19.

²⁰ Kozma Tamás: Reziliens közösségek – reziliens társadalom? *Educatio*, 26. (2017), 4. 517–527.

- Lipták Katalin – Szendi Dóra – Musinszki Zoltán: Munkaerő-piaci folyamatok elemzése az Abaúji kistérségben. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 22–30.
- Major Klára – Nemes Nagy József: Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években. *Statisztikai Szemle*, 77. (1999), 397–421.
- Nagy Zoltán – Tóth Géza: A társadalmi innovációs potenciál mérési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 97–109.
- Nemes Gusztáv – Varga Ágnes: Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In Lipták Katalin (szerk.): „Mérleg és Kihívások”. *IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából*. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015. 434–444.
- Nemes Nagy József: Új kistérségek, új városok. Új versenyzők? *Regionális Tudományi Tanulmányok*, (2004), 9. 5–42.
- Nemes Nagy József: Regionális elemzési módszerek. *Regionális Tudományi Tanulmányok*, (2005), 11.
- Nemes Nagy József – Jakobi Ákos – Németh Nándor: A jövedelemegyenlőtlenségek térségi és jövedelemszerkezeti összetevői. *Statisztikai Szemle*, 79. (2001), 10–11. 862–886.
- Németh Nándor: A (területi) polarizáltság mérőszámai. In Nemes Nagy József (szerk.): *Regionális elemzési módszerek*. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, 2005. 107–109.
- Sikos T. Tamás (szerk.): *Matematikai és statisztikai módszerek a területi kutatásokban*. Budapest, Akadémiai, 1984.
- Stevens, Benjamin H. – Craig L. Moore: A critical review of the literature on shift-share as a forecasting technique. *Journal of Regional Science*, 20. (1980), 4. 419–437. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9787.1980.tb00660.x>
- Tóth Géza: Kísérlet autópályáink területfejlesztő hatásának bemutatására. *Területi Statisztika*, 42. (2002), 6. 493–505.
- Tóth Géza: *Bevezetés a területi elemzések módszertanába*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2013.
- Tóth Géza: *Térinformatika a gyakorlatban közgazdászoknak*. Miskolc, Miskolci Egyetem GTK, 2014.
- Varga Krisztina: *Társadalmi innováció és versenyképesség mérése*. MultiScience – XXXI. micro-CAD International Multidisciplinary Scientific Conference. University of Miskolc, Hungary, 20–21 April 2017.

Melléklet

1. táblázat: A népesség koncentrációs indexei a társadalmi innovációt mutató komplex indikátor által kialakított besorolás szerint

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd	Megye összesen
2000	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0452	0,0472
2001	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0451	0,0471
2002	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0453	0,0472
2003	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0453	0,0473
2004	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0454	0,0473
2005	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0455	0,0475
2006	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0461	0,0480
2007	0,0002	0,0004	0,0007	0,0006	0,0472	0,0491
2008	0,0002	0,0004	0,0007	0,0006	0,0486	0,0505
2009	0,0002	0,0004	0,0007	0,0006	0,0495	0,0514
2010	0,0002	0,0004	0,0007	0,0006	0,0502	0,0521
2011	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0489	0,0508
2012	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0491	0,0510
2013	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0494	0,0513
2014	0,0002	0,0004	0,0008	0,0006	0,0491	0,0511
2015	0,0002	0,0004	0,0007	0,0006	0,0489	0,0508
2016	0,0002	0,0004	0,0007	0,0006	0,0487	0,0506
2017	0,0002	0,0004	0,0007	0,0006	0,0489	0,0508
2018	0,0002	0,0004	0,0007	0,0006	0,0495	0,0514

2. táblázat: Az épített lakások számának koncentrációs indexei a társadalmi innovációt mutató komplex indikátor által kialakított besorolás szerint

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd	Megye összesen
2000	0,0001	0,0006	0,0011	0,0007	0,0851	0,0876
2001	0,0035	0,0046	0,0021	0,0003	0,0629	0,0733
2002	0,0002	0,0003	0,0004	0,0004	0,1951	0,1963
2003	0,0001	0,0002	0,0002	0,0004	0,2530	0,2539
2004	0,0001	0,0002	0,0004	0,0003	0,2427	0,2437
2005	0,0001	0,0001	0,0003	0,0004	0,2137	0,2146
2006	0,0001	0,0003	0,0003	0,0004	0,1673	0,1684
2007	0,0001	0,0001	0,0005	0,0004	0,2093	0,2104
2008	0,0001	0,0001	0,0003	0,0004	0,2539	0,2547
2009	0,0001	0,0001	0,0004	0,0002	0,2360	0,2369
2010	0,0001	0,0001	0,0001	0,0005	0,2813	0,2821
2011	0,0000	0,0001	0,0003	0,0003	0,4352	0,4359
2012	0,0000	0,0002	0,0002	0,0002	0,3507	0,3511
2013	0,0000	0,0001	0,0002	0,0001	0,5149	0,5153
2014	0,0002	0,0003	0,0003	0,0005	0,3038	0,3050

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd	Megye összesen
2015	0,0001	0,0001	0,0003	0,0004	0,2923	0,2931
2016	0,0001	0,0001	0,0001	0,0004	0,5481	0,5488
2017	0,0000	0,0000	0,0000	0,0001	0,3807	0,3810
2018	0,0000	0,0001	0,0001	0,0002	0,3573	0,3577

3. táblázat: Az adózók számának koncentrációs indexei a társadalmi innovációt mutató komplex indikátor által kialakított besorolás szerint

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd	Megye összesen
2001	0,0001	0,0003	0,0005	0,0005	0,0707	0,0721
2002	0,0001	0,0003	0,0005	0,0005	0,0681	0,0695
2003	0,0001	0,0003	0,0005	0,0005	0,0702	0,0716
2004	0,0001	0,0003	0,0005	0,0005	0,0715	0,0729
2005	0,0001	0,0003	0,0005	0,0005	0,0724	0,0738
2006	0,0001	0,0002	0,0005	0,0006	0,0726	0,0739
2007	0,0001	0,0002	0,0005	0,0006	0,0723	0,0737
2008	0,0001	0,0002	0,0005	0,0006	0,0690	0,0704
2009	0,0001	0,0002	0,0005	0,0006	0,0686	0,0700
2010	0,0001	0,0003	0,0005	0,0006	0,0659	0,0674
2011	0,0001	0,0003	0,0006	0,0006	0,0619	0,0635
2012	0,0001	0,0003	0,0006	0,0006	0,0609	0,0625
2013	0,0001	0,0003	0,0006	0,0006	0,0589	0,0606
2014	0,0001	0,0003	0,0006	0,0006	0,0555	0,0572
2015	0,0001	0,0003	0,0007	0,0006	0,0539	0,0556
2016	0,0002	0,0003	0,0007	0,0006	0,0504	0,0522
2017	0,0002	0,0003	0,0007	0,0006	0,0504	0,0522
2018	0,0002	0,0003	0,0007	0,0006	0,0506	0,0525

4. táblázat: A személyijövedelemadó-alap összegének koncentrációs indexei a társadalmi innovációt mutató komplex indikátor által kialakított besorolás szerint

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd	Megye összesen
2001	0,0001	0,0002	0,0003	0,0004	0,1062	0,1071
2002	0,0001	0,0002	0,0004	0,0004	0,1031	0,1041
2003	0,0001	0,0002	0,0004	0,0004	0,1062	0,1072
2004	0,0001	0,0002	0,0004	0,0004	0,1061	0,1071
2005	0,0001	0,0002	0,0004	0,0004	0,1057	0,1067
2006	0,0001	0,0002	0,0004	0,0004	0,1037	0,1047
2007	0,0001	0,0002	0,0004	0,0004	0,1056	0,1066
2008	0,0001	0,0002	0,0004	0,0004	0,1031	0,1042
2009	0,0001	0,0002	0,0004	0,0005	0,1018	0,1028
2010	0,0001	0,0002	0,0004	0,0005	0,0978	0,0989
2011	0,0001	0,0002	0,0004	0,0005	0,0984	0,0995
2012	0,0001	0,0002	0,0004	0,0005	0,0928	0,0939

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd	Megye összesen
2013	0,0001	0,0002	0,0004	0,0005	0,0910	0,0922
2014	0,0001	0,0002	0,0005	0,0005	0,0870	0,0882
2015	0,0001	0,0002	0,0005	0,0005	0,0851	0,0864
2016	0,0001	0,0002	0,0005	0,0005	0,0815	0,0828
2017	0,0001	0,0002	0,0005	0,0005	0,0818	0,0831
2018	0,0001	0,0002	0,0005	0,0005	0,0811	0,0824

Településnév	Inputindikátorok	Outputindikátorok	Hatásindikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor
Abaújalpár	0,25460	0,01010	0,19395	0,15288
Abaújkér	0,24500	0,01515	0,20793	0,15603
Abaújlak	0,38145	0,01655	0,18011	0,19270
Abaújszántó	0,26086	0,13454	0,23660	0,21067
Abaújszolnok	0,29395	0,01035	0,22982	0,17804
Abaújvár	0,23617	0,02920	0,18078	0,14872
Abod	0,23219	0,14173	0,18172	0,18521
Aggtelek	0,26641	0,04525	0,22231	0,17799
Alacska	0,26206	0,03324	0,25238	0,18256
Alsóberecki	0,27856	0,02615	0,25979	0,18817
Alsódombsza	0,26074	0,05498	0,29880	0,20484
Alsógagy	0,23252	0,02635	0,22745	0,16211
Alsóregmec	0,28258	0,11677	0,30138	0,23358
Alsószuha	0,26163	0,01888	0,20091	0,16047
Alsótelekes	0,16373	0,01472	0,20404	0,12750
Alsóvadász	0,23228	0,06670	0,23935	0,17944
Alsózsolca	0,24792	0,10168	0,27595	0,20852
Arka	0,30150	0,04757	0,24394	0,19767
Arló	0,22184	0,10959	0,22583	0,18576
Arnót	0,29010	0,11135	0,32174	0,24106
Ároktő	0,22321	0,02508	0,18726	0,14518
Aszaló	0,24676	0,07368	0,21303	0,17782
Baktakék	0,25740	0,03394	0,23347	0,17493
Balajt	0,22265	0,01698	0,32424	0,18796
Bánhorváti	0,24420	0,07493	0,23721	0,18545
Bánréve	0,24400	0,06235	0,22837	0,17824
Baskó	0,23177	0,01987	0,24905	0,16690
Becskeháza	0,32129	0,01845	0,14815	0,16263
Bekecs	0,29271	0,06640	0,26591	0,20834
Berente	0,24400	0,08216	0,29498	0,20705
Beret	0,21834	0,01971	0,23329	0,15711
Berzék	0,24033	0,04041	0,23457	0,17177
Bodroghalom	0,23777	0,12442	0,25830	0,20683
Bodrogkeresztúr	0,26001	0,07940	0,26577	0,20173

Településnév	Inputindikátorok	Outputindikátorok	Hatásindikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor
Bodrogkisfalud	0,26059	0,09394	0,21910	0,19121
Bodrogolaszi	0,27229	0,10049	0,24974	0,20751
Bódvalenke	0,25315	0,00998	0,28076	0,18130
Bódvarákó	0,26792	0,01539	0,20862	0,16398
Bódvaszilas	0,23444	0,07510	0,21166	0,17374
Bogács	0,23847	0,07872	0,18378	0,16699
Boldogkőújfalú	0,21121	0,01432	0,21947	0,14833
Boldogkőváralja	0,25103	0,07008	0,29220	0,20444
Boldva	0,24888	0,05979	0,25960	0,18942
Borsodbóta	0,21517	0,02829	0,20866	0,15071
Borsodgeszt	0,25435	0,03703	0,22225	0,17121
Borsodivánka	0,19843	0,08336	0,35500	0,21226
Borsodnádassd	0,22200	0,06690	0,23113	0,17334
Borsodszentgyörgy	0,24124	0,06447	0,25046	0,18539
Borsodszirák	0,27012	0,11544	0,25788	0,21448
Bózsva	0,25883	0,02170	0,19498	0,15850
Bőcs	0,26340	0,09646	0,25804	0,20597
Bükkábrány	0,26681	0,12543	0,28443	0,22556
Bükkaranyos	0,27716	0,10014	0,25021	0,20917
Bükkmogyorósd	0,22561	0,03574	0,18676	0,14937
Bükkszentkereszt	0,27128	0,09429	0,25028	0,20528
Bükkszécs	0,24152	0,05561	0,32407	0,20707
Büttös	0,24544	0,01368	0,18709	0,14874
Cigánd	0,23452	0,04902	0,23004	0,17120
Csenyété	0,29728	0,02082	0,35189	0,22333
Cserépfalu	0,25940	0,08960	0,22791	0,19230
Cserépváralja	0,27703	0,03625	0,30970	0,20766
Csernely	0,21429	0,01458	0,18180	0,13689
Csincse	0,24448	0,04308	0,28448	0,19068
Csobád	0,24716	0,01659	0,23039	0,16471
Csobaj	0,22980	0,02272	0,18837	0,14696
Csokvaomány	0,20073	0,10531	0,18542	0,16382
Damak	0,26597	0,03002	0,24963	0,18188
Dámóc	0,20357	0,01342	0,22768	0,14822
Debréte	0,31917	0,11266	0,27580	0,23588
Dédestapolcsány	0,24391	0,05548	0,21914	0,17284
Detek	0,22360	0,02315	0,21439	0,15371
Domaháza	0,22549	0,11008	0,19146	0,17567
Dövény	0,24733	0,01716	0,20959	0,15803
Dubicsány	0,29965	0,02664	0,24794	0,19141
Edelény	0,25183	0,09854	0,34196	0,23078
Egerlövő	0,23590	0,06215	0,20557	0,16787

Településnév	Inputindikátorok	Outputindikátorok	Hatásindikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor
Égerszög	0,22475	0,01694	0,19179	0,14449
Emőd	0,24908	0,14622	0,24111	0,21214
Encs	0,25618	0,09026	0,31254	0,21966
Erdőbénye	0,24458	0,13395	0,19405	0,19086
Erdőhorváti	0,22581	0,04409	0,20700	0,15896
Fáj	0,27177	0,01057	0,32511	0,20248
Fancsal	0,27522	0,03049	0,23628	0,18066
Farkaslyuk	0,21578	0,05465	0,22017	0,16354
Felsőberekci	0,26867	0,02780	0,22935	0,17527
Felsődobsza	0,23501	0,04356	0,21000	0,16286
Felsőgagy	0,21155	0,01562	0,19089	0,13935
Felsőkelecsény	0,23009	0,02003	0,22959	0,15990
Felsőnyárád	0,25238	0,07202	0,22428	0,18289
Felsőregmec	0,26088	0,01397	0,28367	0,18617
Felsőtelekes	0,23621	0,03329	0,23805	0,16918
Felsővadász	0,22545	0,05030	0,21745	0,16440
Felsőzsolca	0,27077	0,09273	0,28682	0,21677
Filkeháza	0,26651	0,02021	0,28336	0,19003
Fony	0,29121	0,01314	0,19100	0,16512
Forró	0,25730	0,05830	0,24475	0,18678
Fulókércs	0,23981	0,01255	0,26655	0,17297
Füzér	0,30153	0,07677	0,25638	0,21156
Füzérkajata	0,22880	0,01373	0,15692	0,13315
Füzérkomlós	0,28643	0,06551	0,32723	0,22639
Füzérradvány	0,23044	0,03078	0,23409	0,16510
Gadna	0,20612	0,01052	0,25888	0,15851
Gagyapáti	0,41080	0,02117	0,26062	0,23087
Gagybátor	0,21102	0,01587	0,23576	0,15422
Gagyvendégi	0,23535	0,01000	0,16191	0,13575
Galvács	0,24095	0,08481	0,12829	0,15135
Garadna	0,26900	0,02135	0,21767	0,16934
Gelej	0,22161	0,02956	0,22239	0,15785
Gesztely	0,25271	0,05858	0,25171	0,18767
Gibárt	0,27027	0,04377	0,23978	0,18461
Girincs	0,23615	0,04904	0,23834	0,17451
Golop	0,22860	0,02685	0,28048	0,17864
Gömörszőlős	0,31226	0,09008	0,18830	0,19688
Gönc	0,26127	0,07379	0,20866	0,18124
Göncruszka	0,22747	0,01504	0,23643	0,15965
Györgyarló	0,22579	0,01374	0,23153	0,15702
Halmaj	0,25839	0,04860	0,24686	0,18461
Hangács	0,22667	0,07969	0,25849	0,18828

Településnév	Inputindikátorok	Outputindikátorok	Hatásindikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor
Hangony	0,24260	0,08571	0,21699	0,18177
Háromhuta	0,24074	0,05157	0,19409	0,16213
Harsány	0,26958	0,13480	0,25947	0,22128
Hegymeg	0,24029	0,01812	0,22097	0,15979
Hejce	0,27359	0,02905	0,31524	0,20596
Hejőbába	0,22960	0,09923	0,32707	0,21864
Hejőkeresztúr	0,27834	0,10566	0,25981	0,21460
Hejőkürt	0,25743	0,03369	0,19704	0,16272
Hejőpapi	0,23825	0,11458	0,20494	0,18592
Hejőszalonta	0,22980	0,02381	0,24241	0,16534
Herceghút	0,28187	0,19798	0,39742	0,29243
Hernádbüd	0,24283	0,01065	0,14692	0,13347
Hernádcéce	0,23873	0,00814	0,20096	0,14927
Hernádkak	0,28023	0,09213	0,25951	0,21063
Hernádkércs	0,27575	0,06833	0,21701	0,18703
Hernádnémeti	0,24280	0,10917	0,24015	0,19737
Hernádpetri	0,24055	0,01724	0,23223	0,16334
Hernádszentandrás	0,24212	0,01894	0,22443	0,16183
Hernádszurdok	0,27801	0,01665	0,16870	0,15445
Hernádvécese	0,25774	0,01240	0,21408	0,16140
Hét	0,24256	0,02932	0,29234	0,18807
Hidasnémeti	0,25383	0,10489	0,22748	0,19540
Hidvérgárdó	0,23879	0,09311	0,22231	0,18474
Hollóháza	0,27359	0,02230	0,25139	0,18243
Homrogd	0,26202	0,06781	0,26028	0,19670
Igrici	0,24723	0,06925	0,22314	0,17987
Imola	0,24950	0,01994	0,16155	0,14366
Ináncs	0,26296	0,09684	0,23681	0,19887
Irota	0,25875	0,05283	0,20690	0,17283
Izsófalva	0,23230	0,08801	0,22804	0,18278
Jákfalva	0,24693	0,02014	0,30175	0,18961
Járdánháza	0,24079	0,05788	0,20820	0,16896
Jósvalő	0,31320	0,06057	0,26389	0,21256
Kács	0,21179	0,03483	0,19230	0,14631
Kánó	0,21968	0,02894	0,24341	0,16401
Kány	0,22229	0,03100	0,17961	0,14430
Karcsa	0,24382	0,09037	0,24909	0,19443
Karos	0,25152	0,03797	0,22298	0,17082
Kazincbarcika	0,26520	0,14402	0,31401	0,24108
Kázsmárk	0,24151	0,04731	0,25684	0,18189
Kéked	0,25840	0,01155	0,19486	0,15494
Kelemér	0,22803	0,02159	0,25237	0,16733

Településnév	Inputindikátorok	Outputindikátorok	Hatásindikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor
Kenézlő	0,23503	0,11916	0,23587	0,19669
Keresztéte	0,34233	0,03076	0,18764	0,18691
Kesznyéten	0,22676	0,05856	0,23166	0,17232
Királd	0,23116	0,02857	0,19989	0,15321
Kiscsécs	0,29068	0,01630	0,25542	0,18747
Kisgyőr	0,25939	0,07262	0,24917	0,19373
Kishuta	0,29341	0,02972	0,18127	0,16813
Kiskinizs	0,25287	0,01962	0,21728	0,16325
Kisrosvágy	0,26141	0,02889	0,24887	0,17973
Kissikátor	0,24638	0,03205	0,22552	0,16798
Kistokaj	0,31536	0,14882	0,31146	0,25855
Komjáti	0,20438	0,08882	0,22389	0,17236
Komlóska	0,35741	0,03154	0,22511	0,20469
Kondó	0,25129	0,10428	0,26560	0,20706
Korlát	0,23533	0,01275	0,21156	0,15321
Kovácsvágás	0,24955	0,03808	0,23381	0,17381
Köröm	0,24316	0,01721	0,25520	0,17186
Krasznokvajda	0,27702	0,09443	0,24031	0,20392
Kupa	0,22935	0,01311	0,19442	0,14563
Kurityán	0,26541	0,05940	0,20827	0,17769
Lácacséke	0,21475	0,05806	0,19315	0,15532
Ládbesenyő	0,24242	0,02031	0,22418	0,16231
Lak	0,23746	0,07461	0,25508	0,18905
Legyesbénye	0,24275	0,01939	0,21817	0,16010
Léh	0,22748	0,01146	0,22367	0,15420
Lénárdaróc	0,20380	0,02148	0,18676	0,13734
Litka	0,27935	0,03054	0,18311	0,16433
Mád	0,26002	0,09091	0,23442	0,19512
Makkoshotyka	0,24726	0,01129	0,23149	0,16335
Mályi	0,29419	0,10666	0,27002	0,22362
Mályinka	0,25039	0,03281	0,20588	0,16303
Martonyi	0,20299	0,02436	0,23082	0,15272
Megyaszó	0,23620	0,07159	0,24150	0,18309
Méra	0,25185	0,06346	0,22475	0,18002
Meszes	0,19927	0,02303	0,18927	0,13719
Mezőcsát	0,25435	0,07890	0,20702	0,18009
Mezőkeresztes	0,23584	0,13437	0,24481	0,20501
Mezőkövesd	0,26290	0,18442	0,23271	0,22668
Mezőnagymihály	0,23770	0,18536	0,23297	0,21868
Mezőnyárád	0,25406	0,14643	0,24707	0,21586
Mezőzombor	0,23494	0,02404	0,22017	0,15971
Mikóháza	0,30280	0,10826	0,31948	0,24351

Településnév	Inputindikátorok	Outputindikátorok	Hatásindikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor
Miskolc	0,27338	0,18363	0,34558	0,26753
Mogyoróska	0,26807	0,28329	0,17039	0,24058
Monaj	0,26685	0,01963	0,20862	0,16503
Monok	0,21800	0,12243	0,21235	0,18426
Múcsony	0,24382	0,12068	0,20231	0,18894
Muhi	0,27181	0,06195	0,25190	0,19522
Nagybarca	0,25227	0,02280	0,24642	0,17383
Nagycsécs	0,23884	0,07259	0,23662	0,18268
Nagyhuta	0,30138	0,03318	0,17313	0,16923
Nagykinizs	0,23719	0,01455	0,20194	0,15123
Nagyrosvány	0,25472	0,02549	0,27046	0,18356
Négyes	0,23838	0,02395	0,19742	0,15325
Nekézseny	0,23025	0,03322	0,24698	0,17015
Nemesbikk	0,21805	0,11676	0,28686	0,20722
Novajidrány	0,24096	0,04783	0,23498	0,17459
Nyékkládháza	0,26671	0,11769	0,28874	0,22438
Nyésta	0,25411	0,06529	0,19283	0,17074
Nyíri	0,24792	0,01545	0,21349	0,15895
Nyomár	0,26337	0,03422	0,39181	0,22980
Olaszliszka	0,23612	0,05267	0,21134	0,16671
Onga	0,26951	0,10364	0,26734	0,21349
Ónod	0,24532	0,09688	0,23556	0,19259
Ormosbánya	0,20477	0,04818	0,22655	0,15984
Oszlár	0,22729	0,03646	0,21912	0,16096
Ózd	0,23831	0,08638	0,28288	0,20252
Pácin	0,22341	0,13984	0,21427	0,19250
Pálháza	0,30012	0,08839	0,33947	0,24266
Pamlény	0,21040	0,01091	0,16264	0,12798
Pányok	0,20469	0,01477	0,13757	0,11901
Parasznya	0,25498	0,05958	0,24180	0,18545
Pere	0,23000	0,01952	0,18002	0,14318
Perecse	0,25123	0,02467	0,14385	0,13992
Perkupa	0,25561	0,11003	0,23654	0,20072
Prügy	0,23801	0,04168	0,24449	0,17473
Pusztafalu	0,25572	0,02630	0,19619	0,15940
Pusztaradvány	0,20641	0,00664	0,21389	0,14231
Putnok	0,24940	0,06349	0,22272	0,17854
Radostyán	0,25411	0,12550	0,23366	0,20442
Ragály	0,23581	0,06129	0,23647	0,17786
Rakaca	0,24445	0,04478	0,26568	0,18497
Rakacaszend	0,21250	0,01256	0,22187	0,14898
Rásonysápberencs	0,23210	0,01723	0,25430	0,16788

Településnév	Inputindikátorok	Outputindikátorok	Hatásindikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor
Rátka	0,25222	0,08590	0,25948	0,19920
Regéc	0,28409	0,05649	0,17083	0,17047
Répáshuta	0,24082	0,03827	0,26339	0,18083
Réveányvár	0,22130	0,01460	0,20533	0,14708
Ricse	0,23096	0,07184	0,25310	0,18530
Rudabánya	0,23910	0,05694	0,20346	0,16650
Rudolftelep	0,25715	0,01815	0,20844	0,16125
Sajóbábony	0,23427	0,10451	0,38188	0,24022
Sajóecseg	0,26268	0,18530	0,30144	0,24981
Sajógalgóc	0,25698	0,02108	0,24536	0,17447
Sajóhídvég	0,22961	0,02810	0,22795	0,16188
Sajóivánka	0,30973	0,02886	0,28010	0,20623
Sajókápolna	0,26114	0,02562	0,23355	0,17343
Sajókaza	0,22923	0,07253	0,21714	0,17297
Sajókeresztúr	0,26555	0,09281	0,25231	0,20356
Sajólád	0,25885	0,07863	0,24387	0,19378
Sajólászlófalva	0,27185	0,04689	0,23727	0,18534
Sajómercse	0,23558	0,01966	0,21869	0,15798
Sajónémeti	0,21781	0,01199	0,22498	0,15159
Sajóörös	0,27435	0,12755	0,35526	0,25239
Sajópálfala	0,27717	0,05878	0,29077	0,20891
Sajópetri	0,24735	0,10748	0,23937	0,19807
Sajópüspöki	0,23479	0,02311	0,25092	0,16961
Sajósenye	0,26667	0,04654	0,36710	0,22677
Sajószentpéter	0,24870	0,09350	0,28313	0,20844
Sajószöged	0,27062	0,17339	0,27612	0,24004
Sajóvamos	0,26950	0,08288	0,30589	0,21942
Sajóvelezd	0,24293	0,02127	0,21364	0,15928
Sály	0,21356	0,05012	0,23072	0,16480
Sárazsadány	0,23044	0,02404	0,16037	0,13828
Sárospatak	0,27297	0,21446	0,26645	0,25129
Sáta	0,22576	0,04089	0,20802	0,15822
Sátoraljaújhely	0,26355	0,13468	0,25372	0,21732
Selyeb	0,22732	0,04665	0,23459	0,16952
Semjén	0,23908	0,02567	0,29103	0,18526
Serényfalva	0,25173	0,02664	0,21254	0,16364
Sima	0,40349	0,03565	0,27060	0,23658
Sóstófalva	0,28211	0,02482	0,22581	0,17758
Szakácsi	0,22679	0,04253	0,23832	0,16921
Szakáld	0,27934	0,02267	0,24208	0,18136
Szalaszend	0,25766	0,04441	0,23399	0,17869
Szalonna	0,24361	0,05269	0,23416	0,17682

Településnév	Inputindikátorok	Outputindikátorok	Hatásindikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor
Szászfa	0,22750	0,00746	0,18306	0,13934
Szegi	0,28314	0,01815	0,19318	0,16482
Szegilong	0,26914	0,02435	0,24708	0,18019
Szemere	0,26517	0,01266	0,21588	0,16457
Szendrő	0,23419	0,06467	0,24625	0,18170
Szendrőlád	0,22751	0,04128	0,30700	0,19193
Szentistván	0,23449	0,07105	0,20440	0,16998
Szentistvánbaksa	0,22771	0,02552	0,18968	0,14764
Szerencs	0,26091	0,10728	0,30265	0,22362
Szikszo	0,26388	0,11370	0,25804	0,21187
Szin	0,22027	0,05730	0,30048	0,19268
Szinpetri	0,25671	0,01182	0,27748	0,18200
Szirmabesenyő	0,27620	0,09885	0,28632	0,22046
Szomolya	0,23832	0,09004	0,21086	0,17974
Szőgliget	0,22239	0,02600	0,25820	0,16886
Szőlőssárdó	0,21621	0,03082	0,25107	0,16603
Szuhafő	0,36004	0,02880	0,25219	0,21368
Szuhakálló	0,24258	0,06441	0,22626	0,17775
Szuhogy	0,22827	0,01840	0,23909	0,16192
Taktabáj	0,22484	0,01183	0,23075	0,15581
Taktaharkány	0,23122	0,06844	0,22868	0,17611
Taktakenéz	0,21948	0,04869	0,22750	0,16522
Taktaszada	0,23432	0,07375	0,20141	0,16983
Tállya	0,25208	0,06818	0,21807	0,17945
Tarcal	0,25481	0,09967	0,20923	0,18790
Tard	0,23100	0,04707	0,29417	0,19075
Tardona	0,25820	0,08179	0,23582	0,19194
Telkibánya	0,24645	0,02542	0,21881	0,16356
Teresztenye	0,43572	0,05932	0,17388	0,22297
Tibolddaróc	0,23565	0,07557	0,23424	0,18182
Tiszabábolna	0,20416	0,11970	0,23739	0,18708
Tiszacsermely	0,22364	0,01878	0,26475	0,16906
Tiszadorogma	0,26009	0,04358	0,24821	0,18396
Tiszakarád	0,22403	0,05945	0,24225	0,17524
Tiszakeszi	0,25107	0,06942	0,23874	0,18641
Tiszaladány	0,24609	0,07090	0,22104	0,17934
Tiszalúc	0,24162	0,07339	0,21899	0,17800
Tiszapalkonya	0,25466	0,17353	0,21215	0,21345
Tiszatardos	0,28532	0,01618	0,17132	0,15761
Tiszatarján	0,23381	0,06095	0,23058	0,17511
Tiszaújváros	0,29096	0,32990	0,33119	0,31735
Tiszavalk	0,21546	0,07875	0,33199	0,20873

Településnév	Inputindikátorok	Outputindikátorok	Hatásindikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor
Tokaj	0,26573	0,08808	0,26570	0,20650
Tolcsva	0,26403	0,08866	0,23238	0,19502
Tomor	0,24229	0,01941	0,19696	0,15289
Tornabarakony	0,46526	0,25640	0,26704	0,32957
Tornakápolna	0,54089	0,01944	0,17221	0,24418
Tornanádaska	0,25335	0,01012	0,37114	0,21154
Tornaszentandrás	0,24110	0,02782	0,23546	0,16812
Tornaszentjakab	0,21520	0,01220	0,22565	0,15102
Tornyosnémeti	0,23883	0,01985	0,20478	0,15448
Trizs	0,23593	0,03453	0,23313	0,16786
Újcsanáros	0,26062	0,07381	0,24634	0,19359
Uppony	0,25446	0,02832	0,16860	0,15046
Vadna	0,29425	0,02811	0,22667	0,18301
Vágáshuta	0,27284	0,05843	0,21433	0,18187
Vajdácska	0,23620	0,03185	0,22257	0,16354
Vámosújfalú	0,24812	0,03175	0,25901	0,17963
Varbó	0,26312	0,05351	0,28978	0,20214
Varbóc	0,21649	0,02694	0,19983	0,14776
Vatta	0,24525	0,07956	0,23798	0,18760
Vilmány	0,24589	0,05650	0,25423	0,18554
Vilyvitány	0,24021	0,02782	0,20656	0,15820
Viss	0,20549	0,03954	0,20339	0,14948
Viszló	0,21521	0,06635	0,22003	0,16720
Vizsoly	0,24825	0,04610	0,22949	0,17461
Zádorfalva	0,23838	0,02894	0,22536	0,16423
Zalkod	0,19702	0,01923	0,17342	0,12989
Zemplénagárd	0,20232	0,09609	0,20627	0,16823
Ziliz	0,25859	0,02691	0,28449	0,19000
Zubogy	0,24508	0,03659	0,31675	0,19947
Zsujta	0,25583	0,01450	0,19318	0,15450

Vákát

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye települései társadalmi innovációs potenciáljának térstatisztikai elemzése¹

Bevezetés

Jelen fejezetben – mintegy az előző fejezet folytatásaként – a társadalmi innovációs potenciál gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit kívánjuk bemutatni Szabolcs-Szatmár-Bereg megye települései példáján. Az alkalmazott módszertan, illetve a felhasznált mutatók² megegyeznek az előző fejezetben, Borsod-Abaúj-Zemplén megye településeinek példáján keresztül bemutatott vizsgálatával, így itt csak röviden utalunk rá. A mutatók³ az előző fejezethez hasonlóan ebben az esetben is 2018-asak, illetve a legutóbbi népszámlálásból származnak, vagyis 2011-esek. Jelen fejezetben is az input-output hatásmutatók segítségével elemezzük a társadalmi innovációs potenciált mérő komplex mutatószámot.⁴ A fejezet keretében bemutatjuk Szabolcs-Szatmár-Bereg megye helyzetét és a megye településeit a társadalmi innovációt mérő komplex mutató, valamint annak összetevői segítségével. Elemezzük a társadalmi innovációs potenciál szerepét a termelékenység alakulásában, végül igyekszünk választ adni arra a kérdésre, hogy a megyében történő közötti beruházások közvetlenül vagy a társadalmi innovációs helyzet alakításán keresztül közvetetten hatnak-e a települések fejlettségére, gazdasági erejére.

¹ Jelen tanulmány egyes részei Varga Krisztina doktori kutatásának eredményeit mutatják be (a kutatás témája: A társadalmi innovációs folyamatok mérési kihívásai – mérési indikátorok vizsgálata a Nyírbátori járásban). A fejezet egyes részei a doktori kutatás bizonyos fejezeteivel megegyezők. A tanulmányban végzett számítások a fenti kutatásra alapozva, azt kiegészítve jelennek meg.

² Benedek József et al.: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.; Nagy Zoltán – Tóth Géza: A társadalmi innovációs potenciál mérési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén példáján. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 97–109.

³ Inputindikátorok: Civil szervezetek száma 10 000 lakosra, működő vállalkozások száma 1000 lakosra, nonprofit vállalkozások száma 1000 lakosra, a gyermeknépesség aránya a lakónépességből, száz gyermekkorúra jutó időskorú, eltartottsági ráta, aktivitási ráta, átlagos elvégzett osztályszám.

Outputindikátorok: Egy főre jutó kifizetett pályázati összeg (2007–2013), közfoglalkoztatottak aránya a 15–64 éves népességhez viszonyítva, kulturális rendezvényeken részt vevők száma 1000 főre, szegregátumban élők aránya, szociális étkeztetésben részesülők száma 1000 lakosra, házi segítségnyújtásban részesülők száma 1000 lakosra, munkanélküliségi arány, egy háziorvosra és házi gyermekorvosra jutó betegforgalom.

Hatásindikátorok: Egy lakosra jutó jövedelem, a 7 éves és idősebb népességből az általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya (az iskolát el nem végzettekkel együtt), egyszemélyes háztartások aránya, három és több gyerekkel rendelkező családok aránya, regisztrált bűncselekmények száma 1000 lakosra, tartós bentlakásos elhelyezést nyújtó intézmények működő férőhelyeinek száma 1000 lakosra, a 0–1 millió forint jövedelemsávban kereső adózók aránya, rendszeresen tisztított közterület aránya.

⁴ A komplex indikátor számításához az egyes indikátorokat normalizáltuk. Az egyes tényezőkhöz tartozó mutatók értékeit átlagoltuk. A tényezők átlagából számtani átlaggal kapjuk meg a komplex mutatószámot. A számítás előnye a könnyű értelmezhetőség és a reprodukálhatóság. A módszert azért választottuk, mert nem szerettünk volna semmilyen súlyozást alkalmazni, amely a módszert bírálhatóvá tenné. A módszer megegyezik a Központi Statisztikai Hivatal járási fejlettségére vonatkozó számításainak módszerével (KSH 2016). Hátránya e megközelítésnek viszont az, hogy alkalmazásával nem tudjuk megállapítani, hogy az egyes tényezők, majd a komplex mutató kialakításakor mely indikátornak volt meghatározó szerepe.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye társadalmi innovációs potenciáljának bemutatása

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye periférikus elhelyezkedésű, az ország északkeleti részén fekszik. A megye 13 járásából 9 az ország leghátrányosabb helyzetű járásai közé tartozik.

Eredményeink bemutatásakor a térképes interpretáción kívül néhány, az adatsorból kiemelkedő települést név szerint is említünk (1. ábra). A megyeszékhely, Nyíregyháza kiemelkedő társadalmi innovációs potenciál értéke szoros összefüggésben van a megyeszékhelyekre jellemző gazdasági és társadalmi központi szereppel. A megye más települései – az innovációs folyamat rendszerszerűségének megfelelően vizsgált – input-, output- és hatásindikátoraik tekintetében jelentős eltéréseket mutatnak. A társadalmi innovációs inputindikátorok vonatkozásában a legmagasabb értékeket Tivadaron láthatjuk a megyében, amelyet Nyíregyháza és Géberjén követ. Tivadar különösen kedvező értéke a civil és non-profit szervezetek fajlagos száma és a magas aktivitási ráta miatt alakult ki. Nyíregyháza kedvező helyzetét a fentiek alapján nem is kell indokolni, mégis elmondható, hogy a működő vállalkozások fajlagos számában és az átlagos elvégzett osztályszám tekintetében van leginkább kedvező helyzetben a megyén belül. Géberjén helyzete elsősorban a kedvező aktivitási adatoknak és a magas átlagosan elvégzett osztályszámnak köszönhető. Általánosságban látható, hogy a legalacsonyabb értékekkel rendelkező települések a megye-, illetve országhatár közelében fekszenek, vagyis a megye határ menti periferiáján helyezkednek el. A mutatócsoportban Nyíregyháza szerepe még kevésbé domináns, mint a későbbi esetben.

A munkánk során a térbeli autokorreláció lokális módszerét, a Local Moran I statisztikát alkalmaztuk. A Local Moran statisztika alkalmas arra, hogy kimutassa azokat a területeket, amelyek hasonlóak, illetve különbözőek a szomszédjaiktól.⁵ A számítások során a Local Moran eredményét összevetjük az abszolút adatokkal annak érdekében, hogy meg tudjuk vizsgálni, a nagyfokú hasonlóság vajon a változó magas vagy alacsony értékeinek koncentrációja, és fordítva. Minél nagyobb a Local Moran I értéke, annál szorosabb a térbeli hasonlóság. Negatív érték esetén viszont megállapítható, hogy a változók térbeli eloszlása a véletlenszerűhöz közelít.

A Local Moran I statisztika 4 klasztert határoz meg:

1. Magas–magas klaszter: magas értékkel rendelkező területegységek, amelyek esetén a szomszédság is magas értékkel rendelkezik.

2. Magas–alacsony klaszter: magas értékkel rendelkező területegységek, amelyek esetén a szomszédság alacsony értékkel rendelkezik.

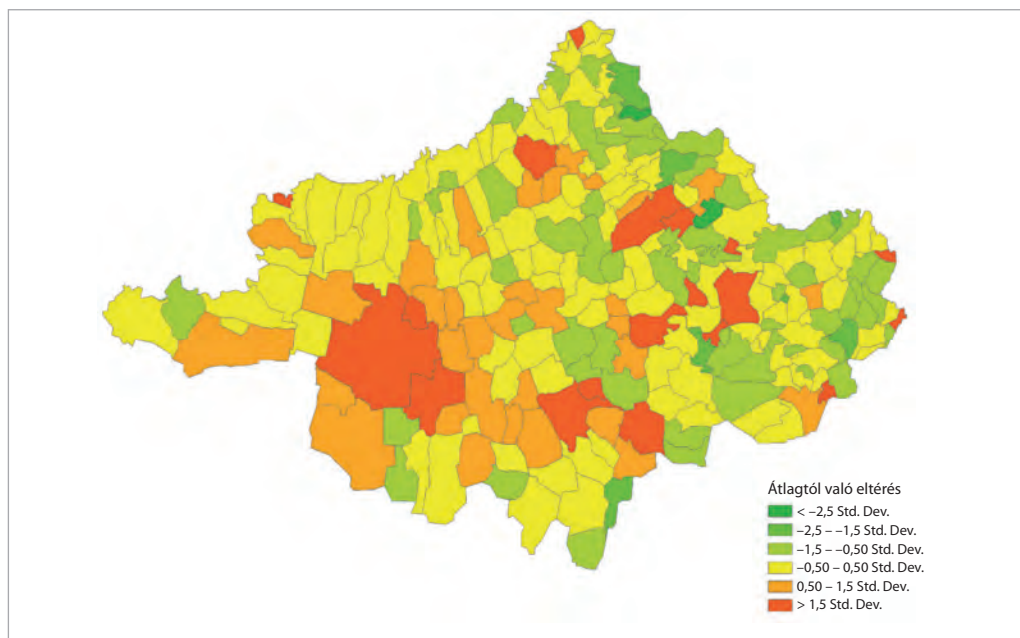
3. Alacsony–alacsony klaszter: alacsony értékkel rendelkező területegységek, ahol a szomszédság is alacsony értékkel rendelkezik.

4. Alacsony–magas klaszter: alacsony értékkel rendelkező területegységek, amelyek esetén a szomszédság magas értékkel rendelkezik.

A megyében – a bástyaszomszédság módszerét alkalmazva⁶ – csak nagyon kevés térbeli klaszter mutatható ki. A legkedvezőbb magas–magas klaszterbe markánsan csak Nyíregyháza térsége sorolható, itt találjuk tehát az inputindikátorok tekintetében legjobb helyzetű településeket. Rajtuk kívül csak térben szórtan figyelhetünk meg néhány apróbb klasztert (Kisvárdra, Fehérgyarmat).

⁵ Tóth Géza: *Bevezetés a területi elemzések módszertanába*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2013.

⁶ E szerint azon települések szomszédosak egymással, amelyek közös határszakasszal rendelkeznek.

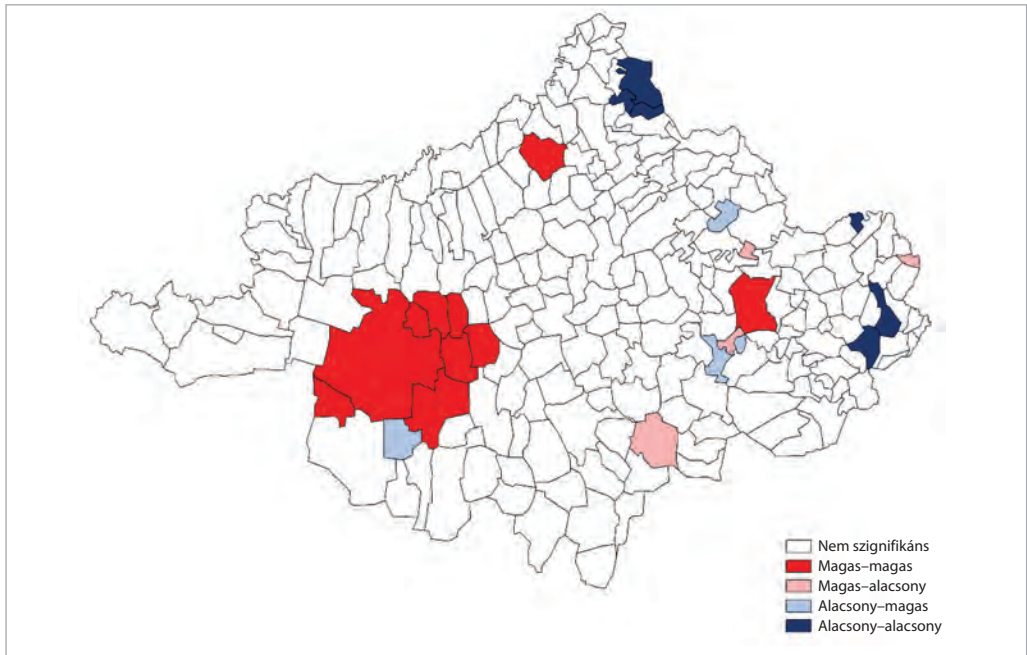
1. ábra: Inputindikátorok

Forrás: a szerzők szerkesztése

Az alacsony–alacsony klaszter (amely a kedvezőtlen helyzetű települések csoportja) ennél már markánsabban emelkedik ki: döntően a megye periférikus helyzetű településeire korlátozódva (például Lónya, Gacsály). Néhány esetben kirajzolódnak a környezetüktől pozitív vagy negatív értelemben eltérő úgynevezett outlierek: ilyen például a Nyírbátori járásban található Terem település, amely egy alapvetően periférikus helyzetű község – amely viszonylag alacsony eltartottsági rátával és magas aktivitással rendelkezik –, és így pozitív értelemben különül el a környezetétől (2. ábra).

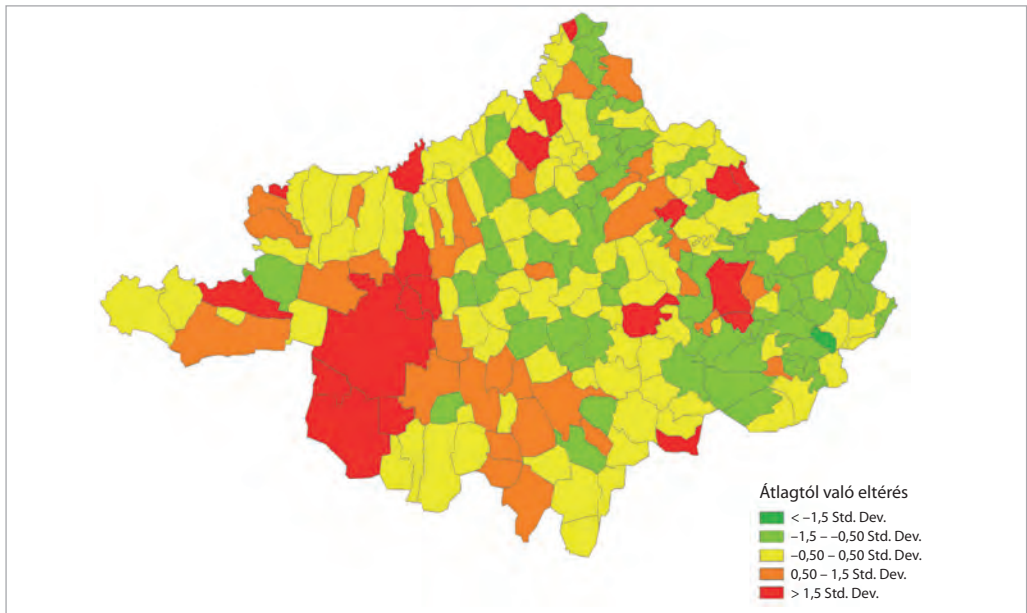
Az outputindikátorok tekintetében – néhány kivételtől eltekintve, például Márokpapi – a nagyobb települések (városok) vannak a legkedvezőbb helyzetben. A városok mint a csere (áru, tudás, információ) szinterei gyakorta hatalmi központok.⁷ Márokpapi – Nyíregyháza után – második helyen áll az outputindikátorok tekintetében a megye települései között. E kedvező pozíciót a kulturális rendezvényeken részt vevők magas és az egy háziorvosra jutók alacsony száma miatt érte el. A legmagasabb értékeket Nyíregyháza esetében láthatjuk, míg a legalacsonyabbat a megye keleti periferiáján (Császló, Rápoly, Tiszavid). Nyíregyháza kedvező értéke az alacsony közfoglalkoztatás és munkanélküliség következtében alakult ki. A városok között ebben az esetben Tiszavasvári van a legkedvezőtlenebb helyzetben, igaz, még így is magasabb értékkel, mint a megyei átlag. Itt az alacsony fajlagos pályázati sikeresség és a szociális étkeztetésben részesülők viszonylag magas száma okozza a kedvezőtlen helyzetet. A megyeszékhelytől távolodva a mutatónk értéke lényegében csökken, amely szintén mutatja Nyíregyháza meghatározó szerepét e tekintetben (3. ábra).

⁷ Beluszky Pál – Győri Róbert: Fel is út, le is út... (Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században). *Tér és Társadalom*, 18. (2004), 1. 1–41.

2. ábra: Inputindikátorok Local Moran I-je

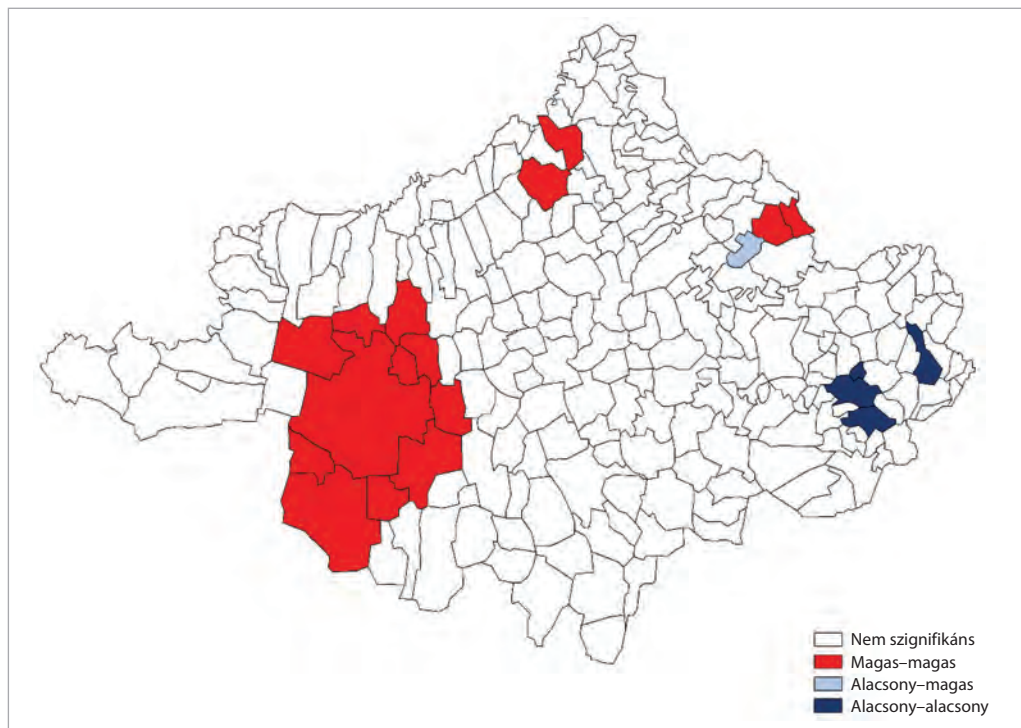
Forrás: a szerzők szerkesztése

3. ábra: Outputindikátorok

Forrás: a szerzők szerkesztése

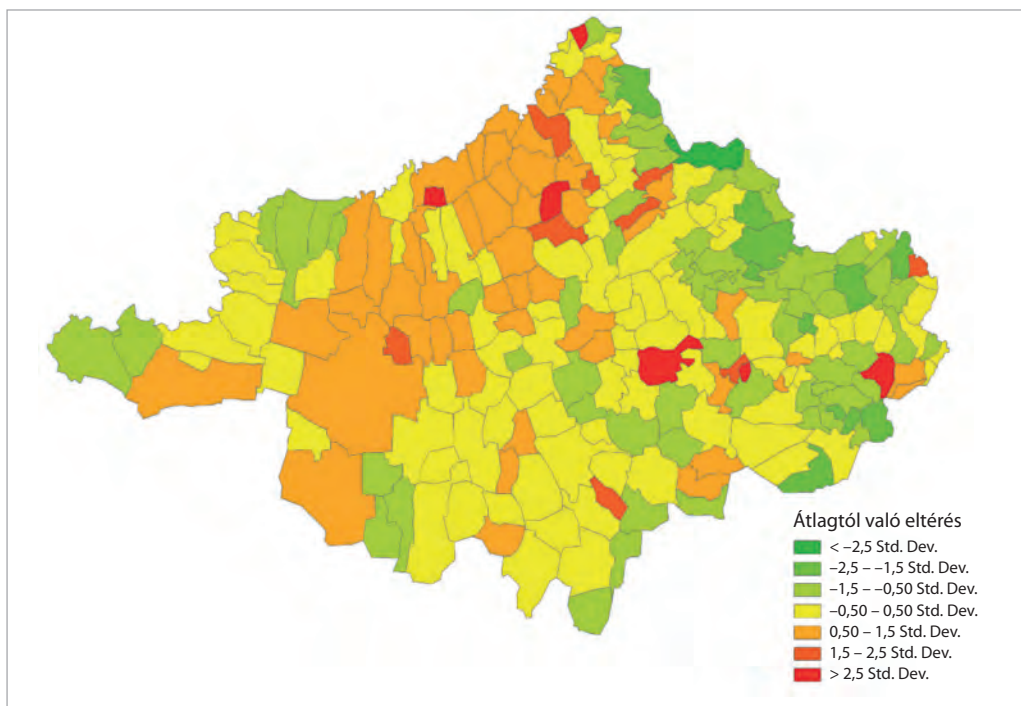
Az outputindikátorok tekintetében a térbeli klaszterek sokkal markánsabbak, több települést érintenek, mint azt az inputmutatóknál láthattuk. A magas–magas klaszterbe Nyíregyháza és Újfehértó térsége, illetve Kisvárdra és Beregsurány környezete került, ezek a településcsoportok tömörszerűen a legkedvezőbb helyzetűnek tekinthetők az outputindikátorok tekintetében. A kedvezőtlen helyzetű alacsony–alacsony klaszterbe Jánkmajtis és Tisztaberek települések kerültek (4. ábra).

4. ábra: Outputindikátorok Local Moran I-je

Forrás: a szerzők szerkesztése

A hatásindikátorok esetében a legmagasabb értékeket kapó települések a megyén belül viszonylag szórta helyezkednek el. A legmagasabb értékeket Anarcszon, Záhonyban és Fülöpösdarócon láthatjuk. E települések viszonylagosan kedvező helyzetét a jövedelmi helyzetük okozza: kedvező az egy főre jutó jövedelem, illetve alacsony az éves szinten 1 millió forint alatt keresők aránya. Ezzel szemben a legalacsonyabb érték Barabás, Lónya és Tiszabecs településeken mérhető. E településeken a jövedelmi helyzet kedvezőtlen, míg a rendszeresen tisztított közterületek, illetve a tartós bentlakást biztosító intézmények tekintetében különösen rossz helyzetben vannak. A megyeszékhely jelentősége ebben a mutatócsoportban a legkevésbé hangsúlyos (5. ábra).

5. ábra: Hatásindikátorok

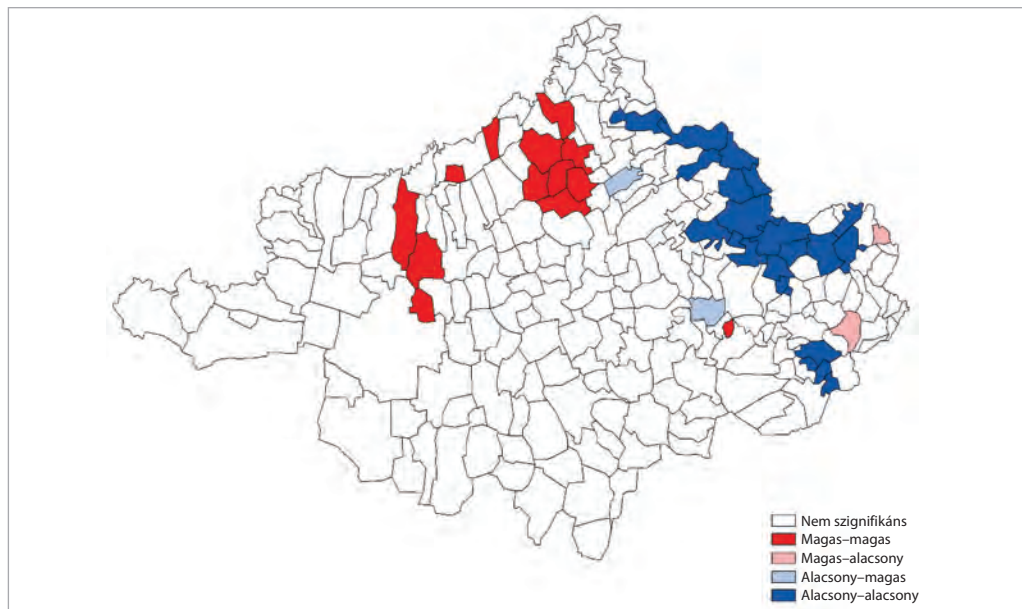
Forrás: a szerzők szerkesztése

A magas–magas klaszter a hatásindikátorok tekintetében Kemece és térségére, valamint Kisvárdra környezetére szorítkozik. Az alacsony–alacsony klaszter – meglehetősen látványos módon összekapcsolódva – lényegében az országhatár mentén mutatkozik meg a megye térszerkezetében. Döntően a román határ mentén fekvő települések érintettek ebben a klaszterben (6. ábra). A román határ menti települések kedvezőtlen helyzetének okai a fokozódó természetes fogyás, a negatív vándorlási egyenleg, az alacsony foglalkoztatottság és a kedvezőtlen jövedelmi helyzet.⁸

A komplex mutató alapján a legkedvezőbb helyzetű települések a megyén belül a térben viszonylag szórtnan helyezkednek el, mégis egyértelmű a legjelentősebb városokhoz való közelség szerepe, vagyis a társadalmi innovációs potenciál visszatükrözi az alapvető térszerkezeti viszonyokat. A legmagasabb értékeket Nyíregyháza, Záhony és Mátészalka esetében láthatjuk, míg a legalacsonyabbat Mátyus, Lónya és Hetefejércse településeken. Legrosszabb helyzetben a megye országhatár menti települései vannak. A megye térszerkezetén belül itt mindenképpen kirajzolódik a nyíregyházi településeggyüttes,⁹ amely a megye térstruktúrájának centrumtársága (7. ábra).

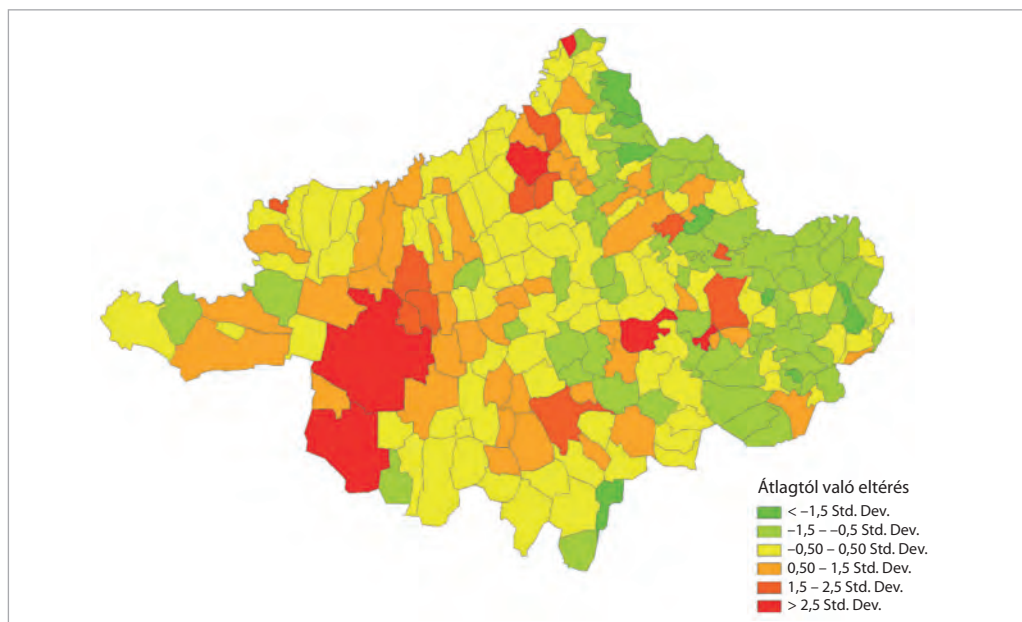
⁸ KSH: *A határ menti települések jellemzői az Alföldön*. Budapest, 2012.

⁹ KSH: *Magyarország településhálózata 1. Agglomerációk, településeggyüttesek*. Budapest, 2014.

6. ábra: Hatásindikátorok Local Moran I-je

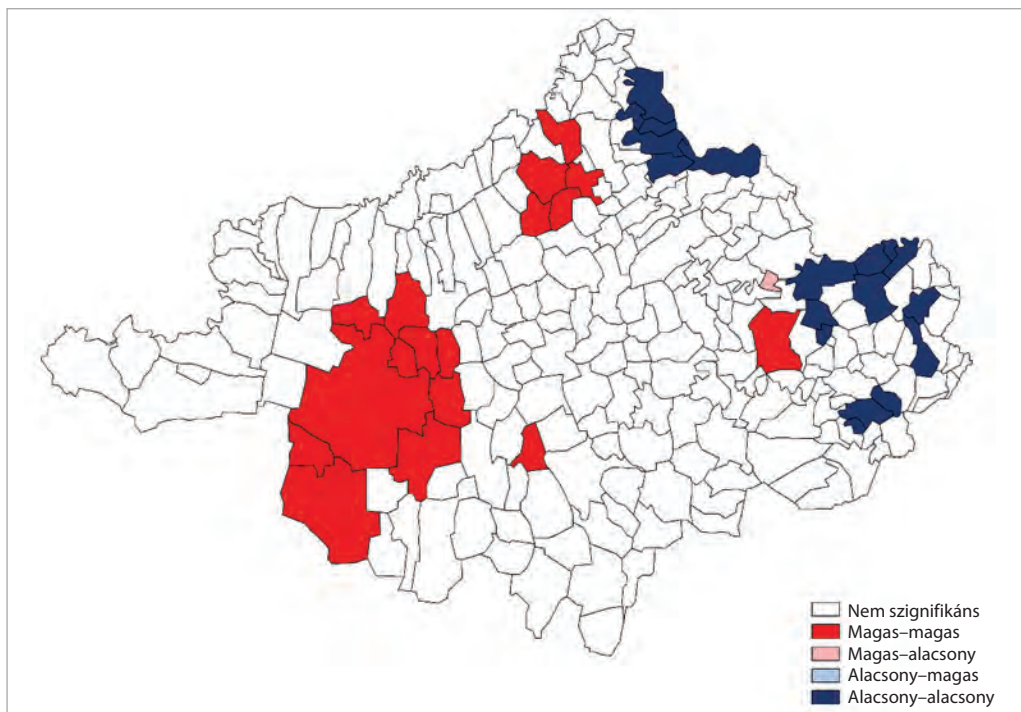
Forrás: a szerzők szerkesztése

7. ábra: Társadalmi innovációt mérő komplex mutató

Forrás: a szerzők szerkesztése

A legkedvezőbb helyzetű magas–magas klaszter alapvetően Nyíregyháza–Újfehértó, valamint Kisvárda és Fehérgyarmat környezetéhez kapcsolódik. A komplex mutató tekintetében ezek a települések emelkednek ki a térszerkezetből. Ezzel szemben az országhatár közelében több aprófalvas településcsoport tartozik a legrosszabb helyzetű alacsony–alacsony klaszterbe, vagyis itt tömörszerűen helyezkednek el a kedvezőtlen helyzetű települések (8. ábra).

8. ábra: Társadalmi innovációt mérő komplex mutató Local Moran I-je

Forrás: a szerzők szerkesztése

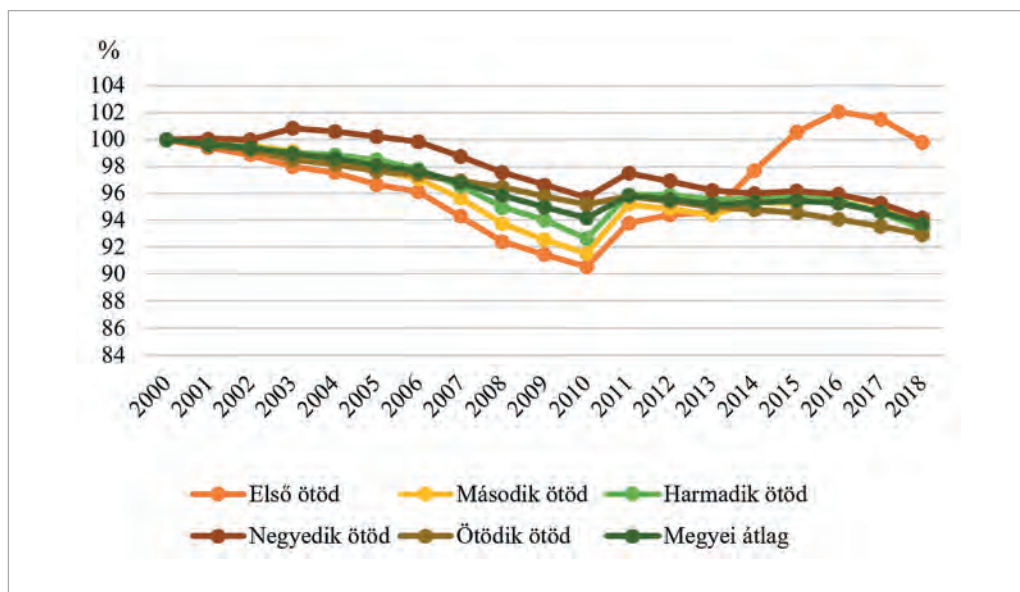
Néhány mutató a társadalmi innovációs potenciált vizsgáló komplex indikátor szerint

A társadalmi innovációs potenciált vizsgáló komplex indikátor kiszámítása után arra törekedtünk, hogy megvizsgáljuk, a megyében a legfontosabb területi folyamatok mennyiben kapcsolódnak a mutató által meghatározott képhez.

Első lépésben a településeket sorba állítottuk a komplex indikátor alapján, és a mutatószám növekedésével 5 egyenlő számú csoportba osztottuk. Ezután a különböző statisztikai mutatók alakulását vizsgáltuk a társadalmi innovációs potenciál kategóriái szerint.

Megállapítható, hogy a népességszám alakulásában a legkedvezőtlenebb társadalmi innovációs potenciállal rendelkező települések köre van a viszonylag legkedvezőbb helyzetben, mivel itt a legkisebb a demográfiai erózió mértéke, hiszen az elmúlt 5 év

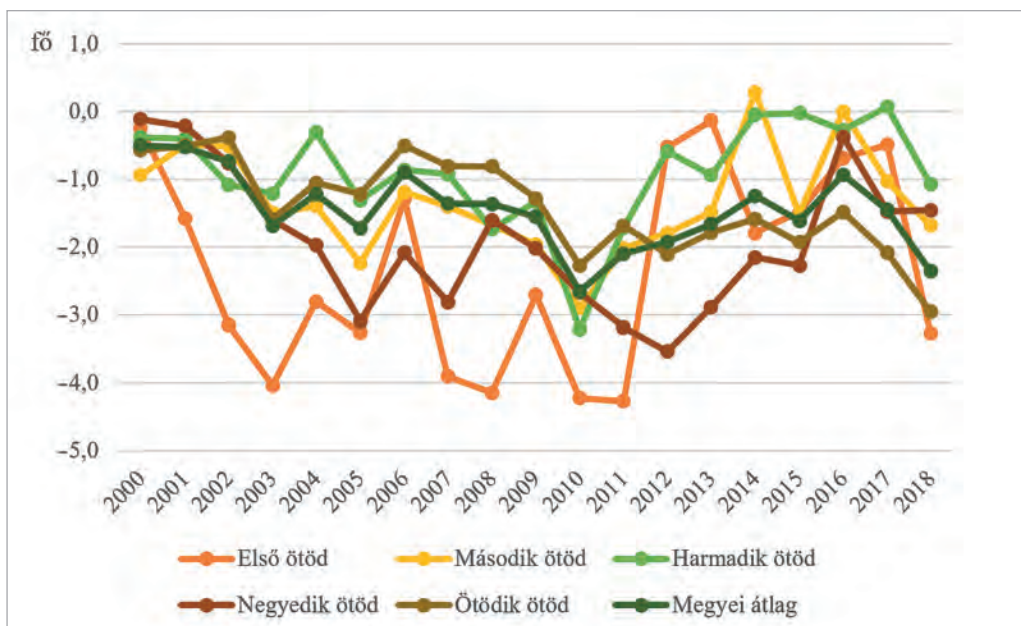
folyamatainak következtében lényegében stagnálást láthatunk. E csoport településeinek népessége 2019. január 1-jén a 2000-es érték 99,8%-án állt. Ezzel szemben a többi csoportnál általános a visszaesés, amely a legnagyobb mértéket a társadalmi innovációs szempontból legjobb helyzetű településeknél mutatja. Az ötödik ötödnél a 7 százalékpontot is meghaladja a visszaesés! A népességszám alakulásában tehát a társadalmi innovációs potenciál szerepe nem rajzolódik ki egyértelműen.

9. ábra: A népesség számának alakulása a társadalmi innovációs kategóriák szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 2000–2018 (2000 = 100%)

Forrás: a szerzők szerkesztése

A megye demográfiai helyzetét a természetes fogyás jellemezte 2000 és 2018 között (9. ábra). Amennyiben a településeket a társadalmi innovációs potenciál alapján meghatározott módon csoportosítjuk, akkor ezt annyival kibővíthetjük, hogy van néhány olyan csoport, ahol bizonyos években nem történt csökkenés, csak stagnálás. A vizsgált időszakot tekintve jelentős ingadozások láthatók az adatsorban. Az első ötöd települései 2010-ben 2000-hez képest a népességük közel 10%-át elvesztették, s ekkor ez a csoport volt a legkedvezőtlenebb helyzetben. 2010-től gyors ütemben javult a helyzet, olyannyira, hogy 2018-ra már nagyjából a 2000-es helyzetnek felelt meg a település-csoport népessége, míg a többi csoportban egyértelmű csökkenés látható. Mindemellett látható, hogy a természetes fogyás a legjobb helyzetű ötödik ötödnél a legnagyobb. A társadalmi innovációs potenciál és a természetes fogyás közti kapcsolat tehát nem lineáris, mivel a legjobb helyzetben nem az ötödik ötöd, hanem az első ötöd települései vannak. Az okok feltárása helyi vizsgálatokat igényel, jelen kutatásunkban erre nem vállalkozhattunk.

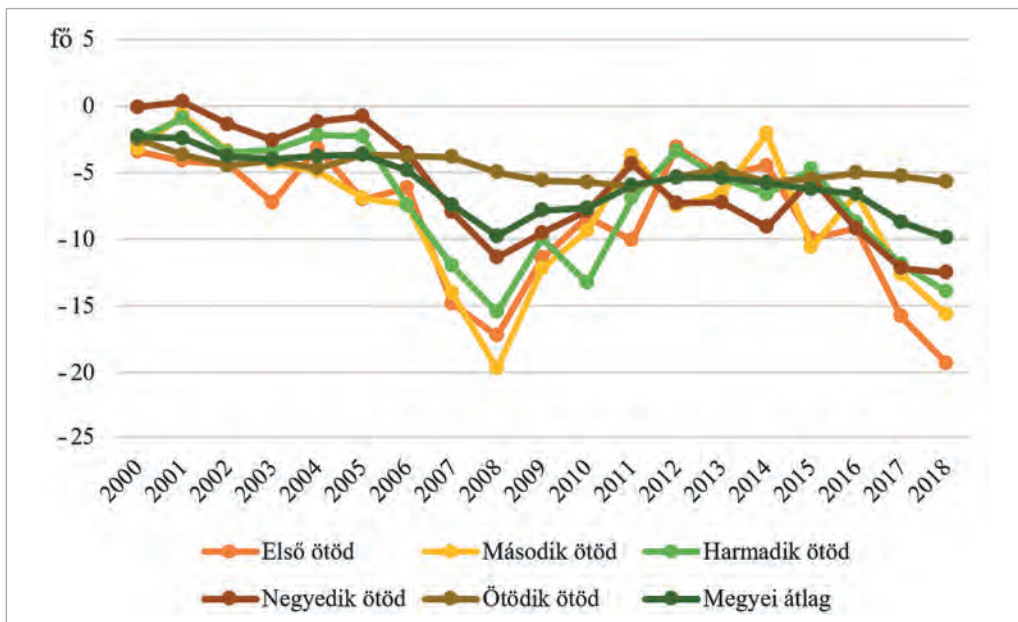

10. ábra: 1000 lakosra jutó természetes fogyasztás alakulása a társadalmi innovációs kategóriák szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 2000–2018

Forrás: a szerzők szerkesztése

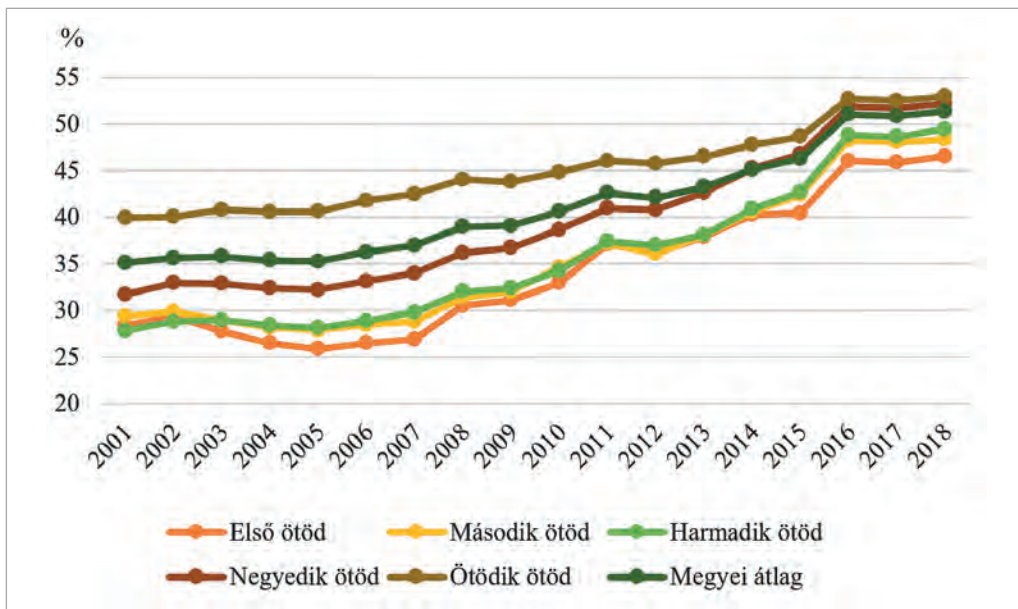
Némileg módosítja az előző képet az 1000 lakosra jutó belföldi vándorlás térbeli képe, hiszen az előzőekben, a társadalmi fogyasztás vonatkozásában a társadalmi innovációval ellentétes tendenciákat láthattunk (10. ábra). A vándorlási egyenlegről viszont éppen ellentétes a helyzet, vagyis a társadalmi innováció kapcsán legjobb helyzetű települések vándorlás tekintetében is viszonylag jobb helyzetben vannak és vice versa. Demográfiai szempontból összességében a vándorlás szempontjából is kedvezőtlen folyamatokról számolhatunk be, mivel a teljes időszakot tekintve minden kategóriában az elvándorlás jellemzi Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét. Az egyes társadalmi innovációs kategóriák közötti sorrend sok esetben felcserélődik. Ettől függetlenül megállapítható, hogy minél jobb helyzetben van egy település a társadalmi innovációs potenciál szempontjából, annál kisebb elvándorlás sújtja (11. ábra). A teljes vizsgálati időszakot (2000–2018) tekintve az első ötödnél az 1000 lakosra jutó vándorlási egyenleg $-8,6$ fő volt, míg az ötödik ötödnél „csak” $-4,7$ fő.

A foglalkoztatottak arányának becsléséhez jó segítséget ad az adózók aránya a népesség százalékában. Ebben a vonatkozásban viszont egyértelműen kiemelkedik a társadalmi innovációs potenciál szerepe, hiszen a legjobb helyzetben a legmagasabb innovációs potenciállal rendelkező települések vannak a 2001 és 2018 közötti teljes vizsgálati időszakban, 2000-ben e csoport esetében 40% volt, amely 2018-ra 53%-ra emelkedett. Az egyes kategóriák becsült foglalkoztatási helyzete közötti olló szűkült 2000 és 2018 között. Az első és a negyedik kategória közötti sorrend esetenként módosul, 2018-ban viszont az alapvető tendencia látható, vagyis minél kedvezőbb a társadalmi innovációs potenciál, annál magasabb a foglalkoztatottság és vice versa. A teljes időszakot vizsgálva az első ötöd átlagos foglalkoztatotti aránya 34,3%, míg ez az ötödik ötödnél 45%-os volt (12. ábra).

11. ábra: 1000 lakosra jutó vándorlási egyenleg alakulása a társadalmi innovációs kategóriák szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 2000–2018

Forrás: a szerzők szerkesztése

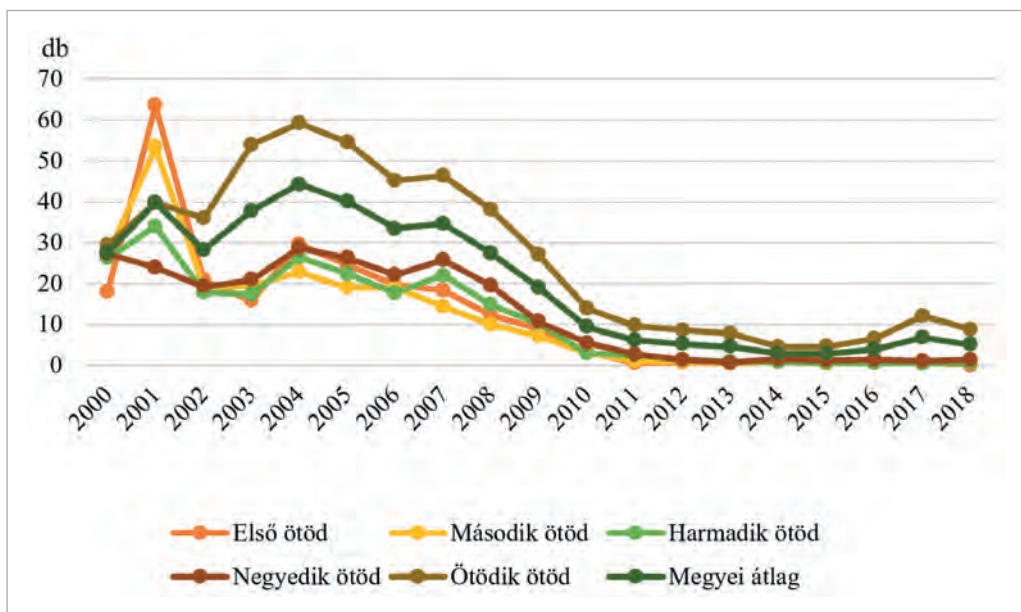
12. ábra: Becsült foglalkoztatási arány alakulása a társadalmi innovációs kategóriák szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 2001–2018

Forrás: a szerzők szerkesztése

Egy-egy térség gazdasági „egészsége” kapcsán az egyik legszemléletesebb mutató az 1000 lakosra jutó épített lakások száma. Ez a mutató sokszor érzékenyebb a változásokra, illetve a kilátásokra, mint más fejlettségi mutató, hiszen tartalmazza a helyiek térséggel kapcsolatos várakozásait is. Ha ugyanis nem épülnek lakások, az nemcsak a jelenlegi kedvezőtlen helyzetet mutatja, hanem azt is, hogy középtávon az ott élők nem is bíznak pozitív változásban.

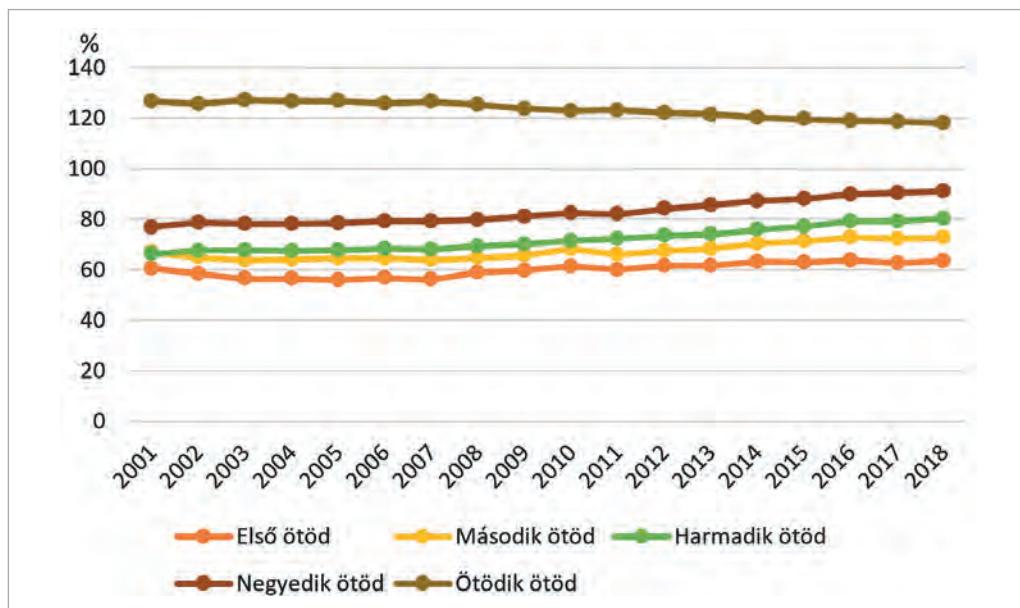
Sajnálatos módon a megyében a vizsgált időszakban folyamatosan csökkent a fajlagos lakásépítések száma. A 2004-es csúcs után, amikor a mutató értéke még 44 volt, egyre gyorsult a visszaesés, olyannyira, hogy 2015-ben már csak 2,8 volt. Azóta történt ugyan kismértékű emelkedés, de 2018-ban még mindig 5 lakás épült 10 000 főre vetítve, amely országos viszonylatban igen kedvezőtlen értéknek tekinthető.

Amennyiben a megyén belül vizsgálódunk, a 2001-es év kivételével láthatjuk, hogy a társadalmi innovációs potenciál és az épített lakások száma között szoros kapcsolat van a megyében – minél jobb helyzetben van a település társadalmi innováció vonatkozásában, annál magasabb az épített lakások száma is. A lakásépítések mértéke az innovációs potenciál csökkenésével jelentősen visszaesik, olyannyira, hogy például 2018-ban az első ötödbe tartozó településeken nem is volt lakásépítés (13. és 14. ábra). A teljes időszakot tekintve az első ötöd településein a 10 ezer főre jutó épített lakások száma 11 volt, míg az ötödik ötöd településein ez a szám elérte a 26-ot.

13. ábra: 1000 lakosra jutó épített lakások számának alakulása a társadalmi innovációs kategóriák szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 2001–2018

Forrás: a szerzők szerkesztése

14. ábra: Egy lakosra jutó jövedelem alakulása a társadalmi innovációs kategóriák szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 2001–2018 (megyei átlag = 100)

Forrás: a szerzők szerkesztése

Megvizsgáltuk, hogy az egy főre jutó jövedelem nagysága mennyiben kapcsolódik a mutatószám segítségével kialakított települési csoportokhoz. Megállapítható, hogy a társadalmi innovációs potenciál szorosan köthető a megye jelenlegi fejlettségi térszerkezetéhez. A legrosszabb helyzetben a legalacsonyabb társadalmi innovációs potenciállal, míg a legkedvezőbbben a legmagasabbal rendelkező települések csoportja van. Mivel mutatónk a települések társadalmi innovációs potenciálját igyekszik mérni, így azt állítjuk, hogy a konkrétan megvalósuló innovációk alapvetően nem lesznek képesek oldani a jelenlegi fejlettségi szerkezetét, hanem azok hosszú távon fennmaradnak.

Bár a tendencia alapján a különbségek mértéke az elmúlt években némileg csökkent, az alapvető tendenciák változatlanok maradtak. A teljes vizsgálati időszakot tekintve az első ötöd településein az egy főre jutó jövedelem a megyei érték 61%-át érte el, míg ugyanez az ötödik ötödnél a megyei átlagot 22%-kal haladta meg. A legkedvezőbb helyzetű ötödik ötöd a teljes vizsgálati időszakban jelentősen kiemelkedik a megye fejlettségi térszerkezetéből. A többi ötöd települései, bár jelentősen elmaradnak tőle, mégis nagyjából 2010 óta gyorsabb növekedést produkálnak. Ennek következtében a fejlettségi olló az elmúlt időszakban némileg szűkült, igaz, az alapvető fejlettségi különbségek továbbra is látszanak.

A társadalmi innováció termelékenységre gyakorolt hatásának vizsgálata

Jelen fejezetben azt vizsgáljuk, hogy a megye településeinek jövedelmi, illetve adózók számában megnyilvánuló változását, valamint az egy adózóra jutó jövedelmek nagyságát (vagy röviden a termelékenységet) mennyiben befolyásolja a társadalmi innovációs helyzet és a települések népességszáma. E cél érdekében a *shift-share* analízis módszerét alkalmaztuk. A módszer leírását több területi statisztikai kötet is tartalmazza,¹⁰ használatának magyarországi elérhetőséggel kapcsolatos példáját pedig Tóth¹¹ ismerteti.

A módszer, lényegét tekintve, kettős standardizálás, elvégzéséhez legalább két szerkezeti – területi, illetve ágazati – dimenzió szerinti adatra van szükség. Az ágazat megjelölés tulajdonképpen tetszőleges diszjunkt megoszlást takarhat: gazdasági ágazatokat, korcsoportokat, településnagyság-csoportokat. A területi dimenzió is többféle lehet: például települések, régiók, országok, sajátos térbeli aggregátumok (jelen esetben mindig a társadalmi innovációs helyzet alapján képzett településcsoportok). Vizsgálhatók vele egyes jelenségek időbeli növekedésének összetevői éppúgy, mint fajlagos adatok – például az egy lakosra jutó jövedelem – differenciáltságának szerkezete. E fejezetben mindkét megközelítést alkalmazzuk. A módszer ismertetését a fajlagos adatok differenciáltságának példáján mutatjuk be. A számítások kiindulópontja két mátrix:

$$K = \begin{pmatrix} k_{11} & k_{12} & \dots & k_{1j} & k_{1m} \\ k_{21} & k_{22} & \dots & k_{2j} & k_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ k_{i1} & k_{i2} & \dots & k_{ij} & k_{im} \\ k_{n1} & k_{n2} & \dots & k_{nj} & k_{nm} \end{pmatrix} \quad V = \begin{pmatrix} v_{11} & v_{12} & \dots & v_{1j} & v_{1m} \\ v_{21} & v_{22} & \dots & v_{2j} & v_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ v_{i1} & v_{i2} & \dots & v_{ij} & v_{im} \\ v_{n1} & v_{n2} & \dots & v_{nj} & v_{nm} \end{pmatrix}$$

Az alapadatokból kiszámíthatók (a mátrixok sorainak, illetve oszlopainak összeadásával) a következő értékek:

$$k_{i0} = \sum_{j=1}^m k_{ij} \quad \text{illetve} \quad v_{i0} = \sum_{j=1}^m v_{ij} \quad (1)$$

az *i*-edik településnagyság-kategória jövedelme és adózóinak száma,

¹⁰ Sikos T. Tamás (szerk.): *Matematikai és statisztikai módszerek a területi kutatásokban*. Budapest, Akadémiai, 1984; Nemes Nagy József (szerk.): *Regionális elemzési módszerek*. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, 2005. A módszer hasonló alkalmazását lásd Nemes Nagy József – Jakobi Ákos – Németh Nándor: A jövedelemegyenlőtlenségek térségi és településszerkezeti összetevői. *Statisztikai Szemle*, 79. (2001), 10–11. 862–884.

¹¹ Tóth Géza: Kísérlet autópályáink területfejlesztő hatásának bemutatására. *Területi Statisztika*, 42. (2002), 6. 493–505.

$$k_{0j} = \sum_{i=1}^m k_{ij} \text{ illetve } v_{0j} = \sum_{i=1}^m v_{ij} \quad (2)$$

a j-edik társadalmi innovációs kategória (ötöd) jövedelme és adózóinak száma,

$$k_{00} = \sum_i \sum_j k_{ij} \text{ illetve } v_{00} = \sum_i \sum_j v_{ij} \quad (3)$$

a megyei összjövedelem és az adózók száma.

A számítás első érdemi lépését a fajlagos indexek $M(m_{ij})$ mátrixának kiszámítása jelenti, ami V mátrix elemeinek K mátrix megfelelő elemeivel való osztását jelenti.

$$M = \begin{pmatrix} m_{11} & m_{12} & \dots & m_{1j} & m_{1m} \\ m_{21} & m_{22} & \dots & m_{2j} & m_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ m_{i1} & m_{i2} & \dots & m_{ij} & m_{im} \\ m_{n1} & m_{n2} & \dots & m_{nj} & m_{nm} \end{pmatrix}$$

Hasonlóképpen osztással számítható a teljes (megyei) növekedési index – m_{00} a két mátrix elemei összegének hányadosa, illetve a településnagyság szerinti –, az m_{i0} a mátrixok sorösszegeinek hányadosa, és a társadalmi innovációs kategória (ötödök) – m_{0j} az oszlopösszegek hányadosaként – termelékenységi indexek:

$$m_{00} = v_{00} / k_{00}$$

$$m_{i0} = v_{i0} / k_{i0}$$

$$m_{0j} = v_{0j} / k_{0j}$$

Ezen összefüggések felhasználásával minden területegységre vonatkozóan felbontható az adott periódusra jellemző – a megyei átlagnál magasabb vagy alacsonyabb fajlagos jövedelem (termelékenység) hatására létrejövő – fajlagos jövedelemtöbblet vagy hiány (S_i) két tényezőre. Esetünkben az úgynevezett regionális, amely vizsgálatunkban a társadalmi innovációs kategóriák szerinti besorolást jelenti (S_r) és az ágazati (S_a) hatásra, amely vizsgálatunkban a településnagyság-kategóriákat jelenti.

$$(S_i) = (S_r) + (S_a) \quad (4)$$

ahol

$$S_i = v_{0j} - (m_{00} * k_{0j}) \quad (5)$$

vagyis a fajlagos jövedelemtöbblet/hiány = összjövedelem az adott társadalmi innovációs kategóriában – (megyei átlagos egy lakosra jutó jövedelem * adózók száma az adott társadalmi innovációs kategóriában).

$$S_e = \sum (v_{ij} - m_{i0} * k_{ij}) \quad (6)$$

vagyis a jövedelem adata az adott társadalmi innovációs kategória megfelelő települési nagyságcsoportjában – (a megfelelő településnagyság-kategória átlagos egy adózóra jutó jövedelme * az adózók számának adata az adott társadalmi innovációs kategória megfelelő települési nagyságcsoportjában)

$$S_a = S_e - S_r \text{ vagyis a két hatás különbsége.} \quad (7)$$

A regionális faktor általában akkor pozitív, ha az adott területegységben a legnagyobb súlyú településcsoportokban az országos (jelen vizsgálatban megyei) dinamikájánál gyorsabb a jövedelemnövekedés. S_a értéke ellenben általában akkor lesz pozitív, ha a megyei szinten dinamikus, az átlagnál nagyobb jövedelmdinamikájú településcsoportoknak nagy, a lassabban növekvőknek kicsiny az adott területegységben a súlya. Ebben az értelemben jelez ez a tényező kedvező vagy kedvezőtlen településszerkezetet a térségben. Vizsgálatunkban arra kerestük a választ, hogy a települések egy adózóra jutó jövedelme (termelékenysége) mitől függ elsősorban: a települések társadalmi innovációs helyzetétől vagy pedig a települések nagyságától?

Az 1. táblázat adatai arra utalnak, hogy a településnagyság hatása a termelékenységre némileg fontosabb, mint az adott település társadalmi innovációs potenciálja, hiszen minden ötödnél – abszolút értékben – nagyobb a szerepe, mint a társadalmi innovációs potenciálnak. A társadalmi innovációs potenciál negatív hatása az elsőtől a harmadik ötöd felé fokozatosan csökken, és a két utolsó kategóriánál már pozitív előjelű. Az ötödik ötödnél viszont az egy adózóra jutó jövedelem nagyságán már csak javítani tud, viszont az leginkább a településnagyságnak köszönhető. Látható tehát, hogy a társadalmi innovációs helyzet elsősorban csak módosítani tudja a települések népességnagysága által megszabott alapvető képet, illetve viszonyokat.

Ha a fajlagos jövedelem többletét és hiányát részletesebben kívánjuk elemezni (2. táblázat), akkor láthatjuk, hogy a megyei átlagnál magasabb egy adózóra jutó jövedelem csak az ötödik társadalmi innovációs ötöd településeire korlátozódik. A hiány ezzel szemben az első három ötöd között lényegében egyenletesen oszlik meg, míg a negyediké az előzőeknél némileg kisebb. A társadalmi innováció pozitív hatása az egy adózóra jutó jövedelmek kialakulásában döntően az ötödik ötöd és kismértékben a negyedik ötöd tekintetében figyelhető meg. A társadalmi innováció negatív hatásában az első három ötöd nagyságrendileg hasonló mértékben osztozódik. A településnagyság pozitív hatása csak az ötödik ötöd településeinél látható, míg a negatív hatás a további négy ötödnél, az elsőtől a negyedikig fokozatosan növekvő mértékkel.

1. táblázat: A termelékenységtöbblet, -hiány és összetevői a megye településein (%)

Társadalmi innovációs kategóriák	Összes	Társadalmi innovációs hatás	Településnagyság hatása
Első ötöd	-100,0	-45,4	-54,6
Második ötöd	-100,0	-36,1	-63,9
Harmadik ötöd	-100,0	-32,7	-67,3

Társadalmi innovációs kategóriák	Összes	Társadalmi innovációs hatás	Településnagyság hatása
Negyedik ötöd	-100,0	32,2	-132,2
Ötödik ötöd	100,0	25,8	74,2

Forrás: a szerzők számítása

2. táblázat: A társadalmi innovációs kategóriák részesedése a termelékenységtöbbletből, -hiányból és annak összetevőiből (%)

Társadalmi innovációs kategóriák	Jövedelem-többlet	Jövedelem-hiány	Társadalmi innováció hatása pozitív	Társadalmi innováció hatása negatív	Település-nagyság hatása pozitív	Település-nagyság hatása negatív
Első ötöd	0,0	24,4	0,0	35,6	0,0	18,0
Második ötöd	0,0	28,4	0,0	32,8	0,0	24,5
Harmadik ötöd	0,0	30,2	0,0	31,6	0,0	27,4
Negyedik ötöd	0,0	16,9	17,5	0,0	0,0	30,2
Ötödik ötöd	100,0	0,0	82,5	0,0	100,0	0,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: a szerzők számítása

A következőkben megvizsgáltuk, hogy az adózók száma, illetve a jövedelem 2001–2018 közötti változása mennyiben indokolható a társadalmi innovációs kategóriákkal, valamint a településnagyság hatásával. A jövedelmek és az adózók 2001–2018 közötti változása tekintetében a legkedvezőbb, ötödik ötdöbe tartozó településeken volt a megyei változásnál kedvezőbb helyzet. Ez a jövedelem esetében gyorsabb növekményt, míg az adózók esetében lassúbb csökkenést jelent. Az adózók száma, illetve a jövedelemváltozás tekintetében is a társadalmi innováció hatása elmarad a településnagyságtól. Vagyis az alapvető folyamatokat – mint azt az előzőekben is láthattuk – az alapvető (népességlel-oslásban tükröződő) térszerkezeti viszonyok határozzák meg, hiszen abszolút értékben részesedésük elmarad a településnagyságtól. A társadalmi innováció csak módosítani képes az alapvetően a térszerkezet által meghatározott folyamatokat (3. táblázat).

3. táblázat: Az adózók száma változásának többlete/hiánya és annak összetevői a megye településein, 2001–2018 (%)

Társadalmi innovációs kategóriák	Összes	Társadalmi innovációs hatás	Településnagyság hatása
Első ötöd	100,0	34,0	66,0
Második ötöd	100,0	-2,1	102,1
Harmadik ötöd	100,0	47,7	52,3
Negyedik ötöd	100,0	1,1	98,9
Ötödik ötöd	-100,0	-25,0	-75,0

Forrás: a szerzők számítása

4. táblázat: A társadalmi innovációs kategóriák részesedése az adózók száma változásának többletéből/hiányából és annak összetevőiből, 2001–2018 (%)

Társadalmi innovációs kategóriák	Adózó-többség	Adózó-hiány	Társadalmi innováció hatása pozitív	Társadalmi innováció hatása negatív	Település-nagyság hatása pozitív	Település-nagyság hatása negatív
Első ötöd	0,0	17,4	0,0	23,2	0,0	15,3
Második ötöd	0,0	18,0	1,5	0,0	0,0	24,6
Harmadik ötöd	0,0	40,3	0,0	75,7	0,0	28,1
Negyedik ötöd	0,0	24,2	0,0	1,1	0,0	31,9
Ötödik ötöd	100,0	0,0	98,5	0,0	100,0	0,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: a szerzők számítása

5. táblázat: A jövedelemváltozás többlete/hiánya és annak összetevői a megye településein, 2001–2018 (%)

Társadalmi innovációs kategóriák	Összes	Társadalmi innovációs hatás	Településnagyság hatása
Első ötöd	-100	-51	-49
Második ötöd	-100	-40	-60
Harmadik ötöd	-100	-39	-61
Negyedik ötöd	-100	75	-175
Ötödik ötöd	100	29	71

Forrás: a szerzők számítása

6. táblázat: A társadalmi innovációs kategóriák részesedése a jövedelemváltozás többletéből/hiányából és annak összetevőiből, 2001–2018 (%)

Társadalmi innovációs kategóriák	Jövedelem-többség	Jövedelem-hiány	Társadalmi innováció hatása pozitív	Társadalmi innováció hatása negatív	Település-nagyság hatása pozitív	Település-nagyság hatása negatív
Első ötöd	0,0	27,2	0,0	36,7	0,0	18,8
Második ötöd	0,0	30,1	0,0	31,8	0,0	25,4
Harmadik ötöd	0,0	30,8	0,0	31,5	0,0	26,5
Negyedik ötöd	0,0	11,9	23,4	0,0	0,0	29,3
Ötödik ötöd	100,0	0,0	76,6	0,0	100,0	0,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: a szerzők számítása

Útelemzés alkalmazása az elérhetőség és a fejlettség közötti kapcsolat vizsgálatában

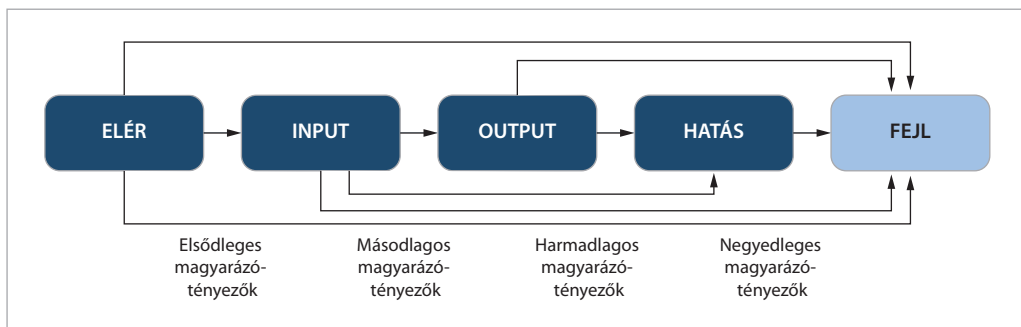
A fejezet további részében a települési gazdasági egyenlőtlenségek okait vizsgáljuk meg útmodell segítségével, elsősorban arra törekedve, hogy a települések elérhetőségi viszonyai és a fejlettség közötti kapcsolatot feltárjuk. Ezzel az elérhetőségnek a fejlettséget (azaz jelen esetben az egy lakosra jutó települési gazdasági erőt) befolyásoló komplex társadalmi innovációs mutató tényezőivel való kapcsolatát kívántuk vizsgálni, kiterjesztve, illetve bővítve az előző részben leírtakhoz képest. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye közlekedési infrastruktúrájának kiépítettsége hosszú ideig erősítette a megye országon belüli periferikus helyzetét. A közelmúlt jelentős beruházásai oldották némileg ezt a helyzetet, mégis – a területi folyamatok viszonylagos lassúsága miatt – felmerül a kérdés: vajon a fejlettségi viszonyok alakulását döntően a megye településeinek elérhetőségi helyzete magyarázza, vagy pedig ahhoz hozzájárul a települések társadalmi innovációs potenciálja is. Az útmodellekben a független változó és a függő változó közötti nulladrendű lineáris korrelációt bontjuk két részre. Az egyik rész az a hatás, amelyet a független változó közvetlenül fejt ki a függő változóra, a másik rész pedig az a hatás, amelyet a független változó más, közbülső változókon keresztül gyakorol.¹² Az útelemzés nem más, mint egymásra épülő többváltozós lineáris regressziós becslések (OLS-ek) sorozata. Első lépésben megnézzük, hogy az elsődleges változók együttesen hogyan hatnak a másodlagos csoporthoz tartozó indikátorokra; ez annyi regresszió, ahány másodlagos változó van. Második lépésben megnézzük, hogy az elsődleges és a másodlagos változók együttesen hogyan hatnak a harmadlagosakra. Végül a regressziók hatását a felderített utakkal együtt elemezzük.¹³

Vizsgálatunk során az elérhetőségi mutató, valamint a komplex társadalmi innovációs mutató tényezőit (input, output, hatás) tekintettük független változóknak, amelyek a függő változót, a fejlettséget szimbolizáló egy főre jutó települési gazdasági erőt magyarázzák.

Feltételezéseink szerint az elsődleges magyarázó tényezők (elérhetőség) befolyásolják a másodlagos tényezők különbségeit (inputindikátorok), amelyek viszont hatással vannak a harmadlagos tényezőre (outputindikátorok). A harmadlagos magyarázó tényezők hatnak a negyedlegesekre. Feltételeztük azt is, hogy az elsődleges, másodlagos és harmadlagos magyarázó tényezők a fejlettségre nemcsak közvetetten (a negyedlegesen keresztül), de önállóan is hatnak (a nyílak ezt az ok-okozati összefüggést ábrázolják) (15. ábra).

¹² Székelyi Mária – Barna Ildikó: *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára.* Budapest, Typotex, 2004.

¹³ Németh Nándor: *Fejlesztési tengelyek az új térszerkezetben. Az autópálya-hálózat szerepe a regionális tagoltságban.* Regionális Tudományi Tanulmányok 15. Budapest, ELTE, 2009.

15. ábra: A magyarázóváltozók csoportjainak oksági viszonyrendszere

Forrás: a szerzők szerkesztése

Vizsgálatunkban tehát hét mutatót használtunk, amelyek a következők:

Elérhetőségi mutatók

1. Budapest közúti elérési ideje, perc (2017)
2. Nyíregyháza elérési ideje, perc (2017)
3. Járásközpontok elérési ideje, perc (2017)

Társadalmi innovációs mutatók (másodlagos, harmadlagos és negyedleges tényezők)

4. Input társadalmi innovációs mutató
5. Output társadalmi innovációs mutató
6. Hatás társadalmi innovációs mutató

Fejlettségi mutató

7. Egy főre jutó települési gazdasági erő, Ft (2017)

A települési gazdasági erő becslésének menete módszerét tekintve azonos volt az ELTE munkatársainak hazánk kistérségeire, illetve a Balatoni régióra végzett becslésével:¹⁴

- meghatároztuk a települések részesedését a Szabolcs-Szatmár-Bereg összes adó-köteles jövedelmeiből, a helyi adók volumenéből és a regisztrált vállalkozások számából;
- e részarányok átlaga (%-os részesedés) alapján kiszámítottuk minden település becsült GDP-jét a megfelelő megye – a KSH által hivatalosan közzétett – GDP-volumenén belül.

A népességszámra vetítve adódtak a fajlagos, egy lakosra jutó becsült GDP-értékek, amelyet, mint korábban jeleztük, települési gazdasági erőnek nevezünk. Az elérhetőség tekintetében a – véleményünk szerint – három legfontosabb elérhetőségi megközelítést vettük figyelembe, vagyis a megye településeinek Budapesttel, Nyíregyházával,

¹⁴ Kiss János Péter: A kistérségek 2000. évi GDP-jének becslése. In Nemes Nagy József (szerk.): *Kistérségi mozaik. Regionális Tudományi Tanulmányok* 8. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, 2003. 39–54.; Lőcsei Hajnalka – Nemes Nagy József: A Balatoni Régió gazdasági súlya és belső térszerkezete. In Nemes Nagy József (szerk.): *Kistérségi mozaik. Regionális Tudományi Tanulmányok* 8. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, 2003. 129–143.

valamint a legközelebbi járásközponttal viszonyított legrövidebb elérési idejét közúton mérve, percben. Elméletileg felmerülhetne még a legközelebbi országhatár elérési ideje is, de azt az előzetes számítások során elvetettük. Az útelezés kezdő lépéseként, egyszerű többváltozós lineáris regresszió segítségével az összes független változóval egyszerre igyekeztünk megmagyarázni az egy lakosra jutó települési gazdasági erő területi eloszlását. Eredményeinket a 7. táblázat foglalja össze. Ebből egyrészt megállapíthatjuk, hogy a vizsgálatba bevont változóink együttesen 0,46 R^2 értékkel magyarázzák az egy lakosra jutó települési gazdasági erőt, másrészt a függő változók között jelentős eltéréseket találunk a változók súlyában. Ezek az eltérések ráadásul a három elérhetőségi megközelítés esetén (Budapest, Nyíregyháza, illetve járásközpontok elérése) jelentősen változtak. Harmadrészt leszögezhetjük, hogy független változóink közül a legjelentősebb magyarázóereje az inputindikátoroknak van. Emellett megállapítható az is, hogy az elérhetőségi mutató önmagában vett magyarázóereje nem tartozik a legjelentősebbek közé, míg a hatásindikátoroké egyrészt a legkisebb, másrészt pedig mindhárom esetben inszignifikáns.

7. táblázat: Regressziós eredmények

Függőváltozó	Megnevezés	Budapest elérése	Nyíregyháza elérése	Járásközpont elérése
β_1	ELER	-0,146	-0,137	-0,157
β_2	INPUT	0,459	0,458	0,436
β_3	OUTPUT	0,240	0,245	0,262
β_4	HATÁS	0,062	0,052	0,063
R^2		0,46	0,46	0,46

Megjegyzés: standardizált β együtthatók, illetve determinációs együtthatók

Forrás: a szerzők számítása

Következő lépésként az elérhetőségi mutatók és a települési gazdasági erő közötti kapcsolatokat vizsgáltuk meg a három különböző esetben, kezdetben függetlenül azok közvetett vagy közvetlen szerepétől. A 8. táblázatban szereplő béta együttható az „egyszerű” kétváltozós regresszió meredekségét szemlélteti, az R pedig ennek a sztochasztikus viszonyoknak az erősségét méri. A regressziós egyenletekben az e változókhoz tartozó meredekségek negatív előjelűek, amely azt jelenti, hogy a települési gazdasági fajlagos nagysága az elérhetőség javulásával (vagyis az elérési idők csökkenésével) nő, illetve fordítva, rosszabb elérhetőségi viszonyok alacsonyabb fajlagos jövedelmet valószínűsítene. Az R^2 azt mutatja meg, hogy az elérhetőség mekkora százalékban magyarázza a települések fajlagos települési gazdasági erejének szóródását. Így számszerűsíteni tudjuk, hogy az elérhetőség, azaz közvetve a földrajzi elhelyezkedés önmagában mintegy 16–17%-ban megmagyarázza a fajlagos települési gazdasági erő varianciáját, tehát annak területi eloszlása csak kismértékben függ össze a földrajzi helyzettel. A három elérhetőségi megközelítést összevetve pedig láthatjuk, hogy azok lényegileg nem különböznek egymástól.

8. táblázat: Kétváltozós regressziós eredmények az elérhetőség és az egy főre jutó jövedelem között

Egy lakosra jutó települési gazdasági erő	Budapest elérése	Nyíregyháza elérése	Járasközpont elérése
β	-0,405	-0,416	-0,417
R^2	0,16	0,17	0,17

Forrás: a szerzők számítása

Az útelemzés további részében a β értékeket bontottuk fel közvetlen és közvetett utakra.

9. táblázat: Az elérhetőség szerepe a vizsgált települések egy főre jutó települési gazdasági erejének magyarázatában

Utak	Budapest elérése	Nyíregyháza elérése	Járasközpont elérése
ELER-INPUT-OUTPUT-HATAS-FEJL	-0,00043	-0,0002	-0,00079
ELER-OUTPUT-HATAS-FEJL	-0,00157	-0,0007	-0,00116
ELER-INPUT-HATAS-FEJL	-0,00247	-0,00174	-0,00275
ELER-OUTPUT-FEJL	-0,07822	-0,08128	-0,04651
ELER-INPUT-FEJL	-0,14595	-0,16029	-0,1691
ELER-HATAS-FEJL	-0,00852	-0,01265	-0,00745
ELER-INPUT-OUTPUT-FEJL	-0,02118	-0,02273	-0,03183
ELER-FEJL	-0,14647	-0,13678	-0,15722

Forrás: a szerzők számítása

Vizsgálati kérdésünk az volt, hogy a fejlettségben az elérhetőségi mutatók szerepe közvetlenül vagy csak a társadalmi innovációs potenciál tényezőin keresztül, közvetve érvényesül-e. Tekintsük az elérhetőség Budapesttel kapcsolatos változóját! Ennek az elsődleges változónak a közvetlen hatása -0,14647. A közvetett utak pedig végigmehetnek az elsődleges, másodlagos, harmadlagos és negyedleges változón, ekkor a kiindulástól a függő változóig lévő összes utat össze kell adni, a megfelelő útrészeket pedig össze kell szorozni (lásd 9. táblázat).

Általánosan megállapítható, hogy az elérhetőségi mutatók hatása mindhárom esetben nem közvetlenül, hanem elsősorban a társadalmi innovációs potenciál tényezőin keresztül, közvetetten érhető tetten (10. táblázat). Amennyiben tehát a megyében jelentős közlekedési fejlesztések történének, annak hatása elsősorban csak a kedvező társadalmi innovációs potenciállal rendelkező települések esetén lenne érezhető a fejlettségben, hiszen az nem közvetlenül, hanem más tényezőkön keresztül érvényesül. Tehát a megye településeinek fejletlensége/fejlettsége alapvetően nem indokolható a települések elérhetőségi helyzetével, sokkal inkább azok társadalmi innovációs potenciáljával. Megjegyzendő, hogy a végeredmény kialakításában a legnagyobb erejű hatása annak az útnak van, amelyben az elérhetőségi mutatók a társadalmi innovációs potenciál inputtényezőjére, illetve a fejlettségre hatnak.

10. táblázat: A közvetlen és közvetett utak szerepe az egy főre jutó jövedelmek magyarázatában

Egy lakosra jutó jövedelem	Budapest elérése	Nyíregyháza elérése	Járasközpont elérése
Közvetett	-0,258	-0,280	-0,260
Közvetlen	-0,146	-0,137	-0,157
Összesen	-0,405	-0,416	-0,417

Megjegyzés: standardizált β együtthatók

Forrás: a szerzők számítása

A versenyképesség vizsgálata a társadalmi innovációs potenciállal összefüggésben

Érdemesnek tartottuk megvizsgálni a versenyképesség és társadalmi innováció közötti kapcsolatot is. Kutatási kérdésünk arra vonatkozik, hogy milyen összefüggés értelmezhető a versenyképesség és a társadalmi innováció között a megye adott települései esetében.

A területi versenyképesség mérése során összekapcsolódik a fogalom duális és összetett értelmezése. A duális értelmezés szerint a területi versenyképesség a termelékenységi és foglalkoztatottsági tényező komponálásaként értelmezhető, míg az összetett értelmezés a fenti két tényező mögötti hatásmechanizmusokat további tényezőkre bontja.¹⁵ A két értelmezés egymásra épültsége a versenyképesség piramismodellje.¹⁶

Vizsgálatunkban Nemes Nagy¹⁷ megközelítését, a tényezőkre bontás módszerét alkalmaztuk (8. képlet):

$$\frac{\text{Jövedelem}}{\text{Népesség}} = \frac{\text{Jövedelem}}{\text{Foglalkoztatottak}} * \frac{\text{Foglalkoztatottak}}{\text{Aktív korúak}} * \frac{\text{Aktív korúak}}{\text{Népesség}} \quad (8)$$

A fejlettség mérőszáma – az egy lakosra jutó jövedelem (GDP) – komponensekre bontható: a termelékenység, a foglalkoztatottság és a korszerkezeti arányszám szorzatára.¹⁸ Méréseinkben a jövedelem a települések személyijövedelemadó-köteles jövedelmeit, a foglalkoztatottak száma az adott évi adózók számát jelentette, aktív korúaknak a 18–59 éveseket tekintettük, míg népesség alatt az állandó lakosok számát értettük.

Az adózókra jutó jövedelem lényegében az egyes társadalmi innovációs csoportok gazdaságának termelékenységét közelíti, az adózók aktív korú populáción belüli aránya a foglalkoztatottságra ad elfogadható becslést, míg az aktív korúak népességén belüli aránya egyfajta korszerkezeti mérőszámként pozitív erőforrásnak tekinti a munkavállalási korúak magas arányával jellemezhető demográfiai arculatot. Némi matematikai

¹⁵ Nemes Nagy József: A területi versenyképesség elemzési módszerei. In Horváth Gyula (szerk.): *Régiók és települések versenyképessége*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, 2006. 69–83.

¹⁶ Lengyel Imre: A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*, 47. (2000), 12. 962–987.

¹⁷ Nemes Nagy József (szerk.): *Regionális elemzési módszerek*. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, 2005.

¹⁸ Nemes Nagy (2006) i. m.

átalakítás után (az értékek logaritmusát kell venni) a szorzat átalakul egy sokkal könnyebben kezelhető összeggé, a következő formula szerint (9. képlet):

$$\log\left(\frac{\text{Jövedelem}}{\text{Népesség}}\right) = \log\left(\frac{\text{Jövedelem}}{\text{Foglalkoztatottak}}\right) + \log\left(\frac{\text{Foglalkoztatottak}}{\text{Aktív korúak}}\right) + \log\left(\frac{\text{Aktív korúak}}{\text{Népesség}}\right) \quad (9)$$

E vázolt tényezőkre bontást térségtipizálásra alkalmaztuk, elfogadva Nemes Nagy eredményeit, miszerint a jövedelmi különbségeket elsősorban a termelékenység alakítja, miközben a korszerkezeti tényező hatása igen csekély. Tipizálásunk alapja az egyes társadalmi innovációs csoportok értékeinek országos átlaghoz való viszonya a lakossági jövedelmek, valamint az ezt felbontó három tényező esetén. Átvéve forrásunk technikai megoldásait, a 11. táblázatban mi is 1-gyel jelöltük az országos átlag feletti, 0-ával pedig az átlag alatti tényezőket. (Az első számérték mindig a lakossági jövedelmeket szimbolizálja, míg a második a termelékenységet, a harmadik a foglalkoztatottságot, a negyedik pedig a korszerkezeti tényezőt.) Versenyelőnyösnek tekintjük az átlag feletti lakossági jövedelmű térségeket, míg versenyhátrányosnak az átlag alattiakat. Ezen belül komplex versenyelőnyt állapítunk meg, ha az adott térség a lakossági jövedelmek mindhárom összetevőjében átlag feletti értékekkel rendelkezik, míg több-, illetve egytényezős a versenyelőny, ha kettő vagy mindössze egy tényező esetében teljesül ez a feltétel. A versenyhátrány mibenlétét ennek analógiájára értelmeztük.

11. táblázat: Versenyképesség a komplex indikátor segítségével kialakított települési csoportokban, 2001–2018

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd
2001	0000	0000	0000	0000	1111
2002	0000	0000	0000	0000	1111
2003	0000	0000	0000	0000	1111
2004	0000	0000	0000	0000	1111
2005	0000	0000	0000	0000	1111
2006	0000	0000	0000	0000	1111
2007	0000	0000	0000	0000	1111
2008	0000	0000	0000	0000	1111
2009	0000	0000	0000	0000	1111
2010	0000	0000	0000	0000	1111
2011	0000	0000	0000	0000	1111
2012	0000	0000	0000	0001	1111
2013	0000	0000	0000	0001	1111
2014	0000	0000	0000	0001	1111
2015	0001	0000	0000	0001	1111
2016	0001	0000	0000	0001	1110
2017	0001	0000	0000	0001	1110
2018	0001	0000	0000	0001	1110

Forrás: a szerzők számítása

Megállapítható, hogy csak a társadalmi innovációs szempontból legkedvezőbb helyzetű ötödik ötödbe tartozó településeknél láthatunk versenyelőnyt, amely 2001 és 2015 között komplex volt, ezután viszont a demográfiai arculat romlása miatt már csak többtényezős versenyelőny. A többi településcsoport esetében komplex vagy többtényezős versenyhátrány.

A versenyképesség számítása – az előzőekben ismertetetthez képest – más mutatók felhasználásával, de hasonló gondolati háttérrel is megvalósítható. A következő számításban erre kívánunk példát mutatni. Példánkban a következő képletet használtuk:

$$\frac{\text{Jövedelem}}{\text{Terület}} = \frac{\text{Népesség}}{\text{Terület}} * \frac{\text{Jövedelem}}{\text{Foglalkoztatottak}} * \frac{\text{Foglalkoztatottak}}{\text{Aktív korúak}} * \frac{\text{Aktív korúak}}{\text{Népesség}} \quad (10)$$

Eszerint a gazdasági sűrűséget meghatározza a népsűrűség, az élőlomka-termelékenység, a foglalkoztatottság, valamint a korszerkezet. A számítási mód, valamint az eredmények interpretálása hasonló az előzőekben ismertetetthez. Eredményeink alapján megállapíthatjuk, hogy a versenyképesség és a társadalmi innovációs potenciál közötti kapcsolat ebben az összefüggésben is egyértelmű. Csak a korszerkezet módosítja némileg a versenyképességi helyzetet.

12. táblázat: Versenyképesség a komplex indikátor segítségével kialakított települési csoportokban, 2001–2018

Évek	Első ötöd	Második ötöd	Harmadik ötöd	Negyedik ötöd	Ötödik ötöd
2001	00000	00000	00000	00000	11111
2002	00000	00000	00000	00000	11111
2003	00000	00000	00000	00000	11111
2004	00000	00000	00000	00000	11111
2005	00000	00000	00000	00000	11111
2006	00000	00000	00000	00000	11111
2007	00000	00000	00000	00000	11111
2008	00000	00000	00000	00000	11111
2009	00000	00000	00000	00000	11111
2010	00000	00000	00000	00000	11111
2011	00000	00000	00000	00000	11111
2012	00000	00000	00000	00001	11111
2013	00000	00000	00000	00001	11111
2014	00000	00000	00000	00001	11111
2015	00001	00000	00000	00001	11111
2016	00001	00000	00000	00001	11110
2017	00001	00000	00000	00001	11110
2018	00001	00000	00000	00001	11110

Forrás: a szerzők számítása

Összegzés

Tanulmányunk Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egyes települései esetében a települések társadalmi innovációs potenciáljának térstatisztikai vizsgálatát mutatja be. A társadalmi innovációs potenciál meghatározásához – az innovációk rendszerszerűségét alapul véve – input-, output- és hatásindikátorok segítségével kijelöltük a társadalmi-gazdasági mutatókat. Kutatásunk eredményeként meghatároztuk a megye legkedvezőbb helyzetben lévő térségeit (Nyíregyháza, Záhony és Mátészalka térsége). A társadalmi innovációs potenciált vizsgáló komplex indikátor kiszámítását követően elemeztük a mutató által meghatározott kép és a megyére jellemző területi folyamatok közti kapcsolatot. Kutatásunk során (népességszám, természetes fogyás, foglalkoztatottság – társadalmi innovációs potenciál kapcsolata) arra a megállapításra jutottunk, hogy a társadalmi innovációs potenciál szorosan köthető a megye jelenlegi fejlettségi térszerkezetéhez. Emiatt – kutatásaink alapján – azt állítjuk, hogy a társadalmi innovációk megvalósulása esetén alapvetően a jelenlegi térszerkezeti viszonyok fennmaradására lehet számítani.

További kutatási kérdésként vizsgáltuk, hogy milyen módon befolyásolja adott település egy adózóra jutó jövedelmét a társadalmi innovációs helyzet, valamint a népességnagyság a megyében. Vizsgálatunk alapján kijelenthető, hogy a település népességnagyságának termelékenységre gyakorolt hatása némileg fontosabb, mint az adott település társadalmi innovációs potenciálja.

Vizsgálatunk részét képezte a megye települései vonatkozásában a gazdasági egyenlőtlenségek okainak vizsgálata az útmodell segítségével. Az elemzés során kísérletet tettünk a települések elérhetőségi viszonyai és a fejlettség közötti kapcsolatot feltárására. Vizsgálatunk során arra a következtetésre jutottunk, hogy az elérhetőségi mutatók hatása nem közvetlenül, hanem elsősorban a társadalmi innovációs potenciál tényezőin keresztül, közvetetten érhető tetten. Az útelemzés eredményeként megállapítható, hogy a megye településeinek fejletlensége/fejlettsége alapvetően nem indokolható a települések elérhetőségi helyzetével, sokkal inkább azok társadalmi innovációs potenciáljával. Megalapozott helyi fejlesztés tehát a társadalmi innovációs potenciált jelentő területek alapvető javítása nélkül nem képzelhető el, s azok némileg fontosabbak, mint a jelentős infrastrukturális beruházások.

Hangsúlyos kutatási kérdésként vizsgáltuk, hogy összevethető-e a társadalmi-gazdasági értelemben vett versenyképesség a települések társadalmi innovációs besorolásával. Vizsgálatunk azt mutatta, hogy csak a társadalmi innovációs szempontból legkedvezőbb helyzetű települések esetében jelenik meg versenyelőny. Általánosságban megállapítható, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye településeinek társadalmi innovációs potenciálja szorosan kapcsolódik a település jelenlegi fejlettségi térszerkezetéhez.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a társadalmi innovációk ugyan lokálisan nagy jelentőséggel bírnak a periferikus helyzetű megye általános felzárkóztatásában, területi különbségei csökkentésében nem képesek áttűtő eredmények elérésére.

Irodalomjegyzék

- Beluszky Pál – Győri Róbert: Fel is út, le is út... (Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században). *Tér és Társadalom*, 18. (2004), 1. 1–41.
- Benedek József – Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. (2015), 2. 4–22.
- Kiss János Péter: A kistérségek 2000. évi GDP-jének becslése. In Nemes Nagy József (szerk.): *Kistérségi mozaik. Regionális Tudományi Tanulmányok* 8. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, 2003. 39–54.
- KSH: *A határ menti települések jellemzői az Alföldön*. Budapest, 2012.
- KSH: *Magyarország településhálózata 1. Agglomerációk, településegységek*. Budapest, 2014.
- KSH: *A komplex programmal fejlesztendő járások jellemzői*, 2014. Budapest, 2016. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kompjar14.pdf
- Lengyel Imre: A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*, 47. (2000), 12. 962–987.
- Lőcsei Hajnalka – Nemes Nagy József: A Balatoni Régió gazdasági súlya és belső térszerkezete. In Nemes Nagy József (szerk.): *Kistérségi mozaik. Regionális Tudományi Tanulmányok* 8. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, 2003. 129–143.
- Nagy Zoltán – Tóth Géza: A társadalmi innovációs potenciál mérési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén példáján. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 97–109.
- Nemes Nagy József – Jakobi Ákos – Németh Nándor: A jövedelemegyenlőtlenségek térségi és településszerkezeti összetevői. *Statisztikai Szemle*, 79. (2001), 10–11. 862–884.
- Nemes Nagy József (szerk.): *Regionális elemzési módszerek*. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, 2005.
- Nemes Nagy József: A területi versenyképesség elemzési módszerei. In Horváth Gyula (szerk.): *Régiók és települések versenyképessége*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, 2006. 69–83.
- Németh Nándor: *Fejlődési tengelyek az új térszerkezetben. Az autópálya-hálózat szerepe a regionális tagoltságban*. Regionális Tudományi Tanulmányok 15. Budapest, ELTE, 2009.
- Sikos T. Tamás (szerk.): *Matematikai és statisztikai módszerek a területi kutatásokban*. Budapest, Akadémiai, 1984.
- Székelyi Mária – Barna Ildikó: *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára*. Budapest, Typotex, 2004.
- Tóth Géza: Kísérlet autópályáink területfejlesztő hatásának bemutatására. *Területi Statisztika*, 42. (2002), 6. 493–505.
- Tóth Géza: *Bevezetés a területi elemzések módszertanába*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2013.

Melléklet

Településnév	Input-indikátorok	Output-indikátorok	Hatás-indikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor ötödei
Ajak	0,3796	0,1375	0,3322	0,2831	5
Anarcs	0,3780	0,0991	0,4253	0,3008	5
Apagy	0,3973	0,1060	0,3158	0,2730	5
Aranyosapáti	0,3014	0,0302	0,2835	0,2050	2
Baktalórántháza	0,3885	0,0623	0,2789	0,2433	4
Balkány	0,3359	0,0686	0,2865	0,2303	3
Balsa	0,3448	0,0696	0,2292	0,2145	3
Barabás	0,2945	0,0794	0,1492	0,1744	1
Bátorliget	0,3711	0,0802	0,2273	0,2262	3
Benk	0,2592	0,0348	0,2539	0,1826	1
Beregdaróc	0,3164	0,0709	0,2078	0,1983	2
Beregsurány	0,3256	0,1801	0,2060	0,2372	4
Berkesz	0,3226	0,0580	0,2509	0,2105	2
Besenyőd	0,2845	0,0465	0,2335	0,1882	1
Beszterec	0,2915	0,0963	0,3190	0,2356	4
Biri	0,3857	0,0493	0,2540	0,2297	3
Botpalád	0,2364	0,0633	0,2437	0,1811	1
Bököny	0,2704	0,0602	0,2409	0,1905	1
Buj	0,3270	0,0716	0,2583	0,2190	3
Cégénydányád	0,3373	0,1833	0,2718	0,2641	5
Csaholc	0,3480	0,0760	0,2764	0,2335	4
Csaroda	0,4099	0,0919	0,2620	0,2546	5
Császló	0,2757	0,0125	0,2312	0,1732	1
Csegöld	0,3393	0,0216	0,2119	0,1909	1
Csenger	0,3973	0,1049	0,2575	0,2533	4
Csengersima	0,2953	0,1031	0,1965	0,1983	2
Csengerújfalu	0,2980	0,0772	0,1877	0,1876	1
Darnó	0,3031	0,0199	0,2597	0,1942	1
Demecser	0,3619	0,1161	0,2712	0,2498	4
Dombrád	0,3177	0,0741	0,2971	0,2296	3
Döge	0,3442	0,1046	0,3014	0,2501	4
Encsencs	0,3293	0,0632	0,2699	0,2208	3
Eperjeske	0,2837	0,0442	0,3057	0,2112	2
Érpatak	0,2638	0,1609	0,2356	0,2201	3
Fábiánháza	0,2988	0,0814	0,2448	0,2083	2
Fehérgyarmat	0,4638	0,1593	0,2649	0,2960	5
Fényeslitke	0,3464	0,1553	0,3626	0,2881	5
Fülesd	0,2913	0,0364	0,2293	0,1857	1
Fülpösdaróc	0,2427	0,0930	0,4029	0,2462	4

Településnév	Input-indikátorok	Output-indikátorok	Hatás-indikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor ötödei
Gacsály	0,1970	0,0634	0,3930	0,2178	3
Garbolc	0,4216	0,0375	0,2560	0,2384	4
Gávavencsellő	0,3100	0,0972	0,2322	0,2131	2
Géberjén	0,4959	0,1316	0,3750	0,3341	5
Gégény	0,3261	0,0810	0,3224	0,2432	4
Gelénese	0,2827	0,0370	0,2202	0,1800	1
Gemzse	0,2956	0,0378	0,2753	0,2029	2
Geszteréd	0,3261	0,0742	0,2474	0,2159	3
Gulács	0,2890	0,0795	0,2269	0,1985	2
Győröcske	0,3377	0,0703	0,2808	0,2296	3
Győrtelek	0,2108	0,0572	0,3174	0,1951	1
Gyulaháza	0,3060	0,0591	0,3657	0,2436	4
Gyügye	0,3054	0,0489	0,2702	0,2082	2
Gyüre	0,3297	0,0488	0,2040	0,1942	1
Hermánszeg	0,2778	0,0395	0,2381	0,1851	1
Hetefejércse	0,1458	0,0459	0,2882	0,1600	1
Hodász	0,2602	0,0566	0,2747	0,1972	2
Ibrány	0,3506	0,1052	0,3118	0,2559	5
Ilk	0,2992	0,0357	0,2346	0,1898	1
Jánd	0,4685	0,1564	0,2437	0,2895	5
Jánkmajtis	0,3245	0,0495	0,2337	0,2026	2
Jármi	0,4168	0,0954	0,2701	0,2608	5
Jéke	0,3365	0,1046	0,3128	0,2513	4
Kállósemjén	0,3574	0,1205	0,2540	0,2440	4
Kálmánháza	0,3921	0,1643	0,2767	0,2777	5
Kántorjánosi	0,2603	0,0396	0,2471	0,1823	1
Kék	0,3183	0,0714	0,2835	0,2244	3
Kékcse	0,3173	0,0437	0,2969	0,2193	3
Kemecse	0,3572	0,1907	0,3150	0,2876	5
Kérsemjén	0,2949	0,0236	0,2479	0,1888	1
Kisar	0,2836	0,0729	0,2256	0,1940	1
Kishódos	0,2796	0,0349	0,2683	0,1943	1
Kisléta	0,3730	0,0650	0,3184	0,2521	4
Kisnamény	0,2945	0,0409	0,2333	0,1895	1
Kispalád	0,2592	0,0396	0,2796	0,1928	1
Kisvárd	0,4495	0,2221	0,3042	0,3253	5
Kisvarsány	0,3685	0,0651	0,3005	0,2447	4
Kisszekeres	0,3037	0,0361	0,2644	0,2014	2
Kocsord	0,3458	0,0718	0,2737	0,2304	3
Komlódótfalu	0,4267	0,0518	0,2130	0,2305	3
Komoró	0,3451	0,0908	0,2982	0,2447	4
Kótaj	0,3350	0,1131	0,3083	0,2522	4

Településnév	Input-indikátorok	Output-indikátorok	Hatás-indikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor ötödei
Kölcse	0,3197	0,0514	0,2002	0,1904	1
Kömörő	0,3054	0,0411	0,2267	0,1911	1
Laskod	0,3335	0,0634	0,3182	0,2384	4
Levelek	0,3832	0,0725	0,2954	0,2504	4
Lónya	0,1940	0,1173	0,1583	0,1565	1
Lövőpetri	0,3607	0,1407	0,2819	0,2611	5
Magosliget	0,4257	0,0208	0,2736	0,2400	4
Magy	0,3548	0,0780	0,2672	0,2334	4
Mánd	0,2655	0,0393	0,1814	0,1621	1
Mándok	0,3131	0,1099	0,3187	0,2472	4
Máriapócs	0,3734	0,1424	0,3213	0,2790	5
Márokpapi	0,2521	0,3021	0,1735	0,2426	4
Mátészalka	0,4578	0,1611	0,3877	0,3355	5
Mátyus	0,1519	0,0516	0,2379	0,1471	1
Méhtelek	0,2770	0,0426	0,2857	0,2018	2
Mérk	0,2361	0,0692	0,3389	0,2147	3
Mezőladány	0,3080	0,0599	0,2955	0,2211	3
Milota	0,2636	0,0664	0,2208	0,1836	1
Nábrád	0,3244	0,0493	0,3073	0,2270	3
Nagyar	0,3437	0,0395	0,2159	0,1997	2
Nagycserkesz	0,3188	0,0956	0,2502	0,2215	3
Nagydobos	0,3292	0,0717	0,2748	0,2252	3
Nagyecséd	0,3215	0,0541	0,2643	0,2133	3
Nagyhalász	0,3349	0,1011	0,3367	0,2576	5
Nagyhódos	0,3508	0,0607	0,2255	0,2123	2
Nagykálló	0,4511	0,1284	0,2556	0,2784	5
Nagyszekeres	0,3184	0,0713	0,2649	0,2182	3
Nagyvarsány	0,3187	0,1224	0,3636	0,2683	5
Napkor	0,3997	0,1277	0,2865	0,2713	5
Nemesborzova	0,2287	0,1260	0,1957	0,1835	1
Nyírbátor	0,4243	0,1508	0,2943	0,2898	5
Nyírbéltek	0,2970	0,0629	0,2815	0,2138	3
Nyírbogát	0,3637	0,1327	0,2814	0,2593	5
Nyírbogdány	0,3566	0,1219	0,2978	0,2587	5
Nyírcsaholy	0,3247	0,0917	0,2493	0,2219	3
Nyírcsászári	0,4324	0,0737	0,2693	0,2585	5
Nyírdersz	0,2785	0,0457	0,2344	0,1862	1
Nyíregyháza	0,5063	0,3075	0,3266	0,3801	5
Nyírgelse	0,3372	0,1385	0,2835	0,2531	4
Nyírgyulaj	0,3336	0,0910	0,2593	0,2280	3
Nyíribrony	0,3199	0,0584	0,2668	0,2150	3
Nyírfákó	0,3562	0,1074	0,2862	0,2499	4

Településnév	Input-indikátorok	Output-indikátorok	Hatás-indikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor ötödei
Nyírkársz	0,2766	0,0846	0,2792	0,2135	3
Nyírkáta	0,2775	0,0775	0,2395	0,1981	2
Nyírkércs	0,3889	0,0671	0,3257	0,2606	5
Nyírlövő	0,3505	0,0699	0,3474	0,2559	5
Nyírlugos	0,3106	0,1500	0,2646	0,2417	4
Nyírmada	0,2914	0,0584	0,2885	0,2128	2
Nyírmeggyes	0,3668	0,1049	0,2932	0,2550	5
Nyírmihálydi	0,2437	0,1110	0,3032	0,2193	3
Nyírparasznya	0,3214	0,0357	0,2573	0,2048	2
Nyírpazony	0,4307	0,1585	0,3528	0,3140	5
Nyírpilis	0,3278	0,1109	0,3576	0,2654	5
Nyírtass	0,3237	0,0781	0,2986	0,2335	4
Nyírtelek	0,3942	0,1362	0,3033	0,2779	5
Nyírtét	0,3354	0,0573	0,3081	0,2336	4
Nyírtura	0,4116	0,1840	0,3035	0,2997	5
Nyírvasvári	0,3573	0,0576	0,2497	0,2215	3
Ófehértó	0,3207	0,0512	0,2641	0,2120	2
Olcsva	0,3406	0,0774	0,2823	0,2334	4
Olcsvaapáti	0,2939	0,0345	0,2315	0,1867	1
Ópályi	0,2965	0,0811	0,2666	0,2147	3
Ökörítőfűlpös	0,2902	0,0454	0,2328	0,1895	1
Ömböly	0,2177	0,0714	0,2232	0,1708	1
Őr	0,3082	0,0694	0,3178	0,2318	4
Panyola	0,3533	0,1190	0,2477	0,2400	4
Pap	0,3905	0,0997	0,3085	0,2662	5
Papos	0,3925	0,0434	0,2594	0,2318	4
Paszab	0,3178	0,1302	0,2420	0,2300	3
Pátroha	0,2864	0,0590	0,3102	0,2185	3
Pátyod	0,3006	0,1528	0,2407	0,2314	3
Penészlek	0,2742	0,0918	0,2244	0,1968	1
Penyige	0,3414	0,1319	0,2247	0,2327	4
Petneháza	0,3474	0,0542	0,3135	0,2384	4
Piricse	0,3047	0,0461	0,2935	0,2148	3
Pócspetri	0,3526	0,1320	0,2902	0,2583	5
Porcsalma	0,2819	0,0492	0,2575	0,1962	1
Pusztadobos	0,2785	0,0846	0,2637	0,2090	2
Rakamaz	0,3794	0,1420	0,2657	0,2624	5
Ramocsaháza	0,2821	0,0537	0,2963	0,2107	2
Rápolt	0,3090	0,0135	0,3113	0,2113	2
Rétközberencs	0,3246	0,0607	0,2988	0,2280	3
Rohod	0,3242	0,0498	0,2230	0,1990	2
Rozsály	0,3541	0,0627	0,3081	0,2416	4

Településnév	Input-indikátorok	Output-indikátorok	Hatás-indikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor ötödei
Sényő	0,3971	0,0967	0,3147	0,2695	5
Sonkád	0,3124	0,0565	0,2350	0,2013	2
Szabolcs	0,4894	0,1568	0,2622	0,3028	5
Szabolcsbáka	0,3158	0,0656	0,3321	0,2379	4
Szabolcsveresmart	0,2719	0,0846	0,3207	0,2258	3
Szakoly	0,3581	0,0949	0,2799	0,2443	4
Szamosangyalos	0,3063	0,0515	0,2386	0,1988	2
Szamosbecs	0,3184	0,0593	0,1993	0,1923	1
Szamoskér	0,4558	0,1289	0,2556	0,2801	5
Szamosályi	0,3164	0,0769	0,2386	0,2106	2
Szamostatárfalva	0,2638	0,0488	0,1980	0,1702	1
Szamosújlak	0,2864	0,0436	0,2821	0,2040	2
Szamoszeg	0,2930	0,0665	0,2779	0,2124	2
Szatmárcseke	0,2831	0,0483	0,2217	0,1844	1
Székely	0,3021	0,0866	0,2388	0,2092	2
Szorgalmatos	0,3471	0,1030	0,2846	0,2449	4
Tákos	0,3100	0,0856	0,2600	0,2185	3
Tarpa	0,3055	0,0829	0,2013	0,1966	1
Terem	0,4587	0,0624	0,2624	0,2612	5
Tiborszállás	0,3047	0,0666	0,3373	0,2362	4
Timár	0,3130	0,1170	0,2793	0,2364	4
Tiszaadony	0,2589	0,0337	0,2180	0,1702	1
Tiszabecs	0,3209	0,0627	0,1719	0,1852	1
Tiszabercel	0,3526	0,0763	0,2442	0,2244	3
Tiszabездéd	0,3262	0,0832	0,2755	0,2283	3
Tiszacsécse	0,2167	0,0612	0,2651	0,1810	1
Tiszadada	0,2722	0,0894	0,2464	0,2026	2
Tiszadob	0,3046	0,0956	0,2362	0,2121	2
Tiszaeszlár	0,3001	0,0496	0,2525	0,2008	2
Tiszakanyár	0,3131	0,0674	0,3349	0,2385	4
Tiszakerecseny	0,2908	0,0867	0,2183	0,1986	2
Tiszakóród	0,2718	0,0492	0,2308	0,1839	1
Tiszalök	0,3451	0,1774	0,2818	0,2681	5
Tiszaogyorós	0,3236	0,0325	0,2415	0,1992	2
Tiszanagyfalu	0,3183	0,0802	0,2924	0,2303	3
Tiszarád	0,2858	0,0519	0,2951	0,2110	2
Tiszaszalka	0,3389	0,1081	0,3194	0,2555	5
Tiszaszentmárton	0,3225	0,0434	0,2627	0,2095	2
Tiszatelek	0,3154	0,2166	0,2773	0,2698	5
Tiszavasvári	0,3652	0,1120	0,3184	0,2652	5
Tiszavid	0,3212	0,0191	0,3440	0,2281	3
Tisztaberek	0,2485	0,0196	0,2206	0,1629	1

Településnév	Input-indikátorok	Output-indikátorok	Hatás-indikátorok	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor	A társadalmi innovációt mérő komplex indikátor ötödei
Tivadar	0,6346	0,0561	0,1949	0,2952	5
Tornyospálca	0,2779	0,0698	0,2942	0,2140	3
Tunyogmatolcs	0,3257	0,0538	0,2276	0,2023	2
Túristvándi	0,3190	0,0753	0,2136	0,2026	2
Túrlicse	0,2940	0,0337	0,2724	0,2001	2
Tuzsér	0,2911	0,0771	0,3033	0,2238	3
Tyukod	0,2759	0,0572	0,2634	0,1988	2
Újdombrád	0,2937	0,0885	0,3906	0,2576	5
Újfehértó	0,3894	0,2775	0,3016	0,3228	5
Újkenéz	0,2815	0,0372	0,2654	0,1947	1
Ura	0,3004	0,0457	0,2558	0,2006	2
Uszka	0,3373	0,0307	0,3475	0,2385	4
Vaja	0,3325	0,0890	0,3064	0,2426	4
Vállaj	0,2703	0,1630	0,2216	0,2183	3
Vámosatya	0,2311	0,0720	0,2891	0,1974	2
Vámosoroszi	0,3595	0,0470	0,2682	0,2249	3
Vásárosnamény	0,4208	0,1292	0,2571	0,2690	5
Vasmegyer	0,3286	0,0864	0,3006	0,2385	4
Záhony	0,4290	0,1812	0,4100	0,3401	5
Zajta	0,3564	0,0664	0,3201	0,2476	4
Zsarolyán	0,2602	0,0395	0,3081	0,2026	2
Zsurk	0,3358	0,0463	0,2448	0,2090	2
Megyei átlag	0,326709	0,083591	0,27243	0,227577	

Vákát

Kihívások a periférián – társadalmi innováción alapuló felzárkózás egy hátrányos helyzetű járásban¹

Bevezetés

A technikai innovációk a társadalmi változás előfeltételeiként és okozóiként azonosíthatók, és nem jöhetnek létre a társadalom megújulása nélkül. A technológiai és gazdasági innovációk nem tudnak választ adni minden társadalmi kihívásra. A természeti, anyagi erőforrások egyre szűkebben állnak rendelkezésre, így szükségessé válik a befektethető javak minél észszerűbb, minél nagyobb társadalmi és gazdasági hatékonyságot elérő felhasználása. Jelentős feladat a regionális aránytalanságokból fakadó lemaradások kezelése és a felzárkózási lehetőségek megteremtése a perifériális térségekben. A fejezet azonosítja a leghátrányosabb helyzetű járások kihívásait, valamint a perifériális térségekben megjelenő közösségi igényekhez kapcsolódó társadalmi, gazdasági és politikai szükségleteket, problémákat. Kiemelten fókuszálva a leghátrányosabb járások közül a Nyírbátori járásra, bemutatja azon helyi szintű felzárkóztatási lehetőségeket, amelyek társadalmi innovációs törekvésekből fakadnak, és modellértékűek más hátrányos helyzetű térségek számára. A vizsgált megoldás – a statisztikai elemzést és a járásban végzett kvalitatív interjúkat követően – bemutatja a társadalmi innováció folyamatát és a rendszerszerű működést meghatározó keretfeltételeket. A fejezet a társadalmi innovációs potenciált vizsgáló komplex mutató alapján rangsorolt települések vonatkozásában meghatározza azon kritikus tényezőket, amelyek segítik további társadalmi innovációs törekvések generálását.

A más hátrányos helyzetű térségek számára is adaptálható megoldási javaslatok és az újszerű struktúrák, együttműködések vizsgálata lehetőséget teremt a társadalmi innovációs folyamat szerepének bemutatására a helyi szintű felzárkóztatási kezdeményezésekben.

A hátrányos helyzetű járások kihívásai

A tanulmány a Nyírbátori járás társadalmi innováción alapuló felzárkózási folyamatát vizsgálja. A vizsgált járás komplex programmal fejlesztendő járás, periférikus elhelyezkedésű, a leghátrányosabb járások rangsorában alulról a 13. helyen szerepel. A Nyírbátori járás főbb kihívásai – a komplex programmal fejlesztendő járásokhoz hasonlóan – elsősorban a munkanélküliség, oktatási egyenlőtlenség, egészségügyi problémák és lakhatási nehézségek területén jelentkező igények kielégítésével kapcsolatos.

¹ Jelen tanulmány jelentős mértékben megegyezik Varga Krisztina folyamatban lévő doktori kutatásának egy alfejezetével (a kutatás témája: A társadalmi innovációs folyamatok mérési kihívásai – mérési indikátorok vizsgálata a Nyírbátori járásban). A tanulmány a doktori kutatás egy szeletét mutatja be, fókuszálva a járásszékhelyen végzett vizsgálatokra. A doktori kutatás a társadalmi innovációs folyamatok mikroszintű elemzését végzi, statisztikai és részvételi akciókutatáson alapuló módszerek ötvözésével.

A járási szint a települések közti intenzív együttműködést, az önszerveződést és az alulról építkező helyi igények kielégítését támogatja. A járás a megye részét alkotó, annak felosztásával kialakított, a települések meghatározott csoportját magában foglaló közigazgatási területi egység Magyarországon.

1. táblázat: A magyarországi járások kialakításának elvei

a) területi léptékű alsószintű államigazgatási egységek létrehozása
b) településszerkezeti különbségek figyelembevétele
c) térszervező funkció betöltése (felzárkóztatás)
d) államigazgatási és megyehatárok figyelembevétele
e) kiépült államigazgatási struktúra biztosítása a székhelyen
f) a székhely meghatározásánál a közlekedési infrastruktúra figyelembevétele
g) önkormányzati és államigazgatási feladatok szétválasztása szervezeti szinten
h) járási hivatalok alapítása
i) meglévő ügyintézési helyszínek fenntartása (lehetőség szerint)

Forrás: a járások kialakításáról szóló 1299/2011. (IX. 1.) Korm. határozat alapján a szerző szerkesztése

A táblázatban külön jelöltem a felzárkóztatást segítő funkciót, amely szerep külön hangsúlyt kap a hátrányos helyzetű járások támogatása során.

A járások területi fejlettség szerinti – jelenleg hatályos – 2014-ben végzett besorolását a 290/2014. (XI. 26.), valamint az azt módosító 106/2015. (IV. 23.) számú kormányrendelet rögzíti. A hátrányos, illetve fejlesztendő járások a fenti kormányrendeletek alapján (rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról) kedvezményezett térségeknek minősülnek:

- kedvezményezett járás (komplex mutatója kisebb, mint az összes járás komplex mutatójának átlaga);
- fejlesztendő járások (azon legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező járások, amelyekben az ország lakosságának 15%-a él).

A fent megjelölt besorolás alapján azon legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező járások, amelyekben az ország kumulált lakónépességének 10%-a él, komplex programmal fejlesztendő járások. A komplex mutató olyan kompozit mutató, amely társadalmi és demográfiai, lakás- és életkörülmények, helyi gazdasági és munkaerőpiaci, valamint infrastruktúra- és környezeti mutatók alapján lett meghatározva:²

$$f_i = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m f a_i, \text{ ahol} \quad (1)$$

$f a_i$: csoportindikátor

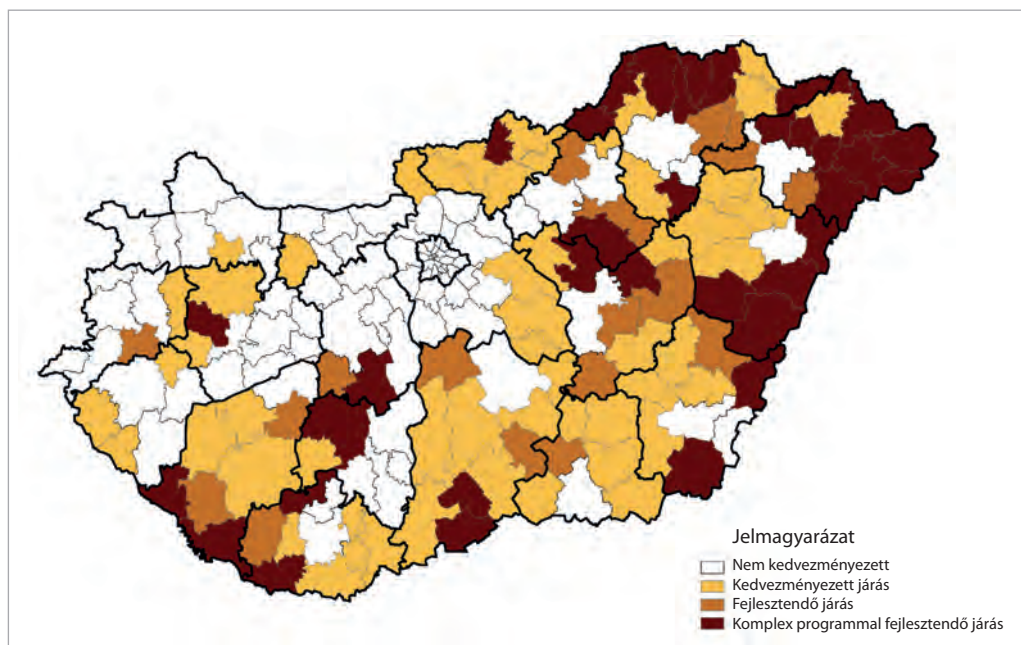
f_i : komplex mutató

m : csoportindikátorok száma

² Lásd 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról.

A jelenleg érvényes, a kormányrendelet szerinti térségi besorolás alapegységei a járá-sok. A számítási eljárás során – a pontozásos módszert és a diszkriminanciaanalízist követően – normalizálást alkalmaztak. Az 1986-tól folyamatos lehatárolási eljárásokhoz (1991, 1993, 1996, 1997, 2001, 2004, 2007) képest változott a mutatók köre is.

A járási fejlettségi mutató³ alapján keletkezett rangsor Magyarország 197 járása közül 109-et minősít kedvezményezettnek. Ezekben az ország lakosságának 35%-a él. Közülük 54 tartozik a fejlesztendő járá-sok körébe, lakónépességük a jogszabályi előírás szerint az ország lakónépességének 15%-át adja. A népesség 10%-át tömörítő, komplex pro-grammal fejlesztendő járá-sok száma 36. A kedvezményezetttségnek van más jogcíme is: a kormányrendelet szerint azokban a régiókban, ahol a kedvezményezett járá-sok lakónépessége nem éri el a régió lakónépességének 30%-át, meghatározott szempontok szerint és adott mértékig regionális szempontból kedvezményezett járá-sokat jelölhetnek ki. A regionális szempontból történő kedvezményezetttség vonatkozik a megyei közgyűlés által kijelölt járá-sokra is, valamint a súlyos természeti és civilizációs katasztrófával való érintettségre (a 37. komplex programmal fejlesztendő járás: Devecseri járás⁴).

1. ábra: Magyarország járá-sai kedvezményezett-ségi szintek szerint

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A kedvezményezett-ségi besorolásnak elsősorban a fejlesztési támogatások, források felhasználása miatt van jelentős szerepe. A legkedvezőtlenebb helyzetű járá-sok fejlesztésére szolgáló támogatásokat csak ezen besorolás alapján lehet lehívni.

³ KSH: *A komplex programmal fejlesztendő járá-sok jellemzői*, 2014. Budapest, 2016.

⁴ Vörösiszap-katasztrófa, 2010. október.

Kiemelt figyelmet fordít az állam a komplex programmal fejlesztendő járásokra (jogszabály által előírt speciális fejlesztési eszközrendszer használatával). A 2014–2020 közötti, Európai Unió által biztosított támogatások elosztása során a kedvezményezett járások szintén előnyben részesülnek. Ezen összehangolt támogatási struktúra fő célja a hátrányos helyzetű térségek fejlesztése és további leszakadásuk megakadályozása.

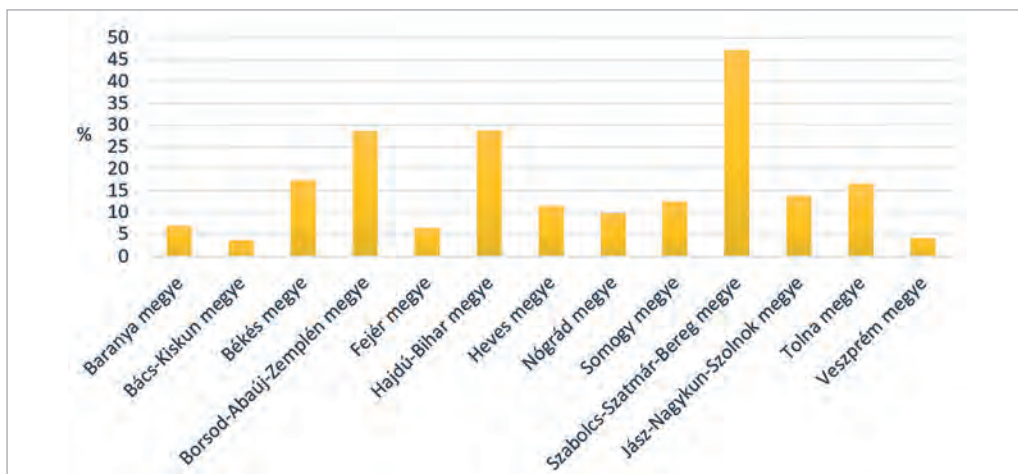
A leghátrányosabb helyzetű járások demográfiai jellemzőikben eltérők, a vizsgálatba bevont Nyírbátori járás kifejezetten fiatalos korszerkezetű, szemben az idős korszerkezetű dél-alföldi, dél-dunántúli járásokkal.⁵ A komplex programmal fejlesztendő járások ugyanakkor homogénnek tekinthetők az alábbi tényezők vonatkozásában (2. táblázat).

2. táblázat: A komplex programmal fejlesztendő járások homogén tényezői

Tényező	Jellemző
Népességmegtartó képesség	Alacsony, belföldi vándorlási egyenleg negatív
Halandóság	Magas
Iskolázottsági színvonal	Országos átlag alatti
Munkaerőpiaci helyzet	Országosnál kedvezőtlenebb
Jövedelmi helyzet	Országosnál kedvezőtlenebb
Korszerűtlen lakások aránya	Magas
Lakossági infrastruktúra kiépítettsége	Alacsony

Forrás: KSH (2016) i. m. alapján a szerző szerkesztése

A komplex programmal fejlesztendő járások az ország periférikus részén találhatók, jelentős számban határ menti járások (23 járás). A komplex programmal fejlesztendő járások lakónépességének több mint 60%-a Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében él (2. ábra).⁶

2. ábra: A komplex programmal fejlesztendő járások lakónépessége az adott megyén belül (%)

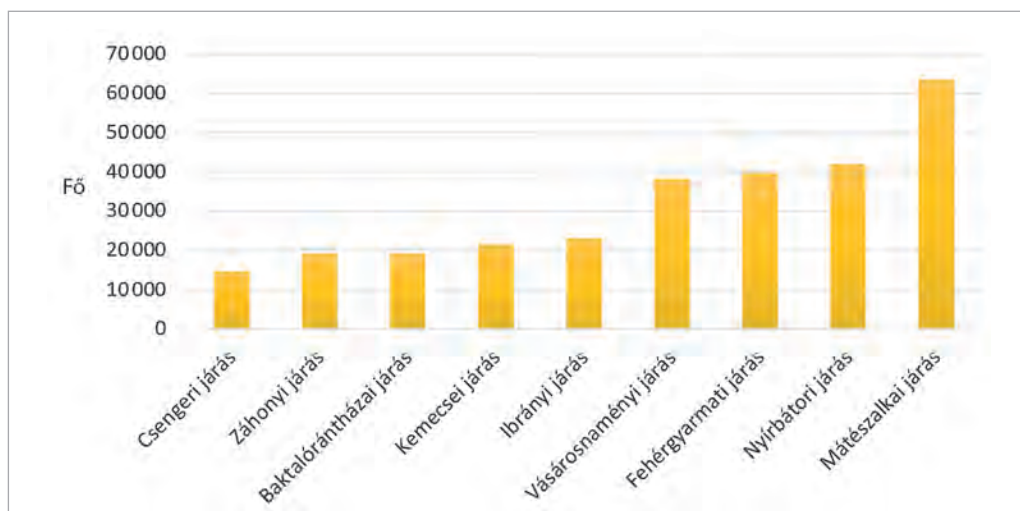
Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

⁵ KSH (2016) i. m.

⁶ KSH (2016) i. m.

A lehatárolás alapján Csongrád, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Pest, Vas és Zala megyében, valamint Budapesten nincs komplex programmal fejlesztendő járás.

A legtöbb fejlesztendő járás az ország keleti részén található Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében van, összesen 9 járás igényel átfogó tervek mentén megvalósított felzárkóztatási programot. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye minden második állampolgára olyan járásban él, amely komplex fejlesztésre szorul. A megye 13 járásának lakónépessége meghaladja az 552 000 főt, ebből mindösszesen közel 270 000 fő él a komplex programmal fejlesztendő 9 járásban.

3. ábra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye komplex programmal fejlesztendő járásainak népessége (fő)

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A periferiális térségek – mint hátrányos helyzetű térségek – jól körülhatárolható igényekkel rendelkeznek, illetve társadalmi-gazdasági kihívásokkal küzdenek.

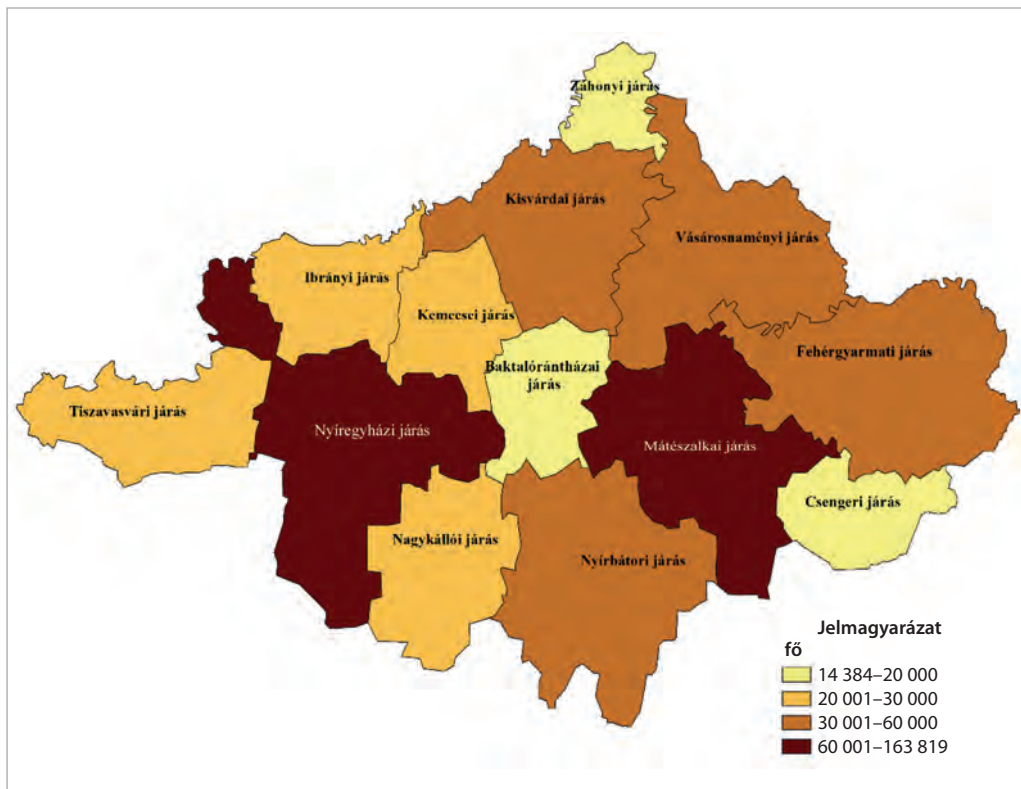
3. táblázat: Periferiális térségek igényei és kihívásai

Társadalmi		Gazdasági		Politikai	
Igény	Kihívás	Igény	Kihívás	Igény	Kihívás
Állampolgárok bevonása, társadalmi szolgáltatások (egészségügy, oktatás stb.), mobilitás, közösség	Elvándorlás, hátrányos helyzetű csoportok, etnikai sajátosságok, képzettségi szintek közti egyenlőtlenség	Biztonság, stabilitás, foglalkoztatottság, fenntarthatóság, bizalom	Lakhatási feltételek, munkanélküliség, pénzügyi források, szakértelem	Tudatosság, mozgósító erő, politikai részvétel	Kormányzati transzparenncia, döntések függetlensége, elkötelezettség

Forrás: Veresné Somosi Mariann – Varga Krisztina – Kocziszky György: Step by step for social innovation with neuro-fuzzy modelling. *European Journal of Economics and Business Studies*, 5. (2019), 1. 13–23. alapján a szerző szerkesztése

A Nyírbátori járás innovációs képességét befolyásoló és tükröző tényezők

A Nyírbátori járás az ország északkeleti részén helyezkedik el, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye déli részén, ami az ország peremterületének nevezhető.

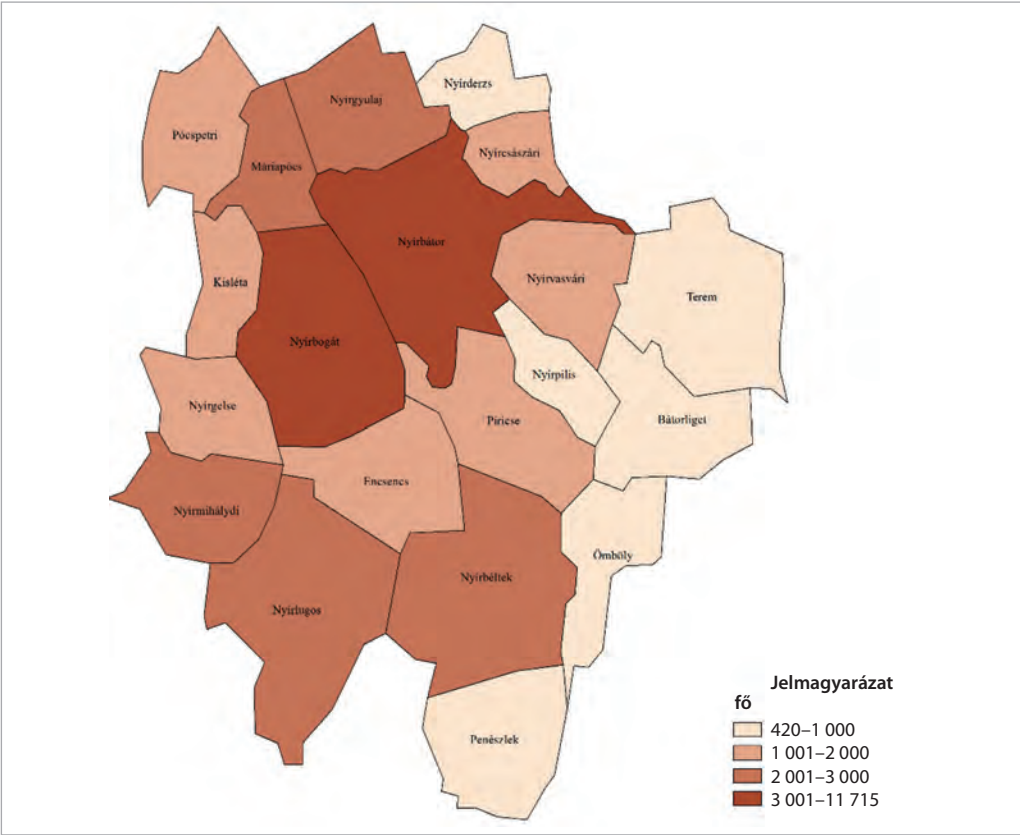

4. ábra: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye járásai (népszámszám)

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A vizsgált Nyírbátori járás 696 km² területi nagyságú, és 20 település alkotja.⁷ A járás lakónépessége 42 998 fő (2019). A Nyírbátori járás népesség- és településszám alapján közepes nagyságúnak tekinthető Szabolcs-Szatmár-Bereg megye járásai között.

⁷ A járás települései: Bátorliget (740 fő, 33 km²), Encsencs (1921 fő, 32 km²), Kisléta (1877 fő, 22 km²), Máriapócs (2130 fő, 22 km²), Nyírbátor (11 891 fő, 67 km²), Nyírbétek (2910 fő, 62 km²), Nyírbogát (3037 fő, 55 km²), Nyíresászári (1192 fő, 13 km²), Nyílderzs (656 fő, 17 km²), Nyírgelse (1092 fő, 28 km²), Nyírgyulaj (2074 fő, 36 km²), Nyírlugos (2633 fő, 58 km²), Nyírmihálydi (2279 fő, 25 km²), Nyírpilis (891 fő, 16 km²), Nyírvasvári (1969 fő, 28 km²), Ömböly (451 fő, 30 km²), Penészlek (1032 fő, 37 km²), Piricse (1870 fő, 37 km²), Pócspetri (1682 fő, 26 km²), Terem (671 fő, 49 km²).

5. ábra: A Nyírbátori járás népességszámának alakulása

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A Nyírbátori járás a komplex programmal fejlesztendő járások rangsorában a 13. helyen szerepel, három város (Nyírbátor, Nyírlugos, Máriapócs) és 17 község tartozik hozzá. Komplex mutatója 27,15, ami a 46,68-as átlag 60%-át sem éri el.

4. táblázat: A Nyírbátori járás települései népességekategória alapján (2019. január 1-jén)

Népességekategória (fő)	Településszám	Ebből város	Lakosság (fő)	Ebből városi
200–499	1	–	451	–
500–999	4	–	2958	–
1000–1999	8	–	12 635	–
2000–2999	5	2	12 026	4 763
3000–4999	1	–	3 037	–
5000–19 999	1	1	11 891	11 891
Összesen	20	3	42 998	16 654

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A komplex programmal fejlesztendő járások döntő többsége vidékies jellegű. A vidékies önmagában relatív fogalom, a városiashoz viszonyítva értelmezhető.⁸ Azokat a járásokat tekinthetjük vidékiesnek, ahol a lakosság több mint fele 120 fő/km² alatti népsűrűséggel rendelkező településeken él.⁹ Abszolút vidékies egy járás abban az esetben, ha a 120 fő/km² alatti népsűrűségű településeken élők aránya 100%. Ha ez az arány a 75–99%, akkor az erőteljesen vidékies, míg 50 és 74% között vidékies a járás.¹⁰ Az érintett járások átlagos népsűrűsége (52 fő/km²) mindössze fele az országosnak, és közel negyede a nem kedvezményezettének.¹¹

A komplex programmal fejlesztendő járások településeinek népsűrűsége jellemzően igen alacsony, és az átlagosnál nagyobb az 1000 fő alatti lélekszámú települések aránya.¹² Az 1000 fő alatti településtípusok megnevezésében a szakirodalom nem konzekvens. Ezen településtípusok egyes szakirodalmi nézetek szerint tekinthetők aprófalvaknak,¹³ ugyanakkor mások aprófalunak az 500 fő alatti településeket tekintik.¹⁴ A leghátrányosabb helyzetű járásokat alkotó 700 településből mindössze 8 lakónépessége haladja meg a 10 000 főt,¹⁵ ezen települések egyike a vizsgált járás székhelye, Nyírbátor. A Nyírbátori járásban alacsony az 1000 fő alatti települések száma. Fontos megjegyezni, hogy a településszerkezet ezen jellemzője nem függ össze a fejlettséggel (vagy annak hiányával).

A komplex programmal fejlesztendő járások átlagos lakónépessége 27 ezer fő, ami az országos átlag 55%-a. A Nyírbátori járás esetében ez az arány 86% (KSH).

A leghátrányosabb helyzetű járások demográfiai jellemzőikben eltérők. A komplex programmal fejlesztendő járásokban a gyermekkorúak (0–14 évesek) magasabb és az időskorúak (60–X) alacsonyabb részaránya jellemző. Az öregedést mérő mutató, az előregedési index a komplex programmal fejlesztendő járások esetében lényegesen kisebb az országos átlagnál. A gyermekkorúak kiemelkedően magas aránya jellemző

⁸ Csatári Bálint – Farkas Jenő: A magyar vidékies kistérségek új kategorizálása, különös tekintettel a városi hatásokra és a földhasznosítás változásaira. *Tér és Társadalom*, 20. (2006), 4. 97–109.

⁹ Csatári Bálint: A vidék földrajzi kérdései. In Dormány Gábor – Kovács Ferenc – Péti Márton – Rakonczai János (szerk.): *A földrajz eredményei az új évezred küszöbén*. Szeged, SZTE TTK Természeti Földrajzi Tanszék, 2001. 1–9.

¹⁰ Kovács Péter – Bodnár Gábor: Az endogén fejlődés értelmezése vidéki térségekben PLS-útelemzés segítségével. *Statistikai Szemle*, 94. (2016), 2. 143–161.

¹¹ KSH (2016) i. m.

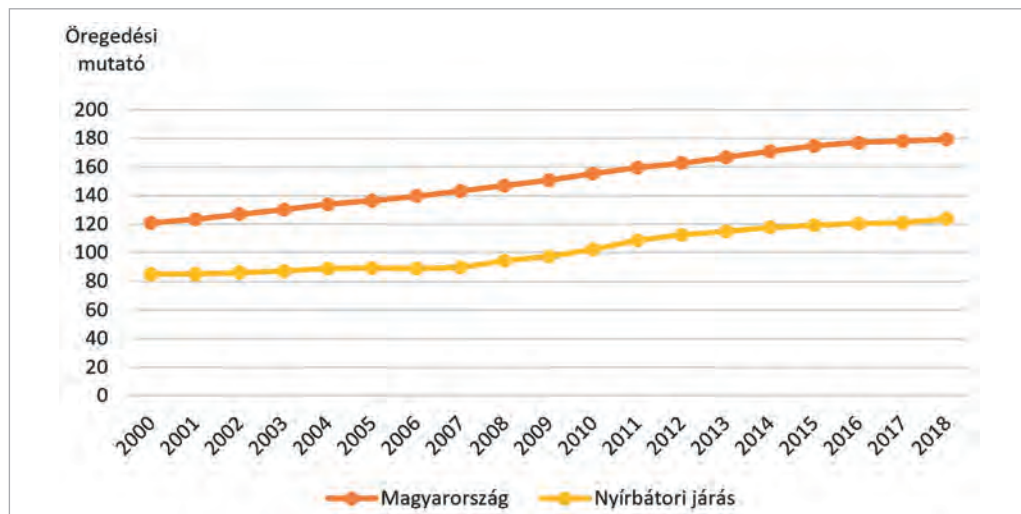
¹² KSH (2016) i. m.

¹³ Perczel Károly – Gerle György: *Regionális tervezés és a magyar településhálózat*. Budapest, Akadémiai, 1966; Vági Gábor: Az aprófalvak társadalmi szerkezetének változásai. In Sükösd Ferenc (szerk.): *Az aprófalvak közelete és ifjúsága*. Pécs, KISZ Baranya Megyei Bizottsága, 1985. 165–174.; Kőszegfalvi György – Tóth József: Általános településföldrajz. In Tóth József (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002. 385–448.

¹⁴ Körömdi Klára: Nagyságrendi típusok. In Kulcsár Viktor (szerk.): *A változó falu*. Budapest, Gondolat, 1976. 91–113.; Beluszky Pál – Sikos T. Tamás: *Magyarország falutípusai*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 1982; Beluszky Pál: A kisfalvakról – településtudományi megközelítésben. In Sükösd Ferenc (szerk.): *Az aprófalvak közelete és ifjúsága*. Pécs, KISZ Baranya Megyei Bizottsága, 1985. 72–91.; Enyedi György: Az aprófalvak szerepe a társadalmi munkamegosztásban. In Sükösd Ferenc (szerk.): *Az aprófalvak közelete és ifjúsága*. Pécs, KISZ Baranya Megyei Bizottsága, 1985. 16–22.; Sikos T. Tamás: A lakossági infrastruktúra problematikája az aprófalvas térségekben. In Tóth József (szerk.): *Tér-Idő-Társadalom. Huszonegy tanulmány Enyedi Györgynek*. Pécs, MTA RKK, 1990. 304–315.; Dövényi Zoltán: A településrendszer fejlődése és sajátosságai. In Perczel György (szerk.): *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza*. Budapest, ELTE Eötvös, 2003. 521–532.

¹⁵ KSH (2016) i. m.

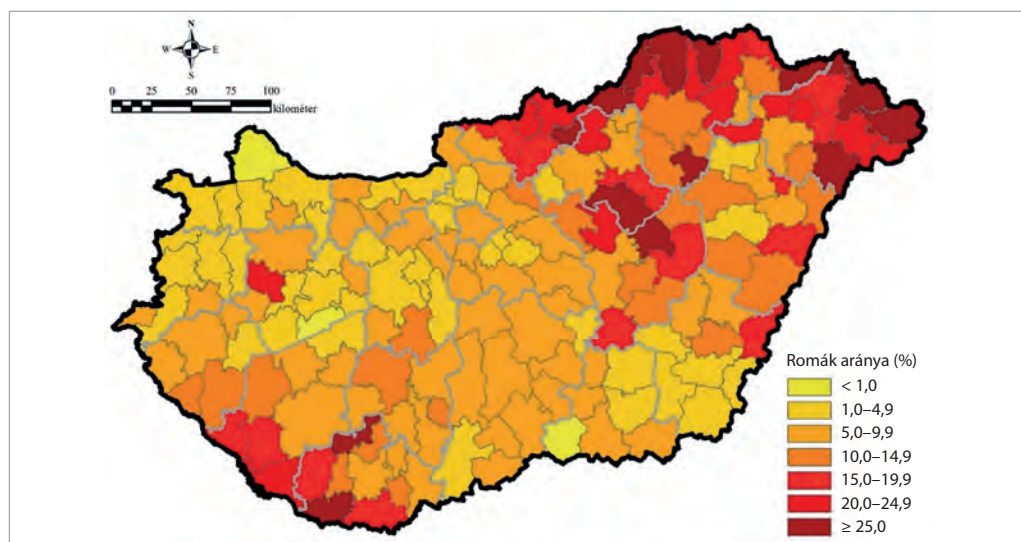
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye járásaira. Ezekben a térségekben az időskorúak aránya alacsonyabb, a járások fiatalos korszerkezetűek.

6. ábra: Az állandó népességből a 100 fő 0–14 évesre jutó 60–X évesek száma

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

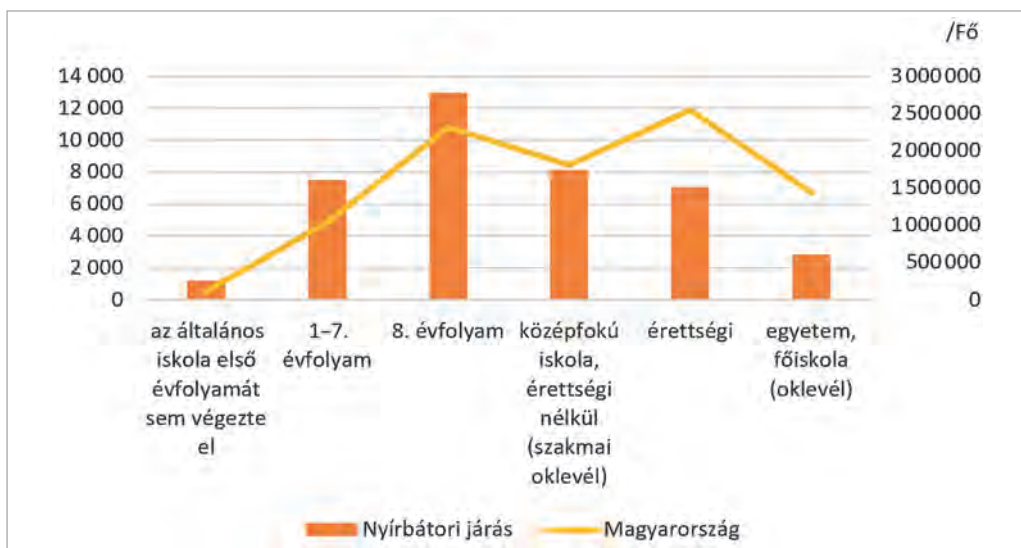
Ezen fiatalos korszerkezetű járások demográfiai jellemzőit befolyásolják az etnikai sajátosságok, vagyis a roma nemzetiségük jelentős részaránya.

7. ábra: A roma népesség járásokon belüli aránya (Debreceni Egyetem felmérése, 2010–2013)

Forrás: Péntes János – Tátrai Patrik – Pásztor István Zoltán: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika*, 58. (2018), 1. 3–26.

Az etnikai sajátosságokhoz kapcsolódó hangsúlyos tényezők a kedvezőtlen halandóság (az időskorúak alacsony aránya), a magas termékenység, az alacsony szintű iskolázottság, valamint az alacsony foglalkoztatottság, ami a Nyírbátori járás esetében is megfigyelhető.

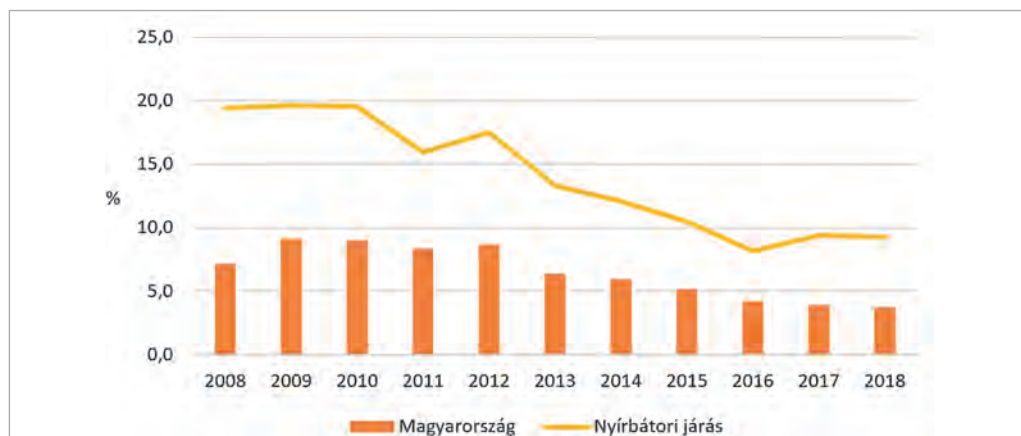
8. ábra: A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A komplex programmal fejlesztendő járások lakosságának iskolai végzettsége jellemzően kedvezőtlenebb a fejlettebb területekénél. A 2011. évi népszámlálás adatai alapján a Nyírbátori járásban a 7 éves és annál idősebb népesség 54%-a legfeljebb az általános iskola 8. osztályát végezte el (országosan 37%). Ezzel szemben a felsőfokú végzettségűek aránya 7,1% a járásban, ami az országos átlag (15,5%) felénél is alacsonyabb érték. Az érettségizettek aránya a Nyírbátori járásban (17,7%) is jelentősen elmarad az országos átlagtól (27,5%).

A járás lakosságának alacsony iskolázottságában az is szerepet játszik, hogy a kvalifikált munkaerő elvándorol ebből a térségből (a járás belföldi vándorlási egyenlege negatív, 2018-ban 1000 lakosra 16 elvándorolt lakos jutott). A térség számára egyik legjelentősebb kihívást jelenti a fiatalok és a szakképzett munkaerő helyben tartása, foglalkoztatása. Ugyanakkor korlátozottak a járásban élő alacsony iskolázottságú lakosok lehetőségei a munkaerőpiacon. Ezen ellentét feloldására komplex oktatási és foglalkoztatási programok bevezetése szükséges, amelynek előkészítése a Nyírbátori járás székhelyén, Nyírbátorban 2015-ben elindult.

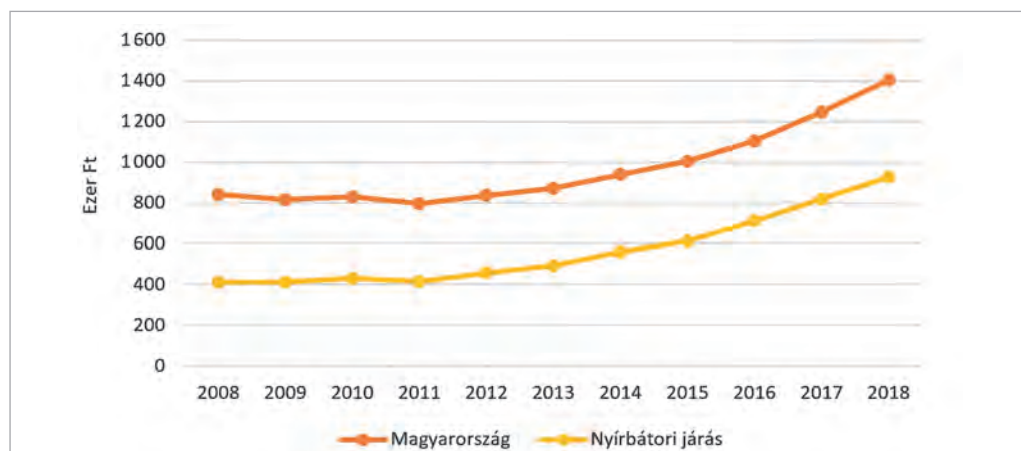
A munkanélküliségi ráta értéke 2018-ban 3,7% volt országosan, a Nyírbátori járásban 9,3%. 2008–2016 között mind országosan, mind a járásban csökkent a nyilvántartott álláskereső száma a munkaképes korúak százalékában, 2016-ot követően azonban ismét emelkedett az érték.

9. ábra: Munkanélküliségi ráta

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

Érdemes megvizsgálni az egy lakosra jutó személyi jövedelemadó alapját képező jövedelem nagyságát is a járásban, és arányát az országos átlaghoz képest (10. ábra). A jövedelmi különbségekről járási szinten a személyi jövedelemadó adatai alapján kaphatunk átfogó képet. A Nyírbátori járásban 2018-ban egy állandó lakosra átlagosan 926 ezer forint szja-alapot képező jövedelem jutott, ami az országos átlag 2/3-át sem éri el. A jelentős elmaradás a munkaviszonnyal rendelkezők alacsony arányából, valamint a jövedelmek alacsony szintjéből adódik. 2018-ban ezer lakosra 509 adófizető jutott országos átlagban, ami a Nyírbátori járás esetében a fenti érték körülbelül 90%-a. A Nyírbátori járásban az 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma az országos átlag 60%-át sem éri el.¹⁶

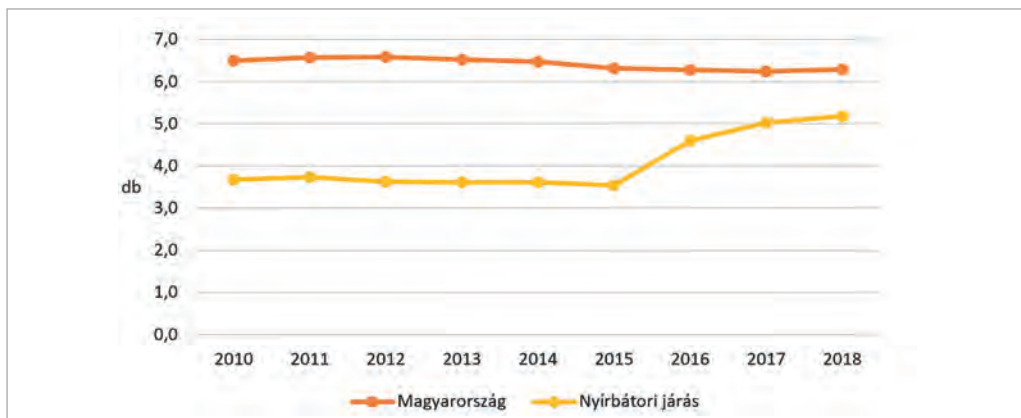

10. ábra: Egy lakosra jutó szja-alapot képező jövedelem (ezer Ft)

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

¹⁶ KSH: *Tér-kép*, 2018. Budapest, 2019.

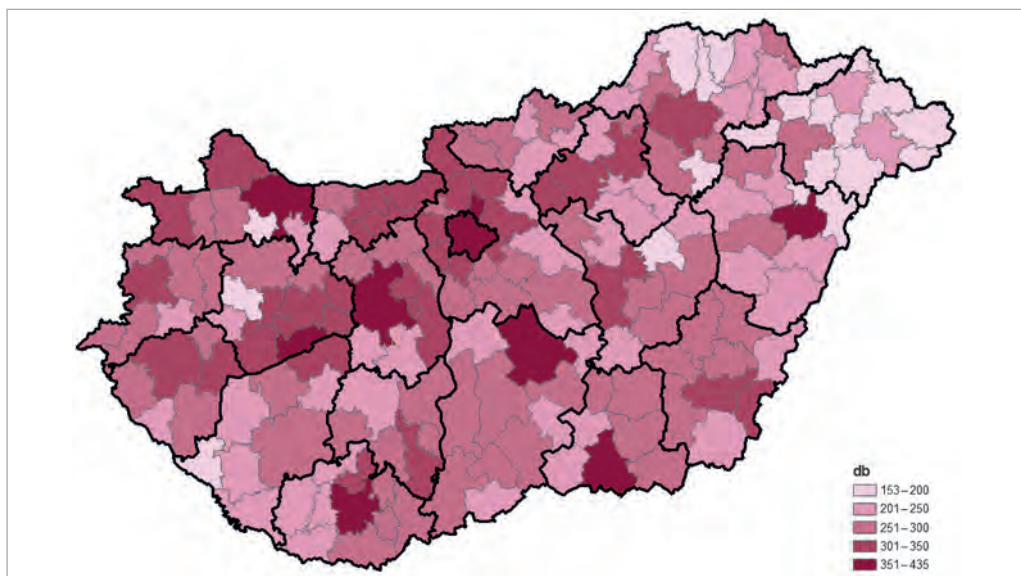
A Nyírbátori járás (társadalmi) innovációs képességét alakítja az 1000 lakosra jutó non-profit szervezetek száma is.

11. ábra: Az 1000 lakosra jutó non-profit szervezetek száma

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A járás non-profit szervezeteinek száma 2015-től jelentős mértékben nőtt (2018-ra közel 50%-kal nőtt a non-profit szervezetek száma a járásban), ugyanakkor az országos átlagnak csak a 80%-át éri el még így is. Az elmúlt évek növekedésének egyik oka a közösségi igények előtérbe kerülése, a helyi közösség szükségletei kielégítésének támogatása. Ezek a szervezetek nyitottak a munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetű munkavállalói csoportok alkalmazására, ahogy ez a Nyírbátori járás esetében is megfigyelhető.

12. ábra: Internet-előfizetések száma 1000 főre vetítve (2018)

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A lakossági infrastruktúra vizsgálata során kiemelt figyelmet fordítottam a szélessávú-internet-ellátottságra (országos és vizsgált járás szintjén).

2018-ban az 1000 lakosra jutó internet-előfizetések száma (mobilinternet nélkül) – az országos átlagtól (318) jelentősen elmaradva – a Nyírbátori járásban a 200-at sem érte el. A mutató alacsony értéke a jövedelmekben meglévő differenciákat jelzi, hiszen sokan nem tudják vállalni az internetezés költségeit, valamint a használatához szükséges eszközök beszerzését.

A Nyírbátori járás hosszú távú megoldásokat igénylő társadalmi kihívásai (munkanélküliség, elvándorlás, hátrányos helyzet) újszerű társadalmi együttműködéseket követelnek meg. Ennek egyik hangsúlyos lehetősége a társadalmi innovációs folyamatok támogatása, generálása. A társadalmi innovációs törekvések mikroszintű mérése esetében meghatározható egy indikátorrendszer,¹⁷ amelyből képezhető egy társadalmi innovációs potenciál mutató. A társadalmi innovációs potenciál azon képességek összessége, amelyek a társadalmi innovációk létrehozását segítik.¹⁸ A Nyírbátori járás vizsgálata során a társadalmi innovációs potenciál komplex mutatója alapján a települések rangsora meghatározható, amely – kiegészítve a részvételi akciókutatás módszerével (interjú, esettanulmány) – átfogó képet ad a járás településeiről.

A Nyírbátori járás társadalmi innovációs törekvései

A járás településeinek társadalmi innovációs potenciálja

A társadalmi innovációs potenciált vizsgáló komplex mutató az alábbi három indikátorcsoport átlagából számítható: input-, output- és hatásindikátorok. Minden indikátorcsoportban a mutatók normalizálását követően az adatok átlaga lett kiszámítva.

¹⁷ Lásd előző fejezet.

Inputindikátorok: Civil szervezetek száma 10 000 lakosra, működő vállalkozások száma 1000 lakosra, nonprofit vállalkozások száma 1000 lakosra, a gyermeknépesség aránya a lakónépességből, 100 gyermekkorúra jutó időskorú, eltartottsági ráta, aktivitási ráta, átlagos elvégzett osztályszám.

Outputindikátorok: Egy főre jutó kifizetett pályázati összeg (2007–2013), közfoglalkoztatottak aránya a 15–64 éves népességhez viszonyítva, kulturális rendezvényeken részt vevők száma 1000 főre, szegregátumban élők aránya, szociális étkeztetésben részesülők száma 1000 lakosra, házi segítségnyújtásban részesülők száma 1000 lakosra, munkanélküliségi arány, egy háziorvosra és házi gyermekorvosra jutó betegforgalom.

Hatásindikátorok: Egy lakosra jutó jövedelem, a 7 éves és idősebb népességből az általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya (az iskolát el nem végzettekkel együtt), egyszemélyes háztartások aránya, három és több gyerekkel rendelkező családok aránya, regisztrált bűncselekmények száma 1000 lakosra, tartós bentlakásos elhelyezést nyújtó intézmények működő férőhelyeinek száma 1000 lakosra, a 0–1 millió forint jövedelemsávbán kereső adózók aránya, rendszeresen tisztított közterület aránya.

¹⁸ Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Társadalmi innováció mérésének sajátosságai. In Lipták Katalin (szerk.): „Mérleg és Kihívások”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015. 288–302.; Szendi Dóra: A társadalmi innovációs potenciál mérésének lokális szintű lehetőségei. *Erdélyi Társadalom*, 16. (2018), 1. 31–58.; Nagy Zoltán – Tóth Géza: A társadalmi innovációs potenciál mérési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén példáján. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 97–109.

A Nyírbátori járásban az inputindikátorokat tekintve Terem, Nyírbátor és Nyírcsászári van a legkedvezőbb helyzetben. Ezzel szemben jóval az átlag alatt teljesít Önböly, Nyírmihálydi és Penészlek az inputindikátorok átlagát tekintve. A járás összességében jó helyzetben van az inputindikátorok átlagát tekintve, amely magasabb, mint a megyei átlag. Az outputindikátorok tekintetében is némileg kedvezőbb helyzetben van, mint a megyei átlag. A legmagasabb értékeket Nyírbátor, Nyírlugos és Máriapócs vonatkozásában láthatjuk. Ezzel ellentétben Nyírderzs, Piricse és Nyírvasvári mutatja a legalacsonyabb értékeket. A hatásindikátorok tekintetében is jobb helyzetben van, mint a megyei átlag. A legmagasabb értékeket Nyírpilis, Máriapócs és Kisléta esetében figyelhetjük meg, míg a legalacsonyabbakat Önböly, Penészlek és Bátorliget településeken. A komplex indikátorérték vonatkozásában – az összetevőkhöz hasonlóan – a járás átlagosan magasabb értékkel rendelkezik, mint a megyei átlag.

5. táblázat: A Nyírbátori járás településeinek társadalmi innovációs komplex mutatója

Település	Komplex mutató
Nyírbátor	0,289817
Máriapócs	0,279038
Nyírpilis	0,265429
Terem	0,261158
Nyírbogát	0,25928
Nyírcsászári	0,258474
Pócspetri	0,25826
Nyírgelse	0,253076
Kisléta	0,252129
Nyírlugos	0,241718
Nyírbátori járás	0,264073
Nyírgyulaj	0,227993
Megyei átlag	0,227577
Bátorliget	0,226192
Nyírvasvári	0,221518
Encsencs	0,220807
Nyírmihálydi	0,219309
Piricse	0,214766
Nyírbéltek	0,213832
Penészlek	0,196794
Nyírderzs	0,186176
Önböly	0,17075

Forrás: a szerző számítása

A Nyírbátori járás települései közül a legmagasabb értékkel Nyírbátor, Máriapócs és Nyírpilis, míg a legalacsonyabbal Önböly, Nyírderzs és Penészlek rendelkezik. Nyírbátor – mint járásszékhely – kiemelkedő helye nem meglepő, elsősorban a nonprofit szervezetek és működő vállalkozások 1000 főre jutó magas számának, valamint a magas iskolázottságnak köszönhetően. Máriapócsra a civil szervezetek száma és az egy lakosra

jutó jövedelem nagysága kiemelkedő, ugyanakkor nem elhanyagolható a tény, hogy Máriapócs világszerte elismert nemzeti kegyhely. A rangsor alján elhelyezkedő Önböly, Nyírderzs és Penészlek esetében az input-, output- és hatásindikátorok segítségével meghatározható potenciál a járási átlag 50–80%-át éri csak el. Különösen Nyírderzs esetében kritikusak az értékek a szegregátumban élők, a szociális étkeztetésben részesülők száma és a munkanélküliségi arány tekintetében.

Részvételen alapuló kutatás a Nyírbátori járásban

A vizsgált járás esetében – a térstatisztikai módszerek mellett – interjú, megfigyelés, dokumentumelemzés és esettanulmány készítése segítette a teljes körű elemzést a kutatás során. A részvételi akciókutatás módszere a téma sajátossága, a vizsgált járás speciális jellemzői alapján kiemelkedően fontos. A járás társadalmi innovációs folyamatainak vizsgálata során egyértelműen kirajzolódott, hogy az egyes törekvések sikeres megvalósítása elképzelhetetlen a helyi lakosság aktív részvétele nélkül. A kezdeményezések alapvető célja az életszínvonal növelése, a közösségi igények kielégítése újszerű együttműködések révén, ami megköveteli a helyi lakosság hozzáállásának vizsgálatát, a helyi döntésekben való tudatos részvételt. A lakosság döntésekben való részvétele mellett kutatóként „beavatkoztam” az adott járás egyes településeinek döntéseibe, nemcsak megfigyelőként vettem részt a fejlesztési folyamatokban, hanem a kutatásban részt vevőkkel szorosan együttműködve. A hagyományos kutatói hozzáállástól és feladatoktól eltérően a vizsgálat során az előre meghatározott kutatási feladatokat, a társadalmi innovációs kezdeményezések megtervezését és megvalósítását a kutatásba bevont személyekkel és szervezetekkel közösen végeztük. A közös munka elsősorban megbeszéléseken, egyeztető fórumokon és workshopok keretein belül zajlott.¹⁹

A kutatás egyik kiemelt feladata azon szempontok meghatározása, amelyek az innovátorok sikeres bevonásához szükségesek. A társadalmi innováció szükséges lépés a fejlődés és a versenyképesség javításához, ahol az innovátorok szerepe hangsúlyos. Az innovátorok a helyi közösség – vagy tágabb értelemben a társadalom – tagjai, akik szükségleteik ismeretében új vagy újszerű megoldásokkal elégítik ki a társadalmi kihívások determinálta igényeket. A lemaradó térségek – így a Nyírbátori járás – esetében feltétlenül szükséges az újszerű együttműködések bevezetése, a helyi igények azonosítása és pontos kielégítése, az állampolgárok bevonása a helyi döntésekbe, valamint a társadalmi innovációs törekvések életszínvonalnővelő hatásának elemzése. A törekvések átfogó elemzését segíti az etnikai sajátosságokra (a roma nemzetiségűek magas arányára) fókuszáló programok vizsgálata.

A Nyírbátori járás statisztikai vizsgálatát követően kijelenthető, hogy a területi fejlettségi különbségek szoros kapcsolatban vannak a társadalmi innovációs potenciál nagyságával. A társadalmi innovációs potenciált vizsgáló komplex mutató legmagasabb értéke a járásközponthoz, Nyírbátorhoz tartozik. A leghátrányosabb járásokhoz hasonlóan a Nyírbátori járásra is a leszakadás jellemző, ugyanakkor a járásszékhely szerepe felér-

¹⁹ Jelen fejezet keretei között a járás egy társadalmi innovációs jó példájának rövid bemutatására van lehetőség.

tékelődött. Nyírbátor a térség gazdasági értelemben is vett központjaként funkcionál.²⁰ A település főbb kihívásai – összhangban a járásban megfigyelttel – az elvándorlás, a munkanélküliség és az oktatási egyenlőtlenségek területén jelentkeznek. A szelektív elvándorlás (a fiatal, képzettebb munkavállalói rétegek esetében a folyamatos elvándorlás) mértékének növekedése, a gazdaságilag inaktív lakosok és a hátrányos helyzetű roma lakosság magas aránya olyan kihívások, amelyek együttműködésen alapuló, társadalmi innovációs törekvéseket megvalósító komplex programmal teljesíthetők. A lakosság képzettségi szerkezetének gazdasági igényekhez igazítása a város versenyképességének egyik alappillére. Az akciókutatás során egyértelművé vált, hogy a település fő célja az oktatás és foglalkoztatottság területén: a gazdasági igények determinálta képzettségek megszerzésének biztosítása. A feladat ennek támogatása, egyrészt az oktatás, valamint az át- és továbbképzések rendszerének összehangolt fejlesztésével, másrészt a kvalifikált fiatalabb nemzedék helyben tartásával és az ingázó munkavállalók betelepülésének ösztönzésével.

A gazdasági fejlődés, növekedés, valamint a Nyírbátorban működő multinacionális vállalatok beruházásai következtében a Nyírbátori járásban folyamatosan növekszik a munkahelyek száma. A település 2015-ben komplex program kidolgozásába kezdett, amelynek fő célja a hátrányos helyzetű, valamint roma lakosok elhelyezkedésének támogatása a jövőbeni foglalkoztatás kulcsterületeinek (az oktatás és a helyi foglalkoztatás) támogatása, újragondolása révén.

A város két tervező megbeszélést szervezett a foglalkoztatás és oktatás színvonala fejlesztésének támogatására. A megbeszéléseken az önkormányzat mellett az üzleti szektor képviselői, az általános iskolák vezetői és az érintett hátrányos helyzetű lakosság (romák) vettek részt. A közös gondolkodás során meghatározták a sikeres megvalósítás főbb tényezőit, valamint azon programelemeket, amelyek a projektek („Egy Jó Kezdet” projekt, ROMED/ROMACT-program) célkitűzéseire igazodnak. A komplex program során megvalósított tevékenységek – egymással szoros összefüggésben – az oktatási és foglalkoztatási színvonal emelését célozták meg. Az etnikai sajátosságokra fókuszálva a település a romák és nem romák közti kapcsolat minőségének javítására, egyfajta szemléletformálásra törekszik a program segítségével. Nyírbátor dinamikus felzárkózását és fejlődését nagymértékben meghatározza a hátrányos helyzetű, főként roma lakosság viszonylag nagy aránya. A város hosszú távú növekedési pályára állása egyértelműen függ a hátrányos helyzetű lakosság problémáinak átfogó kezelésétől és társadalmi integrációjától. Ehhez kapcsolódóan az alábbi programelemek jelentek meg az attitűdformálás érdekében:

1. Szülői készségek és kompetenciák javítása

A „Mesevilág” program elterjesztése: a mesélésen keresztül a roma édesanyák olvasási, írási és kommunikációs készségeinek javítása, amelyet az édesanya a későbbiekben tovább tud majd adni a gyermekeinek, és egyben beépül a családok mindennapi életébe. A program az édesanyákat felkészíti az óvodai feladatokra és az egészséges életmódra való nevelésre.

2. Családok mentorálása

Roma gyermekek óvodai beíratásának elősegítése: roma mentorok segítségével a 3–6 éves korosztály óvodába történő beíratásának támogatása. A mentorok feladata a roma

²⁰ Nyírbátor Város Településrendezési Tervének készítéséhez. *Településfejlesztési Konceptió*. 2018.

közösséggel és az óvodákkal együttműködve a beíratott gyerekek számának a növelése közösségépítő és családokat támogató speciális szolgáltatások nyújtásával (egyedi igényekre szabott szociális mentorálás, rendszeres családlátogatás).

3. Intézmény és szülő kapcsolat javítása

A Home Pre-School Community Liaison program bevezetése: a család és az oktatási intézmény (óvoda, iskola) kapcsolatát javító közösségépítő program, amely Írországból indult 1990-ben. A cél a roma szülők és az oktatási intézmények kapcsolatának erősítése. A roma szülők nyílt napokon, 6 hetente egy héten át óvodai foglalkozásokon vesznek részt, és egy olyan tevékenységet mutatnak be, amelyben járatosak, amelyet kiválóan művelnek. A tevékenység során lehetőség nyílik arra is, hogy a roma szülők mélyebben is belelássanak az összetett óvodai feladatokba, jobban átlássák az óvónők és a pedagógusok munkáját.

4. Gondolkodás, kreativitás fejlesztése

A Toy Library-ötlet megvalósítása: a játékkönyvtár mint közösségi tér működésének támogatása. Az ötlet Amerikában született 1935-ben, azóta a világ számos pontján hoztak létre játékkönyvtárat. A játéktár feladata az, hogy a hátrányos helyzetű szülők gyermekeinek lehetőséget nyújtson jó minőségű játékszerek, kirakós játékok, fejlesztő eszközök, könyvek használatára. A többféle játékhoz is hozzáférő gyermekek szüleikkel vagy testvéreikkel önállóan, elmélyülten játszhatnak, kreativitásuk kiteljesedik, személyiségük optimálisan fejlődik.

A nyírbátori program főként a romák oktatását és foglalkoztatását támogatja. Rövid és hosszú távú célok meghatározása segíti a romák munkába történő integrálását. Az alprogram résztvevői (helyi önkormányzat, üzleti szektor képviselői, civil szervezetek) első feladatként meghatározták a hosszú távú célokat, majd azokat a rövidebb távú tevékenységeket, amelyek a kitűzött célok elérését biztosítják.

A hátrányos helyzetű lakosság esetében kritikus pont az oktatás területe, ehhez kapcsolódóan az alábbi célstruktúra fogalmazódott meg.

6. táblázat: Az oktatás területén megfogalmazott rövid és hosszú távú célok Nyírbátorban

Oktatási célok	
Rövid távú célok	Hosszú távú célok
Kommunikáció javítása	Egyéni képességeknek megfelelő oktatás biztosítása
Roma értékek és kultúra ápolása	Integrált oktatás megszervezése
Szülők bevonása az iskolai programokba	Szülők és gyermekek folyamatos és hatékony motiválása
Családlátogatás, segítségnyújtás szervezése	Lemorzsolódás csökkentése, megszüntetése
Mentorálás (roma származású segítők)	Intézmény és szülő közti együttműködés támogatása
Felelősségvállalást segítő programok szervezése	Előítéletek lerombolása
Számítógépes tanulmányi létrehozása	
Egészségnevelés tantárgy iskolai oktatása	
Szülői életvezetési programok szervezése	

Forrás: Veresné Somosi Mariann – Varga Krisztina: How does social innovation contribute to solving social problems? A processoriented framework for measuring social innovation. *European Journal of Social Sciences, Education and Research*, 12. (2018), 1. 68–83. alapján a szerző szerkesztése

Az önkormányzat az innovatív együttműködés révén konkrét akciókat és tevékenységi feladatokat határozott meg rövid és hosszú távon. A vállalatok különböző képzési programokkal, tájékoztatással, ösztöndíj- és mentorprogramokkal segítik a megvalósítás folyamatát, a helyi önkormányzat pedig az előkészületi munkák és mentorálás mellett mediátorok (roma és nem roma etnikumú közvetítők) alkalmazásával támogatja a felzárkóztatást. A roma mediátorok képzése, majd bekapcsolása a programba lehetővé teszi a roma szülők és az óvoda vagy iskola, a roma szülők és a pedagógusok, valamint a roma és nem roma szülők közti kapcsolat javítását. Egyfajta szemléletformálás valósul meg a tanulás fontosságáról, a roma gyerekek sikeres élethez való esélyének növeléséről.

Az oktatási célok vizsgálata során kiemelt célként azonosítható a hátrányos helyzetű lakosság készségeinek, tájékozottságának és tudatosságának fejlesztése.²¹ A törekvések elsősorban a képzésekre fókuszálnak, amelyek során a hátrányos helyzetű lakosság kognitív és nem kognitív készségei javulnak. Életvezetési programok segítségével a motiváció (önértékelés, személyközi kapcsolatok) erősödik, a szociális és álláskeresési készségek fejlődnek. Ezek kiegészülnek a mentorálás folyamatával, amely során az elsősorban roma származású mediátorok a hátrányos helyzetű csoportok oktatási és munkaerőpiaci szolgáltatásokhoz való hozzájutását segítik a kommunikáció javításával, a konfliktusok aktív részvételen alapuló kezelésével. A kezdeményezések a roma lakosság bevonásán alapulnak, az óvodai és iskolai feladatok megosztásával. Az iskolás kor előtti és általános iskolai évek során nyújtott szülői támogatás jelentős mértékben befolyásolja a gyermek jövőbeli lehetőségeit. A szülők és az intézmény közti rendszeres találkozók, tanácsadások, szülői támogató csoportok és közös tevékenységek a gyermekek tanulási készségeinek fejlesztéséhez is hozzájárulnak. A tanácsadások és az egészséges életmódról, a prevencióról és a kockázatos magatartásformák kerüléséről tájékoztató programok növelik a hátrányos helyzetű csoportok tudatosságát is.

Az oktatás színvonalának emelése és biztosítása mellett hangsúlyos a foglalkoztatás-ösztönző munkaerőpiaci programok megvalósítása.

7. táblázat: A foglalkoztatás területén megfogalmazott rövid és hosszú távú célok Nyírbátorban

Foglalkoztatási célok	
Rövid távú célok	Hosszú távú célok
Tájékoztatás az elérhető képzésekről és szakmákról	Roma munkavállalók jelenléte a munkaerőpiac minden területén
Pozitív példák bemutatása (romák bevonásával)	Nyitott és befogadó munkaadók
Szakképzés indítása a munkaadók igénye szerint	Esélyegyenlőség megvalósulása a munkaerőpiacon
Mentorálás a munkahelyen	Munkaerőpiaci diszkrimináció megszüntetése
Tehetséggondozás megszervezése	Felkészült, motivált, fegyelmezett, célzottan képzett
Ösztöndíjrendszer működtetése	munkaerő biztosítása
Az érintettekkel való folyamatos kapcsolattartás	

Forrás: Veresné Somosi – Varga (2018) i. m. alapján a szerző szerkesztése

²¹ A roma közösségek életkörülményeinek javítása helyi szinten. Kézikönyv. The World Bank – Európai Bizottság, 2015.

A megfogalmazott célok egy átfogó helyi foglalkoztatási program kialakítását hangsúlyozzák.²² A megfelelő információkkal, kapcsolati hálózattal és álláskeresői készségekkel nem rendelkező hátrányos helyzetű lakosok számára a tájékoztatás és tanácsadás, mentorálás és támogatás alapvetően fontos. Mivel a roma származás gyakran hátrányt jelent a munkaerőpiacon, szükség van mediátorok közvetítésével a romák és a munkaadók bevonásán alapuló egyeztetésekre, fórumokra is. A célkitűzések között hangsúlyos szerepe van a különböző ösztöndíjprogramoknak. A hátrányos helyzet figyelembevétele mellett a teljesítményértékelésen alapuló ösztöndíjmodell támogatja a közép- és felsőoktatásban tanulók elhelyezkedését, duális képzését.

A törekvések újszerűsége abban rejlik, hogy a programok kidolgozását különböző szakmai fórumok, kerekasztal-beszélgetések (vállalkozások – önkormányzat – hátrányos helyzetű lakosság) és nyílt napok előzték meg. Társadalmilag innovatív megoldások ezek, amelyek tényleges társadalmi párbeszédre és partnerségen alapulnak, és amelyek során a partnerség túllép a szokásos formaságokon, és valóban aktív együttgondolkodás jön létre. Ebben a folyamatban kiemelt szerepe van a települési vezető(k)nek, a lakosságnak, a vállalkozások és a civil szervezetek közti együttműködésnek. Kulcskérdés az együttműködés során a hajlandóság és a bizalom. A társadalmi innováció megvalósításának feltétele, hogy képes-e az adott közösség újszerűen látni a társadalmi jelenségeket, gyakorlatait átalakítani, kapcsolatrendszerét újrakonfigurálni.

A nyírbátori példa esetében érdemes külön hangsúlyozni a városvezetés, elsősorban a polgármester innovátori szerepét. A polgármester – mint Schumpeter egykori „vállalkozója” – innovátorként vesz részt az újítások folyamataiban új együttműködések és struktúrák mentén. A társadalmi innovációs törekvések generálásához a település esetében is szükség van az innovátor(ok) belső elhivatottságára, bátorságra, az alulról szerveződő kezdeményezések figyelembevételére, a közös múlt és hagyományok kohéziós erejére, szakértelemre, az érintettek bevonására és jó gyakorlatokra.

Konklúzió

A hátrányos helyzetű járásokban az életkörülmények javítását szolgáló társadalmi innovációs törekvések főként az oktatás, a foglalkoztatás, az egészségügy és a lakhatás területére fókuszálnak. Kiemelten fontos a társadalmi innovációs folyamat érintettjeinek azonosítása, a kommunikáció (tájékoztatás) szerepe, a pénzügyi erőforrások tervezése, az attitűd megváltoztatására tett kísérletek és az intézményi háttér. Ezen tényezőkön túl hangsúlyos szerepe van a helyi szociális ellátórendszernek, amely az együttműködés során segíti a felzárkózási folyamat megvalósítását. Az együttműködés, az innovátori szerep felvállalása és a jó gyakorlatok adaptálása az innovációk generálásának alapfeltételei. A jó gyakorlatok adaptálása a további innovációk generálását támogatja. Kérdés azonban, hogy a más településeken működő gyakorlat másolható-e, beágyazható-e a közösség életébe. A másolás önmagában csak a jó gyakorlat transzportálása, de a folyamat átadása, az együttműködés ösztönzése, a települések kooperációjának

²² *A roma közösségek életkörülményeinek javítása helyi szinten* (2015) i. m.

támogatása, a hálózatosodás keretfeltételeinek meghatározása hatékony és fenntartható megoldásokat eredményez a hátrányos helyzetű térségek kulcsproblémáira.

Az innováció mindig jelen van, a korlátok hozzák létre, ugyanakkor az, hogy lesz-e hosszú távú megoldása egy problémának, az intézményrendszer feltételrendszerétől függ. A társadalmi innováció kezdeményezése szakértelmen, hajlandóságon, bizalmon alapul, ami az együttműködés során válik megvalósíthatóvá.

A vizsgált járásszékhely önkormányzata reagált a helyi igényekre, és – eltérően a korábbi gyakorlattól – együttműködött, valamint folyamatosan egyeztetett a város vállalkozóival, civil szervezeteivel, intézményeivel és az állampolgárokkal a program megvalósítása érdekében. Innovatív módon tényleges párbeszédet kezdeményezett, újszerű megoldásokhoz folyamodott, miközben cselekvésre ösztönözte a lakosságot is. Ez önmagában is társadalmi innováció.

Irodalomjegyzék

- 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról
106/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet módosításáról
1299/2011. (IX. 1.) Korm. határozat a járások kialakításáról
A roma közösségek életkörülményeinek javítása helyi szinten. Kézikönyv. The World Bank – Európai Bizottság, 2015.
Beluszky Pál: A kistelepülésekről – településtudományi megközelítésben. In Sükösd Ferenc (szerk.): *Az aprófalvak közléte és ifjúsága.* Pécs, KISZ Baranya Megyei Bizottsága, 1985. 72–91.
Beluszky Pál – Sikos T. Tamás: *Magyarország falutípusai.* Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 1982.
Csatári Bálint: A vidék földrajzi kérdései. In Dormány Gábor – Kovács Ferenc – Péti Márton – Rakonczai János (szerk.): *A földrajz eredményei az új évezred küszöbén.* Szeged, SZTE TTK Természeti Földrajzi Tanszék, 2001. 1–9. Online: <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/Csatari.pdf>
Csatári Bálint – Farkas Jenő: A magyar vidékies kistérségek új kategorizálása, különös tekintettel a városi hatásokra és a földhasznosítás változásaira. *Tér és Társadalom*, 20. (2006), 4. 97–109.
Dövényi Zoltán: A településrendszer fejlődése és sajátosságai. In Perczel György (szerk.): *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza.* Budapest, ELTE Eötvös, 2003. 521–532.
Enyedi György: Az aprófalvak szerepe a társadalmi munkamegosztásban. In Sükösd Ferenc (szerk.): *Az aprófalvak közléte és ifjúsága.* Pécs, KISZ Baranya Megyei Bizottsága, 1985. 16–22.
Kocziszkó György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: Társadalmi innováció mérésének sajátosságai. In Lipták Katalin (szerk.): „Mérleg és Kihívások”. IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015. 288–302.
Kovács Péter – Bodnár Gábor: Az endogén fejlődés értelmezése vidéki térségekben PLS-útelemzés segítségével. *Statisztikai Szemle*, 94. (2016), 2. 143–161. Online: 10.20311/stat2016.02.hu0143
Körömdi Klára: Nagyságrendi típusok. In Kulcsár Viktor (szerk.): *A változó falu.* Budapest, Gondolat, 1976. 91–113.

- Kőszegfalvi György – Tóth József: Általános településföldrajz. In Tóth József (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002. 385–448.
- KSH: *A komplex programmal fejlesztendő járások jellemzői, 2014.* Budapest, 2016. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kompjar14.pdf
- KSH: *Tér-kép, 2018.* Budapest, 2019. Online: [www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ter_](http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ter_kep_2018.pdf)
[kep_2018.pdf](http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ter_kep_2018.pdf)
- Nagy Zoltán – Tóth Géza: A társadalmi innovációs potenciál mérési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén példáján. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 97–109.
- Nyírbátor Város Településrendezési Tervének készítéséhez. *Településfejlesztési Koncepció.* 2018. Online: <http://bit.ly/3rXryYq>
- Pénzes János – Tátrai Patrik – Pásztor István Zoltán: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika*, 58. (2018), 1. 3–26. Online: [10.15196/TS580101](https://doi.org/10.15196/TS580101)
- Perczel Károly – Gerle György: *Regionális tervezés és a magyar településhálózat.* Budapest, Akadémiai, 1966.
- Sikos T. Tamás: A lakossági infrastruktúra problematikája az aprófalvas térségekben. In Tóth József (szerk.): *Tér-Idő-Társadalom. Huszonegy tanulmány Enyedi Györgynek.* Pécs, MTA RKK, 1990. 304–315.
- Szendi Dóra: A társadalmi innovációs potenciál mérésének lokális szintű lehetőségei. *Erdélyi Társadalom*, 16. (2018), 1. 31–58.
- Vági Gábor: Az aprófalvak társadalmi szerkezetének változásai. In Sükösd Ferenc (szerk.): *Az aprófalvak közélete és ifjúsága.* Pécs, KISZ Baranya Megyei Bizottsága, 1985. 165–174.
- Veresné Somosi Mariann – Varga Krisztina: How does social innovation contribute to solving social problems? A processoriented framework for measuring social innovation. *European Journal of Social Sciences, Education and Research*, 12. (2018), 1. 68–83. Online: <http://dx.doi.org/10.26417/ejser.v5i1.p61-75>
- Veresné Somosi Mariann – Varga Krisztina – Kocziszky György: Step by step for social innovation with neuro-fuzzy modelling. *European Journal of Economics and Business Studies*, 5. (2019), 1. 13–23. Online: <http://dx.doi.org/10.26417/ejes.v5i1.p13-23>

Vákát

Az okosrégió- és okosfalumodell hozzájárulása a társadalmi innovációhoz

Jelen fejezet keretei között az Abaúji térség kutatása kapcsán arra szeretnénk választ kapni, hogy egy halmozottan hátrányos helyzetű térségben, ahol alacsony szintű a gazdasági és természettudományi innováció, segíthet-e és lehet-e a változások motorja a társadalmi innováció.¹ Ennek a kérdésnek a megválaszolásához először áttekintjük azokat a *smart modelleket*, amelyek támogatást adhatnak vagy szóba jöhetnek a fejlesztések során. A modern digitális világ és annak technológiai megoldásai folyamatosan alakítják és formálják a modern város életét, szerves részét képezik a folyamatosan fejlődő okosvárosnak és régióknak. Ma már számos olyan technológia működik, amely nélkül nehéz elképzelni az életünket (okostelefon, okostévé, okoshűtő, okos-energiapanelek, okosház stb.), városaink és településeink működését, amelyben az egyes IKT-rendszerek kapcsolódása, azok hálózata ne generálna új minőséget és amelyhez ne kapcsolódhatna a mesterséges intelligencia. A hálózatok fejlődése és rendszerbe szerveződése további új lehetőségeket nyit meg előttünk. Fontos kérdés, hogy ebben az új helyzetben a városok okosodása kihat a környezetre, az agglomerációjuk a kapcsolódó régió dinamikus fejlődésére is. Egy város–vidék relációs kapcsolatnak lehetünk tanúi, és ebben a kialakuló és folyamatosan változó új rendszerben a városlakók számára ezen változások egy élhetőbb várost, míg a községek lakói számára egy minőségibb élet kialakulásának feltételeit teremtik meg. A következőkben áttekintjük az általunk legfontosabbnak ítélt *smart city* modelleket.

Smart city modellek

A 2007–2008-as világgazdasági válság paradigmaváltást eredményezett a kreatív város koncepciójában is, ennek lett az eredménye a *smart city* fogalma, amely a korábbi elképzelések részbeni újragondolása is egyben (digitális város, intelligens város, okosváros). A szakirodalomban nehéz egységes fogalmat találni a kifejezésre, még a modelleket alkotó pilléreket is eltérően értelmezik. Az okosváros fogalmát például az 56/2017. (III. 20.) Korm. rendelet a következőképpen határozza meg: „Az okosváros olyan település vagy településcsoport, amely természeti és épített környezetét, digitális infrastruktúráját, valamint a területén elérhető szolgáltatások minőségét és gazdasági hatékonyságát korszerű és innovatív információtechnológiák alkalmazásával, fenntartható módon, lakosainak fokozott bevonásával fejleszti.” Ez a definíció nem mond ellent az EU által használatos megfogalmazásnak:² „Az okosváros olyan hely, ahol a hagyományos hálózatok és szolgáltatások hatékonyabbak lesznek a digitális és telekommunikációs technológiák használatával a lakosság és az üzleti vállalkozások érdekében.” Természetesen a kreativitás, az innováció,

¹ Kocziszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48. (2017), 6–7. 15–19.

² Lásd https://ec.europa.eu/info/eu-regional-and-urban-development/topics/cities-and-urban-development/city-initiatives/smart-cities_en

a technológiaváltások és a hálózati fejlesztések továbbra is a városfejlesztési politika szerves részét képezik.³ Jelen tanulmány keretei között nem kívánunk foglalkozni a kreatív város koncepciójának részletes bemutatásával, de még a *smart city* koncepció fogalmának számos egyéb, a szakirodalomban fellelhető variánsának nyomon követésével sem, csak néhány smart city modellt mutatunk be, amelyekre építve – véleményünk szerint – kialakítható egy okosrégió- vagy okosfalumodell koncepciója (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat: *Smart city modellek*

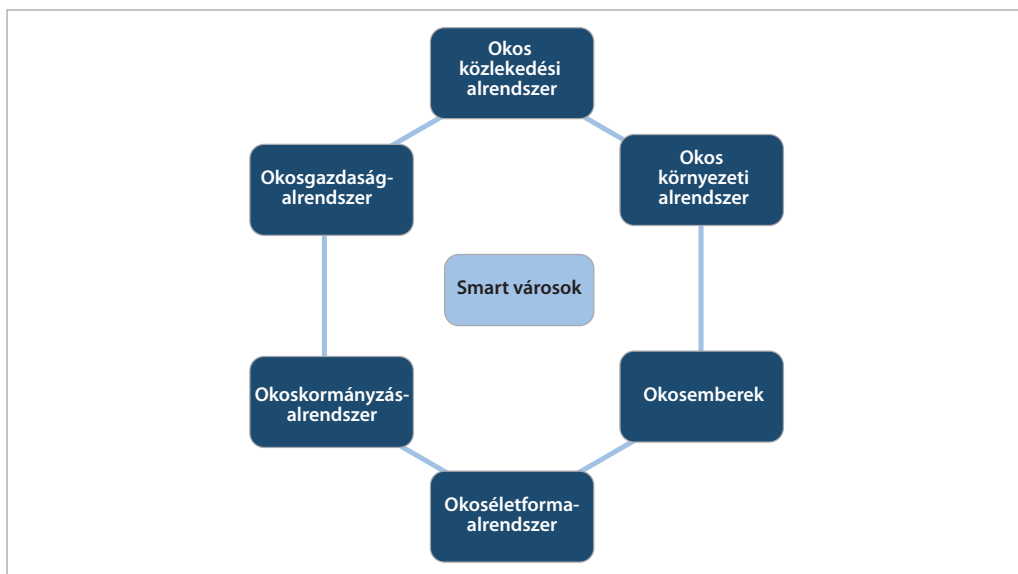
Smart Cities and Communities program	Smart City Wheel–Cohen (2015)	Az IBM Smart City modellje	Frost–Sullivan modellje	Nature Based Smart City	Giffinger et al. modellje
Fenntartható városi mobilitás: alternatív energiák, tömegközlekedés, hatékony logisztika, tervezés	Smart gazdaság	Kormányzás	Kormányzás és oktatás	A várost a természethez közelíti: körforgások, folyamatok tudatos kapcsolata az ökológiai korlátokat szem előtt tartva	Smart gazdaság
Fenntartható energia, hatékony épületek és körzetek	Smart környezet	A polgári és ipari igénybevevők és az ehhez kapcsolódó infrastruktúra	Egészségügy	„Zöld és kék infrastruktúra” megközelítés	Smart mobilitás
Integrált infrastruktúra létrehozása az energetika, a közlekedés és az információs és kommunikációs technológia terén	Smart kormányzás	IBM Smart Assessment	Épületek		Smart környezet
Szociális ellátórendszerek	Smart életvitel		Mobilitás		Smart emberek
	Smart mobilitás		Infrastruktúra		Smart életvitel
	Smart emberek		Technológia		Smart kormányzás
			Energia és polgárok		

Forrás: Sallai Gyula (szerk.): *Smart City megoldások hat kulcsterületről. Rövid összefoglalók.* Budapest, BME Egyesült Innovációs és Tudásközpont (EIT), 2016. 7–8. alapján a szerző szerkesztése

A fentebb bemutatott *smart city* modellek arra mutatnak rá, hogy a kialakított koncepciók ugyan részben különböznek, de fő törekvésük a hatékony város működtetésének

³ Egedy Tamás: Városfejlesztési paradigmák az új évezredben. A kreatív város és az okosváros. *Földrajzi Közlemények*, 141. (2017), 3. 254–262.

irányába mutat. A smart városok vonatkozásban Giffinger és társai⁴ arra tettek kísérletet, hogy 70 európai város smart indexét meghatározzák, és az indexet alkotó 6 alappillér alapján rangsorolják a városokat (1. ábra). Az európai középvárosok – 100 ezer – 500 ezer fő közötti népességszámú városok – rangsorolása során a smart city kritériumok számításához a következő szempontokat vették figyelembe: kreativitás, rugalmasság, fenntarthatóság, összhang, biztonság, életminőség és versenyképesség.

1. ábra: Giffinger et al. smart city modellje

Forrás: Giffinger et al. (2007) i. m.

Giffinger és szerzőtársai városvizsgálati rangsorából kiemeltük a magyar városokat azzal a céllal, hogy rámutassunk, Miskolc – mint a kreatív régió központja – hol helyezkedik el az európai és magyar városok rangsorában.

2. táblázat: Az okosvárosok jellemzői és az európai rangsorban elfoglalt helyük

Város	Okos-gazdaság	Okos-emberek	Okos-kormányzás	Okos-közlekedés	Okos-környezet	Okos-életforma	Európai rangsor
Győr	46	68	62	37	41	63	61
Pécs	56	62	65	58	65	53	65
Miskolc	58	67	67	50	70	58	67

Forrás: Giffinger et al. (2007) i. m.

Miskolc az értékei alapján összességében a 67. helyet foglalja el az európai középvárosok mezőnyében, bár néhány paramétere alapján pozíciója ennél kedvezőbb. Fontos megem-

⁴ Rudolf Giffinger et al.: *Smart cities. Ranking of European medium-sized cities*. Vienna, Centre of Regional Science, 2007.

líteni, hogy – mint Borsod-Abaúj-Zemplén megye központja – okosgazdasága és okosközlekedése révén a rangsorbeli helye kedvezőbb pozícióba is emeli az említett helynél, és mint megyeközpont, jelentős kisugárzása van vonzáskörzete fejlődésére. Különösen gazdaságának erősödése figyelhető meg az utóbbi években, amelyet a 2020 tavaszán kialakult Covid-19-járvány jelentős mértékben vissza fog vetni, hasonlóan a többi európai és magyar városhoz. Ez elsősorban a munkanélküliek számának emelkedésében, a gazdaság megtorpanásában fog jelentkezni. A város további gyengése az okoskörnyezet, ebben a vonatkozásban sajnos a 70. helyen áll (környezeti –1,307) smart mutatójával.

Az okosvárosok egy másik megközelítésben⁵ olyan települések, amelyek a rendelkezésre álló technológiákat innovatív módon használják, és ezáltal egy jobb, változatosabb és fenntarthatóbb városi környezetet hoznak létre. Az okosvárosok a smart technológiákat úgy alkalmazzák, hogy a város infrastrukturális rendszerei és szolgáltatásai jobban kapcsolódjanak egymáshoz, és ezáltal hatékonyabbak legyenek.⁶ Ezt a megközelítést használta fel a Miskolci Egyetem egyik kutatócsoportja,⁷ amikor a gyakorlatban alkalmazta az IBM smart city modelljét a térségkutatáshoz.

A Csereháti térségi kutatás

A Miskolci Egyetemen folyó kutatás a „Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Program” keretei között bonyolódott, témaköre pedig a „Társadalmi innovációk generálása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében” című projekt volt. Az elemzés elsősorban a Csereháti térség vizsgálatára fókuszált, és ott igyekezett lehatárolni a SMART Local Community potenciális településeit. A szerzők⁸ a Cserehát 98 települése esetében végezték el a smart index számítást, az IBM Smart City-modellre építkezve. Módszertanilag hasonló elemzések készültek az okosváros-vizsgálatokra,⁹ hiszen a városok esetében jobban kimutathatók egy ilyen típusú rendszer alkalmazása során az életminőségi változások. A rurális terek ilyen irányú megközlítése a nemzetközi irodalomban¹⁰ elfogadott, azonban a hazai alkalmazásra kevés példa található.

A munka egyik fontos lépése az a helyzetfeltárás, amely segít megérteni a Csereháti térség sajátos fejlődésének alakulását és a benne rejlő potenciált. A kutatás a Központi Statisztikai Hivatal adataira épült az adatok hitelessége és pontossága érdekében. A szerzők által felhasznált Smart régió modell lényegében az IBM Smart City-modell mintájára¹¹ a következő alrendszerből lett összeállítva (2. ábra).

⁵ Horváthné Barsi Boglárka – Lados Mihály: „Smart cities”. *Tanulmány*. Győr, MTA Regionális Kutatások Központja, Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, 2011.

⁶ Horváthné Barsi – Lados (2011) i. m.

⁷ Tóth Géza et al.: *Smart City alkalmazások bevezetésének lehetőségei csereháti mintaterületen*. IX. International Scientific Conference. Miskolc–Lillafüred, 2015.

⁸ Tóth et al. (2015) i. m.

⁹ Horváthné Barsi – Lados (2011) i. m.

¹⁰ Michael Ornetzeder et al.: *Case study report. Austria findings from case studies of Model Village Köstendorf, HiT Housing Project and VLOTTE*. ERA-Net Smart Grids Plus from Local Trials towards a European Knowledge Community, 2017; Bill Slee: Delivering on the concept of smart villages – in search of an enabling theory. *European Countryside*, 11. (2019), 4. 634–650.

¹¹ Horváthné Barsi – Lados (2011) i. m.

2. ábra: IBM Smart City-modell régióra való kiterjesztése

Forrás: Tóth et al. (2015) i. m.; Horváthné Barsi – Lados (2011) i. m. alapján a szerző szerkesztése

Az adaptált modell egyes alrendszereibe eltérő számú mutató került (összességében az elemzéshez mintegy 36 mutatót használtak fel), végül az egyes alrendszerek átlagértékei alapján számították ki a Csereháti régió súlyozatlan smart indexét. A csereháti kutatás módszertanára és eredményeire alapozva, azt továbbgondolva és újraskálázva meghatároztuk az általunk vizsgált Abaúji térség smart indexét (lásd a későbbiekben).

Az Abaúji régió bemutatása

Az Abaúji térséget alkotó 24 település a hátrányos helyzetű települések csoportjába tartozik. A Beluszky Pál és Sikos T. Tamás által készített 2007-es falutipológia megállapításai napjainkban is érvényesek: a térség falvai igen rossz munkaerőpiaci helyzetűek, általánosan rossz állapotúak, ugyanakkor a térség falvainak egy részét a növekvő népességű, míg egy másik csoportját a demográfiai erózióval sújtott aprófalvak alkotják.

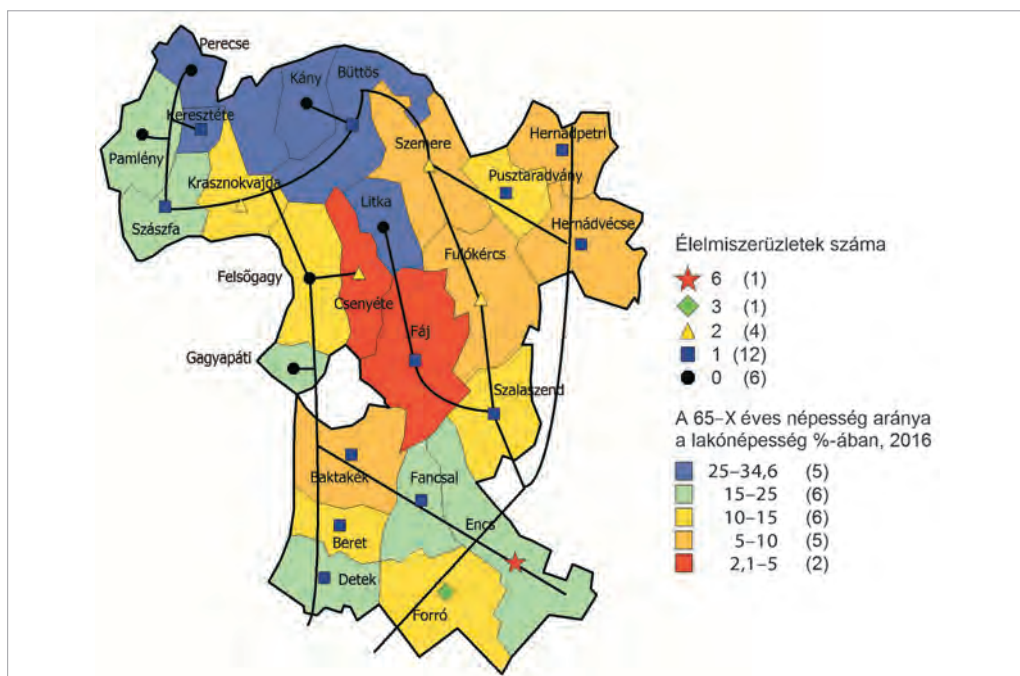
A falvak közös jellemzője, hogy szélsőségesen rossz a munkaerőpiaci helyzetük. A települések lakosságának mindössze 27,1%-a rendelkezik aktív keresővel. Az enesi járásban a járadékosok, nyugdíjasok aránya meghaladja a 62,9%-ot, aminek egyenes következménye, hogy a térség népességének jövedelme rendkívül alacsony. A statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy a települések társadalmi mutatói is, például az érettségizettek aránya 17%, kedvezőtlen értéket mutatnak.

A települések arculatán látható nyomai vannak a szegénységnek, „lelakottak”, elhanyagoltak az épületek, összességében a települések jelentős részében érezhetően jelen van a szegénység. Mint ahogy már korábban is megfogalmaztuk: a települések látszólag szinte végnapjaikat élik. Ám egyértelműen megállapítható, hogy a demográfiai folyamatok ennek ellentmondanak, hiszen a térség falvainak egy részében népességnövekedés

regisztrálható, tehát pozitív a természetes népmozgalom, életképes természetes energiákkal teli társadalmak vannak jelen, míg a térség falvainak másik részében az előregedés folyamata a meghatározó – lassan kihálnak az ott lakók.

A települések társadalmát – a kedvezőtlen természeti adottságok mellett – a munkalehetőségek hiánya is sújtja. Kevés településen – ott is inkább idényjelleggel – áll rendelkezésre munkalehetőség. A térség népesség-összetételében a változások az 1990-es években indultak meg, ez idő tájt szorultak ki a városokból az alacsony iskolázottsággal rendelkező szegény, szakképzetlen, munkanélküli, sokgyermekes tömegek, főleg romák, akik számára az alacsony ingatlanárak miatt kedvező letelepülési lehetőséget jelentettek az aprófalvak. A térség településeinek ingatlanállománya ekkor kezdett hanyatlásnak indulni, mivel a beköltöző népesség az őslakosság elvándorlását gyorsította, és a „régifalu” lakóingatlanait pedig szép lassan felélte. A folyamatot még tovább rontotta, hogy a szegény falvakban lehetőség nyílt a felélt porták helyébe újabb, olcsó ingatlanok megszerzésére, amelyek lassan szintén az enyészetű lettek, tovább rombolva a faluképet.

A térség falvainak demográfiai folyamatait az elnéptelenedés → leromlás → a szegénység beköltözése → a népesség növekedése → a fiatalos korstruktúra → a magas természetes szaporodás láncolata jellemzi (3. ábra). A leírt folyamatoknak hű tükrö a 3. ábra, amelyen egyértelműen kirajzolódnak azon települések az Észak-Csereháton, ahol magas az időskorúak részaránya, valamint azon községek csoportja, amelyeket a pozitív természetes népmozgalom jellemez (Csenyété 41,4%, Fáj 23,8%).

3. ábra: Az Abaúji térség 65–X éves népességének területi eloszlása és az élelmiszer-kereskedelmi üzletek elhelyezkedése

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A települések sorsának alakulása szorosan összekapcsolódik a Bástyai Mezőgazdasági Termelőszövetkezet felszámolásával (1954–2000), illetve a településen jelenleg működő Szivárvány Mgtsz és Magrima '98 Kft. fő tevékenységi körével, a növény- és gyümölcs-termesztés által kínált munkalehetőségekkel.

Vizsgálati módszerek

Az Abaúji térség vizsgálatát TEIR- és KSH-adatok felhasználásával, valamint az internetről elérhető adatok figyelembevételével végeztük. Az elemzés során felhasználtuk a dróntechnológia és a térinformatika kínálta lehetőségeket (Mapinfo 9.0), amelyek „együttes alkalmazása egyedülálló lehetőségeket jelent az aprófalvak kül- és belterületi jellemzőinek leírásában”.¹² Az elemzésünkben alkalmaztuk még a Gephi 0.9.2 hálózatelemző szoftvert is. Az említett módszerek kiválóan alkalmasak térszerkezetek elemzésére. A Gephi szoftverrel a célunk a kapcsolatháló-elemzés volt: a számítások alapját a gráfok adják, amelyek csúcsokból és élekből állnak. „A csúcsok azoknak az adatoknak feleltethetők meg, melyek kapcsolatait vizsgáljuk. Az élek pedig akkor keletkeznek, ha valós kapcsolódást találunk a vizsgálati adatok között. A gráfok használatának célja tehát, hogy a különböző kapcsolatokat ábrázoljuk vele.”¹³

A vizsgálatunkban alkalmazott eljárás az egyik klasszikusnak számító módszer, amely a térbeli folyamatok megjelenítésére, a hálózatok térképpé alakítására alkalmas (ForceAtlas2, Geo Layout algoritmus). A módszert a fejlesztők a Gephi-felhasználók tipikus hálózati sémáihoz fejlesztették (skálamentes, és 10–10 000 csomópont kezelésére alkalmas). Az általunk vizsgált Abaúji térségben 24 csomópontot jelenítünk meg e módszer segítségével, ahol a csomópontok a térség településeit jelentik, amelyhez 56 él tartozik – ez esetünkben a szomszéd települések járat számát mutatja. A módszerrel az a célunk, hogy a települések közötti utazási lehetőséget, mobilitást vizsgáljuk, és e technika alkalmazásával kívánjuk bemutatni, hogy a térségben az élelmiszerüzletek felkeresése mennyire problematikus, ez pedig jelentősen rontja a helyben lakók életminőségét.

Az Abaúji térség részletes elemzése

A tanulmányunk megírása során kiemelten támaszkodtunk Beluszky Pál¹⁴ 1977-ben, illetve Lieszkovszky József Pál és Szabó Szabolcs¹⁵ 2009-ben készült tanulmányára. Mindkét tanulmány a Krasznokvajdai mikrotérséget vizsgálta az Encsi járás térszerkezetének elemzésén keresztül. A tanulmányok megírása óta jelentős idő telt el (több mint 40 év), illetve több mint egy évtized, ez olyan sok idő, amely már a falvak sorsának alakulásában is látható változásokat eredményez.

¹² Romvári Róbert: A drón- és a GIS-technológia településmorfológiai alkalmazása az Abaúji térségben. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 51–61.

¹³ Barabási, Bya-Ls. – Eric Bonabeau: Scale-free. *Scientific American*, 288. (2003), 5. 50–59.; Lengyel Péter – Török Éva – Füzesi István: Szerzői kapcsolatháló-elemzés a gyöngyöző szőlő tudományos cikk alapján. *Információ és társadalom*, 2. (2018), 98–113. szülő tudományos cikk alapján.

¹⁴ Beluszky Pál: Krasznokvajda – egy alsófokú központ (?) gondoljai a Csereháton. *Földrajzi Értesítő*, 26. (1977), 3–4. 349–386.

¹⁵ Lieszkovszky József Pál – Szabó Szabolcs: A Krasznokvajdai mikrotérség lakosságának közlekedési szokásai. *Tér és Társadalom*, 23. (2009), 4. 117–135.

Az Encsi járáshoz tartozó települések hátrányos sorsát nemcsak az utóbbi évek alakították, de a történelem is jelentősen befolyásolta, a török hódoltságtól a trianoni békén keresztül egészen az új gazdasági mechanizmus „racionalizálási” törekvései fokozatos megvalósításáig. Mindegyik korszak mély sebet ejtett a térségen, jelentősen nehezítve a települések talpon maradását, és gyorsította a falvak elszegényedését.¹⁶ Az 1971-ben napvilágot látott Országos Településhálózati Konceptió (OTK) fő kedvezményezettjei a központi funkciójú települések voltak; a térség települései közül mindössze az 1984-ben városi rangot nyert Encs számított jelentősebb középfokú központnak. A térség életére kedvezőtlen hatással volt az OTK centralizációs koncepciója, ekkor voltak össze számos termelőszövetkezet, iskolát stb. Olyan funkciókat központosítottak, amelyek a falvak sorvadását eredményezték. A kedvezőtlen folyamatokat részben kompenzálni lehetett volna közlekedéshálózat fejlesztésével, azonban itt a méretgazdaságosság elve érvényesült, amely tovább rontotta a települések közötti kapcsolatok javítását, egy élhető térség kialakítását. Ezen folyamatok egyenes következménye lett a népesség további csökkenése a falvakban, hiszen a munkát vállalni szándékozók a ritka járatsűrűség miatt csak nagy nehézségek árán tudtak eljutni a munkát kínáló települések cégeihez. A Lieszkovszky és Szabó tanulmányában¹⁷ prognosztizált népességfogyások 2016-ra már egyértelműen bekövetkeztek (3. táblázat).

Az általuk becslült népességfogyások településenként nem pontosan azt a sorrendi értéket mutatják, de a bekövetkezett változások így is drasztikusak a települések életében. Néhány elgondolkodtató adat: 2001 és 2016 között Kány 46%-át, Szászfa 41%-át, Pamlény 39%-át, Büttös 39%-át veszítette el népességének. A települések előregedési folyamata is nyilvánvaló annak ellenére, hogy néhány esetben a roma népesség településen belüli számának gyarapodása a természetes szaporulat emelkedését is maga után vonta, ami a települések látványos előregedésének folyamatát is elfedi. 2011-ben például a száz családra jutó gyermekszám Fájban 240, Gagyapátiban 233, Csenyétén pedig 216 volt. Az említett települések szinte mindegyikében 20% feletti volt a gyermekkorúak aránya. A magas gyermekszám és a települések aktív keresőinek alacsony száma szintén a szegénység jelenlétére utal a településeken.

3. táblázat: A Hétközség néhány fontosabb adata

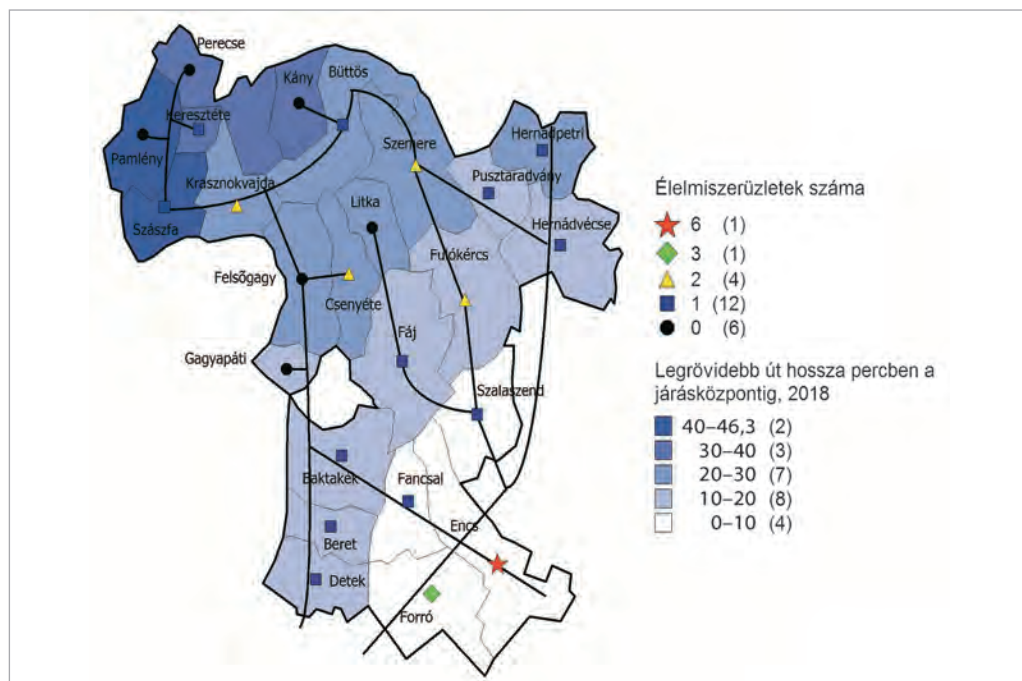
Községek	Lélekszám 1949	Lélekszám 2001	Lélekszám 2016	60–X évek aránya 2001, %	60–X évek aránya 2016, %	Út szerinti optimalizálás esetén legrövidebb út hossza percen a járás- központig, 2018	Élelmiszer- üzletek száma
Büttös	501	256	178	30,5	29,1	29,15	1
Perecse	271	29	26	35,2	34,6	30,43	0
Keresztéte	166	28	26	42,3	26,9	34,68	1
Pamlény	416	54	33	38,9	21,2	46,30	0
Szászfa	528	176	105	30,7	15,2	43,35	1
Kány	297	86	47	40,7	31,9	33,3	0
Krasznok- vajda	808	447	496	17,7	10,9	27,28	2

Forrás: KSH, népszámlálás 1949, 2001; TSTAR 2017, TEIR 2018

¹⁶ Jeney László – Varga Ágnes: A felzárkóztatás eredményei és kudarcai az Encsi járásban. *Területi Statisztika*, 56. (2016), 2. 183–208.

¹⁷ Lieszkovszky–Szabó (2009) i. m. 117–135.

Az idős népesség kevésbé mobil, ugyanakkor a térség élelmiszerüzletekkel való ellátottsága alacsony (lásd később részletesen). A térséget alkotó települések közlekedési kapcsolata a járási székhellyel, illetve szomszéd településeikkel korántsem nevezhető megfelelő színvonalúnak. A 3. táblázatban megadott adatok – „a legrövidebb út hossza percben a járásközpontig” – arra utalnak, hogy Encs, a járási székhely ugyan gyorsan elérhető az észak-cserehádi falvakból, de ehhez egy rendkívül kedvezőtlen járatsűrűség társul, így egy jelentősebb bevásárlás, a szolgáltatások igénybevétele vagy hivatali ügyintézés szinte csak egész napos utazás révén valósítható meg, ez pedig rontja a térségben élők életminőségét.

4. ábra: Az Abaúji térségben az élelmiszerüzletek száma és a legrövidebb út hossza a járásközpontig percben, 2018-ban

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A 4. ábrán a legrövidebb út hosszát adjuk meg percben. Az értékek azt mutatják, hogy a járáson belül mindössze három olyan település található, amely kedvező helyzetben van (Forró, Fancsal, Szalaszend), ahonnan a legrövidebb utazási idő a járási székhelyre 10 percnél kevesebb. Azonban ez a valóságban nem azt jelenti, hogy az egyes járatok közötti járatsűrűség hasonló értéket mutat, mert sokszor több órányi idő is eltelik az egyes járatok között.

A legrosszabb helyzetben Hétközség falvai vannak, innen a legnehezebb és legkörményesebb elérni a járási központot, Encset. Krasznokvajda, a Hétközség központi települése 25,2 km-re van Encstől. Ezen a helyzeten nem javít a személygépkocsival való ellátottság mutatója sem, mivel az Abaúji térség falvaiban az országos átlagnál alacsonyabb szintű a személygépkocsik száma, ami tovább nehezíti a munkavállalás lehetőségét és a kiskereskedelmi és szolgáltató egységek felkeresését. Jelenleg a települések

lakóinak gondot okoz még a szomszéd településeken található élelmiszerüzletek gyors megközelítése is.

A térségben csak Encsen működik valamire való üzlethálózat, itt található hat élelmiszerüzlet (ebből öt országos hálózat része: Spar, Penny Market, CBA, Reál, Coop) és számos egyéb kiskereskedelmi egység, amelyek termékválasztéka messze felülmúlja a térség többi településének kínálatát. Az Abaúji térség 24 településéből hat településen (Kány, Percse, Pamlény, Felsőgagy, Gagyapáti, Litka) egyáltalán nincs élelmiszerüzlet, amely összefügg a települések méretével, illetve elöregedett voltával. Ezen aprófalvakban rendkívül alacsony a jövedelem is, így nem képesek fenntartani még egy kisebb bolt működtetését sem.

5. ábra: Élelmiszerbolt Szászfényszőlő és Spar supermarket Encsen

Forrás: Romvári Róbert felvétele

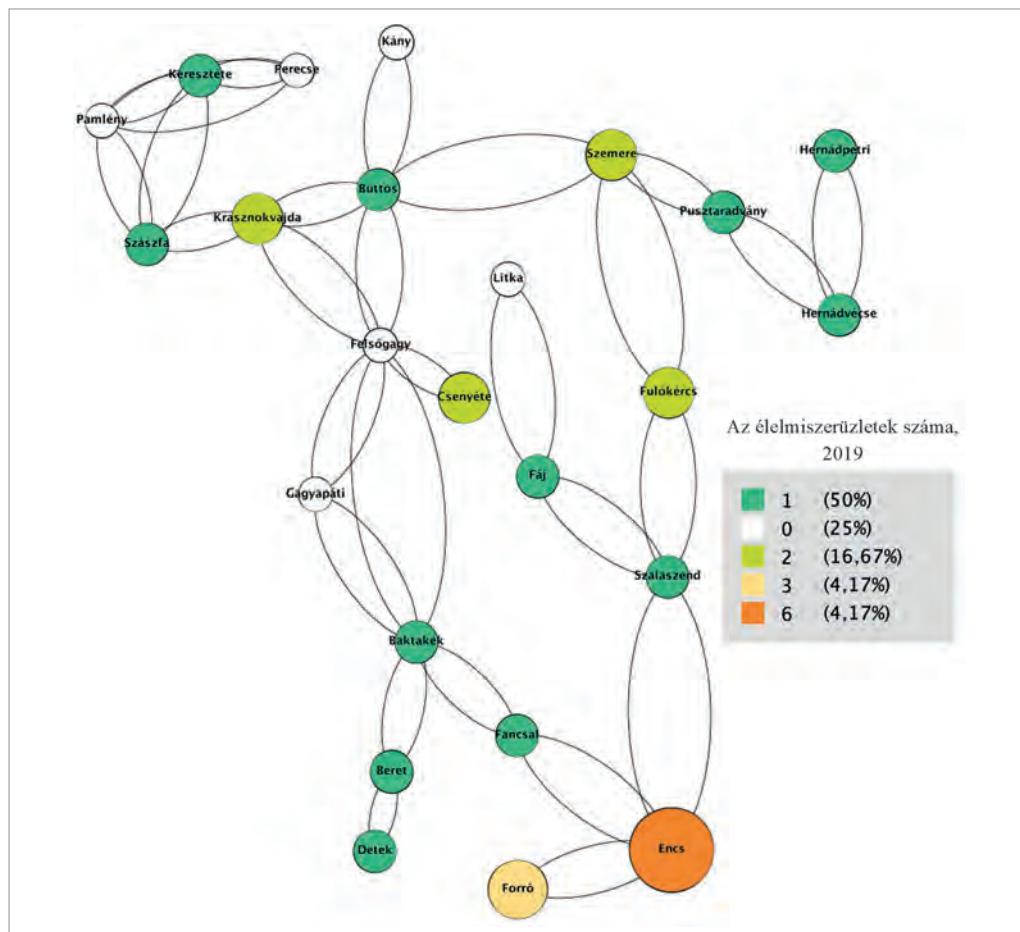

6. ábra: Coop üzlet Krasznokvajdán és élelmiszerbolt Büttösön

Forrás: Romvári Róbert felvétele

Erre igazán csak a megyeszékhely és a járási székhely kínál lehetőséget, de ehhez a település lakóinak 50–80 km távolságot kell utazniuk egy-egy nagybevásárlás alkalmával. Azok a szerencsések, akiket munkájuk a megyeközpontokhoz köt, és össze tudják kapcsolni a munkába járást az élelmiszerek beszerzésével. Azonban a településen élők többsége vagy helyben vásárol, ha van bolt, vagy a szomszédos településre kell utaznia, de ezt nem segíti a jelenlegi

közlekedéshálózati kapcsolatok minősége (5. ábra). Erre mutat rá a közlekedési hálózat ábrája is: szerencsés esetben itt egy sűrű rajzolatnak kellene látszani, ehelyett a települések közötti kapcsolatok ritkák, az elérhetőség gyenge, a települések közötti kapcsolatok szegényesek.

7. ábra: Az Abaúji térség szomszédos településeinek közlekedési hálóját és az ételmiszerüzlet-hálózat térbelisége

Megjegyzés: a települések közötti élek a járatok számát, míg a színek az üzletek számát jelzik

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

Az intenzívebb kapcsolatok kialakításához fel lehetne használni a falugondnokok által üzemeltetett minibuszokat, és ellátni telekocsi¹⁸ smart applikációval vagy FID-technológiával, esetleg

¹⁸ A telekocsi- vagy minibuszprogram segítségével az autósok, falugondnokok pillanatok alatt feladhatnának hirdetéseket a tervezett útjaikról, és utasokat kereshetnek egy későbbi úti céljukhoz, az utazni kívánók pedig erre csatlakozhatnak rá, illetve ők is kereshetnének olyan szállítókat, akik segítségével megvalósíthatják utazásaikat, a lehetőségekről pedig e-mailen keresztül értesülnének. Ezt a lehetőséget kellene kiterjeszteni a falugondnoki rendszerben rendelkezésre álló kisbuszokra, és központilag szervezve, tervezett módon hasznosítani az önkormányzatok segítségével.

olyan applikációkkal, amelyek szintén segíthetik ezt a folyamatot (Oszkár, Lyft, BlaBlaCar, Uber). Így elérhető lenne, hogy a települések lakosai könnyebben jussanak el olyan településekre is, ahol működik az élelmiszerüzlet vagy ahol színvonalasabb a termékválaszték. Ugyan a térséget átszövi a mozgóbolt-hálózat rendszere, amely sokat segít az aprófalvak ellátásában, de jelentősen hozzájárul a bolt-hálózat további elsoorvadásához is. Való igaz, hogy az aprófalvak lakói számára kényelmesebb lenne a helyben vásárlás, azonban gazdaságossági szempontok miatt gyakorlatilag ez kivitelezhetetlen, a rendkívül alacsony vásárlóerő miatt az üzletek képtelenek kitermelni a működésükhöz szükséges alapköltségeket.

Napjainkban olyan költségek, kiadások terhelik a kisvállalkozókat, hogy egyszerűen nem éri meg kisüzletet fenntartani és működtetni az aprófalvak jelentős részében. Éppen ezért a törpefalvak, de még az aprófalvak esetében is célszerű lenne tovább erősíteni a korábban már említett mozgóárusi hálózatot a fenti negatív hatások ellenére. Kétségtelen, a mozgóboltoknak óriási előnye, hogy „házhoz mennek”, és termékkínálatuk is gazdagabb, mint az aprófalvak üzleteinek. Sőt, gyorsan képesek igazodni a helyi lakók igényeihez, s az e-kereskedelem kínálta kapcsolati lehetőségekkel gazdagítva a mozgóbolti rendszer működése (wifi, honlapon keresztüli rendelés) bizonyára tovább segíthetné a térség lakóinak színvonalasabb ellátását. A mozgóboltokkal való kooperálás a közeli jövőben megoldást kínálhat, és új utakat nyithat az e-kereskedelem számára.

Smart eszközök alkalmazása: dróntechnológia és térinformatika

A fejezetben már rámutattunk arra, hogy a térinformatika önmagában is hasznos lehet a kutatott térség erőforrásainak feltárásában. Kísérletet tettünk arra is, hogy a térinformatika kínálta lehetőségeket kombináljuk a hálózatelemzési módszerekkel. Most arra kívánunk rávilágítani, hogy milyen pluszinformációkhoz juthatunk a térségfejlesztés során a dróntechnológia és a térinformatika együttes alkalmazása révén.

A dróntechnológia nem számít teljesen újnak, mert az első drónok már több mint húsz évvel ezelőtt megjelentek. Sőt, ha arra gondolunk, hogy a repülőgépek megjelenése előtt is már gondolkodott az ember olyan repülőszerkezetekről, amelyek pilóta nélküli üzemmódban működnek, akkor még régebbi időkre mehetünk vissza. Számunkra azonban azok a dróntechnikák, modellek és alkalmazások az érdekesek, amelyek napjainkban léteznek. A teljesség igénye nélkül alább felsoroluk olyan területeket, ahol napjainkban már hatékonyan használják ezeket az eszközöket:

- térképészet (katonai, egyéb célú);
- tudományos kutatások (régészeti, természeti erőforrások kutatása stb.);
- települések állagának, morfológiájának vizsgálata;
- kereskedelmi felhasználás (szállítmányozás, logisztika stb.);
- mezőgazdaság (termőterületek megfigyelése, öntözés, haszonnövények állapotellenőrzése, permetezés stb.);
- katasztrófavédelem (eltűnt személyek felkutatása, árvíz, tűzveszély, járvány időszakában területek monitorozása stb.);
- légi megfigyelés (katonai, rendőrségi, magáncélú);
- meteorológiai helyzet figyelése (viharok nyomkövetése stb.);
- vadvilág figyelése, monitorozása.

A fenti példákból és lehetőségekből kiemelnénk két területet: a dróntechnológiát Szászfa esetében a település állapotfelméréséhez, illetve Büttös esetében a mezőgazdasági területek vizsgálatához használták. Beluszky és Sikos¹⁹ falutípusálása szerint Büttös és Szászfa a „rossz munkaerőpiaci helyzetű, fogyó népességű, hátrányos helyzetű, torzult demográfiai-társadalmi szerkezetű kistelepülés” falutípusába tartozik. Éppen ezért fontos kérdés számunkra jelen módszerek alkalmazása, mert így a települések erodálásáról könnyen, gyorsan átfogóbb és részletesebb képet kaphatunk. Tehát az információgyűjtésben is segíthet a dróntechnológia és a térinformatikai szoftverek együttes használata, ezzel egyedülálló lehetőséget teremtve az aprófalvak kül- és belterületi jellemzőinek részletes elemzéséhez. Ezen gondolatokból kiindulva Szászfa vonatkozásában arra kívántunk rámutatni, hogy a drón által készített felvételek hogyan hasznosíthatók a településmorfológiai elemzésben, a település képének formálódásában (lásd részletesen erről Romvári Róbert²⁰ tanulmányát).

8. ábra: Szászfáról készült ortofotó²¹

Forrás: Romvári Róbert 2019. május 19-én készített felvétele

¹⁹ Beluszky Pál – Sikos T. Tamás (szerk.): *Változó falvaink. Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig*. Budapest, Akadémiai, 2011.

²⁰ Romvári (2019) i. m. 51–61.

²¹ „Előzetesen megtervezett repülési terv alapján. A drón egy gyárilag 3 tengelyes gimbalra rögzített 12 megapixel felbontású kamerával szerelt, melynek látószöge 84 fok. A repülés során (2019. május 19.) alkalmazott paraméterek a következők voltak: a felvételek közötti oldal-, illetve hosszirányú átfedés 60, illetve 80%, a repülési szakaszok előtti és utáni ráhagyás pedig megközelítően 50 méter volt. A jpg-formátumban rögzített 204 felvételtől fotogrammetriai módszerek alkalmazásával 9 cm/px terepi felbontású georeferált ortomozai készült, EOV-koordináta-rendszerben.” (Romvári [2019] i. m.)

A Szászfa épületállományáról készült drónfelvételek DJI Phantom 3 Professional típusú drónnal készültek, a drón egy Ipad Mini4 tabletről volt vezérelve.

A településről készült felvételek lehetőséget teremtenek egy pillanatnyi állapotfelmérésre, de folyamatos monitorozás esetén vagy múltbeli térképekkel összevetve a települések népességváltozásának, ingatlanállományának detektálása is lehetővé válik. Az ingatlanokról a drónok segítségével gyűjthető számos hasznos adat, például ingatlanok mérete, a terület beépítettsége, elrendezése, az épületek állapota, környezete, rendezettsége, az ingatlanhasznosítás formája stb. Egy másik lehetséges alkalmazási lehetősége ezen eszköznek a mezőgazdaság, ahol a növényvédelemben, permetezésben (például gyomfertőzések felfedezésében és a vegyi kezelésben) nyújthat segítséget, vagy virágok, gyümölcsösök beporzásában, úgynevezett méhdrón alkalmazásával. A földterületek folyamatos monitorozásában is szerepe lehet a dróntechnológia használatának, többek között például az uniós agrártámogatások ellenőrzésében, monitorozásában (9. ábra).

9. ábra: Almáskertek és szántók Büttös határában

Forrás: Romvári Róbert 2019. május 19-én készített felvétele

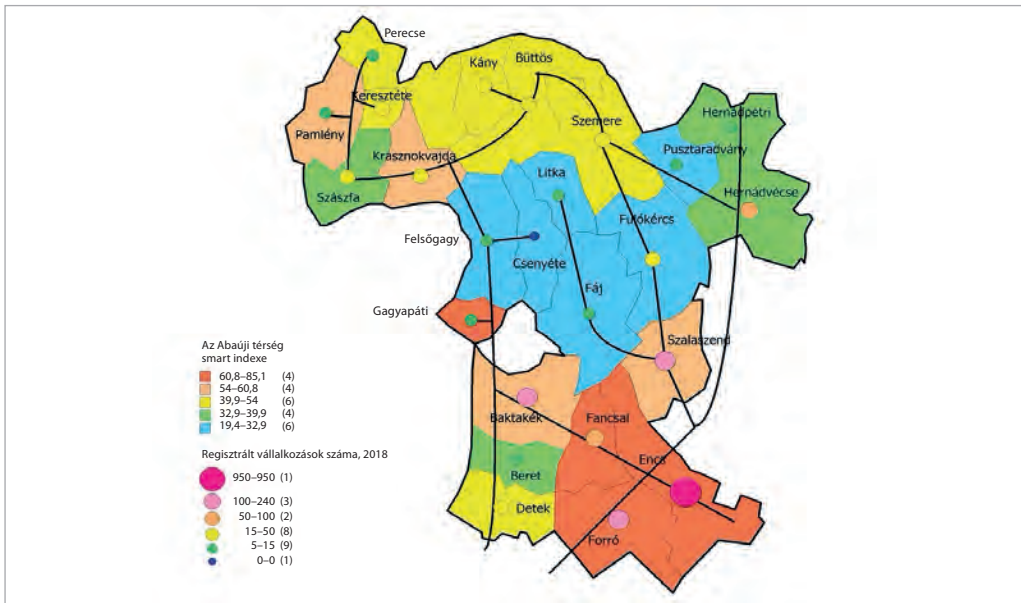
Természetesen ugyanilyen hatékonyan használhatók ezen rendszerek más területen is, például az erdőgazdálkodásban vagy az élővilág védelmében. A hőkamerával felszerelt drónok több kilométeres távolságból érzékelik a szabadban élő állatokat, így segítve az állattartók napi rutinmunkáját vagy akár a vadvédelmet ellátó szakemberek feladatait.

Úgy ítéljük meg, hogy a fentebb említett dróntechnológia, valamint a térinformatika kínálta lehetőségek eredményesen szolgálhatják a térségfejlesztés folyamatát. Természetesen ehhez az adott térségben olyan kreatív szereplőkre is szükség van és lesz, akik motorjai lehetnek az okostérséggé válás folyamatában.

A következőkben azt kívánjuk vizsgálni, hogy az Abaúji térség jelen állapotában milyen mértékben felel meg az okostérség kritériumrendszerének, és mely települések milyen smart indexszel rendelkeznek.

Az Abaúji térség smart indexe

Az Abaúji térség smart indexének meghatározásához a korábban már említett Tóth és társai 2007-es Csereháti okostérségi kutatásait, annak adatait használtuk fel, mégpedig oly módon, hogy újrakalibráltuk az általuk kialakított osztályközöket, és specifikusan átformáltuk az Abaúji térségre. Az így kialakított új kategóriák rendszerével megadjuk az Abaúji térség smart indexét (10. ábra).

10. ábra: A smart index értékei az Abaúji térség településeiben

Forrás: Tóth et al. (2015) i. m. alapján a szerző szerkesztése

Az smart index alapján az Abaúji térség három egységre bontható:

- Keleti-Cserehát északi területe Krasznokvajda központtal;
- Keleti-Cserehát középső területe Csenyété, Fáj, Litka, Fülökércs, Pusztaradvány;
- Keleti-Cserehát déli pereme a Hernád-völgyéig Encs központtal.

A vizsgált 24 településből mindössze 9 település smart indexe haladja csak meg az 50%-ot, 15 település értéke alatta van, és ezek közül is hat olyan település található a régióban, amely mélyen az átlag alatt teljesít (Csenyété 19,4%, Fáj 23,4%, Fülökércs 29,9%, Lítka 30% stb.).

Keleti-Cserehát középső területe

A Keleti-Cserehát középső területén elhelyezkedő települések kedvezőtlen értékeit részben a munkaerőpiaci helyzetük idézi elő, amelyhez egy kedvezőtlen demográfiai struktúra és az iskolázottság hiánya társul. Csenyétén a legalacsonyabb a smart index értéke, 19,4%, ez egyáltalán nem meglepő tény, hiszen itt alakul a legkedvezőtlenebbül a foglalkoztatottság, és itt a legalacsonyabb az iskolai végzettség aránya is: a 7 éven felüli lakosság körében az általános iskolai végbizonítvánnyal rendelkezők száma mindössze 28% (4. táblázat).

4. táblázat: A Keleti-Cserehát középső területe lakosságának foglalkoztatottsága (%)

Község	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltartott	Együtt
százalékban				
Csenyété	12,3	26,7	54,4	93,4
Fáj	17,4	26,2	49,3	92,2
Pusztaradvány	11,8	36,9	39,6	88,3
Fülökércs	7,9	28,9	49,2	86,0

Forrás: KSH-adatok alapján a szerző szerkesztése

A Keleti-Cserehát középső területének településeiben élők nyolc-, kilenczede nem kereső foglalkozása, az itt élők iskolázottsági szintje is rendkívül alacsony.²² A térségek közlekedési kapcsolatuk révén szinte elzártak, alig kötődnek más térségekhez, így a legszükségesebb szolgáltatásokat is alig tudják elérni. A Közép-Cserehátai települések egy része lelakott, a településekről minden ízében sugárzik a „szegénység jelenléte”.

Keleti-Cserehát északi területe

A Keleti-Cserehát északi részének falvai közül talán Krasznokvajda neve merülhet fel térség-szervezőként – mezőgazdasági tevékenységen keresztül ma is szorosan kapcsolódnak hozzá a szomszéd települések –, amely egyébként múltja alapján is a Hétközség központja, és adottságai révén további szervezője is lehetne az Abaúji térség életének, és kialakíthatná az „Észak-Cserehát Uniót”.

Fontos szerepet tölthetne be a digitális faluvá, okosfaluvá válás folyamatában mint gazdálkodási és mint tradicionális térségi központ. Szervezhetné a környező falvak közlekedését, például a telekocsi programmal (országos átlag alatt van a térség személy-

²² Beluszky Pál: Borsod-Abaúj-Zemplén megye „fogó félholdja”. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 5–21.

gépkocsi-ellátottsága), amelyre telefonon és interneten keresztül lehetne jelentkezni (lásd fentebb). A falugondoki rendszer újragondolása, erősítése segíthetné a fenti közlekedési és ellátási problémák megoldását, ezzel lassan a térség okostérséggé válásának folyamatát indíthatná be, ami révén olyan falvak képe rajzolódhatna ki a térségben, amely további tényezők (például turizmus) fennállása esetén lassan követni tudná az alsómocsoládi példát.²³

Fontos lenne a Krasznokvajdán található Szentimrey-kastély hasznosítása hosszabb távon turisztikai célra, amely a helyben élők számára új munkalehetőséget is biztosítana, hasonlóan a Hernádvécsén található Vécsey–Sardagna-kastélyhoz. A térség számos olyan adottsággal rendelkezik, például „csend, nyugalom, gazdag flóra és fauna”, amelynek jobb kihasználása segíthetné egy-egy település felzárkózását. Erre példa a térségtől távolabb eső Gagyapáti, ahol a panziók szolgáltatásain keresztül „a csendet és a nyugalmat kínálják” a látogatóknak. Az Abaúji térség sok lehetőséget kínál, de okostérséggé válásához sok helyi „hős”-re lenne szüksége, akik képesek a településeket „Unióvá” formálni, egyben a kreatív gondolkodást kialakítani.

Keleti-Cserehát déli pereme

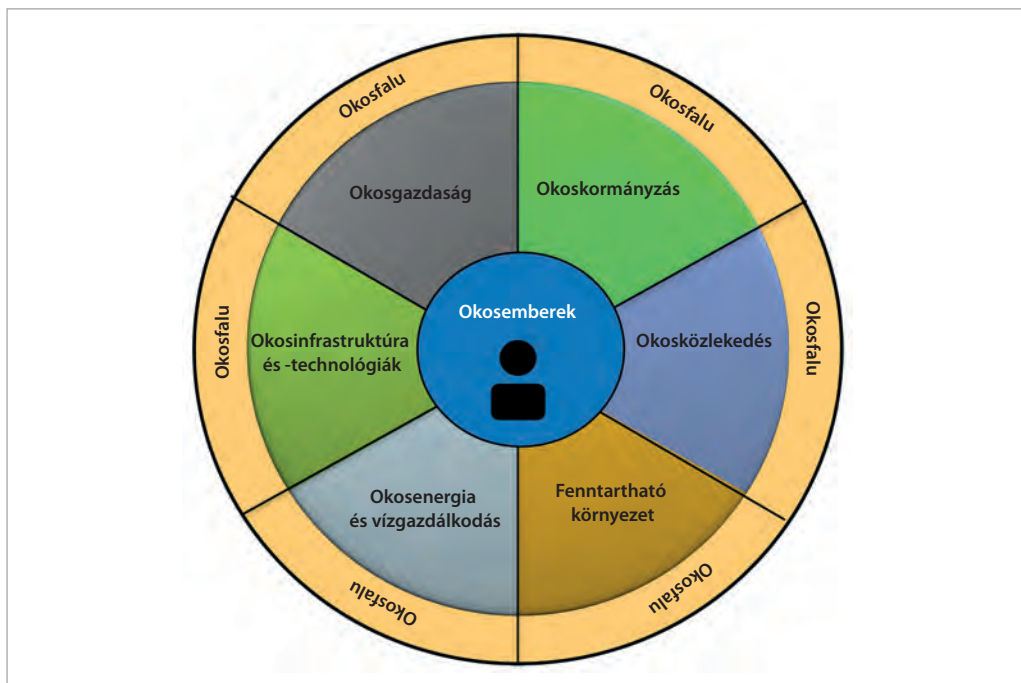
Az egyes térségek más-más fejlődési pályát futnak be. A három térség közül relatíve a legkedvezőbb helyzetben az Encsi térség van, ezt mutatja smart indexe is (Encs 85%, Fancsal 81,9%, Forró 66,6%). Ezen térséghez sorolható még Gagyapáti 60,8%, Baktakék 58,1% és Szalaszend 58,8% átlagos smart indexével. Encs mint járási székhely domináns szerepkörrel rendelkezik nem csupán a Kelet-Cserehát déli peremi térségre, hanem az Abaúji térségre vonatkozóan is. Mint város és járási székhely – a Cserehádi térség súlyozott átlagához (67%) képest jól teljesít – minden olyan adottsággal rendelkezik, amely lehetővé teszi, hogy hosszabb távon az Abaúji régió motorjává váljon. Meglátásunk szerint az Abaúji térségen belül két térségnek van esélye az újjászerveződésre, okostérséggé válásra: az „Észak-Cserehádi Unió” területének Krasznokvajda és a Kelet-Cserehát déli peremvidékének Encs központtal.

Eredmények, következtetések

A térség okostérséggé válásához több kritériumnak is teljesülni kell, de mind közül a legfontosabb, hogy legyen olyan helyi „hős”, aki képes formálni, irányítani a szűkebb térsége (község) életét, és tevékenysége, munkája pozitívan hasson a teljes térség vagy

²³ Alsómocsolád észak baranyai zsáktelepülés mintegy 300 fős népességszámmal. Az elmúlt évtizedek során új utat próbált keresni a falu népességszám-csökkenésének megállítására, ehhez kiváló lehetőséget kínált az elnyert 50 uniós pályázat 2,5 milliárd forintos kerete. A falusi élet komfortosságának újragondolását (lakhatás, szolgáltatások, jövedelemszerzés és közösségi kapcsolatok) pedig egy új okosrégió-, okosfalumodell segítségével próbálták megfogalmazni és a gyakorlatban alkalmazni. Modelljük oly sikeres lett, hogy Brüsszelben 2019-ben a Smart Villages konferencia keretében is bemutatták.

annak része életére is. A következőkben megfogalmazunk egy okosrégió-modellt, amely véleményünk szerint alkalmazható lehet az okosfalvak fejlesztése során (11. ábra).

11. ábra: A smartrégió-modell

Forrás: a szerző szerkesztése

A modell központi eleme a kreatív ember, akinek az irányításával valósul meg az okosfalvakká válás, annak kiépülése és hatékony működése. A modellt a következő elemek alkotják: okoskormányzás, okosközlekedés, fenntartható környezet, okosenergia és vízgazdálkodás, okosinfrastruktúrák és -technológiák és okosgazdaság. Természetesen az okoselemek működéséhez feltétlenül szükség van modern digitális környezetre, s ez például az Abaúji térség településein eddig nem valósult meg. Például az e-kormányzás esetében egy elavult számítógéppark áll rendelkezésre, a számítógépek többsége 3 évesnél idősebb (60–100% közötti az életkoruk). Az is külön probléma, hogy az önkormányzatok többsége csak havonta vagy ritkábban tesz fel új információt a honlapjára. A térségek életében a digitális technika révén lehet az előrelépést segíteni, mint például a közlekedés területén az okosapplikációk használatával. Ez pedig segíthetné, hatékonyabbá tehetné az élelmiszer-ellátáshoz, valamint a szolgáltatásokhoz való könnyebb hozzájutást is. Jelenleg az Abaúji térség élelmiszer-alapellátásának színvonala nagyon differenciált, a települések különböző szintjén élők számára nagyon eltérő módon juthatnak hozzá az alapvető javakhoz. Napjainkban az élelmiszerüzletek léte vagy hiánya nagymértékben függ a települések népességszámától és jövedelmi viszonyaitól. Így egyáltalán nem mindegy, hogy az adott lakos a tájegység mely településén él, városhoz közeli vagy a térség

zsáktelepülésén, rossz közlekedési viszonyok között, hiszen az alapvető javakhoz való hozzájutás lehetősége emiatt térben és időben nagyon eltérő. Az Abaúji térség aprófalvaiban élelmiszerüzletek a gazdaságossági, hatékonysági mutatók miatt sem képesek megtelepedni, ehhez társul még a települések alacsony és elöregedő népességszáma, valamint a rendkívül gyenge vásárlóerő.

A mozgóárusi rendszer fejlesztése sokat javíthatna az ellátás színvonalán a kiskereskedelem „okosrendszer” felé terelésével. Jelenleg a vizsgált Abaúji térség még messze van az okosrégióvá vagy egy-egy települése révén az okosfaluvá válás lehetőségétől, de rendelkezik két olyan térséggel, amelyekben rejlenek olyan potenciálok, amelyek alapot adhatnak egyfajta bizakodásra, és amely térségekre koncentrálni (emberi és anyagi erőforrások) segíthetné a többi falu felzárkózását és hosszú távon a térség okosrégióvá válását.

Irodalomjegyzék

- Barabási, Bya-Ls. – Eric Bonabeau: Scale-free. *Scientific American*, 288. (2003), 5. 50–59.
- Batty, Michael – Kay W. Axhausen – Fosca Giannotti – Alexei Pozdnoukhov – Armando Bazzani – Monica Wachowicz – Georgios Ouzounis – Yuval Portugali: Smart cities of the future. *The European Physical Journal*, 214. (2012), 1. 481–518. Online: [10.1140/epjst/e2012-01703-3](https://doi.org/10.1140/epjst/e2012-01703-3)
- Beluszky Pál: Krasznokvajda – egy alsófokú központ (?) gondjai a Cserháton. *Földrajzi Értesítő*, 26. (1977), 3–4. 349–386.
- Beluszky Pál: Borsod-Abaúj-Zemplén megye „fogyó félholdja”. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 5–21.
- Beluszky Pál – Sikos T. Tamás: *Magyarország falutípusai*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 1982.
- Beluszky Pál – Sikos T. Tamás (szerk.): *Változó falvaink. Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkárszigig*. Budapest, Akadémiai, 2011.
- Berta Sándor: Együttműködik a Walmart és a Google. *Sg.hu*, 2017. 08. 26. Online: <https://sg.hu/cikkek/it-tech/126899/egyuttmukodik-a-walmart-es-a-google>
- Cohen, Boyd: The 3 generations of smart cities. Inside the development of technology driven city. *Fastcompany*, 2015. 10. 08. Online: www.fastcompany.com/3047795/the-3-generations-of-smart-cities
- Consumer Electronics Show. Online: www.cnet.com/ces/
- Egedy Tamás: Városfejlesztési paradigmák az új évezredben. A kreatív város és az okosváros. *Földrajzi Közlemények*, 141. (2017), 3. 254–262.
- European Commission: *Towards an EU research and innovation policy agenda for nature-based solutions & re-naturing cities*. 2015. Online: <http://bookshop.europa.eu/en/towards-an-eu-research-and-innovation-policyagenda-for-nature-based-solutions-re-naturingcities-pbKI0215162/>
- Giffinger, Rudolf – Christian Fertner – Hans Kramar – Robert Kalasek – Nataša Pichler-Milanović – Evert Meijers: *Smart cities. Ranking of European medium-sized cities*. Vienna, Centre of Regional Science, 2007. Online: www.smart-cities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf
- Horváthné Barsi Boglárka – Lados Mihály: „Smart cities”. *Tanulmány*. Győr, MTA Regionális Kutatások Központja, Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, 2011.

- IBM: *Smarter Cities*. Online: www.ibm.com/smarterplanet/us/en/smarter_cities/overview/
- Jeney László – Varga Ágnes: A felzárkóztatás eredményei és kudarcai az Encsi járásban. *Területi Statisztika*, 56. (2016), 2. 183–208. Online: [10.15196/TS560205](https://doi.org/10.15196/TS560205)
- Kociszky György – Veresné Somosi Mariann – Balaton Károly: A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48. (2017), 6–7. 15–19. Online: <http://dx.doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.06.02>
- Kovács András: Az e-kereskedelem földrajzi dimenziói Magyarországon. In Tiner Tibor – Tóth Tamás (szerk.): *A falutipológiától a marketing földrajzig*. Gödöllő, Szent István Egyetemi Kiadó, 2013. 67–82.
- Lengyel Péter – Török Éva – Füzesi István: Szerzői kapcsolatháló-elemzés a gyöngyöző borokról szóló tudományos cikk alapján. *Információ és társadalom*, 2. (2018), 98–113.
- Lieszkovszky József Pál – Szabó Szabolcs: A Krasznokvajdai mikrotérség lakosságának közlekedési szokásai. *Tér és Társadalom*, 23. (2009), 4. 117–135.
- Munkácsy Béla – Havas Márton – Hrenkó Izsák – Szűcs Péter Noel: *A smart city koncepció a Salzburg térségében folyó projektek tanulságainak tükrében*. X. Energetikai Konferencia – Smart City, 2015.
- Ornetzeder, Michael – Tanja Sinozic – Alicia Gutting – Steffen Bettin: *Case study report. Austria findings from case studies of Model Village Köstendorf, HiT Housing Project and VLOTTE*. ERA-Net Smart Grids Plus from Local Trials towards a European Knowledge Community, 2017.
- Petit de Meurville, Martin – Kimberley Pham – Courtney Trine: Shop on the go. *Business Today*, 2015. 02. 15. Online: www.businesstoday.in/magazine/lbs-case-study/case-study-tesco-virtually-created-new-market-based-on-country-lifestyle/story/214998.html
- Romvári Róbert: A drón- és a GIS-technológia településmorfológiai alkalmazása az Abaúji térségben. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16. (2019), 2. 51–61.
- RTA opens Smart Mall in four Dubai metro stations. *Emirates* 24/7, 2016. 12. 17. Online: www.emirates247.com/news/emirates/rta-opens-smart-mall-in-four-dubai-metro-stations-2016-12-17-1.645121
- Sallai Gyula (szerk.): *Smart City megoldások hat külsterületről*. Rövid összefoglalók. Budapest, BME, Egyesült Innovációs és Tudásközpont (EIT), 2016.
- Sikos T. Tamás – Hoffmann Istvánné: *A fogyasztás új katedrálisai*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2004.
- Slee, Bill: Delivering on the concept of smart villages – in search of an enabling theory. *European Countryside*, 11. (2019), 4. 634–650. Online: <https://doi.org/10.2478/euco-2019-0035>
- Strategic opportunity analysis of the global smart city market. *Frost & Sullivan*, 2013. 08. 30. Online: <https://store.frost.com/strategic-opportunity-analysis-of-the-global-smart-city-market-19888.html>
- Tóth Géza – Nagy Zoltán – Péter Zsolt – Szendi Dóra: *Smart City alkalmazások bevezetésének lehetőségei csereháti mintaterületen*. IX. International Scientific Conference. Miskolc–Lillafüred, 2015.

A hálózatok szerepe a társadalmi innovációban

A hálózatok szerepe

A fejezet Coleman és szerzőtársai¹ gondolatára épül, amely szerint: „Nem lesz olyan cég a 21. században, amely a globális verseny hatására ne kényszerülne – legalábbis bizonyos mértékig – arra, hogy hálózatépítéssel, hálózatrányítással vagy hálózatfejlesztéssel foglalkozzék.” Azt, hogy ez hogyan értelmezhető a társadalmi innovációk világában, az alábbiakban mutatjuk be, mind elméleti, mind esetpéldákon keresztül.

Először szervezetelméleti alapon vizsgáljuk a kooperációs hálózatok néhány elemét, ezen belül is a társadalmi innovációt helyezve előtérbe a későbbi empirikus vizsgálatok megalapozása érdekében. Célunk, hogy – a szervezetelmélet, a rendszerelmélet és a társadalmi kapcsolathálózatok szakirodalmának eredményeire támaszkodva – módszertani keretmodellt állítsunk fel, amellyel feltérképezhető a regionális és hazai társadalmi innovációs folyamatok és szervezetek mintázata. A fejezet második részében „jó gyakorlatokat” mutatunk be és értékelünk.

Napjaink innovációs megoldásainak eredményessége egyre inkább függ a szereplők és képességük összekapcsolódásától. Számos szervezet már nem képes lépést tartani a releváns technológiákkal, ezért „külső képességeket”, tudást integrálnak folyamataikba. Ebből kifolyólag a kooperációs hálózatok egyre nagyobb fontossággal bírnak, kvázi koordinációs eszközként értelmezhetők. Úgy ítéljük meg, hogy a társadalmi innováció sikeressége is egyre inkább függ a szervezetközi kooperációktól, a szereplők társadalmi erőforrásaitól. Kérdés, hogy milyen kutatási módszertan és gyakorlat lehet alkalmas e jelenségek megragadására és pontos leírására.

Korábbi kutatásaink alapján megállapítható, hogy a társadalmi innovációs hálózatok, kapcsolatok fejlődési dinamikája nem körvonalazódik jól érzékelhetően a statisztikai forrásokból. Ugyanakkor a technológiai együttműködések több mint ötven éve megfigyelt jelenségek a globális gazdaságban, s az ezirányú kooperációk arányának növekedése jól mutatja a lezajlott átrendeződési folyamatokat. Míg korábban ez az átstrukturálódás a legfejlettebb erőterekben, s elsősorban a high-tech ágazatokban volt jelen, napjainkban egyre inkább többszereplőssé válik az innovációban együttműködő szervezetek csoportja.² Az egyre erőteljesebb együttműködési trend a közgazdasági kérdéseken túl – korábban nem ismert – pszichológiai és szociológiai szereplők megjelenését is maga után vonja. „Olyan humán és közösségi tényezők lépnek be a gazdasági folyamatokba, amelyek nem magyarázhatók a rendszeren belülről, csak interdiszciplináris alapokra helyezetten érthetők meg.”³ Így a gondolkodásunkban a hálózati perspektíva már egy sajátos szemléletváltásról árulkodik.

¹ Charles C. Snow – Raymond E. Miles – Henry J. Coleman Jr.: Managing 21st century network organizations. *Organizational Dynamics*, 20. (1992), 3. 5–20.

² John Hagedoorn – Hans van Kranenburg: Growth patterns in R&D partnerships. An exploratory statistical study. *International Journal of Industrial Organization*, 21. (2003), 4. 517–531.

³ Csizmadia Zoltán: *Az innováció hálózatalapú megközelítése*. Budapest, MTA RKK NYUTI, 2004.

A társadalmi innováció egy széles körű tevékenységet lefedő fogalom, már önmagában is felhívja a figyelmet a mögötte húzódó többszereplős folyamatokra, azok összetettségére, függőségi viszonyaira, s ebből kifolyólag a hálózatosodás szükségességére. Napjaink komplex innovációs folyamatrendszereiben fontos szereppel bírnak a stratégiai partnerkapcsolatok, az intézményspecializálódás, a tanácsadó rendszerek, a kutatási együttműködések.⁴ Ez azt a feltevést jelenti – ami igaz a társadalmi innovációra is –, hogy annak folyamata egyre összetettebb lesz, interdiszciplináris tanulásra épít, és struktúrájában hálózati modellekben ragadható meg.

Az elmúlt négy évtizedben a szociológián belül a társadalmi jelenségek kapcsolathálózati elemzésének metodikája az egyik legintenzívebben fejlődő megközelítésmódjává vált.⁵ A hálózatelemzés a társadalmi folyamatok és viszonyok több szintű elemzését teszi lehetővé oly módon, hogy nem ragadja ki a vizsgálandó egyéneket, csoportokat, intézményeket társadalmi viszonyaik kontextusából. Feltételezi, hogy a társadalmi rendszer szervesen hozzá tartozó elemei közötti kapcsolatok (milyensége, iránya, mértéke, kiterjedtsége) alapvetően befolyásolják az adott szereplők megnyilvánulásait mind egymás irányába, mind az adott társadalmi rendszeren kívülre.⁶ A figyelmet a társadalmi egyedek egymás közötti interakciójára, valamint ezen interakciós minták által létrehozott, önálló jellemzőkkel rendelkező strukturális keretekre irányítja.⁷ „Ez az elméleti és módszertani sajátosság különbözteti meg a társadalmi hálózatelemzést más kutatási irányoktól.”⁸ A tulajdonságszemponthoz megközelítés mellett fontos szerepe van a viszonzáspontú elemzésnek,⁹ amely lehetővé teszi a társadalmi kapcsolatok – mint a partneri, üzlettársi, kommunikációs, ügyfél jellegű, vagy más megközelítésben a hatalmi, rokoni, baráti – összevont, módszertanilag kompatibilis kutatását.

Amennyiben regionális vagy nemzeti társadalmi innovációs rendszert vizsgálunk hálózati alapon, akkor a következő előfeltevésekkel szükséges élnünk:

- a) a cselekvők és cselekedeteik egymást kölcsönösen meghatározzák;
- b) a társadalmi egyedek közötti kapcsolatok transzfercsatornák (pénz, tudás, politikai támogatás, információk, árucikkek stb.) jelennek meg az erőforrás-áramlási pályákon;
- c) a hálózati modell a hálózati strukturális környezetben fókuszál az egyénre, így támogathatja, de gátolhatja az egyes szereplők cselekvéseit;
- d) a hálózati modell úgy képezi le a társadalmi struktúrát, mint a hálózati egységek közötti viszonyok kiterjedt mintázatát.

A továbblépéshez szükséges a társadalmi kapcsolathálózatok különböző – kutatásunk szempontjából releváns – definícióinak az áttekintése, amelyet az 1. táblázat szemléltet.

⁴ Lásd: Magyar Innovációs Szövetség.

⁵ Tardos Róbert: A kapcsolathálózati megközelítés: Új paradigma? *Szociológiai Szemle*, 5. (1995), 4. 73–80.; Barry Wellman: Strukturális elemzés: A módszertől és a metaforától az elmélet és a tartalmi kivédések felé. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest, Magyar Közvéleménykutató Intézet, 1991. 307–352.

⁶ David Knoke – James H. Kuklinski: Hálózatelemzés. *Szociológiai Figyelő*, (1988), 3.

⁷ Stanley Wasserman – Katherine Faust: *Social network analysis. Methods and applications*. New York, Cambridge University Press, 1994.

⁸ Csizmadia (2004) i. m.

⁹ John Scott: *Social network analysis*. Newbury Park, Sage, 1992.

1. táblázat: A társadalmi kapcsolathálózatok néhány megközelítése

A kapcsolathálózat-elemzők nemzetközi szervezete (INSNA) „A társadalmi kapcsolathálózatok elemzése az emberek közötti interakciók mintázatának feltárására fókuszál [...], s az egyének életminősége nagyrészt attól függ, hogy miként szövődnek bele a társadalmi kapcsolatok nagyobb léptékű hálózatába.” ¹⁰
Freeman (2000) „A viselkedéstudomány interdiszciplináris szakterület, mely azon megfigyelésen alapul, mely szerint a társadalmi cselekvők kölcsönösen függenek egymástól, és a köztük lévő kötelékek mindnyájukat jelentősen befolyásolják.”
Wellman (2002) „A hálózatelemzés annak megértése, hogy miként befolyásolja a B-vel és C-vel egyaránt kapcsolatban álló A-t a B és C közötti kapcsolat.”
Angelusz–Tardos (1988) „A társadalmi viszonyokat s a különböző társadalmi folyamatokat a kapcsolatrendszerek oldaláról kívánja megragadni, az egyéni tulajdonságokon a mikromiliók és a makrostrukturális alakzatok környezeti ismérveit is bekapcsolva.”
Van der Gaag (2005) A társadalmi hálózatokon keresztül nem csak jobb társadalmi pozíciót, anyagi helyzetet lehet elérni: kapcsolataink ennél szélesebb célelérési dimenzióban is használhatók. A praktikus és instrumentális segítségnyújtás és információátadás mellett az érzelmi segítségnyújtás és támogatás is fontos aspektusa a hálózatoknak.
Molina (2001) A társadalmihálózat-elemzés azon sajátos kapcsolatok vizsgálata, amelyek elemek (személyek, csoportok, szervezetek, országok vagy akár események) egy meghatározott sora között alakulnak ki.
Castells (2005) Mindennapi életünk ezen alapvető társadalmi szövetei és áramlási pályái (például baráti kapcsolatok, ismeretségek, szövetségek, együttműködési megállapodások stb.) átfogó struktúrákat hoznak létre, amelyek szervezik, alakítják, koordinálják a gazdasági és társadalmi folyamatokat. Ezeket az átfogó struktúrákat nevezzük hálózatoknak.
Csizmadia (2008) Az innovációs hálózat meghatározása ezen összefüggésrendszer alapján az alábbi formában történhet meg: az erőforrások kooperatív, kollektív cselekvéses, bi- vagy multilaterális kapcsolatokon keresztüli újfajta, hálózatos szerveződési formában történő kombinációja, kölcsönös megosztása, kiegészítése a gazdaság, a tudomány és civil szféra szereplői között új vagy jelentősen továbbfejlesztett termékek, eljárások és módszerek kialakítása és elterjesztése érdekében.

Forrás: a szerzők szerkesztése

A hálózati struktúra modellezése során a hálózatok alanyai lehetnek egyének, csoportok, szervezetek, régiók, de akár országok is, míg az elemek közötti viszonyokat a relációk, kötődések, kapcsolatok adják. Áttekintve a megközelítéseket megállapítható, hogy a társadalmi innovációs folyamatok társadalmi kapcsolathálózatként úgy ragadhatók meg, hogy a különböző összetételű szervezeti mező tagjai a hálózat egyes pontjai, míg a köztük lévő kapcsolatok a hatásvonalak. Ennek tulajdonságait elemezhetjük a gráfelmélet fogalmainak és összefüggéseinek segítségével. A vizsgálati modell felállításához indokolt a társadalmi innováció szervezetközi együttműködési kutatási területeinek a meghatározása (2. táblázat).

¹⁰ Lásd: INSNA.

2. táblázat: A szervezetközi együttműködés kapcsolathálózati kutatásának főbb területei

Meghatározottság	Gazdasági mező	Struktúra mint erőforrás	Együttműködés mint kollektív cselekvés	Innováció
társadalmi struktúra			egyéni vagy csoportérdek	
gazdasági teljesítményre gyakorolt hatása	ágensek	szerkezeti lyukak	miért éri meg	innovációs kapcsolatok
információáramlás	tőkefajták	strukturális előnyök	kooperációs mechanizmusok	innovációs hálózatok típusai
büntetés és jutalmazás	játékszabályok	hatékonyság és hatásszösség	koordinációs mechanizmusok	innovációs rendszerek, szereplők
bizalom	szervezet, pozíció, dominancia		kényszerek és ösztönzők	

Forrás: Csizmadia Zoltán: *Szervezetközi együttműködések kapcsolathálózati sajátosságai*. Habilitációs téziszfűzet. Győr, Széchenyi István Egyetem, 2014 alapján a szerzők szerkesztése

Véleményünk szerint ezek a szempontok erősítik meg a társadalmi innovációs vizsgálatok és felmérések indokoltságát és értékét. Abból kiindulva, hogy bizonyos kapcsolathálózati mechanizmusok hatására szerveződési és működési előnyökre tehetnek szert azok a szervezetek/intézmények, amelyek szakmai és társadalmi beágyazódása erősebb:

- erőforrások elérése;
- koordináció;
- szinergiahatások;
- terjedés, áramlás;
- adaptáció.

Így a szélesebb kooperációs kapcsolatrendszerű szervezetek a heterogén kapcsolati tőkájuk révén sikeresebben tudják ellátni a feladataikat, könnyebben találnak külső forrásokat a működési és fejlesztési feladataik megvalósítására, információellátottságuk jobb, s eredményesebben képesek alkalmazkodni az új feltételekhez és kihívásokhoz.

Mindezek alapján a társadalmi innovációs kutatásokban a hálózati perspektíva együttesen biztosítja a teljes kapcsolatrendszer, a rendszer elemei és a hálózati struktúra időbeli és morfológiai vizsgálatát. Ugyanakkor a társadalmi innováció hálózati megközelítésében is nagy hangsúlyt kell helyezni a gazdasági innováció hálózatalapú vizsgálatokban tapasztalt gyengeségei kiküszöbölésére:¹¹

- nem kap kellő hangsúlyt a megfelelő formájú és tartalmú adatok lekérdezése, s az operacionalizálás sem valósul meg bizonyos tényezők vonatkozásában;¹²
- a hálózati formalizmus ne szorítsa háttérbe a kapcsolatokon keresztül áramló információs tartalmakat¹³ – kiemelt szerepe van az olyan dimenzióknak, mint a menedzsment, a passzív tudásmegosztás stb.;

¹¹ Csizmadia (2004) i. m.

¹² Steve Conway – Ossie Jones – Fred Steward: Realising the potential of the network perspective. In Steve Conway – Ossie Jones – Fred Steward (szerk.): *Social interaction and organizational change. Aston perspectives on innovation networks*. London, Imperial College Press, 2001.

¹³ Richard Alba: Taking stock of network analysis. A decade's results. In Samuel Bacharach (szerk.): *Research in the sociology of organizations. A research annual*. Vol. 1. Connecticut, JAI Press, 1982. 39–74.

- a hálózati perspektívát követő kutatások „elméletmentessége”, ami megkérdőjelezi ezek relevanciáját¹⁴ – a helyzet kezelésére és támogatására dolgozták ki például a „gyenge kötések ereje” tételét, illetve a „szerkezeti lyukak” elvét;¹⁵
- a vizsgálati határvonalak meghatározása:
 - kiemelt fontosságú a hálózat körvonalainak meghúzése;¹⁶
 - a bevonási és kizárási kritériumok megkonstruálása és betartása.¹⁷

Vizsgálatunk fontos része a hálózati kompetenciák kutatása, ami arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen faktorok játszanak szerepet abban, hogy egy szervezet hatékonyan tudja menedzselni kapcsolatainak hálózatát. „A hálózati kompetencia pedig nem más, mint a személy- és szervezetközi kapcsolatok, az ezekből összeálló hálózatok menedzselésének képessége.”¹⁸ Sokszor a sikeres társadalmi innováció ezen áll vagy bukik. A vizsgálat Ritter és Gemünden¹⁹ alapján három kérdés köré csoportosítható:

- Mit jelent a szervezet hálózati kompetenciája?
- Milyen hatást gyakorol az innovációs folyamatokra?
- Milyen szervezeti karakterisztika van hatással a hálózati kompetenciákra?

A kérdésekre adandó adekvát válaszok egyre sürgősebbek, hiszen rövidül a fejlesztés időtartama, s a születendő megoldások egyre összetettebbek.

Drucker szerint a probléma vizsgálatára két megközelítés lehetséges:²⁰

- valamilyen tevékenység folyamathatékonyságának kiaknázása;
- olyan erőforrások, előfeltételek, mint a feladat-specifikus képességek, tudások összessége.

Az 1990-es években Prahalad és Hamel vezette be a kompetencia fogalmát a versenyképességgel összefüggésben. A szerzők az alkalmasság és a rátermettség összetevőit kutatták, s hangsúlyozták, hogy a kompetenciák a szervezetben jelen levő ismeretek kombinációjaként jönnek létre, és az egyénekből (a szervezet tagjaiból) testesülnek meg. Jellemzőjük, hogy fejlesztésük beruházást igényel, használatuk hiányában eltűnnek.

Drejer és Riis²¹ a kompetenciák négy alapvető elemét különböztetik meg: technológia, az emberi tényező, a szervezet, valamint a szervezeti kultúra.

A szervezeti kompetenciák struktúrájának vizsgálatakor három, egymásra hierarchikusan épülő kompetenciaszint azonosítható.²² Az 1. ábrán bemutatott modell jól

¹⁴ Rogers (1987) i. m.; Mark S. Granovetter: The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78. (1973), 6. 1360–1380.; Burt (1980) i. m.

¹⁵ Granovetter (1973) i. m.; Burt (1992) i. m.

¹⁶ Wasserman–Faust (1994) i. m.

¹⁷ Edward O. Lauman – Peter V. Marsden – David Prensky: The boundary specification problem in network analysis. In Linton C. Freeman – Douglas R. White – A. Kimball Romney: *Research methods in social network analysis*. London, Routledge, 1991.

¹⁸ Csizmadia (2004) i. m.

¹⁹ Thomas Ritter – Hans Georg Gemünden: Network competence: Its impact on innovation success and its antecedents. *Journal of Business Research*, 56. (2003), 9. 745–755.

²⁰ Peter F. Drucker: *Innovation and entrepreneurship. Practices and principles*. New York, Harper & Row, 1985.

²¹ Anders Drejer – Jens Ove Riis: Competence development and technology. How learning and technology can be meaningfully integrated. *Technovation*, 19. (1999), 10. 631–644.

²² Banerjee (2003) i. m.

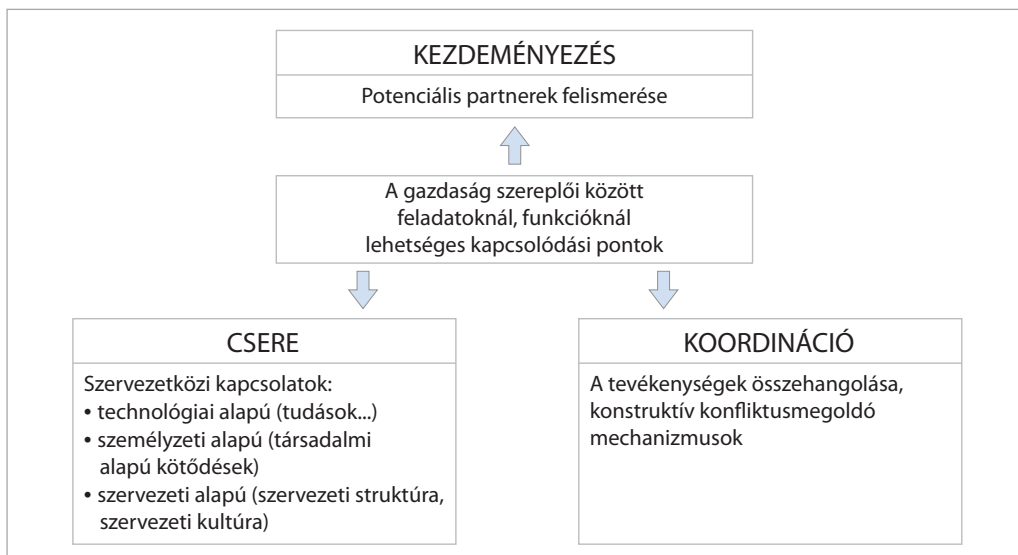
szemlélteti, hogy az első szintű (egyszerű) kompetenciák egyértelműen jól tanulhatók, a magasabb szintű kompetenciák másolása összetettségükből eredően nem lehetséges. A magasabb szintű kompetenciák más szervezettől való megtanulása a szervezetek közötti kapcsolatok kezelésének kompetenciáit – mint a szervezeten belüli tanulás kezelésére képes infrastrukturális háttérkövetelményt – követeli meg. Az 1. ábra a kompetenciastruktúra elemeit mutatja be.

KOMPETENCIÁK	(Újra-) kombináció ↓	Első szintű kompetenciák (egyszerű): a már létező erőforrások használatának ismeretét foglalják magukba.
	Az (újra-) kombináció ismerése ↓	Második szintű kompetenciák (konstruálás): a szervezetbe integrált felhasznált egyszerű kompetenciák (erőforrások) újrastrukturálása.
	Az ismeretek megváltoztatásának képessége	Harmadik szintű kompetenciák (újrastrukturálás): szervezetspecifikus szabályok, szokások és eljárások, amelyek a második szintű kompetenciák architektúráis tudásának újrastrukturálása eredményeként születnek.

1. ábra: A szervezeti kompetenciák struktúrája

Forrás: Banerjee (2003) i. m. alapján a szerzők szerkesztése

A hálózati kompetencia esetében három kapcsolatspecifikus elem értelmezhető, amelyet a 2. ábra szemléltet.

2. ábra: Hálózati kompetencia kapcsolatspecifikus elemei

Forrás: Hans Georg Gemünden – Thomas Ritter – Peter Heydebreck: Network configuration and innovation success: An empirical analysis in German high-tech industries. *International Journal of Research in Marketing*, 13. (1996), 5. 449–462. alapján a szerzők szerkesztése

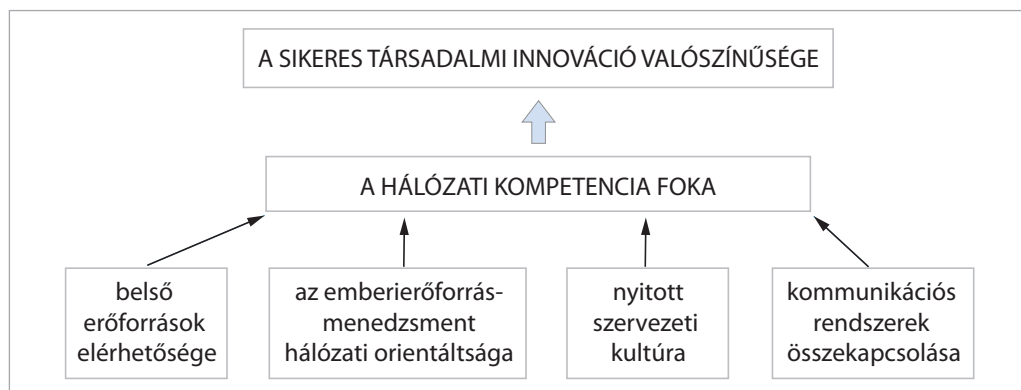
Ritter és Germünden megfogalmazása szerint egy szervezet hálózati kompetenciája a személyzeti kvalifikáción és a feladatmegoldó képességen együttesen múlik. A kapcsolatépítésben fontos a tudás, a képességek, a társadalmi affinitás, valamint a csere, a kezdeményezés és a koordináció megfelelő megvalósítása és a hálózati elvek beépítése a menedzsmentfeladatokba.

A társadalmi innováció kompetenciaalapú megközelítése során a kezdeményezés és a csere dimenziójában a kutatás fókuszába az innovációs kooperációt, az alá-fölérendeltséget kialakító mozgató akaratot és a motivációt célszerű helyezni, míg a koordináció estében a szervezetek ellenőrző, szabályozó megoldásai vizsgálandók.

Néhány gondolati megfontolás:

- Néhány egyszerű csere nem elég a kapcsolat kialakításához, az eredmény nem feltétlenül sikeres innováció!
- A kezdeti közös konszenzus (formalizált szabályok, szerepmegosztás, konfliktuskezelés stb.) hogyan, milyen eszközökkel tartható fenn?
- Hogyan valósítható meg a függetlenség, az elfogulatlanság hálózati tagként?

Ritter²³ általános modellje alapján levezethető, hogy a társadalmi innovációt megvalósító hálózatok kompetenciafokát négy tényező determinálja (3. ábra).

3. ábra: A társadalmi innovációt megvalósító hálózatok kompetenciafokát meghatározó tényezők

Forrás: Ritter–Germünden (2003) i. m. alapján a szerzők szerkesztése

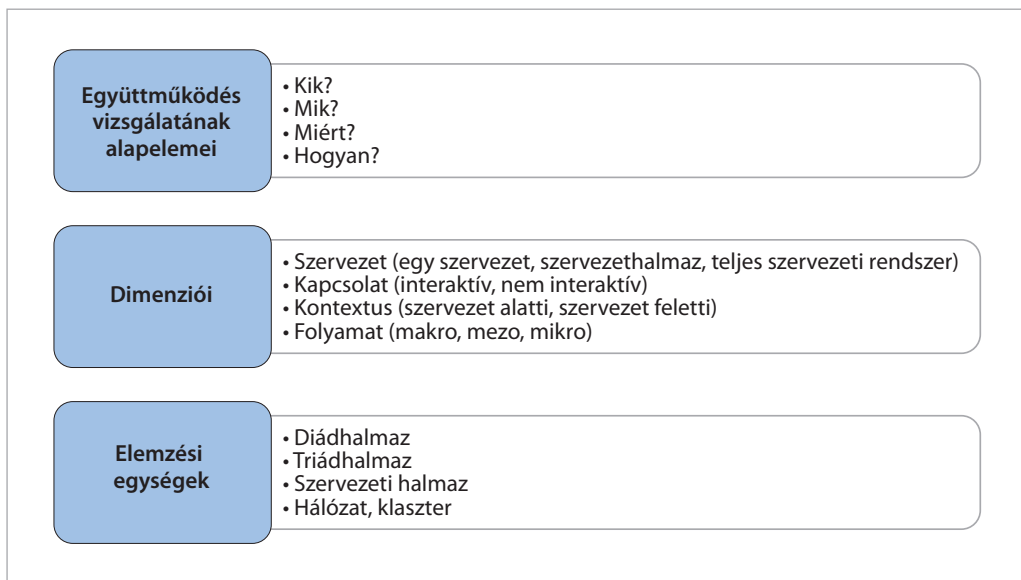
A szervezet elérhető belső erőforrásai közül a fizikai, pénzügyi, emberi és információs adottságok azok a hatótényezők, amelyek növelhetik annak hálózati potenciálját. Az emberi erőforrás vonatkozásában a mennyiség és minőség megléte, a kiválasztás és a képzés bír kiemelt jelentőséggel. A kommunikációs struktúrán belül a formális és informális információáramlási csatornák határozzák meg a hálózati aktivitást. A szervezeti kultúra fontossága a szervezeten belüli és az innovációs kapcsolatok kialakításában és működtetésében rejlik. Ennek megfelelően a belső képességek és a kooperációs intenzitás jelentősen meghatározzák a sikeres társadalmi innovációt, emellett azonban vizsgálandó a hálózati kompetencia adott foka is.

²³ Thomas Ritter: The networking company: antecedents for coping with relationships and networks effectively. *Industrial Marketing Management*, 28. (1999), 5. 467–479.

A társadalmi innovációs együttműködések feltérképezésének lehetőségei, Csizmadia²⁴ általános innovációs együttműködések vizsgálatára vonatkozó gondolatai alapján:

- Kvalitatív kutatás: a hálózati pontokra összpontosítva határozzák meg (személyes interjúk segítségével) annak jellemzőit, speciális kapcsolataikat és kölcsönhatásait. *Probléma*: nem teszi lehetővé a nagyobb léptékű adatgyűjtéseket, általánosításokat, illetve az összehasonlítás is korlátozott.
- Kvantitatív kutatás: az innovációban meghatározó szerepet játszó szervezetekre összpontosít. *Probléma*: figyelmen kívül hagyja a kölcsönösen összekapcsolódó kapcsolatokat, és természetes izolált komponensként elemzik az egyes kapcsolattípusok stratégiai eredményeit.

A hálózati kompetenciák és a szervezatközi együttműködés kapcsolathálózati szempontjait együttesen figyelembe véve a társadalmi innovációs vizsgálati keretmodellünkhöz (4. ábra) három fő területet kívánunk értelmezni, az együttműködés alapelemeit, dimenzióit és elemzési egységeit, amely biztosíthatja számunkra a megfelelő komplexitást.

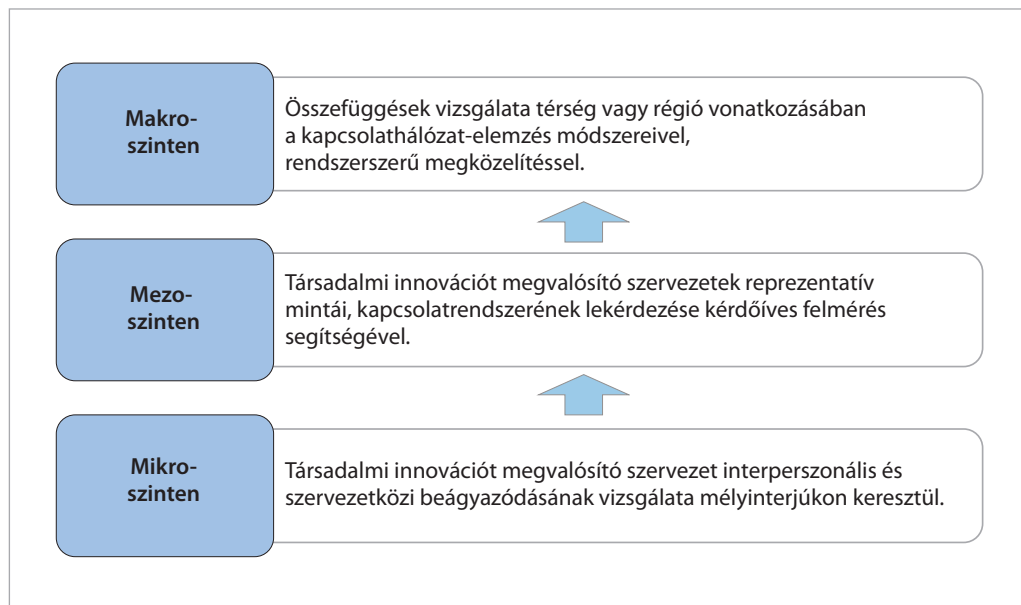

4. ábra: A társadalmi innovációs szervezatközi kapcsolatok és hálózatok komplex megközelítésének elemei
 Forrás: Csizmadia (2014) i. m. alapján a szerzők szerkesztése

A mérés problematikáját az adja, hogy a hálózat szervezetei eltérő módon és intenzitással járulnak hozzá az innovációs folyamathoz. Ezen belül lényeges, hogy az egyes szervezetek milyen mértékben férhetnek hozzá külső partnereik erőforrásaihoz. Ennek megfelelően egy olyan vizsgálati keretrendszer kialakítására van szükség, amely képes rendezni a kapcsolatok mintázatát és intenzitását a folyamatokban testet öltött – tár-

²⁴ Csizmadia (2004) i. m.

sadalmi célokat megvalósító – újítás során. Elképzeléseink szerint egy háromszintű, komplex kutatás adhat választ a felvetett kérdésekre (5. ábra).

5. ábra: Keretmodell a társadalmi innovációs hálózatok vizsgálatára

Forrás: a szerzők szerkesztése

Ezen keretmodell segítségével vizsgálható a társadalmi innovációt megvalósító szervezet interperszonális és szervezetközi beágyazódása, kapcsolatrendszerének tartalmi és formai megoldásai, valamint ezen szervezetek közötti összefüggések. Fontosnak tartjuk, hogy a kitűzött célok vizsgálatához a keretmodellben rögzíthetők azok a módszertanok, amelyek segítségével adekvát válaszok adhatók.

A környezetvédelem mint tartalmi rendezőelv

A fenntartható fejlődés fogalma az 1980-as évektől átfogó keretet ad a környezetvédelmi programokhoz és kezdeményezésekhez. Persányi²⁵ a harmonikus fejlődés kifejezést használja, ami összhangot feltételez a természeti, társadalmi és gazdasági érdekek között, amelyek közül az elmúlt évtizedekben a társadalmi szempontok egyre inkább előtérbe kerültek. Erre utal az ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok keretrendszer is (6. ábra). A környezetvédelem a célok kisebb részében jelenik meg közvetlenül, de az ipari infrastruktúra, a fenntartható városok és közösségek fejlesztése és a felelős fogyasztás sem képzelhető el környezetvédelmi, környezetgazdálkodási tartalom nélkül.

²⁵ Persányi Miklós (szerk.): *Közös jövőnk*. Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat, 1988.

6. ábra: Fenntartható fejlődési célok

Forrás: <https://ensz.kormany.hu/a-2030-fenntarthato-fejlodesi-keretrendszer-agenda-2030->

Rakonczai²⁶ rámutat, hogy a társadalmi és természeti problémák közül előbbieket jelölhetők meg alapvetően okként, utóbbiak pedig okozatként. A társadalmi problémák megoldása, az életszínvonal emelése – a társadalmi innovációs kezdeményezések fenntartása – nem képzelhető el megfelelő „természeti” háttér nélkül, a gyakorlati megoldások súlyozása sokféle lehet. Az ipari kezdeményezések, mint az ipari ökológia, a körforgásos gazdaság környezetvédelmi intézkedések mentén járulnak hozzá a jólét növeléséhez.²⁷ Az ipari ökológia a szereplőkre, a körforgásos gazdaság a termékekre (hulladékokra) helyezi vizsgálatának fókuszát, míg a közösségi gazdaság²⁸ az egyének szintjén, alulról építkezve, alapvetően gazdasági jellegű célok mellett jár kedvező környezeti hatásokkal. Az autók megosztása például csökkenti az egy főre eső utazási költségeket, miközben a károsanyag-kibocsátás is kisebb, mintha külön-külön utaznának.

Bándi²⁹ rámutat, hogy a fenntartható fejlődés nem tud áttörést elérni a jelenlegi döntéshozatali és gazdasági keretek között, s kiemeli a települési önkormányzatok felelősségét: a hulladékkezelés, a tömegközlekedés, a zöldfelületek kezelése, a közintézmények ellátása, fűtése mellett a település területének okszerű és észszerű felhasználása is a feladatok részét képezi, ami teret ad a társadalmi innovációs hálózatok működésének. Az alulról

²⁶ Rakonczai János: *Globális környezeti problémák*. Szeged, Lazi, 2003.

²⁷ Yovana M. B. Saavedra et al.: Theoretical contribution of industrial ecology to circular economy. *Journal of Cleaner Production*, 170. (2018), 1514–1522.

²⁸ Juho Hamari – Mimmi Sjöklint – Antti Ukkonen: The sharing economy. Why people participate in collaborative consumption. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67. (2016), 9. 2047–2059.

²⁹ Bándi Gyula: Fenntarthatóság, reziliencia, önkormányzatok. In Fodor László – Bányai Orsolya (szerk.): *A települési önkormányzatok szerepe a környezeti politika és jog alakításában*. Debrecen, DU Press, 2017. 7–28.

jövő kezdeményezések támogatása, a bizonyos mérvű decentralizáció mellett – Fodor és szerzőtársai³⁰ szerint – olyan rendszerszintű (részben jogi) elvek és érvek is szólnak, mint a szubszidiaritás vagy azzal összefüggésben a reziliencia (rugalmas ellenállási képesség). A regionális aránytalanságokból fakadó lemaradások kezelésében jelentős szerepe van a társadalmi innovációnak.³¹

Habár a környezetvédelem szakmai szempontok alapján fontos rendezőelv lehet a társadalmi innováció mögött, társadalmi megítélése kevésbé kiemelt (3. táblázat). Varga és munkatársai az egyetemi hallgatók kérdőívezése alapján arra a megállapításra jutottak, hogy a környezetszennyezés és az energiafelhasználás csökkentése a társadalmi innovációk esetében hangsúlyosabb cél, mint az üzleti innovációknál. Érdekes eredmény, hogy a költségek csökkentését feleannyian tartják fontosnak a társadalmi innovációk esetén, mint az üzleti innovációknál.

3. táblázat: Az üzleti és társadalmi innovációk célja (válaszadók %-a, 256 elemű minta alapján)

	Üzleti innováció	Társadalmi innováció
Társadalmi jólét	14,8	68,4
Minőségfejlesztés	41,8	26,2
Költségcsökkentés	35,5	18,8
Folyamatfejlesztés	27,3	16,0
Versenyképesség növelése	50,4	20,3
Környezetszennyezés csökkentése	16,8	32,0
Új termék fejlesztése	25,8	11,3
Energiafelhasználás csökkentése	12,5	20,7

Forrás: Varga Krisztina – Tóth Zoltán – Tóth-Kiss Anett: Innovation today – a complex innovation approach to social and technical innovations. *Innovations*, 7. (2019), 1. 13–17. alapján a szerzők szerkesztése

A társadalmi innovációs hálózatok sikeressége mögött a környezetvédelmi szempontoknak fontos szerepe van:

- a fenntarthatóság szerteágazó értelmezésében a környezet, különösen a természeti környezet megóvása közérthető, jól megragadható támpontot ad;
- a helyi erőforrásokra és helyi igények kielégítésére épülő társadalmi innovációs hálózatok működésében a környezet állapota és utilizációs lehetőségei meghatározzák a kezdeményezések tartalmát;
- a környezeti érdekekhez tartozó indikátorok nyomon követése képet ad a hálózat teljesítményéről akkor is, ha az nincs a kezdeményezés fókuszában;
- a gazdasági eredményesség egy adott szint elérése után – a környezeti Kuznets-görbék modellje³² – kedvezően hat vissza a környezetszennyezésre.

³⁰ Fodor László et al.: Települési környezetvédelem Magyarországon. Egy kutatás előfeltevései. *Tér és Társadalom*, 30. (2016), 3. 19–39.

³¹ Varga Krisztina: A regionális társadalmi innováció kérdései. *International Journal of Engineering and Management Sciences*, 2. (2017), 4. 602–616.

³² David I. Stern: The environmental Kuznets curve after 25 years. *Journal of Bioeconomics*, 19. (2017). 7–28.

Erős és gyenge kapcsolatok

A társadalmi innovációs hálózat hálózatalméleti szempontból csoportképződésre hajlamos. Sikeres működése esetén egyes csomópontjai katalizátorként működnek, megerősítve az eredményeket és alapot nyújtva a hálózat bővítéséhez. Feltételezve a helyi kezdeményezések fontosságát, továbbá figyelembe véve a hálózatok céljainak és tartalmának sokféleségét, a sikert nem lehet receptként leírni, a jó gyakorlatok elemzése segít a modellek felállításában.

Felmerül a kérdés, hogy mi tartja össze az innovációs hálózatokat, illetve integrálja azokat a társadalomba. A Granovetter³³ által értelmezett erős és gyenge kötések szerepe egyaránt fontos a gyakorlati megvalósításokban. Habár a megkülönböztetés nem egyértelműen tisztázott (viszonyokra vagy a kapcsolatokra vonatkozó, erősség, közösségi vagy társadalmi jelleg), széles körben elterjedt különböző vizsgálatokban.³⁴

A helyi hálózatokban az erős kötések dominálnak a helyi jellegből adódóan. A társadalmi innovációhoz a helyi identitást támogató, a kohéziót és a helyben való tenni akarást segítő helyi társadalomra van szükség.³⁵ Gyenge kötések azonban szükségszerűen vannak: különböző érdekcsoportok, szervezetek, szakterületek és a társadalom együttműködését kell megteremteni. A gyenge kötések erejét Szántó és Tóth³⁶ alapján abban jelölhetjük meg, hogy a társadalom egymással közvetlenül nem érintkező részei között teremtenek kapcsolatot. A gyenge kötések szerepe a hídképzés, ezek megerősödésére legalább helyi szinten számítani kell a hálózatok fennmaradása esetén, formalizálás esetén gyorsítják a döntéshozatalt.

A gyenge kötések tehát segítenek nagyobb csoportokba integrálni a helyi hálózatokat. Környezetvédelmi célok és tartalom esetén így biztosítható a helyben hiányzó szaktudás és erőforrások, azonban azt, hogy a sikert az erős vagy a gyenge kötések hozták-e meg, nem lehet egyértelműen megmondani.

A kapcsolatok fejlődése dinamikus. Az MTA Nyugat-magyarországi Kutatóintézetének az ipari parkok szervezeti kapcsolatai vizsgálatára irányuló 2001-es felmérése alapján a kapcsolatépítés az életciklus korai szakaszában jellemző, hosszabb működési idő nem eredményezi a heterogénebb kapcsolatrendszer kialakulását.³⁷ Csizmadia 2008-ban rámutatott, hogy kevés szereplős együttműködések jellemzők, a regionális innovációs rendszer nem létezik, csak formálódó hálózatok. A következő években egyre nagyobb számban jelentek meg módszertani írások és empirikus tanulmányok ebben a témában, amelyeket néhány esetpéldán keresztül szemléltetünk.

³³ Granovetter (1973) i. m. 1360–1380.

³⁴ Farkas Zoltán: A társadalmi kapcsolat fogalma és típusai. *Társadalomkutatás*, 32. (2014), 1. 10–23.

³⁵ Lipták Katalin: The importance of social innovations in rural areas. *Deturope*, 11. (2019), 3. 160–174.

³⁶ Szántó Zoltán – Tóth István György: A társadalmi hálózatok elemzése. *Társadalom és Gazdaság*, 15. (1993), 1. 30–55.

³⁷ Csurgó Bernadett – Kovács Imre – Megyesi Boldizsár: Helyi hálózatok Európában és Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 18. (2009), 2. 120–141.

Rozsály

Rozsály³⁸ nagyközség Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található, közel a román és az ukrán határhoz, lélekszáma 777 fő volt 2019-ben. A lakosok mezőgazdasági tevékenységgel foglalkoznak. Eredményeik modellként szolgálhatnak országos szinten is: a gondokat belső források segítségével kell megoldani, nem külső (ál)segítséggel. Ha a koncepció jól működik, a népességvonzó hatás miatt az előregedő, elszegényedő és elvándorló tendencia megáll és megfordul.

Rozsály rendelkezésére álló erőforrások:

- 90 hektár saját földterület (szántó, 3 ha gyümölcsös, 7 ha energiaültetvény, zöldséges);
- 16 ló (ebből 10 póni);
- 123 fő egész munkaidős foglalkoztatása;
- 5 közeli településsel közös tulajdonban lévő víznyerő (ivóvíz-) kút.

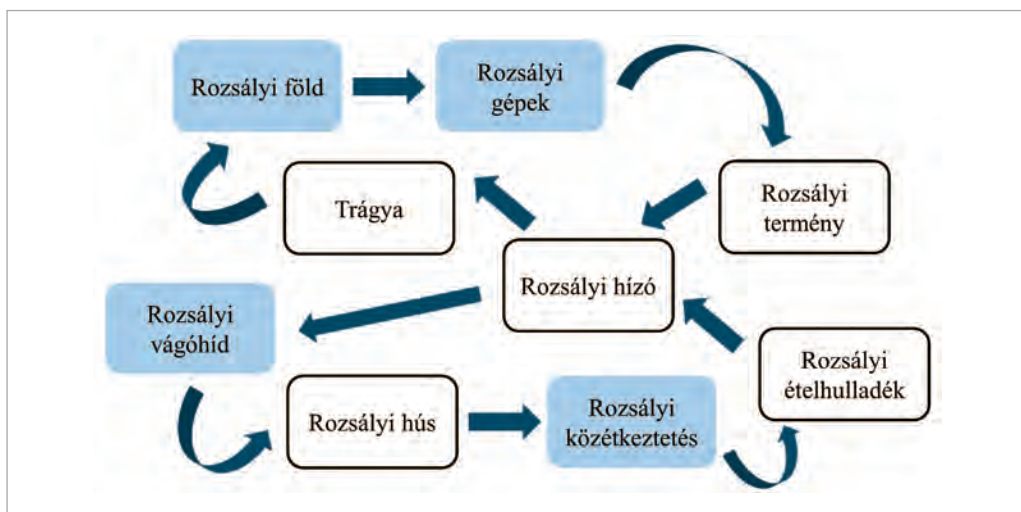
Tevékenységeik (7. ábra) komplex gazdaságot eredményeznek, ami jelentősen csökkenti a függőséget a külső „beszállítóktól”, és körforgásos gazdaság logikájával csökkenti a hulladékok keletkezését.

- A saját területeken végzett mezőgazdasági tevékenység kiszolgálja a közétkeztetést (napi 400 adag, a lakosság 50%-a), illetve a saját termékeket a szociális boltban lehet megvásárolni, kedvezményes áron.
- Az állattenyésztést saját vágóhíd egészíti ki, a környező települések igényeit is kiszolgálva. A lótenyésztés lovaglás oktatásával egészült ki.
- A nonprofit szociális boltban a helyi lakosok díj nélkül kínálhatják termékeiket.
- A biomasszakazánokban a gyümölcsöskből származó nyesedék és energiafűzék elégetésével egyötödére csökkent a fűtési költség,
- Mezőgazdasági gépek bérbeadásával kötik le azok szabad kapacitását, javításukhoz saját műhellyel rendelkeznek. A gépek kiválasztásánál fontos szempont, hogy csak olyan erő- és munkagépet szereznek be, amelyet saját maguk is tudnak javítani.
- Betonüzemet (oszlop- és térkőgyártás) működtetnek, ahonnan a saját felhasználás mellett külső értékesítésre is lehetőség van.

Egyéb, elsősorban társadalmi-szociális intézkedések:

- Jótékonyági tevékenységek, a rászorulókat támogatása (ingyen vagy kedvezményes vetőmag, termény, tüzelő). A lakásfenntartási támogatást lehetőségük van természetben szolgáltatni, így biztonsági tartalékot képeznek a téli időszakra tüzelőből, sőt bűnmegelőzési szerepe is van (megélhetési lopások csökkenése).
- A nyitott tanulási központban a lakosoknak lehetőségük van kompetenciáik bővítésére, fejlesztésére.
- Rendszeres programokkal támogatják a közösségi összetartást, a békés egymás mellett élés nemcsak egy szlogen, hanem gyakorlat a településen.

³⁸ Az esetleírás összeállítása során a nyilvánosan elérhető adatokra támaszkodtunk, ezek forrásai: www.rozsaly.hu; aly.hu; <https://debrecenbar.wordpress.com/2012/05/25/rozsaly/> és az Élőfalu Hálózat, Hírlevél 80.

7. ábra: Körköröség a rozsályi gazdálkodásban

Forrás: <https://debrecenbar.wordpress.com> alapján a szerzők szerkesztése

A jövőre vonatkozóan egy kritikus témát határoztak meg: az üzemanyag előállítására nincs – sem jogi, sem technológiai – lehetőségük, ami a rendszer fenntarthatósága szempontjából jelentős külső függőséget jelent. A bioenergia-felhasználás a fatüzeléssel részben ugyan már megvalósult, és napelemek, napkollektorok segítségével tovább csökkenthető az energiafüggőség, a mezőgazdasági gépek működtetése azonban más megoldást kíván.

Gömörszőlős

Gömörszőlős³⁹ a Putnoki-dombságban, Miskolctól 45 kilométerre fekvő zsáktelepülés. A 20. század második felének ipari fejlesztései a környék városait érintették, ennek nyomán a település szinte elnéptelenedett, napjainkban 100 fő alatti a népességszáma, de régi épületei épen és használható formában fennmaradtak. A korábban meghatározó mezőgazdaság ma már csak néhány családot tart el. Gömörszőlős ökofaluként, fenntartható faluként működik: a térképre Gyulai Iván és munkatársai tették fel az Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány működésén keresztül. 1993-ban indult a „Gömörszőlős, a fenntartható falu” elnevezésű program.

Környezetbarát technológiákat dolgoztak ki, biogazdálkodási eljárásokat. Folyamatosan foglalkoznak a fenntarthatóság természeti aspektusaival, a térség erőforrásainak fenntartható hasznosításával, a társadalmi kérdések pedig többek között a népi mesterségek, hagyományok továbbélésében jelennek meg. A kártoló-gyapjúfonó üzemük 100 éves gépekkel, múzeumként mutatja be a látogatóknak a gyapjufeldolgozás folyamatát.

A település ugyanakkor elsősorban mintaként és oktatási központként szolgál. A fenntarthatóságát és innovációs szintjének emelését olyan módon biztosítja, hogy közben

³⁹ Az esetleírás összeállítása során a nyilvánosan elérhető adatokra támaszkodtunk, ezek forrásai: www.gomorszolos.org/index.php/gyapjufeldolgozas; www.gomorszolos.hu

a fenntarthatósággal megismerteti a külső szereplőket. Szakmai előadások és vezetett túrák mellett szolgáltatásaik között fenntarthatósági praktikákat lehet tanulni, fél-egy napos képzések keretében.

- Az aszalás tudománya: napkollektoros aszaló, a készítés módja, aszalható gyümölcsök, zöldségek, gombák, az aszalás gyakorlata, teák a természet herbáriumából.
- Gömöri ízek: ismerkedés a kemencével, kemencés ételek elkészítése, kenyérlángos dagasztása és sütése.
- A fa tüzelése: milyen fát és milyen állapotban tüzeljünk el, és milyen berendezésben maximális a hatékonyság.
- Sajt készítés: a sajt az állat takarmányozásától a fejésen keresztül a készítésig.
- A gyümölcsészet mesterfogásai: faültetés, metszés, védekezés a kártevők ellen, gyümölcsfajták.
- A gyümölcsfeldolgozás hagyományai: aszalás, befőzés, kandírozás, lekvárfőzés.
- A biokert, a permakultúra gyakorlati ismeretei.
- A komposztálás mesterfogásai: komposztalkas készítése, száraz toalett, komposztálás és a komposzt felhasználása.
- Nemezelés: nemez- és rongyszőnyeg készítése.
- A fenntarthatóságnak megfelelő háztartásvitel: mit használjunk a háztartásunkban, mit vegyünk, készítsünk magunk, mit tegyünk a hulladékaikkal.

Tiszatarján

Tiszatarján⁴⁰ Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Hajdú-Bihar megye határán, a Tiszától és az M3-as autópályától néhány kilométerre fekszik. Tiszaújváros 14 km-re található, népességszáma 2019-ben 1418 fő volt. Korábban sokféle gyümölcsöt termesztettek itt, és igen jelentős volt az állattartása, amely szintén a folyó vize által táplált ártéri legelő-kön volt jellemző. Emellett a tiszaújvárosi ipari vállalatok is sok családnak biztosítanak megélhetést. A falu jelentősége a 19. század közepén növekedett meg, országos szintű vásáraitól lett híres. A helyben készült termékekkel – többek között lekvárok, edények, kézművestermékek – lakói ma is szívesen részt vesznek a regionális vásárokon, fesztiválokon, fenntartva a település hírét. A jövőbeli tervek között a turizmus fellendítése szerepel, ehhez pedig a tájház felújítása, a gyűjtemény rendezése és áttekinthetőbbé tétele lenne szükséges.

Tiszatarján nem az ökofalu példája, a fenntarthatóságot másképpen ragadják meg. Folyamatos pályázati aktivitás jellemző rájuk, amiből óvodát újjáépítettek, bölcsődét létesítettek, tornatermet építenek, vagy éppen húsfeldolgozót (Tarján Kincse) alakítanak ki, amivel növelni tudják a helyi állattartási kedvet is. 2011-ben megkezdődött a szennyvízelvezető rendszer kiépítése, és az elmúlt években megújult a települési úthálózat is. A pályázati források célzott felhasználása és a helyi lakosok áldozatos munkája gazdaságilag-társadalmilag elérhetőbb települést hozott létre.

A környezetvédelem területét sem hanyagolják el, azon túl sem, hogy egyes társadalmi célú beruházások kedvező környezeti hatásokkal jártak. A fenntartható területkezelés

⁴⁰ Az esetleírás összeállítása során a nyilvánosan elérhető adatokra támaszkodtunk, ezek forrásai: <http://tiszatarjan.hu>; <https://wwf.hu/archiv/mit-tesz-a-wwf-tiszatarjanban>

önállóan nem megy, a WWF-fel (*World Wild Foundation*) együttműködve azonban sikerült közös célokat meghatározni, amelyek a társadalmi kérdésekre is visszahatnak.

A Tisza mentén az ártéri élőhelyek állapota jelentősen leromlott, a természetes élőhelyek összezsugorodtak. Árvíz esetén nemcsak a hullámtér kerül víz alá, hanem a gátakon kívül eső területek nagy része is, ugyanakkor az év másik részében nem ritka a vízhiány. Az egykor jellemző ártéri legelők nagy részét és a vizes élőhelyek partjait és az erdőket ellepték az idegen cserjék (például a gyalogakác), láthatóan csökkent a biológiai sokféleség. 2008-ban befejeződött az 1850-es években kipusztított hódok visszatelepítése, emellett bivalyok és szürkemaráhák tartása is megjelent.

A természeti fenntarthatóság kulcsa a megújuló energia lett. Egyre szélesebb körben van igény biomasszára (tűzelőanyag), ám a természetes erdőkből származó tűzifa mennyisége korlátozott, a természetes folyamatok lassabbak, mint az igény rájuk. Az önkormányzat, a WWF, az AES és a Sinergy együttműködésének keretében az egykori legelőkön és vizes élőhelyek környezetében a növényzet levágásával biomasszát állítanak elő erőművi, később pedig helyi felhasználásra. A 2007 óta tartó együttműködés kezdetén az akkor még üzemelő AES Kazincbarcika telepére szállították a gyalogakácot, az ebből származó bevételeket pedig a helyi közösség az élőhelyek további fejlesztésére és szemléletformálásra fordította.

A főbb eredmények:

- 90 hektárnyi ártér helyreállítása;
- 90 tonna CO₂ és 55 000 m³ földgáz kiváltása;
- 450 kW megújuló kapacitás, 1500 GJ/év termelés;
- 40 szürkemará legel 30 hektáron, a hullámtérben, egy fás legelőn;
- 30 hektár energiaültetvény (korábban felhagyott szántó);
- a vizes élőhelyek fenntartása a gyalogakácok kivágásával és kaszálással;
- 8 biomasszával működő kazán;
- 700 tonna gyalogakác és energiafűz energetikai hasznosítása.

A munka folytatódik, az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatása elleni küzdelem és a vizes élőhelyek eredeti ellátásának megőrzése mellett az ökoturizmus fellendítése is szerepet kapott a Belügyminisztérium által koordinált, LIFE16CCA/HU/000115 azonosítószámú, *Az önkormányzatok integráló és koordináló szerepének megerősítése az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás érdekében* című LIFE-MICACC-projektben.

Az esetek értékeléséhez

A környezetvédelemnek fontos szerepe van a társadalmi innovációs hálózatok kialakításában és működésében. Habár a környezeti problémák oka visszavezethető a társadalmi és gazdasági rendszerek nyitott jellegére, és annak zárása megoldást jelenthet, bár a gyakorlati megvalósítás komoly erőfeszítést kíván. A három település példája megmutatja, hogy a sikeres megoldások hogyan határozzák meg, mely területek működnek zártan, és hol kapcsolódnak aktívan és folyamatosan külső felekhez. Az önfenntartás és a függőség mérséklése sokszor csak részleges, de így is mintaként szolgálnak a fejlődéshez. Megoldás lehet, ha az erős kapcsolatok jellemzők helyi szinten, a gyenge, de messzire nyúló kötések pedig általában egy-egy kérdésre koncentrálnak: Rozsálynál a kifelé nyújtott gazdasági szolgáltatások, Gömörszőlős

esetén az oktatás és ismeretterjesztés lehet ilyen. Tiszatarján példája inkább azt mutatja, hogy a helyi kezdeményezések kevésbé szoros egymásra fűzése mellett azon kapcsolatok megerősítése is jelenthet sikert, amelyeket máskor gyenge kötésként kezelünk.

Irodalomjegyzék

- Alba, Richard: Taking stock of network analysis. A decade's results. In Samuel Bacharach (szerk.): *Research in the sociology of organizations. A research annual*. Vol. 1. Connecticut, JAI Press, 1982. 39–74.
- A magyar kis-közepes vállalatok innovációs képességének fejlesztése. Budapest, Magyar Innovációs Szövetség, 2002. Online: www.innovacio.hu/tanulmanyok_pdf/magyar_kis_kozepes_vallalatok.pdf
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert: Válogatás a kapcsolathálózati elemzés irodalmából. *Szociológiai Figyelő*, 4. (1988), 3.
- Bándi Gyula: Fenntarthatóság, reziliencia, önkormányzatok. In Fodor László – Bányai Orsolya (szerk.): *A települési önkormányzatok szerepe a környezeti politika és jog alakításában*. Debrecen, DUPress, 2017. 7–28.
- Charles C. Snow – Raymond E. Miles – Henry J. Coleman Jr.: Managing 21st century network organizations. *Organizational Dynamics*, 20. (1992), 3. 5–20.
- Conway, Steve – Ossie Jones – Fred Steward: Realising the potential of the network perspective. In Steve Conway – Ossie Jones – Fred Steward (szerk.): *Social interaction and organizational change. Aston perspectives on innovation networks*. London, Imperial College Press, 2001.
- Csizmadia Zoltán: Az innováció hálózatalapú megközelítése. Budapest, MTA RKK NYUTI, 2004.
- Csizmadia Zoltán: Együttműködés és újtóképeség: az innováció regionális rendszerének kapcsolathálózati alapjai. *Szociológiai Szemle*, 18. (2008), 2. 22–56.
- Csizmadia Zoltán: *Szervezetközi együttműködések kapcsolathálózati sajátosságai*. Habilitációs téziszfüzet. Győr, Széchenyi István Egyetem, 2014.
- Csurgó Bernadett – Kovách Imre – Megyesi Boldizsár: Helyi hálózatok Európában és Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 18. (2009), 2. 120–141.
- Drejer, Anders – Jens Ove Riis: Competence development and technology. How learning and technology can be meaningfully integrated. *Technovation*, 19. (1999), 10. 631–644. Online: <https://www.semanticscholar.org/paper/Competence-development-and-technology%3A-How-learning-Drejer-Riis/a7012eefc7b18fc277264651a8a4128118032305>
- Drucker, Peter F.: *Innovation and entrepreneurship. Practices and principles*. New York, Harper & Row, 1985.
- Farkas Zoltán: A társadalmi kapcsolat fogalma és típusai. *Társadalomkutatás*, 32. (2014), 1. 10–23.
- Fodor László – Barta Attila – Fónai Mihály – Bányai Orsolya: Települési környezetvédelem Magyarországon. Egy kutatás előfeltevései. *Tér és Társadalom*, 30. (2016), 3. 19–39. Online: [10.17649/TET.30.3.2763](https://doi.org/10.17649/TET.30.3.2763)
- Freeman, Linton: Visualizing social networks. *The Journal of Social Structure*, 1. (2000a), 1.
- Freeman, Linton: Social network analysis. Definition and history. In Alan E. Kazdin (szerk.): *Encyclopedia of psychology*. Vol. 6. New York, Oxford University Press, 2000b.
- Gemünden, Hans Georg – Thomas Ritter – Peter Heydebreck: Network configuration and innovation success. An empirical analysis in German high-tech industries. *International*

- Journal of Research in Marketing*, 13. (1996), 5. 449–462. Online: [https://doi.org/10.1016/S0167-8116\(96\)00026-2](https://doi.org/10.1016/S0167-8116(96)00026-2)
- Granovetter, Mark S.: The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78. (1973), 6. 1360–1380.
- Hagedoorn, John – Hans van Kranenburg: Growth patterns in R&D partnerships. An exploratory statistical study. *International Journal of Industrial Organization*, 21. (2003), 4. 517–531. Online: [https://doi.org/10.1016/S0167-7187\(02\)00126-1](https://doi.org/10.1016/S0167-7187(02)00126-1)
- Hamari, Juho – Mimmi Sjöklint – Antti Ukkonen: The sharing economy. Why people participate in collaborative consumption. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67. (2016), 9. 2047–2059. Online: <https://doi.org/10.1002/asi.23552>
- Knoke, David – James H. Kuklinski: Hálózatelemzés. *Szociológiai Figyelő*, (1988), 3.
- Lauman, Edward O. – Peter V. Marsden – David Prensky: The boundary specification problem in network analysis. In Linton C. Freeman – Douglas R. White – A. Kimball Romney: *Research methods in social network analysis*. London, Routledge, 1991.
- Lipták Katalin: The importance of social innovations in rural areas. *Deturope*, 11. (2019), 3. 160–174.
- Molina, José Luis: *El análisis de redes sociales. Una introducción*. Barcelona, 2001.
- Persányi Miklós (szerk.): *Közös jövőnk*. Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat, 1988.
- Prahalad, Coimbatore K. – Gary Hamel: *Competing for the future*. Boston, Harvard Business Press, 1994.
- Rakonczai János: *Globális környezeti problémák*. Szeged, Lazi, 2003.
- Ritter, Thomas: The networking company: antecedents for coping with relationships and networks effectively. *Industrial Marketing Management*, 28. (1999), 5. 467–479. Online: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0019850199000759>
- Ritter, Thomas – Hans Georg Gemünden: Network competence: Its impact on innovation success and its antecedents. *Journal of Business Research*, 56. (2003), 9. 745–755. Online: [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(01\)00259-4](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(01)00259-4)
- Saavedra, Yovana M. B. – Diego R. Iritani – Ana L. R. Pavan – Aldo R. Ometto: Theoretical contribution of industrial ecology to circular economy. *Journal of Cleaner Production*, 170. (2018), 1514–1522. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.09.260>
- Scott, John: *Social network analysis*. Newbury Park, Sage, 1992.
- Snow, Charles C. – Raymond E. Miles – Henry J. Coleman Jr.: Managing 21st century network organizations. *Organizational Dynamics*, 20. (1992), 3. 5–20.
- Stern, David I.: The environmental Kuznets curve after 25 years. *Journal of Bioeconomics*, 19. (2017), 7–28. Online: <https://doi.org/10.1007/s10818-017-9243-1>
- Szántó Zoltán – Tóth István György: A társadalmi hálózatok elemzése. *Társadalom és Gazdaság*, 15. (1993), 1. 30–55.
- Tardos Róbert: A kapcsolathálózati megközelítés: új paradigma? *Szociológiai Szemle*, 5. (1995), 4. 73–80.
- Varga Krisztina: A regionális társadalmi innováció kérdései. *International Journal of Engineering and Management Sciences*, 2. (2017), 4. 602–616.
- Varga Krisztina – Tóth Zoltán – Tóth-Kiss Anett: Innovation today – a complex innovation approach to social and technical innovations. *Innovations*, 7. (2019), 1. 13–17.
- Wasserman, Stanley – Katherine Faust: *Social network analysis. Methods and applications*. New York, Cambridge University Press, 1994. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815478>
- Wellman, Barry: Strukturális elemzés: A módszertől és a metaforától az elmélet és a tartalmi kivédések felé. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest, Magyar Közvéleménykutató Intézet, 1991. 307–352.
- Wellman, Barry: *Networks for newbies. A non-technical introduction to social network analysis*. Toronto, 2005.

Tudjuk, érezzük, hogy a társadalmi innováció hozzájárulása a társadalmi jólét megteremtéséhez a szervezetek és az egyének számára egyaránt nagy kihívás. Sokszor hiányzik a sokoldalú tudás, a folyamatos megújulás akarása és vállalása.

A könyv a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának társadalmi innovációval kapcsolatos kutatásait foglalja össze. A témaválasztást az észak-kelet-magyarországi régió társadalmi, gazdasági helyzete indukálta. A jelenlegi kötet a kutatóműhelyünkben vizsgált irányokba, módszertanokba nyújt betekintést a társadalmi innovációs igény megjelenésétől a megvalósításra és kiterjesztésre át. Elméleti kutatásainkon túl empirikus vizsgálataink eredményeit is ismertetjük.

A társadalmi innovátoroknak és a társadalmi innováció elkötelezett híveinek egyaránt jó szívvel ajánlom a kötetet.

Sikos T. Tamás

9 789635 314171